युगप्रधान दादा जिनकुशल सूरिजी (पृष्ठ १४६)

ॐ अर्हम्, श्रीपञ्चपरमेष्ठिभ्यो नमः।

चतुर्दशपूर्वधर श्रुतकेवलि आर्यश्रीभद्रबाहुस्वामिसमुद्धृतम्-

श्रीकल्पसूत्रम्।

श्रीलक्ष्मीवल्लभोपाध्यायविरचितकल्पद्रुमकलिकाख्यव्याख्यया विभूषितम्।

श्रीमत्सुमतिसागरोपाध्यायशिष्याणुमुनिश्रीमणिसागरस्य सदुपदेशेन, कच्छदेशस्थ मराडीयाग्रामवास्तव्य

श्राद्धवर शिवजी करमशी तथा कुंवरजी शिवजी इत्यस्य स्मरणार्थम् गंगाबाई मातुरादेशेन

वेलजी शिवजी इत्यनेन मुम्बय्यां निर्णयसागरमुद्रालये मुद्रापयित्वा प्रकाशितम्।

वीरनिर्वाण २४४४ विक्रमसंवत् १९७५, सन १९१८

साधु-साध्वी-यति श्रीपूज्य ज्ञानभंडार लायब्रेरी आदिने भेट मळवानु ठेकाणु—वेलजी शिवजी कुंपनी दाणाबन्दर, मुंबई

उद्घोषणा।

भोः ! भोः ! भव्याः ! श्रूयताम् श्रूयताम् अशेषकर्मनिकन्दिनि, सकलमङ्गलकारिणि श्रीपर्युषणापर्वणि समागते सति परनिन्दा—द्वेष—मात्सर्य—
विषय—कषाय—प्रमादादित्यागेन सर्वैः सह मैत्रीप्रमोदादिभावयुक्तेन, संवरनिर्जरासहितेन च अर्हत्प्रभृतिविंशतिस्थानकानि द्रव्यभावाभ्यां यथा-
शक्ति आराधनीयानि, परं च देवगुरुधर्मस्याऽवर्णवादादिकथनेन कलह-कषाय—वैर—विरोधाऽऽदिपश्चाऽऽश्रवकर्मबन्धकारणानि संसारवर्द्ध-
न—दुर्लभबोधि—हेत्वादीनि विशेषेण निराकरणीयानि, पुनरपि अस्मिन् पर्वणि समागते सर्वकर्मक्षयकारकम्, मङ्गलनिधानम्, स्वर्गाऽप-
वर्गहेतुः, शासननायक—श्रीवर्धमानस्वामिनः चरित्रं विधि—उपयोगादियुक्तेन शुभभावेन श्रवणीयम्, तच्च अनन्तकर्मह्रासकम्, अनन्तपुण्य-
वृद्धिकर च भवति, तत्र केचित् साधवः—तस्मिन् व्याख्याने द्रव्यगच्छपरपराऽऽग्रहेन "नीचगोत्रविपाकरूपस्य, अतिनिन्द्यस्य, आश्चर्यरूपस्य,
गर्भापहारस्याऽपि कल्याणकथनं अनुचितम्" इत्यादि—वाक्यैः श्रीवर्धमानस्वामिनः पट्कल्याणकादिनिषेधकथनं मङ्गलिके पर्वणि अमङ्गलरू-
पम्, कषायोत्पादकम्, तीर्थंकरस्यावर्णवादरूप भववृद्धिकरम् च कुर्वंति, तद् असत्यं यतः—कल्पा—ऽऽचाराङ्ग—स्थानाङ्गादिषु आगमेषु, तथा
आवश्यकनिर्युक्ति—चूर्णि—महापुरुषचरित्र—श्रीवीरचरित्रादिप्राचीनसिद्धान्ते तीर्थंकर—गणधर—पूर्वधर—पूर्वाचार्यैः श्रीवीरस्य पट् कल्याणकानां
प्रतिपादितत्वात्। तथा श्रीखरतरगच्छाधीश्वर नवाङ्गीवृत्तिकारेण श्रीमद्अभयदेवसूरिणाऽपि श्रीस्थानाङ्गसूत्रवृत्तौ श्रीपद्मप्रभ—सुविधि—शीतला-
दिपार्श्वनाथपर्यन्तानां त्रयोदशतीर्थंकराणा पञ्चमे कल्याणके निर्वाणम् उक्तं तथैव श्रीवीरस्य पञ्चमे कल्याणके केवलज्ञानोत्पत्तिर्दर्शिता, तथा

षष्ठे—"निर्वृतस्तु स्वातिनक्षत्रे कार्तिकाऽमावास्यायाम्" इति षष्ठं कल्याणकं प्रकटतया दर्शितम्, किञ्च समवायाङ्गसूत्रवृत्तौ अपि देवानन्दागर्भात् त्रिशलागर्भसंक्रमणे भवद्वयं विवक्षितम्, अत एव श्रीवीरस्य च्यवनद्वयमसिद्धम्, एवं लोकप्रकाशे द्वात्रिंशत्तमे सर्गेऽपि द्रष्टव्यम्, तथा चतुर्दशपूर्वधरश्रीभद्रबाहुस्वामिनाऽपि कल्पसूत्रे, त्रिशलागर्भाऽऽगमनस्य तीर्थंकरस्य च्यवनकल्याणकतया प्रतिपादितम्—"इमे एयारिसे सुभे सोमे पियदंसणे सुरूवे सुमिणे दट्ठूण सयणमज्झे पडिबुद्धा अरविंदलोयणा हरिसपुलइअंगी 'एए चउद्दस सुमिणे, सव्वा पासेइ तित्थयर माया। जं रयणिं वक्कमइ, कुच्छिसि महायसो अरिहा ॥१॥' तए णं सा तिसला खत्तियाणी इमे एयारूवे उराले कल्लाणे चउदस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा समाणी हट्ठ तुट्ठ जाव० हियया इत्यादि ॥" एवं कलिकालसर्वज्ञश्रीहेमचन्द्रसूरिणाऽपि—त्रिषष्ठिशलाकापुरुषचरित्रे दशमपर्वणि द्वितीयसर्गे—आश्विनकृष्णत्रयोदश्याम् एव त्रिशलागर्भाऽवतरणसमये तीर्थंकरस्य च्यवनसूचकचतुर्दशस्वप्नदर्शनम्, इन्द्रासनप्रकम्पनम्, अवधिनाऽवलोकनम् सिंहासनाद् उत्थानम्, शक्रस्तवनेन स्तुतिकरणं स्वप्नफलं तीर्थंकरजन्म, धन-धान्यादिवृद्धिकरणं च कल्याणकयोग्यं योग्यतया वर्णितम्, तथा श्रीपार्श्वनाथस्वामिपरंपराया उकेशगच्छीयश्रीदेवगुप्तसूरिकृतकल्पटीकायाम्, श्रीवडगच्छीयविनयचन्द्रोपाध्यायकृतकल्पनिरुक्तौ, चन्द्रगच्छीयपृथिवीचन्द्रसूरिकृतकल्पटिप्पणके, तपगच्छीयकुलमण्डनसूरिकृतकल्पावचूरौ, अन्याचार्यकृतकल्पान्तर्वाच्ये, अञ्चलगच्छीयोदयसागरमुनिकृतकल्पलघुटीकायाम्, पार्श्वचन्द्रगच्छीयब्रह्मर्षिकृतदशाश्रुतस्कन्धवृत्तौ इत्यादि सर्वत्र सर्वं श्रीवीरस्य षट् कल्याणकानि प्रकटतया प्रतिपादितानि, विशेषार्थिना अस्य प्रथमव्याख्यानात्, तथा अस्मत्कृतबृहत्पर्युषणानिर्णयाद् ज्ञेयं

तथा च चन्द्रप्रज्ञप्ति, सूर्यप्रज्ञप्ति—समवायाङ्ग—जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति—भगवती—अनुयोगद्वारादिषु आगमेषु, निशीथ—बृहत्कल्प—भाष्य—चूर्णि—वृत्ति—

कल्पाऽऽ–वश्यक–दशवैकालिकनिर्युक्ति–चूर्णि–बृहद्वृत्ति–स्थानाङ्गसूत्रवृत्ति–ज्योतिष्करण्डक–प्रवचनसारोद्धारादिषु च, समयावलिकामुहूर्त-दिनपक्षमासवर्षयुगादिकालगणनायाम् अधिकमासस्य दिवसा गणिता एव तथा निशीथचूर्ण्यादौ अधिकमासस्य कालचूलाकथनेऽपि दिनगणनं कृतम्, अत एव तस्य निषेधकरणे शास्त्रपाठोत्थापकतादोषः तथा लौकिकशास्त्रेऽपि–धर्मसिन्धु–निर्णयसिन्धु–निर्णयदीपिकादौ अपि अधिकमा-सस्य–क्षयमासस्यापि दिनानि गणितानि, इति-जैन-लौकिकशास्त्रे संमतत्वाद्, अधिकमासस्य दिवसा गणनीया एव भवन्ति, तथा निशीथ–बृह-त्कल्पभाष्य–चूर्णि–वृत्ति–पर्युषणाकल्पनिर्युक्ति–चूर्णि–समवायाङ्ग–स्थानाङ्गसूत्रवृत्त्यादौ जैनसिद्धान्ते पर्युषणाराधनं वर्षाकाले पञ्चाशतैव दिनैः उक्तत्वात् सगति मासवृद्धौ अपि द्वितीयश्रावणे, प्रथमभाद्रपदे वा अधुना जैनटिप्पनकाऽभावे लौकिकट्टिप्पनकानुसारेणाऽपि कर्तव्यम्, अत्र केचिद् मासवृद्धौ अपि समवायाङ्गपाठानुसारेण पर्युषणापश्चात्, सप्ततिर्दिनानि स्थापयन्ति तन्न सत्यम्, तत्र मासवृद्ध्यऽभावाऽपेक्षया लिखितं ज्ञेयम्, तस्माद् अधिकमासस्य समागमने पश्चाद् दिवसशतं तदा न कोऽपि दोषः अस्य विशेषः निर्णयो नवमव्याख्यानात्, तथा अस्मत्कृत बृहत्पर्युषणा-निर्णयग्रन्थाद् अवगन्तव्यः ॥ तथा व्यवहारचूर्णि–धर्मरत्नप्रकरणवृत्त्युक्तनियमात्–आगमेऽनिषिद्धा, निरवद्या, गीतार्थैः सम्मता, देशकालानुसार विशेषलाभकारिका परम्पराऽऽयाता आचरणाप्रवृत्तिर्माननीया एव भवति, तस्माद् व्याख्यानसमये मुखाग्रे मुखवस्त्रिकाबन्धनम्, तथा संयमि-साधोरभावे साध्व्याः परिषदग्रे धर्मशास्त्रस्य व्याख्यानकरणं विशेषलाभहेतुकम्, निर्जराकारणम् च, अतो शास्त्रश्रवणस्य अन्तरायभूतं न युक्तं निषेधकरणम्, पूर्वाचार्यस्य शास्त्रस्य वा अवगणनाप्रसंगः स्यात्, तेन भवभीरुभिः जनैः न निषेधनीयम्, इति, शुभम् ॥

परमेष्ठिपिण्डेषणातत्त्वेन्दुवर्षे आषाढशुक्लतृतीयागुरुवासरेऽलेखि श्रीमत्सुमतिसागरोपाध्यायशिष्याणुमुनिना **मणिसागरेण, मुंबई.**

नम श्रीगणधरेन्द्राय

श्रीकल्पसूत्रस्योपोद्घातः।

समादीयता सज्जनमनश्चमत्कृतिकारकपवित्रचारित्रै सुमनोभि सुगनस्तातिनतचरणसरोजैर्निर्णीताशेपसत्त्वसार्थतत्त्वविचारविलोपकदोपपोपोद्यै पञ्चपट्पूर्वचलार्यमभि श्रुतकेवलिभि श्रीमद्भिर्भगवद्भिर्भद्रबाहुस्वामिभि प्रागपि प्रतिपर्युषण कर्पणीय कृष्टकपायबीजेरानवजवीभावविभावभेगससारवासनैर्मुनिमतल्लिकाभि कल्पाय मन्त्रराय चोद्धृत्यात्मप्रवादादायासयथार्थनाम आत्मप्रवादादेदयुगीनाल्पमेधआयुर्धारणादिगुणात्माधिंजनाद्भूलकल्याणकोटिकल्पनालम्भविष्णु कल्पसूत्रणसूत्रधारायमाण श्रीकल्पसूत्र दशाश्रुतस्कन्धलक्षणच्छेदसूत्राष्टमाध्ययनतया न्यासीकृत पुत्रमृतिजव्याधिविकर्वितशुभसङ्कल्पेन ध्रुवसेन नृपेणानन्दपुरे समह सभासमक्ष वाचयितुमारब्ध तदनु सङ्घसमक्षमनुसवत्सरमर्वाक् साँवत्सरिकप्रतिक्रमणात्पञ्चभिरहोभि कर्पणीय कर्मततिकपणकल्पनातीतसामर्थ्यं । तत्र प्रथम वाच्य जिनचरिताख्य द्विशत्या साष्टाविंशया, द्वितीय स्थविरावलीलक्षण त्रयस्त्रिंशत आचार्याणा परम्परामविष्टाना सूत्राणामेकपञ्चा सामाचारी तु चातुर्मासीकल्पानुशीलनीया निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थीना च तृतीयवाच्यत्वेनाभिमता सूत्रचतु पञ्चा सूत्रितेति देवगुरुधर्मविषयकशुभभावनाप्रकर्षोत्पादकतद्वर्णनास्वरूपोपलम्भाविगीतपुरुषपरम्प

रागीतकल्पनातिगमोक्षफलसम्पादनक्षमा कल्पपादपोपमानताऽस्य नातिशयोक्तिमङ्गीकरोति । तदेवमवश्यप्रादुर्भावनीयस्यास्य प्रादुर्भावे यद्यपि दृष्टचरा आहितयत्ना अनेकास्तथापि प्रतिवाचयमं अनुपुरग्रामं चावश्यकतामाकलय्यास्माभिरप्यत्रायतितमासागमश्रवणश्रावणसाहाय्यवितरण-जातभक्तिरागप्रबन्धैर्मुद्रापयितु षोडशशतीय–प्राचीनशुद्धतमसावसूरिकसवृत्तिकपुस्तकानुसारेण विशोध्य, केवल दृढतमपत्रेषु वर्यतममुद्रणास्पदी-यश्रेष्ठतमसीसकाक्षरैर्मुद्रितत्वाद् भविष्यत्यादरो महनीयो महाशयानामत्र, इदमेव चात्र निबन्धनं सर्वेषा वाङ्मयानामेकजातीयेष्वेव श्रेष्ठतमेषु पत्रेषु मुद्रणे । वेतन तु श्रेष्ठिवर्यदेवचन्द्रवितीर्णतदात्मजगुलाबचन्द्रव्यवस्थापिततदङ्गजाविद्युन्मती (वीजकोर) परिबृंहितलक्षद्रम्ममितै-तद्भाण्डागारीयवृद्धिव्ययादागतव्ययादर्धमेव सर्वेषु मुद्यमाणेषु पुस्तकेषु क्रियतेऽत्र, तथाऽस्मिन्नपि स्थापितं तदेवावलम्ब्याणकाष्टकम् । चार्चिकं त्वन्यदस्या वृत्तौ कस्याञ्चिद् मुद्रयिष्यमाणायामाविर्भावयिष्यामः सज्जनाना पुरत इति विरम्यतेऽस्माभिरधुनेतः इति निवेदयाम आनन्दसागराः पत्तने वीरसंवत् २४४० श्रावणशुक्लचतुर्थ्याम् ॥

ॐश्रीपञ्चपरमेष्ठिभ्यो नमः ।

चतुर्दशपूर्वधर–श्रुतकेवलि–आर्यश्रीभद्रबाहुस्वामिसमुद्धृतम्–

कल्पसूत्रम् ।

श्रीलक्ष्मीवल्लभोपाध्यायविरचितकल्पद्रुमकलिकाख्यव्याख्यया विभूषितम् ।

श्रीवर्धमानस्य जिनेश्वरस्य जयन्तु सद्वाक्यसुधाप्रवाहाः ।
येषां श्रुतिस्पर्शनजप्रसक्तेर्भव्या भवेयुर्विमलात्मभासः ॥ १ ॥
श्रीगौतमो गणधरः प्रकटप्रभावः सल्लब्धिसिद्धिनिधिरञ्चितवाक्प्रबन्धः ।
विघ्नान्धकारहरणे तरणिप्रकाशः साहाय्यकृद् भवतु मे जिनवीरशिष्यः ॥ २ ॥
कल्पद्रुकल्पसूत्रस्य सदर्थफलहेतवे । ऋतुराजेव सद्योग्या कलिकेयं प्रकाश्यते ॥ ३ ॥

---

१ अज्ञानतिमिरान्धानां ज्ञानाञ्जनशलाकया । नेत्रमुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः ॥ १ ॥

श्रीकल्पसूत्रस्य गम्भीरार्थस्य श्रीगुरुप्रसादाद् अर्थः क्रियते । यथा चैत्रमासे कोकिला मधुरं वक्ति, तत्र सहकारमञ्जरी कारणम्, यच्च रजः सूर्यमण्डलमाच्छादयति, तत्र पवनस्य माहात्म्यम्, यच्च मण्डूको महाभुजंगस्य वदनं चुम्बति, तत्र मणेः प्रभावः । तथा मादृशो मन्दबुद्धिः श्रीकल्पसिद्धान्तार्थं प्रकटं वदति, तत्र श्रीज्ञानदातॄणां गुरूणामेव प्रसादः ।

तत्रादौ श्रीकल्पसिद्धान्तस्य अधिकारत्रयवाचिकेयं गाथा–

पुंरिम–चरिमाण कप्पो, मंगलं वद्धमाणतित्थम्मि । तो परिकहिआ जिण–गणहराइथेरावलिचरित्तं॥ अस्यार्थः–

प्रथमतीर्थंकर–चरमतीर्थंकरयोः श्रीआदिनाथ–महावीरस्वामिनोः साधूनाम्–अयं कल्पः, अयम् आचारः–यत्र तिष्ठन्ति, तत्र मङ्गलं वाञ्छन्ति, वर्षाकाले चतुर्मासं यावत्–एकत्र तिष्ठन्ति, पर्युषणां कुर्वन्ति–वर्षा भवन्तु, वा मा भवन्तु । द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूनां पुनरयम्–आचारः–मङ्गलं वाञ्छन्ति, वर्षाकाले वर्षाभावे विहारं कुर्वन्त्यपि, पर्युषणां कुर्वन्ति, न कुर्वन्ति–अपि निश्चयो नास्ति । आदीश्वर–महावीरयोः साधूनाम्–अयं निश्चयोऽस्ति, वर्षाकाले पर्युषणां कुर्वन्ति, मङ्गलार्थं श्रीआदीश्वराद् आरभ्य श्रीमहावीरस्वामिनं यावत् तीर्थंकराणां चरित्रं वाचयन्ति, सर्वेषां तीर्थंकराणाम् अन्तराणि कथयन्ति । प्रथमोऽयमधिकारः । पश्चाद् गणधराणां

१. पूर्व–चरमयोः कल्पः, मङ्गल वर्धमानतीर्थे । ततः परिकथितं जिन–गणधरादिस्थविरावलिचरित्रम् ॥

तथा स्थविरावलि वाचयन्ति । अय द्वितीयोऽधिकार[1] । पश्चात् चरित्रम्-चरित्रशब्देन साधुसमाचारीम्-वाचयन्ति । अय तृतीयोऽधिकार । यथा अस्या गाथाया त्रयोऽधिकारा उक्ता , तथैव विस्तरेण प्रकाश्यते-अथ प्रथमम्-श्रीआदीश्वर-श्रीमहावीरस्वामिनोर्यतीनामाचार कथ्यते । गाथा-

ओचेलुक्कु-देसिअ-सिज्जायर-रायपिड-किअकम्मे । वय-जिट्ठ-पडिक्कमणे मास पज्जोसवणकप्पो ।

श्रीआदिनाथ-महावीरयोर्यतीनामयम् आचार. १ अचलेत्वम्-मानोपेत धवल वस्त्र धारयन्ति[2] । २ औद्देशिकम्-एकस्य साधोर्निमित्त कृत सर्वेषा साधूना न कल्पते[3] । द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूना तु यस्य साधोर्निमित्त

---

१ आचेलक्य-औद्देशिक-शय्यातर-राजपिण्ड-कृतकर्म । व्रत-ज्येष्ठ-प्रतिक्रमणम् , मास पर्युषणाकल्प ॥ २ अजितादिद्वाविंशतिजिनतीर्थसाधूनाम् ऋजुप्राज्ञाना बहुमूल्य-विविधवर्णवस्त्रपरिभोगानुज्ञासद्भावेन सचेलकत्वमेव, केषाचित् च श्वेतमानोपेतवस्त्रधारित्वेन अचेलकत्वमपि, इति अनियतस्तेषाम् अय कल्प । श्रीऋषभवीरतीर्थयतीना च सर्वेषामपि-श्वेतमानोपेत-जीर्णप्रायवस्त्रधारित्वेन ममत्वरहितत्वाद् अचेलकत्व सर्वजनप्रसिद्धमेव । यथा सत्यपि जीर्णवस्त्रे तन्तुवाय-रजकादींश्च वदन्ति-'शीघ्रम् अस्माक वस्त्र देहि, वय नग्ना स्म' इति । एव साधूना जीर्णप्रायवस्त्रसद्भावेऽपि अचेलकत्वमिति ॥ ३ साधुनिमित्त कृतम् अशन-पान-खादिम-स्वादिम-वस्त्र-पात्र-वसति प्रमुखम् , तत्र प्रथम-चरमजिनतीर्थे एक साधुम् , एक साधुसमुदायम् , एकम् उपाश्रय वा आश्रित्य कृत तत् सर्वेषा साध्वादीना न कल्पते ॥

कृतं भवेत् तस्यैव साधोस्तद् आहारपानीयं न कल्पते, अन्येषां तु कल्पते । ३ शय्यातरः–शय्यातरस्य उपाश्रयदायकस्य चाहार–पानीयं न कल्पते[1] । तत्र एकं दिनम्–इन्द्रः शय्यातरः, द्वितीये दिने देशाधिपः, तृतीये दिने ग्रामाधिपः, इति गीतार्था वदन्ति । ४ राजपिण्डः–राजा छत्रधरः, तस्य पिण्डः श्रीआदीश्वर–महावीरयोः साधूनामेव न कल्पते[2] । द्वाविंशतितीर्थकरसाधूनां तु कल्पते । ५ कृतकर्म–लघुना साधुना वृद्धस्य साधोश्चरणयोर्वन्दनकानि दातव्यानि[3] । ६ व्रतम्–व्रतानि श्रीआदीश्वर–महावीरयोः साधूनां पञ्च महाव्रतानि

---

१. अशन–पान–खादिम–स्वादिम–वस्त्र–पात्र–कम्वल–रजोहरण–सूची–पिप्पलक–नख–रदन–कर्णशोधनकलक्षणो द्वादशप्रकारः सर्वेषां जिनानां तीर्थेषु सर्वसाधूनां न कल्पते, अनेषणीयप्रसङ्ग–वसतिदौर्लभ्यादिवहुदोषसंभवात् । तथा तृण–डगल–भस्म–मल्लकपीठफलक–शय्या–संस्तारकलेपादिवस्तूनि, चारित्रेच्छुः सोपधिकशिष्यश्च शय्यातरस्यापि ग्रहीतुं कल्पते ॥ २. अशनादिचतुष्कम्, वस्त्रम्, पात्रम्, कम्वलम्, रजोहरणं चेति अष्टविधः पिण्डः प्रथम–चरमजिनसाधूनां निर्गच्छद्–आगच्छत्सामन्तादिभिः स्वाध्यायव्याघातस्य, अपशकुनवुद्ध्या शरीर–व्याघातस्य च संभवात्, खाद्यलोभ–लघुत्व–निन्दादिदोपसंभवाच्च निषिद्धः । द्वाविंशतिजिनसाधूनां तु ऋजुप्राज्ञत्वेन पूर्वोक्तदोषाभावेन राजपिण्डः कल्पते ॥ ३. वन्दनकं तद् द्विधा अभ्युत्थानम्, द्वादशावर्तं च । तत्सर्वेषाम् अपि तीर्थेषु साधुभिः परस्परं यथा दीक्षापर्यायेण विधेयम् । साध्वीभिश्च चिरदीक्षिताभिरपि नवदीक्षितोऽपि साधुरेव वन्द्यः । पुरुषप्रधानत्वाद् धर्मस्य ॥

भवन्ति, द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूना चत्वार्यंच महाव्रतानि–तेषा तु स्त्री परिग्रह एव गण्यते[1]। ७ ज्येष्ठ–पुरुषज्येष्ठो धर्म –शतवर्षदीक्षितया साध्व्या अद्य दीक्षितोऽपि साधुर्वन्दनीय । श्रीआदीश्वर–महावीरयो साधूना दीक्षाद्वय भवति–एका लघ्वी दीक्षा, अपरा बृहती दीक्षा भवति । लघुत्वम्, वृद्धत्व च बृहद्दीक्षया गण्यते[2]। द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूना तु दीक्षाया भवन्त्या सत्यामेव लघुत्वम्, वृद्धत्व गण्यते एष ज्येष्ठकल्प उच्यते। ८ प्रतिक्रमणम्–श्रीआदीश्वर–महावीरयो साधुभिरुभयकाले प्रतिक्रमण कर्तव्यम्[3]। द्वाविंशतिती-

---

१ यतस्ते एव जानन्ति–यत् अपरिगृहीताया स्त्रिया भोगाऽसभवात् स्त्री अपि परिग्रह एव, परिग्रहे प्रत्याख्याते स्त्री प्रत्याख्याता एव। प्रथम–चरमजिनसाधूना तु तथाज्ञानाभावात् पञ्च व्रतानि ॥ २ पितृ–पुत्र–मातृ–दुहितृ–राजा–ऽमात्य–श्रेष्ठि–वणिक्पुत्रादीना सार्धं गृहीतदीक्षाणाम् उपस्थापने को विधि ? उच्यते, यदि पित्रादय पुत्रादयश्च समकमेव षड्जीवनिकायाध्ययन–योगोद्वहनादिभिर्योग्यता प्राप्तास्तदा अनुक्रमेणैव उपस्थापना। अथ स्तोकम् अन्तर तदा कियद्विलम्बेनाऽपि पित्रादीनामेव प्रथमम् उपस्थापना। अन्यथा पुत्रादीना वृद्धत्वेन, अन्येषा निष्पन्नत्वेन महद् अन्तर तदा स पित्रादि एव प्रतिबोध्य –'भो महाभाग ! सप्रज्ञोऽपि तव पुत्र अन्येभ्यो बहुभ्यो लघुर्भविष्यति, तव पुत्रे ज्येष्ठे तवैव गौरवम्' एव प्रज्ञापित स यदि अनुमन्यते तदा पुत्रादि प्रथमम् उपस्थापनीय , नान्यथा इति ॥ ३ अतिचारो भवतु, मा वा भवतु, परं श्रीऋषभवीरसाधूनाम् उभय कालम् अवश्य प्रतिक्रमण कर्तव्यमेव, तथा पाक्षिकाद्यपि च। शेषजिनमुनीना तु दोषे सति प्रतिक्रमणम्, तत्राऽपि कारणसद्भावेऽपि दैवसिक–रात्रिक एव प्राय प्रतिक्रमणे । नतु पाक्षिक–चातुर्मा

र्थकरसाधूनां कारणे कर्तव्यम्। ९ मासः—आदीश्वर—महावीरयोः साधूनां मासकल्पः चतुर्मासात् शेषेषु अष्टमासेषु एव कर्तव्यः, एकस्मिन् उपाश्रये मासं स्थित्वा पुनरन्यत्र गन्तव्यम्, मार्गशीर्षादारभ्य आषाढं यावद् एकत्रैव निरन्तरं न स्थातव्यम्। श्रीआदीश्वर—महावीरयोरेव साधूनाम् अयं कल्पः। द्वाविंशतितीर्थकराणां तु कोऽपि निश्चयो नास्ति—एकस्मिन् उपाश्रये एव द्विमासीम्, त्रिमासीं वा तिष्ठन्ति। १० पर्युषणाकल्पः—पर्युषणाकल्पम्—मेघो वर्षतु, अथवा मा वर्षतु, क्षेत्रयोगसद्भावे—चतुर्मासीमधितिष्ठन्ति। अथ कदाचित् क्षेत्रयोगो न भवति, तदा भाद्रपदशुक्लपञ्चमीतः प्रारभ्य सप्ततिदिनानि यावद् एकस्थाने साधवस्तिष्ठन्ति[२]। अयम्—आदीश्वर—महावीरयोरेव साधूनामाचारः। द्वाविंशतितीर्थकरसाधूनां तु न कोऽपि निश्चयः।

सिक—सांवत्सरिकाणि, किंतु स्वाध्याय—ध्यानादीनामेव इति॥ १. दुर्भिक्षा—ऽशक्ति—रोगादिकारणसद्भावेऽपि शाखा—पुर—पाटक—कोणक—परावर्तनेनापि सत्यापनीय एव। परं शेषकाले मासाद् अधिकं न स्थेयम्, प्रतिबन्ध—लघुत्वप्रमुखबहुदोष—संभवात्, मध्यमजिनयतिनां तु ऋजुप्राज्ञानां पूर्वोक्तदोषाभावेन अनियतो मासकल्पः। ते हि विशेषलाभसद्भावे अन्यकारणे वा देशोनां पूर्वकोटिं यावद् अपि एकत्र तिष्ठन्ति कारणे मासमध्येऽपि विहरन्ति॥ २. अयं नियमः चन्द्रसंवत्सरापेक्षया तथापि अत्राऽयं विशेषः—यदा कदाचिदशिवमुत्पद्यते, भिक्षा वा न लभ्यते, राजा वा दुष्टो भवति, ग्लानता वा जायते, तदा सप्ततिदिनेभ्योऽर्वागप्यन्यत्र गमने न दोषः, कदाचिच्चातुर्मास्युत्तारेऽपि वर्षा न विरमति तदाऽधिकं तिष्ठेद् न दोषः, द्वाविंशतितीर्थकरसाधूनां तु नियमो नास्ति, वर्षाया अभावे शेषकालवद् विहार कुर्वति॥

अत्र च षड् अस्थिरकल्पा –१ अचेलत्वम्, २ औद्देशिकम्, ३ प्रतिक्रमणम्, ४ राजपिण्ड, ५ मासकल्प, ६ पर्युषणाकरणम्, एतेऽस्थिरकल्पा । अथ चत्वार स्थिरकल्पा –१ शय्यातरपिण्ड, २ चत्वारि व्रतानि, ३ पुरुषज्येष्ठो धर्म, ४ परस्पर वन्दनकदानम्, एते चत्वार स्थिरकल्पा द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूनामपि भवन्ति, तस्मादेते स्थिरकल्पा उच्यन्ते । यस्तु द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूनामाचार, स एवाऽत्र महाविदेहतीर्थंकरसाधूना ज्ञेय ॥ अथ मोक्षमार्गं प्रतिपन्नाना सर्वेषा जिनानाम् आचारभेदे कारणमाह–

पुरिमाण दुव्विसोज्झो, चरिमाण दुरणुपालओ कप्पो । मज्झिमगाण जिणाण सुविसोज्झो सुहणुपालो य ॥

प्रथमतीर्थंकरसमये साधूना साधुधर्मो ज्ञातुमशक्य, यदा जानन्ति तदा सम्यक् पालयन्ति । श्रीमहावीरस्य समये साधूना साधुधर्म ज्ञातु सुकर, पर पालयितुमशक्य । अथ द्वाविंशतितीर्थंकरसाधु–साध्वीना धर्मो ज्ञातुमपि सुकर, पालयितुमपि सुकर । गाथा–

उज्जुजडा पढमा खलु नडाइनायाओ हुति नायव्वा । वक्कजडा पुण चरिमा उज्जुपण्णा मज्झिमा भणिआ ॥

अत्र दृष्टान्तमाह–यथा एकस्मिन् नगरे चतुष्पथे साधुभिर्गोचरचर्यार्थं गच्छद्भि नर्तकाना टोलक नर्तद्

१ पूर्वेषा दुर्विशोध्य, चरमाणा दुरनुपालक कल्प । मध्यमकाना जिनाना सुविशोध्य सुखानुपाल्यश्च ॥ २ ऋजुजडा प्रथमा खलु नटादिज्ञाताद् भवन्ति ज्ञातव्या । वक्रजडा पुनश्चरमा ऋजुप्रज्ञा मध्यमा भणिता ॥

दृष्टम् । भूयसी वेला लग्ना । यदा आहारमानीय उपाश्रये साधवः समागताः, तदा गुरुभिः पृष्टम्—भो मुनयः ! अद्य भवतां कथं बह्वी वेला लग्ना ? तदा तैरुक्तम्—अद्य नर्तकानां नाटकं दृष्टम् । गुरुभिरुक्तम्—साधुभिर्नाटकं न विलोकनीयम् । तैरपि 'तथास्तु' इति अङ्गीकृत्य मिथ्यादुष्कृतं दत्तम् । अथ पुनरन्यस्मिन् दिने त एव साधवो गोचरचर्यायां विहरन्तो नर्तकीनां नाटकं ददृशुः । तथैव भूयसी वेला लग्ना । आहारं लात्वा यदा उपाश्रये आजग्मुः, तदा गुरव ऊचुः—भो मुनयः ! अद्य पुनः प्रचुरा वेला कथं लग्ना ? तदा तैरुक्तम्—अद्य नर्तकीनां नर्तनमस्माभिर्दृष्टम्, तेन इयती वेला लग्ना । गुरुभिरूचे—भो महानुभावाः ! यूयं पुरा एव अस्माभिर्नाटके निषिद्धाः कथमद्य नाटकविलोकनाय प्रवृत्ताः ? तदा तैरुक्तम्—भवद्भिः पुरुषनाटकं निषिद्धम्, अद्य तु स्त्रीनाटकम्—अनिषिद्धं ज्ञात्वा अस्माभिर्ददृशे । गुरुभिरुक्तम्—साधुभिः सर्वं स्त्री—पुरुषयोर्नाटकं सर्वथा न विलोकनीयम् । तैरप्युक्तम्—अतः परं नैवं विधास्यामः । मिथ्यादुष्कृतमस्माकम् । एतादृशाः श्रीआदीश्वरस्य समये एव ऋजुजडा जीवाः—यत् कार्यं कृत्यं तेभ्यो निवेद्यते, तावदेव जानन्ति, नाधिकं किमपि जानन्ति ॥

पुनरपि कोङ्कणदेशोद्भवसाधुरेक ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामन् कायोत्सर्गमध्ये स्वपुत्राणां प्रमादं चिन्तयति स्म—अहो ! इदानीं सौरेयो वायुर्वाति, प्रमादिनो मत्पुत्राः, क्षेत्रेषु सूदनं न करिष्यन्ति, घास—वृक्षादिकं न ज्वालयिष्यन्ति, मेघे वर्षति किमपि न भविष्यति, अहं यदा गृहेऽस्याम्, तदा सर्वमेव अहमकार्षम्, अथ च गृहे

नास्मि अहम्, ते वराका मत्पुत्रा क्षुधया मरिष्यन्ति, इति चिन्तयन् आसीत्। यदा सर्वं कायोत्सर्गं पारित, तदा गुरुभि कौङ्कणो मुनि पृष्ट –भो मुने! कौङ्कण! भवता कि स्मर्यते? तदा कौङ्कणोऽवादीत्–मया जीवदया चिन्तिता। गुरुभिरूचे–भो मुने! त्वया आरम्भ स्मृत, न दया चिन्तिता, एतादृश' आरम्भ कदापि साधुभिर्न स्मर्तव्य। तदा कौङ्कणेन श्रद्धापूर्वक मिथ्यादुष्कृत दत्तम्। एवम् ऋजुजडाना बहवो दृष्टान्ता ॥

महावीरस्वामिनो वारकस्य जीवा वक्रजडाश्च वर्तन्ते। तत्र दृष्टान्तो यथा–एकस्मिन् नगरे कश्चिदेक' श्रेष्ठी वसति। तत्पुत्रो दुर्विनीतो वक्रो जडश्चासीत्। मातापित्रो सम्मुख जल्पति। शिक्षा न मनुते। एकदा मातृपितृभ्या मधुरवाक्यै शिक्षा दत्ता–हे पुत्र! स्वजनसबन्धिजनसमक्षम्, वृद्धाना सम्मुख च कदापि न जल्पनीयम्, प्रत्युत्तर न दातव्यम्। पुत्रेणोक्तम्–साधु, एवमेव करिष्यामि। अन्यदा प्रस्तावे गृहस्य सर्वे मनुष्यास्त

१ तत्र केचिद् वीरतीर्थसाधवो नट नृत्यन्तमवलोक्य गुरुसमीपमागता, गुरुभि पृष्टा, निषिद्धाश्च नटावलोकन प्रति, पुनरन्यदा नटीं नृत्यन्तीं विलोक्य आगता, गुरुभिस्तथैव पृष्टा वक्रतया अन्यानि उत्तराणि ददु, वाढ पृष्टाश्च सत्य प्रोचु, गुरुभि उपालम्भे च दत्ते सम्मुख गुरूनेव उपालम्भयन्त –यदस्माक तदा नटनिषेधसमये नटीनिषेधोऽपि कुतो न कृत, भवतामेव अय दोष, अस्माभि किं ज्ञायते इति ॥

पुत्रं गृहे मुक्त्वा, गृहं भलाप्य, अन्यत्र स्वजनगृहे गत्वा, कार्यादिकं कृत्वा यदा गृहे आगताः, पश्चात् स च द्वारं पिधाय गृहमध्ये स्थित आसीत्। तैश्च कपाटं पिहितं दृष्ट्वा स पुत्रो नाम्ना शब्दितः–भोः पुत्रक ! कपाटं समुद्घाटय। स च तेषां शब्दं श्रुत्वा, मातृपितृदत्तां शिक्षां स्मृत्वा, शृण्वानोऽपि प्रत्युत्तरं न ददाति, मध्ये हसति, गायति, जल्पति; परं तेभ्यः प्रतिवचनमेव न ब्रूते। तदा तैरेव परवर्त्मना भूत्वा, गृहमध्ये उत्तीर्य, कपाटमुद्घाट्य तस्मै निवेदितम्–कथं भोः पुत्र! त्वमस्माकं शब्दं शृण्वन् प्रत्युत्तरं नादाः। तदा सोऽप्यवादीत्–भवद्भिरेवाऽहं शिक्षितो वृद्धानां सम्मुखं न जल्पनीयम्। तदा पित्रोक्तम्–ईर्ष्यया, उत्तालतया च न जल्पनीयम्। तेनोक्तम्–प्रमाणम्। अथ शनैरेव वक्ष्यामि। अन्यदा प्रस्तावे पिता लोकानां मध्ये हथाहिकायां स्थित आसीत्। तदा गृहे अग्निर्लग्नः। जनन्या प्रोक्तम्–भोः पुत्र! त्वं शीघ्रं गत्वा तव जनकमाहूय आगच्छ, कथय, त्वया शीघ्रम्–आगत्य गृहमध्यात् सम्यक्तरं वस्तु सर्व निष्कासनीयम्, अग्निर्विध्यापनीयः। सोऽपि तत्रागत्य लोकान् दृष्ट्वा चिन्तयामास–इदानीं लोकसमक्षं न वदेयम्। पित्रैव निषिद्धोऽस्मि–उत्तालतया न जल्पनीयम्। एवं ज्ञात्वा तत्रैवागत्य तूष्णीं स्थितः, घटिकामेकां स्थित्वा शनैरागत्य कर्णे उक्तम्–गृहे अग्निर्लग्नोऽस्ति, त्वमागच्छ, पित्रोक्तम्–कियती वेला लग्ना? तेनोक्तम्–घटिकैकाऽभूत्। पित्रा उक्तम्–रे मूर्ख!

इयती वेला जाता, त्वया पुरा एव कथ नोक्तम् ? तेनोक्तम्–भवतैव निषिद्ध , लोकसमक्षम् उत्तालतया न वक्तव्यम् । एतादृशा वक्रजडा जीवा भवन्ति । पुनरपि बह्वो वक्र–जडाना दृष्टान्ता सति ॥

द्वाविंशतितीर्थंकराणा साधवस्तु ऋजुप्राज्ञा –सरला पण्डिताश्च बभूवुः । तदर्थं द्वाविंशतितीर्थंकरसाधूना चत्वारि व्रतानि प्रतिपादितानि । श्रीआदीश्वर–महावीरयो साधूना पञ्च महाव्रतानि उक्तानि ॥

अथ साधवो यस्मिन् क्षेत्रे चतुर्मासीमधितिष्ठन्ति, तस्य क्षेत्रस्य गुणान् निवेदयति, गाथा–

चिक्खिल्ल पाण थंडिल वसही गोरस जिणाउले विज्जे । ओसह निचयाहिवई पासंडी भिक्ख सज्झाए ॥

अर्थ –१ यस्मिन् ग्रामे पङ्क स्तोको भवति । २ यस्मिन् ग्रामे द्वीन्द्रिय–त्रीन्द्रिय–चतुरिन्द्रियजीवा प्रायश्चाल्पा भवन्ति । ३ पुनर्यत्र स्थण्डिलो–बहिर्भूमिर्निरवद्या भवति । ४ पुनर्यस्मिन् ग्रामे वसतिः–धर्मशाला–सम्यग् भवति । ५ पुनर्यत्र गोरसो–दधि–दुग्ध–घृत–तक्रादिक प्रचुर मिलति । ६ पुनर्यस्मिन् ग्रामे

१ तत्र दृष्टान्तो यथा—केचिद् अजितादिजिनयतयो नट निरीक्ष्य चिरेणागता गुरुभि पृष्टा यथास्थितम् अकथयन् गुरुभिश्च निषिद्धा अथ यदा ते बहिर्गता नटीं नृत्यन्तीं विलोक्य प्राज्ञत्वाद् विचारयामासु यदस्माक रागहेतुत्वाद् गुरुभि नटनिरीक्षण निषिद्धम्, तर्हि नटी तु अत्यन्तरागकारणत्वात् सर्वथा निषिद्धा एव इति विचार्य नटीं न अवलोकितवन्त ॥ २ पङ्क प्राणा स्थण्डिल वसतिर्गोरस जिनाकुल वैद्य । औषध निचयाधिपति पाखण्डी भिक्षा स्वाध्याय ॥

जैनानां कुलं भवति–आढ्याश्च प्रचुरा भवन्तीत्यर्थः । ७ पुनर्यत्र वैद्या व्याधिहर्तारो भवन्ति । ८ पुनर्यत्र ग्रामे औषधानि बहूनि मिलन्ति । ९ पुनर्यस्मिन् ग्रामे निचयो धान्यादिसंग्रहो भवति । १० पुनर्यस्मिन् ग्रामे अधिपति–ग्रामाधीशो–भव्यो भवति । ११ पुनर्यस्मिन् ग्रामे पाखण्डिनः स्तोका भवन्ति । १२ पुनर्यस्मिन् ग्रामे भिक्षा सुलभा भवति । १३ पुनर्यस्मिन् ग्रामे पठनम्, गुणनम्, धर्मध्यानं च सुखेन भवति । एते त्रयोदश गुणा यत्र क्षेत्रे भवन्ति, तत्र चातुर्मास्यां साधुभिः स्थातव्यम् । कदाचिद् यत्र त्रयोदशगुणा न भवन्ति, तदापि चत्वारो गुणा एते अवश्यं युज्यन्ते एव । ते चामी गुणाः–

महई विहारभूमी वियारभूमी अ सुलहसज्झायो । सुलहा भिक्खा य जहिं जहन्नं वासखित्तं तु ॥

१ यत्र ग्रामे तीर्थंकराणां गृहाणि भवन्ति । २ यस्मिन् ग्रामे विहारभूमिः–प्रासुकस्थण्डिलभूमिः–भवति, यतो जन्तूनां विराधना स्तोका भवति । ३ यस्मिन् क्षेत्रे स्वाध्यायः सुखेन भवति । ४ पुनर्यस्मिन् क्षेत्रे भिक्षा सुखेन लभ्यते । एतैश्चतुर्भिर्गुणैर्युक्तं क्षेत्रं जघन्यं ज्ञेयम् । पूर्वोक्तैस्त्रयोदशगुणैर्युक्तं तु क्षेत्रम्–उत्कृष्टं ज्ञेयम् ॥

अथ सर्वेषां लौकिकपर्वणाम्, अथ च लोकोत्तराणां च पर्वणां मध्ये श्रीपर्युषणापर्व सर्वोत्कृष्टं वर्तते । तद्वर्णनकाव्यमाह–

१. महती विहार(जिनायतन)भूमिः विचारभूमिश्च सुलभस्वाध्यायः । सुलभा भिक्षा च यत्र जघन्यकं वर्षाक्षेत्रं तु ॥

* मन्त्राणा परमेष्ठिमन्त्रमहिमा तीर्थेपु शत्रुंजयो, दाने प्राणिदया गुणेपु विनयो ब्रह्म व्रतेपु व्रतम् ।
सतोपे नियम तपस्सु च शम' तत्त्वेपु सद्दर्शन, सवपूत्तमपर्वसु प्रगदित' श्रीपर्वराजस्तथा ॥ १ ॥

जिमं क्षीरमाहि गोक्षीर, जलमाहि गगानीर, । पटसूत्रमाहि हीर, वस्त्रमाहि चीर, । अलकारमाहि चूडामणि, ज्योतिपीमाहि निशामणि, । तुरगमाहि पचवल्लभ किशोर, नृत्यकलामाहि मोर, । गजमाहि ऐरावण, दैत्यमाहि रावण, । वनमाहि नदनवन, काष्ठमाहि चदन, । तेजस्वीमाहि आदित्य, साहसीकमाहि विक्रमादित्य, । न्यायवतमाहि श्रीराम, रूपवतमाहि काम, । सतीयामाहि राजीमती, । शास्त्रमाहि भगवती, । वाजित्रमाहि भभा, स्त्रीमाहि रभा, । सुगधमाहि कस्तुरी, वस्तुमाहि तेजमतुरी, । पुण्यश्लोक माहि नल, पुप्पमाहि सहस्रदल कमल, तिम पर्वमाहि श्रीपर्युपणापर्व जाणवो ॥

अस्मिन् पर्युपणापर्वणि समागते मङ्गलार्थ पूर्वाचार्या' श्रीसघाग्रे श्रीकल्पसूत्र वाचयन्ति एतत् श्रीकल्पसूत्र

---

१. यथा क्षीरे गोक्षीरम्, जले गङ्गानीरम्, पट्टसुत्रे हीरम्, वस्त्रे चीरम्, अलकारे चूडामणि, ज्योतिश्चक्रे निशामणि, तुरङ्गे पथ्यवल्लभकिशोर, नृत्यकलायुक्तेपु मयूर, गजे ऐरावण, वने नन्दनम्, काष्ठे चन्दनम्, तेजस्विपु आदित्य, साहसिकेपु विक्रमादित्य, न्यायिपु श्रीराम, रूपिपु काम, सतीपु राजीमती, शास्त्रेपु भगवती, वाद्येपु भम्भा, स्त्रीपु रम्भा, सुगन्धेपु कस्तुरी, वस्तुपु तेजमतूरी (तेजोमृत्तिका), पुण्यश्लोकेपु नल, पुष्पेपु सहस्रदलकमलपरिमल, तथा पर्वसु पर्युपणापर्व विभाव्यताम् ॥ २ श्रीवीरात् ९८० वर्षे श्रीआन-

भिः मातृपितरौ अग्निना संस्कारितौ । यदा च बालमपि मृतं ज्ञात्वा संस्कारार्थं स्वजनाः सज्जी बभूवुः । तावत् तत्र धरणेन्द्रः आगत्य बभाषे । ब्राह्मणरूपेण भूत्वा बालं गृहीत्वा अपुत्रस्य धनग्रहणार्थमागतान् राजपुरुषान् निवारयामास । तं बालं सज्जं चकार, लोकान् उवाच–अनेन बालेन अष्टमं तपः कृतमस्ति । एष बालो जिनशासनस्य महाप्रभावनाकारको भविष्यति । तद्वचः श्रुत्वा सर्वेऽपि राजाद्या जना विस्मिता बभूवुः । लोकैर्नागकेतुरिति नाम दत्तम् । धरणेन्द्रेण वर्धितो यदा तरुणो बभूव, तदा जिनशासनस्य प्रभावनाकृत् संजातः । इति नागकेतुकथा ॥

यथा जिनशासने इदं पर्व महद् वर्तते, तथा शिवशासनेऽपि अस्य पर्वणः महद् माहात्म्यं वर्तते । तत्र

---

१. एकदा राज्ञा एकश्चौरो व्यापादितः, स मृत्वा व्यन्तरो जातः, तेनादृशीभूतेन पादेनाहत्य सिंहासनाद् राजा भुवि पातितः, लोकश्च सर्वोऽपि व्याकुलीभूतः, पुनरपि व्यन्तरो नगरोपरि महती शिला विकुर्व्य दुर्वचनेन लोकान् भापयामास । ततो नागकेतुः श्रावकश्चतुर्विधसंघः, जिनप्रासाद–प्रतिमारक्षार्थम् उच्चैः प्रासादोपरि चटित्वा तां व्यन्तरमुक्तां शिलां करेण धृतवान्, तस्य तेजसा व्यन्तरो हतप्रतापः शिलां संहृत्य नागकेतुं नत्वा, राजानं समाधिमन्तं कृत्वा, स्वस्थानं गतः । ततो नागकेतुश्चाढ्यो राजादीनां मान्यो जातः । अन्यदा नागकेतुः प्रतिमापूजां कुर्वन् पुष्पमध्यस्थेन सर्पेण दष्टः, शुभध्याने केवलं ज्ञानं प्राप्तवान्, शासनदेव्या च साधुवेषो दत्त, ततश्चिरकालं भव्यजीवान् प्रतिबोध्य मोक्षं गतः ॥ २. इतरशास्त्रेष्वपि श्रीजिनशासनस्य समुल्लेख उपलभ्यते, अतस्तस्यातिप्राचीनता तथा न चेदं

कथा-पुष्पवती नाम नगरी । अर्जुननामा तत्रैको ब्राह्मण । तत्पुत्रो गङ्गाधरोऽस्ति । कालान्तरेण गङ्गाधरस्य

श्रीजिनशासनम्-अधारीनम्, वेदे, पुराणे, स्मृतौ च सर्वत्र तस्य अधिकारदर्शनात् । तत्र यजेषु मूलमन्त्रो यथा-" (पर वेदध्वनिरा दुरन्यासेन च वाज्य) ॐ लोकश्रीप्रतिष्ठान् चतुर्विंशतितीर्थंकरान् ऋषभादिवर्धमानान्तान् सिद्धान् शरण प्रपद्यामहे । ॐ पवित्रम् ग्निम् उपस्पृशामहे। येषा जात सुजातम्, येषा धीर सुधीरम्, येषा नग्न सुनग्नम्, ब्रह्म सुब्रह्मचारिणम्, उदितेन मनसा, अनुदितेन मनसा, देवस्य महर्षयो महर्षिभिर्जुहे । याजकस्य यजन्तस्य च सा एषा रक्षा भवतु, शान्तिर्भवतु, तुष्टिर्भवतु, पुष्टिर्भवतु, स्वस्तिर्भवतु, श्रद्धा भवतु, निर्व्याज भवतु" । ब्रह्माण्डपुराणेऽप्युक्तम्-"नाभिस्तु जनयेत् पुत्र मरुदेव्या महाद्युतिम् । ऋषभ क्षत्रियज्येष्ठ सर्वक्षत्रस्य पूर्वजम् ॥१॥ ऋषभाद् भरतो जज्ञे वीरपुत्रशताग्रज । अभिषिच्य भरत राज्ये महाप्रव्रज्यामाश्रित ॥२॥" ॥ पुन ब्रह्माण्डपुराणे-"इह हि इक्ष्वाकुकुलवंशोद्भवेन, नाभिसुतेन, मरुदेव्या नन्दनेन, महादेवेन ऋषभेण दशप्रकारो धर्म स्वयमेव आचीर्ण, केवलज्ञानलाभाच्च प्रवर्तित इति" । तथा आरण्यकपुराणेऽपि, यथा-"ऋषभ एव भगवान् ब्रह्मा, तेन भगवता ब्रह्मणा स्वयमेव आचीर्णानि ब्रह्माणि, तपसा च प्राप्त पर पदम् । पुन प्रभासपुराणेऽपि यथा-"युगे युगे महापुण्या दृश्यते द्वारकापुरी । अवतीर्णो हरिर्यत्र प्रभासे शशिभूषण ॥१॥ रैवताद्रौ जिनो नेमियुगादिर्विमलाचले । ऋषीणाम् आश्रमादेव मुक्तिमार्गस्य कारणम् ॥२॥" तथा पुनरपि स्कन्धपुराणे, अष्टादशसहस्रसङ्ख्ये नगरपुराणे, अतिप्रसिद्ध-गृद्धनगरस्थापनादिवृत्तान्ताधिकारे भवाऽवताररहस्ये, षट्सहस्रे श्रीऋषभचरित्रसमग्रमस्ति । तथा तत्रैव भवावताररहस्ये-"दृष्ट्वा शत्रुञ्जय तीर्थं नत्वा रैवतकाचलम् । स्नात्वा गजपदे कुण्डे पुनर्जन्म न विद्यते ॥ १ ॥" (श्रीसमयसुन्दरोपाध्यायरचितकल्पलता) ॥

मातापितरौ व्यापन्नौ। पुत्रस्य गृहे अर्जुनो बलीवर्दो बभूव। तस्य स्त्री तद्गृहे शुनी बभूव। एकदा गङ्गाधरेण मातापित्रोः श्राद्धोत्सवः समारब्धः। तस्मिन् दिने स बलीवर्दः एकस्मै तैलिकाय मार्गितः प्रदत्तोऽस्ति। श्राद्धकरणावसरे तेन ब्राह्मणेन गङ्गाधरेण स्वजनादीनां भोजनाय क्षैरेयी पाचिताऽस्ति। सर्वे ज्ञातीया भोजनार्थं निमन्त्रिताः सन्ति। तदा शुनी दूरे स्थिताऽस्ति। क्षैरेयीं पच्यमानां विलोकयति। तदैव क्षैरेयीभाजनं उद्घाटितमुखं सर्पगरलाक्रान्तं दृष्ट्वा, 'एतत् सर्वं मत्कुटुम्बं विषाक्रान्तं भविष्यति' इति ज्ञात्वा तत् क्षैरेयीभाजनं उच्छिष्टं चकार। तदा च रुष्टेन गङ्गाधरेण लकुटीप्रहारेण शुन्याः कटी भग्ना। पूत्कुर्वन्ती च शुनी वृषभचरणस्थाने गवादन्यां (गमाणे) बद्धा। अन्यद् दुग्धमानीय क्षैरेयीं पाचयित्वा सर्वे ब्राह्मणा भोजिताः। सन्ध्यासमये च तैलिकेन स बलीवर्दो दत्तः तेन गवादन्यां बद्धः। शुन्यपि तत्रैव तिष्ठति। बलीवर्देन संजातजातिस्मृतिना यष्टिप्रहारपीडिता कुर्कुरी पृष्टा—अद्य त्वं कथं पूत्करोषि? तयोक्तम्—त्वत्पुत्रेण अहं कट्यां यष्टिना हता। मया तु सर्वेऽपि ब्राह्मणा अद्य विषमरणाद् रक्षिताः उपकारः कृतः, त्वत्पुत्रेण च अपकारः कृतः। बलीवर्दोऽपि आह—हे प्रिये! अहमपि अनेन पापिष्ठेन मत्पुत्रेण तैलिकाय दत्तः, तैलिकेनाऽहं सर्वस्मिन् दिने तिलयन्त्रे वाहयित्वा इदानीं पुत्राय दत्तः। सर्वदिने क्षुधया मृतः। एष वृत्तान्तो निकटप्रसुप्तेन गङ्गाधरेण सर्वः श्रुतः। तदा गङ्गाधरश्चिन्तातुरो मातापित्रोर्गत्यर्थं गृहं त्यक्त्वा परदेशे महापुरुषान् तापसान् तपः पप्रच्छ। तदा ते तापसाः

तयो कुगतिकारण पर्वदिने मैथुनसेवनम् ऊचु । एताभ्या मातापितृभ्या अप्रस्तावे कामक्रीडा सेविता । अतश्च त्व भाद्रपदशुक्लपञ्चम्या व्रत करिष्यसि, पारणाया उत्तरपारणाया च अकर्षितधान्य भोक्ष्यसे, एतत् तप प्रभावाद् एतौ सुगतिभाजौ भविष्यत । तेनाऽपि ऋषीणा वचनात् तथैव कृतम् । तौ च सुगतिभाजौ जातौ । शिवशासनेऽपि इय 'ऋषिपञ्चमी' इति प्रसिद्ध पर्व वर्तते ॥

तथा अय कल्पस्तृतीयवैद्यस्य भेषजवत् सौख्यकर्ता, कर्मरोगाणा हर्ता च । तत्र दृष्टान्तो यथा-एकस्मिन् नगरे एको नृपो राज्य करोति । तस्य एक एव पुत्रोऽस्ति । तेन पुत्रनिरोगार्थं, पुष्ट्यर्थं, कायकल्पार्थं च वैद्या समाहूता । तदा राजा वैद्यान् पप्रच्छ । यथा मत्पुत्रस्य शरीरे पुष्टिर्भवति, कान्तिर्भवति, आगामिना च रोगाणा निवृत्ति स्यात्, तद् औषध कर्तव्यम् । तत्र त्रयो वैद्या समागता । प्रथमो वैद्य प्राह-हे राजन् ! मम औषध शरीरे रोगसद्भावे रोग दूरीकरोति, कदाचित् शरीरे रोगो न स्यात् तदा नवीन रोग समुत्पादयति । राज्ञा श्रुत्वा निवेदितम्-अनेन तव औषधेन अलम् । इद तु सुप्तसिंहोत्थापनवद् न सुन्दरम् ॥

द्वितीयो वैद्योऽपि प्राह-स्वामिन् ! मम औषध चैतादृश वर्तते, यद् रोगसद्भावे रोग निवारयति, चेद् रोगो न स्यात् तदा ममौषध शरीरे अपगुणमपि न करोति । तद्वचोऽपि श्रुत्वा राजा प्राह-तवौषधेनापि अलम्-तद् भस्मनि हुतमिव व्यर्थम् ।

ततस्तृतीयो वैद्यः प्राह—हे राजन् ! ममौषधं रोगसद्भावे रोगं निवारयति, कदाचिद् रोगो न स्यात् तदा शरीरे तुष्टि–पुष्टि–सौभाग्या–ऽऽरोग्यम्, आगामिरोगनिवारणं च स्यात्। राजा अवादीत्–इदमौषधं सम्यक् कर्तव्यम्, त्वदीयमौषधं रसायनप्रायं, तेनाऽपि वैद्येन कृतम्। राज्ञः पुत्रश्च बलिष्ठः, चिरंजीवी च बभूव। तथा एतत् कल्पसूत्रमपि श्रुतं सत् सकर्मा जीवः पूर्वोपार्जितकर्माणि निहन्ति, लघुकर्मा भवति, लघुकर्मा च क्षीणकर्मा भूत्वा अजरामरपदभाग् भवति ॥

अथ श्रीभद्रबाहुस्वामी मङ्गलार्थं श्रीपञ्चपरमेष्ठिनमस्कारं वदति–

णमो अरिहंताणं, णमो सिद्धाणं, णमो आयरियाणं, णमो उवज्झायाणं, णमो लोए सव्व-साहूणं। एसो पंच णमोक्कारो, सव्वपावप्पणासणो। मंगलाणं च सव्वेसिं, पढमं हवइ मंगलं ॥ १॥

नमः–नमस्कारोऽस्तु, 'अरिहंताणं' अर्हद्भ्यः–शक्रादिकृतां पूजामर्हन्ति, इन्द्रकृतपूजायै योग्या भवन्तीति अर्हन्तः, तेभ्योऽर्हद्भ्यो नमोऽस्तु। नमस्कारोऽस्तु सिद्धेभ्यः–सितं (बद्धम्), ध्मातं प्रज्वालितम्–अष्टकर्मलक्षणं कर्मचक्रं यैस्ते सिद्धाः, तेभ्यः सिद्धेभ्यः। नमः आचार्येभ्यः–आचाराय योग्याः आचार्याः–पञ्चाचारपालकाः, तेभ्यः आचार्येभ्यः। नम उपाध्यायेभ्यः–उप समीपे आगत्य अधीयते द्वादशाङ्गी येभ्यस्ते उपाध्यायाः, तेभ्यः। नमोऽस्तु लोके सर्वसाधुभ्यः–साधयन्ति मोक्षमार्गं ते साधवः, तेभ्यस्साधुभ्यः।

एष पञ्चनमस्कार सर्वपापप्रणाशन । मङ्गलाना च सर्वेषा प्रथम भवति मङ्गलम् ॥

अस्मिन् पञ्चपरमेष्ठिमन्त्रे नव पदानि, अष्टौ सपद , सप्त गुर्वक्षराणि, एकषष्टिर्लघ्वक्षराणि–सर्वाक्षराणि अष्टषष्टि. ॥ गाथा–

इह लोअम्मि तिदडी सा दिन्व माउलिंगवणमेव । परलोए चडपिगल–हुडयजक्खो य दिट्ठता ॥

अस्य स्मरणाद् इह लोके त्रिदण्डकस्य दृष्टान्त –शिवकुमारस्य सुवर्णपुरुषो निष्पन्न¹ । पश्चाद् नमस्काराद् एव

---

१ इह लोके त्रिदण्डी सा दिव्य मातुलिङ्गवनमेव । परलोके चण्डपिङ्गल–हुण्डकयक्षश्च दृष्टान्ता ॥ २ तत्र दृष्टान्तो यथा–कुसुमपुरे धनश्रेष्ठी, तस्य पुत्र शिवकुमारनामा द्यूतादिव्यसनी जात । स च व्यसनेन एव धनक्षय करोति, पित्रा वार्यमाणोऽपि स्वेच्छया विहरति । एकदा व्याधितेन पित्राऽऽहूय पुत्र प्रबोधित , अरे ! त्व मयि परलोक गते बहुदु खभाग् भविष्यसि ततो मम एक वचो धारय, पञ्चपरमेष्ठिनमस्कारमन्त्र धारय, आपतिते कष्टे एतन्मन्त्रस्मरणात् तव कष्टनिवृत्तिर्भाविनी तत पितुर्मुखात् पुत्रेणाऽपि मन्त्रो गृहीत , पिता तु परलोक गत । शिवस्तु पितु पारलौकिकीक्रिया कृतवान्, तदनन्तर पूर्वसेवितव्यसनेन ऋणपीडितो नगराद् बहिरेव भ्राम्यति, एकदा एकस्त्रिदण्डी वनवासी इस पप्रच्छ भो ! खिन्न , दीनस्वरो वने कथम् अटसि ? सोऽपि यथावृत्त तम् उक्तवान् । ततो दण्डिना उक्तम्–मा खिद्यस्व, चेद् मदुक्त करिष्यसि तर्हि तेऽक्षया सपद् भविष्यति, शिवेन उक्तम्–कथ तत्, पुनरपि सोऽवादीत्–एकम् अक्षीणाङ्ग शवम् आनय, अन्या सामग्री मदाऽऽयत्ताऽस्तु एव, तेनाऽपि लोभाऽभिभूतेन कुतोऽपि शवम् आनीय ढौकितम्, दण्डिनाऽपि तैलभृत महदयस्पात्र भ्राष्ट्रे

श्रीमत्याः सर्पात् पुष्पमाला जाता। पश्चाद् मातुलिङ्गम्–बीजपूरं देवेन जिनदासश्राद्धाय समर्पितम्। परलोके

आरोपितम्, अधो वह्निः प्रज्वालितः, तेन तापसाऽधमेन शिक्षितो भोः! त्वम् इमं शव सर्वाङ्गेषु तैलेन परामृषः, सोऽपि तद्वचः प्रतिपद्य तथैवाऽकरोत्, दण्डी चाऽरिष्टफलमालायां मन्त्रं जजाप। तदा शिवेन विमृष्टम्–अयं दण्डी तु मदनुपलक्षितः, मया पूर्वम् असेवितश्च कथं मदनुग्रहपरो भविष्यति। अयं तु माम् एव उपकृत्य स्वसाध्यं साधयेत् तर्हि कोऽत्र मद्रक्षकः, हा!!! कष्टम् आपतितम् अतः परं पितृवचः स्मृत्वा कष्टहान्यै मनसि पञ्चनमस्कारं सस्मार, दण्डी तु जपान्ते शवम् उत्थातुं लग्नः, श्रीनमस्कारप्रभावात् पुनस्तद् अवस्थां प्राप्तोऽपतत्; दण्डिना उक्तम्–अरे अम्ब! किं ध्यायसि, येन कार्यसिद्धौ विघ्नोऽभूत्। शिवेन उक्तं न किमपि, पुनर्दण्डी जपे प्रवृत्तः, शिवेनाऽपि लब्धप्रयत्नेन पुनर्नमस्कारस्मरणेऽतीवाऽऽग्रहश्चक्रे, अतो दण्डिनो जपान्ते पुनः शवेन उत्तस्थे, पुनः पेते। दण्डिना पुनरुपालब्धोऽपि शिवो न किमपि इत्युवाच, पुनस्तापसो जपे प्रवृत्ते, शिवोऽपि तथैव, एवं तृतीयवारे शवेन उत्थाय दण्डी एवाऽयस्पात्रे पातितो जातः सुवर्णपुरुषः। शिवकुमारस्तु तं काञ्चनपुरुषम् आदाय गृहम् आयातः, अनयाऽक्षयसंपत्त्या सुखी जातः, व्यसनानि विमुच्य धर्मरतो बभूव, सद्गति प्राप। इति नमस्कारमाहात्म्ये शिवकुमारदृष्टान्तः॥

१. तत्कथानकम् इदम्–सौराष्ट्रदेशे एकस्मिन् ग्रामे एकः श्रावकस्तस्य पुत्री श्रीमती नाम्नी सा च कस्मैचिन् मिथ्यात्विने परिणायिता, सा च जिनेश्वरभक्ता प्रत्यहं पञ्चपरमेष्ठिमहामन्त्रं स्मरन्ती तिष्ठति. श्वाशुर्यपाक्षिकैः सर्वैर्निषिद्धाऽपि आर्हतं धर्मं न मुञ्चति, ततस्तैः रुष्टैः एवं विचारितं यद्येषा म्रियते तदा अन्यां वधूम् आनयामः, तद्भर्त्राऽपि अयं मन्त्रोऽङ्गीकृतः। एकस्माद् गारुडिकात् कृष्णसर्पम् आनाय्य

चण्डपिङ्गलचौराय कलावत्या वेश्यया नमस्कार श्रावितोऽभूत्, तत शूलाविद्धोऽपि मृत्वा चण्डपिङ्गल तत्रैव नगर्यां नृपस्य पुत्रोऽभूत्। हुण्डकोऽपि यक्षस्य नाम। राजगृहपुर्यां प्रसेनजितराजा। रूपखुरनामा चौरो रसना लम्पटो नित्य नृपेण सह भुञ्जानो धूमप्रयोगेण बद्धा शूलाविद्धो जिनदासेन प्रदत्तनमस्कारो मृत्वा यक्षो बभूव। जिनदासश्राद्धो राज्ञा पीड्यमानो यक्षेण मोचित , कृतसाहाय्यो गजारूढ स्वगृहमाजगाम। एवमन्येऽपि नमस्कारस्य बहवो दृष्टान्ता सन्ति ॥

अथ श्रीमद्भगवन्महावीरदेवस्य पश्चानुपूर्व्यां आसन्नोपकारित्वेन षट् कल्याणकानि श्रीभद्रबाहुस्वामी वर्णयति–

ते ण काले ण, ते ण समए ण, समणे भगव महावीरे पच हत्थुत्तरे होत्था, त जहा– ॥

कलशे तद्भर्ता प्रचिक्षेप, घटमुख पिधाय घोरा धकारे कलश मुमोच द्वितीये अह्नि भर्ता विष्णुपूजा कुर्वन् श्रीमतीम् आदिष्टवान् अपवरके घटे मुक्ता पुष्पस्रजम् आनय, येन पुष्पपूजा भवेत्, तयाऽपि तद्वच प्रतिपद्य गर्भागारे कलशपिधानम् अपनीय 'ॐ नमो अरिहताण' इति भणित्वा हस्त प्रक्षिप्य पुष्पमालाम् आदाय भर्त्रे यावद् ददाति तावत् स कृष्णसर्प एव तेन दृष्टो भीतश्च, भर्ता मनसि दध्यौ अहो ! ! अस्या धर्म श्रेयान्, इति विचिन्त्य तस्या पत्न्या एव मुखात् सोऽपि जैनधर्म प्रतिपेदे, इति श्रीमतीदृष्टान्त ॥

तस्मिन् काले चतुर्थारके, तस्मिन् समये-यस्मिन् समये श्रीमहावीरदेवो देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्षौ दशमदेवलोकस्य प्रधानपुष्पोत्तरनाम्नो विमानात् च्युत्वा समुत्पन्नः स समयोऽत्र गृह्यते, तस्मिन् समये। 'णं' इति वाक्यालंकारे। श्रीमहावीरदेवस्य पञ्च कल्याणकानि उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे अभूवन्। हस्तः हस्तनक्षत्रम्, उत्तरः अग्रे, उत्तरस्यां वा यासां ता हस्तोत्तराः। उत्तराफाल्गुनीनक्षत्राद् अग्रे हस्तनक्षत्रमस्ति, तेन उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रं हस्तोत्तराख्यमुच्यते। यानि पञ्च कल्याणकानि जातानि, तान्याह-

हत्थुत्तराहिं चुए चुइत्ता गब्भं वक्कन्ते।१। हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरिए।२। हत्थुत्तराहिं जाए।३। हत्थुत्तराहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पव्वइए।४। हत्थुत्तराहिं अणंते, अणुत्तरे, निव्वाघाए, निरावरणे, कसिणे, पडिपुण्णे केवलवरनाण-दंसणे समुप्पन्ने।५। साइणा परिनिव्वुए भयवं ॥ ६ ॥ १ ॥

तद्यथानुक्रमेण वर्णयति-भगवान् श्रीमहावीरः उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे देवविमानात् च्युतः, च्युत्वा गर्भत्वेन उत्पन्नः।१। पुनरुत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे देवानन्दायाः कुक्षितो हरिणैगमेषिणा देवेन त्रिशलायाः कुक्षाववतारितः

।२। पुनरुत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे भगवत श्रीमहावीरस्य जन्म अभूत् ।३। पुन श्रीमहावीर उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे दीक्षा गृहीत्वा, गृहवास त्यक्त्वा अनगारो जात ।४। पुन श्रीमहावीरस्य उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे एव अनन्ते अनन्तार्थविषयत्वेन, पुनरनुत्तरे सर्वभ्य उत्कृष्टे, निर्व्याघाते कट–कुड्यादिना अनाहते, निरावरणे क्षायिकत्वेन आच्छादनरहिते, पुन कृत्स्ने समस्ताना पदार्थाना ग्राहके, प्रतिपूर्णे पूर्णिमाचन्द्रमण्डलोपमे–सकलांशसहिते, केवले असहाये, एताद्दशे वरे प्रधाने ज्ञान–दर्शने समुत्पन्ने ।५। एतानि पञ्च कल्याणकानि श्रीमहावीरदेवस्य उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे जातानि । तथा स्वातिनक्षत्रे चन्द्रे सति भगवान् श्रीमहावीर परिनिर्वृतो मोक्ष प्राप्त ।६। एव षट् कल्याणकानि श्रीमहावीरस्य सक्षेपेण निरूपितानि । अग्रे द्वितीयवाचनाया विस्तरत्वेन व्याख्यास्याम ॥

---

१ श्रीवीरस्य षट् कल्याणकानि बहुषु आगमेषु तीर्थंकर गणधरमहाराजै प्रतिपादितानि सन्ति । स्थानाङ्गसूत्रस्य पञ्चमे स्थानके पद्मप्रभ–सुविधि शीतलप्रभृतिवीरपर्यन्तचतुर्दशतीर्थंकराणा च्यवनादि पञ्च पञ्च कल्याणकसख्यामीलनेन सप्ततिकल्याणकानि दर्शितानि । तथाहि तत्पाठो यथा–

पउमप्पभे ण अरहा पचचित्ते होत्था, त जहा चित्ताहिं चुए चइत्ता गब्भ वक्कते ।१। चित्ताहिं जाए ।२। चित्ताहिं मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइए ।३। चित्ताहि अणते अणुत्तरे णिव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुन्ने केवलवरनाण–दसणे समुप्पन्ने ।४। चित्ताहिं परिनिव्वुए ।५।॥१॥ पुप्फदते ण अरहा पचमूले होत्था, मूलेण चुए चइत्ता गब्भ वक्कते ।१। एव चेव एएण अभिलावेण इमाओ गाहाओ अणुगतव्वाओ ॥ पउमप्पभस्स चित्ता ।५। मूले पुण होइ पुप्फदतस्स ।५। पुव्वासाढा सीयलस्स ।५। उत्तरा विमलस्स भद्दवया ।५।

॥१॥ रेवइए अणंतजिणो ।५। पूसो धम्मस्स ५–संतिणो भरणी ।५। कुंथुस्स कत्तियाओ ।५। अरस्स तहा रेवईओ य ।५। ॥२॥ मुणिसुव्वयस्स सवणो ।५। आसिणि नमिणो ।५। तह नेमिणो चित्ता ।५। पासस्स विसाहाओ ।५। पंचहत्थुत्तरे वीरो ।५। ॥३॥ समणे भगवं महावीरे पंचहत्थुत्तरे होत्था, तं जहा हत्थुत्तराहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते ।१। हत्थुत्तराहिं गब्भाओ गब्भं साहरइए ।२। हत्थुत्तराहिं जाए । ३ । हत्थुत्तराहिं मुंडे भविता जाव पव्वइए ।४। हत्थुत्तराहिं अणंते अणुत्तरे जाव केवलवरनाण–दंसणे समुप्पन्ने ।५। ॥ इति ॥

पुनः श्रीमदभयदेवसूरिकृतैतत्सूत्रवृत्तिर्यथा–

केवल्यधिकारात्तीर्थकरसूत्राणि चतुर्दश कण्ठ्यानि चैतानि, नवरं पद्मप्रभ ऋषभादिषु षष्ठः, पञ्चसु च्यवनादिदिनेषु चित्रा नक्षत्रविशेषो यस्य स पञ्चचित्रः, चित्राभिरिति रूढ्या बहुवचनं च्यूतोऽवतीर्णः, उपरिमग्रैवेयकाद् एकत्रिंशत्सागरोपमस्थितिकात् च्युतः च्युत्वा च 'गब्भं ति' गर्भे कुक्षौ व्युत्क्रान्त उत्पन्नः, कौशाम्ब्यां धराभिधानमहाराजभार्यायाः सुसीमानामिकाया माघमासबहुलषष्ठ्यां जातः, गर्भनिर्गमनं कार्तिकबहुलद्वादश्यां चेति, तथा मुण्डो भूत्वा केश–कषायाद्यपेक्षया अगाराद् निष्क्रम्यानगारतां श्रमणतां प्रव्रजितो गतोऽनगारतया च प्रव्रजितः कार्तिकशुद्धत्रयोदश्याम्, तथा अनन्तं पर्यायानन्तत्वात्, अनुत्तरं सर्वज्ञानोत्तमत्वात्, निर्व्याघातमप्रतिपातित्वात्, निरावरणं सर्वथा स्वावरणक्षयात्, कटकुड्याद्यावरणाभावाद्वा, कृत्स्नं सकलपदार्थविषयत्वात्, परिपूर्णं स्वावयवापेक्षयाऽखण्डपौर्णमासीचन्द्रबिम्बवत्, किमित्याह केवलं ज्ञानान्तरसहायत्वात् संशुद्धत्वाद्वा, अत एव वरं प्रधानं केवलवरम्, ज्ञानं च विशेषावभासम्, दर्शनं च सामान्यावभासम्, ज्ञानदर्शनं तच्च तच्चेति केवलवरज्ञान–दर्शनं समुत्पन्नं जातं चैत्रशुद्धपञ्चदश्याम्, तथा परिनिर्वृतो निर्वाणं गतो मार्गशीर्षबहुलैकादश्याम्, आदेशान्तरेण फाल्गुनबहुल-

चतुर्थ्यामिति । एव चेवेति पद्मप्रभसूत्रनिवपुप्फद तसूत्रमप्यध्येतव्यम् एवमनन्तरोक्तस्वरूपेण एतेनान तरत्वात्प्रत्यक्षेणाभिलापेन सूत्रपाठेनेमास्तिस्र सूत्रसमहणिगाथा अनुगन्तव्या , अनुसर्तव्या , शेपसूत्राभिलापनिष्पादनार्थम् ॥ पउमप्पभस्सेत्यादि ॥ तत्र पद्मप्रभस्य चित्रानक्षत्रे च्यवनादिषु पञ्चसु स्थानकेषु भवतीत्यादि गाथाक्षरार्थो वक्तव्य सूत्राभिलापस्त्वाद्यसूत्रद्वयस्य साक्षाद्दर्शित एव इतरेषा त्वेवम्—सीयलेण अरहा प च पुव्वासाढे होत्था, त जहा—पु वासाढाहिं चुए चइत्ता ग भ वक्कते, पुव्वासाढाहिं जाए, इत्यादि ॥ एव सर्वाण्यपीति ॥ व्याख्या त्वेवम्—पुष्पद तो नवमतीर्थंकर आनतकल्पादेकोनविंशतिसागरोपमस्थितिकाद् फाल्गुनबहुलनवम्या मूलनक्षत्रे च्युत , च्युत्वा च फाकन्दीनगर्यां सुग्रीवराजभार्याया रामाभिधानाया गर्भे व्युत्क्रान्तो मूलनक्षत्रे मार्गशीर्षबहुलपञ्चम्या जात , तथा मूल एव ज्येष्ठशुद्धप्रतिपदि मतान्तरेण मार्गशीर्षबहुलषष्ठ्या निष्क्रा त , तथा मूल एव कार्तिकशुद्धतृतीयाया केवलज्ञानम् उत्पन्नम्, तथा अश्वयुजः शुद्धनवम्याम् आदेशान्तरेण वैशाखबहुलषष्ठ्या निर्वृत इति, तथा शीतलो दशमजिन प्राणतकल्पाद् विंशतिसागरोपमस्थितिकाद् वैशाखबहुलषष्ठ्या पूर्वाषाढानक्षत्रे च्युत , च्युत्वा च भद्दिलपुरे दृढरथनरपतिभार्याया नन्दाया गर्भतया व्युत्क्रान्त , तथा पूर्वाषाढास्वेव माघबहुलद्वादश्या जात तथा पूर्वाषाढास्वेव माघबहुलद्वादश्या निष्क्रा त तथा पूर्वाषाढास्वेव पौषस्य शुद्धे मतान्तरेण बहुलपक्षे चतुर्दश्या ज्ञानमुत्पन्न तथा तत्रैव नक्षत्रे श्रावण शुद्धपञ्चम्या मता तरेण श्रावणबहुलद्वितीयाया निर्वृत इति, एव गाथात्रयोक्ताना शेषाणामपि सूत्राणा प्रथमानुयोगपदानुसारेणोपयुज्य व्याख्या कार्या—नवर चतुर्दशसूत्रेऽभिलापविशेषोऽस्तीति तद्दर्शनार्थमाह ॥ समणे इत्यादि ॥ हस्तोपलक्षिता उत्तरा हस्तोत्तरा हस्तो वा उत्तरो यासा ता हस्तोत्तरा उत्तराफाल्गु य पञ्चसु च्यवनगर्भहरणादिषु हस्तोत्तरा यस्य स तथा गर्भाद् गर्भस्थानात् 'गब्भ त्ति' गर्भे गर्भस्थाना-

न्तरे संहृतो नीतः, निर्वृतस्तु स्वातिनक्षत्रे कार्तिकामावास्यायामिति ॥

एतस्मिन् पाठे श्रीआदीश्वरात् पष्ठस्य पद्मप्रभस्य च्यवन-जन्म-दीक्षा-ज्ञानोत्पत्ति-निर्वाणलक्षणानि पञ्च कल्याणकानि प्रतिपादितानि । तद्वत् सुविधि-शीतलप्रभृतिपार्श्वपर्यन्तत्रयोदशतीर्थंकराणां पञ्च पञ्च कल्याणकानि दर्शितानि । तेन त्रयोदशतीर्थंकराणां पञ्चषष्टिः (६५)कल्याणकानि जातानि । तथैव विशेषेण चतुर्दशश्रीवीरस्य अपि च्यवन–गर्भसंक्रमण–जन्म–दीक्षा–ज्ञानोत्पत्तिलक्षणं कल्याणकपञ्चकं सुस्पष्टमेव निष्टङ्कितम् । तस्माद् उपर्युक्तव्याख्यानुसारेण पद्मप्रभादिवीरपर्यन्तचतुर्दशतीर्थंकराणां कल्याणकपञ्चकगणनया सर्वकल्याणकमीलनेन सप्ततिः (७०) कल्याणकानि भवन्ति । तथा वृत्तिकारश्रीअभयदेवसूरिणा पष्ठ "निर्वृतस्तु स्वातिनक्षत्रे कार्तिकामावास्यायाम्" इति वीरस्य पष्ठकल्याणकं प्रकटतया दर्शितम् । तथा तीर्थंकरस्य च्यवनादेः कल्याणकतया अनादितः प्रसिद्धेः च्यवनादिकथनात् च्यवनादि कल्याणकानि ज्ञेयानि ।

यथा श्रीकल्पसूत्रे श्रीपार्श्वनाथचरित्राऽधिकारे—

"तेणं कालेणं तेणं समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए पंचविसाहे हुत्था तं जहा विसाहाहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते । १ । विसाहाहिं जाए । २ । विसाहाहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअं पव्वइए । ३ विसाहाहिं अणंते, अणुत्तरे, निव्वाघाए, निरावरणे, कसिणे, पडिपुण्णे, केवलवरनाण–दंसणे समुप्पन्ने । ४ । विसाहाहिं परिनिव्वुए । ५ । "

अस्मिन् पाठे यद्यपि कल्याणकशब्दो नैव दृश्यते तथापि सर्वेषाम् अनुमतं कल्याणकव्याख्यानं क्रियते तथा कल्याणकशब्दाऽभावेऽपि सर्वत्र च्यवनादिकथनात् कल्याणकत्वं ज्ञेयम्. किञ्च तीर्थंकरस्य देवलोकात् च्यवने, मातृगर्भाद् जन्मनि, वनखण्डे दीक्षायाम् ,उद्यानादौ केवलज्ञानसमुत्पादे,

शैलश्रृङ्गादौ च निर्वाणे–पृथक् पृथग् भूमिस्थाने एकैककल्याणक जायते। तत तीर्थंकरच्यवनादिस्थानकथनेन तत्स्थानक कल्याणकपर्यायतया समवबोध्यम् । अत एव च तीर्थंकरचरित्राधिकारे च्यवनादिविषये प्रसङ्गत समायात स्थानशब्द कल्याणकसमानार्थो बोध्य । तथाहि – "श्रीआदीश्वरस्य मोक्षगमनस्थानम् अष्टापदे, मोक्षभूमिश्चाष्टापदे, मोक्षकल्याणकम् अष्टापदे" इति एतानि त्रीणि एकार्थानि, समानार्थानि, पर्यायतालङ्कृतानि इति यावत्। तथैव श्रीवीरस्यापि च्यवनादिमोक्षपर्यन्तानि षट् स्थानकानि षट्कल्याणकतया समवसेयानि ॥ अत्र केचित् पद्म प्रभ–सुविधि–शीतलप्रभृतिवीरपर्यन्तचतुर्दशतीर्थंकराणा च्यवनादिसप्ततिकल्याणसबन्धिन स्थानशब्द दृष्ट्वा सप्ततिस्थानानि ससाधयन्ति, ततश्च च्यवनादिसप्ततिकल्याणकाभाव चाविर्भावयन्ति। तदसत्। यत स्थानशब्दस्य कल्याणकसमानार्थतया सनिर्णय सप्रमाण च प्रसाधितत्वात् तदुक्तो निर्णयो नैव औचितीमञ्चति। पुनरपि च, श्रीआचाराङ्गे द्वितीयश्रुतस्कन्धे भावनाध्ययने वीरचरित्रे श्रीवीरस्य कल्याणकषट्क प्रज्ञापितम्। तद्यथा –

"तेण कालेण, तेण समयेण समणे भगव महावीरे पञ्चहत्थुत्तरे यावि होत्था, त जहा–१. हत्थुत्तराहि चुए, चइत्ता गब्भ वक्कन्ते २. हत्थुत्तराहि गब्भाओ गब्भ साहरिए ३ हत्थुत्तराहिं जाए ४ हत्थुत्तराहिं सव्वतो सव्वताए मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअ पव्वइए ५ हत्थुत्तराहिं कसिणे, पडिपुण्णे, निव्वाघाए, निरावरणे, अणते, अणुत्तरे केवलवरणाण–दसणे समुप्पन्ने. ६ साइणा भगव परिनिव्वुए" ।

तथा च श्रीशीलाङ्काचार्यकृता तद्वृत्तिर्यथा–'तेण कालेण' इत्यादि । तेन कालेन इति दुःषमसुषमादिना 'तेन समयेन' इति विवक्षितेन विशिष्टेन कालेन सता उत्पत्त्यादिकमभूद् इति सबन्ध । तत्र 'पचहत्थुत्तरे यावि होत्था' इत्येवमादिना 'आरोयारोय पसूय त्ति इति एवम्

अन्तेन ग्रन्थेन भगवतो वर्धमानस्वामिनो विमानच्यवनम्, ब्राह्मणीगर्भाधानम्, ततः शक्रादेशात् त्रिशलागर्भसंहरणम्, उत्पत्तिश्चाभिहिता। 'तत्थ पंचहत्थुत्तरेहि होत्थ'त्ति हस्त उत्तरो यासाम् उत्तराफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तराः, ताश्च पञ्चसु स्थानेषु–गर्भाधान–संहरण–जन्म–दीक्षा–ज्ञानोत्पत्तिरूपेषु–संवृत्ताः, अतो भगवान् अपि "पञ्चहस्तोत्तरोऽभूदिति" ॥ एतत्सूत्रवृत्तौ श्रीवीरस्य च्यवन–गर्भसंक्रमण–जन्मादि-पञ्चकल्याणकरूपस्थानानि हस्तोत्तरायां दर्शितानि, पुनः षष्ठं स्वातिनक्षत्रे निर्वाणं सूत्रकारेणैव उक्तम्, अतो वीरस्य कल्याणकषट्कं पूर्वोक्त-सूत्रवृत्त्यनुसारेणापि संसिद्धं ज्ञातव्यम्। अत्र केचिद् एवं प्ररूपयांचक्रुः–"आचाराङ्गटीकाप्रभृतिषु 'पंचहत्थुत्तरे' इत्यत्र पञ्च वस्तूनि एव व्याख्यातानि, नतु पञ्च कल्याणकानि," तत् तेषां मतमयुक्तम्। वस्तुशब्दस्य सर्वार्थाभिधायकत्वात्, तथाहि–यदस्ति जगति पदार्थजातं तत् सर्वं वस्तुशब्देनैव व्यवह्रियते, निर्दिश्यते च। ततश्च कल्याणकमपि वस्तुरूपमेव, तस्य वस्तुस्वरूपता–सद्रूपता च भवतामपि इष्टा, अत एव पूर्वोक्तवस्तुव्याख्यानेऽपि न षट्कल्याणकाभावः साधयितुं शक्यः, उत षट्कल्याणकनिर्णय एव तेन व्याख्यानेन साध्यते। अतो वस्तुव्याख्यानपक्षोऽपि शास्त्रीयपक्षं पोषयत्येव। किञ्च, योऽत्र संदर्शितो मूलगतो 'ते णं काले णं' इत्यादिपाठः, ततस्तु कल्याणकषट्कमप्रतिहतमेव प्रतीयते, तत्र षष्ठस्य निर्वाणलक्षणकल्याणकस्य स्वातौ संसूचितत्वात्। यदि च वस्तुव्याख्यानेन कल्याणकनिषेधः साध्यते तर्हि तत्र वा अन्यत्र सर्वत्र वस्तुव्याख्यया सर्वेषां तीर्थकराणां कल्याणकाभावप्रसङ्गः। स च नेष्टः केषांचिदपि। अन्यच्च यथा अन्यतीर्थकराणां वस्तुव्याख्ययाऽपि न कल्याणकबाधा, तथा श्रीवीरस्याऽपि वस्तुव्याख्यानपक्षो कथं कल्याणकषट्कं बाधेत?। वस्तुव्याख्यायाश्च सर्वत्र समत्वाद् एकया व्याख्यया एकत्र विधिः, अन्यत्र निषेधश्च साधयितुं दुःशक्यो न्यायपक्षं कक्षीकुर्वद्भिः। किञ्च,

कल्याणका येव
आचाराङ्गटीकागते पाठे वस्तुशब्दस्य गन्धोऽपि नास्ति, तत्र तु श्रीमता मूलकारेण, श्रीवृत्तिकारेण च केवलं पृथक् पृथक् कल्याणका येव
गणयित्वा प्रकटीकृतानि । यदि वस्तुव्याख्यापक्षोऽपि परैरुररीक्रियते तदाऽपि पूर्वोक्तयुक्त्या नास्माकं बाधा, नाऽपि च षट्कल्याणकाभावः;
उत कल्याणकषट्कमेव ससाध्यते तया वस्तुव्याख्यया । अन्यथा–यदि सा व्याख्या कल्याणकषट्कनिषेधपरैव स्यात् तदा तु जगति सर्वकल्या-
णकाभाव आपद्येत पूर्वदर्शितन्यायेनैव, अत केनाऽपि प्रकारेण नैतत् कल्याणकषट्काऽभावत्व ससिद्धिपदवीमारोहति ॥ अत्र केचन एव
प्ररूपयन्ति, यत् श्रीवीरगर्भापहारवत् श्रीनाभेयजिनराज्याऽभिषेकोऽपि कथं न कल्याणककोटिं प्रविशति ? तस्य श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्युपाङ्गे
सनिर्दिष्टत्वात् । तदेतत् कथन कल्याणकशब्दतत्त्वाऽपरिचितानामेव, असद्य तत् । पूर्वं तावत् कल्याणकशब्दवाच्यमेव विवेच्यते, तथाहि –
यस्य मास–पक्ष–तिथि–दिन–पूर्वक जघन्य–मध्यम–उत्कृष्टव्याख्यया निर्देश , तदेव कल्याणकम्, नान्यत् । एतच्च लक्षणं यत्र सजाघटीति
तदेव कल्याणकम् । श्रीऋषभराज्याऽभिषेके तु एतल्लक्षणस्य गन्धोऽपि नाभाति, ततश्च कथं तत् कल्याणकं स्यात् ? । यदि च श्रीऋषभ-
राज्याभिषेकस्य कल्याणकत्वमापाद्यते परै , तदा अन्येषां राज्याभिषिक्तानां तीर्थकराणां राज्याभिषेकस्य कथं न कल्याणकत्व स्याद् भवतु
तन्न्यायेनैव । 'श्रीऋषभराज्याभिषेक कल्याणकम्, अन्यतीर्थंकरराज्याभिषेको न कल्याणकम्' एतद् वचो व्याघातशालि युक्तिरिक्तं
च । अतश्च श्रीवीरगर्भापहारवत् श्रीआदिनाथराज्याभिषेको न कल्याणकम्, ततश्च नैव पूरापादित प्रसङ्गो युक्तिसगतिमञ्चति । यदि च ते
हठात् श्रीप्रथमजिनराज्याभिषेकं न कल्याणकत्वेन आपादयेयुस्तदा तु तद्वद् अन्यजिनेन्द्रराज्याभिषेचनानि अपि कल्याणकत्वेन आपादि
कथं वारयितुं शक्यानि, युक्तियोगस्य उभयत्र तुल्यबलत्वात् । किञ्च, ये परेषां प्रसङ्गापादनेन दूषण निर्दिशन्ति, ते कथं स्वप्रसङ्गापातेन

स्वपक्षदोषं नावलोकयन्ति। यदि च स्वपक्षभक्षी दोषो नेत्रपथमवगाहेत तदा तु नायमायासावसरः यदि तु स्वदोषमवगणय्य परकीयमपि स्वमतिशिल्पिकल्पनाकल्पितं निर्मूलमेव दूषणं समुद्घोष्य ते समानन्दन्ति, तर्हि तु तेषाम् अपूर्वं सौजन्यम्, प्राज्ञत्वं च। पुनश्च श्रीवीरगर्भापहारस्तु सुस्पष्टमेव कल्याणकम्, तत्र पूर्वोक्तकल्याणकस्वरूपस्य सुस्पष्टतया ज्ञायमानत्वात्। किञ्च यथा अन्यतीर्थकरच्यवनकल्याणकसमये, जनन्याश्चतुर्दशस्वप्नदर्शनः, इन्द्रासनकम्पः, स्वर्गाद् देवसमवतारः, देवेन्द्रकृतस्तुतिश्च समालोक्यते कल्याणकाराधकैः, तथा अत्राऽपि श्रीवीरगर्भापहारे तत् सर्वं सुस्पष्टतया प्रतिभाति। तथा च कलिकालसर्वज्ञकल्पाः श्रीहेमचन्द्रसूरयः—

"देवानन्दागर्भगते प्रभौ तस्य द्विजन्मनः। बभूव महती ऋद्धिः कल्पद्रुम इवागते ॥६॥ तस्या गर्भस्थिते नाथे द्व्यशीतिदिवसात्यये सौधर्मकल्पाधिपतेः सिंहासनमकम्पत ॥७॥ ज्ञात्वा चावधिना देवानन्दागर्भगतं प्रभुम्। सिंहासनात् समुत्थाय शक्रो नत्वेत्यचिन्तयत् ॥८॥" तथाच—"कृष्णाश्विनत्रयोदश्यां चन्द्रे हस्तोत्तरास्थिते। स देवस्त्रिशलागर्भे स्वामिनं निभृतं न्यधात् ॥२९॥ गजो वृषो हरिः साभिषेकश्रीः स्रक् शशी रविः। महाध्वजः पूर्णकुम्भः पद्मसरः सरित्पतिः ॥ ३० ॥ विमानं रत्नपुञ्जश्च निर्धूमोऽग्निरिति क्रमात्। ददर्श स्वामिनी स्वप्नान् मुखे प्रविशतस्तदा ॥३१॥ इन्द्रैः पत्या च तज्ज्ञैश्च तीर्थकृज्जन्मलक्षणे। उदीरिते स्वप्नफले त्रिशला देव्यमोदत ॥ ३२ ॥ ××× गर्भस्थेऽथ प्रभौ शक्राज्ञया जृम्भकनाकिनः। भूयो भूयो निधानानि न्यधुः सिद्धार्थवेश्मनि ॥ ३४ ॥

श्रीत्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रे, दशमपर्वे द्वितीयसर्गे (जैनधर्मप्रसारकसभा) यस्मिन् श्रीवीरगर्भापहाररूपद्वितीयेऽच्यवने जाते सति पूर्वश्लोकनिर्दिष्टं सर्वं मङ्गलरूपं संजातम्, स गर्भापहारः कथं न कल्याणकतामासादयेत्? इति धीधनैर्विचारणीयम्। किञ्च, अत्र कल्याणकविषये

काश्चिद् युक्तिः प्रतन्यते—शब्दव्युत्पत्त्या कल्याणक नाम माङ्गल्यसूचक क्रियाविशेष , तथा च श्रीवीरगर्भापहार कल्याणकम्, अक ल्याणक वा? यदि अकल्याणक तदा अनुभवबाध , शास्त्रबाधा च। तथाहि —नहि नाम काऽपि, कदापि कस्मिन् अपि अकल्याणके जाते माङ्गल्य सञ्जायते, अकल्याणकस्य अमङ्गलफलत्वात्। अत्र तु श्रीवीरगर्भापहारे यद् जात मङ्गलजात तत् सर्व प्राचीनश्लोकैरेव असाभि सन्निर्दिष्टम्। ततो मङ्गलफले श्रीवीरगर्भापहारे अकल्याणकताया गन्धलवोऽपि नायाति । बलादपि तस्य अकल्याणकतास्वीकारे पूर्वोक्तशास्त्रा पलापप्रसङ्ग । नात केनापि कयाऽपि युक्त्या श्रीवीरगर्भापहारे कल्याणकाभावता सन्निवेशयितु शक्या। यदि च स कल्याणकरूप तर्हि कथमायास कार्यते, चिरं जीवन्तु भवन्त त कल्याणकत्वेन कक्षीकुर्वाणा । अत्र केचिद् एव निरूपयन्ति यद् यथा केषुचित् शास्त्रेषु कल्याणकषट्कनिर्देश सदृश्यते, तथैव पञ्चाशकसूत्रवृत्तौ कल्याणकपञ्चकत्वमपि प्रपञ्चितम्। तदत्र किं कर्तव्यम्, किञ्चात्र समाधानम्?। उच्यते, शास्त्ररचनाप्रकारो द्विधा–सामान्यरूप , विशेषरूपश्च। ततश्च यानि शास्त्राणि सामान्यरूपेण रचितानि तत्र विशेषविषये तद्व्या-ख्यानकारेण औदासीन्यमेव सश्रितम्, नातो हि एव ज्ञातु शक्य येन विशेषाभाव स्यात्। लोकेऽपि एवमेव व्यवहार –यथा वने अनेक-पादपसद्भावेऽपि येषा पादपानामाधिक्यम्, तेनैव तद् वन व्यवह्रियते यथा च आम्रवणम्, तेन तद्गतनिम्ब–जम्बीर–ताल–तमाल–हिन्ता लादिवृक्षाणाम् अभावो ज्ञातुम्, विधातु न शक्य । तथा च चतुर्विंशतितीर्थंकराणा कल्याणकगणनाप्रस्तावे सामान्येन पञ्च कल्याणकान्येव गणयितुमुचितानि, तत्सख्याया एव प्राधान्यात्। नात एव ज्ञातुम्, ज्ञापयितुम्, निरूपयितु वा समुचित यत् सर्वजिनान्तर्गत षट्कल्याण-कोऽपि निन पञ्चकल्याणक , पूर्वोक्तवनोदाहरणवत्। ततश्च पञ्चाशकसूत्रवृत्तौ सामान्यव्याख्याप्रकरणेषु कल्याणकपञ्चकगणना न षट्-

ल्याणकावरोधिनी इति विदुषां विदितमेव । विशेषव्याख्यारूपग्रन्थेषु, विशेषतादर्शकमूलपाठेषु वा कल्याणकपट्कं नामग्राहमेव संनिदर्शितम्, ततश्च 'सामान्यशास्त्रतो नूनं विशेषो बलवान् भवेत्, इत्यादिभिर्लोकशास्त्रतर्कशास्त्रप्रसिद्धन्यायैः पूर्वोक्तसामान्यव्याख्यातो विशेषव्याख्यैव बलीयसी, ततश्च श्रीवीरस्य कल्याणकषट्कमेव इति वज्रपाषाणरेखा । यच्चोच्यते कैश्चित् 'यदस्ति आश्चर्यभूतं लोक-शास्त्रव्यवहारातीतं तन्न कल्याणकम् । अयं च श्रीवीरगर्भापहारोऽपि आश्चर्यरूपः-लोकातीतः, शास्त्रातीतश्च, ततः स कथं कल्याणकरूपः ? इति । तदेतत् सर्वम-समीक्षिताभिधानम् । यदि परैरेवं नियम्यते 'यदस्ति आश्चर्यरूपं तन्न कल्याणकम्' तदा तु पराभिमतः । श्रीमल्लिजिन सकलवृत्तान्त एव आश्चर्यरूपः, ततस्तस्य जन्मादीनि कल्याणकतया कथं कक्षीकरणीयानि परैः । तथाहि-सर्वेषां श्वेतवाससामयं सिद्धान्तः-तीर्थंकरः पुरुष-रूपेणैव स्यात्, नतु स्त्रीरूपेण । परं च प्राक्कर्मबलात् श्रीमल्लिजिनः स्त्रीरूपेण जातः, स च सर्वैरपि आश्चर्यरूपः स्वीक्रियते, सत्यपि एवं यथा तदीयजन्मप्रभृति कल्याणकतया स्वीक्रियते, एवं श्रीवीरोऽपि प्राक्कर्मबलाद् एव गर्भाद् गर्भान्तरे संचारितः, तत्र तस्य संचारणमाश्च-र्यभूतमपि श्रीमल्लिजिनवत् कल्याणकत्वेन स्वीकरणीयमेव, तदस्वीकारे च श्रीमल्लिजन्मप्रभृत्यपि न कल्याणकत्वेन कलनीयम्, उभयत्र युक्ति-बलस्य तुल्यत्वात् । शास्त्रकारैस्तु श्रीमल्लिजिन-श्रीवीरजिनयोः यद् आश्चर्यभूतं तदपि श्रीआदीश्वर अष्टोत्तरशतमुनिभिः सार्द्धं मोक्षगमन आश्चर्यवत् कल्याणकत्वेन नामग्राहं न्यरूपि, युक्तिरपि एवमेव साधयति । पुनरपि-श्रीसमवायांगसूत्रवृत्तौ-

ब्राह्मणकुण्डग्रामे ऋषभदत्तब्राह्मणस्य भार्याया देवानन्दायाः कुक्षौ उत्पन्न इति पञ्चमो भवः । ततो अशीतितमे दिवसे क्षत्रिय-कुण्डग्रामनगरे सिद्धार्थमहाराजस्य त्रिशलाऽभिधानभार्यायाः कुक्षौ इन्द्रवचनकारिणा हरिणैगमेषिनाम्ना देवेन संहृतो-नीतस्तीर्थ-

करतया च जात इति षष्ठ । उक्तभवग्रहण हि विना नान्यद्भवग्रहण षष्ठ श्रूयते भगवत इति ॥

देवानन्दाकुक्षे त्रिशलाकुक्षौ अवतरण भवद्वय विवक्षितम्, अत एव श्रीवीरस्य च्यवनद्वय ससिद्धम्, तथा तीर्थकरावतरणसमये त्रिशलया चतुर्दशमहास्वप्ना दृष्टा तथैव आश्विनकृष्णत्रयोदश्याम् इन्द्रस्य आसनप्रकम्प, अवधिनावलोकन शक्रस्तवेन च नमस्कारकरणम्, तथा त्रिशलागृहे इन्द्राऽऽगमन, चतुर्दश स्वप्नफल तव पुत्रस्तीर्थकरो भविष्यति इति कथनम्, एतद् आगमानुसारेण युक्त्यनुसारेण च वीरस्य गर्भसक्रमणरूप द्वितीयच्यवनकल्याणक प्राज्ञै ज्ञेयम् ॥

तथाहि श्रीवटगच्छीयश्रीविनयचन्द्रसूरिकृत—श्रीकल्पसूत्रनिरुक्तौ षट्कल्याणकससाधक पाठो यथा -'तेण कालेण' इत्यादि 'तेण' ति प्राकृतशैलीवशात् तस्मिन् काले, तस्मिन् समये, य पूर्वतीर्थकरै श्रीवीरस्य च्यवनादि हेतुद्योतः, कथितश्च, यस्मिन् समये तीर्थकरच्यवन स एव समय उच्यते, समय कालनिर्धारणार्थ, यत कालो वर्णोऽपि, तथा हस्त उत्तरो यासा ता हस्तोत्तरा उत्तराफाल्गुन्य, बहुवचन बहुकल्याणकाऽपेक्षम्, तस्या विभोश्च्यवनम्, गर्भाद् गर्भे सक्रान्ति, जन्म, व्रतम् केवल चाऽभवत्, निर्वृति स्वातौ । इति ॥

पुनरपि श्रीतपगच्छीयश्रीकुलमण्डनसूरिकृता श्रीकल्पसूत्राऽवचूरिका यथा—वर्तमानतीर्थाऽधिपतित्वेन आसन्नोपकारित्वात् प्रथम श्रीवर्धमानस्वामिनश्चरितम् ऊचु श्रीभद्रबाहुस्वामिपादा —'तेण कालेण' इत्यादि, 'तेण' ति प्राकृतशैलीवशात् तस्मिन् काले—वर्तमाना—ऽवसर्पिण्याश्चतुर्था—ऽरकलक्षणे, एव तस्मिन् समये—तद्विशेषे, यत्र असौ भगवान् देवानन्दायाः कुक्षौ दशमदेवलोकगतपुष्पोत्तरविमानाद् अवतीर्ण, 'ण' शब्दो वाक्याऽलकारे, अथवा सप्तम्यर्थे, आर्षत्वात् तृतीया, एव हेतौ वा, ततस्तेन कालेन, तेन च समयेन हेतुभूतेन

इति व्याख्येयम् । अथ तच्छब्दस्य पूर्वपरामर्शित्वाद् अत्र किं परामृश्यते इति चेत् ? उच्यते—यौ काल—समयौ भगवता श्रीऋषभदेवस्वामिना, अन्यैश्च तीर्थकरैः श्रीवर्धमानस्य पण्णां च्यवनादीनां कल्याणकानां हेतुत्वेन कथितौ तौ एव इति ब्रूमः —श्रमणस्तपस्वी, समग्रैश्वर्ययुक्तो भगवान् महावीरः कर्मशत्रुविजयाद् अन्वर्थनामा चरमजिनः ! 'पंचहत्थुत्तरे' त्ति हस्तस्येव उत्तरस्यां दिशि वर्तमानत्वाद् हस्तोत्तरा, हस्त उत्तरो यासां ता हस्तोत्तरा उत्तराफाल्गुन्यः। वहुवचनं वहुकल्याणकाऽपेक्षम् , पञ्चसु—च्यवन—गर्भापहार—जन्म—दीक्षा—ज्ञानकल्याणकेपु हस्तोत्तरा यस्य सा तथा च्यवनादीनि पञ्च उत्तराफाल्गुनीपु जातानि । निवार्णस्तु स्वातौ संजातत्वाद् इति भावः । 'होत्थ'त्ति अभवन् ॥

एवं वीरचरित्राऽधिकारे, सूत्रनिर्युक्ति—चूर्णी—वृत्ति—प्रकरणादिपु वहुपु शास्त्रेपु तीर्थकर—गणधर—पूर्वाचार्यैः श्रीवीरस्य पट्कल्याणकानि प्रतिपादितानि सन्ति परमत्र विस्तरभयात् स्वस्थलीयपाठो नैवोद्धृतः । ततश्च प्रियुक्ति—शास्त्रैः सर्वैरपि श्रीवीरस्य कल्याणकपट्कमेव समाराध्यम् । एतद्विपये विशेषरूपेण सविस्तरो निर्णयः अस्मत्कृतेन 'पर्युपणानिर्णय' ग्रन्थेन समवसेयो निपुणैः—मणिसागरः.

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाद्यमगमत् परिपूर्तिभावम् ॥ १ ॥

इति उपाध्यायश्रीलक्ष्मीवल्लभविरचितायां श्रीकल्पसूत्रकल्पद्रुमकलिकायां प्रथमं व्याख्यानं समाप्तम्[1] ॥

१ एकादशवाचनाऽपेक्षयाऽत्र प्रथमं व्याख्यानं संपूर्णम् इति केचिद् वदन्ति.

अथ द्वितीयं व्याख्यानम् ।

[1]वंदामि भद्दबाहु पाईण चरमसयलसुअनाणि । सुत्तस्स कारग इसिं दसाणुकप्पे य ववहारे ॥

अर्हद्भगवच्छ्रीमन्महावीरस्य शासने अतुलमङ्गलमालाप्रकाशने श्रीपर्युषणापर्वराजाधिराजसमागमने श्रीकल्पसिद्धान्तवाचना क्रियते । तत्र त्रयोऽधिकारा प्रवर्तन्ते । प्रथमेऽधिकारे श्रीजिनचरितम्, तदनन्तर स्थविरकल्प, तदनन्तर साधुसमाचारी, कल्प कथ्यते । तत्र श्रीजिनचरिताधिकारे पश्चानुपूर्व्या श्रीमहावीरदेवस्य पट्कल्याणकानि व्याख्यातानि । अथ द्वितीयवाचनाया विस्तरभावेन श्रीमहावीरदेवस्यैव श्रीसंघस्य माङ्गलिक्यार्थं कल्याणकषट्क व्याख्यायते ।

ते ण काले ण, ते ण समए ण समणे भगव महावीरे जे से गिम्हाण चउत्थे मासे, अट्ठमे पक्खे, आसाढसुद्धे, तस्स ण आसाढसुद्धस्स छट्ठीदिवसे ण महाविजयपुप्फोत्तरपवरपुंडरी-

---

१ नम श्रीवर्द्धमानाय श्रीमते च सुधर्मणे सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो वाण्यै सर्वविदस्तथा ॥ १ ॥ २ वन्दे भद्रबाहु प्राचीन चरमसकलश्रुतज्ञानिनम् । सूत्रस्य कारकम्–ऋषिं दशानुकल्पे च व्यवहारे ॥

आओ महाविमाणाओ वीसं सागरोवमट्ठिइआओ आउक्खएणं, भवक्खएणं, ठिइक्खएणं अणंतरं चयं चइत्ता ॥

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः, यो ग्रीष्मस्य उष्णकालस्य, चतुर्थो मासः, अष्टमः पक्षस्तत्र, आषाढस्य सितपक्षस्तत्र, षष्ठीदिवसे महान् विजयो यत्र एतादृशात् पुष्पोत्तरप्रवरपुण्डरीकनामविमानाद् विंशतिसागराऽऽयुष्कात्, तत्र आयुषः क्षयेण, तत्रत्यस्थितिक्षयेण, देवसंबन्धिभवक्षयेण अनन्तरं ततो विमानात् च्युत्वा ॥

इहेव जंबुद्दीवे दीवे, भारहे वासे दाहिणड्ढभरहे इमीसे ओसप्पिणीए सुसमसुसमाए समाए वइक्कन्ताए ।१। सुसमाए समाए वइक्कन्ताए ।२। सुसमदुसमाए समाए वइक्कन्ताए ।३। दुसमसुसमाए समाए बहुवइक्कन्ताए सागरोवमकोडाकोडीए बायालीसवाससहस्सेहिं, ऊणिआए पंचहत्तरीए वासेहिं अद्धनवमेहि य मासेहिं, सेसेहिं ।४। इक्कवीसाइ तित्थयरेहिं इक्खागुकुलसमुप्पन्नेहिं कासवगुत्तेहिं, दोहिं य हरिवंसकुलसमुप्पन्नेहिं गोतमस्सगुत्तेहिं तेविसाए तित्थयरेहिं वइक्कन्तेहिं ॥

अत्रैव जम्बूद्वीपनाम्नि द्वीपे, दक्षिणार्धभरतक्षेत्रे अस्मिन्नेव अवसर्पिणीकाले सुषमसुषमानाम्नि प्रथमेऽरके सपूर्णे व्यतीते सति, द्वितीये सुषमानाम्नि अरके सपूर्णे व्यतीते सति, तृतीये सुषमदु.षमानाम्नि अरके सपूर्णे व्यतीते सति, दु षमसुषमानाम्नि चतुर्थेऽरके द्विचत्वारिंशत्सहस्रवर्षोनएककोटाकोटिसागरप्रमाणे बहुनि व्यतिक्रान्ते, पञ्चसप्ततिवर्षे सार्धाष्टमासे शेषे सति, अन्यस्मिन् सकलेऽपि गते सति एकविंशतितीर्थंकरेषु इक्ष्वाकुकुले समुत्पन्नेषु काश्यपगोत्रीयेषु, तथा तीर्थंकरद्वितये-मुनिसुव्रतस्वामिनि, नेमिनाथस्वामिनि च हरिवंशकुले गौतमगोत्रे समुत्पन्ने सति, श्रीआदीश्वरादारभ्य श्रीपार्श्वनाथ यावत् त्रयोविंशतितीर्थंकरेषु जातेषु सत्सु । अथ शास्त्रान्तराद् अरकाणा स्वरूप लिख्यते-"प्रथम सुषमसुषमानामकम्-अरक चतुष्कोटाकोटिसागरप्रमाणम्, तत्र मनुष्याणाम्, तिरश्चा च त्रिपल्योपमायु , यस्मिन् अरके त्रिक्रोशप्रमाण शरीरम्, २५६ पांशुल्य , चतुर्थे दिवसे आहार गृह्णाति, कल्पवृक्षस्तुम्बरीप्रमाणम् आहार ददाति, एकोनपञ्चाशद् दिनानि यावद् अपत्यपालना करोति, पश्चात् स्वर्गे याति । अथ सुषमानामक द्वितीयम्—अरकम्, तस्य त्रिकोटाकोटिसागरप्रमाणम्, तत्र नराणा पल्योपमद्वयमायु', क्रोशद्वय देहप्रमाणम्, तृतीये दिवसे बदरप्रमाणम्-आहार गृह्णाति, चतुष्षष्टिदिनानि यावद्-अपत्यपालना करोति, १२८ पांशुल्य', पश्चाद् देवलोके उत्पद्यते । अथ तृतीय सुषमदु'षमानामकम्-अरकम्, तस्य द्विकोटाकोटिसागरप्रमाणम्, तत्रस्थयुगलकानाम्-एकपल्योपममायु , एकक्रोशप्रमाण शरीरम्,

ते मनुष्या एकान्तरे आमलकप्रमाणम्–आहारं गृह्णन्ति, ६४ पांशुल्यः, एकोनाऽशीतिदिनानि यावद् अपत्यपालनां करोति, पश्चाद् मृत्वा देवत्वेन उत्पद्यते। अथ चतुर्थम्–अरकं दुःषमसुषमानामकम्, तस्य मानम्–एककोटाकोटिसागरप्रमाणं द्विचत्वारिंशत्सहस्रवर्षैरूनम्, तत्रस्थानां मनुष्याणाम्–एकपूर्वकोटिवर्षमायुः, पञ्चशतधनुर्देहमानम्, नित्यं भोजनम्, मृत्वा चतुर्गतिषु उत्पद्यन्ते, कर्मक्षयाद् मुक्तिमपि यान्ति। अथ पञ्चमं दुष्पमानामकम्–अरकम्, तस्य मानम्–एकविंशतिवर्षसहस्रम्, सप्त हस्तं देहमानम्, शतवर्षमायुः, मृत्वा चतसृषु गतिषु उत्पद्यन्ते, मुक्तौ न यान्ति। अथ पष्ठं दुष्पमदुष्पमानामकम्–अरकम्, एकविंशतिसहस्रवर्षप्रमाणम्, तत्र नराणां षोडशवर्षमायुः, एकहस्तप्रमाणं शरीरम्, तत्रस्थानां नराणां क्रूराणि कर्माणि, न्यायमार्गस्याऽभावः, मृत्वा केवलं दुर्गतावेव यान्ति"। एवं षण्णामपि अरकाणां किञ्चित् स्वरूपमुक्तम्।

समणे भगवं महावीरे चरमतित्थयरे, पुव्वतित्थयरनिद्दिट्ठे, माहणकुंडगामे नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगोत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरस्सगोत्ताए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागए णं, आहारवक्कंतीए, भववक्कंतीए, सरीरवक्कंतीए कुच्छिंसि गब्भत्ताए वक्कंते ॥ २ ॥

श्रमणो भगवान् महावीर चरमतीर्थंकर , प्रथमतीर्थंकरेण श्रीआदीश्वरेण भरतस्य अग्रे कथित । स भगवान् ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोडालसगोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या जालधरसगोत्रिण्या. पूर्वरात्रापररात्रकालसमये-मध्यरात्रिसमये उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रेण सह चन्द्रयोगे उपागते सति, देवसबन्धिनि आहारे व्यतिक्रान्ते, देवसबन्धिनि भवे व्यतिक्रान्ते देवसबन्धिनि शरीरे व्यतिक्रान्ते कुक्षौ गर्भत्वेन अवक्रान्त -समुत्पन्न' । 'मरीचिस्तव पुत्र , अन्त्यतीर्थंकरो भविष्यति' इति आदीश्वरेण पुरा उक्तम् । तत्कथार्थं श्रीमहावीरस्य सप्तविंशतिर्भवा. कथ्यन्ते-

ग्रामेशस्त्रिदशो मरीचिरमरो पोढा परिव्राट् सुर., ससारो बहु विश्वभूतिरमरो नारायणो नारक ।
सिंहो[1] नैरयिको भवेषु बहुशश्चक्री सुरो नन्दन , श्रीपुष्पोत्तरनिर्जरोऽवतु भवाद् वीरस्त्रिलोकीगुरु' ॥१॥

अथ भवस्वरूप कथ्यते-अस्मिन् जम्बूद्वीपे पश्चिममहाविदेहे प्रतिष्ठानपत्तने एको नयसारनामा नृपस्य भृत्यो ग्रामचिन्तक कणवारकोऽभूत् । स चैकदा नृपाज्ञया शकटानि, बहून् भृत्याश्च लात्वा काष्ठग्रहणार्थं वने जगा-

---

१ आवश्यकनियुक्तिबृहद्वृत्तौ, लघुवृत्तौ, प्राकृतवीरचरित्रे तथा त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरित्रान्तर्गते श्रीवीरचरित्रेऽपि चेत्यादिप्राचीनशास्त्रेषु प्रथममेव भववर्णन कृत तेन इहापि प्रथममेव भववर्णन कृतमिति युक्तमेव ॥ २ 'तिरियमणुएसु' त्ति पुन कतिचिद् भवग्रहणानि-तिर्यग्मनुष्येषूत्पद्य-इति आवश्यकबृहद्वृत्तौ ॥

म। एकस्य तरोस्तले स्वयं स्थितः। तत्र सार्थाद् भ्रष्टाः साधवः केचित् समागताः, तान् दृष्ट्वा, संमुखं गत्वा, वन्दित्वा, स्वस्थाने समानीय, पूर्वकृताहारेण प्रतिलाभ्य तेभ्यो धर्मं श्रुत्वा च स्वमार्गं प्रापितास्ते। तत्र साधूनां वन्दनादाऽऽहारदानाच्च नयसारेण सम्यक्त्वमुपार्जितम्। अयं प्रथमोभवः। ततः आयुःक्षये मृत्वा प्रथमदेवलोके देवो बभूव। इति द्वितीयो भवः। ततश्च्युत्वा ऋषभदेवस्य पुत्रो भरतचक्रवर्ती, तत्पुत्रो बभूव मरीचिरिति नाम्ना। एकदा ऋषभदेशनां श्रुत्वा दीक्षां जग्राह। तदाऽन्येऽपि भरतपुत्राः पञ्च शतानि, सप्त शतानि पौत्राः तैरपि दीक्षा गृहीता। तदा मरीचिर्दीक्षां पालयितुमक्षमः, साधुवेषं त्यक्त्वा त्रिदण्डिवेषं जग्राह। पादे पादरक्षा धृता, मस्तकस्य मुण्डनं कारयति-क्षुरनं कारयितुमसमर्थः, हस्ते जलकमण्डलुकं धारयति, गैरिकरक्तानि वस्त्राणि परिदधाति, समवसरणस्य बहिर्द्वारदेशे अनेन वेषेण तिष्ठति, ये जनास्तत्पार्श्वे धर्मं शृण्वन्ति, तान् प्र... भगवतः पार्श्वे दीक्षां ग्राहयति। एकदा भरतः ऋषभदेवस्य वन्दनं कृत्वा ... स्वामिन्! अस्यामवसर्पिण्यां कति तीर्थंकरा भविष्यन्ति? त... न्ति। पुनरपि पृष्टम्-स्वामिन्! अस्मिन् सम... सरणबाह्यद्वारदेशे मरी... ष्यति

मित्रो नाम चक्रवर्ती भावी। इमा वार्तां श्रुत्वा भरतो भगवतस्तस्य वन्दनस्य आज्ञा लात्वा प्रसन्नमना मरीचि
वन्दित्वेति अवादीत्-भो मरीचे ! त्व भरतक्षेत्रे प्रथमो वासुदेवो भविष्यसि । ततो महाविदेहे प्रियमित्रो
नाम चक्रवर्ती भविष्यसि। पुनरत्रैव भरतक्षेत्रे चतुर्विंशतितमस्तीर्थंकरो भविष्यसि। तस्मात् त्वा वन्दे, न तु
चक्रवर्त्यादिपदव्यर्थम्। 'यथा वर्तमानजिनो वन्दनीय', तथा भावी जिनोऽपि वन्दनीय ,इत्युक्त्वा भरत' स्वगृह
गत'। ततो मरीचिरिति वचन श्रुत्वा प्रसन्नीभूय अहंकारवाक्य कथयामास-मम पिता चक्रवर्ती, मम पिता-
महस्तीर्थंकर , अह च चक्रवर्ती भविष्यामि, वासुदेवोऽपि भविष्यामि, तीर्थंकरोऽपि भविष्यामि। मम वासुदे-
वपदमधिक समेष्यति, तस्माद् मम कुलमत्युत्तमम् । इत्युक्त्वा मुहुर्मुहु' स्वकीयभुजमास्फाल्य ननर्त, एव
कुलमदम्, गोत्रमद कृत्वा नीचैर्गोत्रकर्म उपार्जितम्। अथैकदा मरीचिशरीरे व्याधिरुत्पन्न., तदा साधु क-
श्चित् तस्य वैयावृत्य न करोति। ततो मरीचिना ज्ञातम्-यदा मम शरीरे समाधान भवति, तदा अहमेक
कचित् शिष्य करोमि, मम शरीरे रोगादिक्रान्ते सति सेवा करोति। अथ च कतिपु दिनेषु मरीचि स्वस्थो
जात , तदैक कपिलनामा राजपुत्रो मरीचिपार्श्वे आगत । मरीचिमुखाद् धर्म श्रुत्वा, कपिल प्रतिबुद्धोऽवादीत्-
मह्य दीक्षा देहि। तदा मरीचिरुवाच-ऋषभदेवपार्श्व गत्वा दीक्षा गृहाण। तदा कपिल ऋषभदेव समवसरणस्य
लीलाधारक दृष्ट्वा आगत्य मरीचि कथयामास-ऋषभदेवे धर्म' कोऽपि नास्ति, स तु राज्यलीलासुख भुङ्क्ते।

त्वयि किञ्चिद् धर्मो विद्यते न वा ?। तदा मरीचिना ज्ञातम्–अयं मम योग्योऽस्ति, तदा मरीचिः ब्रवीति स्म–मय्यपि धर्मो विद्यते, नास्ति कथम् ? दीक्षां गृहाण, दास्यामि तव दीक्षाम्, इति स्वार्थाय उत्सूत्रं बभाषे। तेनोत्सूत्रवचनलेशेन कोटाकोटिसागरप्रमितं संसारे भवभ्रमणमुपार्जितम्। इति तृतीयो भवः। अथ मरीचिश्चतुरशीतिलक्षपूर्वमायुः प्रपाल्य समाधिमरणेन मृत्वा पञ्चम देवलोके देवत्वेनोत्पन्नः। इति चतुर्थो भवः। अथ पञ्चमे भवे ब्राह्मणो बभूव,। तापसीं दीक्षां लात्वा अज्ञानतपश्चक्रे। पञ्चमो भवः। ततः षष्ठे भवे देवो बभूव। ततश्च्युत्वा सप्तमे भवे पुनर्ब्राह्मणो बभूव, तापसीं दीक्षां लात्वा अष्टमे भवे देवो बभूव। ततश्च्युत्वा नवमे भवे पुनर्ब्राह्मणो जातः, तापसीं दीक्षां लात्वा दशमे भवे देवो बभूव। ततश्च्युत्वा पुनर्ब्राह्मणो भूत्वा तापसो जातः, दीक्षां लात्वा द्वादशमे भवे देवो बभूव। ततश्च्युत्वा त्रयोदशमे भवे ब्राह्मणो बभूव, तापसीं दीक्षां लात्वा देवो बभूव। चतुर्दशो भवः। ततश्च्युत्वा पञ्चदशमे भवे ब्राह्मणो भूत्वा तापसीं दीक्षां जग्राह। ततः षोडशे भवे देवो बभूव। ततो देवभवात् च्युत्वा कर्मवशाद् बहवः सूक्ष्मभवाः कृताः। अथ सप्तदशभवे राजगृहनगर्यां चित्रनन्दी नृपः, तस्य प्रियङ्गुर्नाम्नी राज्ञी। तस्य पुत्रो विशाखनन्दी वर्तते। नृपस्य लघुभ्राता विशाखभूतिरस्ति। स युवराजाऽस्ति। तस्य स्त्री धारणी विद्यते। तस्याः कुक्षौ मरीचिजीव आगत्य समुत्पन्नः। पूर्णे समये पुत्रो जातः, तस्य नाम विश्वभूतिरिति दत्तम्। क्रमात् स

यौवन प्राप्त , पित्रा परिणायित । स च विश्वभूति स्वनारीभि सार्धं राजवाटिकाया क्रीडा करोति । एकदा चित्रनन्दिनाम्ना नृपस्य पुत्रेण विशाखनन्दी क्रीडन् दृष्ट । मनसि चिन्तितम्–अहो ! धिग् माम्, अह नृपस्य पुत्रोऽस्मि, अय तु युवराजपुत्र , राजवाटिकाया कदापि मया क्रीडा कर्तुं न शक्यते, अनेन राजवाटिका नित्य रुद्धा । अथ तदा मम जीवित सफलम्, यदि स्वकीयनारीभि॰ सह अस्या वाटिकाया विश्वभूतिरिव अह क्रीडा करोमि । इति विचिन्त्य पितु॰ पार्श्वे गत्वा विज्ञप्ति कृता । विश्वभूति अत स्थानाद् निष्कासनीय , यथाऽस्या वाटिकाया अह क्रीडामि । तदा पित्रोक्तम्–पुत्र ! कञ्चित् प्रपञ्च कृत्वा विश्वभूति निष्कास्य त्वा प्रति दास्यामि, इत्युक्त्वा पुत्र तोषयामास । तदा राज्ञा विश्वभूतिनिष्कासनार्थं प्रयाणभेरी दापयाचक्रे । लोकेषु इति उद्घोषणा च कारयामास । सिहनाम्नो राज्ञ उपरि राजा प्रयाति, इति वार्तां जनमुखाद् विश्वभूति श्रुत्वा राज्ञोऽग्रे समागत्य अवादीत्–स तु सिहो वराक , तस्योपरि भवता कि प्रयाणकरणम् ? तस्योपरि तु अहमेव यास्यामि, त बद्ध्वा आनयामि इत्युक्त्वा विश्वभूतिर्बल लात्वा निर्गत । तदा च राज्ञा विश्वभूते अन्त पुर वाटिकातो निष्कास्य सपुत्रस्य अन्त पुर स्थापितम् । सोऽपि सुखेन स्वस्त्रीभि सह वाटिकाया चिक्रीड । विश्वभूतिरपि कतिभिश्चिद् दिनै सिंह जित्वा, बद्ध्वा राज्ञे समर्पयामास । तदा विश्वभूतेर्महद् यशोऽभूत् । ततश्च विश्वभूति स्वदारान् लात्वा क्रीडार्थं वाटिकाया जगाम । तत्र च वाटिकाया द्वारे विशाखनन्दिनो भृत्यैर्निषिद्ध –भो॰

कुमार ! वाटिकामन्दिरेषु स्वस्त्रीभिर्विशाखनन्दी क्रीडति, त्वया न गन्तव्यम्, महाराजेन स्वपुत्राय वाटिका समर्पिता, तदा विश्वभूतिना मनसि चिन्तितम्-अहो ! राज्ञा कपटं कृत्वाऽहं निष्कासितः, वाटिकायां स्वपुत्रश्च स्थापितः । धिक् संसारमसारम्, सर्वोऽपि लोको मोहग्रस्तोऽस्ति, धिक् पापकरणं मोहम्, इति ज्ञात्वा विरक्तो भूत्वा स्वबलदर्शनार्थं वाटिकाया द्वारे कपित्थवृक्षस्य मुष्टिप्रहारेण कपित्थफलानि सर्वाणि भूमौ पातयामास, मुखेन इति कथयामास च यावती वेला मम कपित्थफलनिपातने लग्ना तावत्येव वेला शत्रूणां शिरःपातने लगति । परं लोकापवादाद् बिभेमि, इत्युक्त्वा साधूनां समीपे गत्वा दीक्षां गृहीत्वा बहूनि दीर्घाणि तपांसि चकार । एकदा च विश्वभूतिर्विहारं कुर्वन् मथुरायां समागतः । तदा च मासक्षपणपारणार्थं गल्लिकायामागच्छन् नवप्रसूतया धेन्वा पातितो विश्वभूतिः साधुः स्वश्वगृहसमागतेन गवाक्षस्थेन विशाखनन्दिना दृष्टः । हास्यं कृतम्-'अहो विश्वभूते ! तत् तव बलं क्व गतम्, येन बलेन मुष्टिप्रहारेण सर्वाणि कपित्थफलानि भूमौ पातितानि' इति वचः श्रुत्वा, उच्चैर्दृष्ट्वा विशाखनन्दिनमुपलक्ष्य च विश्वभूतिसाधोर्मनसि अहंकारः समागतः-अद्यापि असौ मां हसति, असौ वराको मनसि गर्वं बिभर्ति, अयं जानाति-अस्य बलं गतं वर्तते, अयं भिक्षुर्जातः, अस्ति मम बलम्, न जानाति, तेन बलं दर्शयामि इति ध्यात्वा तामेव गां शृङ्गेण गृहीत्वा, शिरसि भ्रमयित्वा भूमौ मुमोच । विशाखनन्दिनमित्युवाच-मम बलं कुत्रापि न गतमस्ति, यदि मम तपसः फलं विद्यते, तदा

भवान्तरे अह तव हन्ता स्यामिति निदान चकार । ततश्च कोटिवर्षं यावत् चारित्र प्रपाल्य अन्त्यसमये अनशन कृत्वा अष्टादशमे भवे देवो बभूव । अथास्मिन् अवसरे पोतनपुरे प्रजापतिर्नृप , तस्य धारिणी राज्ञी, तस्या कुक्षिसभव चतु'स्वप्नसूचित' एकोऽचलनामा राजपुत्रोस्ति एका मृगावतीनाम्नी कन्या अस्ति । एकदा च धारिण्या स्नान कारयित्वा, षोडशशृङ्गारान् अङ्गे धारयित्वा पितु' पार्श्वे विवाहचिन्तार्थं मृगावती कन्या प्रेषिता, सभामध्यस्थेन राज्ञा विलोकिता, राजा ता पुत्रीं दृष्ट्वा कामपीडितोऽभूत्, ता परिणेतु वाञ्छति स्म । लोकापवादनिवारणार्थं सभालोकाना पुरत इत्युवाच—भोः सभालोका ! यूय कथयत, लोके यद् रत्न वस्तु भवति तत् कस्य ? तदा लोका ऊचु —यानि उत्तमरत्नवस्तूनि तानि सर्वाणि राज्ञ एव, रत्नवस्तूनामन्य को योग्य' ? । यदा लोकैरित्युक्तम्, तदा नृपेण सा पुत्री परिणीता, यत. इय कन्या रत्न अपरस्मै कस्मै दीयते ? मया एव गृह्यते । अनुक्रमेण प्रजापतिर्नृपस्तया सह विषयसुख भुङ्क्ते । एकदा च स विश्वभूतिजीवो देवभवात् च्युत्वा मृगावत्या' कुक्षौ अवततार । मृगावत्या सप्त स्वप्ना दृष्टा , सपूर्णमासे सुतो जात , राज्ञा महान् महोत्सव कृत । दशदिनानन्तर बालस्य त्रिपृष्ठ इति नाम दत्तम् । अनुक्रमेण त्रिपृष्ठो वृद्धिं प्राप्त । अस्मिन् अवसरे शङ्खपुरनगरसमीपे तुङ्गीयापर्वत', तत्र गुहाया विशाखनन्दी जीव' सिंहत्वेन उत्पन्नोऽस्ति, तत्र पर्वतस्य पार्श्वे अश्वग्रीवप्रतिवासुदेवस्य शालिक्षेत्रमस्ति अत्र क्षेत्रे यो मनुष्यो रक्षार्थं तिष्ठति त सिंहो विनाशयति । एव वर्ष

वर्षे अश्वग्रीवप्रतिवासुदेवराजेन्द्रः स्वकीयसेवकान् रक्षार्थं प्रेषयति । अन्यदा प्रजापते राज्ञो वारकं समागतम् । तदा त्रिपृष्ठोऽचलेन बान्धवेन सह जनकस्य आज्ञया तत्रागतः, यत्र गुहायां सिंहस्तिष्ठति, तत्र रथे स्थित्वा, शस्त्राणि धृत्वा, कवचं परिधाय समाजगाम । तदा सिंहो रथशब्दं श्रुत्वा उत्थितः, सिंहं दृष्ट्वा त्रिपृष्ठश्चिन्तयामास–अयं रथारूढो न, शस्त्राणि न धत्ते, देहे चास्य कवचं नास्ति; मयाऽपि रथं त्यक्त्वा शस्त्राणि मुक्त्वा, कवचम् उत्तार्य अनेन सह योद्धव्यम् । इति कृत्वा सिंहम्–अभिलाप्य मुखस्य ओष्ठसंपुटं विदार्य स्फाटितः–जीर्णवस्त्रवत् सिंहो विनाशितः । भूमौ पातितः, परं सिंहस्य जीवः शरीराद् न निस्सरति । तदा सारथिना उक्तम्–अहो सिंह ! यथा त्वं मृगराजोऽसि, तथा अयमपि तव हन्ताऽपि नरराजोऽस्ति । येन तेन नरेण त्वं न व्यापादितोऽसि इति श्रुत्वा, सिंहो मृत्वा नरकं ययौ । अन्यदा अश्वग्रीवप्रतिवासुदेवं त्रिपृष्ठो नृपो जघान । वासुदेवपदवी त्रिपृष्ठस्य समागता । अथैकदा त्रिपृष्ठः सुप्तोऽस्ति, परदेशादागता गायका गीतगानं कुर्वन्ति । तदा च स्वशय्यापालकस्य वासुदेवेनोक्तम्–यदाऽस्माकं निद्रा समेति, तदा इमे गायकास्त्वया स्वस्थाने प्रेषितव्या इति । वासुदेवो यदा सुप्तस्तदा च शय्यापालकेन तेषां गीतश्रवणलुब्धेन तेन गायका न प्रेषिताः । क्षणेन वासुदेवो जजागार, रुष्टः शय्यापालकमवादीत्–किमरे ! एते गायका न प्रेषिताः ? शय्यापालकेन उक्तम्–स्वामिन् ! एते गायकाः सरसं कर्णसुखदं गानं चक्रुः । तेन मया न विसर्जिताः, इति श्रुत्वा रुष्टेन वासुदेवेन

शय्यापालकस्य कर्ण तप्तकस्तीरक (त्रपु) क्षिप्तम्। मृत्वा स नरकं गत । ततो वासुदेव चतुरशीतिलक्षायु प्रपाल्य च्युत । इति एकोनविंशो भव । विंशतितमे भवे सप्तमनरकायु पालितम्। ततो नि सृत्य एकविंशतितमे भवे सिंहो जात । ततो मृत्वा द्वाविंशतितमे भवे चतुर्थनरके उत्पन्न । नरकाद् नि सृत्य तिर्यग्मनुष्यसंबन्धिनो बहून् सूक्ष्मान् भवान् कृत्वा तत पश्चिममहाविदेहे मूकानगर्यां धनंजयो राजा, तस्य धारिणी राज्ञी, तस्या कुक्षौ त्रयोविंशतितमे भवे समुत्पन्नो मरीचिजीव । चतुर्दश स्वप्ना जनन्या दृष्टा। अनुक्रमेण पुत्रो जात । प्रियमित्र इति नाम दत्तम्। यदा यौवनावस्था प्राप्त, तदा चक्रवर्त्तिभवे त्रुटिताङ्गमायु पालितम्। तस्य आयुषो मान कथ्यते—एकोनषष्टिलक्षकोटाकोटि, सप्तविंशतिसहस्रकोटाकोटिश्च, चत्वारिंशत्कोटाकोटिश्च वर्षाणा यदा भवति, तदा त्रुटिताङ्गायुर्भवति—चतुरशीतिपूर्वलक्षै एक त्रुटिताङ्गायुर्भवति। अन्त्ये वयसि च चक्रवर्ती दीक्षा लात्वा कोटिवर्षं चारित्र प्रपाल्य समाधिना मृत्वा सप्तमदेवलोके सप्तदशसागरायुषो देवश्चतुर्विंशतितमे भवे समुत्पन्न । ततश्च्युत्वा अत्रैव जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे छत्राग्रापुर्यां पञ्चविंशतितमे भवे नन्दननामा राजा बभूव। चतुर्विंशतिलक्षवर्षं गृहे स्थित । ततो गुरूणा पोट्टिलाचार्याणा समीपे दीक्षा जग्राह। एकलक्षवर्षं यावद् मासक्षपणपारणक तपश्चक्रे। तत विंशति स्थानानि सेवयित्वा तीर्थंकरनामकर्म उपार्जयामास। ततश्चारित्र प्रपाल्य काल कृत्वा दशमदेवलोके पुष्पोत्तरप्रवरपुण्डरीकविमाने विंशतिसागरोपमायुषा षड्विंशतितमे

भवे देवो बभूव। सप्तविंशतितमे भवे महावीरोऽभूत् ॥ २ ॥ तद्यथाः—

ते णं काले णं ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे, तिन्नाणोवगए यावि होत्था। 'चइस्सामि'त्ति जाणइ। 'चयमाणे' न जाणइ। 'चुए मि'त्ति जाणइ ॥३॥ जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिंसि गब्भत्ताए वक्कन्ते, तं रयणिं च णं सा देवानंदा माहणी सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमेयारूवे ओराले, कल्लाणे, सिवे, धन्ने, मंगल्ले, सस्सिरीए, चउद्दस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा।

श्रमणो भगवान् महावीरः, त्रिभिर्ज्ञानैः उपागतः आसीत्–मतिज्ञान–श्रुतज्ञान–अवधिज्ञानसहित आसीत्। यदा देवविमानात् च्यविष्यति, तदा एवं जानाति–'अहं इतो विमानात् च्यविष्यामि'। यदा पुनः च्यवते, तदा न जानाति–'इदानीं मम च्यवनं भवति' वर्तमानकालस्य सूक्ष्मत्वात्। यदा देवविमानात् च्युत्वा देवानन्दायाः कुक्षौ अवतीर्णः, अनन्तरं जानाति–'देवविमानात् च्युत्वा अहम् अत्राऽवतीर्णः' ॥ ३ ॥ अथ यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दायाः ब्राह्मण्याः जालंधरगोत्रिण्याः कुक्षौ अवततार, तस्यां रात्रौ

सा देवानन्दा ब्राह्मणी शय्यायां सुप्ता सती, किञ्चिद् जाग्रती सती एतादृशान् चतुर्दश महास्वप्नान् पश्यति। कीदृशा स्वप्ना सन्ति ? तदुच्यते–उदारान्, कल्याणकारकान्, उपद्रवहारकान्, धनकारकान्, माङ्गल्यकरान्, शोभासहितान् चतुर्दश महा स्वप्नान् दृष्ट्वा जजागार। ते स्वप्ना कथ्यन्ते —

त जहा.—गय–वसह–सीह–अभिसेअ–दाम–ससि–दिणयर। झय, कुंभ, पउमसर–सागर–विमाण(भुवण)–रयणुच्चय–सिहिं च ॥ १ ॥४॥ तए ण सा देवाणंदा माहणी इमेआरूवे उराले, कल्लाणे, सिवे, धण्णे, मंगल्ले, सस्सिरीए–सुमिणे पासइ, पासित्ता ण पडिबुद्धा समाणी हट्ठतुट्ठ-चित्तमाणंदिआ, पीअमणा, परमसोमणसिआ, हरिसवसविसप्पमाणहिअया, धाराहयकयंबपुप्फगं पिव समुस्ससिअरोमकूवा सुमिणुग्गहं करेइ, सुमिणुग्गहं करित्ता सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता अतुरिअ, अचवल, असंभंताए, अविलंबिआए, रायहंसीसरिसगईए जेणेव उसभदत्ते माहणे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता उसभदत्तं माहणं जएणं, विजएणं वद्धावेइ, वद्धावित्ता भद्दासणवरगया, आसत्था, वीसत्था सुहासणवरगया करयलपरिग्गहिअं

दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी ॥ ५ ॥ एवं खलु अहं देवाणुप्पिआ ! अज्ज सयणिज्जंसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी ओहीरमाणी इमेआरूवे उराले जाव-सस्सिरीए चउद्दस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुद्धा, तं जहा, गय-जाव-सिहिं च ॥ ६ ॥

तान् स्वप्नान्, कान्? गज-वृषभ-सिंह-लक्ष्मीदेवता-पुष्पमालायुग्म-चन्द्र-सूर्य-ध्वज-पूर्णकलश-पद्मसरोवर-सागर-विमान (भुवन)-रत्नराशि-निर्धूमाग्निरूपान् ॥ ४ ॥ सा देवानन्दा ब्राह्मणी एतादृशान् स्वप्नान् पश्यति। कीदृशान्? ईदृशं येषां स्वप्नानां स्वरूपं वर्तते-उदारान्, कल्याणकारकान्, उपद्रवरहितान्, प्रधानान्, माङ्गल्यकारकान्, शोभासहितान्, चतुर्दश महास्वप्नान् दृष्ट्वा जाग्रती सती हर्षिता, संतोषं प्राप्ता, चित्ते आनन्दिता चतुर्दशस्वप्नानां दर्शनेन मनो भव्यं जातम्; यस्या देवानन्दाया हृदयं हर्षवशात् प्रफुल्लितम् आसीत्। मेघधाराभिः आहतं यत् कदम्बस्य पुष्पम्, तद्वत् अध्युष्ट (३॥) कोटिरोमराजी शरीरस्य विकसिता। पूर्वं दृष्टानां स्वप्नानां हृदये अनुक्रमं धारयति, धारयित्वा शय्यातः उत्तिष्ठति, उत्थाय उत्तालतां विहाय अचपला सती, अस्खलिता सती, विचाले कुत्राऽपि विलम्बम् अकुर्वाणा राजहंसीसदृश्या गत्या कृत्वा यत्र ऋषभदत्तो ब्राह्मणः, तत्र आगता, आगत्य ऋषभदत्तं ब्राह्मणं जयेन-स्वकीयदेशे प्रतापलक्षणेन, विजयेन-परदेशे प्रताप-

लक्षणेन वर्धापयति, वर्धापयित्वा भद्रासने तिष्ठति। तत्र आस्वस्था—आ ईषत्, स्वस्था मार्गे आगच्छन्त्या य श्रम आसीत्, स निवारित । विस्वस्था—प्रस्वेदादिक शरीराद् उपशान्तम् । पश्चाद् द्वौ हस्तौ समील्य, मस्तके आवर्तं कृत्वा अञ्जलिं बद्धा एवम् अवादीत् —हे स्वामिन्! अद्य रात्रौ किञ्चित् सुप्ता किञ्चिद् जाग्रती ईदृशान् महास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा गजाद् आरभ्य अग्निशिखा यावत् भर्तुरग्रे उक्ताश्चतुर्दश स्वप्ना ॥ ५ ॥ ६ ॥ अथ फल पृच्छति—

एएसिण देवाणुप्पिया ! उरालाण जाव—चउद्दसण्ह महासुमिणाण के मन्ने कल्लाणे फल-वित्तिविसेसे भविस्सइ ? । तए ण से उसभदत्ते माहणे देवाणंदाए माहणीए अतिए एअमट्ठ सोच्चा, निसम्म हट्ठतुट्ठ—जाव—हयहिअये, धाराहयकयवसमुस्सिअरोमकूवे सुमिणुग्गह करेइ, करित्ता इह अणुपविस्सइ, पविसित्ता अप्पणो साहाविएण मइपुव्वएण बुद्धिविन्नाणेण तेसि सुमिणाण अत्थुग्गह करेइ, करित्ता देवाणद माहणि एव वयासी ॥ ७ ॥

एतेषा मयोक्ताना चतुर्दशस्वप्नानाम्, हे देवानुप्रिय ! स्वामिन्! त्वाम् अह पृच्छामि—कि कल्याणकारक फलम्—कश्चिद् वृत्तिविशेषो भविष्यति ? । तत ऋषभदत्तो ब्राह्मणो देवानन्दाया ब्राह्मण्या मुखाद् एतदर्थं श्रुत्वा

हर्षितः, तुष्टः हृतहृदयः–प्रसन्नचित्तः, यथा मेघधाराभिः सिक्तं कदम्बवृक्षस्य पुष्पम् उल्लसितं भवति, तथा सर्वशरीरस्य रोमराजयो विकसिताः। अथ तेषां स्वप्नानाम् अर्थं विचारयति, अर्थविचारं कृत्वा देवानन्दां ब्राह्मणीम् इत्यवादीत् ॥ ७ ॥

उराला णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा, कल्लाणा, सिवा, धन्ना, मंगल्ला, सस्सिरीआ, आरोग्ग–तुट्ठि–दीहाउ–कल्लाण–मंगल्लकारगा णं तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा तं जहा–अत्थलाहो देवाणुप्पिए ! भोगलाहो देवाणुप्पिए ! पुत्तलाहो देवाणुप्पिए ! सुक्खलाहो देवाणुप्पिए ! एवं खलु तुमं देवाणुप्पिए नवण्हं मासाणं वहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाणं राइं–दिआणं विइक्कंताणं सुकुमालपाणि–पायं, अहीणपडिपुन्नपंचिंदियसरीरं, लक्खण–वंजण–गुणोववेअं, माणु–म्माणपमाणपडिपुन्नसुजायसव्वंगसुंदरंगं ससिसोमाकारं, कंतं, पिअदंसणं, सुरूवं, देवकुमारोवमं दारयं पयाहिसि ॥ ८ ॥

उदारास्त्वया इमे चतुर्दश स्वप्ना दृष्टाः–कल्याणाः, शिवाः, धनकराः, श्रिया युक्ताः, आरोग्यतुष्टिदीर्घायुषः

कारका, माङ्गल्यकारका देवानुप्रिये! त्वया स्वप्ना दृष्टा। इद तेषा फलं शृणु–हे देवानुप्रिये! अर्थलाभो भविष्यति, भोगलाभो भविष्यति, पुत्रलाभो भविष्यति, सौख्यलाभो भविष्यति, एव खलु निश्चयेन नव मासा सपूर्णा अर्धाष्टमदिनसहिता भविष्यन्ति, तदा सुकुमालकर–चरणम्, अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरम्, लक्षण–व्यञ्जन गुणोपेतम्। "इह भवति सप्तरक्त, षडुन्नत पञ्चसूक्ष्मो दीर्घश्च। त्रिविपुल–लघु–गम्भीरो द्वात्रिंशल्लक्षण स पुमान्॥ १॥" स पुरुष द्वात्रिंशल्लक्षणो भवति, यस्य नख–हस्त–पाद–जिह्वा–ओष्ठ–तालु–लोचनान्ता सप्त रक्ता। कक्षा–कृकाटिका–नासिका–नख–मुख–हृदयानि षड् उन्नतानि। दन्त–केश–अङ्गुलिपर्व–चर्म–नखा एते पञ्च पतला। नयन–कुचान्तर–नासिका–श्मश्रु–भुजा पञ्च दीर्घा। भाल–स्वर–वदनानि त्रीणि विस्तीर्णानि। जङ्घा–लिङ्ग–ग्रीवा त्रीणि लघव। स्वर–नाभि–धैर्याणि गम्भीराणि। इति ३२ लक्षणानि। तथा मानो–न्मान–प्रमाणप्रतिपूर्ण–जलभृतकुण्डे प्रमातव्ये पुरुषे निवेशिते २५६ पल जल निस्सरति, स मानोपेत। तुलाया तोलित अर्धभार तुलति, स उन्मानोपेत। य १०८ अङ्गुलप्रमाणशरीर स प्रमाणोपेत। सुजात, सर्वाङ्गसुन्दर, भाल–नासिका–श्मश्रु–ग्रीवा–हृदय–नाभि–गुह्य–मस्तक–जानु–जङ्घा–हस्त–पाद–मसा–तिलकाना स्थानकानि व्यञ्जनानि मसा–तिलकानि उच्यन्ते। तस्माल् लक्षणयुक्तम्, व्यञ्जनयुक्तम्, गुणै औदार्य–धैर्य–गाम्भीर्यसहितम्, चन्द्रवत सौम्याकारम्, कान्तम्, प्रियदर्शनम्, सुरूप देवकुमारोपम दारक–पुत्र जनयसि॥८॥

से वि य णं दारए उम्मुक्कबालभावे, विण्णाय-परिणयमेत्ते, जोव्वणगमणुपत्ते, रिउवेअ-जउ-व्वेअ-सामवेअ-अथव्वणवेअ-इइहासपंचमाणं, निग्घंडुछट्ठाणं संगोवंगाणं, सरहस्साणं चउण्हं वेआणं सारए, पारए, धारए, सडंगवी, सट्ठितंतविसारए, संखाणे, सिक्खाणे, सिक्खाकप्पे, वागरणे, छंदे, निरुत्ते, जोइसामयणे, अण्णेसु य बहुसु बंभणयेसु, परिव्वायएसु नयेसु सुपरिनिट्ठिए, आवि भविस्सइ ॥ ९ ॥ तओ ओराला णं तुमे देवाणुप्पिए! सुमिणा दिट्ठा जाव-आरोग्ग-तुट्ठि-दीहाउय-कल्लाण-मंगल कारका णं तुमे देवाणुप्पिए सुमिणा दिट्ठ त्ति कट्टु। भुज्जो भुज्जो अणुवूहइ ॥ १० ॥

हे देवानुप्रिये! स च बालको यदा अष्टवार्षिको भविष्यति, बालकस्वभावं त्यक्ष्यति, तदा विज्ञानानि दर्शनमात्रेण ज्ञास्यति, यदा यौवनप्राप्तो भविष्यति, तदा ऋग्वेदम्, यजुर्वेदम्, सामवेदम्, अथर्वणवेदम्, इतिहासपुराणं पञ्चमम्, निघण्टुनाममालाशास्त्रं षष्ठम्, तेन सहितं ग्रन्थसमुदायम्-अङ्गोपाङ्गसहितं परमार्थैः ज्ञास्यति, एतेषां वेद-पुराण-स्मृति-नामकोषादीनां च स्मारको भविष्यति। वेदाः ऋग्वेदप्रमुखा एते चत्वारः।

उपवेदा पुनश्चत्वारः–धनुर्वेद, आयुर्वेद, गान्धर्ववेद, अध्यात्मवेदश्च । अष्टादशपुराणानां ज्ञाता भावी, तानि पुराणानि–ब्रह्मपुराणम्, अम्भोरुहपुराणम्, विष्णुपुराणम्, वायुपुराणम्, भागवतपुराणम्, नारदपुराणम्, मार्कण्डेयपुराणम्, अग्निदैवतपुराणम्, भविष्यत्पुराणम्, ब्रह्मविवर्तपुराणम्, लिङ्गपुराणम्, वराहपुराणम्, स्कन्दपुराणम्, वामनपुराणम्, मत्स्यपुराणम्, कूर्मपुराणम्, गरुडपुराणम्, ब्रह्माण्डपुराणम्, इति अष्टादश पुराणानि । अष्टादश स्मृतय –मानवीस्मृति, आत्रेयी, वैष्णवी, हारीती, याज्ञवल्की, औशनसी, आङ्गिरसी, प्रयामी, आपस्तम्बी, सावर्ती, कात्यायनी, बार्हस्पती, पाराशरी, साङ्ख्यी, दाक्षी, गौतमी, शान्तातपी, वासिष्ठी, एता स्मृतयोऽष्टादश । एतेषां ग्रन्थानां धारको भविष्यति–पारगामी भविष्यति । तथा षडङ्गस्य वेत्ता भविष्यति । षष्टि ६० तन्त्राणि यत्र सन्ति तत् षष्टितन्त्र कापालिकयोगिनां शास्त्र साङ्ख्यशास्त्र वर्तते, तत्र विशारदो भविष्यति । सङ्ख्याशास्त्रस्य लीलावतीप्रमुखस्य शिक्षाशास्त्रस्य वेत्ता भविष्यति । शिक्षाकल्पस्य आचारग्रन्थस्य ज्ञाता भविष्यति । व्याकरणस्य वेत्ता–इन्द्र–चन्द्र–काशिकृत्स्न–आपिशली–शाकटायन–पाणिनि–अमर–जैनेन्द्रा इत्यष्टौ व्याकरणानि, तेषां वेत्ता भविष्यति । छन्द शास्त्रम्, निरुक्तम्, पदभञ्जनम्, तथा ज्योति शास्त्र स बालो ज्ञास्यति । अयनम्–उत्तरायन, दक्षिणायन ज्ञास्यति । तथा अन्येषु बहुषु ब्राह्मणानां नयेषु, परिव्राजकशास्त्रेषु सुपरिनिष्ठित प्रवीणो भविष्यति । तेन कारणेन हे देवानुप्रिये ! त्वया सम्यक् स्वप्ना आरोग्य–

तुष्टि–दीर्घायुःकारका दृष्टाः। एवम् उक्त्वा ऋषभदत्तो ब्राह्मणो भूयो भूयो वारं वारं प्रशंसां करोति ॥ ९–१० ॥

तए णं सा देवाणंदा माहणी उसभदत्तस्स अंतिए एअमट्ठं सोच्चा हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हयहिअया करयलपरिग्गहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु उसभदत्तं माहणं एवं वयासी ॥११॥ एवमेअं देवाणुप्पिया ! तहमेअं देवाणुप्पिया ! अवितहमेअं देवाणुप्पिआ ! असंदिद्धमेअं देवाणुप्पिआ ! इच्छिअमेअं, देवाणुप्पिया ! पडिच्छिअमेअं देवाणुप्पिया ! इच्छिअपडिच्छिअ-मेअं देवाणुप्पिया ! सच्चे णं एसमट्ठे, से जहेअं तुब्भे वयह त्ति कट्टु ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता उसभदत्तमाहणेणं सद्धिं उरालाइं, माणुस्सगाइं भोगभोगाइं भुंजमाणी विहरइ ॥१२॥

पश्चाद् देवानन्दा ब्राह्मणी ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य समीपे एवमर्थं श्रुत्वा, हृदये धृत्वा द्वौ हस्तौ संमील्य अञ्जलिं बद्ध्वा ऋषभदत्तं ब्राह्मणं एवमुवाच–हे देवानुप्रिय! एवमेव अयमर्थः अवितथः–असत्यो न भवति। अ-स्मिन् अर्थे संदेहो नास्ति। अयमर्थः सत्यः, यं हेतुं यूयं वदत इत्युक्त्वा स्थिता। अनुक्रमेण ऋषभदत्तब्राह्मणेन समं

मनुष्यसवन्धिन कामभोगान् भुञ्जाना तिष्ठति। इति श्रीवीरस्य सप्तविंशतिभववर्णनम्। अग्रेतने वर्तमानयोगे ॥

ते ण काले ण, ते ण समए ण सक्के, देविंदे, देवराया, वज्जपाणी, पुरंदरे, सयक्कउ, सहस्सक्खे, मघव, पागसासणे, दाहिणड्ढलोगाहिवई, वत्तीसविमाणसयसहस्साहिवई, एरावणवाहणे, सुरिंदे, अरयवरवत्थधरे, आलइअमालमउडे नवहेमचारुचित्तचचलकुडलविलिहिज्जमाणगल्ले, महिड्ढीए, महज्जुइए, महव्वले, महायसे, महाणुभावे, महासुक्खे, भासुरबोंदी, पालवपलंवमाणघोलतभूसणधरे, सोहम्मकप्पे,सोहम्मवडसए विमाणे सुहम्माए सभाए सक्कसि सीहासणसि, से ण तत्थ वत्तीसाए विमाणवाससयसाहस्सीण, चउरासीए सामाणिअसाहस्सीण, तायत्तीसाए तायत्तीसगाण, चउण्ह लोगपालाण, अट्ठण्ह अग्गमहिसीण, सपरिवाराण तिण्ह परिसाण,

१ नव वाचनाऽपेक्षयाऽत्र प्रथम व्याख्यान सम्पूर्णम् एकादश वाचनाऽपेक्षया तु द्वितीय व्याख्यान सपूर्णम् इति केचिद् वदन्ति ॥

श्रीकल्पसूत्रवर नाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाद्यमगमत् परिपूर्तिभावम् ॥ १ ॥

सत्तण्हं अणीआणं सत्तण्हं अणीआहिवईणं, चउण्हं चउरासीणं आयरक्खदेवसाहस्सीणं, अन्नेसिं च बहूणं सोहम्मकप्पवासीणं वेमाणिआणं देवाणं, देवीण य आहेवच्चं, पोरेवच्चं, सामित्तं, भट्टित्तं, महत्तरगत्तं, आणाईसरसेणावच्चं, कारेमाणे, पालेमाणे, महयाहयनट्ट–गीअ–वाइअ–तंती–तल–ताल–तुडिअ–घण–मुइंग–पडुपडहवाइअरवेणं दिव्वाइं भोगभोगाइं भुंजमाणे विहरइ ॥ १३ ॥

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये प्रथमदेवलोके शक्रनाम्नि सिंहासने तिष्ठति तेन शक्रः कथ्यते। देवानां मध्ये इन्द्रः परमैश्वर्यसहितः, देवानां राजा वर्तते। हस्ते वज्रम् आयुधम्, तेन कारणेन वज्रपाणिः कथ्यते। शत्रूणां पुराणि विदारयति तेन पुरन्दरः कथ्यते। शतक्रतुः कथं कथ्यते? तत्संबन्धः प्रोच्यते:–हस्तिशीर्षनगरे जितशत्रुराजा राज्यं पालयति। तस्मिन् एव नगरे कार्तिकनामा श्रेष्ठी वसति, स धनवान् नगरे प्रसिद्धश्चास्ति, सम्यक्त्वधारी, परमश्रावको वर्तते। अन्यदा तत्र नगरे गैरिकनामा तापसः समागतः, स च मासक्षपणपारणकं तपः करोति। तस्य सेवार्थं सर्वे नगरलोका आयान्ति। एकः कार्तिकश्रेष्ठी नाऽऽयाति। तेन तापसेन

नगरलोक पृष्ट.—कोऽपि ममाऽन्तिके नायाति ? तदा नगरलोकैरुक्तम्—भो तपस्विन् ! भवता सेवार्थे एक कार्तिकश्रेष्ठी नायाति । एव श्रुत्वा स तापस. कार्तिकश्रेष्ठिन उपरि रुष्ट । अन्यदा तस्य नगरस्य नृपेण स तापसो भोजनाय निमन्त्रित । तदा तापसो वदति स्म—तव गृहे चेत् कार्तिकश्रेष्ठी समागत्य स्वहस्तपरिवेषणेन क्षीरान्नादिक भोजयति, तदाऽह पारण करोमि । तदा राज्ञा श्रेष्ठिन समाहूय प्रोक्तम्—भो श्रेष्ठिन् ! त्व गैरिक पूर्वोक्तप्रकारेण भोजयेः, तदा श्रेष्ठिना ज्ञातम्, यदा राज्ञ आज्ञा न करिष्यामि, तदा राजा मनसि दूनो भविष्यति, यस्य छत्रच्छायाया स्थीयते, यदि तस्य वचन नाङ्गीक्रियते, तदा कि क्रियते, इति विचार्य श्रेष्ठिना राज्ञ आज्ञा स्वीकृता । अनुक्रमेण तापसो निमन्त्रित , भोजनावसरे कार्तिकश्रेष्ठी स्वहस्तपरिवेषणेन त भोजयति स्म तदाऽसौ—भोजन कुर्वन् नक्रोपरि अङ्गुलि प्रेरयति, मुखेन एव वदति—यथा त्व महान् धृष्टोऽभू., तथा त्व पराभव सहस्व । श्रेष्ठिना ज्ञात यदा पूर्वमेवाऽह दीक्षाग्रहणमकरिष्यम्, तदा किमर्थमिद मिथ्यादृष्टिकृतपराभवम् असहिष्यम्, एव चिन्तयित्वा स्वगृहे आगत्य सहस्रपुरुषै सह मुनिसुव्रतस्वामिपार्श्वे दीक्षा ललौ । द्वादशवर्ष यावत् चारित्र प्रपाल्य अभिग्रहशत गृहीत्वा प्रान्ते अनशनेन मृत्वा प्रथमदेवलोके इन्द्रो जात. । स गैरिकतापसोऽपि मृत्वा इन्द्रस्य ऐरावणनामा हस्ती जात' । हस्तिना ज्ञान प्रयुक्तम् । स्वकीय प्राग्भव दृष्ट्वा मनसि चिन्तितम्—पूर्वभवे अह तापसोऽभूवम्, अय च कार्तिकश्रेष्ठी आसीत्, इति ज्ञात्वा नष्ट' । इन्द्रेणाऽपि अवधिज्ञानात् तत्स्व-

रूपं ज्ञातम्, गृहीत्वा उपरि आरुरोह। तदा तेन रुष्टेन मस्तकद्वयं चक्रे। इन्द्रेणाऽपि रूपद्वयं कृतम्। यावन्ति मस्तकानि हस्तिना कृतानि, तावन्ति रूपाणि इन्द्रेणाऽपि कृतानि। तदा इन्द्रेणोक्तम्—रे वराक! स्वकृतकर्मभ्यः कोऽपि न मुच्यते, किमर्थं खेदं करोपि, स्वकृतकर्मणां फलं भुङ्क्ष्व। त्वया मम हस्तपरिवेषणेन क्षीरान्नादिकं भुक्तम्, तद् न स्मरसि। यदा इन्द्रेण इति उपदेशो दत्तः, तदा स हस्ती अपि क्रोधं त्यक्त्वा इन्द्रस्य वाहनं बभूव। कार्तिकश्रेष्ठिभवे अभिग्रहशतं कृतं, तेन इन्द्रस्य 'शतक्रतुः' नाम जातम्। पुनः इन्द्रः सहस्राक्षः कथ्यते, तत्स्वरूपं जिनशासने इति प्रोक्तम्—यथा इन्द्रस्य अमात्यानां पञ्चशती वर्तते, सर्वेपाम् अमात्यानां सहस्रलोचनानि भवन्ति, तेन सहस्राक्षः इन्द्रो भवति। अथवा लोके इति कथानकं वर्तते—गौतमऋपिपत्नी अहल्या, तया सह इन्द्र आसक्तोऽभूत्। गौतमेन ज्ञातः, तदा स शप्तः—'चेत् तव भगो वल्लभोऽस्ति, तदा भो इन्द्र! त्वं सहस्रभगो भव'। यदा मन्त्रिवर्गैर्गौतमस्य विज्ञप्तिः कृता, तदा पुनरपि गौतमेन कृपां कृत्वा 'सहस्रलोचनो भव' इत्युक्तम्, कृतः सहस्रलोचन इति नाम इन्द्रस्य जातम्। 'मघवा' देवविशेपः सेवको वर्तते, तेन इन्द्रोऽपि 'मघवा' उच्यते। पुनः इन्द्रः पाकशासन उच्यते। पाकनामा दैत्यः, तं शास्ति साधयति इति पाकशासनः। दक्षिणार्धभरतस्य अधिपतिः, द्वात्रिंशल्लक्षविमानानामधिपतिः। ऐरावणो यस्य वाहनं वर्तते। देवानां मध्ये इन्द्र आल्हादकः। निर्मलवस्त्रधारकः। पुष्पमालायुक्तं मुकुटं मस्तके धारयति। नवीनस्वर्णेन घटिते अतीवम-

नोहरे चित्तवत् चञ्चले कुण्डले कर्णयोर्धारयति, ताभ्या कृत्वा गण्डस्थले स्पृष्टे वर्तेते। महर्धिक', महाद्युति, महाबल, महायशा, महासुख, भासुरा देदीप्यमाना बोंदी कान्तिर्यस्य विद्यते। प्रलम्बमाना पञ्चवर्णपुष्पमाला गले धृताऽस्ति। सौधर्मनाम्नि देवलोके सौधर्माख्याया सभाया शक्रनाम्नि सिंहासने स्थित, तत्र सौधर्मदेवलोके चतुरशीतिसहस्रदेवा इन्द्रस्य सेवा कुर्वन्ति, ते च इन्द्रस्य सामानिका देवा' सन्ति, यादृशी इन्द्रऋद्धि, तादृशी एव तेषाम् ऋद्धिर्वर्तते, ते देवा इन्द्रसामानिका उच्यन्ते। त्रायस्त्रिंशद्देवा। इन्द्रस्य पुरोहितस्थानीया सन्ति। चत्वारो लोकपाला सन्ति। ते च लोकपाला इमे—सोम, यम, वरुण, कुबेरश्च। अष्टौ अग्रमहिष्य –पद्मा, शिवा, शची, अञ्जू, अमला, अप्सरा, नवमिका, रोहिणी, एता अष्टौ अग्रमहिष्यो वर्तन्ते। एकस्या अग्रमहिष्या षोडशसहस्रदेवा सेवका सन्ति, सर्वेऽपि एकत्र मीलिता सन्तो देवा एकलक्षाष्टाविंशतिसहस्रप्रमाणा जाता। तिस्र' पर्षद् –बाह्यपर्षत्, मध्यपर्षत्, अभ्यन्तरपर्षच्च। सप्त इन्द्रस्य कटकानि सन्ति, तानि इमानि –हस्ती, अश्व', रथ', पदाति', वृषभ, नर्तक, गन्धर्वश्च एतानि सप्त अनीकानि सन्ति। सप्त अनीकाना स्वामिन सन्ति। चतुरशीतिसहस्रदेवा एकस्याम् एकस्या दिशि सावधानाः, सायुधा सेवा कुर्वन्ति। यदा चतुर्गुणा क्रियन्ते तदा त्रिलक्ष–षड्त्रिंशत्सहस्रप्रमाणा भवन्ति। एतावन्तो देवा नित्य सेवाम् इन्द्रस्य कुर्वन्ति। अन्येऽपि सौधर्मदेवलोकस्य वासिनो देवा, देवाङ्गनाश्च वर्तन्ते। तेषा सर्वेषा रक्षा करोति,

तेषां सर्वेषाम् अग्रगामी, तेषां नायकः, तेषां देवानां पोषकः, देवानां मध्ये गुरुसमानोऽस्ति, आज्ञया कृत्वा ऐश्वर्य-पदं पालयति, पुनर्महता शब्देन वादितानि यानि तन्त्री-वीणावादित्राणि, ताल-कंसाल-तूर्य-शंख-मृदङ्गमेघ-गर्जितवद्गम्भीरशब्दानि वादित्राणि कर्णे सुखदायकानि शब्दायितानि सन्ति, नाटकानि भवन्ति, पुनर्दिव्यान् देवसम्बन्धिनो भोगान् भुञ्जानो विहरति ॥ १३ ॥

इमं च णं केवलकप्पं जंबुद्दीवं दीवं विउलेण ओहिणा आभोएमाणे आभोएमाणे विहरइ, तत्थ णं समणं भगवं महावीरं जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे दाहिणड्ढभरहे माहणकुंडगामे नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालगुत्तस्स भारियाए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिंसि गब्भत्ताए वक्कंतं पासइ, पासित्ता हट्ठ-तुट्ठचित्तमाणंदिए, णंदिए, परमाणंदिए, पीइमणे, परमसोमणसिए, हरिसवसविसप्पमाणहिअए, धाराहयकयंबसुरहिकुसुमचंचुमाल-इय-ऊससिअरोमकूवे, विअसिअवरकमलाणण-णयणे, पचलिअवरकडग-तुडिअ-केउर-मउड-कुंडल-हारविरायंतवच्छे, पालंबपलंबमाणघोलंतभूसणधरे, ससंभमं, तुरियं, चवलं,

सुरिंदे सिहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता वेरुलिअव-रिट्ठ-रिट्ठअजणनिउणोवचिअ-मिसिमिसिंतमणि-रयणमडिआओ पाउआओ ओमुयइ, ओ-मुइत्ता एगसाडिअ उत्तरासग करेइ, करित्ता अजलिमउलिअग्गहत्थे तित्थयराभिमुहे सत्त-ट्ठपयाइ अणुगच्छइ, अणुगच्छित्ता वाम जाणु अचेइ, अचित्ता दाहिण जाणु धरणितलसि साहट्टु तिक्खुत्तो मुद्धाण धरणितलसि णिवेसइ, णिवेसित्ता ईसिं पच्चुण्णमइ, पचुण्णमित्ता कडय-तुडिअथभिआओ भुआओ साहरइ, साहरित्ता करयलपरिग्गहिअ दसणह सिरसावत्त मत्थए अजलिं कट्टु एव वयासी ॥ १४ ॥

इम च सकल जम्बूद्वीप विस्तीर्णेन ज्ञानेन विलोकयति, तत्र श्रमण भगवन्त श्रीमहावीर जम्बूद्वीपनाम्नि द्वीपे दक्षिणार्धे भरते ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोडालगोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया जालन्धरगोत्रिण्याः कुक्षौ गर्भत्वेन उत्पन्न पश्यति। त दृष्ट्वा हर्षित', तुष्ट', चित्ते आनन्दित, प्रीतमना. परम-सौमनस्यो जात, हर्षवशात् प्रफुल्लितहृदयो बभूव, मेघच्छटाऽऽहतकदम्बकुसुमवद् उल्लसितरोमकूपो बभूव।

कमलवद् नयने विकसिते, तदा सहसात्कारेण उत्थितस्य सर्वाणि शरीरस्याऽऽभरणानि प्रचलितानि। तानि कानि आभरणानि ? वराणि प्रधानानि, कटकानि कङ्कणानि, तथा बाहुरक्षाभरणानि एतानि सर्वाणि उत्तालवशात् प्रचलितानि, पुनर्मुकुट–कुण्डलेऽपि हसिते स्तः, पुनर्हाराः प्रलम्बमाना विराजन्ते उरसि, पुनर्मौक्तिकानां गुच्छकाः प्रलम्बमाना विराजन्ते, एतादृशानि आभरणानि धृतानि सन्ति। ससंभ्रमम्, सस्नेहं सिंहासनाद् उत्थितः, उत्थाय पादपीठे पादं ददाति, अवरोहति–उत्तरति, पादपीठाद् अवरुह्य वैडूर्या–ऽरिष्टाञ्जनादिरत्नैर्निर्मितां चतुरकारूकैः कृताम् इव पादुकां परिहाय, एकपटशाटकेन उत्तरासङ्गं कृत्वा, अञ्जलिं बद्धा, तीर्थंकरसम्मुखं ससा–ऽष्टपदं गत्वा, वामजानुं वक्रीकृत्य, दक्षिणजानुं धरित्रौ स्थापयित्वा, स्वमस्तकं नामयित्वा सर्वा-ऽऽभरणैः स्तम्भितं भुजद्वयम् अञ्जलिवशात् संमील्य, ऊर्ध्वीकृत्य इमां सत्यार्थां स्तुतिं मुखेन अवादीत्॥ १४ ॥

नमोत्थु णं अरिहंताणं भगवताणं ॥ १ ॥ आइगराणं, तित्थगराणं, सयंसंबुद्धाणं ॥ २ ॥ पुरिसोत्तमाणं, पुरिससीहाणं, पुरिसवरपुंडरीयाणं, पुरिसवरगंधहत्थीणं ॥ ३ ॥ लोगुत्तमाणं, लोगनाहाणं, लोगहियाणं, लोगपईवाणं लोगपज्जोयगराणं ॥ ४ ॥ अभयदयाणं, चक्खुदयाणं, मग्गदयाणं, सरणदयाणं, जीवदयाणं, बोहिदयाणं ॥५॥ धम्मदयाणं, धम्मदेसयाणं, धम्म-

नायगाण, धम्मसारहीण, धम्मवरचाउरतचक्कवट्टीण ॥ ६ ॥ दीवोत्ताण' सरणगईपइट्ठा अप्पडिहयवरनाण–दसणधराण, वियट्ट–छउमाण ॥ ७ ॥ जिणाण, जावयाण, तिन्नाण, तारयाण, वुद्धाण, वोहयाण, मुत्ताण, मोयगाण ॥८॥ सव्वन्नूण, सव्वदरिसीण, सिव–मयल–मरुय–मणत–मक्खय–मव्वाबाह–मपुणरावत्तिसिद्धिगइनामधेय, ठाण सपत्ताण, नमो जिणाण, जियभयाण[1] ॥ ९ ॥

नमस्कारो भवतु अर्हद्भ्य', अत्र तिस्रो वाचना–अर्हभ्य , अरिहन्तृभ्य', अरुहद्भ्य –इन्द्रादिकृतायै पूजायै अर्हा योग्यास्तेऽर्हन्त , अष्टकर्मारीणा हन्तारस्तेऽरिहन्तार , मुक्तिगमनात् पुन ससारे न रोहन्ति तेऽरुहन्तस्तेभ्यो नम । कथम्भूतेभ्य' अर्हद्भ्य ? भगवद्भ्य.–भगो विद्यते येषु ते भगवन्तस्तेभ्य । भगशब्दो द्वादशार्थ-वाचक –भगशब्देन सूर्य , भगशब्देन योनि , एतौ द्वौ अर्थौ भगवति न सभवत । भगशब्देन ज्ञानम्, भग-शब्देन माहात्म्यम्, भगशब्देन यश , भगशब्देन वैराग्यम्, भगशब्देन मुक्ति ,भगशब्देन रूपम्, भगशब्देन इच्छा, भगशब्देन धर्म , भगशब्देन श्री , भगशब्देन ऐश्वर्यम्, एते दशार्था भगवति वर्तन्ते तेन भगवन्त

१ अस्मिन् शक्रस्तवे नव सपत् । पदानि ३३ । गुर्वक्षराणि ३३ । लघ्वक्षराणि २६४ । एवम् २९७ सर्वाक्षराणि ।

उच्यन्ते । पुनः कथंभूतेभ्योऽर्हद्भ्यः ? आदिकरेभ्यः—स्वस्य तीर्थस्य आदिकरणात् । पुनः कथंभूतेभ्यस्तीर्थकरेभ्यः ? तीर्थशब्देन चतुर्विधसंघस्तस्य तीर्थस्य कारकेभ्यो नमः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? स्वयम् आत्मना, एवम् उपदेशं विनैव संबुद्धेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? पुरुषेषु उत्तमेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? पुरुषसिंहेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? पुरुषेषु वरप्रधानपुण्डरीककमलसदृशेभ्यः—यथा कमलं कर्दमाद् उत्पन्नं, जलाद् वर्धितम् अनुक्रमेण उभाभ्यां पृथक् तिष्ठति तथा तीर्थकराः संसारपङ्के समुत्पन्नाः भोगजलैर्वर्धिता अनुक्रमेण उभयेभ्यः पृथक् तिष्ठन्ति । पुनः कथंभूतेभ्यः ? पुरुषेषु वरप्रधानगन्धहस्तिभ्यः—यथा गन्धहस्तिनो गन्धाद् अन्ये क्षुद्रगजा भयात् पलायन्ते तथा यत्र भगवान् तीर्थकरो विहारं करोति तत्र सप्त ईतयो न भवन्ति । पुनः कथंभूतेभ्यः ? लोकेषु उत्तमेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? लोकानां भव्यजीवानां नाथेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? लोकस्य हितेभ्यः, हितकारकेभ्यः—पञ्चास्तिकायस्य सत्यप्ररूपणाद् हितकारिभ्यः । लोकेषु प्रदीपकेभ्यः । पुनः लोके चतुर्दशरज्जुप्रमाणे प्रद्योतकरेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? अभयदायकेभ्यः—सप्तभयनिवारकेभ्यः, सप्त भयानि इमानि—इहलोकभयम्, परलोकभयम्, आदानभयम्, अकस्माद्भयम्, आजीविकाभयम्, मरणभयम्, अपकीर्तिभयम्, एतेषां सप्तभयानां निवारकेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? चक्षुर्दायकेभ्यः—तत्त्वरूपलोचनदायकेभ्यः । पुनः कथंभूतेभ्यः ? जीवदयेभ्यः—जीवेषु दया विद्यते येषु ते जीवादयास्तेभ्यो जीवदयेभ्यः, अथवा सम्यक्त्वरूपजीवदायकेभ्यः ।

पुन' कथभूतेभ्य ? बोधिदायकेभ्य सम्यक्त्वदायकेभ्य । पुनर्धर्मदायकेभ्य । पुन' कथभूतेभ्य. ? धर्मदेशकेभ्य । पुन कथभूतेभ्य ? धर्मनायकेभ्य. । पुन कथभूतेभ्य' ? धर्मसारथिभ्यो यथा सारथिर्मार्गभ्रष्टान् अश्वान् पुन प्रेरयित्वा मार्ग आनयति, तथा भगवानपि धर्ममार्गभ्रष्टान् जीवान् धर्मवचनै प्रेरयित्वा धर्ममार्गे समानयति, मेघकुमारवत्। राजगृहनगर्यां श्रेणिको राजा, तस्या धारिणी राज्ञी कदाचिद् गर्भवती जाता, तदा तस्यास्तद्गर्भप्रभावाद् अकालमेघसमये गजमारुह्य नगरे भ्रान्त्वा नगराद् बहि प्रदेशेषु पर्वता-ऽऽराम-नदी-सरोवरेषु अह क्रीडा करोमि। तदा मेघो गर्जति, विद्युद् गगने झात्कार करोति, दर्दुरा जल्पन्ति, मयूरा कूजन्ति, वेगवतीभि छटाभिर्मेघो वर्षति, नद्य. पर्वतेभ्य कलुष बहुलपानीयप्रवाह वहन्ति, एतादृश वर्षाकालसुखम् अनुभवामि। यद् ईदृश मनोरथ धारिणी न प्राप्नोति स तेन दुर्बला बभूव। ता दृष्ट्वा श्रेणिकेन पृष्टो मनोरथः। अभयकुमारेण पूर्वसगतदेवाऽऽराधनेन पूर्णीकृत । अनुक्रमेण पूर्णमासे पुत्रो जात'। मेघकुमार इति नाम दत्तम्। यौवनाऽवस्थाया पित्रा तस्याऽष्टौ कन्य॰ परिणायिता । कन्याना माता-पितृभ्या मेघकुमारस्या-ऽष्टौ सुवर्णकोटयः प्रदत्ताः, अष्टौ रजतकोटय , अष्टौ रत्नकोटय., अष्टौ गृहाणि समर्पितानि। अपरम् ऋद्धे पार नास्ति, एव भोगसुख भुञ्जानो मेघकुमारस्तिष्ठति। अन्यदा तत्र श्रीमहावीर समवसृत'। तद्देशना श्रुत्वा प्रतिबुद्ध । सर्वं त्यक्त्वा मातृ-पितॄन् आपृच्छ्य मातृ-पितृभ्या बहुधा निवारितोऽपि दीक्षा जग्राह। लक्ष नापिताय प्रदत्तम् । तेन चतुरङ्गुलकेशान् रक्षयित्वा

केशकर्तनं कृतम्। महामहोत्सवपूर्वकं लुञ्चनं कृत्वा कुत्रिकाऽऽपणहट्टाद् लक्ष–लक्षमूल्येन रजोहरणं पात्रकं लात्वा श्रीमहावीरशिष्यो यती जातः। सन्ध्यासमये रात्रौ लघुत्वात् सर्वसाधूनां प्रान्ते संस्तारकं प्रस्तरितम्। रात्रौ साधुभि रागच्छद्भिः पठनार्थम्, तथा कायचिन्तार्थम्, प्रस्रवणार्थं गच्छद्भिः पादाभ्यां दुःखितः रजोभिरवगुण्ठितः, तदा रात्रौ मेघकुमारस्य क्षणमात्रमपि निद्रा न समाजगाम। तदा चिन्तितम्–कथं मे दिनानि दीक्षायां यास्यन्ति। अद्यैव रात्रौ साधुभिर्नोऽहं सन्मानितोऽग्रे मां को गणयिष्यति ?। 'परिणयनसमये चत्वरिकायाम् एव दम्पत्योः कलहो जातस्तदाऽग्रे का गृहसुखस्य वार्ता'। तस्मात् प्रभातसमये श्रीमहावीरम् आपृच्छय गृहे एव स्थास्यामि। अद्यापि मे किमपि गतं नास्ति। अत्रैव माता–पितरौ स्तः। मम स्त्रियोऽपि अत्रैव वसन्ति, इति विचिन्त्य प्रातःसमये श्रीमहावीरसमीपे आगतः, तदा महावीरेण उक्तम्–हे मेघकुमार! त्वया रात्रौ मनसि किं चिन्तितम्? एभिः साधुभिस्तव किं दुःखं दत्तम्, किंतु अस्माद् भवात् पूर्वस्मिन् तृतीये भवे त्वं वैताढ्यपर्वते सहस्रहस्तिनीनां परिवारसहितः, श्वेतवर्णः, सुमेरुप्रभो नाम षड्दन्तो गजोऽभूत्। दवाऽनलाद् भीतो नष्टः। कर्दमे मग्नः। वैरिणा गजेन दन्तप्रहारैस्ताडितो महावेदनां सप्तदिनं भुक्त्वा, शतवर्षम् आयुः प्रपाल्य, मृत्वा विन्ध्याचलपर्वते चतुर्दन्तः, रक्तवर्णः, सप्तशतहस्तिनीनां परिवारसहितो मेरुप्रभुनामा पुनर्गजो जातः। तत्र दवाऽनलं दृष्ट्वा जातिस्मरणवशाद् मण्डलं कृतम्। यदा उष्णकाले दवाऽनलो लग्नस्तदा भीतः, तत्र सुखार्थं

मण्डले त्व समाजग्मिथ। तत्र च तन्मण्डल भयभीतै' सर्वै जन्तुभि समारूद्धम् । कुत्राऽपि एतादृश स्थान नाऽभवद् यत्र त्वम् अतिष्ठ । एव स्थानाय भ्रममाणस्त्वम् एकस्मिन् प्रदेशे समागत । यत्र ऊर्ध्वैश्चतुर्भिश्चर-णैरेवाऽतिष्ठः। तत्र एको भयात् सन्त्रस्तः, कुत्राऽपि स्थानम् अलभमान शशक समाजगाम । तदा एव त्वया कर्णकण्डूयनार्थम् एकश्चरण उच्चैश्चक्रे। शशकश्च तच्चरणस्थले आगत्य स्थित'। त च तत्र स्थित दृष्ट्वा त्व करुणा-परोऽभू । दयावशाच्चरणम् अन्तरिक्षे एव दध्रिषे, नीचैर्न मुमोचिथ, एव त्रिदिन त्व कष्ट चकर्थ । तृतीये दिने महादवाऽनले निवृत्ते सति सर्व जन्तव स्वस्थान जग्मु'। तदा त्वमपि चरण नीचैर्मुमोचिथ। तदा तत्काल पर्वतस्य शृङ्गवत् त्रुटित्वा भूमौ अपत । वेदनावशात् त्रिदिनात् पश्चात् काल कृत्वा जीवदयावशात् त्व मेघकु-मारोऽभू । हे महानुभाव! तिर्यग्भवेऽपि त्वया तादृशी जीवदया प्रपालिता, महती वेदना सोढा। तत्र त्वया दु ख न प्रासम्, इदानीं तु तव साधुना हस्त-पादादिसघट्टवशात् का वेदना जाता? मनस' परिणामा-च्चारित्रात् कथ चालिता? दुर्लभ चारित्रम्। तिर्यग्भवे तु महावेदनाया जातायामपि दयापरिणामाद् न भ्रष्ट, इदानीं नरत्व प्राप्य अस्मद्वचसा प्रतिबुध्य, ऋद्धिं त्यक्त्वा, दीक्षा लात्वा, मन परिणामाच्चारित्रात् शिथिली-कुरुपे, एतत् तव युक्त नास्ति। इति वीरवाणीं श्रुत्वा, जातिस्मरणात् प्रागभव ज्ञात्वा धर्मे स्थिरो बभूव। मेघकुमार इति अभिग्रह जग्राह च अद्य पश्चाद् नेत्रपरिचर्यां विहायापरस्य शरीराङ्गो-पाङ्गस्य शुश्रूषा न

तेजोलेश्या मुक्ता । भगवतोऽग्रे सुनक्षत्र-सर्वाऽनुभूतिनामकं शिष्यद्वयं समवसरणे प्रज्वालयाञ्चक्रे, भगवतः

गोशालकोऽपि 'जिनोहम्' इति लोके ख्यापयन् तत्रागतः, ततो द्वौ जिनौ श्रावस्त्यां वर्तेते इति लोके प्रसिद्धिर्जाता, तां श्रुत्वा श्रीगौतमेन भगवान् पृष्टः, स्वामिन्! कोऽसौ द्वितीयो जिन इति स्वं ख्यापयति ? श्रीभगवान् उवाच-गौतम! नाऽयं जिनः, किन्तु शरवणग्रामवासी मङ्खलि-सुभद्राभ्यां गोवहुलब्राह्मणगोशालायां जातत्वाद् 'गोशाल' नामा अस्माकम् एव शिष्यीभूतोऽसत्त एव किञ्चिद्बहुश्रुतीभूतो मुधा स्वं जिनं ख्यापयति। ततः सर्वतः प्रसिद्धाम् इमां वार्ताम् आकर्ण्य रुष्टो गोशालो गोचरचर्यागतम् आनन्दनामानं भगवद्शिष्यं जगाद-भो आनन्द ! एकं दृष्टान्तं शृणु-यथा केचिद् वणिजो धनोपार्जनाय विविधक्रयाणकपूर्णशकटाः परदेशं गच्छन्तोऽरण्यं प्रविष्टास्तत्र जलाऽभावेन तृपाकुला जलं गवेपयन्तः चत्वारि वल्मीकशिखराणि पश्यन्ति स्म, ततस्तैरेकं शिखरं स्फोटितम्, तस्माद् विपुलं जलं निर्गतम्, तेन जलेन गतपिपासाः पयःपात्राणि पूरितवन्तः, तत एकेन वृद्धेनोक्तम्-सिद्धम् अस्माकं समीहितम्, अथ मा स्फोटयन्तु द्वितीयं शिखरम्, इति निवारिता अपि द्वितीयं स्फोटयामासुः, तस्माच्च सुवर्णं प्राप्तवन्तः । तथैव वृद्धेन वारिता अपि तृतीयं स्फोटितवन्तः, तस्माद् रत्नानि प्राप्य तथैव बहुवारिता अपि लोभान्धाश्चतुर्थम् अपि स्फोटयन्ति स्म, तस्माच्च प्रादुर्भूतेन दृष्टिविपसर्पेण सर्वेऽपि स्वदृष्टिपातेन पञ्चत्वं प्रापिताः । स हितोपदेशको वणिक् तु न्यायित्वाद् आसन्नदेवतया स्वस्थाने मुक्तः । एवं तव धर्माऽऽचार्योऽपि एतावत्या स्वसंपदा असंतुष्टो यथातथाभापणेन मां रोपयति तेनाऽहं स्वतपस्तेजसा तं धक्ष्यामि, ततस्त्वं शीघ्रं तत्र गत्वा एनम् अर्थं तस्मै निवेदय! त्वां च वृद्धवणिजम् इव हितोपदेशकत्वाज्जीवितं रक्षिष्यामि, इति श्रुत्वा भीतोऽसौ मुनिर्भगवदग्रे

शरीरेऽपि तदुज्वालावशाद् रक्तातीसार समजनि, एतत् प्रथमम् आश्चर्यकम् ॥ १ ॥ द्वितीय गर्भापहार-लक्षणम् आश्चर्यक वाच्यते एव ॥ २ ॥ तृतीय स्त्रीतीर्थंकर । तदाश्चर्यक श्रूयताम्–अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे पूर्व महाविदेहे सलिलावतीविजये वीतशोकाया नगर्यां महाबलो नाम राजा राज्य करोति । अन्यदा प्रस्तावे महा-

---

सर्व व्यतिकर कथितवान् । ततो भगवता उक्तम्–भो आनन्द ! शीघ्र त्व गौतमादीन् मुनीन् कथय–यद् एष गोशाल आगच्छति, न केनाऽपि अस्य सभापण कर्तव्यम्, इतस्तत सर्वेऽपसरन्तु, ततस्तै तथाकृते गोशालक आगत्य भगवन्तम् अवादीत्–भो काश्यप ! किम् एव वदसि–यदय 'गोशालो मङ्खलिपुत्र' इत्यादि । स तव शिष्यस्तु मृत, अह तु अन्य एव परिषहसहनसमर्थ तच्छरीर ज्ञात्वा अधिष्ठाय स्थितोऽस्मि । एव च भगवत्तिरस्कारम् असहमानौ सुनक्षत्र–सर्वानुभूती अनगारौ मध्ये उत्तर कुर्वाणौ तेन तेजोलेश्यया दग्धौ स्वर्गं गतौ । ततो भगवता उक्तम्–भो गोशाल ! स एव त्वम्, नाऽन्य । मुधा किम् आत्मान गोपयसि । नहोवम् आत्मा गोपयितु शक्य । यथा कश्चिच्चौर आरक्षकैर्दृष्ट अङ्गुल्या, तृणेन वा आत्मानम् आच्छादयति, स किम् आच्छादितो भवति ? एव च प्रभुणा यथास्थिते अभिहिते, स दुरात्मा भगवदुपरि तेजोलेश्या मुमोच । सा च भगवन्त त्रिप्रदक्षिणीकृत्य गोशालकशरीर प्रविष्टा, तया च दग्धशरीरो विविधा वेदनाम् अनुभूय सप्तमरात्रौ मृत । भगवान् अपि तस्यास्तापेन षण्मासीं यावल्लोहितवर्चोबाधाम् अनुभूतवान्, स तु रक्ताऽतिसार कर्मण उदयेन भगवति जात, पर च लोके गोशालकमुक्तया तेजोलेश्यया जात इति वार्ता बभूव, अयम् अधिकार 'श्रीभगवतीसूत्रे' १५ शतके ॥

१ अत्र मान्धाताराज्ञ, तथा बलदेवस्य दृष्टान्तौ स्त । स गर्भाऽपहारव्याख्यानाऽवसरे दर्शयिष्यामि

बलेन षड्भिर्बालमित्रैः सह दीक्षा गृहीता । सप्तभिः साधुभिः परस्परम् इति वचननियमो विहितः—सर्वैरपि अस्माभिः सदृशं तपः करणीयम्, इति निश्चयं कृत्वा सुखेन सप्ताऽपि साधवस्तपः कुर्वन्ति । एकदा महाबलेन चिन्तितम्—एभ्यः किञ्चिद् अहमधिकं तपः करोमि, येनाऽहम् एभ्योऽधिको भवामि इति विचिन्त्य पारणादिने महाबलो वक्ति, अद्य मम शिरो दुःखयते, अहं पारणं न करिष्यामि, भवद्भिः पारणाः कर्तव्याः, एवं मायां विधाय तेभ्यः पारणं कारयित्वा स्वयम् उपवासं कृत्वा, एवं विंशतिस्थानानि मायया एव सेवित्वा तीर्थंकरनाम-कर्म बद्धम् । ततः सप्तापि साधवः कालं कृत्वा वैजयन्तविमाने देवत्वेन उत्पन्नाः । पुनस्ततश्च्युत्वा महाबलजीवो मिथिलानगर्यां कुम्भस्य राज्ञः प्रभावती राज्ञी, तस्याः कुक्षौ प्राचीनमायाप्रभावात् स्त्रीत्वेनोत्पन्नः । तदा प्रभा-वत्या चतुर्दशस्वप्ना दृष्टाः । पूर्णेषु मासेषु पुत्री जाता मल्ली इति नाम्ना । यदा मल्ली यौवनं प्राप्ता तदाऽनुक्रमेण

---

१. तदा अवधिज्ञानेन षडपि पूर्वभवमित्रनृपान् अन्यान्यस्थानेषु उत्पन्नान् जानाति स्म । ततस्तेषां प्रतिबोधनाय रत्नमयं मोहन-गृहम् अशोकवाटिकामध्ये कृतम् । तस्मिन् मोहनगृहे षडपवरिकासहिते जालमण्डपे रत्नमयीं शिरच्छिद्रां स्वमूर्तिं चक्रे । ततो मल्ली प्रतिदिनम् एकैकाम् अन्नपिण्डीं स्वहस्तेन मूर्तिच्छिद्रे क्षिप्त्वा रत्नोत्पलपिधानं ददाति ॥ इतश्चाऽयोध्यायां सुप्रतिबुद्धराज्ञा पद्मावत्याः स्वदेव्याः नागयक्षमन्दिरे पूजार्थं रचितम् अत्यन्तम् अद्भूतं श्रीदाम दृष्ट्वा दूतान् पृच्छति स—भो दूताः ! ईदृशं क्वापि श्रीदाम दृष्टम् ? तदा दूतैः प्रोक्तम्—हे राजन् ! मल्लीकन्याया इतोऽपि अधिकतरं दृष्टम् । तस्याग्रे इदं लक्षांशेऽपि नाऽऽयाति । का मल्ली ?

कीदृशी च ? ते सर्वं स्वरूप कथितम् । तत पूर्वभवप्रेमवशाद् मल्लीयाचनार्थं राज्ञा कुम्भराजान प्रति दूतो मुक्त ॥ १ ॥ इतश्च चम्पानगर्याम् अरहन्नकप्रमुखा व्यवहारिण सन्ति । प्रवहणे चटिता गम्भीरपत्तन गत्वा, पुनर्द्वीपान्तर चलिता । तस्मिन् अवसरे इन्द्रेण अरहन्नकश्रावकस्य सभासमक्ष प्रशसा कृता–अद्य भरतक्षेत्रे अरहन्नकसदृशो दृढसम्यक्त्वस्य धारकोऽन्य कोऽपि नास्ति, तद्वचन श्रुत्वा कोऽपि मिथ्यात्वी देवोऽसहमानस्तत्र आगत्य महदुत्पातान् कृतवान् । मिथ्यात्विलोका स्वकीयस्वकीयदेवान् हरि–हरादीन् स्मरन्ति स्म । अरहन्नकस्तु सुश्रावक सागारम् अनशन प्रत्याख्याय, वीतरागदेव स्मरन्, अक्षोभ्य स्थित , देवेन बहुप्रकार क्षोभितोऽपि न क्षुब्ध , ततो देवेन प्रोक्तम्–वीतरागदेव मुक्त्वा हरि–हरादीन् देवान् स्मर, यथा उत्पात निवारयामि । नो चेत्तवाऽधर्मेण सर्वान् समुद्रे बोलयिष्यामि, पाप च तव । लोकैरपि सर्वैं प्रोक्तम्–अरहन्नक एव कुरु । परम् अरहन्नको निजसम्यक्त्वधर्मे दृढ स्थित ततस्तुष्टश्चलत्कुण्डलाऽऽभरणो भूत्वा, प्रदक्षिणा दत्त्वा, करकमल योजयित्वा स्तौति स्म–अहो ! अरहन्नकस्त्व धन्य , त्व कृतपुण्य , तव जन्म, जीवित सफलम् , इन्द्रस्त्वा व्याख्यानयति स न्याय्यम् एव । तुष्टोऽस्मि, याचस्व, यत् कथयसि तद् ददामि । अरहन्नक प्राह–उभयलोकसाधको जिनधर्मो मया प्राप्तोऽस्ति, अन्यत्तु मम किमपि नाऽपेक्षणीयम् । ततोऽमोघ देवदर्शनम् इत्युक्त्वा, अनिच्छतोऽपि कुण्डलचतुष्टय देवो दत्त्वा स्वस्थान गत । अथ ते व्यवहारिण कुशलेन गम्भीरपत्तन प्राप्य क्रमाद् मिथिलायाम् आगता । तत्र कुम्भराज्ञ कुण्डलद्वय प्राभृतीकृतम्, राज्ञा च मल्लीकुमार्यै दत्तम् । ततश्चम्पायाम् आगता , तत्र च चन्द्रच्छायराज्ञे स्वकीयस्वामिने अन्यत् कुण्डलद्वय प्राभृतीकृतम् । तस्मिन् अवसरे राज्ञा पृष्टम्–भो व्यवहारिण ! परदेशे किमपि आश्चर्यं दृष्टम् ? तदा तैर्मल्लीकुमार्यो रूपवर्णन

कृतम्, न एतादृशं क्वापि रूपमस्ति । ततश्चन्द्रच्छायराजेनाऽपि कुम्भं प्रति दूतो मुक्तः यद् मल्ली मम देया इति ॥ २ ॥ पुनरितश्च अन्यदा मल्लीकुण्डलं भग्नम्, कुम्भेन राज्ञा कुण्डलसन्धानार्थं स्वर्णकारः समादिष्टः; स प्राह—हे देव ! इदं देवसंबन्धि कुण्डलं न मया सन्धातुं शक्यते । ततो रुष्टेन राज्ञा स स्वर्णकारो देशाद् निष्कासितो गतो वाणारस्यां शङ्खराज्ञः समीपे निजावासार्थम् । राज्ञा पृष्टम्—कथं स्वदेशं त्यक्त्वा अत्रागतः ? तेन कुण्डलसंबन्धं कथयता मल्लीरूपवर्णनं कृतम् । तेनाऽपि शङ्खराज्ञा कुम्भं प्रति दूतो मुक्तः ॥ ३ ॥ इतश्च रुक्मी राज्ञाऽपि सुबाहुनाम्न्या निजपुत्र्याः चातुर्मासिकमज्जनं विधाप्य श्रृङ्गारं कारयित्वा, दृष्टं क्वापि मम पुत्र्याः सदृशं रूपम् ? इति दूताः पृष्टाः; तेऽपि प्राहुः—मल्लीरूपस्याग्रे इदं लक्षांशेऽपि नाऽऽयाति । तेनाऽपि रुक्मिराज्ञा कुम्भं प्रति मल्लीनिमित्तं दूतो मुक्तः ॥ ४ ॥ इतश्च कुम्भपुत्रेण मल्लीलघुभ्रात्रा मल्लदिन्नेन चित्रकरैश्चित्रसभा चित्रयिता चित्रकरेण लब्धिमता यवनिकान्तरितमल्लीपादाङ्गुष्ठं दृष्ट्वा मल्लीरूपं तत्स्वरूपं चित्रितमासीत् ॥ तत्र एकदा मल्लदिन्नः स्वभार्याभिः सह क्रीडन् मल्लीरूपं दृष्ट्वा लज्जितः, रोषाद् हस्तौ छित्त्वा चित्रकरो देशाद् निष्कासितः । स हस्तिपुरं गत्वा अदीनशत्रो राज्ञो मिलितः, तेन मल्लीरूपवर्णने कृते, अदीनशत्रुराज्ञाऽपि मल्लीनिमित्तं कुम्भं प्रति दूतो मुक्तः ॥ ५ ॥ एकदा पितुरग्रे राजसभायां धर्मचर्चायाम् एका परिव्राजिका मल्लीकुमार्या जिता, मानभ्रष्टा कृता । सा रुष्टा सती काम्पिल्यनगर्यां गत्वा जितशत्रो राज्ञोऽग्रे मल्लीरूपं पटे लिखित्वा दर्शयति स्म, तेनाऽपि राज्ञा रूपमोहितेन मल्लीकृते कुम्भं प्रति दूतो मुक्तः ॥ ६ ॥ एवं षण्णामपि राज्ञां षडपि दूताः समकालं कुम्भसमीपे आगताः, मल्ली याचिता । राज्ञा सर्वेऽपि दूताऽपमानिताः, न कस्यापि राज्ञो मम पुत्रीमहं दास्यामि । ततः षडपि राजानोऽभिमानेन निज निजं सैन्यं लात्वा समकालम्

प्रागभवमजानाना पण्णामपि राजकुले समुत्पन्नाना नृपाणा पूर्वस्नेहात् परिणयनार्थं समकाल समागताना स्वर्णपुत्तलिकादृष्टान्तदर्शनेन प्रतिबोध्य, वर्षदान दत्त्वा, दीक्षा जग्राह। मार्गशिर शुक्लएकादशीदिने त्रिशद्राजपुत्रीभि सार्धं दीक्षा गृहीत्वा मौनमाधाय, तद्दिने एव केवल प्राप्य तीर्थं प्रवर्तितम्। एकोनविंशतितमस्तीर्थंकर. । मल्लितीर्थंकरस्य स्त्रीपर्षदग्रे तिष्ठति, पश्चात् पुरुषाणा पर्षत् तिष्ठति, इति तृतीयम् आश्चर्यकम्। अथ चतुर्थम् आश्चर्यमाह–श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तर पर्षद् मिलिता, देशना श्रुत्वा केनाऽपि व्रत–प्रत्याख्यान न गृहीतम्। तीर्थंकरस्य

आगत्य मिथिलानगरीं रोधयामासु । कुम्भराजा वहि निस्सृत्य युद्ध कुर्वन् भग्नो मिथिला प्रविष्ट । ततो मल्लीप्रपञ्चवचनेन राज्ञा सर्वेऽपि आकारिता । ते राजानो रत्नगृह प्राप्ता । पद्सु अपवारिकासु पृथक् पृथक् तस्थु , तथा मल्लीप्रतिमा साक्षाद् मल्लीमिव दृष्ट्वा मोहिता विलोकयन्ति, तावदेव मल्लीकुमार्या आगत्य पुत्तलिकायाः पिधान दूरीकृतम्, तेन प्रभूतो दुर्गन्धस्तत्र प्रचलित । तम् असहमाना राजानो वस्त्रेण नासिका निपीड्य थू–थूकुर्वन्तो नष्टा । तेषा प्रतिबोधाय मल्ली आगत्य कथयति स्म–हहो राजान ! यदि रत्नमय्यामपि पुत्तलिकायाम् आहारससर्गाद् इदृशो दुर्गन्धो जातो भवता घ्रातु न शक्य , दु खावहश्च, तदा स्वाभाविकदुर्गन्धासु स्त्रीपु किम् एतावान् राग , प्रतिव धश्च क्रियते । कथ रागान्धा जाता । इत्यादिप्रतिबोधवचनपूर्वं पूर्वभवमित्रता कथिता, तदा तेषा जातिस्मरण जातम्। तत प्रतिबुद्धै तै प्रोक्तम्–अधुना किं कर्तव्यम् ? तदा मल्लीकुमार्या प्रोक्तम्–साम्प्रत यूय स्वस्वस्थाने गच्छन्तु, मम केवलज्ञाने उत्पन्ने शीघ्रम् आगन्तव्यम्। तेऽपि सर्वे स्वस्वस्थान गता ॥ पश्चादागत्य दीक्षा ग्रहीत्वा यावद् मुक्तिं प्राप्ता ॥

श्रीःमहावीरस्य देशना निष्फला जाता, इति चतुर्थम् आश्चर्यकम् । अथ पञ्चमम् आश्चर्यम्—कृष्णस्य अमरकङ्कागम
नम्, तदुच्यते—काम्पिल्यनगरे द्रुपदो नाम राजा, तस्य चुलनी प्रिया, तस्य द्रुपदी नाम पुत्री वर्तते । प्राप्तयौवना सर्त
तस्याः स्वयंवरमण्डपः समारब्धः । देशेभ्य आहूता राजानो भूरिशः समेयुः । हस्तिनागपुराद् युधि
ष्ठिरपुत्रयुतः पाण्डुराजाऽपि आयातः । अर्जुनेन राधावेधः साधितः । तदाऽर्जुनस्य कण्ठे वरमाला क्षिप्ता ।
पूर्वभवे ब्राह्मणस्य भार्या नागश्रीः द्रुपदीजीव आसीत् । साधोः कटुकतुम्बकशाकाऽऽहारदानाद् बहुवारं
कायुर्भुक्त्वा, अनेकासु तिर्यग्योनिषु भ्रान्त्वा पश्चाद् एकस्य गृहस्थस्य कुले सुकुमालिका नाम्ना पुत्री जाता
यदा यौवनं प्राप्ता तदा पित्रा एकस्य इभ्यपुत्रस्य परिणायिता । ततस्तस्य शरीरे सुकुमालिकायाः शरीरस्य संयो
गाद् महादाघः समुत्पन्नः । तदा स त्यक्त्वा गतः । पश्चाद् एको रङ्कस्तस्याः पतित्वेन स्थापितः । तादृशं स्वरू
ज्ञात्वा तां त्यक्त्वा सोऽपि गतः । पश्चात् सा दुःखाद् वैराग्यं प्राप्य साध्वीनां पार्श्वे दीक्षां जग्राह । तस्मिन् भ
—सुकुमालिकाया जन्मनि—साध्व्या वनमध्ये पञ्चभिः पुरुषैः सह क्रीडन्तीं गणिकां दृष्ट्वा, निजदौर्भाग्यं निन्दन्
निदानं कृतम् आसीत् । तेन वरमालाऽवसरे पञ्चानामपि पाण्डवानां कण्ठे वरमाला दृष्टा । गगने देवैः
उक्तम्—द्रौपदी पञ्चभर्तृकाऽपि सती वर्तते । तदा पञ्चभिः पाण्डवैः परिणीय हस्तिनागपुरे आनीता । सु
गृहे तिष्ठति । अन्यदा तत्र नारदर्षिः समागच्छत् । पाण्डवैरासनदानादिना सन्मानितः । क्षणं स्थित-

पुनरन्त पुरे कृपर्दौ द्रष्टुम् आगत । द्रौपद्या आगच्छन् दृष्ट', परम् अविरतिनम-प्रत्याख्यानिन मिथ्यात्विन ज्ञात्वा न माऽऽदरो दत्त , न वन्दित , नाऽभिलापित , यथा पूर्व स्थिता तथैव तूष्णीं स्थिता, तदा रुष्टो नारदर्षि मनसि इति चिन्तयति-एवं इयं द्रौपदी पञ्चाना भर्तॄणा गर्व करोति । तदाऽहं नारदो यदा एना महासङ्कटे पातयामि । इति विचिन्त्य धातकीखण्डे पूर्वदिग्भरतक्षेत्रेऽमरकङ्काराजधान्या कपिलवासुदेवस्य सेवक पद्मनाभराजाऽस्ति । स पद्मनाभ स्वाद्धिकाया स्वस्त्रीभि सम क्रीडा करोति । तत्र नारदर्षिरगमत् । तदा पद्मनाभेन वन्दित्वा, सन्मान दत्त्वा पृष्ट -भो ऋषे ! भवद्भि सर्वत्र भ्रमण क्रियते, यादृश्यो मदीया रूपवत्यो नार्यस्तादृश्योऽन्यत्राऽपि कस्यचित् ? इति पृष्ट' । नारदोऽवसर दृष्ट्वाऽवादीत्-भो पद्मनाभ ! त्व कूपदर्दुरवद् दृश्यसे, यथा कश्चित् समुद्रदर्दुरः कूपदर्दुराऽभ्यर्ण आजगाम । तदा कूपदर्दुरोऽवादीत्-भो. ! त्व क तिष्ठसि ? कुत आगतः ? इति पृष्टः समुद्रदर्दुरस्त प्रत्याह-भो ! समुद्रेऽहं तिष्ठामि, समुद्राद् आगतोऽहम् । पुन कूपदर्दुर प्राह-कियान् समुद्रो महान् अस्ति ? इति पृष्ट्वा स्वचरणौ प्रसार्य अदर्शयद् इयत्प्रमाण किम् ? नहि, वृद्ध । तदा कूपदर्दुर' कूपस्यैककोणाद् उत्प्लुत्याऽन्यस्मिन् कोणे गत्वा वदति-इयत्प्रमाणोऽस्ति ? पुन समुद्रदर्दुरोऽवक्-अतस्तु महाप्रमाणोऽस्ति । पुनः कूपदर्दुर' कूपस्याऽन्त प्रदक्षिणा भ्रान्त्वा कथयामास इयत्प्रमाण समुद्र ? तदा समुद्रदर्दुर प्राह-महत्प्रमाण. समुद्र. । तदा कूपदर्दुर श्रुत्वा रुष्ट , भो असत्यलापिन् ' याहि दूरे ।

नास्ति समुद्रः । चेद् अस्मादपि अधिकस्तदा नास्त्येव । तादृशस्त्वम् असि । त्वया एतावन्त्य एव स्त्रियो दृष्टाः तेन त्वम् एतासु एव प्राधान्यं मनुषे, परन्तु मया यादृशी हस्तिनागपुरे द्रौपदी पाण्डवानां स्त्री रूपवती दृष्टा तादृशी त्रिभुवनेऽपि न वरीवर्तते । तस्या वामाङ्गुष्ठनखोपरि सर्वास्त्वदीया नार्यः परिभ्राम्याऽपाक्रियन्ते, एव मुक्त्वा नारदोऽन्यत्राऽगमत् । तदा पद्मनाभो मनसि इत्यचिन्तयत्–अहो !! मे जन्म तदैव सफलं यदा तादृशी मम स्त्री स्यात् । परं सा स्त्री कथम् आनीयते ? अत्र तस्या आनयने कश्चिद् उपायः कर्तव्यः । इति चिन्तयित्वा पौषधशालायां समागत्य उपवासत्रयं कृत्वा, पूर्वसङ्गतिकदेवताऽऽराधनं चक्रे । तृतीये दिवसे देवः प्रकटीभूय बभाषे । किमर्थम् अहं त्वयाऽऽराधितः ? कार्यं वद । इत्युक्ते पद्मनाभो वदति स–द्रुपदीम् आनीय देहि । तदा देवेन उक्तम्–सा सती वर्तते, शीलं न खण्डयिष्यति । राज्ञा कामान्धेन उक्तम्–भवतु, परं त्वं तु अत्राऽऽनय । वरम्, इत्युक्त्वा द्रौपदीं स्वकीयभुवनप्रसुप्तां देवमायया उत्पाट्य पद्मनाभाय समर्पिता । पद्मनाभेन अशोकवाटिकायां मोचिता । मुक्त्वा देवोऽभाणीत्–त्वया मम पार्श्वे सतीनार्या अपहारः कारितस्तद् अनिष्टं विहितम् । तस्माद् अतःपरं न स्मरणीयः । अहं नागमिष्यामि इत्युक्त्वा स्वस्थाने जगाम । अथ प्रभाते द्रौपदी जागृता सती विस्मिता इतस्ततश्चकितमृगी इव विलोकयामास । का इयं वाटिका ? किमिदं मन्दिरम् ? कुत्राऽऽगता ? किमहं स्वप्नं पश्यामि ? क्व मे मन्दिरम् ? क्व मे भर्तारः ? यावद् एवं विचारयति तावद्

आगत्य पद्मनाभो वदति स्म हे द्रौपदि ! चिन्ता मा कुरु, पद्मनाभो नृपोऽस्मि अहम् । मया देवशक्त्या त्वमपहारिता भोगार्थम्, मया सह भोगान् भुङ्क्ष्व, अहं तवाऽऽज्ञाकारी वर्तेयम् । तदा स्वशीलपालनाय द्रौपदी जजल्प- अहो !! देवानुप्रिय ! षण्मास यावद् मम नामाऽपि न ग्राह्यम् । षण्मासमध्ये मत्पृष्ठे पाण्डवा , तथा तेषा भ्राता श्रीकृष्णदेव एते मम शुद्ध्यर्थम् अवश्य समेष्यन्ति । चेत् षण्मासे नाऽऽयास्यन्ति तदा त्व वक्ष्यसि तत् करिष्यामि । द्रौपद्या इत्युक्त श्रुत्वा पद्मनाभोऽपि वरम्, इत्युक्त्वा तस्थौ । मनसि ज्ञात कोऽत्र समेष्यति । अन्तराले महान् लवणसमुद्र पतितोऽस्ति । द्रौपदी अपि आचाम्लतप कुर्वाणा तिष्ठति । अथ प्रभाते द्रौपदी यदा पाण्डवैर्मन्दिरे न दृष्टा, तदा सर्वत्र शुद्धि कृता । कुत्राऽपि न लब्धा । तदा द्वारिकाया गत्वा कुन्त्या कृष्णाय उक्तम्-पुत्र ! द्रौपदी केनाऽपि देवेन वा, दानवेन वा, राक्षसेन वा, विद्याधरेण स्वमन्दिराद् रात्रौ अपहृता । सर्वत्र दृष्टा परं कुत्राऽपि शुद्धिर्न लब्धा । त्वत्त शुद्धिर्भविष्यति । कृष्ण ईषद् हास्यपूर्वक प्राह-पञ्च पाण्डवा भर्तार एकस्यापि कामिन्या रक्षणे न समर्था । अहं तु एक सन् द्वात्रिंशत्सहस्रप्रमितानां स्त्रीणा रक्षा करोमि । तदा पुन कुन्ती प्राह-पुत्र ! नाऽय हास्याऽवसर । त्वरित द्रौपद्या शुद्धि कार्या, आशु इति वच श्रुत्वा यावद् द्रौपद्या शुद्धिकरणे कृष्ण उपाय चिन्तयति, तावत् तत्र नारद समाजगाम । कृष्ण चिन्ताऽऽतुर दृष्ट्वा नारद प्राह-कथमद्य यादवाश्चिन्तातुरा ? कथमत्र कुन्ती आयाता ? तदा कृष्णेन उक्तम्-यूय देव-

षय:, श्रमद्भिर्भवद्भिः कुत्राऽपि द्रौपदी दृष्टा न वा? तस्याः केनाऽपि अपहारः कृतोऽस्ति न ज्ञायते।
नारदोऽवादीत्–सा तादृशी एव दुष्टा आसीत्। कमपि तापसम्, श्रमणम्, योगिनं न मानयति स्म। दुष्ट
यद् दुःखं पतति तत् स्तोकम्। मया तु सा सम्यग् नोपलक्ष्यते, परं तादृशी एव एकदा धातकीखण्डेऽमर
ङ्काऽधिपस्य पद्मनाभस्याऽशोकवाटिकायां मया दृष्टाऽभूत्, परं सम्यग् न जानामि इत्युक्त्वा नारदोऽगा
अथ श्रीकृष्णदेवोऽपि नारदविलसितं जानाति स्म, तद् ज्ञात्वा पाण्डवैः ससैन्यकृष्णदेवोऽमरकङ्कां प्र
चचाल। अनुक्रमेणाऽखण्डप्रयाणैः संचरन् समुद्रं यावत् समाजगाम। तत्रोपवासत्रयं कृत्वा कृष्
लवणसमुद्राधिपः समाराधितः सन् प्रकटीभूयेत्थं बभाण–किमर्थं स्मृतः? भवतां यत् प्रयोजनं भव
तद् वक्तव्यम्। तदा कृष्णोऽवादीत्–अस्माकं धातकीखण्डेऽमरकङ्कायां गन्तव्यमस्ति, अस्मत्सैन्यस्य मा
दातव्यः, अस्माकं द्रौपदी आनेतव्या। तदा देवो वदति स्म–इन्द्राऽऽज्ञां विना मार्गो दातुं न शक्
भवतां चेदाज्ञा भवेत् तदाऽत्रैव द्रौपदी मयाऽऽनीय दीयते। पद्मनाभमपि अमरकङ्कासहितमेवाऽ
समुद्रे पातयामि। तदा कृष्णोऽवादीत्–हे देवाऽनुप्रिय! त्वम् एतादृश एव शक्तिमान् वर्तसे, परमस्मा
षड्रथानां मार्गं देहि। अहं यास्यामि, तं पद्मनाभमनिष्टं साधयिष्यामि। तदा देवेन समुद्रे षण्णां रथा
मार्गो दत्तः। कृष्णः पाण्डवैः सह समुद्रम् उल्लङ्घ्याऽमरकङ्काया अग्रोद्याने उत्तीर्य एको दूतः प्रेषितः। दू

गत्वा पद्मनाभ प्राह–अहो पद्मनाभ ! श्रीकृष्णदेव समागतोऽस्ति, द्रौपदी मत्साथ प्रेषय । त्वया सम्यग् न कृत यत् पाण्डवाना स्त्री अपहृता, तथाऽपि किमपि विनष्ट नास्ति, देहि द्रौपदीम् । इति श्रुत्वा पद्मनाभ आह–रे दूत ! मया द्रुपदी दानार्थं नाऽऽनीताऽस्ति । याहि, तव स्वामिन प्रति वक्तव्यम्–मया द्रौपदी मम गृहोपरि समानीताऽस्ति । चेद् यूय समागता स्थ तदा भवद्भिर्युद्धसज्जैर्भाव्यम्, विलम्बो न विधेय, अहमपि क्षत्रियोऽस्मि, एवम् उक्त्वा दूतो निर्भर्त्स्य निष्कासित । स दूत आगत्य सर्वं स्वरूप कृष्णाय निवेदयामास । कृष्णेन चिन्तितम्, असाध्यरोग औषधैर्विना न याति इति चिन्तयित्वा सन्नद्धबद्धीभूय कृष्णो यावद् रणोद्यतो जात स्तदा पञ्चापि पाण्डवा शस्त्राणि धृत्वा रथेष्वारुह्य कृष्ण प्रत्यूचु भो स्वामिन् ! अस्माक कार्यमेतत्, वय युद्ध करिष्याम । चेद् वय भङ्ग प्रापुमस्तदाऽस्माक भवद्भि पृष्ठत सहायो विधेय । इति श्रुत्वा कृष्णेन उक्तम्, भवन्तोऽतीव योद्धारो वर्तन्ते, परन्तु अस्मिन् अवसरे भवद्वाणीप्रसादाद् भवता भङ्गो भावी । इति श्रुत्वाऽपि पाण्डवा कृष्णाऽऽज्ञया युद्धाय चेलु । पद्मनाभोऽपि महती सेना लात्वा पाण्डवै सह युयुधे । भवितव्यता-वशात् पद्मनाभाऽग्रे पाण्डवा भङ्ग प्रापु । नश्यद्भि सिंहनादश्चक्रे, सिंहनाद श्रुत्वा, पाण्डवाना भङ्ग ज्ञात्वा, रथे स्थित्वा, करे धनुर्धृत्वा पद्मनाभस्य सेनाम् एकाकिना रथेनैव मथयामास । धनुष्टङ्कारशब्देनैव भग्ना सर्वेऽपि पद्मनाभस्य भटा । कृष्णस्याऽग्रे पद्मनाभो नष्ट्वा, पुरी प्रविश्य वप्रस्य प्रतोली दत्वा स्थित । तदा

कृष्णो रुष्टश्चिन्तयामास । मां दुर्गस्य बलं दर्शयति एष वराकः, तदाऽहं हरिर्यदा हरिवद् एनं पद्मनाभं
इव मारयामि, इत्युक्त्वा नृसिंहरूपं विधाय, हस्ततलास्फालनेन सर्वमपि दुर्गं पातयामास । सर्वमपि
चकम्पे । मन्दिराणि सर्वाणि पतन्ति स्म । कृष्णपराक्रमम् ईदृशं दृष्ट्वा भीतः पद्मनाभो द्रौपद्याः शरणं गत
जगाद रक्ष रक्ष महासति ! मां कृष्णात् । तदा द्रौपद्याऽभाणि हे वराक ! मया पूर्वमेव उक्तं मम पृष्ठे
ष्यन्ति कृष्णादयो बलिष्ठाः सन्ति । अथ श्रीकृष्णदेवः सत्पुरुषोऽस्ति, यदा जीवितव्याऽऽशां कुरुषे
मदुक्तं वचनं मानय । स्त्रीवेषं कुरु, मुखे तृणं गृहाण, मामग्रे कृत्वा श्रीकृष्णस्याऽभ्यर्णे समागच्छ । अहं
तत्पादयोः पातयिष्यामि । स तु नम्राणाम् उपरि कोपं न करोति । एवं कृते सति तव जीवितव्यं भविष्यति
नाऽन्यथा जीवितव्योपायः । तेनाऽपि एवं कृतम् । यदा कृष्णचरणे लग्नः । तदा कृष्णेन उक्तम्–रे पद्मनाभ
त्वम् एवं नाऽज्ञासीद् इयं कृष्णस्य भ्रातृजाया वर्तते । अस्याः पृष्ठे कृष्णो नाऽऽयास्यति ? परन्तु अन्धः पुम
मस्तके भग्ने सत्येव बुध्यति । याहि जीवन्, त्वत्कृतस्य कर्मणः फलं तवैव भवतु । द्रौपद्या त्वं जीवन् मोचित
इत्युक्त्वा तं पादयोः पातयित्वा द्रौपदीं लात्वा पाण्डवैः सह कृष्णदेवश्चचाल । मुदितः पाञ्चजन्यं पूरयामास
तच्छब्दो श्रीमुनिसुव्रतस्वामिनामा तीर्थकरस्याऽग्रे स्थितेन तत्रत्यवासुदेवेन कपिलनाम्ना श्रुतः । तीर्थकरः पृष्टः–स्वा
मिन् ! मदीयः शङ्खः केन पूरितः ? किं कश्चिद् नवीनो वासुदेवः समुत्पन्नः ? तदा मुनिसुव्रतस्वामिना तत्र कृष्

ऽऽगमनकारण प्रोक्तम् । श्रुत्वा, तीर्थंकराऽऽज्ञा गृहीत्वा मिल्नाय उत्थित , त्वरित समुद्रोपकण्ठे समागत , तदा ते पटपि रथा समुद्रमध्ये व्रजन्तो दृष्टा , शङ्खमध्ये प्रोक्तम्-स्थीयता स्थीयताम्, हे सर्वे ! पश्चाद् एक-वारम् आगन्तव्यम्, अहमत्र भवद्दर्शनार्थं समागतोऽस्ति । कृष्णेनाऽपि शङ्खमध्ये उक्तम्, हे भ्रात ! वय बहु तर समुद्रमार्गम् उल्लङ्घ्याऽऽगता , अथ पश्चाद् आगन्तु न शक्यते, भवद्भि कृपा रक्षणीया, स्नेह एधमान कर्तव्य , इत्युक्त्वा श्रीकृष्णदेवश्चचाल । कपिलोऽपि पद्मनाभ निर्भर्त्स्य स्वराजधानी गत । अथ च कृष्णदेव सर्वसमुद्राऽध्वानम् उल्लङ्घ्य गङ्गायास्तटे स्थित । तदा लवणाऽधिपेन सह वार्ता चकार । पाण्डवान् प्रत्युवाच, भो पाण्डवा ! यावद् अह लवणाधिपेन सह वार्ता करोमि तावद् भवद्भिर्नावा कृत्वा गङ्गा समुत्तीर्य नौ पश्चात् प्रेष्या । पाण्डवा द्रौपदीसहिता नावमारुह्य गङ्गा समुत्तीर्य, पारे समागत्य नाव च एकत्र गोपयित्वा स्थिता विलोकयन्ति । श्रीकृष्णो भुजाभ्या बलेन गङ्गाम् उत्तीर्याऽऽयाति नाऽऽयाति वा, इति विचार्य नौर्न मुक्ता । श्री कृष्णो बहुवार स्थित्वा यदा नौर्नाऽऽगता तदा चिन्तितम्, पाण्डवा कि क्वाऽपि ब्रुडिता ज्ञायन्ते ? नौर्भग्ना, इति चिन्तयित्वा चत्वारो भुजा प्रकल्पिता । एकभुजेन सारथिना सहितो रथमुत्पाटित । द्वितीयभुजेन शस्त्राणि गृहीतानि । तृतीयभुजेन हयौ गृहीतौ । चतुर्थभुजेन गङ्गानदी तरितु प्रारेभे । सा सार्धद्विषष्टियोजनविस्तीर्णा वर्तते । एव कृष्णो चतुर्भुजेन गङ्गा तरन् अतीव खिन्नो मध्ये हारित । तदा गङ्गादेव्या प्रगटीभूय साहाय्य कृतम्, मध्ये स्थल विकुर्वितम् । तत्र विश्राम

गृहीत्वा पुनः स्वस्थीभूय गङ्गाम् उत्तीर्य तटे आगतः । तदा पाण्डवान् सहासान् नौसहितान् दृष्ट्वा श्रीकृ
भृशं चुकोप । भो पाण्डवाः ! भवद्भिर्नौः कथं न मुक्ता ? पाण्डवैरुक्तम्–स्वामिन् ! अस्माभिर्भवद्बलदर्शन
न मुक्ता । श्रुत्वा कृष्णो रुष्टः कथयामास–भोः ! यदा पद्मनाभाग्रे यूयं पञ्चाऽपि नष्टाः, मया एकेनैव जि
जित्वा द्रौपदी भवतां समर्पिता तदा मद्बलं न दृष्टम्, यदधुना गङ्गातरणे मद्बलं विलोकयितुं यूयं स्थिता
यान्तु पापिष्ठा मम लोचनाद् दूरे, मम देशे मा तिष्ठन्तु भवन्त इत्युक्त्वा गदया तेषां पञ्चानां रथान् चूर्णी
कार । स्वयं द्वारिकायाम् आयातः । तदा कुन्त्या श्रुतं श्रीकृष्णदेवेन रुष्टेन पाण्डवा देशाद् निष्कासिता
कुन्ती कृष्णसमीपे आगत्य विज्ञप्तिं कृत्वा कृष्णाज्ञया पाण्डवान् आहूय पादयोः पातिताः । तदा कृष्णाज्ञया
'रथमर्दनम्' पुरं नवीनं पाण्डवाः वासयामासुः । केचित् 'पाण्डुमथुरा' इति वदन्ति स्म । कृष्णसेवां कुर्वन्ति । कृष्
वासुदेवो धातकिखण्डे गतः, कपिलवासुदेवसार्धं शङ्खशब्दैः कृत्वा वार्ता चकार । इदमपि पञ्चमम् आश्च
जातम् ॥ अथ षष्ठं कथ्यते–कौशाम्बीनगर्यां श्रीमहावीरः समवसृतः, तत्र सूर्याचन्द्रमसौ स्वकीयमूलवि
स्थित्वा समागतौ । एतद् अपि आश्चर्यकं षष्ठम् ॥ अथ सप्तमं कथ्यते–कौशाम्ब्यां नगर्यां वीरो नामा कोलि
वसति, वनमाला तस्य प्रिया । अन्यदा तां वनमालाम् अतीव रूपवतीं दृष्ट्वा नगरराजा रागवान् जात
वनमालाऽपि राजानं दृष्ट्वा रागवती जाता । अमात्येन दूतीसंचारं कृत्वा नृपस्याऽन्तःपुरे समानीता । रा

तया सह सुखं भुञ्जानस्तिष्ठति । अथ स वीराऽऽख्यः कौलिकस्तद्विरहात् ग्रथिलीभूतः सन् ! ' ! वनमाले इति
जल्पन् नगरगलिकासु परिभ्रमति । एकदा वर्षाकाले राजा, वनमालया च प्रासादगवाक्षेण दृष्टः चिन्तितम्,
राज्ञा चिन्तितम्–मया पापिष्ठेन परस्त्री अपहृता । वनमालया चिन्तितम्–मया पापिष्ठया एतादृशः स्नेह-
वान् एषो मद्विरहेण ग्रथिलो जातः स पतिस्त्यक्तः । आवयोः का गतिर्भविष्यति । इति विचारं कुर्वतोस्तयो
उपरि दैवयोगात् विद्युत् पपात । ततो द्वौ अपि मृत्वा शुभध्यानात् हरिवर्षक्षेत्रे युगलत्वेन समुत्पन्नौ । वीरा-
ख्योऽपि तौ मृतौ श्रुत्वा समीचीनो भूत्वा तापसीभूय मृत्वा किल्बिषदेवत्वेन उत्पन्नः । तदा ज्ञानेन दृष्टौ तौ
युगलत्वेन समुत्पन्नौ । मनसि चिन्तितम्, एतौ युगलभवात् च्युत्वा देवौ भविष्यतः । मम वैरिणौ एतौ कथं
देवौ भवतः ? इति विचिन्त्य तावुभौ उत्पाट्य चम्पानगर्याम् इक्ष्वाकुवंशीयो राजा चन्द्रकीर्तिरपुत्रो मृतस्तत्र
नगरलोकाश्चिन्ता कुर्वन्ति, कोऽत्र राजा विधीयते ? तदा तेन किल्बिषदेवेन नगरलोकेभ्यस्तौ समर्पितौ ।
तेन ज्ञातम् अत्र राज्यं कृत्वा, मृत्वा नरकं यास्यतः । मम शत्रू कथं देवौ भवेताम् ? लोकानां पुनरिति शिक्षा
दत्ता–भो लोकाः ! यदा एतयोः क्षुधा लगति तदा मया भवतां कल्पवृक्षा दत्ता सन्ति । एषां कल्पमिश्रित
मांसभक्षणं कारयितव्यम् । आखेटकं कारयितव्यम् । मनसा ज्ञातं मांसाहारेण तयोर्नरकगतिर्भविष्यति तदा
मद्वैरं फलिष्यति । हरि–हरिणी इति तयोर्नाम प्रकटीकृत्य गतो देवः । ततो लोकैस्तथैव कृतम् । ततो हरिव-

शकुलस्य उत्पत्तिर्जाता। ततस्तौ मृत्वा नरकं जग्मतुः। इति सप्तमकम् आश्चर्यकम् ॥ अथ अष्टमम् आश्चर्यं उच्यते—अत्र भरते विभेलसंनिवेशे पूरणनामा श्रेष्ठी वसति। तेन तापसी दीक्षा गृहीता। उपवासद्वयं पा. च तपः करोति। परं पारणादिने चतुष्कोणपात्रके भिक्षां गृहीत्वा, प्रथमे कोणे पतितां भिक्षां जलचरमीनेभ्. ददाति। द्वितीये कोणे काकादिविहङ्गेभ्यो ददाति। तृतीये कोणेऽभ्यागत-तापसेभ्यो ददाति। चतुर्थे. पतितां भिक्षाम् एकविंशतिवारम् उदकेन प्रक्षाल्य भुङ्क्ते। द्वादशवर्षं यावत् तपः करोति स्म। ततो मृत्. चमरचञ्चायां चमरेन्द्रत्वेन उत्पन्नः। अवधिज्ञानं प्रयुक्तम्, तदा सौधर्मेन्द्रस्य चरणौ स्वकीयमस्तकोपरि दृष्टौ तदा क्रोधः समुत्पन्नः। सर्वेऽपि अमात्यस्थानीया देवाः समाहूताः। तानाऽऽहूयाऽवादीद् भो देवाः! ए. दुष्टोऽप्रार्थ्यवस्तुप्रार्थको ममोपरि चरणौ कृत्वा कः स्थितोऽस्ति? तथा ते देवा ऊचुः, भो स्वामिन्! अनादिक. लस्यैषा स्थितिर्वर्तते, अत्र क्रोधो न कार्यः। भवादृशा इन्द्राः पूर्वं बहवो बभूवुः, तेषाम् उपरि एवमेव उपरि स्थस्येन्द्रस्य चरणौ आस्ताम्, ईर्षां मा कुरुध्वम्। तथाऽपि चमरेन्द्रः क्रोधकम्पिताङ्गः स्वकीयाऽऽयुधशालाय. समागत्य, पर्शुशस्त्रं हस्ते गृहीत्वा सौधर्मं देवलोकं प्रति गन्तुं मनः कृतम्। असुरकुमारदेवैः निषिद्धोऽपि म. द्रूपं विकुर्वितम्। तदा श्रीमहावीरं सुसमारपुरे कायोत्सर्गस्थितं दृष्ट्वा वन्दनां कृत्वा शरणं चिन्तयि. उच्चैर्जगाम। तत्र सौधर्माऽवतंसकविमाने गत्वा एकलक्षयोजनप्रमाणरूपेण एकपादेन सौधर्मविमानस्य प. .

वेदिका समाक्रम्य, द्वितीयेन पादेन सौधर्मसभा समाक्रम्य सर्वं देवलोकं क्षोभयन् उच्चैर्जजल्प–अरे देवा ! कुत्रास्ति भवताम् इन्द्रो दुष्टो यो ममोपरि चरणौ कृत्वा तिष्ठति । स नीचोऽप्रार्थ्यवस्तुप्रार्थक , कृष्णचतुर्दश्या रजन्याम्, अमावस्याया वा सजात , मारयामि अनेन पर्शुना त दुष्टम् इति देवान् निर्घाटयामास। मुखाद् अग्नि ज्वाला निष्कासयन् प्रलम्बौष्ठौ विकुर्वितौ, कूपसदृशौ गल्लौ, रन्ध्रसदृशे नासिके, अग्निसदृशे नेत्रे, सूर्पतुल्यौ द्वावपि कर्णौ, कुशीशदृशा दन्ता , गले सर्पा परिधृता , हस्ते वृश्चिकानाम् आभरणानि परिधृतानि । कुत्रचित् शरीरे मूषका , कुत्रचिद् नकुला , कुत्रचिद् गोधा लम्बायमानास्तिष्ठन्ति। वर्णेन कृष्ण । एतादृश विरूप दृष्ट्वा भीता, सर्व-देवाङ्गना , देवाश्च। सौधर्मेन्द्रेण कोलाहल श्रुत्वा आगतेन ज्ञातोऽय चमरेन्द्र , मम सिंहासनाद् मा पातनाय समागतोऽस्ति। तदा क्रोध कृत्वा, हस्ते वज्रमायुध धृत्वा तर्जित । वज्र मुक्तम् । अग्निज्वाला मुञ्चन्त वज्रमाऽऽयुधम् आयान्त दृष्ट्वा भीतश्चमरेन्द्रो नष्ट । नश्यतो मस्तक नीचैर्जातम्, पादौ ऊर्ध्वीबभूवतु । पश्चाद् वज्र जातम्। स्थाने स्थाने आभरणानि पतन्ति । स्थाने स्थाने स्वय स्खलति । चमरेन्द्रस्य नीचैर्गमनेऽधिकशक्ति , वज्रस्य उच्चै-र्गमने प्रचुरा शक्ति', तेन हेतुना चमरेन्द्रस्य वज्र न लब्धम् । चमरेन्द्रो दु खेन स्वय शरीर सकोचयन् यत्र श्रीमहावीर कायोत्सर्गे स्थितोऽस्ति तत्र श्रीमहावीरस्य पादयोरन्तराले वज्राद् भीत सन् शरण प्राप्त । वज्र च वीरपार्श्वे पश्राम। सौधर्मेन्द्रेण चिन्तितम्, अय चमरेन्द्र किञ्चित् शरण हृदि निधाय समागतो भवि-

ष्यति । मद्वज्रं तत्पृष्ठे गमिष्यति । कश्चित्साधुम्, तीर्थंकरविम्वं वा वज्रं मा विनाशयेत्, इति विचिन्त्य सौधर्मेन्द्रः समाऽऽगत्य वीरशरणाऽऽगतं दृष्ट्वा, साधर्मी इति ज्ञात्वा मुक्तः । तथा श्रीवीरं स्तुत्वा, नत्वा, ? यित्वा, वज्रं लात्वा, चमरेन्द्रेण सह मैत्रीं कृत्वा स्वस्थाने गतः । चमरेन्द्रोऽपि स्वस्थानं प्राप्तः । इति त्पातम् । इति अष्टमम् आश्चर्यकम् ॥ अथ नवमम् आश्चर्यकं कथ्यते–'रिसहो रिसहस्स सुया, भरहेण ज्जिया नवनवई ॥ अट्ठेव भरहस्स सुया, सिद्धिगया एगसमयम्मि' ॥ १ ॥ अस्यार्थः–ऋषभदेवः, ऋष- पुत्रा भरतविना नवनवतिः (९९), अष्टौ भरतपुत्रा एतेऽष्टोत्तरशतप्रमिताः साधवः पञ्चशतधनुःप्रम उत्कृष्टाऽवगाहनया एकस्मिन् समये एव मोक्षं गताः । इति नवमम् आश्चर्यकम् ॥ अथ दशमम् आश्च कथ्यते–श्रीसुविधिना थस्य मुक्तिगमनाद् अनन्तरं कियान् कालो गतस्तदा साधूनां विच्छेदो जातः, तीनां स्थानेऽसंयमिनः पूजिताः, वन्दिताः, मानिताश्च । इति दशमम् आश्चर्यकम् ॥ अनन्ता उत्सर्पिण्योऽ सर्पिण्यश्च यदा यान्ति तदा दशाऽऽश्चर्याणि जायन्ते । गाथा—

रिसहे अट्ठहियसयसिद्धं सीयलजिणम्मि हरिवंसो । नेमिजिणे अमरकंकागमणं कण्हस्स संपन्नं ॥ १ ॥
इत्थीतित्थं मल्ली पूआ अस्संजयाण नवमजिणे । अवसेसा अच्छेरा वीरजिणंदस्स तित्थम्मि ॥ २ ॥
सिरिरिसह–सीयलेसु एक्केकं मल्लि–नमिनाहेयं । वीरजिणंदे पंचओ एगं सव्वेसु पाएणं ॥ ३ ॥

अथ कस्य कस्य तीर्थंकरस्य वारके कि किम् आश्चर्यंक जात तत् कथ्यते—शीतलनाथस्य समये हरिवशकुलोत्पत्ति ।१। नेमिनाथस्य समये कृष्णस्याऽमरकङ्काया गमनम् ।२। मल्लिनाथस्त्रीत्वेन तीर्थंकर ।३। नवमतीर्थंकर—दशमतीर्थंकराऽन्तरालेऽसयमिना पूजा ।४। आदीश्वरस्य मोक्षसमयेऽष्टोत्तरशतसाधूनाम् एकसमये मोक्षप्राप्ति तथा ।५। तथा गर्भहरणम् ।६। चमरेन्द्रोत्पात ।७। प्रथमदेशनाया निष्फलत्वम् ।८। सूर्याचन्द्रमसौ मूलविमानेन आगतौ ।९। गोशालकेन समवसरणे कृत उत्पात ।१०। एतानि पञ्चाश्चर्याणि श्रीमहावीरतीर्थे जातानि ।

नाम—गुत्तस्स वा कम्मस्स अक्खीणस्स, अवेइअस्स, अणिज्जिण्णस्स उदएण ज ण अरिहता वा, चक्क—बल—वासुदेवा वा अतकुलेसु वा, पत—तुच्छ—किविण-दरिद्द-भिक्खागकुलेसु वा आयाइसु वा ३, नो चेव ण जोणीजम्मणनिक्खमणेण निक्खमिसु वा ३ ॥२२॥ अय च ण समणे भगव महावीरे इहेव जबुद्दीवे दीवे भारहे वासे माहणकुडग्गामे नयरे उसभदत्तस्स माहणस्स को-डलसगुत्तस्स भारियाए देवाणदाए माहणीए जालधरसगुत्ताए कुच्छिसि गब्भत्ताए वक्कते ॥ २३ ॥ त जीयमेय तीय—पच्चुपन्न—मणागयाण सक्काण, देविदाण, देवराईण अरिहते भगवते

तहप्पगारेहिंतो, अंतकुलेहिंतो, पंत–तुच्छ–किविण–दरिद्द–भिक्खाग–जाव–माहणकुलेहिंतो; तहप्पगारेसु उग्गकुलेसु वा, भोगकुलेसु वा, रायन्न–नाय–खत्तिय–इक्खाग–हरिवंसकुलेसु वा, अन्नयरेसु वा तहप्पगारेसु विसुद्धजाइ–कुल–वंसेसु साहराविचए ॥ २४ ॥ तं गच्छ णं तुमं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं माहणकुंडग्गामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगुत्तस्स भारियाए देवानंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिओ, खत्तियकुंडग्गामे नयरे नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स खत्तियस्स कासवगुत्तस्स भारियाए तिसलाए खत्तियाणीए वासिट्ठसगुत्ताए कुच्छिंसि गब्भत्ताए साहराहि; जे वि य णं से तिसलाए खत्तियाणीए गब्भे तं पि य णं देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिंसि गब्भत्ताए साहराहि, साहरित्ता मम एयं आणत्तियं खिप्पामेव पच्चप्पिणाहि ॥२५॥ तए णं से हरिणेगमेसी पायत्ताणियाहिवई देवे सक्केणं, देविंदेणं, देवरन्ना एवं वुत्ते समाणे हट्ठे, जाव–हयहियए करयल–

जाव-त्ति कट्टु एव ज देवो आणावेइत्ति । आणाए विणएणं वयण पडिसुणेइ, पडिसुणित्ता सक्कस्स देविंदस्स देवरण्णो अतियाओ पडिनिक्खमइ, पडिनिक्खमइत्ता ॥

अथ देवेन्द्रो हरिणेगमेषिदेवस्याऽग्रे वदति-भो देवाऽनुप्रिय! नाम-गोत्रे कर्मणि अक्षीणे सति, अजीर्णे सति, अपूर्णीभूते सति, तस्योदये जाते सति अर्हन्त', चक्रवर्तिन', बलदेव-वासुदेवा अन्तादिकुलेषु आगत्योत्पद्यन्ते २, न च तेषा योनिद्वारा जन्म जायते ३ ॥ २२॥ तस्मात् कारणाद् भो हरिणेगमेषिदेव ! अथ श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरोऽस्मिन् जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे ब्राह्मणकुण्डग्रामे नगरे ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य कोडलगोत्रस्य भार्याया देवानन्दाया ब्राह्मण्या जालन्धरगोत्रिण्या कुक्षौ नाम-गोत्रकर्मवशाद् आगत्य उत्पन्नोऽस्ति ॥२३॥ भो हरिणेगमेषिन् ! पूर्वमपि ये केचिद् इन्द्रा' बभूवु , अग्रे भविष्यन्ति तै सर्वैरिन्द्रैर्भक्ति कर्तव्या । तीर्थंकर-चक्रवर्ति-बलदेव-वासुदेवा अन्तकुलादिभ्यो गृहीत्वा उग्रकुलादिषु इन्द्रा समानयन्ति ॥ २४ ॥ तस्मात् कारणाद् भो देवानुप्रिय! त्व याहि, श्रीमहावीर देवानन्दाया कुक्षितो गृहीत्वा क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे सिद्धार्थक्षत्रियस्य काश्यपगोत्रस्य भार्याया त्रिशलाया॰ कुक्षौ सक्रामय । अथ च त्रिशलाया गर्भ' पुत्रिकारूप' स देवानन्दाया कुक्षौ सक्रामय । इमाम् अस्मदाज्ञा कृत्वा पश्चात् समर्पय ॥ २५ ॥ ततो हरिणेगमेषी देव इन्द्रस्याऽऽज्ञा श्रुत्वा

हर्षितः, तुष्टः सन् हस्तौ संमील्य इन्द्रवचनं तथास्तु इति कृत्वा इन्द्रसमीपाद् निर्गत्य ।

उत्तरपुरत्थिमं दिसीभागं अवक्कमइ, अवक्कमइत्ता वेउव्वियं समुघाएणं समोहणइ, वेउव्वि
समुग्घाएणं समोहणित्ता संखिज्जाइं जोयणाइं दंडं निसिरइ । तं जहा–रयणाणं,
वेरुलिआणं, लोहियक्खाणं, मसारगल्लाणं, हंसगब्भाणं, पुलयाणं, सोगंधियाणं, जोइरसा
अंजणाणं, अंजणपुलयाणं रयणाणं, जायरूवाणं, सुभगाणं, अंकाणं, फलिहाणं, रिट्ठाणं ३
वायरे पुग्गले परिसाडेइ, परिसाडित्ता; अहासुहमे पुग्गले परिआदियइ ॥ २६ ॥ परिया
दुच्चं पि, वेउव्वियसमुग्घाएणं समोहणइ, समोहिणित्ता; उत्तरवेउव्वियं रूवं विउव्वइ, विउ
उक्किट्ठाए, तुरियाए, चवलाए, चंडाए, जयणाए, उद्धूयाए, सिग्घाए, दिव्वाए, देइगइ
वीईवयमाणे, वीईवयमाणे; तिरियं असंखिज्जाणं दीव–समुद्दाणं मज्झंमज्झेण जेणेव जंबुद्दी
दीवे, भारहे वासे, जेणेव माहणकुंडग्गामे नयरे, जेणेव उसभदत्तस्स माहणस्स गेहे, ज
देवाणंदा माहणी तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता ॥

हरिणेगमेषी देव उत्तर-पूर्वदिशान्तरालम् अर्थात् ईशानकूणे आगत्य वैक्रियसमुद्घात करोति, जीवप्रदेशान् निष्काशयति समुद्घात करोति। सख्यातयोजनस्य दण्डो नि सरति, उच्चै प्रमाण जीवप्रदेशकर्मपुद्गलसमूहो दण्डरूपेण प्रकटयति। तद् दण्डरत्नमयम्। तानि कानि रत्नानि? कर्केतनरत्न-वज्ररत्न-वैडूर्यरत्न-लोहिताक्षरत्न-मसारगल्लरत्न-हसगर्भ-पुलक-सौगन्धिक-ज्योतिरस-अञ्जन-अञ्जनपुलक-जातरूप-अङ्करत्न-स्फटिक-अरिष्टरत्नानि। एतेषा रत्नानाम् असारपुद्गलान् अपहाय, सारपुद्गलान् गृहीत्वा उत्तरवैक्रियरूप करोति। मूलरूप भवधारणीय तत्रैव रक्षति, नवीन रूप कृत्वा मनुष्यलोके आयाति ॥२६॥ अथ कया गत्या मनुष्यलोके आयाति? ता गतिं वर्णयति-चण्डागत्या, चपलागत्या, यतनागत्या, वेगवत्या गत्या कृत्वा एताभिश्चतसृभिर्गतिभि कृत्वा प्रचलति। अथ तासा गतीना मान वदति। प्रथम चण्डागतेर्मानम्-द्विलक्षयोजनम्, त्र्यशीतिसहस्रयोजनम्, पञ्चशतयोजनम्, पुनरशीतिर्योजनम्, पुन' षट् कला', एतावन्ति योजनानि एकस्मिन् पादाऽन्तराले मुञ्चति। द्वितीया चपलागति', तस्या मानम्-चत्वारिलक्षयोजनानि, द्वासप्ततिसहस्रयोजनानि, षट् शतानि, त्रयस्त्रिंशद्योजनानि, एतावन्ति योजनानि एकस्मिन् पादाऽन्तराले मुञ्चति। अथ तृतीया यतनागतेर्मानम्-षट्लक्षयोजनानि, एकषष्टि' सहस्राणि, षट् शतानि, षडशीतिर्योजनानि, चतु पञ्चाशत् कला', एतावन्ति योजनानि एकस्मिन् पादाऽन्तराले मुञ्चति। अथ वेगवतीगतेर्मानम्-अष्टौ लक्षाणि, पञ्चाशत् सहस्रयोजनानि, सप्तशतयोजनानि,

चत्वारिंशद्योजनानि, अष्टादश कलाः, एकस्मिन् पादाऽन्तराले मुञ्चति । एतादृशीभिः शीघ्रादिभिर्देवग
कृत्वा यदि चण्डादिभिरेव गतिभिः प्रचलति तदा तु षड्भिर्मासैरपि मनुष्यलोकम् आयातुं न
परं दीव्याभिर्गतिभिरेव असंख्यातान् द्वीपसमुद्रान् उल्लङ्घयन् यत्र जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे ब्राह्मणकुण्डग्रामे
यत्र ऋषभदत्तस्य ब्राह्मणस्य गृहे देवनन्दा ब्राह्मणी सुप्ताऽस्ति तत्राऽऽगत्य दृष्ट्वा ।

आलोए समणस्स भगवओ महावीरस्स पणामं करेइ, करित्ता देवाणंदामाहणीए सपरिज
ओसोवणिं दलइ, ओसोवणिं दलइत्ता; असुहे पुग्गले अवहरइ, अवहरइत्ता; सुहे पुग्गले पक्खि
वेइ, पक्खिवित्ता; अणुजाणउ मे भयवं ति कट्टु समणं भगवं महावीरं अव्वाबाहं अव्वाबाहेणं दिव्वे
पहावेणं करयलसंपुडेणं गिण्हइ, समणं भगवं महावीरं जाव-करयलसंपुडेणं गिहिणत्ता; जेणे
खत्तियकुंडग्गामे नयरे, जेणेव सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स गेहे, जेणेव तिसला खत्तीयाणी तेणे
उवागच्छइ, उवागच्छित्ता तिसलाए खत्तीयाणीए सपरिजणाए ओसोअणिं दलइ, ओसोअ
दलइत्ता, असुहे पुग्गले अवहरइ, अवहरित्ता; सुहे पुग्गले पक्खिवइ, पक्खिविइत्ता; सम

भगव महावीर अव्वावाह, अव्वावाहेण तिसलाए खत्तियाणीए कुच्छिसि गब्भत्ताए साहरइ, साहरित्ता जे वि य ण से तिसलाए खत्तियाणीए गब्भे त पि अ ण देवाणदाए माहणीए जालधरसगुत्ताए कुच्छिसि गब्भत्ताए साहरइ, साहरित्ता, जामेव दिसि पाउब्भूए तामेव दिसि पडिगए ॥ २७ ॥ ताए उक्किट्ठाए तुरियाए, चवलाए, चडाए, जयणाए, उद्धुयाए, सिग्घाए दिव्वाए देवगइए तिरिय असखिज्जाण दीवसमुद्दाण मज्झमज्झेण जोयणसाहस्सिएहि, विग्गहेहि उप्पयमाणे, उप्पयमाणे जेणामेव सोहम्मे कप्पे, सोहम्मवडिसिगे विमाणे, सक्कंसि सीहासणसि, सक्के, देविंदे, देवराजा तेणामेव उवागच्छइ उवागच्छित्ता, सक्कस्स, देविदस्स, देवरण्णो एय आणत्तिय खिप्पामेव पच्चप्पिणत्ति ॥ २८ ॥

आलोकयित्वा भगवन्त दृष्ट्वा प्रणाम करोति, प्रणाम कृत्वा देवानन्दाया ब्राह्मण्या परिवारसहिताया अप स्वापिनी निद्रा ददाति, अवस्वापिनीं निद्रा दत्त्वा हरिणेगमेषी देवो भगवतो मातु शरीराद् अशुभपुद्गलान् दूरीकृत्वा, शुभपुद्गलान् प्रक्षिप्य एव वदति–हे भगवन् ! अनुजानीत । इत्युक्त्वा देवशक्त्या कृत्वा भगवन्त

श्रीमहावीरं हस्तसंपुटे गृहीत्वा, क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे, सिद्धार्थक्षत्रियस्य गृहे यत्र त्रिशला क्षत्रियाणी सुप्ताऽस्ति तत्राऽऽयाति, आगत्य त्रिशलायाः सपरिवाराया अवस्वापिनीं निद्रां दत्त्वा, अशुभपुद्गलान् दूरं कृत्वा, शुभपुद्गलान् प्रक्षिप्य श्रमणं भगवन्तं महावीरं निराबाधं त्रिशलायाः क्षत्रियाण्याः कुक्षौ गर्भत्वेन संचारयति ।

१. अत्राऽह कोऽपि शिवशासनी—अहो !! एवं गर्भपरावर्तनं कदापि भवति ? तत्रोच्यते—शिवशासनेऽपि 'श्रीभागवतदशमस्कन्धे, द्वितीयाऽध्ययने' बलदेवस्य गर्भपरावर्तनं श्रूयते । तत्रत्यं श्लोकचतुष्टयं यथा—"भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसजं भयम् ॥ यदूनां निजनाथानां योगमायां समादिशत् ॥ १ ॥ गच्छ देवि ! व्रजं भद्रे गोपं गोभिरलंकृतम् ॥ रोहिणी वसुदेवस्य भार्याऽऽस्ते नन्दगोकुले ॥२॥ देवक्या जठरे गर्भं शेषाख्यं धाम मामकम् ॥ तत्सन्निकृष्य रोहिण्या उदरे संनिवेशय ॥ ३ ॥ गर्भसंकर्षणात्तं वै आहुः संकर्षणं भुवि ॥ रामेति लोकरमणाद् बलभद्रं बलाश्रयात्" ॥ ४ ॥

पुनरपि पुराणे मान्धाताराज्ञ उत्पत्तिकथा यथा—विशाला नाम नगरी, तत्र यवनाश्वो राजा महासाम्राज्यधरः, परम् अपुत्रः, तेन पुत्रार्थं षोडशशतकन्यानां पाणिग्रहणं कृतं परं तथाऽपि पुत्रो न जायते, तेन मनसि अतीव चिन्तातुरो जातः, यतः—"अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च ॥ तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा स्वर्गे यान्ति स मानवाः" ॥ १ ॥ "पुनः गेहं पि तं मसाणं जत्थ न दीसंति धूलिधूसरमुहाइं उट्ठंत-पडंत-रडवडंति दो तिन्नि डिंभाइं" ॥ २ ॥ इत्यादि ॥ ततः कस्याऽपि उपदेशाद् अष्टाऽशीतिसहस्रऋषीणां भोजनं दातुं प्रवृत्तः, त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवताऽऽराधनमपि कृतं तथाऽपि पुत्रो न भवति । एकदा अष्टाऽशीतिसहस्रऋषिभिर्विमृष्टम्—अयं राजा आत्मनां प्रत्यहं मिष्टा-

त्रिशलाया क्षत्रियाण्या गर्भे पुत्रिकालक्षण', त गर्भं देवानन्दाया कुक्षौ सचार्य यस्या दिश समागतोऽभूत्

न्न-पानैर्भक्ति करोति, पर कस्यापि पुत्रकरणे शक्तिर्नास्ति, सर्वेऽपि उदरभरा पोषणाय मिलिता स्म: तदा तेषा मध्याद् एकेन ऋषिणा प्रोक्तम्—अह जानामि उपायम्, इत्युक्त्वा सुवर्णकचोलके नीरमभिमन्त्र्य राज्ञे दत्तम्, प्रोक्त च—या तवाऽभीष्टा राज्ञी भवति तस्या पाय्यम्, पुत्रो भावी। राजा नीर लात्वा स्वावासे गत, सर्वाभि राज्ञीभि सुतव्यतिकरो ज्ञात, तदा सर्वाभिर्दासीद्वारा कथापित मम देयम्। राज्ञा विचारितम्—राज्यो बहुग, कस्मै दीयते ? एकस्या दानेऽन्या सर्वा अपि क्लेश करिष्यन्ति, मरिष्यन्ति, मामपि मारयिष्यन्ति। पुनस्ताभि प्रोक्तम्— यस्मै दास्यसि पानीय ता वय मारयिष्याम, राज्ञा चिन्तितम्—"प्रतापो गौरव पूजा श्रीर्यशस्सुप्रतिष्ठिता ॥ तावत्काल प्रवर्तते यावन्नोत्पद्यते कलि" ॥१॥ इति विचिन्त्य न कस्याऽपि दत्तम्। नीरभृत कचोलक वस्त्रेणाऽऽच्छाद्य पानीयस्थाने घटोपरि मुक्तम्, राजा स्वस्याऽऽवासे सुप्त, रात्रौ राज्ञस्तृषा लग्ना, पानीय मार्गितम्, राज्य कथयन्ति—या तवाऽभीष्टा भविष्यति सा पानीय पाययिष्यति, तदाऽन्य कोऽपि पार्श्वेनाऽभूत्, एका शय्यापालिकाऽभूत् तयाऽजानन्त्या तत्कचोलकनीरम् आनीय दत्तम्, राज्ञा च पीतम्, मन्त्रप्रभावाद् गर्भो जात, प्रतिदिनम् उदर वर्धते, राजा लज्जया सभाया नाऽऽयाति, प्रत्युत असमाधान जातम्, राज्ञाऽष्टाऽशीतिसहस्रमुनीनाम् उपालम्भो दत्त, लाभमिच्छतो मम मूलक्षतिरायाता, ततस्त्रिंशत्कोटिदेवा-ऽष्टाऽशीतिसहस्रमुनिमेलापकेनाऽऽराधित इन्द्र समागत, तेन स्वसेवकदेवपार्श्वाद् राज्ञो नाभि विदार्य सपूर्णो गर्भो निष्कासित, सर्वे प्रोक्तम्—स्तन्यपान कस्या करिष्यति, इन्द्रेण प्रोक्तम्—मा धास्यति, तत इन्द्रेण स्त्रीरूप कृत्वा स्तन्यपान कारितम्। क्रमेण वर्धमानो मान्धाता नाम राजा जात ॥ इत्यादयोऽनेके एवविधा व्यतिकरास्सन्ति ॥

ताम् एव दिशं प्रति गतः ॥ २७ ॥ तिर्यक्-पार्श्वे स्थितान् असंख्यातद्वीपसमुद्रान् उल्लङ्घयन् यत्र सौधर्मदेवलोके, सौधर्माऽवतंसके विमाने, शक्रसिंहासने यत्र इन्द्रः स्थितोऽस्ति तत्र हरिणेगमेषी देवः समागच्छति, आगत्य या सौधर्मेन्द्रेण आज्ञा दत्ता ताम् आज्ञां प्रत्यर्पयति ॥ २८ ॥ इन्द्रेण सन्मानितः ।

ते णं काले णं, ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे तिन्नाणोवगए आवि हुत्था तं जहा— साहरिज्जिस्सामि त्ति जाणइ, साहरिज्जमाणे न जाणइ, साहरिएमि त्ति जाणइ ॥ २९ ॥ ते णं काले णं, ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे जे से वासाणं तच्चे मासे, पंचमे पक्खे, आसोयबहुले, तस्स णं आसोयबहुलस्स तेरसीपक्खेणं, वायासीइ राइं-दियेहिं विइक्कंतेहिं, तेयासीइमस्स राइं-दियस्स अंतरा वट्टमाणस्स हिया-ऽणुकंपएणं देवेणं हरिणेग-मेसिणा सक्कवयणसंदिट्ठेणं, माहणकुंडग्गामाओ नयराओ उसभदत्तस्स माहणस्स कोडाल-सगुत्तस्स भारिआए देवाणंदाए माहणीए जालंधरसगुत्ताए कुच्छिओ खत्तियकुंडग्गामे नयरे नायाणं खत्तिआणं सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स कासवगुत्तस्स भारियाए, तिसलाए खत्तिआणीए

गासिट्ठसगुत्ताए, पुव्वरत्ता-वरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेण जोग उवागएण अव्वा-बाह, अव्वाबाहेण कुच्छिसि गब्भत्ताए साहरिए ॥३०॥ ज रयणि च ण समणे भगव महावीरे देवाणंदाए माहणीए जालधरसगुत्ताए कुच्छिओ तिसलाए खत्तिआणीए वासिट्ठसगुत्ताए कुच्छिसि गब्भत्ताए साहरिए, त रयणि च ण सा देवाणंदा माहणी सयणिज्जसि सुत्तजागरा ओहीरमाणी, ओहीरमाणी इमे एयारूवे ओराले, कल्लाणे, सिवे, धन्ने, मगल्ले, सस्सिरीए चउद्दसमहासुमिणे तिसलाए खत्तियाणीए हडेत्ति पासित्ता ण पडिबुद्धा, त जहा—
गय० गाहा ॥१॥ ३१ ॥

तस्मिन् काले चतुर्थ आरके, तस्मिन् समये गर्भाऽपहारलक्षणे, श्रमणो भगवान् श्रीमहावीर, यदा देवानन्दाया ब्राह्मण्या कुक्षौ आसीत् तदा त्रिज्ञानेन एव जानाति स्म-इदानीं शक्राऽऽज्ञया हरिणेगमेषी देव समेष्यति। मा गृहीत्वा त्रिशलाक्षत्रियाण्या कुक्षौ सचारयिष्यति। यदा च सहरति तत् काल न जानाति। तस्य कालस्याऽत्यन्तसूक्ष्मत्वात्। पुन त्रिशलाया कुक्षौ आनयनाऽनन्तर जानाति-अह देवानन्दाया: कुक्षितो

हरिणेगमेपिदेवेन त्रिशलायाः कुक्षौ संक्रामितः ॥२९॥ तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः, यो वर्षाकालस्य तृतीयो मास आश्विनमासः, तस्य कृष्णपक्षस्य त्रयोदशीदिवसे, द्व्यशीतिदिनेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु, त्र्यशीतितमे दिवसे वर्तमाने सति हितानुकम्पेन, भक्तेन देवेन हरिणेगमेपिणा इन्द्रस्याऽऽज्ञया, भगवद्भक्त्या ब्राह्मणकुण्डग्रामाद् नगराद् देवानन्दाया ब्राह्मण्याः कुक्षितो गृहीत्वा त्रिशलायाः क्षत्रियाण्याः कुक्षौ अर्धरात्रसमये, उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रयोगे समागते सति सुखेन गर्भत्वेन संक्रामितः ॥ ३० ॥ यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो देवानन्दायाः कुक्षितः त्रिशलायाः कुक्षौ संक्रामितः तस्यां रात्रौ देवानन्दा ब्राह्मणी अर्धरात्रौ ईषद् निद्रां कुर्वाणा पूर्वोक्तान् चतुर्दशस्वप्नान् सिद्धार्थस्य क्षत्रियस्य भार्यया त्रिशलया क्षत्रियाण्या हृतान् पश्यति । त्रिशला क्षत्रियाणी चतुर्दशस्वप्नान् पश्यति ॥ इति गर्भाऽपहारव्याख्या संपूर्णा ॥ अथाऽग्रे त्रिशला क्षत्रियाणी यथा चतुर्दशस्वप्नान् विलोकयिष्यति तथा कथयिष्यामः । अग्रेतनो वर्तमानयोगः । प्रवर्तमानस्य श्रीसङ्घस्य सर्वदा श्रेयः, कल्याणं भवतु ॥ ३१ ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाप परिपूर्तिमिह द्वितीयम् ॥

इति श्रीकल्पसूत्रकल्पद्रुमकलिकायां श्रीलक्ष्मीवल्लभविरचितायां द्वितीयं व्याख्यानं समाप्तम् ॥

अथ तृतीय व्याख्यानम्।

अर्हन्भगवत श्रीमन्महावीरदेवस्य शासने, अतुलमङ्गलमालाप्रकाशने, श्रीपर्युषणापर्वराजाधिराजसमागमने, श्रीकल्पसूत्रसिद्धान्तवाचना क्रियन्ते। तत्र त्रयोऽधिकारा प्रवर्तन्ते। प्रथमेऽधिकारे श्रीजिनचरित्रम्, तदऽनन्तर स्थविरकल्प, तदऽनन्तर साधुसमाचारीकल्प। तत्र श्रीजिनचरित्राऽधिकारे पश्चाऽनुपूर्व्यां श्रीमहावीरदेवस्य कल्याणकपञ्चक सव्याख्यातम्। द्वितीयवाचनाया श्रीमहावीरदेवस्यैव च्यवनकल्याणकम्, गर्भाऽपहारक ल्याणकम् उक्तम्। अथ गर्भाऽपहारकृताऽनन्तर यथा त्रिशलया क्षत्रियाण्या चतुर्दशस्वप्ना दृष्टास्तथा श्रीभद्रबाहुस्वामी सूत्र भृते—

ज रयणि च ण समणे भगव महावीरे देवाणदाए माहणीए, जालधरसगुत्ताए कुच्छिओ, तिसलाए खत्तिआणीए वासिट्ठसगुत्ताए कुच्छिसि गब्भत्ताए साहरिए, त रयणि च ण सा तिसला खत्तिआणी तसि तारिसगसि वासघरसि अब्भितराओ सच्चित्तकम्मे, बाहिराओ

दूमियघट्ठमट्ठे, विचित्तउल्लोयचित्तिअतले, मणि–रयणपणासअंधयारे, वहुसम–सुविभत्तभूमिभागे, पंचवन्न–सुरस–सुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिए, कालागुरु–पवरकुंदुरुक्क–तुरुक्कडज्झंतधूवमघमघंतगंधुद्धुयाभिरामे, सुगंधवरगंधिए, गंधवट्टिभूए ॥

यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो हरिणेगमेषिणा देवेन देवानन्दायाः कुक्षितः, त्रिशलाक्षत्रियाण्याः कुक्षौ अवतारितः, तस्यां रात्रौ सा त्रिशला क्षत्रियाणी यस्मिन् वासभुवने सुप्ता सति चतुर्दश महास्वप्नान् पश्यति, तद् वासभवनं श्रीभद्रबाहुस्वामी वर्णयति–यस्य वासभवनस्य वर्णनं कर्तुं न शक्यते, दृष्टम् एव यस्य रूपं ज्ञायते, पुण्यवतां पुरुषाणां वसनाय योग्यम्। पुनरपि तद् गृहं किदृशम्? अभ्यन्तरे–मध्यप्रदेशे सर्वासु भित्तिषु नानाप्रकाराणि चित्राणि चित्रितानि सन्ति। बहिःप्रदेशोऽपि सुधया धवलयित्वा, कोमलपाषाणैर्घुंटयित्वा, अतीव चाकचिक्यम् उत्पाद्य चन्द्रमण्डलवद् देदीप्यमानं कृतं वर्तते। पुनरपि यस्य गृहस्य मध्ये, उपरिभागे रम्याणि चित्रयुक्तानि चन्द्रोपकानि बद्धानि सन्ति। यस्य गृहस्य मध्ये मणिभिश्चन्द्रकान्ताभिः, तथा रत्नैर्वैडूर्यप्रमुखैरन्धकारं दूरीकृतम् अस्ति। पुनरपि यस्य गृहस्याऽङ्गणं नाऽत्युच्चम्, नाऽतिनीचम्, अतीवसमीकृतम्, सुवर्णस्य स्थालवत् समानं शोभते। पुनरपि यत्र गृहे कालागुरु–कृष्णागरु–चीडसेल्हारस–चन्दन–लोबानप्रमुख-

दशाङ्गधूपादीना धूपेन धूपितम्, मघमघायमानमस्ति। सुगन्धद्रव्याणा कस्तूरी–कर्पूरादीना गुटिका इव तद्-गृहम् अतीव सुगन्ध वर्तते, इति अनेन वासभवन वर्णितम् अस्ति॥ अथ यस्या शय्याया सुप्ता त्रिशला स्वप्नान् पश्यति ता शय्या श्रीभद्रबाहुस्वामी वर्णयति–

तसि तारिसगसि सयणिज्जसि सालिगणवट्टिए उभओ विब्बोअणे, उभओ उन्नए, मज्झेण य गभीरे, गगापुलिणवालुअउद्दालसालिसए, ओअविय–खोमिअ–दुगुल्लपट्टपडिच्छन्ने, सुविरइअरयत्ताणे, रत्तसुयसवुए, सुरम्मे, आइंणगरूअबूरणवणीअतूलतुल्लफासे, सुगधवरकुसुम-चुन्नसयणोवयारकलिए, पुव्वरत्ता–वरत्तकालसमयसि सुत्त–जागरा ओहीरमाणी, ओहीरमाणी इमे एयारूवे, ओराले, कल्लाणे जाव–चउद्दस महासुमिणे पासित्ता ण पडिबुद्धा, त जहा–

गय–वसह–सीह–अभिसेय–दाम–ससि–दिणयर झय कुभ। पउमसर–सागर–विमाण (भवण)–रयणुच्चय–सिहिं च॥ १॥ ३२॥

यस्या शय्याया त्रिशला सुप्ताऽस्ति सा शय्या कीदृशी अस्ति? यस्या स्वरूप दृष्टमेव ज्ञायते, न वर्णयितु शक्यते,

नथा पुण्याऽऽत्मनां योग्या इत्यर्थः। पुनरपि कीदृशी अस्ति? यस्याः शय्याया उभयपार्श्वे स्वर्णमयी ईषा वर्तते, उत्पलेऽपि स्वर्णमये स्तः, प्रवाल-रत्नमयाश्चत्वारः पादाः सन्ति, पट्टसूत्रमयीडोरिकया विचित्रभक्त्या गुन्थिताऽस्ति। हंसपक्षिणः पक्ष्मभिः, तथाऽर्कतूलैर्वा भृता उपरि शयनीया प्रस्तारिताऽस्ति। पुनरपि यस्यां शय्यायाम् उभयपार्श्वे शरीरप्रमाणे गिन्दुपके वर्तेते, शीर्षस्थितौ पदस्थितौ च गिन्दुपके वर्तेते, अत एव कारणाद् उभयपार्श्वाभ्यां शय्या उन्नताऽस्ति। मध्ये निम्नाऽस्ति। गङ्गानद्यास्तटस्य वालुकायां चरणे दत्ते सति यादृशं नम्रत्वं जायते तादृशम् एव तस्यां शय्यायां सुकुमालत्वं वर्तते। पुनरपि या शय्या सम्यग् दुकूलपट्टेन (क्षौम-उज्वलवस्त्रेण) आच्छादिताऽस्ति। यदा तस्यां शय्यायाम् आसनम्, शयनं च क्रियते तदा दूरीक्रियते। अन्यथा सा सम्यग् रजस्त्राणेन-रजादिरक्षणार्थवस्त्रेण-आच्छादिता वर्तते। पुनः सा रक्ता रक्तवस्त्रेण शय्याप्रमाणेन पटेनाऽऽच्छादिताऽस्ति। पुनरपि सा शय्या कीदृशी अस्ति? सुरम्या-अत्यन्तरमणीया, यादृशं बुलगारचर्म भवति। अथवा रूतं यादृशं भवति। बूरो वनस्पतिविशेषः, तादृशम्। नवनीतसदृशम्। अर्कतुलसदृशो यस्याः शय्यायाः स्पर्शो वर्तते। तथा सुगन्धानि पुष्पाणि, चूर्णानि उपरि धृतानि सन्ति। पुष्पैः, चूर्णैः पूजिताऽस्ति। तस्यां शय्यायां त्रिशला क्षत्रियाणी मध्यरात्रौ नाऽत्यन्तं सुप्ता, नाऽत्यन्तं जाग्रती, किञ्चित् सुप्ता, किञ्चिद् जाग्रती सती चतुर्दश महास्वप्नान् पश्यति तदुच्यते-'गय-वसह-सीहं' इत्यादि ॥ ३२ ॥ अत्र आदिनाथस्य जनन्या प्रथमं वृषभो दृष्टः।

श्रीमहावीरस्य जनन्या पूर्वं सिंहो दृष्ट । द्वाविंशतितीर्थकराणा जननीभिः प्रथम गजो दृष्ट । तेन कारणेन बहु-पाठरक्षणार्थं पूर्वं गज एव वर्णित —

तए ण सा तिसला खत्तिआणी तप्पढमआए तओय चउद्दतमूसियगलिअविपुलजलहर–हारनि-कर–खीरसागर–ससककिरण–दगरय–रययमहासेलपडुरतर, समागयमहुयरसुगधदाणवासि-यकपोलमूल, देवरायकुजरनरप्पमाण पिच्छइ । सजलघणविपुलजलहरगजियगभीरचारुघोसं, इभ सुभ, सव्वलक्खणकयविय, वरोरू ॥ १ ॥ ३३ ॥

तत्र चतुर्दशस्वप्नेषु आदौ गजो दृष्ट । स गज ईदृशोऽस्ति–ततो विस्तीर्णम् ओजो यस्य स ततोजा । पुनश्च तुर्दन्तोऽस्ति। पुनरपि यादृशो वर्षित्वा महामेघो धवलवर्णो भवति तादृशो धवलोऽस्ति। पुनरपि स गज कीदृशोऽस्ति ? मुक्ताहारनिकरवत्, क्षीरवत्, क्षीरसमुद्रवत्, चन्द्रकिरणवत्, जलाना कणवत्, रूप्यप र्वतवैताढ्यवद् धवलवर्णोऽस्ति। पुनरपि स गज कीदृशोऽस्ति ? यस्य कपोलमूले सुगन्धमदेनाऽऽकर्षिता भ्रमरा आगत्य गुञ्जन्ति। साक्षाद् इन्द्रमहाराजस्य हस्ती इव वर्तते । पुनरपि यो गज एतादृश शब्द करोति यादृश

सजलस्य महामेघस्य गर्जारवं भवति, एतादृशं गर्जारवं कुर्वन्तं गजम् अतीव शान्तम्, एकसहस्राऽष्टोत्तरलक्षणसहितम्, पीनकुक्षिं त्रिशला गजं पश्यति ॥ १ ॥ ३३ ॥ अथ द्वितीयस्वप्ने वृषभं पश्यति—

तओ पुणो धवलकमलपत्तपयराइरेगरूवप्पभं, पहासमुदओवहारेहिं सवओ चेव दीवयंतं, अइसिरिभरपिल्लणाविसप्पंत-कंत-सोहंतचारुककुहं, तणु—सुद्ध—सुकुमाललोमनिद्धच्छविं, थिर-सुबद्धमंसलो—वचिअ—लट्ठ—सुविभत्तसुंदरंगं पिच्छइ, घण—वट्ट—लट्ठ—उक्किट्ठ—विसिट्ठ—तुप्पग्ग—तिक्खसिंगं, दंतं सिवं समाणसोभंतसुद्धदंतं वसहं, अमियगुणमंगलमुहं ॥ २ ॥ ३४ ॥

ततः पुनः सा त्रिशला वृषभं पश्यति। कीदृशं वृषभम्? धवलकमलपत्राणां प्रकरादपि अधिकश्वेतवर्णम्। पुनरपि यो वृषभः स्वकीयप्रभासमूहेन दश अपि दिशान्तरालान् दीपयति। पुनरपि यस्य वृषभस्य अधिकशोभाभरेण स्फुरन्ती स्कन्धप्रदेशे स्कुम्भिका विराजते। पुनरपि यस्य शरीरे सूक्ष्माणि निर्मलानि रोमाणि वर्तन्ते। तेषां रोमणाम् अपि प्रभा ईदृशी शोभते यथा तैलादीना ओपिता इव। तथा तस्य वृषभस्य स्थिरं शरीरम् अतीव सुन्दरम्। यत्र चाऽङ्गे उपाङ्गे कृशत्वम्, पुष्टत्वं वा युज्यते तदङ्गो—पाङ्गं तादृशम् एव विभाति। पुनरपि यस्य वृषभस्य उभेऽपि शृङ्गेऽतीवदृढे, वर्तुले, महाशोभायुक्ते, उत्कृष्टे, मलादिरहिते, तैलादिना

ओपिते इव तीक्ष्णे शृङ्गे श्यामे राजेते। पुनरपि यो वृषभो दुर्दान्तो नास्ति। यस्य वृषभस्य मुखे सुमना, शोभमाना, उज्वला, मुक्ताफलमाला इव दन्ता विराजन्ते। एतादृश वृषभम् अनेकगुणानाम्, मङ्गलाना च मुखम् इव द्वितीयस्वप्ने त्रिशला पश्यति ॥ २ ॥ ३४ ॥

तओ पुणो हारनिकर-खीरसागर-ससककिरण दगरय-रययमहासेलपडुरग (ग्र० २००॥)रमणिज्ज पिच्छणिज्ज, थिर-लट्ठ-पउट्ठ वट्ट-पीवर-सुसिलिट्ठ-विसिट्ठ तिक्ख-दाढाविडविअमुह, परिकम्मिअजच्चकमलकोमलप्पमाणसोभत-लट्ठ-उट्ठ, रत्तुप्पलमउअ-सुकुमालतालु-निल्लालिअग्गजीह, मूसागयपवरकणगतावियआवत्तायत-वट्ट-तडिय-निमलसरिसनयण, विसाल-पीवरवरोरू, पडिपुन्न-निमलखध, मिउ-निसय-सुहम-लक्खणपसत्थ-विच्छिन्नकेसराडोवसोहिय, ऊसिय-सुनिम्मिअ-सुजात-अप्फोडियलागुल, सोम, सोमागार, लीलायत, जभायते नहयलाओ ओवयमाण, नियगवयण उवयत पिच्छइ, सा गाढ-तिक्खग्गनह सीह वयणसिरीपल्लवपत्तचारुजीह ॥ ३ ॥ ३५ ॥

ततस्त्रिशला क्षत्रियाणी सिंहं पश्यति । कीदृशः सिंहः? मुक्ताहारप्रकर-क्षीरसमुद्र-चन्द्रकिरण-जलकण-रजतपर्वतवद् धवलवर्णं यस्य शरीरमस्ति । पुनर्यः सिंहो रमणीयः, प्रेक्षणीयः । तथा यस्य सिंहस्य स्थिरा, दृढा, प्रधाना च प्रकोष्ठिकाऽस्ति । पुनर्यस्य सिंहस्य मुखं वृत्ताभिः, उज्वलाभिः, तीक्ष्णाभिर्दाढाभिरलंकृतं वर्तते । पुनर्यस्य सिंहस्य ओष्ठ एतादृशो दृश्यते यथा केनचित् चित्रकारेण सम्यक् कमलस्य पत्रं चित्रितम् इव । रक्तकमलपत्रवद् मुखाद् निर्लालिता जिह्वा शोभते । पुनरपि यस्य सिंहस्य पिङ्गले, विद्युत्सदृशे नयने स्तः, यथा मूषायां कनकं गालितं सन् आवर्तायमानं वर्तुलं भवति तथा उभेऽपि नयने चञ्चले वर्तेते । तथा यस्य सिंहस्य विस्तीर्णा, पुष्टा च जङ्घाऽस्ति । पुनरपि यः सिंहो दृढस्कन्धोऽस्ति । पुनरपि यः सिंहः केसरसटा-भिर्विराजते । ताः केसरसटाः कीदृश्यः सन्ति-विशदाः, सुकुमालाः, लक्षणैः प्रशस्ताः, विस्ती... सिंहेन भूमौ लाङ्गुलम् आस्फाल्य पश्चाद् उत्पाट्य सम्यगरीत्या कुण्डलाक... कर्णयोरन्तराले आनीतमस्ति । पुनरपि यः सिंहः सौ... शाद् उत्तरन्, निजमुखे प्रविशन्...

॥ ३ ॥ ३८

तओ पुणो पुन्नचदवयणा, उच्चागयट्ठाण–लट्ठ–सठिय, पसत्थरूव, सुपइट्ठिअकणगकुम्मसरि-
ससोवमाणचलण, अच्चुन्नय–पीण–रइअ–मसल–उन्नय–तणु–तवनिद्धनह, कमल–पलाससु-
कुमालकर–चरणकोमलवरगुलि, कुरुविदावत्तवट्टाणुपुव्वजघ, निगूढजाणु, गयवरकरसरिसपीव-
रोरू, चामीकररइयमेहलाजुत्तकत–विच्छिन्न–सोणिचक्क, जच्चजण-भमर-जलपयर-उज्जुयसम–
सहिय–तणुय–आइज्ज–लडह–सुकुमाल–मउअ–रमणिज्जरोमराय, नाभीमडलसुदर–विसाल–
पसत्थजघण, करयलमाइयपसत्थतिवलियमज्झ, नाणामणि कणग–रयण विमल–महातवणि-
ज्जाऽऽहरण–भूसणविराइयअगोवग, हारविरायतकुदमालपरिणद्धजलजलतथणजुअल–विमल-
कलस, आइयपत्तिअविभूसिएण, सुभगजालुज्जलेण, मुत्ताकलावएण, उरत्थदीणारमालियवि-
रइएण, कठमणिसुत्तएण य कुडलजुअलुल्लसतअसोवसत्तसोभतसप्पभेण, सोभागुणसमुद-
येण, आणणकुडुविएण, कमलामलविसालरमणिज्जलोअण, कमलपज्जलतकरगहियमुक्कतोय,

लिलावायकयपक्खएणं, सुविसद-घण-कसिण-सण्ह-लंबंतकेसहत्थं, पउमद्दहकमलवासिणं सिरिभगवइं पिच्छइ, हिमवंतसेलसिहरे दिसागइंदोरूपीवरकराभिसिच्चमाणिं ॥ ४ ॥ ३६ ॥

ततः पश्चात् पूर्णचन्द्रवदना त्रिशला श्रीलक्ष्मीदेवतां पश्यति। परं सा लक्ष्मीदेवता कुत्र तिष्ठति तदुच्यते-उच्चैर्हिमाचलपर्वतस्य मस्तके पद्मद्रहोऽस्ति, तस्य मध्ये कमलं वर्तते तत्र संस्थिताऽस्ति। यस्याः प्रशस्तं रूपं वर्तते। अत्र श्रीभद्रबाहुस्वामी तस्याः रूपं चरणयोर्नखेभ्य आरभ्य वर्णयति। प्रायेण देवतानां यदा वर्णनं क्रियते तदा चरणादेव क्रियते, यदा मनुष्याणां वर्णनं क्रियते तदा मस्तकाद् आरभ्य क्रियते, ततः कारणाद् यस्याः श्रीलक्ष्मीदेवतायाः चरणौ सम्यक्प्रकारेण स्थापितौ स्वर्णस्य कच्छपौ इव दृश्येते, मध्ये उन्नतौ, पार्श्वतो निम्नौ। पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवताया अत्युन्नताः, सुकुमालाः, स्निग्धाः, रक्ता नखाः सन्ति। तथा कर-चरणयोरङ्गुलयः कमलपत्रवत् सुकुमालाः सन्ति। पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवतायाः पिण्डिका कुरुविन्दवत्-कदलीस्थम्भवद् वृत्ता, आनुपूर्व्या पूर्वं पत्तला वर्तते, उपरि उपरि स्थूला। पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवताया जानुनी गुप्ते स्तः। तथा ऐरावणशुण्डावद् जङ्घा विराजते। तथा सुवर्णस्य कटीमेखलया विराजमानं शोणिचक्रम्-कटिप्रदेशं वर्तते। पुनरपि लक्ष्मीदेवताया नाभीप्रदेशात् स्तनसीमां यावद् रोमराजी विराजते। प्रायेण स्त्रीणां रोमाण्येव न भवन्ति, देवतानां तु विशे-

षेण न भवन्ति, तथापि कवीना श्रृङ्गारस्वभावत्वाद् रोमराज्या वर्णन कृतम् । रोमराजी कीदृशी वर्तते ? जात्यञ्जनवत्, कज्जलवत् श्यामवर्णा, भ्रमरश्रेणीवत्, सजलमेघघटावत् कृष्णा । पुनर्या रोमराजी ऋजु –सरला, समा, मिलिता, सुकुमाला, रमणीया, सुविलासा, शिरीषपुष्पवद् मृदुरस्ति। पुनर्नाभीमण्डलेन सुन्दरम्, विस्तीर्णम्, प्रशस्त जघन यस्या लक्ष्मीदेवताया अस्ति। पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवताया कटीप्रदेशो मुष्टिग्राह्योऽस्ति। मध्यप्रदेशस्त्रिवलीभिर्विराजमानोऽस्ति । पुनर्यस्या अङ्गो–पाङ्गानि सर्वाणि आभरणैश्च भूषितानि सन्ति। परतु तानि आभरणानि–भूषणानि कीदृशानि सन्ति ? नानाप्रकारैर्मणीभिश्चन्द्रकान्तादिभि , माणिक्यादिभि , रत्नादिभिर्निर्मितानि स्वर्णमयानि सन्ति । पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवताया हृदये द्वावपि स्तनौ स्वर्णकलशौ इव विराजेते । पर स्तनौ कीदृशौ स्त ? हारैर्विराजमानौ, कुन्दमालया व्याप्तौ, तथा देदीप्यमानौ । पुनर्यस्या लक्ष्म्या शरीरे आदरेण चतुराभि स्त्रीभिर्भूषणानि परिधापितानि सन्ति । सुभगानि मुक्ताजालकानि विराजन्ते । हृदय दिनारमालया शोभते । कण्ठस्तु मणिसूत्रेण । कुण्डलयुगलेन अशौ शोभायमानौ स्त । एव भूषणाना शोभागुणसमुदायेन लक्ष्मीदेवताया मुख विराजते, यथा राजा कुटुम्बेन विराजते । मुखस्य सर्वतो भूषणाना शोभासमुदायोऽस्ति, स मुग्धकुटुम्बम् इव मिलितोऽस्ति । निर्मलकमलपत्रे इव दीर्घे, तीक्ष्णे, विशाले लोचने स्त'। पुनर्यस्या श्रीलक्ष्मीदेवताया करे कमलस्य लीलार्थं तालवृन्त कृतमस्ति। यदा तत् कमल लीलार्थं दोलयति

तदा तस्मात् कमलाद् मकरन्दः क्षरति । पुनर्यस्या लक्ष्मीदेवताया एतादृशः केशपाशोऽस्ति । स केशपाशः कीदृशोऽस्ति? सुविशदो-ऽतिनिर्मलः, घनो-निचितः, कृष्णः-श्यामवर्णः, लम्बायमानः कटीं यावत् श्यामवर्णो राजते । एवं चरणयोर्नखेभ्य आरभ्य वेणीं यावद् रूपस्य वर्णनं कृतम् । एतादृशीं लक्ष्मीं पद्मद्रहकमले वसन्तीम्, हिमाचलपर्वतस्य मस्तकोपरिस्थिताम् । दशभ्यो दिग्भ्यो गजा आगत्य यां लक्ष्मीं प्रति शुण्डादण्डं पद्मद्रहजलैर्भृत्वा स्नानं कारयन्ति । एतादृशीं लक्ष्मीदेवतां पश्यति । इति चतुर्थस्वप्नम् ॥ ४ ॥ ३६ ॥ अथ पञ्चमस्वप्नं व्याख्यायते–

१. तद्यथाः–अस्मिन् जम्बूद्वीपे, भरतक्षेत्रे, हिमवान् नाम पर्वतोऽस्ति । स शाश्वतः, स्वर्णमयो राजते । स एकसहस्र-द्विपञ्चाशद्योजनानि, द्वादश कलाश्च पृथुलः, शतयोजनानि उच्चोऽस्ति । तस्योपरि पद्मद्रहोऽस्ति, स दश योजनानि उण्डः, पञ्चशतयोजनानि पृथुलः, एकं योजनसहस्रं च लम्बः; निर्मलजलेन संपूर्णः । तस्य पद्मद्रहस्य तलम्, पार्श्वद्वयं च वज्ररत्नमयं वर्तते । तस्मिन् एकं श्रीदेवीवासयोग्यं कमलं वर्तते । तद् योजनैकं पृथुलम्, योजनैकं च लम्बम् अस्ति । तद् दश योजनानि पानीयमध्ये, क्रोशद्वयं च पानीयोपरि, सविशेषत्रीणि योजनानि तस्य परिधिः । वज्ररत्नमयं तस्य तलम्, अरिष्टरत्नमयं मूलम्, रक्तरत्नमयः स्कन्दः, वैडुर्यरत्नमयं नालम्; रत्न-सुवर्णमयानि तस्य पत्राणि, किञ्चिद् जाम्बूनदनामसुवर्णमयानि तस्य बाह्यपत्राणि । तस्य कमलस्य मध्ये बीजकोशरूपा एका सुवर्णमयी कर्णिका राजते । सा कीदृशी? रत्न-सुवर्णमयास्तस्याः केशराः, क्रोशद्वयं लम्बाः, पृथु लाश्च । एकक्रोशम् उच्चा पिण्डरूपा, सविशेषं कोशत्रयं तस्याः

परिधि । तस्या कर्णिकाया मध्ये श्रीदेवीवासयोग्यम् एक महालय वर्तते । तत् कीदृशम् ? एककोश लम्बम्, अर्धकोश पृथुलम्, किञ्चिन्न्यूनत्रिकोश उच्चम् । तस्य प्रासादस्य त्रीणि द्वाराणि-एक पूर्वदिशि, द्वितिय दक्षिणदिशि, तृतीयम् उत्तरदिशि, पञ्चधनुश्शतानि उच्चानि, सार्धद्विशतधनूंषि पृथुलानि सन्ति । तस्य गृहस्य मध्ये एका सार्धद्विशतधनुष्प्रमाणा मणीमयी वेदिका वर्तते । तस्या उपरि एका श्रीदेवतायोग्या शय्या वर्तते ॥ अथ यद् मौल कमल कथित तद् अष्टोत्तर-शतकमलै वलयाकारेण परिवेष्टित वर्तते । एतानि कमलानि मुख्यकमलाद् अर्धप्रमाणानि सन्ति । तेषु-अष्टोत्तरशतकमलेषु -श्रीदेव्या आभरणानि सन्ति । इति प्रथमो वलय ॥१॥ पुन प्रथमवलयपरितो वलयाऽऽकारेण कमलाना द्वितीयवलयो वर्तते । तत्र पूर्वदिशि श्रीदेव्याश्चतस्रो महत्तरा देव्यो वर्तन्ते । तासा चत्वारि कमलानि सन्ति ॥ पुन आग्नेयकोणे श्रीदेव्या आभ्यन्तरपर्षदि स्थातारो गुरुस्थानीया अष्टौ सहस्रा देवा वर्तन्ते । तेषा च अष्टौ सहस्राणि कमलानि सन्ति । दक्षिणदिशि श्रीदेव्या मध्यमपर्षदि स्थातारो दशसहस्रदेवा मित्रस्थानीया वर्तन्ते । तेषा दशसहस्रकमलानि सन्ति ॥ पुनर्नैर्ऋतीकोणे श्रीदेव्या द्वादशसहस्रप्रमाणा किंकरस्थानीया देवा सन्ति । तेषा द्वादशसहस्रप्रमाणानि कमलानि वर्तन्ते ॥ पुन पश्चिमदिशि श्रीदेव्या (हस्ति-तुरगम-रथ-पदाति-महिष-गान्धर्व-नाट्यरूपाणि) सप्त अनीकानि, तेषाम् अधिपतय सन्ति । तेषा सप्त कमलानि सन्ति ॥ वायव्यकोणे, उत्तरदिशि, ईशानकोणे एतेषु त्रिषु दिक्षु श्रीदेव्याश्चतु सहस्रप्रमाणा सामानिका देवा वर्तन्ते । तेषा चतु सहस्रकमलानि सन्ति ॥ एव दिशाम् अष्टकेन द्वितीयो वलय ॥२॥ पुनर्द्वितीयवलयस्य परितो वलयाऽऽकारेण तृतीयो

तओ पुणो सरसकुसुममंदारदामरमणिज्जभूयं, चंपग–असोग–पुन्नाग–नाग–पियंगु–सिरीस–

वलयो वर्तते । तस्मिन् वलये श्रीदेव्याः षोडशसहस्रप्रमाणा अङ्गरक्षका देवा वर्तन्ते । तेषां षोडशसहस्रकमलानि सन्ति ॥ इति तृतीयो वलयः ॥ ३ ॥ पुनस्तस्मात् तृतीयवलयाद् परितो वलयाऽऽकारेण चतुर्थो वलयो वर्तते । तस्मिन् आभ्यन्तरवलये श्रीदेव्या द्वात्रिंशल्लक्षा आभ्यन्तरा आभियोगिकदेवाः सन्ति । तेषां द्वात्रिंशल्लक्षकमलानि सन्ति । इति चतुर्थो वलयः ॥ ४ ॥ पुनस्तस्मात् चतुर्थोऽऽभ्यन्तरवलयात् परितो वलयाऽऽकारेण पञ्चमो मध्यमवलयो वर्तते । तस्मिन् वलये श्रीदेव्याश्चत्वारिंशल्लक्षा माध्यमा आभियोगिकदेवा वर्तन्ते । तेषां चत्वारिंशल्लक्षकमलानि सन्ति । इति पञ्चमो वलयः ॥ ५ ॥ पुनस्तस्मात् पञ्चमवलयात्परितो वलयाऽऽकारेण षष्ठो बाह्यवलयो वर्तते । तस्मिन् वलये श्रीदेव्या अष्टचत्वारिंशल्लक्षा बाह्या आभियोगिका देवा वर्तन्ते । तेषां देवानां अष्टचत्वारिंशल्लक्षकमलानि सन्ति । इति षष्ठो वलयः ॥ ६ ॥ अथ कियन्ति सर्वाणि कमलानि जातानि? तत्राऽऽह–एकाकोटिः, विंशतिलक्षाः पञ्चाशतसहस्राः, एकं शतं विंशतिश्च (१२०५०१२०) एतानि कमलानि शाश्वतानि पृथिवीमयानि, वनस्पतिकायकमलसदृशाऽऽकारतया दृश्यमाणानि । एतत्सर्वं कमलाऽऽवासवासिनो देवाः, देव्यश्च श्रीदेवीसेवां कुर्वाणाः वसन्ति । अत्र केचित् श्रीदेवीस्थाने तुल्यनामतया पर्यायत्वेन लक्ष्मीदेवतां नामग्रहणेन वर्णयन्ति ॥

मुग्गरग–मल्लिया–जाइ–जूहिअ, कोल्ल–कोज्ज–कोरट–पत्तदमणय–नवमालिअ–बउल–तिलय–वासतिअ–पउमप्पल–पाटल–कुद–अइमुत्त–सहकारसुरभिगधि अणुवम–मणोहरेण गधेण दस दिसाओ विनासयत, सव्वोउअसुरभिकुसुममल्लधवल–विलसत–कत–बहुवन्नभत्तचित्त, छप्पय–महुअरि–भमरगणगुमुगुमायत–निलत–गुजतदेसभाग दाम पिच्छइ ॥ तओ नहगणतलाओ ओवयत ॥ ५ ॥ ३७ ॥

तत पुन पुष्पाणा दामद्वय त्रिशला पञ्चमे स्वप्ने पश्यति । तत्र पुष्पमालाद्वये कानि कानि पुष्पाणि सन्ति ? तेषा नामान्याह–कल्पवृक्षाणा पुष्पाणि विराजन्ते । चम्पकाना पुष्पाणि, अशोकवृक्षस्य पुष्पाणि, पुन्नागस्य पुष्पाणि, नागवृक्षस्य पुष्पाणि, पियङ्गुवृक्षस्य पुष्पाणि, शिरीषवृक्षस्य पुष्पाणि, मुद्गरस्य पुष्पाणि, मल्लिकापुष्पाणि, यूथिकापुष्पाणि, कोलवृक्षस्य पुष्पाणि, कोजवृक्षस्य पुष्पाणि, कोरण्टवृक्षस्य पुष्पाणि, दमनकस्य पुष्पाणि, नवमल्लिकाया' पुष्पाणि, बकुलवृक्षस्य पुष्पाणि, वासन्तिकापुष्पाणि, पद्म–कमलो–त्पल–पुण्डरीकाणि कुन्दवृक्षस्य पुष्पाणि, अतिमुक्तकस्य पुष्पाणि, आम्रवृक्षस्य मञ्जरी अन्तराले प्रक्षिप्ताऽस्ति । एतेषा पुष्पाणाम् अतीव सौगन्ध्य वर्तते । यस्य पुष्पमालाद्वयस्य मनोहरेण गन्धेन आकर्षिता भ्रमरा भ्रमर्यश्च आगत्य गुञ्जन्ति । पुनरपि यस्मिन्

मालाद्वये पुष्पाणि वर्तन्ते । तानि कीदृशानि सन्ति ? तानि सर्वेषाम् ऋतूनाम् उत्पन्नानि सन्ति । पुनः सरसानि सुरभाणि सन्ति । एतादृशं दामद्वयं पञ्चवर्णैपुष्पैर्गुम्फितं वर्तते । परन्तु धवलवर्णो विशेषोऽस्ति । रक्त–पीत–नील–श्यामपुष्पाणि तु यत्र यत्र शोभन्ते तथा तथा तत्र गुम्फितानि सन्ति । एतादृशं दामद्वयं पञ्चमे स्वप्ने त्रिशला पश्यति ॥ ५ ॥ ३७ ॥ अथ षष्ठे स्वप्ने चन्द्रं पश्यति–

ससिं च गोखीरफेन–दगरय–रययकलसपुंडरतरं, सुभं, हियय–नयणकंतं, पडिपुन्नं, तिमिरनिकरघणगुहिरवितिमिरकरं, पमाणपक्खंतरायलेहं, कुमुअवणविबोहगं, निसासोहगं सुपरिमट्ठदप्पणतलोवमं, हंसपडिपुन्नं, जोइसमुहमंडगं, तमरिपुं, मयणसरापूरगं, समुद्ददगपूरगं, दुम्मणं जणं दयइवज्जिअं पायएहिं सोसयंतं, पुणो सोम–चारुरूवं पिच्छइ सा गगणमंडलविसालसोमचंकम्ममाणतिलयं, रोहिणीमण–हिअयवल्लहं देवी पुन्नचंदं समुल्लसंतं ॥ ६ ॥ ३८॥

ततः सा त्रिशला चन्द्रं पश्यति । स चन्द्रः कीदृशोऽस्ति ? यश्चन्द्रो गोदुग्धस्य फेनवत्, जलानां कणवत्, रूप्यस्य कलशवद् अतीव धवलोऽस्ति । पुनर्यश्चन्द्रो हृदयस्य, नयनस्य च कान्तः । पुनर्यश्चन्द्रः प्रतिपूर्णोऽस्ति ।

अन्धकारस्य निवारक । पुनरपि यस्य चन्द्रस्य रेखा शुक्लपक्षे विराजते । पुनरपि यश्चन्द्र' कुमुदवनानि विबो-धयति । निशाया शोभाकारी । सम्यकप्रकारेण उज्वलीकृतदर्पणवद् विराजते । आकाशरूपतडागस्य हंसवद् उभाभ्या पक्षाभ्या पूर्ण । तथा सर्वेषा ज्योतिषाम्, नक्षत्राणा मुखस्य मण्डनम् । अन्धकारस्य रिपु । पुनर्य-श्चन्द्र कन्दर्पस्य शराणा पूरको वर्तते । पुनर्यश्चन्द्र समुद्राणा जलानि वर्धयति, यदा शुक्लपक्षे चन्द्रोदयो भवति तदा समुद्रस्य वेला वर्धते । विरहिपुरुषाणाम्, विरहिणीना स्त्रीणा च यस्योदयाद् अधिको विरहो भवति, अत कारणाद् विरहीणा निजकिरणै शोषयन् । अपरेषा सर्वेषा यस्य रूप सौम्य लगति । पुनरपि यश्चन्द्र आकाश-मण्डलस्य चलमाण तिलकमिव विराजते । रोहिण्या हृदयस्य वल्लभोऽस्ति, चन्द्रस्य रोहिणीनक्षत्र कलत्रम् अस्ति इति लोकरूढिर्वर्तते । एवविध पूर्णमासीचन्द्र देवी श्रीत्रिशला क्षत्रियाणी पश्यति ॥ ६ ॥ ३८ ॥ अथ सप्तमस्वप्ने सूर्य पश्यति । तस्य च वर्णनम्—

तओ पुणो तमपडलपरिप्फुड चेव तेअसा पज्जलंतरूव, रत्तासोगप्पकास–किसुअ–सुअमुह–गुजद्धरागसरिस, कमलवणालंकरण, अकण जोइसस्स, अंबरतलप्पईव, हिमपडलग्गह, गहग-णोरुनायग, रत्तिविणास, उदय–त्थमणेसु मुहुत्तसुहदसण, दुन्निरिक्खरूव, रत्तिसुद्धतेउरदु-

प्पयारप्पमद्दणं, सीयवेगमहणं पिच्छइ मेरुगिरिसययपरियट्टअं विसालं सूरं रस्सीसहस्सपयलिं-यादित्तसोहं ॥ ७ ॥ ३९ ॥

ततश्चन्द्रस्य निरीक्षणाद् अनन्तरं सूर्य पश्यति। परं स सूर्यः कीदृशोऽस्ति ? अन्धकारस्य पटलं परिस्फोटयन् तेजसा जाज्वल्यमानो वर्तते। पुनर्यस्य रूपं कीदृशं रक्तं वर्तते ? यादृशः पुष्पितो रक्तोऽशोकवृक्षो भवति तस्य प्रकाशसदृशो रक्तवर्णोऽस्ति। पुनर्यादृशं किंशुकं पुष्पितं भवति, यादृशं शुकस्य मुखं भवति, यादृशं गुञ्जाया अर्धं भवति तादृशम् आरक्तं रूपम् अस्ति। पुनर्यः सूर्यः कमलवनानि प्रबोधयति, अतः कारणात् कमलवनानाम् अलंकरणं शोभाकारकोऽस्ति। ज्योतिःशास्त्रस्य ज्ञानम्, अथवा ज्योतिषाम्—ज्योतिश्चक्राणां ग्रहाणां चिह्नं वर्तते। पुनरपि यः सूर्य आकाशस्य साक्षात् प्रदीप इव भाति। पुनर्यः सूर्य उदयमानः सन् हिमपटलस्य गले हस्तं दत्त्वा निष्काशयति। पुनर्यः सूर्यो ग्रहाणां महाराजा वर्तते। रात्रेर्विनाशकः। पुनर्यस्य रूपम् उदयवेलायाम्, अस्तवेलायां च मुहूर्तं यावत् सुखेन विलोकयितुं शक्यते पश्चाद् निरीक्षितुं न शक्यते। पुनर्यः सूर्यः कीदृशोऽस्ति ? रात्रिरूपं यद् अन्तःपुरं तत्र यो दुष्प्रचारः पुरुषाणां गमनस्याऽसामर्थ्यं तस्य निवारकः। यथा नृपाणाम् अन्तःपुरे गच्छतः पुरुषस्य भयं जायते तथा रात्रौ अन्धकारे प्रचलतः पुरुषस्य मनसि भयं भवति, सूर्योदये तु

सर्वेऽपि पथिका प्रमुदिता सन्त प्रचलन्ति । पुनर्यं सूर्यं शीतवेगान् मथ्नाति, यस्योदयात् शीत पलायते । पुनर्यं सूर्यो मेरुपर्वतस्य पार्श्व निरन्तर प्रदक्षिणया भ्रमति विस्तीर्णमण्डलयुक्त । पुनर्येन सूर्येण स्वकीयसहस्र-किरणै कृत्वा चन्द्रादिग्रहाणाम्, ताराणाम्, नक्षत्राणा प्रभा दूरीकृताऽस्ति । अत्र यत् श्रीसूर्यस्य सहस्रकिरणा उक्ता तद् लोकरूढ्या ज्ञेयम् । तथा लोके सूर्यस्य 'सहस्रकिरण' इति नाम प्रसिद्ध वर्तते । सूर्यस्य किरणा ऋतुभेदाद् अधिका अपि भवन्ति, अल्पा अपि भवन्ति । सहस्रेभ्योऽल्पा कदाचिद् न भवन्ति, तद्यथा–

शतानि द्वादश मधौ, त्रयोदशैव माधवे । चतुर्दश पुनर्ज्येष्ठे, नभो–नभस्ययोस्तथा ॥ १ ॥

पञ्चदशैव त्वाषाढे, षोडशैव तथाऽश्विने । कार्तिके त्वेकादशक , शतान्येव तपस्यपि ॥ २ ॥

मार्गे तु दशसार्धानि, शतान्येव च फाल्गुने । पौषे एव पर मासि, सहस्रकिरणा रवे ॥ ३ ॥

चैत्रमासे १२०० किरणा सूर्यस्य भवन्ति । वैशाखमासे १३०० किरणा भवन्ति । ज्येष्ठमासे १४०० किरणा भवन्ति । श्रावणे मासे, भाद्रपदे मासे च १४०० किरणा भवन्ति । आषाढे १५०० किरणा भवन्ति । आश्विनमासे १६०० किरणा भवन्ति । कार्तिकमासे ११०० किरणा भवन्ति । माघमासे एकादशशतकिरणा भवन्ति । मार्गशीर्षमासे सार्धदशशतानि भवन्ति । फाल्गुनमासेऽपि सार्धदशशतानि भवन्ति । पौषमासे सहस्रकिरणा भवन्ति–इति ग्रन्थादौ सूर्यस्य किरणसंख्या कथिताऽस्ति, एतादृश सूर्यदेव जगचक्षुष ससमे स्वप्ने पश्यति ॥७॥३९॥

अथाऽष्टमे स्वप्ने ध्वजस्य वर्णनम् । अष्टमे स्वप्ने ध्वजं पश्यति—

तओ पुणो जच्चकणग–लट्ठिपइट्ठिअं, समूहनील–रत्त–पीय–सुकिल्ल–सुकुमालु–ल्लसियमोरपिच्छकयमुद्धयं धयं अहियसस्सिरीयं, फलिअ–संख–कुंद–दगरय–रययकलसपंडुरेणं, मत्थयत्थेण सीहेण रायमाणेण रायमाणं भित्तुं गगणतलमंडलं चेव ववसिएणं पिच्छइ सिव–मउय-मारुयलयाहयकंपमाणं अइप्पमाणं जणपिच्छणिज्जरूवं ॥ ८ ॥ ४० ॥

ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी ध्वजं स्वप्ने पश्यति । स ध्वजः कीदृशोऽस्ति ? यस्य ध्वजस्य दण्डः स्वर्णमयोऽस्ति–स्वर्णमयदण्डे स्थापितोऽस्ति इत्यर्थः । पुनर्यस्य ध्वजस्य वस्त्रे पञ्चानाम् अपि वर्णानां समूहोऽस्ति–कचिद् नीलो वर्णः, कचित् पीतो वर्णः, कचिद् रक्तो वर्णः, कचित् शुक्लो वर्णः, कचित् श्यामो वर्णोऽस्ति । पुनर्यस्य ध्वजस्य मस्तके सुकुमालः, अनेकवर्णैर्विराजमान उल्लसन् मयूरपिच्छः स्थापितोऽस्ति, स मयूरपिच्छस्तस्य ध्वजस्य मस्तके शिखा इव विराजते । पुनर्यो ध्वजोऽधिकश्रीकोऽस्ति । पुनर्यस्मिन् ध्वजे सिंहस्य रूपं लिखितं वर्तते, तेन सिंहस्य रूपेण स ध्वजोऽधिकं विराजते, परन्तु स सिंहो वर्णेन कीदृशोऽस्ति, तत् कथ्यते–यादृशं स्फटिकं भवति, यादृशः शङ्खः श्वेतो भवति, यादृशं कुन्दवृक्षस्य पुष्पं श्वेतं भवति, यादृशा जलस्य कणाः

श्वेता भवन्ति, यादृशो रूप्यस्य कलश' श्वेतो भवति तादृशेन पाण्डुरेण श्वेतवर्णेन विराजते । य सिंह दृष्ट्वा लोका इति विचारयन्ति–किम् असौ सिंहो गगनमण्डलभेदनाय उद्यत. ? पुनर्यस्य ध्वजस्य वस्त्र निरुपद्रवया वायुलहर्या ईषत् कम्पायमान वर्तते । पुनर्या ध्वजोऽतीव उच्चोऽस्ति । जनाना यस्यरूप प्रेक्षणीय वर्तते इति अष्टम' स्वप्न ॥ ८ ॥ ४० ॥ अथ नवमस्वप्नस्य पूर्णकलशस्य वर्णनम् आह–

तओ पुणो जच्चकचणुज्जलंतरूव, निम्मलजलपुन्नमुत्तम, दिप्पमाणसोह, कमलकलावपरिरायमाण, पडिपुण्णसव्वमगलभेयसमागम, पवररयणपरायतकमलट्ठिय, नयणभूसणकर, पभासमाण, सव्वओ चेव दीवयत, सोमलच्छीनिभेलण, सव्वपावपरिवज्जिय, सुभ, भासुर, सिरिवर, सव्वओ य सुरभिकुसुमआसत्तमल्लदाम पिच्छइ सा रययपुण्णकलस ॥ ९ ॥ ४१ ॥

तत पुन' सा त्रिशला क्षत्रियाणी पूर्णकलश पश्यति । कीदृश सपूर्णकलश ? उत्तमस्वर्णवद् देदीप्यमान यस्य रूप वर्तते । निर्मलजलेन पूर्णोऽस्ति । अतीव सुन्दरा सूर्यमण्डलवद् जाज्वल्यमाना शोभा वर्तते । यस्य पूर्णकलशस्य पार्श्वे कमलाना वाटिका वर्तते, कमलैर्वेष्टितो राजते । पुनर्य पूर्णकुम्भ सर्वेपा मङ्गलाना समागम सूचयति । पुनर्य पूर्णकलश' प्रधानरत्नाना कमलस्य उपरि स्थापितो वर्तते । नयनयो आनन्ददाता, प्रभा

युक्तः, सर्वदिग्भागान् प्रदीपयन् सम्यक् लक्ष्म्या गृहमिव । पुनः सर्वपापैर्वर्जितः । पुनः शुभः, भासुरः, श्रियो निवासः । पुनर्यस्य पूर्णकुम्भस्य कण्ठे सर्वऋतूनाम् उत्पन्नानि सरसानि, सुगन्धानि पुष्पाणि तेषां माला कृत्वा परिधापिताऽस्ति एतादृशं पूर्णकुम्भं सम्यग् रूप्यमयं नवमे स्वप्ने विलोकयति ॥ ९ ॥४१॥ इति नवमस्वप्नम् उक्त्वा दशमं स्वप्नं कथयति–

तओ पुणो पुणरवि रविकिरणतरुणबोहियसहस्सपत्तसुरभितरपिंजरजलं, जलचर–पहकरपरिहत्थगमच्छपरिभुज्जमाणजलसंचयं, महंतं, जलंतं इव कमल–कुवलय–उप्पल–तामारस–पुंडरियउरुसप्पमाणसिरिसमुदएणं रमणिज्जरूवसोहं, पमुइयंतभमरगण–मत्तमहुयरिगणुक्करोलिज्जमाणकमलं, कायंबक–बलाहक–चक्क–कलहंस–सारसगविअसउणगणमिहुणसेविज्जमाणकमलं, पउमिणीपत्तोवलग्गजलबिंदुनिचयचित्तं पिच्छइ सा हियय–नयणकंतं पउमसरं नामसरं, सररूहाभिरामं ॥ १० ॥ ४२ ॥

पुनरपि सा त्रिशला पद्मसरो नाम सरोवरं पश्यति । कीदृशं तत् पद्मसरोवरं वर्तते ? यस्य मध्ये तरुण-

सूर्यस्य किरणै कृत्वा सहस्रदलकमलानि विकसितानि सन्ति, विकसिताना च कमलाना मकरन्देन कृत्वा यस्य पानीय सुगन्ध वर्तते, कमलाना पुष्पै, पत्रैश्च यस्य जलस्य प्रभा पिञ्जरवर्णा दृश्यते। पुनर्यस्य सरोवरस्य जलं जलचरजन्तुना समूहै सेव्यमान वर्तते। पुनर्यस्य सरोवरस्य मध्ये पद्मिनीपत्रे जलबिन्दव पतिता सन्त ईदृशा विराजन्ते यथा मणिजटिताङ्गने मुक्ताफलाना चित्राणि लिखितानि भवन्ति। पुनर्यत् सरोवर महद् वर्तते। पुनर्यस्मिन् सरोवरे कमलानि सूर्यविकासीनि, कुवलयानि रात्रिविकासीनि पद्मानि, उत्पलानि–नील-कमलानि, तामरसानि–महाकमलानि, पुण्डरीकाणि–श्वेतकमलानि, रक्तकमलानि, पीतकमलानि वर्तन्ते, विराजन्ते, शोभासमुदायेन अतीव रमणीक वर्तते। पुनस्तेषु कमलेषु प्रसन्ना भ्रमरा., भ्रमर्यश्च आगत्य गुञ्जन्ति। पुनरपि यस्मिन् सरोवरे एते पक्षिणो वसन्ति। ते के के पक्षिण ? कादम्बका, कलहसा, पुनश्चक्रवाका, हसाना बालका:, तथा सारसा एते सर्वेऽपि गर्वेण वसन्ति। एतादृश सरोवर पद्मै अभिराम दशमे स्वप्ने पश्यति इति दशम. स्वप्न ॥ १० ॥ ४२ ॥ अथ एकादशे स्वप्ने क्षीरसमुद्र पश्यति–

तओ पुणो चदकिरणरासिसरिससिरिवच्छसोह, चउग्गुणपवड्ढमाणजलसचय, चवल–चच-लुच्चायप्पमाणकल्लोललोलततोय, पडुपवणाहयचलिअचवलपागडतरगरगभगखोखुब्भमाण-

सोभंतनिम्मलं, उक्कडउम्मीसहसंबंधधावमाणोनियत्तभासुरतराभिरामं, महामगरमच्छ-तिमि-तिमिंगिलनिरुद्धतिलतिलयाभिघायकप्पूरफेणपसरं, महानईतुरियवेगसमागयभमगंगावत्तगुप्पमाणुच्छलंतपच्चोनियत्तभममाणलोलसलिलं पिच्छइ खीरोयसायरं, सा रयणिकरसोमवयणा ॥ ११ ॥ ४३ ॥

ततः पुनः सा त्रिशला चन्द्रवदना क्षीरसमुद्रं पश्यति। कीदृशः स क्षीरसमुद्रः? चन्द्रस्य किरणानां समूहस्य यादृशी शोभा भवति तादृशी शोभा यस्मिन् समुद्रमध्येऽस्ति। पुनर्यस्य समुद्रस्य जलसमूहः चतसृषु दिक्षु वर्धमानो वर्तते। पुनर्यस्मात् समुद्रात् चपलाः, चपलेभ्योऽपि चपलाः; उच्चाः, अतीवोच्चाः; कल्लोला उत्तिष्ठन्ति। तैरेव कल्लोलैर्यस्य पानीयं चपलं वर्तते। पुनर्यस्य समुद्रस्य कल्लोलमाला मन्दपवनेन आहता सती तटप्रदेशे आगत्य तटस्य क्षोभं करोति-तटे शब्दं करोति, तेन कारणेनाऽतीव सुन्दरो दृश्यते समुद्रः। पुनर्यस्य समुद्रस्य कल्लोलाः कीदृशा वर्तन्ते? निर्मलाः, उत्कटाः, ससंबन्धेन धावमानाः-एकस्य कल्लोलस्य पृष्ठेऽपरः कल्लोलः, पूर्वं लघिष्ठाः कल्लोलाश्चलन्ति, तेषां पृष्ठे महाकल्लोला एवं क्रमेण कल्लोलानां शोभा दृश्यते। पुनर्यस्मिन् समुद्रे एते जलचारिणो जीवाः क्रीडन्ति। ते के जलजन्तवः? महामकरमत्स्याः, तिमयो मत्स्यविशेषाः, तिमिङ्गिला येऽपरान् मत्स्यान्

गिलन्ति, तिमिङ्गलगिलै निरुद्वा येऽपरान् मत्स्यान् निरुन्धन्ति महाशरीरत्वात्, तथा लघुमत्स्या , तिलतिलका मत्स्यविशेषा , एते सर्वेऽपि यदा परस्पर मिलन्ति, क्रीडन्ति तदा तेषा पुच्छस्याऽऽस्फालनात् पानीयस्य फेनानि प्रादुर्भवन्ति, तानि कल्लोलै कृत्वा तटे आगत्य पतन्ति, पुनस्तेषा फेनाना पुञ्जो जातोऽस्ति स पुञ्ज कर्पूरपुञ्ज-सदृशो दृश्यते । पुनर्यस्मिन् समुद्रे महानद्यो गङ्गा-सिन्धु-सीता-सीतोदादयो महावेगेन आगत्य पतन्ति एता दृश क्षीरसमुद्र पश्यति ॥ ११ ॥ ४१ ॥ इति एकादश स्वप्न । अथ द्वादशविमानस्वप्नवर्णनम् आह-

तओ पुणो तरुणसूरमण्डलसमप्पभ दिप्पमाणसोह उत्तमकचणमहामणिसमूहपवरतेय अट्ठ-सहस्सदिप्पतनहप्पईव, कणगपयरलबमाणमुत्तासमुज्जल, जलतदिव्वदाम, इहामिग-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-वालग-किन्नर-रुरु-सरभ-चमर-ससत्तकुजर-वणलय-पउमलय-भित्तिचित्त, गधव्वोपवज्जमाणसपुण्णघोस, निच्च सजलघणविउलजलहरगज्जियसद्दाणुणाइणा

१ यद्यपि गङ्गाद्या नद्य क्षीरसागरे न पतन्ति, तथापि शास्त्रकारेण समुद्रवर्णने लवणसमुद्रवत् समुद्रत्वेन समानत्वाद् नद्या अवपातनादेर्वर्णन कृत तद् युक्तमेव

देवदुंदुहिमहारवेणं सयलमवि जीवलोयं । पूरयंतं, कालागुरुपवर–कुंदुरुक्क–तुरुक्क–डज्झंतधूव-वाससंगउत्तममघमघंतगंधुद्धुयाभिरामं निच्चालोयं सेयं सेयप्पभं सुरवराभिरामं पिच्छइ सा साओवभोगं वरविमाणपुंडरियं ॥ १२ ॥ ४४ ॥

ततः सा त्रिशला विमानवरपुण्डरीकं निरीक्षति । यथा कमलेपु पुण्डरीकम् उत्कृष्टम्, तथा विमानेषु पुण्डरीकम् इव विराजते । कीदृशं तद्विमानम्? यस्य उद्यत्सूर्यमण्डलवद् देदीप्यमाना शोभा वर्तते। पुनर्यस्मिन् विमानेऽष्टोत्तरसहस्रं स्वर्ण–रत्नमयाः स्तम्भा विद्यन्ते । पुनर्यद् विमानम् आकाशस्य प्रदीपमिव विराजते । पुनर्यस्मिन् विमानमध्ये स्वर्णमयप्रतरेषु नागफणाऽऽकारकीलकेपु स्थाने स्थाने दिव्यपुष्पाणां मालाः, मुक्ताफलादीनां च मालाः स्थापिताः सन्ति । पुनर्यस्मिन् विमाने भित्तिकायाम्–ईहामृगाणाम्, वृकाणां रूपाणि, वृषभाणां रूपाणि, तुरङ्गमाणां रूपाणि, नरमगरमत्स्यानां रूपाणि; पक्षिणां भारण्ड–गरुड–मयूरकादीनां रूपाणि, सर्पाणां रूपाणि, किन्नराणां रूपाणि, कस्तूरिकामृगाणां रूपाणि, अष्टापदानाम्, शार्दूल–सिंहानां रूपाणि, कुञ्जराणां रूपाणि, वनलतानां रूपाणि, पद्मलतानां रूपाणि चित्रितानि सन्ति । पुनर्यस्मिन् विमाने नाटकं भवति, तस्मिन् नाटके जायमाने विविधानां वादित्राणां संपूर्णः शब्दो नित्यं भवति । पुनर्यस्मिन् विमाने सजलस्य महामेघस्य शब्दवद्

गम्भीरो देवदुन्दुभीना रव'-शब्दो वर्तते । ज्ञायते तद् विमान देवदुन्दुभीशब्देन सकल जीवलोक ससार पूरयति इव । पुनर्यद् विमान कृष्णागरु , प्रवर' कुन्दुरुष्कशब्देन, चीड , तुरुष्कशब्देन सेल्हारस एतेषा धूपस्य धूपेन मघमघायमान वर्तते । पुनर्यस्मिन् विमाने सदैव उद्योतो वर्तते । देवाना योग्यम् । सदैव शान्तियुक्तम्, एतादृश विमान त्रिशला क्षत्रियाणी पश्यति ॥ १२ ॥ ४४ ॥ अथ रत्नराशिस्वप्न वर्णयति–

तओ पुणो पुलग–वेरिंद–नील–सासग–कक्केयण–लोहियक्ख–मरगय–मसारगल्ल–पवाल–फलिह–सोगंधिय–हंसगब्भ–अंजण–चंदप्पहवररयणेहिं महियलपइट्ठिय, गगनमंडलं तं पभासयंतं, तुंगं, मेरुगिरिसन्निकासं पिच्छइ सा रयणनिकररासिं ॥ १३ ॥ ४५ ॥

ततः पुनः सा त्रिशला क्षत्रियाणी त्रयोदश स्वप्ने रत्नाना राशिं पश्यति । तानि कानि कानि रत्नानि सन्ति ? तेषा नामानि कथ्यन्ते–पुलकरत्न–वज्ररत्न–नीलरत्न–सासकरत्न–कर्केतनरत्न–लोहितरत्न–मरकतरत्न–प्रवालरत्न–स्फटिकरत्न–सौगन्धिकरत्न–हंसगर्भरत्न अञ्जनरत्न–चन्द्रप्रभरत्नानि अन्यान्यपि प्रधानानि रत्नानि विशाले सुवर्णस्य स्थाले स्थापितानि । तेषा रत्नाना पुञ्जो मेरुपर्वतवद् उच्चैस्तरो गगनमण्डल देदीप्यमान कुर्वन्त (रत्नराशिं) त्रिशला पश्यति ॥ १३ ॥ ४५ ॥ इति त्रयोदशस्वप्नम् उक्तम् । अथ चतुर्दश स्वप्न वर्णयति–

सिहिं च सा विउल–ज्जल–पिंगलमहु–घयपरिसिच्चमाणनिद्धूमधगधगायंतजालुज्जलाभिरामं, तरतमजोगजुत्तेहिं जालपयरेहिं अन्नुन्नं इव अणुपइन्नं पिच्छइ सा जालुज्जलणगअंबरं व कत्थइ पयंतं, अइवेगचंचलं सिहिं ॥ १४ ॥ ४६ ॥

चतुर्दशस्वप्नेऽग्निशिखां पश्यति । कीदृशीम् अग्निशिखाम् ? विपुला विस्तीर्णा, उज्वला निर्मला । तथा पिङ्गला, पीत–रक्तवर्णा । पुनर्यथा मधु–घृताभ्यां सिक्ता सती निर्धूमा, धगधगशब्दं कुर्वाणा, तथा याऽग्निशिखा जाज्वल्यमाना । पुनर्यस्याम् अग्निशिखायाम् अनेका लघिष्ठाः, अतिवृद्धाः, वृद्धतराः, अतिलघिष्ठतरा ज्वाला वर्तन्ते एतादृशीभिः अनेकाभिर्ज्वालाभिः याऽग्निशिखा संकुलाऽस्ति । पुनर्यस्यां चाऽग्निशिखायाम् अनेका ज्वाला अन्योन्यं प्रविशन्ति एतादृशीम् अग्निशिखां धूमरहितां, जाज्वल्यमानां कुत्रचित् प्रदेशे आकाशं पचन्तीमीव अतीव चपलाम् अग्निशिखां त्रिशला पश्यति ॥ अत्राऽयं विशेषः–यस्तु तीर्थकरजीवः स्वर्गात् च्युत्त्वा यस्या गर्भे उत्पद्यते सा देवविमानं पश्यति । यस्तु पाताल–भूमेश्च्युत्त्वा यस्या गर्भे उत्पद्यते सा भुवनं पश्यति । इति चतुर्दशस्वप्नवर्णनम् । अथ चतुर्दशान् स्वप्नान् दृष्ट्वा त्रिशला यत् करोति तदाह–

इमे एयारिसे सुभे, सोमे, पियदंसणे, सुरूवे सुविणे दट्ठूण सयणमज्झे पडिबुद्धा अरविंदलो-

यणा, हरिसपुलइअगी एए चउद्दस सुमिणे, सव्वा पासेइ तित्थयरमाया। ज रयणि वक्कमई, कुच्छिसि महायसो अरहा ॥ ४७ ॥

एतान् चतुर्दश महास्वप्नान् यथा पूर्ववर्णितान्, सुभगान्, सौम्यान्, प्रियदर्शनान्, सुरूपान् दृष्ट्वा, सा त्रिशला क्षत्रियाणी शयनीयमध्ये प्रतिबुद्धा जागरूका आसीत्–विनिद्रा जाता, कमलवल्लोचने विकसिते। हर्षवशात् त्रिशलाया सर्वम् अङ्ग पुलकितम् आसीत्। सर्वा अपि रोमराजय उल्लसिता। एतान् चतुर्दश स्वप्नान् सर्वास्तीर्थंकरजनन्यो यदा तीर्थंकरस्य जीव कुक्षौ गर्भत्वेन उत्पद्यते तदाऽवश्य पश्यन्ति। तस्मात् कारणात् त्रिशलाऽपि श्रीमहावीरस्वामिनो गर्भाऽवतरणात् चतुर्दश महास्वप्नान् दृष्ट्वा शय्याया जजागार ॥ ४७ ॥

तए ण सा तिसला खत्तियाणी इमे एयारूवे उराले चउद्दस महासुमिणे पासित्ता ण पडिबुद्धा समाणी हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हियया, धाराहयकयवपुप्फग पिव समूससिअरोमकूवा सुविणुग्गह करेइ, करित्ता सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता पायपीढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता अतुरिअ–मचवल–मसभताए अविलबियाए रायहससरिसीए गइए जेणेव सयणिज्जे, जेणेव

सिद्धत्थे खत्तिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सिद्धत्थं खत्तिअं ताहिं इट्ठाहिं, कंताहिं, पियाहिं, मणुन्नाहिं, मणोरमाहिं, उरालाहिं, कल्लाणाहिं, सिवाहिं, धन्नाहिं, मंगल्लाहिं, सस्सिरीयाहिं, हिययगमणिज्जाहिं, हिययपल्हायणिज्जाहिं, मिउ–महुर–मंजुलाहिं गिराहिं संलवमाणी २ पडिबोहेइ ॥ ४८ ॥

ततश्चतुर्दश स्वप्नावलोकानाऽनन्तरं सा त्रिशला क्षत्रियाणी एतादृशान् पूर्वोक्तान् चतुर्दश महास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा सती, हृष्ट–तुष्टहृदया मेघधाराहतकदम्बपुष्पम् इव समुच्छ्वसितरोमकूपा सती च स्वप्नचिन्तनं करोति। यथानुक्रमं स्वप्नान् स्मरन्ती स्वप्नग्रहं कृत्वा च शयनीयाद् अभ्युत्तिष्ठते, अभ्युत्थाय च पादपीठे प्रत्यवरोहते, पादपीठात् प्रत्यवरुह्य चाऽत्वरितम्–मानसिकोत्तालरहितम्। अचपलम्–कायचापल्यरहितम्। असंभ्रान्तम्–स्खलनादिरहितम्। अविलम्बितया, भित्ताद्यवष्टम्भरहितनया। राजहंसी सदृश्या गत्या यत्रैव शयनीये सिद्धार्थः क्षत्रियः सुप्तोऽस्ति, तत्रैवोपागच्छति, उपागत्य च सिद्धार्थं क्षत्रियं यादृशीभिर्गीर्भिः–वाणिभिर्जागरयति, ता वाणीः वर्णयन्ति। कथंभूताभिर्गीर्भिः ? 'इट्ठाहिं' इति इष्टाभिः, सिद्धार्थस्य वल्लभाभिः कान्ताभिः, सिद्धार्थेन सदा वाञ्छिताभिः। पुनः प्रियाभिः–द्वेषरहिताभिः। पुनर्मनोज्ञाभिः–सर्वेषां भर्तुर्वा मनोज्ञाभिः। पुनर्मनोरमाभिः–

मन प्रियचिन्तकाभि , पुनरुदाराभि –वर्ण–स्वरोच्चारेण स्फुटाभि । पुन कल्याणाभि –समृद्धिकराभि । पुन शिवाभि –निरुपद्रवाभि । धन्याभि –धनलाभकराभि । माङ्गल्याभि –माङ्गल्यवादिनीभि । पुन सश्रीका भि –अलङ्कारादिशोभायुक्ताभि । हृदयगमनीयाभि –हृदये या गच्छन्ति कोमलत्वात्, सुबोधकत्वाच्च हृद यगामिनीभि । पुन हृदयप्रह्लादिकाभि –यासा वाणीना श्रवणाद् भर्तुर्हृदयमानन्द धत्ते । पुनर्मृदु–मधुर–मञ्जुलाभि'–मृदु –कोमला , मधुरा –रसवत्य , मञ्जुला –सपूर्णोच्चारा' । अथवा मित–मधुर–मञ्जुलाभि', मिता पद–वर्णादित स्तोका । यद्वार्था –ताभिर्वाणीभिस्त्रिशलास्वभर्तार जागरयति इत्यर्थ ॥ ४८ ॥

तए ण सा तिसला खत्तिआणी सिद्धत्थेण रण्णा अब्भणुण्णाया समाणी नानामणि–कणग–रयणभत्तिचित्तसि भद्दासणसि निसीयइ, निसीइत्ता आसत्था, वीसत्था, सुहासणवरगया सिद्धत्थ खत्तिअ ताहि इट्ठाहि, जाव–सलवमाणी, सलवमाणी एव वयासी–॥ ४९ ॥

तत सा त्रिशला क्षत्रियाणी सिद्धार्थेन राज्ञा अभ्यनुज्ञा–दत्ताऽऽज्ञा सती नानामणि–कनक–रत्नभक्तिचित्रे–मणि–कनक–रत्नजटिते, भद्रासने–सुखासने निषीदति, निषद्य च 'आसत्था'–दूरीकृतमार्गाऽऽगमनखेदा ।

'विसत्था'–विशेषेण स्वस्था । गृहीतविश्रामा, सुखासनवरगता स्थिता सती सिद्धार्थं क्षत्रियं ताभिः पूर्वोक्ताभिर्वाग्भिः जल्पन्ती, एवम् अवादीत्– ॥ ४९ ॥

एवं खलु अहं सामी ! अज्ज तंसि तारिसगंसि सयणिज्जंसि, वण्णओ० जाव–पडिबुद्धा, तं जहा–गय–उसभ० गाहा । तं एएसिं सामी ! उरालाणं चउद्दसण्हं महासुमिणाणं के मन्ने कल्लाणे, फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ? ॥ ५० ॥

भो स्वामिन् ! एवम्–अमुना प्रकारेण, खलु निश्चयेनाहं स्वामी अद्य तस्मिन् तादृशके पूर्वोक्ते शयनीये सुप्ता–जाग्रती च सती चतुर्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा प्रतिबुद्धा । ते चतुर्दश गजादयः, इमे स्वप्ना मया दृष्टाः, तेषां महास्वप्नानां मन्ये–संभावयामि–कः फल–वृत्तिविशेषो भविष्यति ? त्रिशला स्वभर्तारंप्रति इति पप्रच्छ–॥ ४९ ॥

तए णं से सिद्धत्थे राया तिसलाए खत्तिआणीए अंतिए एयमट्ठं सुच्चा, निसम्म हट्ठ–तुट्ठ–चित्ते, आणंदिए, पीइमणे, परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाणहियए, धाराहयनीवसुरभिकुसुमचंचुमालइयरोमकूवे ते सुमिणे ओगिण्हेइ, ते सुमिणे ओगिण्हित्ता ईहं अणुपवि-

सइ, इह अणुपविसित्ता अप्पणो साहाविएण, मइपुव्वएण बुद्धि–विण्णाणेण तेसिं सुमिणाण अत्थुग्गह करेइ, करित्ता तिसला खत्तिआणि ताहिं इट्ठाहिं, जाव–मंगल्लाहिं, मिय–महुर–ससिरीयाहिं, वग्गूहिं सलवमाणे, सलवमाणे एव वयासी– ॥ ५१ ॥

तत' स सिद्धार्थो राजा, त्रिशला क्षत्रियाण्या अन्तिकाद् इमम् अर्थं श्रुत्वा, निशम्य हृष्ट–तुष्टचित्त सन् आनन्दित',प्रीतमना , परमसौमनसिक., हर्षवशविसर्पमाणहृदय , मेघधाराहतकदम्बकुसुमवदुल्लसितरूपस्तान् उद्गृह्णाति, शृणोति इहाम् अनुप्रविशति । आत्मन' स्वभावेण, मतिपूर्वकेन, बुद्धि–विज्ञानेन तेषा स्वप्नानाम् अर्थग्रहण करोति, अर्थग्रहण कृत्वा त्रिशला क्षत्रियाणी ताभिर्विशिष्टाभि पूर्वोक्तवर्णनायुक्ताभिर्वाणीभिरेवम् अवादीत्– ॥ ५१ ॥

उराला ण तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा, कल्लाणा ण तुमे देवाणुप्पिए सुमिणा दिट्ठा, एव सिवा, धन्ना, मगल्ला, ससिरीया, आरुग्ग–तुट्ठि–दीहाउ–कल्लाण–(ग्रं० ३००) मंग-ल्लकारगा ण तुमे देवाणुप्पिए ! सुमिणा दिट्ठा, त जहा–अत्थलाहो देवाणुप्पिए ! भोग-

लाभो० पुत्तलाभो० सुक्खलाभो० रज्जलाभो० एवं खलु तुमे देवाणुप्पिए। नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं विइक्कंताणं अम्हं कुलकेउं, अम्हं कुलदीवं, कुल-पव्वयं, कुलवडिंसयं, कुलतिलयं, कुलकित्तिकरं, कुलवित्तिकरं, कुलदिणयरं, कुलाधारं, कुल-नंदिकरं, कुलजसकरं, कुलपायवं, कुलविवद्धणकरं, सुकुमालपाणिपायं, अहीण–संपुण्णपं-चिंदियसरीरं, लक्खण–वंजण–गुणोववेअं, माणु–म्माणप्पमाणपडिपुण्णसुजायसव्वंगसुंदरंगं, ससिसोमाकारं, कंतं, पियदंसणं दारयं पयाहिसि ॥ ५२ ॥

अतः सिद्धार्थो राजा वदति–हे देवाऽनुप्रिये ! उदारास्त्वया स्वप्ना दृष्टाः, कल्याणास्त्वया स्वप्ना दृष्टाः; एवं शिवाः, धन्याः, माङ्गल्याः, सश्रीकाः, आरोग्य–तुष्टि–दीर्घाऽऽयुष्यकारकाः, कल्याण–माङ्गल्यकारकास्त्वया स्वप्ना दृष्टाः। हे देवानुप्रिये ! अर्थलाभो भविष्यति, भोगलाभो भविष्यति, पुत्रलाभो भविष्यति, सौख्यलाभो भविष्यति, राज्यलाभो भविष्यति । एवं खलु निश्चयेन नवसु मासेषु, सार्धसप्तदिवसेषु व्यतिक्रान्तेषु सत्सु अस्मत्कुले केतुम्–ध्वजसदृशम्। अस्मत्कुले द्वीपम्–द्वीपसदृशम्, अस्मत्कुले दीपम्–दीपसमानं वा। अस्मत्कुले

पर्वतसमान स्थिरत्वात् । अस्मत्कुलेऽवतंसकसमान शेखरसमानम् । कुले तिलकसदृश भूषणत्वात्। कुले दिनकरसदृशम्, कुलस्याऽऽधारम्, कुलनन्दिकरम्, कुलवृद्धिकरम्, कुलस्य कीर्तिकरम्, कुलस्य वृत्तिकरम्-निर्वाहकरम्, कुलस्य यशस्करम्, कुले पादपम्-वृक्षसदृशम्, बहूनाम् आश्रयणीयत्वात्। कुलस्य विशिष्टवृद्धिकरम्, सुकुमालपाणि-पादम्, अहीन-सपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरम्, लक्षण-व्यञ्जन-गुणोपेतम्, मानो-न्मानप्रमाणप्रतिपूर्ण-सुजात सर्वाङ्गसुन्दरम्, शशिवत्सौम्याकारम्, कान्तम्, प्रियदर्शन दारकम्-पुत्र जनयसि ॥ ५२ ॥

से वि अ ण दारए उम्मुक्कबालभावे, विन्नायपरिणयमेत्ते, जुव्वणगमणुपत्ते, सूरे, वीरे, विक्कंते, विच्छिन्न-विउलबलवाहणे रज्जवई राया भविस्सइ ॥ ५३ ॥

स पुत्र कीदृशो भविष्यति-स दारको यदा उन्मुक्तबालभावो भविष्यति तदा विज्ञानानि सर्वाणि दर्शनमात्रेण, श्रवणमात्रेण वा ज्ञास्यति । स पुनर्यदा युवा भविष्यति तदा-शूर , महादानी, स्वप्रतिज्ञानिर्वाहको वा, वीर -सङ्ग्रामेऽभङ्ग , विक्रान्त - भूमण्डलाक्रमणे, विस्तीर्ण-विपुलबलवाहनो राज्यपती राजा भविष्यति ॥५३॥

त उराला ण तुमे देवाणुप्पिया ! जाव-दुच्च पि, तच्च पि अणुवूहइ । तए ण सा तिसला खत्तियाणी सिद्धत्थस्स रण्णो अतिए एय अट्ठ सुच्चा, निसम्म हट्ठ-तुट्ठा-जाव-हियया, जाव-

करयलपरिग्गहिअं दसनहं सिरसावत्तं मत्थए अंजलिं कट्टु एवं वयासी– ॥ ५४ ॥

'तं' इति तस्माद् हे त्रिशले ! त्वया उदाराः स्वप्ना दृष्टा इति द्विवारं, त्रिवारम् अपि सिद्धार्थो राजाऽनुबृं-हति–अनुवदति, ततः सा त्रिशला सिद्धार्थस्य राज्ञोऽन्तिके इमम् अर्थं श्रुत्वा, निशम्य, हृदि अवधार्य, हृष्ट–तुष्टहृदया, यावत्–करतलपरिगृहीतनखदशकं शिरसाऽऽवर्तम्–मस्तकेऽञ्जलिं कृत्वा एवम् अवादीत्–॥ ५४ ॥

एवं एयं सामी ! तहमेयं सामी ! अवितहमेयं सामी ! असदिद्धमेयं सामी ! इच्छिअमेअं सामी ! पडिच्छिअमेयं सामी ! इच्छियपडिच्छियमेयं सामी ! सच्चे णं एसमट्ठे–से जहेयं तुब्भे वयह त्ति कट्टु ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ, पडिच्छित्ता सिद्धत्थेणं रण्णा अब्भणुण्णाया समाणी नाना-मणि–रयणभत्तिचित्ताओ भद्दासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता अतुरिय–मचवल–मसंभंताए, अविलंबिआए रायहंसीसरिसीए गइए जेणेव सए सयणिज्जे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सयणिज्जं ओरुहइ ओरुहइत्ता एवं वयासी–॥ ५५ ॥

त्रिशला किमवादीत्–हे स्वामिन् ! एवमेव भवद्भिर्यदुक्तं तत्तथैव, अवितथमेतत्–सत्यमेतत्, असंदिग्धमे-

तत्–सदेहरहितमेतत्, एतद् ममाऽपि ईप्सितम्, भवतामपि एतदेव ईप्सितम्, भवताम् ईप्सित मम ईप्सितम् एकमेव जातम् ! हे स्वामिन् ! सत्योऽयमर्थं य हेतु यूय वदथ इति कृत्वा तान् स्वप्नान् सम्यक् प्रतीच्छति, सम्यग् गृह्णाति, गृहीत्वा च सिद्धार्थेन राज्ञाऽभ्यनुज्ञाता सती नानामणि–रत्न–कनकभक्तिचित्रिताद् भद्रासनाद् अभ्युत्तिष्ठते, अभ्युत्थाय चाऽत्वरितम्, अचपलम्, असम्भ्रान्त यथा स्यात्तथाऽविलम्बिततया राजहंसीसदृशया गत्या यत्र च स्वकीय शयनीय तत्र उपागच्छति, उपागत्य एवम् अवादीत्– ॥ ८५ ॥

मा एते उत्तमा, पहाणा, मगल्ला सुमिणा दिट्ठा अन्नेहि पावसुमिणेहि दिट्ठेहि पडिहणिस्सति ति कट्टु देव–गुरुजणसबद्धाहि पसत्थाहि, मगल्लाहि, धम्मियाहि, लट्ठाहि कहाहि सुमिणजागरिअ जागरमाणी, पडिजागरमाणी विहरइ ॥ ५६ ॥

त्रिशला किम् अवादीत्–मे मम उत्तमा , सर्वोत्कृष्टा', प्रधाना , माङ्गल्याश्चतुर्दशमहास्वप्ना दृष्टा , अन्यै कैश्चित् पापस्वप्नै प्रतिहनिष्यन्ते इति कृत्वा देव–गुरुजनसबद्धाभि प्रशस्ताभि , माङ्गल्याभि , धर्म्याभि', लष्टाभि , सुन्दराभिः कथाभि' स्वप्नजागरिका करोति–स्वय जागर्ति, अन्यान् सेवकसखीजनान् प्रतिजागरयन्ती विहरति ॥८६॥ पुन प्रभाते सिद्धार्थो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् आदिश्य यत् कार्यं कारयिष्यति। पश्चात् स्वप्नपा-

ठकान् आहूय तेभ्योऽपि च चतुर्दशस्वप्नानां फलं स्वयं श्रोष्यति, त्रिशलां प्रतिश्रावयिष्यति तथाऽग्रेतनव्याख्याने व्याख्यास्यामः ॥ एवं शासनाऽधीश्वरश्रीवर्धमानस्वामितो गौतमाद्यः सर्वे यावद् गुरुक्रमेण श्रीसङ्घस्य श्रेयसे सन्तु ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाप परिपूर्तिमिह तृतीयम् ॥ १ ॥

इति श्रीकल्पसूत्रकल्पद्रुमकलिकायां श्रीलक्ष्मीवल्लभगणिविरचितायां तृतीयं व्याख्यानं समाप्तम् ॥

अथ चतुर्थं व्याख्यानम् ।

वदामि भद्दवाहु पाईण चरमसकलसुयनाणि । सुत्तस्स कारगमिस दसाणुकप्पे य ववहारे ॥ १ ॥

अर्हद्भगवदुत्पन्नविमलकेवलज्ञानत उपदिष्ट विशिष्ट श्रीकल्पसिद्धान्तम् । तस्य वाचना भणने त्रयोऽधिकारा—तत्र प्रथम श्रीजिनवरचरित्रम् । तदनन्तर द्वितीयेऽधिकारे स्थविरावली । तृतीयेऽधिकारे साधुसमाचारी वाच्यते । तत्र श्रीजिनचरित्राऽधिकारे चतुर्थे व्याख्याने श्रीमहावीरस्य जन्मकल्याणक व्याख्यायते—

तए ण सिद्धत्थे खत्तिए पच्चूसकालसमयसि कोडुबिअपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावित्ता एव वयासी—॥ ५७ ॥ खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ ! अज्ज सविसेस बाहिरिअ उवट्ठाणसाल गधोदयसित्त सुइअसमज्जिओवलित्त सुगधवरपचवण्णपुप्फोवयारकलिअ, कालागुरु—पवरकुदुरुक्क—तुरुक्कडज्झतधूवमघमघतगधुद्धुयाभिराम सुगधवरगधिय गधवट्टिभूअ करेह, कारवेह, करित्ता, कारवित्ता य सीहासण रयावेह, रयावित्ता ममेयमाणत्तिय खिप्पामेव पच्चप्पिणह ॥ ५८ ॥

तए णं ते कोडुंबिअपुरिसा सिद्धत्थेणं रण्णा एवं वुत्ता समाणा हट्ठा, तुट्ठा, जाव-हियया करयल जाव-कट्टु एवं सामि त्ति आणाए विणएणं वयणं पडिसुणंति, पडिसुणित्ता सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स अंतिआओ पडिनिक्खमंति, पडिनिक्खमित्ता जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवागच्छित्ता खिप्पामेव सविसेसं बाहिरियं उवट्ठाणसालं गंधोदगसित्तं जाव-सीहासणं रयाविंति, रयावित्ता जेणेव सिद्धत्थे खत्तिए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहियं दसनहं सिरसावत्तं, मत्थए अंजलिं कट्टु सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स तमाणत्तिअं पच्चप्पिणंति ॥ ५९ ॥

अथाऽस्य सूत्रस्य अर्थः कथ्यते-ततः सिद्धार्थो राजा प्रभातकाले कौटुम्बिकपुरुषान् आदेशकारिपुरुषान् शब्दायते, शब्दयित्वा च एवम् अवादीत्-शीघ्रमेव भो देवानुप्रियाः! अद्य विशेषेण बाह्यसभागृहं सभामण्डपं सम्मार्जयित्वा सुरभिजलेन सिक्त्वा, गोमयेन लिप्त्वा, सुगन्धपञ्चवर्णैः सरसकुसुमैः, तथा सुगन्धचूर्णैर्विराजमानम्, कृष्णागरु-चीड-सेल्हारस-दशाङ्गधूपैः सुगन्धैर्मघमघायमानं यूयं गत्वा ममाऽऽज्ञां कुरुत,

अन्येभ्योऽपि गृय कारयत । पश्चात् तत्र सभामण्डपे सिंहासन स्थापयत एव ममाज्ञा कृत्वा पश्चाद् ममाऽऽज्ञा ददत-पश्चात् प्रत्यर्पयत ॥ ५८ ॥ ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषा सिद्धार्थेन राजा एवम् उक्ताः सन्तो हर्षिता, तुष्टा, हतहृदया', प्रफुल्लितहृदया सजाता । द्वावपि हस्तौ सयोज्य वन्दना कृत्वा एवम् अवादिषु -हे स्वामिन् ! युष्माभि अस्माक य आदेशो दत्त स चाऽस्माभि प्रमाणीकृत । एव कृत्वा ते आदेशकारिपुरुषा सिद्धार्थस्य राज सकाशात् प्रतिनिस्सरन्ति, प्रतिनिष्क्रामन्ति, प्रतिनिष्क्रम्य राज सर्वाम् आज्ञा कृत्वा राज्ञ समीपम् आगत्य एव वदन्ति-हे महाराज ! अस्माक या आज्ञा दत्ता आसीत्, ता सर्वां कृत्वा समागता स्म ॥ ५९ ॥

तए ण सिद्धत्थे खत्तिए कल्ल पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुप्पलकमलकोमलुम्मीलियमि अहा-पडुरे पभाए, रत्तासोगप्पगास-किसुअ-सुअमुह-गुजद्धराग-बधुजीवग-पारावयचलण-नय-णपरहुअसुरत्तलोअण-जासुअणकुसुमरासि-हिंगुलनिअरातिरेगसीहतसरिसे कमलायरखडवो-हए उट्ठिअम्मि सूरे सहस्सरस्सिम्मि दिणयरे तेअसा जलते, तस्स य करपहरापरद्धम्मि अधयारे बालायवकुंकुमेण खचिअॅ व्व जीवलोए, सयणिज्जाओ अब्भुट्ठेइ ॥ ६० ॥ अब्भुट्ठित्ता पायपी-ढाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता ।

ततः सिद्धार्थो राजा कल्यप्रादुर्प्रभाते जाते सति, रजन्यां गतायां सत्यां प्रकाशे जाते सूर्ये उद्गतः। स सूर्यो यदा उद्गतस्तदा किं किं जातं तत् कथ्यते–सरोवरेषु प्रफुल्लितानि कमलानि। तथा रजन्यां यानि कृष्णमृगाणां नेत्राणि निद्रया मीलितानि तानि अपि प्रभातसमये विकस्वराणि जातानि। यथा पाण्डुरे श्वेतवर्णे प्रभाते जाते सूर्य उद्गच्छन् ईदृशो रक्तवर्णो राजते। स रक्तवर्णः कीदृशः ? रक्ताशोकवृक्षस्य यादृशः प्रकाशो भवति, प्रफुल्लितस्य किंशुकवृक्षस्य यादृशी शोभा भवति, शुकमुखवत्, गुञ्जाया अर्धवद् एतेषां पदार्थानां यदूरक्तत्वं ततोऽपि अधिकं रक्तत्वं राजते। पुनरपि कीदृशोऽस्ति बन्धुजीवक–रक्तपुष्पविशेषवत्, तथा पारावतपक्षिणश्चरण–नयनवद् आरक्तः, तथा परभृता–कोकिला तस्या नेत्रवत्, तथा जासूकुसुमवत्, तथा सुजात्यहिङ्गुलकपुञ्जवत्, तथा एभ्योऽपि अधिकरक्तवर्णस्तेन विराजमानः श्रीसूर्य उद्गतः। पुनरपि सूर्यः कीदृशोऽस्ति ? कमलाऽऽकरेषु, ह्रदेषु यानि कमलानि सन्ति तेषां प्रबोधकोऽस्ति। तस्य सूर्यस्य किरणैरन्धकारे प्रहृते सति बालेन आतपेन कृत्वा ज्ञायते, कुङ्कुमेन सकलं जीवलोकं पूरितमिव जातम्। पुनः स सूर्यः कीदृशोऽस्ति ? यस्य सूर्यस्य सहस्र-किरणानि सन्ति। पुनर्यः सूर्यो दिनस्य कारकोऽस्ति। तेजसा जाज्वल्यमानो जातस्तदा स सिद्धार्थो राजा शय्यात उत्थाय पादपीठोपरि पदं ददाति, ततः पादपीठाद् उत्तरति, उत्तीर्य– ॥ ६० ॥

जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता अट्टणसालं अणुपविसइ, अणुपवि-

सित्ता अणेगवायाम–जोग–वग्गण–वामद्दण–मल्लजुद्धकरणेहि सते परिस्सते, सयपाग–सहस्सपागेहि सुगधवरतिल्लमाइएहि पीणणिज्जेहि, दीवणिज्जेहि, मयणिज्जेहिं, विहणिज्जेहि, दप्पणिज्जेहि, सव्विंदिय–गाय–पल्हायणिज्जेहिं अब्भगिए समाणे तिल्लचम्मसि निउणेहि, पडिपुण्णपाणि–पायसुकुमालकोमलतलेहि पुरिसेहि अब्भगण–परिमद्दणुव्वलणकरण–गुणनिम्माएहि, छेएहि, दक्खेहि, पट्ठेहि, कुसलेहि, मेहावीहि, जिअपरिस्समेहि अट्ठिसुहाए, मससुहाए, तयासुहाए, रोमसुहाए, चउव्विहाए सुहपरिकम्मणाए सवाहणाए समाणे अवगयपरिस्समे अट्टणसालाओ पडिनिक्खमइ ॥ ६१ ॥ पडिनिक्खमित्ता जेणेव मज्जणघरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता मज्जणघर अणुपविसइ, अणुपविसित्ता ।

तत सिद्धार्थो राजा अट्टनशालाया मल्लयुद्धशालायाम् आगच्छति, आगत्य प्रविश्य च अनेकैर्व्यायामैर्दण्डाना भरणै, पुनरुत्थानै, निपीडनै, इत्यादिपरिश्रमैर्योग । गुणत्रिकादीनाम् उत्पाटनम् । वल्गनम् उच्चै, अध, तिर्यक् कूर्दनम् । व्यामर्दन बाहोर्मोटनम्, श्रम करोति । ततो मल्लयुद्ध करोति । ततो मल्लयुद्धादिक

कृत्वा श्रान्तः, विशेषेण श्रान्तः। ततः पश्चात् शतपाकं तैलम्—यत्र तैले शतसंख्या औषधयः प्रक्षिप्ताः सन्ति, अथवा यत् तैलं शतप्रमाणेन द्रव्येण निष्पन्नं वर्तते। तथा सहस्रपाकं तैलम्—यत्र तैले सहस्रम् औषधयः प्रक्षिप्ताः सन्ति, अथवा यत्तैलं सहस्रद्रव्येण निष्पन्नम्, तेन तैलेन सिद्धार्थो राजा मर्दनां कारयति सा मर्दना कीदृशी गुणकरा वर्तते, प्रीणनकरा रस-रुधिर-धातूनां प्रीतिकारिका। पुनः कीदृशी मर्दना? दीपनकरा यस्यां मर्दनायां कृतायां क्षुधाऽग्निर्दीप्यते तस्माद् दीपनकरा। पुनः कथंभूता सा मर्दना? दर्पणकरा, बलवृद्धिकरुन्मादकरा, कामोद्दीपका। पुनः कीदृशी? बृंहणकरा मांसवृद्धिकरा, पुष्टिकरा। पुनः कीदृशी? सर्वेन्द्रिय-गात्रप्रह्लादकरा एतादृशी मर्दना। अथ ये मर्दनां कुर्वन्ति ते पुरुषाः कीदृशा वर्तन्ते? संपूर्णहस्त-पादसहिताः, सुकुमालकर-चरणाऽङ्गुलिसहिताः। पुनस्ते पुरुषाः कीदृशाः सन्ति? छेकाः, प्रवीणाः, दक्षाः, शीघ्रं कार्यकर्तारः। पुनस्ते मर्दनकारकाः पुरुषाः कीदृशाः सन्ति? प्रष्ठाः, अन्यैः पृष्टव्याः। पुनः कीदृशाः? कुशलाः, अन्येभ्यो मर्दनकरेभ्यो विशेषज्ञाः। पुनः कीदृशाः? मेधाविनो बुद्धिमन्तः। पुनः जितपरिश्रमाः। मर्दनकारकैः पुरुषैर्मर्दना कीदृशी कृता? अस्थिसुखा, मांससुखा, त्वक्सुखा, रोमसुखा चतुर्विधा सुखकारिणी अङ्गशुश्रूषा कृता। तदनन्तरं राजा सिद्धार्थः स्वस्थो जातः। ततः पश्चात् सिद्धार्थो राजा श्रमशालातो निस्सरति ॥ ६१ ॥ निस्सृत्य यत्र मज्जनस्य गृहं तत्र आगत्य, मज्जनगृहं प्रविशति,—

समुत्ताजालाकुलाभिरामे, विचित्तमणि–रयणकुट्टिमतले रमणिज्जे ण्हाणमडवंसि, नाणामणि–रयणभत्तिचित्तंसि ण्हाणपीढंसि सुहनिसण्णे पुप्फोदएहि अ, गधोदएहि अ, उण्होदएहि अ, सुहोदएहि अ, सुद्धोदएहि अ कल्लाणकरणपवरमज्जणविहीए मज्जिए, तत्थ कोउअसएहिं वहुविहेहिं कल्लाणगपवरमज्जणावसाणे पम्हलसुकुमालगधकासाइअलूहिअगे, अह य सुमहग्घदूसरयणसुसवुडे सरससुरभिगोसीसचदणाणुलित्तगत्ते, सुइमालावण्णगविलेवणे,आविद्धमणिसुवण्णे, कप्पियहार–द्धहार–तिसरयपालंवपलवमाणकडिसुत्तसुकयसोभे, पिणद्धगेविज्जे, अगुलिज्जगललियकयाभरणे,नानामणि–कणग–रयणवरकडग–तुडिअथभिअभुए,अहिअरूवसस्सिरीए कुडलउज्जोइआणणे, मउडदित्तसिरिए, हारोत्थयसुकयरइअवच्छे, मुद्दिआपिगलगुलीए पालंवपलवमाणसुकयपडउत्तरिज्जे, नाणामणिकणगरयणविमलमहरिहनिउणोचिअमिसिमिसितविरइअसुसिलिट्ठ विसिट्ठ लट्ठ-आविद्धवीरवलए, किं वहुणा ? कप्परुक्खए चेव अलकिअविभूसिए नरिंदे,

सकोरिंटमल्लदामेणं छत्तेणं धरिज्जमाणेणं, सेअवरचामराहिं उद्धुव्वमाणीहिं मंगलजयसद्दकयालोए ।

तद् मज्जनगृहं कीदृशं वर्तते ? मौक्तिकजालकसहितम् अस्ति । विचित्रैर्नानाप्रकारैर्मणिभिश्चन्द्रकान्ताभिः, तथा रत्नैर्वैडूर्यादिभिर्जटिताङ्गनप्रदेशे रमणीके स्नानमण्डपे नानाविधमणिरत्नानां रचनया विचित्रे स्नानपीठे तिष्ठति, स्थित्वा एतादृशैः पानीयैः स्नानं करोति–कीदृशानि पानीयानि ? पुष्परससहितानि, गन्धोदकैश्चन्दन–कस्तूरिकायुक्तानि, शुद्धोदकानि–पवित्र–निर्मलजलानि, गङ्गादीनां जलानि एतैः पानीयैः कल्याणकारकं प्रधानं स्नानं कृत्वा, तस्य स्नानस्य अवसाने पक्ष्मयुक्तेन, सुकुमालेन, कुङ्कुम–चन्दन–कर्पूर–कस्तूरिकादिगन्धद्रव्यैः, कषायेन वस्त्रेण शरीरं लूषयित्वा, अथ तम् अस्फाटितं मूषकादिना न क्षतम्, न ज्वलितम्, कूटादिनाऽकलङ्कितं दूष्यरत्नं वस्त्ररत्नं परिदधाति । पुनः सरससुगन्धयुक्तगोशीर्षचन्दनं तेन शरीरं लिप्तम्, पवित्रपुष्पमाला गले धृता, कुङ्कुमादिना तिलकं कृतम्, चोवादिना विलेपश्च कृतः, मणि–स्वर्णादिना रचितानि आभरणानि अङ्गे धृतानि । पुनः अष्टादशशरा हाराः, नवशराः, त्रिशराः, एकशराश्च हारा हृदये कल्पिताः । पुनः प्रालम्बप्रलम्बो लम्बायमानो बहुभिर्हीरकैर्मणिभी रत्नैर्जटितं यत् फुन्दकं तेन विराजितं यत् कटीसूत्रं कटीदवरकं तदपि सिद्धार्थेन राजा कट्यां धृतं तेन शोभायुक्तः । पश्चाद् ग्रीवाया आभरणं ग्रीवायां धृतम्, अङ्गुलीषु अङ्गुल्या-

आभरणानि मुद्रिकादीनि परिधृतानि। नानाविधमणि–रत्नरचितबहुमूल्यकटकादिनाऽऽभरणैः, त्रुटितै, केयूरैः स्तम्भितभुजो जातः। सिद्धार्थो भूपोऽधिकरूपश्रिया युक्तः। अथ श्रीसिद्धार्थभूपस्य आभरणानि उच्यन्ते–कुण्डलाभ्यां मुखं विराजते, पुनः मुकुटेन मस्तकं दीप्यते, हारेणाऽऽच्छादितहृदयः, मुद्रिकाभिः पिङ्गवर्णीकृताऽङ्गुलिकः, महार्घं बहुमूल्यम्, पत्तने निष्पन्नम् अतीव उत्तमं वस्त्रं तस्य उत्तरासङ्गं कृतम्, नानाविधमणि–रत्न–स्वर्णजटितः, तथा चतुरकारुकेण रचितो यो वीरवलयः स च वाहौ धृतोऽस्ति। वीरवलयस्तु स उच्यते–यो वीरपुरुषैः सुभटैः अजेयैर्धार्यते। किं बहुना। श्रीभद्रबाहुस्वामी वदति–का बहुवर्णना क्रियते सिद्धार्थो राजा आभूषणैर्विभूषितः साक्षात् कल्पवृक्ष इव विराजते स्म, यथा कल्पवृक्षः पुष्पैः पत्रैर्विराजते। तथा सिद्धार्थो राजाऽऽभूषणैः, वस्त्रैश्च शोभते इत्यर्थः। तथा कोरण्टकवृक्षपुष्पाणां मालाभिर्विराजमानं छत्रं मस्तके सिद्धार्थभूपस्य विराजते। पुनः अत्युज्ज्वलैः श्वेतचामरैर्विराजमानः। पुनर्लोकैर्जयजयशब्देन उच्चार्यमाणो यं यं राजा विलोकयति स स पुरुषः सिद्धार्थं राजानं जयजयशब्दं वदति इत्यर्थः। अथ यदा राजा सिद्धार्थो महाडम्बरेण पुरुषसम्बन्धिषोडशशृङ्गाराणि धृत्वा सभामण्डपे आयाति तदा के के सार्धं समागताः सन्ति ते उच्यन्ते–

अणेगगणनायग–दंडनायग–राईसर–तलवर–माडंबिअ–कोडुंबिअ–मंति-महामंति–गणग-

दोवारिय–अमच्च–चेड–पीढमद्द–नगर–निगम–सिट्ठि–सेणावइ–सत्थवाह-दूअ–संधिवालसद्धिं संपरिवुडे धवलमहामेहनिग्गए इव गहगणदिप्पंतरिक्खतारागणाण मज्झे ससिव्व पिअदंसणे, नरवई, नरिंदे, नरवसहे, नरसीहे अब्भहिअरायतेअलच्छीए दिप्पमाणे मज्जणघराओ पडिनिक्खमइ ॥ ६२ ॥ मज्जणघराओ पडिनिक्खमित्ता ।

अनेकगणानां क्षत्रियसमूहानां नायकाः, दण्डनायकाः, राज्येश्वराः, कोट्टपालाः, मडम्बस्य अधिपाः, कुटुम्बस्य अधिपाः,कुटुम्बस्य श्रीगरण–देवगरण–यमगरण–सामन्त–महासामन्त–मण्डलीक–महामण्डलीक–चउरासीय–चउहटीय–मुकुटबद्ध–सन्धिपाल–दूतपाल–सन्धिविग्रहि–राजविग्रहि–अमात्य–महामात्य–श्रेष्ठि–सार्थवाह–व्यवहारिक–अङ्गरक्षक–पुरोहित–वृत्तिनायक–वहीवाहक–थईयायत–पटुपडियायत–टाटकमालि–इन्द्रजालि–फूलमालि–धनुर्वादी–मन्त्रवादि–ज्योतिर्वादि–तन्त्रवादि-अनेकदण्डधर–धनुर्धर–खड्गधर–छत्रधर–चामरधर–पताकाधर–नेजाधर–दीपधर–पुस्तकधर-झारीधर–ताम्बूलधर-प्रतिहार–शय्यापालक-गजपालक-अश्वपालक–अङ्गमर्दक–आरक्षक–मितबोला–कथाबोला–सत्यबोला–गुणबोला–समस्याबोला–फारसीबोला–व्याकरणबोला–तर्कबोला–साहित्यबन्धक–लक्षणबन्धक–छन्दबन्धक–अलंकारबन्धक–नाटकबन्धकेत्यादिपरिवारेण परिवृतो राजा सिद्धार्थो

राजसभा समागच्छति, मज्जनगृहाद् निर्गच्छति तदा कीदृश शोभते? धवलमहामेघाद् निस्सरन् सूर्य इव। गृहगण-नक्षत्र-तारागणाना मध्ये शशी चन्द्र इव लोकाना प्रियदर्शनो नरपतिर्मज्जनगृहाद् निस्सरति-निस्सृत्य

जेणेव बाहिरिआ उवट्ठाणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सीहासणसि पुरत्थाभिमुहे निसीअइ, निसीइत्ता अप्पणो उत्तरपुरच्छिमे दिसीभाए अट्ठ भद्दासणाइ सेअवत्थपच्चुत्थयाइ सिद्धत्थयकयमगलोवयाराइ रयावेइ, रयावित्ता अप्पणो अदूरसामते नाणामणिरयणमडिअ अहिअपिच्छणिज्ज महग्घवरपट्टणुग्गय सण्हपट्टभत्तिसयचित्तताण ईहामिअ-उसभ-तुरग-नर-मगर-विहग-वालग-किन्नर-रुरु-सरभ-चमर-कुजर-वणलय-पउमलय-भत्तिचित्त अब्भितरिअ जवणिअ अछावेइ, अछावेत्ता नाणामणिरयणभत्तिचित्त अत्थरयमिउमसूरगुत्थय सेअवत्थपच्चुत्थअ सुमउअ अगसुहफरिस विसिट्ठ तिसलाए खत्तिआणीए भद्दासण रयावेइ, रयावित्ता ॥ ६३ ॥

अथ राजा सिद्धार्थो यत्र बाह्य सभागृह तत्र आगच्छति, आगत्य च सिंहासने पूर्वाऽभिमुखस्तिष्ठति, आ-

त्मन उत्तरपूर्वस्यां दिशि ईशानकोणे अष्टौ भद्रासनानि स्थापयति, वस्त्रेण समाच्छादयति, दूर्वा–सर्षपैः कृतमङ्गलानि तानि भद्राऽऽसनानि सन्ति। ततः पुनः आत्मनः सकाशाद् न दूरवर्तिनी, न च निकटवर्तिनी प्रतिच्छदां रचयति। सा च परिच्छदा कीदृशी अस्ति? या नानाविधमणिरत्नैर्मण्डिता, अधिकप्रेक्षणीययोग्या, बहुमूल्या, वरं प्रधानं यत् पत्तनं सम्यग् वस्त्रोत्पत्तिस्थानं तत्र उत्पादिता। अत्यन्तं स्निग्धा रचना, शतचित्रैश्चित्रिता। तानि कानि चित्राणि सन्ति? ईहामृगाः मृगविशेषाः, वृका वा गवयाः, वृषभाः, गावः, तुरगाः, नराःमनुष्याः, मकरा जलजन्तुविशेषाः, विहगाः पक्षिणः, व्यालाः सर्पाः, किन्नरा देवविशेषाः, रुरवः कस्तूरिकामृगाः, शरभा अष्टापदाः, चमरी गौर्विशेषो मृगविशेषो वा, कुञ्जराः हस्तिनः, वनलता पद्मलता इत्यादीनि अनेकचित्राणि यस्यां परिच्छदायां विराजन्ते। जवनिका शब्देन परीचिः अन्तराले विस्तारयति, परीचिं विस्तार्य तन्मध्ये नानाविधमणि–रत्नानां भक्त्या चित्रितम् आस्तरेण युक्तम्। तद् अस्तरणं कीदृशं मृदु मसूरनामवस्त्रविशेषं तेनाऽऽच्छादितम्, श्वेतवस्त्रेण उपरि आच्छादितं सुकोमलम् अङ्गस्य सुखस्पर्शं विशिष्टं त्रिशला क्षत्रियाण्या उपवेशनाय भद्रासनं प्रस्थापयति, भद्रासनं प्रस्थापयित्वा– ॥ ६३ ॥

कोडुंबिअपुरिसे सद्दावेइ, सद्दावेत्ता एवं वयासी–॥ ६४ ॥ खिप्पामेव भो देवाणुप्पिआ !

अट्ठगमहानिमित्तसुत्तत्थधारए विविहसत्थकुसले सुविणलक्खणपाढए सद्दावेह ॥ तए ण ते कोडुंबिअपुरिसा सिद्धत्थेण रण्णा एव वुत्ता समाणा हट्ठतुट्ठ–जाव–हियया, करयल–जाव–पडिसुणति ॥ ६५ ॥ पडिसुणित्ता सिद्धत्थस्स खत्तियस्स अतिआओ पडिनिक्खमति, पडिनिक्खमित्ता कुडपुर नगर मज्झमज्झेण जेणेव सुविणलक्खणपाढगाण गेहाइ, तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता सुविणलक्खणपाढए सद्दाविति ॥ ६६ ॥ तए ण ते सुविणलक्खणपाढया सिद्धत्थस्स खत्तिअस्स कोडुंबिअपुरिसेहि सद्दाविआ समाणा हट्ठतुट्ठ–जाव–हियया ण्हाया, कयबलिकम्मा कयकोउअ–मगलपायच्छित्ता सुद्धप्पावेसाइ मगल्लाइ वत्थाइ पवराइ परिहिआ अप्प–महग्घाभरणालकियसरीरा सिद्धत्थय–हरिआलिआकयमगलमुद्धाणा सएहि २ गेहेहितो निग्गच्छति, निग्गच्छित्ता ।

अथ सिद्धार्थो राजा कौटुम्बिकपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा एवम्–अवादीत् भो देवाऽनुप्रिया ! शीघ्रम् एव अष्टाङ्गमहानिमित्तार्थपारगान् अन्यान् अपि विविधशास्त्रकुशलान्, स्वप्नलक्षणपाठकान्, शब्दयत अष्टाङ्गनि-

मित्तं यथा-दिव्य-उत्पात-अन्तरिक्ष-भौम-अङ्ग-स्वर-लक्षण-व्यञ्जनएतदष्टाङ्गनिमित्तम् । ततस्ते कौटुम्बिकपुरुषाः सिद्धार्थेन राज्ञा एवम्-उक्ताः सन्तो हर्षिताः, तुष्टाः, हृतहृदयाः संजाताः । सिद्धार्थस्य राज्ञ आदेशं विनयेन प्रतिशृण्वन्ति, प्रतिश्रुत्य सिद्धार्थस्य राज्ञः सकाशात् प्रतिनिस्सरन्ति, निःसृत्य क्षत्रियकुण्डग्राममध्ये २ भूत्वा यत्रैव स्वप्नलक्षणपाठकानां गृहाणि तत्रैव आगच्छन्ति, आगत्य स्वप्नलक्षणपाठकान् शब्दयन्ति, भो भोः स्वप्नलक्षणपाठकाः ! युष्मान् सिद्धार्थो राजा आह्वयति । ततस्ते स्वप्नलक्षणपाठकाः तेषां वचः श्रुत्वा हर्षिताः, संतुष्टाः संजाताः । स्नाताः, कृतवलिकर्माणः स्वकीय २ गृहेषु स्वकीय २ देवान् पूजयन्ति, निर्मलानि वस्त्राणि परिदधति, कौतुकानि, मषीतिलकादिमङ्गलानि कुर्वन्ति, सर्षप-दूर्वाऽक्षतादीनि मस्तके धारयन्ति, दुःस्वप्नादिनिवारणार्थं स्वकीयमङ्गलानि कुर्वन्ति, राज्यसभायां प्रवेशयोग्यानि माङ्गलिक्यकराणि अल्पमौल्यानि, वहुमौल्यानि आभरणानि धृतानि-अल्पमौल्यानि लोहमुद्रिकादीनि, वहुमौल्यानि स्वर्णरत्नमयानि आभरणानि तैः कृत्वा शरीराणि यैः अलंकृतानि सन्ति, एतादृशास्ते स्वप्नलक्षणपाठकाः स्वकीय २ गृहेभ्यो निर्गच्छन्ति, निर्गत्य-

खत्तियकुंडग्गामं नगरं मज्झंमज्झेणं जेणेव सिद्धत्थस्स रण्णो भवणवरवडिंसगपडिदुवारे, तेणेव उवागच्छंति, उवगच्छित्ता भवणवरवडिंसगपडिदुवारे एगओ मिलंति, गओ मिलित्ता

जेणेव वाहिरिआ उवट्ठाणसाला, जेणेव सिद्धत्थे खत्तिए, तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता करयलपरिग्गहिअ जाव–कट्टु, सिद्धत्थ खत्तिअ जएण, विजएण वद्धाविति ॥ ६७ ॥ तए ण ते सुविणलक्खणपाढगा सिद्धत्थेण रण्णा वदिय–पूइअ–सक्कारिअ–सम्माणिआ समाणा पत्तेअ २ पुव्वन्नत्थेसु भद्दासणेसु निसीयति ॥ ६८ ॥ तए ण सिद्धत्थे खत्तिए तिसल खत्तियाणि जवणिअतरिय ठावेइ, ठावित्ता पुप्फफलपडिपुण्णहत्थे परेण विणएण ते सुविणलक्खणपाढए एव वयासी–॥ ६९ ॥ एव खलु देवाणुप्पिया ! अज्ज तिसला खत्तियाणी तसि तारिसगसि जाव–सुत्तजागरा ओहीरमाणी २ इमे एयारूवे उराले चउद्दस महासुमिणे पासित्ता ण पडिबुद्धा ॥ ७० ॥ त जहा, गय० गाहा–

ते स्वप्नलक्षणपाठका. क्षत्रियकुण्डग्रामनगरस्य मध्ये २ भूत्वा यत्र सिद्धार्थस्य राज्ञो भवनाऽवतसकप्रतिद्वार यत्र गृहप्रतोलीद्वार तत्र आगत्य सर्वेऽपि एकत्र मिलन्ति, एकीभूय यत्र सभाया बाह्य सभामण्डपम्, यत्र

१ काचित्सुभटाना पञ्चशती परस्परम् असबद्धा सेवानिमित्त कस्यचिद्राज्ञ पुरो ययौ, राज्ञा च मन्त्रिवचसा परीक्षार्थम् एकैव शय्या

राजा सिद्धार्थः तत्र आगच्छन्ति, तत्र आगत्य करयुगलं संयोज्य सिद्धार्थराजानं जयेन, विजयेन वर्धापयन्ति। जयः स्वकीयदेशे, विजयः परदेशे। एवं जयेन, विजयेन वर्धापयन्ति, पश्चात् पुन आशीर्वादं प्रयच्छन्ति–दीर्घायुर्भव वृत्तिमान् भव सदा श्रीमान् यशस्वी भव। प्रज्ञावान् भव भूरिसत्त्व–करुणादानैकशौण्डो भव॥ भोगाढ्यो भव भाग्यवान् भव महासौभाग्यशाली भव। प्रौढश्रीर्भव कीर्तिमान् भव सदा विश्वोपजीवी भव॥ १॥ पुनः श्रीसिद्धार्थभूपं श्रीपार्श्वनाथस्य श्रावकं ज्ञात्वा, श्रीपार्श्वनाथस्य स्तुत्या आशीर्वादं ददति–

दशावतारो वः पायात् कमनीयाऽञ्जनद्युतिः। किं दीपो नहि श्रीपः किन्तु वामाङ्गजो जिनः॥ १॥

दशायां वृत्तिकायां अवतारो यस्य स दशावतारः। कमनीया मनोज्ञा अञ्जनेन कज्जलेन सदृशा द्युतिर्यस्य स कमनीयाऽञ्जनद्युतिः। एतादृशो यः कश्चिद् वर्तते स वो युष्मान् पायात्–रक्षतु, एतादृशः किं दीपः? तदा उच्यते–दीपो नहि, किन्तु श्रीपः–श्रियं पाति इति श्रीपः–कृष्णः? तदा उच्यते–श्रीपोऽपि नहि, किन्तु वामाङ्गजो जिनः–वामाया अङ्गजः पुत्रो वामाङ्गजः–श्रीपार्श्वनाथो जिनः। श्रीपार्श्वनाथस्तु दशाऽवतारो दश अवतारा

प्रेपिता, ते च सर्वेऽपि अहमिन्द्रा लघु–वृद्धव्यवहाररहिताः परस्परं विवदमानाः सर्वैरपि एषा शय्या व्यापार्या इति बुद्ध्या शय्यां मध्ये मुक्त्वा तदभिमुखपादाः शयितवन्तः, प्रातश्च प्रच्छन्नमुक्तपुरुषैर्यथावद्व्यतिकरे निवेदिते कथम् एते स्थितिरहिताः परस्परम् असंबद्धा युद्धादि करिष्यन्ति? इति राज्ञा निर्भर्त्स्य निष्काशिताः इति हेतोः ते स्वप्नपाठका एकतो मिलित्वाऽऽगताः॥

अमरभूतिप्रमुखा यस्य स दशावतार, पुन. कमनीया मनोज्ञा अञ्जनवत् कज्जलवद् द्युतिर्यस्य स कमनीयाऽञ्जनद्युति, एतादृश श्रीपार्श्वनाथो वो युष्मान् पातु। एवम् आशीर्वाद श्रुत्वा सिद्धार्थो राजा तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् वन्दते, पूजते वस्त्राऽलङ्कारै, सत्कारयति सद्गुणकथनेन, स्तौति पुन सन्मानयति आसन-अभ्युत्थानादिना, संतोषयति, पश्चाद् यानि पूर्वं भद्रासनानि रचितानि सन्ति तेषु स्थापयति, यदा ते स्वप्नलक्षणपाठका सिंहासनेषु तिष्ठन्ति, तदा श्रीसिद्धार्थो राजा, त्रिशला क्षत्रियाणी शब्दयति, शब्दयित्वा परिच्छदान्तरे भद्रासने स्थापयति। सा त्रिशलाऽपि पुष्प-फलै परिपूर्णहस्ता सती स्वर्णभद्रासने तिष्ठति। तत सिद्धार्थो राजा तान् स्वप्नलक्षणपाठकान् वदति-भो देवाऽनुप्रिया ? अद्य त्रिशला शयनीयगृहे शय्यायां सुप्ता, ईषद् निद्रां गच्छन्ती चतुर्दशस्वप्नान् गज-वृषभ-सिंहादीन् दृष्ट्वा जजागार-

त एएसिं ण चउद्दसण्ह महासुमिणाण देवाणुप्पिया! उरालाण के मन्ने कल्लाणे फलवित्तिविसेसे भविस्सइ ? ॥ ७१ ॥ तए ण ते सुमिणलक्खणपाढगा सिद्धत्थस्स खत्तियस्स अतिए एयमट्ठ सोच्चा, निसम्म हट्ठतुट्ठ-जाव-हयहियया, ते सुमिणे ओगिण्हति, ओगिण्हित्ता ईह अणुपविसति, अणुपविसित्ता अन्नमन्नेण सद्धि सचालेंति, सचालित्ता तेसिं सुमिणाण लद्धट्ठा,

गहिअट्ठा, पुच्छिअट्ठा, विणिच्छियट्ठा, अभिगयट्ठा सिद्धत्थस्स रण्णो पुरओ सुमिणसत्थाइं उच्चारेमाणा २ सिद्धत्थं खत्तियं एवं वयासी–॥ ७२ ॥ एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्हं सुमिणसत्थे बायालीसं सुमिणा, तीसं महासुमिणा, बावत्तरि सव्वसुमिणा दिट्ठा, तत्थ णं देवाणुप्पिया ! अरहंतमायरो वा, चक्कवट्टिमायरो वा अरहंतंसि वा, चक्कहरंसि वा (ग्रं० ४००) गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं तीसाए महासुमिणाणं इमे चउद्दस महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति ॥ ७३ ॥ तं जहा, गय० गाहा–॥ ७४ ॥ वासुदेवमायरो वा वासुदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं चउद्दसण्हं महासुमिणाणं अन्नयरे सत्त महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति ॥ ७५ ॥ वलदेवमायरो वा वलदेवंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं चउद्दसण्हं महासुमिणाणं अन्नयरे चत्तारि महासुमिणे पासित्ता णं पडिबुज्झंति ॥ ७६ ॥ मंडलियमायरो वा मंडलियंसि गब्भं वक्कममाणंसि एएसिं चउद्दसण्हं महासुमिणाणं अन्नयरं एगं महासुमिणं

पासित्ता ण पडिवुज्झति ॥ ७७ ॥ इमे य ण देवाणुप्पिया! तिसलाए खत्तिआणीए चोद्दस महासुमिणा दिट्ठा, त उराला ण देवाणुप्पिया! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा, जाव—मगल्लकारगा ण देवाणुप्पिआ! तिसलाए खत्तिआणीए सुमिणा दिट्ठा, त जहा—

ततो हे देवाऽनुप्रियाः! एतेषा चतुर्दशस्वप्नाना कि मन्ये? अह विचारयामि कि कल्याणकारिफल भविष्यति। यदा राज्ञा इति प्रश्न. कृत' तदा ते स्वप्नलक्षणपाठका. सिद्धार्थस्य राज्ञ सकाशाद् अर्थ श्रुत्वा हर्षिता, सतुष्टा, प्रसन्नहृदया सजाता। तेषा स्वप्नाना हृदये ग्रहण कुर्वन्ति, ग्रहण कृत्वा ईहा कुर्वन्ति, तेषा स्वप्नानाम्—अर्थग्रहण कुर्वन्ति, अर्थग्रहण कृत्वा परस्पर विचारयन्ति, परस्पर विचार्य अर्थ लब्ध्वा, परस्पर दृष्ट्वा, अर्थस्य निश्चय कृत्वा लब्धार्थो, पृष्टार्थो, गृहीतार्थो, निश्चितार्थो सन्तस्ते स्वप्नलक्षणपाठका. सिद्धार्थस्य राज्ञोऽग्रे स्वप्नशास्त्रोचारण कुर्वन्ति। अहो देवानुप्रिय! खलु निश्चयेन हे राजन्! अस्मत्स्वप्नशास्त्रे द्विचत्वारिंशत्स्वप्ना' सामान्यफलदा। त्रिंशद्महास्वप्ना महाफलदा। यदा सर्वेऽपि एकत्र क्रियन्ते तदा द्वासप्ततिस्वप्ना भवन्ति। तत्र हे राजन्! अर्हन्माता, तथा चक्रवर्तिमाता अर्हद्जीवे, तथा चक्रवर्तिजीवे गर्भे समुत्पन्ने सति त्रिंशन्महास्वप्ना मध्ये चतुर्दशमहास्वप्नान् दृष्ट्वा जागर्ति, ते के गजाद् आरभ्य अग्निशिखा यावद् दृष्ट्वा जागर्ति। वासुदे-

वस्य माता वासुदेवस्य जीवे गर्भे समुत्पन्ने सति चतुर्दशमहास्वप्नानां मध्ये सप्त महास्वप्नान् दृष्ट्वा जागर्ति। बलदेवस्य माता बलदेवस्य जीवे गर्भे समुत्पन्ने सति तेषां चतुर्दशस्वप्नानां मध्ये चत्वारः स्वप्नान् पश्यति। मण्डलीकस्य देशाऽधिपस्य माता मण्डलीकस्य जीवे गर्भे समुत्पन्ने तेषां चतुर्दशस्वप्नानां मध्ये एकं स्वप्नं दृष्ट्वा जागर्ति। ततोऽहो! राजन्! एते चतुर्दशमहास्वप्नाः त्रिशलया दृष्टा, एते उदाराः स्वप्नाः, एतेषां स्वप्नानां प्रभावाद् भवताम्–एतानि फलानि भविष्यन्ति–

अत्थलाभो देवाणुप्पिया !, भोगलाभो० पुत्तलाभो० सुक्खलाभो देवाणुप्पिया !, रज्जलाभो ... एवं खलु देवाणुप्पिया ! तिसला खत्तियाणी नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अद्ध- ... हं कुलकेउं, कुलदीवं, कुलपव्वयं, कुलवडिंसगं, कुलतिलयं, ... नंदिकरं, कुलजसकरं, कुलपायवं, कुल- ... लक्खण–वंजण–

सुरूव दारय पयाहिसि ॥ ७८ ॥ से वि य ण दारए उम्मुक्कबालभावे विन्नायपरिणयमित्ते, जुव्वणगमणुप्पत्ते सूरे, वीरे, विक्कते, विच्छिन्नविपुलबलवाहणे, चाउरतचक्कवट्टी रज्जवई राया भविस्सइ, जिणे वा, तिलोगनायगे धम्मवरचाउरतचक्कवट्टी ॥७९॥ त उराला ण देवाणुप्पिया ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा, जाव–आरुग्ग–तुट्ठि–दीहाऊ–कल्लाण–मगल्लकारगा ण देवाणुप्पिआ ! तिसलाए खत्तियाणीए सुमिणा दिट्ठा ॥ ८० ॥

एतेषा स्वप्नाना प्रभावाद् अर्थस्य द्रव्यस्य लाभो भविष्यति। भोगस्य पञ्चेद्रियसुखस्य लाभो भविष्यति। पुत्रस्य लाभो भविष्यति। सौख्य० राज्यलाभो भविष्यति। एव खलु निश्चयेन त्रिशला नवभिर्मासै, सार्धाष्टमदिवसै पूर्णैर्भवता कुलध्वजसदृश अद्भूतत्वात्, कुले प्रदीपवत् प्रकाशकत्वात्, मङ्गलत्वाच्च कुलविषये पर्वतसदृश अजय्यत्वात्, कुले मुकुटसदृश सर्वेषा वन्दनीयत्वात्, कुले तिलकसदृश कुटुम्बस्य शोभाकरत्वात्, कुले कीर्तिकर, कुले वृत्तिकरो जीवनोपायकारी, कुले वृद्धिकारी, कुले समृद्धिकर, कुले यशस्कर', कुलस्य आधार, कुले वृक्षसदृश सर्वकुटुम्बस्याऽऽश्रयत्वात्, कुलस्य सन्तते' वृद्धिकरत्वात् पुत्र–पौत्र–प्रपौत्रादिसन्ततिवृद्धि-

करः, एतादृशः पुत्रो भविष्यति । पुनः स पुत्रः कीदृशो भविष्यति ? सुकुमालपाणि–पादः, अहीनप्रतिपूर्णपञ्चेन्द्रियशरीरः, लक्षण–व्यञ्जन–गुणोपेतः, मानो–न्मानप्रमाणप्रतिपूर्णसर्वाङ्गसुन्दरः, चन्द्रवत् सौम्याकारः, कान्तः, प्रियदर्शनः, सुरूपो दारकः पुत्रो भविष्यति । स च पुनर्दारकः पुत्रः उन्मुक्तबाल्यभावो यदा भविष्यति पठनयोग्यो भविष्यति तदा विज्ञानानि दर्शनमात्रेण ग्रहीष्यति । यदा यौवनवयोयुक्तो भविष्यति तदा शूरः सङ्ग्रामविषये तथा दानविषये शूरो भविष्यति । वीरोऽभङ्गः संग्रामे अरीणाम्–अजेयो भविष्यति । विक्रान्तो विक्रमी परकीयाम् अपि भूमिकां जित्वा स्ववशीकरिष्यति । विस्तीर्ण–विपुलबल–वाहनो राज्यपतिश्चक्रवर्तिराजा भविष्यति, अथवा राग–द्वेषादिशत्रूणां जेता त्रैलोक्यनाथस्तीर्थंकरो भविष्यति । तस्मात् कारणाद् हे राजन् ! त्रिशलया क्षत्रियाण्या समीचीनाः, प्रधानाः स्वप्नाः दृष्टाः, आरोग्य–तुष्टि–दीर्घायुषां कर्तारः । ये रोगिणः, अल्पायुषः, दरिद्राः, भाग्य–पुण्यहीना भवेयुस्ते एतादृशान् स्वप्नान् न पश्यन्ति इत्यर्थः । अथ तेषां स्वप्नानां पृथक् पृथक् फलं वदन्ति–हे राजन् ! चतुर्दन्तगजावलोकनात् चतुर्धा धर्मोपदेष्टा भविष्यति । वृषभदर्शनाद् भरतक्षेत्रे सम्यक्त्वबीजस्य वप्ता भविष्यति । सिंहदर्शनाद् अष्टकर्मगजान् विद्रावयिष्यति । लक्ष्मीदर्शनात् संवत्सरदानं दत्त्वा पृथ्वीं प्रमुदितां करिष्यति, तीर्थंकरलक्ष्मीभोक्ता च भविष्यति । पुष्पमालादर्शनात् त्रिभुवनजना अस्य आज्ञां शिरसि धारयिष्यन्ति । चन्द्रदर्शनात् पृथिवीमण्डले सकलभव्यलोकानां नेत्र–हृदयाऽऽल्हादकारी च भविष्यति । सूर्य-

स्य दर्शनात् पृष्ठे भामण्डलदीप्तियुक्तो भविष्यति। ध्वजदर्शनाद् अग्रे धर्मध्वज चलिष्यति। कलशदर्शनाद् ज्ञान-धर्मादिसम्पूर्णो भविष्यति, भक्ताना मनोरथपूरकश्च। पद्मसरोदर्शनाद् देवा अस्य विहारकाले चरणयो-रध स्वर्णाना पद्मानि रचयिष्यन्ति। क्षीरसमुद्रदर्शनाद् ज्ञान-दर्शन-चारित्रादिगुणरत्नानाम् आधार, धर्म-मर्यादाया धर्ता च भविष्यति। देवविमानदर्शनात् स्वर्गवासिना देवाना मान्य, आराध्यश्च भविष्यति। रत्नराशिदर्शनात् समवसरणस्य वप्रत्रये स्थास्यति। निर्धूमाऽग्निदर्शनाद् भव्यजीवाना कल्याणकारी, मिथ्यात्वशीतहारी च भविष्यति। अथ सर्वेषा स्वप्नाना फल वदन्ति-हे राजन्! एतेषा चतुर्दशस्वप्नानाम्-अवलोकनात् चतुर्दशरज्ज्वात्मलोकस्य मस्तके स्थास्यति। यत्र अयम् एव विशेष -चक्रवर्तिजननी चतुर्दश स्वप्नान् पश्यति, पर तीर्थकरजननी अतीव निर्मलतरान् पश्यति। अथ ते स्वप्नलक्षणपाठका सिद्धार्थस्य राज्ञोऽग्रे स्वप्नाना निदान वदन्ति—

अतिहास-शोक-कोपो-त्साह-जुगुप्साभयाद् भुतोत्पन्न। वितथ क्षुधा-पिपासा-मूत्र-पुरीषोद्भव स्वप्न ॥१॥
स्वप्न प्रथमप्रहरे दृष्ट सवत्सरेण फलद स्यात्। सवत्सरार्धे फलदो द्वितीययामे तु यामिन्या. ॥ २ ॥
मासत्रयेण रात्रेस्तृतीययामे नृणा स्फुट फलद। मासैकफलो दृष्ट चतुर्थयामे भवेत्स्वप्न ॥ ३ ॥
चरमनिशाघटिकाद्वयसमये फलति ध्रुव दशाहेन। सूर्योदये तु दृष्ट सद्य फलदायक स्वप्न ॥ ४ ॥

अतिहास्य कृत्वा सुप्तो भवति, अतिशोक कृत्वा, अतिकोप कृत्वा सुप्तो भवति, अधिकोत्साहे प्रसुप्तो भ

वति, सूग-घृणां कृत्वा सुप्तो भवति, भयं कृत्वा सुप्तो भवति तदा यः स्वप्नो दृष्टो भवति स सर्वोऽपि विफलः स्यात्। पुनर्यो मनुष्यः क्षुधितो भूत्वा, तृषितो वा, मूत्रस्य आबाधया, तथा पुरिषस्य आबाधया सुप्तः स्वप्नं पश्यति सोऽपि निष्फलः। अथ रात्रेः प्रथमप्रहरे दृष्टः स्वप्नो वर्षेण फलदो भवति। द्वितीये प्रहरे दृष्टः षष्ठे मासे फलदः। तृतीये प्रहरे दृष्टः तृतीये मासे फलदः। चतुर्थप्रहरे दृष्ट एकमासे फलदः। पाश्चात्यरजन्याम्—अन्त्ये घटिकाद्वये दृष्टः स्वप्नः दशदिवसे फलदः। सूर्योदयवेलायां दृष्टः स्वप्नः तत्कालफलदायको भावी। अथ पुनः स्वप्नानां नव प्रकाराः सन्ति, ते उच्यन्ते—

अनुभूतः श्रुतो दृष्टः प्रकृतेश्च विकारतः। स्वभावाच्च चिन्तासंततिसंभवः तथा च देवोपदेशोत्थः ॥ १ ॥
धर्मकर्मप्रभावोत्थः पापोद्रेकसमुद्भवः। एवं स्वप्नविचारो हि कथितो नवधा नृणाम् ॥ २ ॥

मनुष्याणां नवभिः प्रकारैः स्वप्नदर्शनं जायते, तद्यथा—अनुभूताम्—सम्यगभ्यस्तां वार्तां पश्यति, श्रुतां वार्तां पश्यति, दृष्टं वस्तु पश्यति; प्रकृतिविकारात्, वायुप्रकोपात् पश्यति, सहजस्वभावात् पश्यति, चिन्तायां पश्यति एतैः कारणैर्यत् शुभा-ऽशुभं पश्यति तन्निष्फलम्। देवानां सांनिध्यात्, धर्मप्रभावात् पापप्रभावात् यत् पश्यति तत् शुभा-ऽशुभं फलं स्यात्। एवं तैः स्वप्नलक्षणपाठकैः सिद्धार्थस्य राज्ञोऽग्रे स्वप्न विचारो निवेदितः।

तए ण सिद्धत्थे राया तेसि सुमिणलक्खणपाढगाण अतिए एयमट्ठ सोच्चा, निसम्म हट्ठे, तुट्ठे, चित्तमाणदिते, पीयमणे, परमसोमणसिए, हरिसवसविसप्पमाणहिअए करयल-जाव-ते सुमिणलक्खणपाढगे एव वयासी-॥ ८१ ॥ एवमेय देवाणुप्पिया ! तहमेय देवाणुप्पिया ! अवितहमेय देवाणुप्पिया ! इच्छियमेय० पडिच्छियमेय० इच्छियपडिच्छियमेय देवाणुप्पिया ! सच्चे ण एसमट्ठे से जहेय तुब्भे वयह त्ति कट्टु ते सुमिणे सम्म पडिच्छइ, पडिच्छित्ता ते सुविणलक्खणपाढए विउलेण असणेण, पुप्फ-वत्थ-गध-मल्ला-ऽलकारेण सक्कारेइ, सम्माणेइ, सक्कारित्ता, सम्माणित्ता विउलं जीवियारिह पीइदाणं दलइ, दलइत्ता पडिविसज्जेइ ॥ ८२ ॥

तत सिद्धार्थो राजा तेभ्य स्वप्नलक्षणपाठकेभ्य. चतुर्दशस्वप्नानाम् अर्थं श्रुत्वा हर्षित , सतुष्ट:, चित्ते आनन्दित सन् तेभ्य एवम् अवादीत्-अहो देवाऽनुप्रिया ! यद् भवद्भिरुक्त तत् तथैव, पुन अवितथम्-असत्य नास्ति। अस्माभिरपि अयम् एव अर्थोऽभिलषित , भवद्भिरपि स एव उक्त' तस्माद् आवयोर्विचार एक एव सजात । योऽर्थो भवद्भि कथित , यो हेतुर्भवद्भिरुक्त' स सर्वोऽपि सत्य एव। सिद्धार्थो राजा एवम् उक्त्वा

स्वप्नलक्षणपाठकान् विस्तीर्णाऽसन–पानादिना, पुष्प–फल–गन्ध–माल्याऽलंकारैः कृत्वा संतोष्य, पुनः आजीविकायोग्यं सम्यक् क्षेत्र–ग्राम–ग्रासादिकं प्रीतिकरं दानं दत्त्वा विसर्जयति।

तए णं से सिद्धत्थे खत्तिए सीहासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता जेणेव तिसला खत्तियाणी जवणिअंतरिया तेणेव उवागच्छइ, उवाच्छित्ता तिसलं खत्तियाणीं एवं वयासी–॥८३॥ एवं खलु देवाणुप्पिया ! सुमिणसत्थंसि बायालीसं सुमिणा, तीसं महासुमिणा, जाव–एगं महासुमिणं पासित्ता णं पडिबुज्झंति ॥ ८४ ॥ इमे अ णं तुमे देवाणुप्पिए ! चउद्दस महासुमिणा दिट्ठा, तं उराला णं तुमे जाव–जिणे वा, तेलुक्कनायगे, धम्मवरचाउरंतचक्कवट्टी ॥८५॥ तए णं सा तिसला खत्तिआणी एअमट्ठं सुच्चा, निसम्म हट्ठ–तुट्ठ–जाव–हयहिअया, करयल–जाव–ते सुमिणे सम्मं पडिच्छइ ॥ ८६ ॥ पडिच्छित्ता सिद्धत्थेणं रण्णा अब्भणुन्नाया समाणी नाणामणि–रयणभत्तिचित्ताओ भद्दासणाओ अब्भुट्ठेइ, अब्भुट्ठित्ता अतुरिअं, अचवलं, असंभंताए, अविलं-

बिआए रायहसीसरिसीए गईए जेणेव सए भवणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता सय भवण अणुपविट्ठा ॥ ८७ ॥

तत सिद्धार्थ क्षत्रियो राजा स्वप्नलक्षणपाठकान् विसर्ज्य, सिंहासनाद् उत्तिष्ठति, उत्थाय च यत्र त्रिशला क्षत्रियाणी प्रतिच्छदान्तरे स्थिताऽस्ति तत्रागच्छति, आगत्य त्रिशलाक्षत्रियाणीं प्रति इति वदति-हे देवाऽनुप्रिये! त्वया प्रधाना स्वप्ना दृष्टा । एतेषा स्वप्नाना प्रभावात् तव चक्रवर्ती, तीर्थंकरो वा पुत्रो भविष्यति । यत् स्वप्नलक्षणपाठकैरुक्त तत् त्वया श्रुतम् इति पृष्ट्वा पुनरपि प्रीतिवशात् तेषा स्वप्नलक्षणपाठकना सर्वं वाक्य राज्ञा त्रिशलायै श्रावितम्, तदा सा त्रिशलाऽपि एतद् वाक्य श्रुत्वा हर्षिता, सतुष्टा हर्षेण प्रफुल्लितहृदया सती उभौ हस्तौ सयोज्य, मस्तके आवर्तं कृत्वा उवाच-हे स्वामिन्! एव एव यद्भवद्भिरुक्त तत्तथैव, अत्राऽर्थ सदेहो नास्ति इति कृत्वा यावत्-त्रिशला क्षत्रियाणी सिद्धार्थेन राज्ञा उत्थातुमनस्का जाता तदा सिद्धार्थेन विसर्जिता सती नानाविधैर्मणि-रत्न-स्वर्णैर्घटितात् सिंहासनाद् उत्थाय यादृश्या गत्या स्वकीये आवासे समागच्छति सा गतिरुच्यते-कीदृश्या गत्या त्रिशला गृहम् आगता ? अत्वरितया उत्सुकत्वेन रहितया, अचपलया कायचापल्येन रहितया, असम्भ्रान्तया अस्खलितया, अविलम्बितया मार्गे गच्छन्ती विलम्बादिकम् अकुर्वती तस्माद्

अविलम्बतया राजहंसीसदृशगत्या चलन्ती, यत्र आत्मीयं भवनं तत्राऽऽयाति, आगत्य सुखेन तिष्ठति ।

जप्पभिइं च णं समणे भगवं महावीरे तंसि रायकुलंसि साहरिए तप्पभिइं च णं बहवे वे-समणकुंडधारिणो तिरियजंभगा देवा सक्कवयणेणं से जाइं इमाइं पुरापोराणाइं महानिहाणाइं भवंति, तं जहा–पहीणसामिआइं, पहीणसेउआइं, पहीणगुत्तागाराइं, उच्छिन्नसामिआइं, उच्छिन्नसेउआइं, उच्छिन्नगुत्तागाराइं, गामा–गर–नगर–खेड–कव्वड–मडंब–दोणमुह–पट्टणा–सम–संवाह–सन्निवेसेसु सिंघाडएसु वा, तिएसु वा, चउक्केसु वा, चच्चरेसु वा, चउम्मुहेसु वा, महापहेसु वा, गामट्ठाणेसु वा, नगरट्ठाणेसु वा, गामणिद्धमणेसु वा, नगरनिद्धमणेसु वा, आवणेसु वा, देवकुलेसु वा, सभासु वा, पवासु वा, आरामेसु वा, उज्जाणेसु वा, वणेसु वा, वणसंडेसु वा; सुसाण-सुन्नागार–गिरिकंदर–संतिसेलोवट्ठाण–भवण–गिहेसु वा, सन्निक्खित्ताइं चिट्ठंति ताइं सिद्धत्थरायभवणंसि साहरंति ॥ ८८ ॥

यस्मिन् दिने भगवान् श्रीमहावीर त्रिशलायाः कुक्षौ हरिणेगमेषिणा सचारित तद्दिनाद् बहवो वेसमणकुण्ड धारिणो धनदाऽऽज्ञाकारिणस्तिर्यग्जृम्भका , सुरा, शक्रस्य वचनेन एतेषु स्थानेषु यानि पूर्वं पुरातनानि निधानानि तिष्ठन्ति तानि सर्वाणि सिद्धार्थस्य राज्ञो गृहे समाहरन्ति आनयन्ति। तानि केषु स्थानेषु कीदृशानि निधानानि सन्ति, तानि उच्यन्ते-यानि कानि पूर्वं धरिण्या क्षिप्तानि, बहुकालीनानि तेन पुरातनानि सजातानि, येषा निधानाना स्वामिन प्रकर्षेण हीना सजाता सन्ति, क्षय गता सन्ति इत्यर्थ । पुनस्तानि निधानानि कीदृशानि सन्ति ? यै पुरुषैर्निधानानि क्षिप्तानि तेषा पुरुषाणा गोत्राणि, तथा गृहाणि अपि प्रकर्षेण हीनानि सजातानि । पुनर्येषा निधानाना सिञ्चका प्रतिवर्ष शुद्धिकर्तार , प्रतिवर्षं नवीनद्रव्यसिञ्चका हीना -पतिता सन्ति।पुनर्येषा निधानाना स्वामिन., सेवकाश्च उच्छिन्ना -छेद प्राप्ता , नि सन्तानत्व गता , तेषा गोत्रीय-गृहाण्यपि उच्छिन्नानि छेद प्राप्तानि तेषा स्थानानि दर्शयन्ति-ग्रामेषु कण्टकवाटिकायुक्तेषु, आकरेषु-लोह-ताम्राद्युत्पत्तिस्थानेषु, नगरेषु प्रतोली-वप्रा दिवेष्टितेषु, खेटेषु धूलीकोट्टयुतेषु, कर्बटेषु कुनगरेषु, मडम्बेषु येषा चतुर्षु दिक्षु अर्धाऽर्धयोजन ग्रामा सन्ति ते मडम्बा उच्यन्ते तेषु यानि निधानानि स्थितानि आसन्। तथा द्रोणमुखेषु जल-स्थलमार्गेषु, तथा पत्तनेषु उत्कृष्ट-वस्तूनाम् उत्पत्तिस्थानेषु । तथा आश्रमेषु तापसाना निवासस्थानेषु, तथा संवाहेषु समभूमिषु क्षेत्राणा मध्ये समतलपृथ्वीषु,सन्निवेशेषु यत्राऽऽगत्य सार्थं उत्तरति तत्र भूमिषु। तथा शृङ्गाटकस्य आकारेण यत्र मार्गत्रय मिलति

तत्र यानि निधानानि, त्रिकेषु त्रिमार्गेषु, चतुर्मुखेषु चतुर्द्वारदेवगृहेषु, महापथेषु राजमार्गेषु यानि निधानानि निखातानि। तथा पूर्वं ग्रामा वसन्तः पश्चाद् उद्वासत्वं प्राप्ताः, तत्र यानि निधानानि। तथैव नगरस्थानेषु, तथा ग्रामाणां जलनिस्सरणस्थानेषु, तथा आपणेषु-हट्टेषु, देवकुलेषु देवगृहेषु, सभासु जनोपविशनस्थानेषु, भोजनकरणस्थानेषु वा यत्र पान्थजना आगत्य रसवतीपाकं कुर्वन्ति तत्र यानि निधानानि सन्ति; तथा प्रपासु पानीयशालासु, तथा आरामेषु कदलीवनेषु यत्र नगरलोकाः स्त्रीपुरुषाः क्रीडां कुर्वन्ति, तत्र यानि निधानानि। उद्यानेषु वा यत्र पुष्पवृक्षाः प्रचुरा भवन्ति, पुष्पलतानि गृहाणि भवन्ति, उष्णकाले समागत्य च्छायायां रमन्ते तानि नगरसमीपे उद्यानानि उच्यन्ते, तत्र यानि निधानानि तिष्ठन्ति। तथा वनेषु एकजातीयवृक्षेषु, तथा वनखण्डेषु अनेकजातीयवृक्षेषु, श्मशानेषु, शून्यगृहेषु, गृहाणां तथा पर्वतानां सन्धिषु, पर्वतानां गुहासु, पर्वतानां विस्तीर्णशिलातलेषु, उपस्थानेषु, आस्थानमण्डपेषु राजसभास्थानेषु, तथा पर्वतम् उत्कीर्य मध्ये यानि द्रव्याणि क्षिप्तानि; तथा यत्र कुटम्बिनो जना वसन्ति तत्र यानि निधानानि खातानि एतेषु स्थानेषु प्रायेण कृपणा निर्भयं स्थानं ज्ञात्वा द्रव्यं प्रक्षिप्यन्ति। तथा अपरेष्वपि स्थानेषु यानि कानिचिद् निधनानि आसन् तानि निधनानि ते इन्द्रस्य आज्ञया धनदस्य सेवकाः सिद्धार्थस्य राज्ञो गृहे उ नयन्ति

ज रयणिं च ण समणे भगव महावीरे नायकुलसि साहरिए त रयणि च ण नायकुल हिर-
ण्णेण वड्ढित्था, सुवण्णेण वड्ढित्था, धणेण धन्नेण रज्जेण रट्ठेण वलेण वाहणेण कोसेण कोट्ठागारेण
पुरेण अंतेउरेण जणवएण जसवाएण वड्ढित्था, विपुलधण–कणग–रयण–मणि–मोत्तिय–सख-
सिल–प्पवाल–रत्तरयणमाइएणं सतसारसावइज्जेण पीइसक्कारसमुदएणं अईव २ अभिवड्ढित्था,
तए ण समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मा–पिऊण अयमेयारूवे अब्भत्थिए, चिंतिए, पत्थिए,
मणोगए सकप्पे समुप्पज्जित्था ॥ ८९ ॥ जप्पभिइ च ण अम्ह एस दारए कुच्छिसि गब्भत्ताए
वक्कते तप्पभिइ च णं अम्हे हिरण्णेण वड्ढामो, सुवण्णेण धणेण धन्नेण रज्जेण रट्ठेण वलेण
वाहणेण कोसेण कुट्ठागारेण पुरेण अंतेउरेण जणवएण जसवाएण वड्ढामो, विपुलधण–कणग-
रयण–मणि–मुत्तिय–सख–सिल–प्पवाल–रत्तरयणमाइएण सतसारसावइज्जेण पीइसक्कारेण
अईव २ अभिवड्ढामो, त जया ण अम्ह एस दारए जाए भविस्सइ, तया ण अम्हे एयस्स

दारगस्स एयाणुरूवं गुण्णं, गुणनिप्फन्नं नामधिज्जं करिस्सामो वद्धमाणु त्ति ॥ ९० ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो ज्ञातराजन्यकुले हरिणेगमेषिणा देवेन संक्रामितः, तद्दिनाद् आरभ्य एव सिद्धार्थस्य राज्ञो गृहं हिरण्येन अघटितसुवर्णेन वर्धितम्, रूप्येण वर्धितम्, धनेन गणितद्रव्येण वर्धितम्, धान्येन चतुर्विंशति जातिविशिष्टेन, तानि चतुर्विंशतिधान्यनामानि इमानि–जव–गोधूम–शाठी–व्रीहि–साली–कोद्रव–अणुआ–कङ्गु–राल–तिल–मूंग–उडद–अलसी–चणक–तिउडा–निप्पाव–सिलिंद–राजमास–उच्छू–मसूर–तुअर–कुलत्थ–धाणा–कलाय–रजइत्यादिभिः अन्नैर्वृद्धिं प्राप्तम्, राज्येन वर्धितम्, राष्ट्रेन देशेन वर्धितम्, बलेन कटकेन, चतुरङ्गेन हस्ति–अश्व–रथ–पत्तिभिर्वर्धितम्, वाहनेन वेसरादिना, कोशेन द्रव्यभाण्डागारेण, कोष्ठागारेण धान्यभाण्डागारेण, पुरेण–नगरेण, अन्तःपुरेण, जनपदेन विस्तीर्ण धन–कनक–रत्न–मणि–मौक्तिक–शङ्ख–दक्षिणावर्तादिः शिला–विपद्धारिणी, हीरकादिपेषणसाधनं वा; प्रवालं मुद्रिकम्, रक्तरत्नम्, रत्नचूर्ण चूर्णादिकं सद् विद्यमानम्, स्वापतेयं प्रधानद्रव्यं तेन वर्धितम्, प्रीति–सत्कारेण अतीव वर्धितम्, ततः श्रमणत्वेन संक्रान्तस्य भगवतो महावीरस्य मातृ–पित्रोर्मनसि एतादृशः संकल्पो विचारः समुत्पन्नः, यद्दिनात् प्रभृति अस्माकम् एष बालः कुक्षौ गर्भत्वेन संक्रान्तः तद्दिनाद् एव वयं हिरण्येन, सुवर्णेन, धनेन, धान्येन, राज्ये-

न, राष्ट्रेन, बलेन, वाहनेन, कोपेन, कोष्ठागारेण, पुरेण, अन्त पुरेण, जनपदेन, विपुलधन–कनक–रत्न–मणि–मौक्तिक–शङ्ख–शिला–प्रवाल–रक्तरत्नादिभि , सत्सार–प्रधान–स्वापतेयेन द्रव्येण प्रीति–सत्कारेण अतीव, अतीव वर्धामहे, तेन कारणेन यदाऽस्माकम् एष दारक कुशलेन भविष्यति, तदा वयम् अस्य बालस्य एतादृश गुण-निष्पन्न नामधेय करिष्यामो वर्धमान इति

तए ण समणे भगव महावीरे माउअणुकपणट्ठाए निच्चले निप्फदे निरेयणे अल्लीणपल्लीणगुत्ते आवि होत्था ॥ ९१ ॥ तए ण तीसे तिसलाए खत्तियाणीए अयमेयारूवे जाव–सकप्पे समुप्पज्जित्था–हडे मे से गब्भे, मडे मे से गब्भे, चुए मे से गब्भे, गलिए मे से गब्भे, एस मे गब्भे पुव्वि एयइ, इयाणिं नो एयइ त्ति कट्टु ओहयमणसकप्पा चितासोगसागरसपविट्ठा करयलपल्हत्थमुही अट्टज्झाणोवगया भूमीगयदिट्ठिया झियायइ, त पि य सिद्धत्थरायवरभवण उवरयमुइगततीतलतालनाडइज्जजणमणुज्ज दीणविमण विहरइ ॥ ९२ ॥

तत' स श्रमणो भगवान् महावीरो मातु' उपरि अनुकम्पया भक्त्या, निश्चल' निष्पन्दः स्थित । स्वामि

ना श्रीमहावीरेण चिन्तितम्–अन्येषां जननी गर्भवती तदा कुक्षौ गर्भः स्फुरति, तदा जनन्याः उदरे व्यथा भवति, तेनाऽहं निश्चलः, निष्पन्दः तिष्ठामि, येन मे जननी सुखीभवति । ततो मातुर्गर्भे निश्चलः श्रीमहावीरोऽतिष्ठत्, एकस्मिन् प्रदेशे आलीनः प्रलीनोऽभवत्, ततः तस्याः त्रिशलाक्षत्रियाण्याः एतादृशो मनसि संकल्पः समुत्पन्नः–स मम गर्भः केनाऽपि दुष्टदेवेन हृतः, अथवा स मम गर्भो मृतः, अथवा स मे गर्भः च्युतः–गर्भस्थानाद् भ्रष्टः, अथवा स मे गर्भो गलितः–क्षरित्वा गतः, एष मे गर्भः पूर्वं स्फुरन् इदानीं नो स्फुरति, तस्माद् मम गर्भस्य कुशलं नास्ति । मनसि कालुष्यम् उत्पन्नम्, त्रिशला उपहतमनःसंकल्पा जाता, चिन्ताशोकसमुद्रे प्रविष्टा, करतले स्थापितमुखी, भूमौ स्थापितमुखी–भूमौ स्थापितदृष्टिः सती एवं ध्यायति स–

यदि सत्यमिदं जज्ञे गर्भस्याऽस्य कथंचन । तदा नूनमभाग्याऽहं भूमौ निष्पुण्यकाऽवधिः ॥ १ ॥

त्रिशला मनसि एवं चिन्तयति–यदि मम गर्भस्य कुशलं नास्ति–गर्भो हृतः, मृतः, च्युतः, गलितो वा इदं सत्यं जातं तदा निश्चयेनाऽहं महाऽभाग्या–पृथिव्याम् अहम् एव एका पापा, अधमा । यत उक्तं पण्डितैः–अभाग्यानां गृहे चिन्तामणिर्न तिष्ठति, दरिद्राणां गृहे निधानं न प्रकटीभवति, कल्पवृक्षो मरुस्थले न उद्गच्छति, अल्पपुण्यानां मनुष्याणाम् अमृतपानस्य इच्छा न पूर्णा संजायते । हा धिग् दैवम्, एतत् त्वया किं कृतम्? मम मनोरथवृक्षः समूलम् उन्मूलितः, पूर्वं नेत्रं दत्त्वा पश्चाद् उद्दाल्य गृहीतम्, निधानं दर्शयित्वा पश्चाद्

आकृष्य गृहीतम्, अनेन दैवेन मेरौ अहम् आरोप्य भूमौ पातिता, रे दैव ! ! मया तव किम् अपराद्धम्? अह कि करोमि ? कुत्र गच्छामि ? कस्याऽग्रे गत्वा पूत्कार करोमि ? अनेन पापिष्ठेन दैवेन यत्कृत तत् कोऽपि शत्रुरपि न करोति, अनेन राज्येनाऽपि सृतम्, पूर्वोक्तैश्चतुर्दशमहास्वप्नै सूचितम्, त्रैलोक्यपूजितम्, अनन्तगुणै सहितम्, दृपणै रहितम्, तद्रत्न विना मे सर्वमपि शून्यम्। अथवाऽत्र दैवस्य दूपण नास्ति, मया एव पूर्वजन्मनि यद् महापातक कृत तस्यैव फलम् इद जातम्। यदुक्त कर्मविपाके–

पसु–पक्खि–माणसाण बाले जो वि हु विओअए पावो। सो अणवच्चो जायइ अह जायइ तो विवज्जिज्जा ॥१॥

पशूना गो–महिषी–हरिणाश्वाना बालका येन वियोजिता भवन्ति, तथा य पापिष्ठ पक्षिणा शुक–मयूर–तित्तिर–सारिकादीना बालकान् वियोजयति स पुरुपोऽनपत्यो भवति–निस्सन्तानो भवति, चेत् सन्ततिर्भवति तदा म्रियते। अथवा मया पापया पश्चाद् जन्मनि महिषीभ्य पड्डुका त्याजिता, लघूना वत्साना दुग्धलोभाद् दुग्धान्तराय कृतो भविष्यति। अथवा उन्दुराणा विलेषु उष्णनीरम्, तथा धूम्र प्रदत्तो भविष्यति ते मृता भविष्यन्ति। अथवा तेषा बिलानि पाषाणैर्मुद्रितानि, चूर्णादिना प्रलिप्तानि भविष्यन्ति। अथवा कीटिकाना बिलानि साण्डकानि, मत्कोटकाना बिलानि जलेन प्लावितानि भविष्यन्ति। शुक–सारस–चीडा–वर्ति–

१ पशु–पक्षि–मनुष्याणा बालान्, योऽपि खलु वियोजयति पाप। सोऽनपत्यो जायते, अथ जायते ततो विपद्येत ॥

कादीनां बालवियोगः कृतो भविष्यति । अथवा कासांचित् स्त्रीणाम्, अथवा सपत्नीनां पुत्राणाम् उपरि अङ्गुलीमोटनं क्रोधेन कृतं भविष्यति । अथवा धर्मबुद्ध्या काकाऽण्डानि स्फोटितानि भविष्यन्ति । अथवा ऋषयः संतापिता भविष्यन्ति । अथवा स्त्रीभ्यो गर्भपातः कृतः, कारितो भविष्यति वा । अथवा शीलखण्डना कृता, कारिता वा भविष्यति, तेषां दुष्टपापकर्मणां फलविपाको जातः । पुनरपि दैवम् उपालभते–रे दैव ! निर्दय ! निर्घृण ! पापिष्ठ ! दुष्ट ! धृष्ट ! निष्ठुर ! निकृष्टकर्मकारक ! निरपराधजनमारक ! मूर्तिमत्पातक ! विश्वासघातजनक ! अकार्यसज्ज ! निर्लज्ज ! किमर्थं निष्कारणवैरी भवसि, मया तव कोऽपराधः कृतः ? त्वं प्रकटीभूय वद । एवं विलापं कुर्वतीं त्रिशलां प्रति सख्यः पृच्छन्ति–हे सखि ! त्वं किमर्थम् एतादृशं दुःखं करोपि ? तदा त्रिशला निःश्वासपूर्वकं वदति–हे सख्यः ! किं वदामि, कथनयोग्या काऽपि वार्ता नास्ति । अहं मन्दभाग्याऽस्मि, मज्जीवितं गतम्, एवम् उक्त्वा मूर्च्छया भूमौ पपात । तदा पार्श्ववर्तिन्यः शीतलोपचारं कृत्वा त्रिशलां सज्ज्ञां कुर्वन्ति, तदा पुनरपि विलपति, कदाचित् शून्यचित्ता सती चिरं तिष्ठति । सख्यो मुहुर्मुहुः पृच्छन्ति, तदा रुदती सती गर्भस्य स्वरूपं वदति–पुनर्मूर्च्छति, तदा तत्स्वरूपं श्रुत्वा सर्वोऽपि राजलोकश्चिन्तातुरो बभूव, हाहाकारो जातः । तदा काचित् सखी वदति–हे कुलदेव्यः यूयं ! क्व गताः, वयं सर्वदा त्वदीयपूजायां सावधानाः तिष्ठामः, तदा पुनर्याः काश्चित् कुलवृद्धाः सन्ति : – –

ग्रह-शान्तिक-पौष्टिककर्माणि चक्रुः। कश्चिद् नैमित्तिकं पप्रच्छ। नाटकं गीतगानं वादित्रादिकं सर्वमपि राजसभायां निषिद्धम्। उच्चैः स्वरेण न कोऽपि जल्पति, राजा सिद्धार्थोऽपि सशोको बभूव, सर्वोऽपि राजलोकः किंकर्तव्यतामूढो जातः, राजमन्दिरं सर्वं शून्यमिव आसीत्, नगरी सर्वाऽपि शोकस्य राजधानी इव जाता, राजगृहं दुःखानां भाण्डागारम् इव अभूत्, उद्वेगस्य आकरम् इव स्नान-खादन-पान-दान-जल्पन-शयनादिकं सर्वमपि विस्मृतम्, कश्चित् किञ्चित् पृच्छति तदा निःश्वासैः एव उत्तरदानं भवति, अश्रुपातैरेव मुखप्रक्षालनं संजायते स्म, सर्वजनः शून्यचित्तः तिष्ठति, एतादृशं सर्वं क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरं बभूव।

तए णं से समणे भगवं महावीरे माऊए अयमेयारूवं अब्भत्थियं पत्थियं मणोगयं संकप्पं समुप्पन्नं वियाणित्ता एगदेसेणं एयइ, तए णं सा तिसला खत्तियाणी हट्ठतुट्ठा जाव-हयहियया एवं वयासी-॥ ९३ ॥-नो खलु मे गब्भे हडे, जाव-नो गलिए, मे गब्भे पुव्विं नो एयइ, इयाणिं एयइ त्ति कट्टु हट्ठ जाव एवं विहरइ,

ततः श्रमणो भगवान् महावीरो मातुः एतादृशम् अभ्यर्थितं मनोगतं संकल्पं समुत्पन्नं विज्ञाय अवधिज्ञानेन मनसि चिन्तितवान्-किं क्रियते, कस्याऽग्रे कथ्यते, मोहस्य कीदृशी गतिर्वर्तते। मया तु मातुर्हिताय,

सुखाय कृतं तदेव दुःखाय संजातम्, यथा–नालिकेरस्य जले शीतलतायै प्रक्षिप्तं कर्पूरं विषाय भवति तथाऽत्र मत्कृतं हितं मातुरहिताय जातम्, अहो!! अदृष्टेऽपि मयि मातृपित्रोरेतादृशो रागो वर्तते, यदा माम् एतौ मज्जननी–जनकौ विलोकयिष्यतः तदा कीदृशौ मोहयुक्तौ भविष्यतस्तन्न जाने, ततो मातृपित्रोर्जीवतोः सतोरहं दीक्षां न ग्रहीष्यामि, कदाचिद् एतयोर्जीवतोः अहं दीक्षां गृह्णामि तदा तु एतौ म्रियेते एव इति ज्ञात्वा, अनयोर्जीवतोः मया न प्रव्रज्या ग्राह्या इति अभिग्रहो जनन्या गर्भस्थेन एव कृतः श्रीमहावीरेण। पश्चात् शरीरस्य एकदेशः संचालितः। ततः सा त्रिशला क्षत्रियाणी तं गर्भम् एजन्तम्, वर्धन्तम्, स्फुरन्तं ज्ञात्वा हर्षिता, संतुष्टा, हृतहृदया संजाता सती एवम् अवादीत्—हे सख्यः! नो खलु मे गर्भः केनाऽपि हृतः, नो मे गर्भो मृतो यावद् नो गलितः। पूर्वं न एजत् न स्फुरति स्म, इदानीम् एजते, स्फुरते कल्याणं मम गर्भस्य, अहं भाग्यवती अस्मि, पुण्याऽहम्, त्रिभुवनमान्याऽहम्, श्लाघ्यं मे जीवितम्। श्रीपार्श्वनाथो जिनो मम प्रसन्नोऽस्ति, ममोपरि श्रीगुरवोऽपि प्रसन्नाः सन्ति, फलितो मे आजन्माऽऽराधितः श्रीजैनधर्मः, संजाता मे गोत्रदेव्योऽपि सुप्रसन्नाः। एवं त्रिशलाया रोमराजी उल्लसिता, नेत्रकमले विकसिते, मुखकमलम् अपि विकसितम् इत्यादि त्रिशलाया हर्षस्वरूपं दृष्ट्वा वृद्धस्त्रिय आशीर्वादं ददति, सधवा नार्यो गीतगानं चक्रुः, पणाङ्गनानां नाटकं प्रवर्तितम्, सर्वत्र नगरमध्येऽष्टमङ्गलिकानि स्थापितानि, स्थाने स्थाने कुङ्कुमछटा प्रदत्ता, नगरमध्ये ध्वजाः

स्थाने स्थाने, घृतै मोक्तिकै स्वस्तिकानि रचितानि, पञ्चवर्णपुष्पप्रकरो विस्तारित , सर्वत्र नगरे तोरणानि बद्धानि, सर्वस्त्रीभि , सर्वै पुरुषैश्च न यवस्त्राणि परिधृतानि, न याभरणानि परिधृतानि च। पुन सधवाः नार्य. अक्षतस्थालानि श्रीफलसहितानि गृहीत्वा गीतगान कुर्वत्य त्रिशलासमीपम् आजग्मु । भट्टा विरुदावलीं प्रोचु'। तदा राजद्वार विशालमपि अतीव सकीर्णं सजातम्', राजमार्गोऽपि चतुर्वर्णसमूहेन निरुद्ध , अनेके रथा , तथा गजा शृङ्गारिता , अनेके अश्वा स्थाने स्थाने विलसन्ति । गीतानि गीयन्ते, वादित्राणि वाद्यन्ते, मृदङ्गानि वाद्यन्ते, दुन्दुभयो निष्वानाश्च मेघवद् गर्जन्ते । तीर्थंकरभवनेषु स्नात्रपूजा प्रारभ्यन्ते । बन्दिजना सर्वेऽपि कारागारेभ्यो निष्काशिता । साधवोऽपि वन्दनापूर्वकेन प्रतिलाभिता , साधर्मिकाणा भक्ति पक्वान्नै प्रारब्धा, सर्वत्र नगरे सर्वेषाम् आनन्द उत्पन्न' ।

तए ण समणे भगव महावीरे गब्भत्थे चेव इमेयारूव अभिग्गह अभिगिण्हइ—नो खलु मे कप्पइ अम्मापिउहि जीवतेहि मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअ पव्वइत्तए ॥ ९४ ॥

तत श्रीश्रमणेन भगवता महावीरेण गर्भगतेन एव अयम् अभिग्रहो गृहीत —न खलु मया मातृपित्रोर्जीवतो सतो गृहस्थाऽऽवासाद् नि सृत्य अनगारतया भाव्यम् । आवश्यकेऽपि उक्तम्—

[1]तिहि नाणेहिं समग्गो देवीतिसलाइ सो उ कुच्छिसि । अइवसइ सन्निगब्भे छम्मासे अद्धमासे अ ॥ १ ॥

यदा सार्धषण्मासा गतास्तदा त्रिशलागर्भस्थितेन भगवता महावीरेण अभिग्रहो गृहीतः—

तए णं सा तिसला खत्तियाणी ण्हाया कयबलिकम्मा कयकोउयमंगलपायच्छित्ता सव्वालंकार-विभूसिया तं गब्भं नाइसीएहिं नाइउण्हेहिं नाइतित्तेहिं नाइकडुएहिं नाइकसाइएहिं नाइअं-बिलेहिं नाइमहुरेहिं नाइनिद्धेहिं नाइलुक्खेहिं नाइउल्लेहिं नाइसुक्केहिं ॥

ततः सा त्रिशला स्नाता, पुनस्तया त्रिशलया बलिकर्म कृतम्—देवपूजा कृता इत्यर्थः। कौतुकानि तिलकादीनि कृतानि, सर्वविघ्नहरणार्थं माङ्गलिक्यानि कृतानि, आभूषणानि धृतानि, सर्वाणि अलंकाराणि धृतानि, सर्वैर्भूषणै-र्वस्त्रै-रलंकारैर्विभूषिता आसीत्। अतिशीताहारं न करोति, अत्युष्णाहारं न करोति, अतितीक्ष्णाहारं न करोति। सुण्ठी-मिरच-कुलिंजनाद्याहारं न करोति। अतिमिष्टं गुडखण्डादिकं आहारं न करोति । अतिशु-ष्काहारम्—शुष्कापूप-चणकादिरूपम् आहारं न करोति। अत्यार्द्रमाहारम्, आर्द्रम्-फल-पुष्प-कन्द-मूलकादि-कम् आहारं न करोति। अतिस्निग्धाहारम्—प्रचुरघृतादिपानं च करोति। अतिरूक्षाहारम्—घृतादिवर्जितम् एव

१ त्रिभिर्ज्ञानैः समग्रो देवीत्रिशलायाः स तु कुक्षौ । अतिवसति सनिगर्भे षण्मासान् अर्धमासं च ।

तदप्याहार न करोति । "अतिसर्वत्र वर्जयेत्" इति वचनाद् यद् आहार गर्भवतीना वैद्यकशास्त्रे निषिद्धम् अस्ति तद् आहार न करोति । तदुच्यते–

वातलैश्च भवेद् गर्भ कुब्जा–ऽन्ध–जड–वामन । पित्तलै स्खलित पिङ्ग चित्री पाण्डु' कफात्मभि ॥१॥

अतिवातलै चणक–माषाद्यैराहारैर्गर्भवत्या गर्भ कुब्ज , अन्ध , जड', वामनश्च भवति । अतिपित्तलैर्गा-धूमाद्यैराहारैर्गर्भ स्खलितो भवति, मार्ग सचरन् स्खलति, अथवा स्खलितवीर्यो भवति । कफकारकाऽऽहारैर्द-ध्यादिभि चित्री चर्मरोगयुक्तो भवति ।

अतिलवण नेत्रहरम् अतिशीत मारुत प्रकोपयति । अत्युष्ण हरति बलम् अतिकाम जीवित हरति ॥ २ ॥

गर्भवती स्त्री चेद् अतिलवण भुङ्क्ते तदा गर्भनेत्रयो हानिर्भवति । गर्भवती चेद् अतिशीतलाहार करोति तदा बालकस्य शरीरे वायुप्रकोपो भवति । पुनर्गर्भवत्या. अत्युष्णाहाराद् बालो निर्बलो भवति । गर्भवती चेद् अधिककामसेवा करोति तदा गर्भो म्रियते एव । पुनर्वैद्यकशास्त्रे उक्तम्–

अत्यम्बुपानाद् विषमासनाच्च दिवाशयाद् जागरणाच्च रात्रौ ।
सधारणाद् मूत्र–पुरीषयोश्च षड्भि प्रकारै प्रभवन्ति रोगा ॥ ३ ॥

अधिकपानीयपानात्, विषमासनेन उत्कटादिआसनेन स्थानात्, दिवसे शयनात्, रात्रौ जागरणात्, मूत्र–

पुरिपयोर्निरोधाद् रोगाः षड्भिः प्रकारैः सर्वेषां पुरुषाणां प्रायेण उत्पद्यन्ते–गर्भवत्या नार्या एते न कार्याः । अथ येषु ऋतुषु यद्भोज्यं गुणकारि तदुच्यते–

वर्षासु लवणममृतं शरदि जलं गोपयश्च । हेमन्ते शिशिरे चामलकरसं घृतं वसन्ते गुडश्चान्ते ॥ ४ ॥

श्रावण–भाद्रपदे वर्षर्तौ लवणम् अमृतोपमम्, आश्विन–कार्तिके शरदृतौ जलम् अमृतवत्, मार्गशीर्ष–पोषे च हेमन्ते ऋतौ गोदुग्धम् अमृतोपमम्, माघे–फाल्गुने च शिशिरऋतौ अम्लकरसम् अमृतोपमम्, चैत्रे–वैशाखे च वसन्तऋतौ घृतम् अमृतोपमम्, ज्येष्ठे आषाढे च ग्रीष्मऋतौ गुडोऽमृतोपमो भवति । पुनर्गर्भवती नारी एतानि न करोति–विषयसेवनम्, यान–वाहनम्, शकट–उष्ट्राधिरोहणम्, मार्गे चलनम्, विषमो–न्नत–स्थाने च क्रमणात् स्खलनम्, उच्चस्थानात् कूर्दनम्, भारोद्वहनम्, राटीकरणम् दासी–दास–पशूनां ताडनम्, विषमो–न्नतभूमौ उत्स्खलनम्, शिथिलखट्वायां शयनम्, लघुशय्यायां तथा स्वशरीरप्रमाणाद् अधिकायां शय्यायां शयनं च, संकीर्णासने स्थानम्, उपवासादितपःकरणम्, रूक्ष–कटु–तिक्त–कषाय–मधुर–स्निग्धा–ऽऽम्लाहारकरणम्; अतिरागकरणम्, अतिशोककरणम्, अतिक्षाराऽऽहारसेवनम्, अतिसार–वमन–अधिकाहारकरणम् एतानि गर्भवती न करोति, चेत्करोति तदा उत्तामगर्भः स्वस्थानाद् भ्रश्यति तस्मात् त्रिशला एतानि [illegible] एवं श्रयन्ति—

मन्द सचर मन्दमेव निगद त्यामुञ्च कोपक्रमम् । पथ्य भुङ्क्ष्व विधाननीविवमने मा अट्टहास कृथा ॥
आकाशे न च शेष्व नैव शयने नीचैर्वहिर्गच्छ मा । देवी गर्भभरालसा निजसखीवर्गेण सा शिष्यते ॥ १ ॥

त्रिशला क्षत्रियाणी गर्भभारेण अलसा सती सखीवर्गेण एव शिष्यते–हे सखि ! त्व मन्द मन्द सचर, हे सखि ! त्व मन्द मन्द जल्प, क्रोध कस्याऽपि उपरि मा कुरु, पथ्य भोजन कुरु, शाटिकाग्रन्थि दृढा मा वधान, चट्टहासम् अट्टहास मा कुरु, आकाशे मा शयन कुरु, तथा शय्या विना भूमौ एव मा शयन कुरु, नीचैर्भूमिगृहादिषु मा उत्तर, गृहगृहाद् अन्यद् गृहान्तर मा व्रज, सपूर्णेषु मासेषु त्रिशलायै सखीवर्ग एतादृशी शिक्षा ददाति । पुन –

सव्वत्तुगभयमाणसुहेहि भोयणच्छायणगधमल्लेहि ववगयरोगसोगमोहभयपरिस्समा ज तस्स गब्भस्स हिअ मिय पत्थ गब्भपोसण त देसे अ काले अ आहारमाहारेमाणी विवित्तमउएहिं सयणासणेहि पइरिक्कसुहाए मणोऽणुकूलाए विहारभूमीए

सर्वऋतुषु यानि यानि पथ्याऽऽहाराणि कथितानि तानि आहाराणि त्रिशला करोति, पुनर्यद्वस्तु भुज्यमान सुखदायक भोजनम् तथा छादन यत्र ऋतौ यद्वस्त्र शरीरसौख्यद तद्वस्त्र परिदधाति, पुनर्गन्धद्रव्याणि पुष्प–

अबीर-कर्पूर—कस्तूरिकादिकानि शरीरे धारयति, पुनर्त्रिशला कीदृशी वर्तते ? यस्याः सकाशाद् रोग-शोक-मोह-मूर्छा-अज्ञानं वा भय-परित्रासाः व्यपगताः दूरं गता इत्यर्थः। पुनर्यत्तस्य गर्भस्य हितकारि भोजनं तदपि मितम्, स्तोकं तदपि पथ्यम्, गर्भस्य हितकारिभोजनं तदपि पथ्यम्, गर्भस्य पोषकं तदपि यस्मिन् देशे यद्भोजनं पथ्यम्, यस्मिन् काले यदाहारं योग्यं तद् आहारं करोति, पुनर्विविक्ता एकान्ते स्वमनोज्ञाभिः सखीभिस्समं तिष्ठति, रोषरहिता सती मृदुभिः कोमलशय्या-वस्त्रादिभिः, शरीरसुखं भुञ्जाना प्रतिऋतुसुखाभिः, सर्वलोकेभ्योऽधिकाभिः, मनसः अनुकूलाभिः, मनोरमाभिर्विहारभूमिभिः क्रीडासुखं कुर्वती सुखेन त्रिशला तिष्ठति। पुनरपि त्रिशला एतन्न करोति-दिवास्वापं न करोति-दिवास्वापाद् गर्भस्थो बालः स्वापशीलो भवति, बह्वञ्जनाद् अन्धो भवति, रोदनात् चक्षूरोगी भवति, स्नानाऽनुलेपनाद् दुःशीलः, तैलाऽभ्यञ्जात् कुष्ठी, नखकर्तनात् कुनखी, प्रधावनात् चञ्चलः, हसनात् श्यामदन्तो-ष्ठ-तालु-जिह्वः, अतिजल्पनाद् वाचालः, अतिश्रवणाद् बधिरः, अतिखेलनात् स्खलितगतिः, व्यञ्जनवातप्रक्षेपाद् उन्मत्तः स्याद् अत एव इत्यादिकं परिहरेत्। पुनस्त्रिशला एतादृशी तिष्ठति-

पसत्थदोहला संपुण्णदोहला संमाणियदोहला अविमाणिअदोहला वुच्छिन्नदो

अदोहला सुहसुहेण आसइ सयइ चिट्ठइ निसीअइ तुयट्टइ विहरइ सुहसुहेण त गब्भ प-
रिवहइ ॥ ९५ ॥

पुनस्त्रिशला कीदृशी ? प्रशस्तदोहदा प्रशस्तानि समीचीनानि दोहदानि मनोरथा यस्या सा प्रशस्तदोहदा। पुनस्त्रिशला कीदृशी ? सपूर्णदोहदा, पुन सम्मानितदोहदा यो मनसि अभिलाप उत्पद्यते त करोति। पुन त्रिशला अवमानितदोहदा मनोरथोत्पत्ते पश्चात् क्षणमपि विलम्बो न कृत । एतादृशी मनोरथस्य पूर्ति कृता, पुनरपि तस्या मनोरथस्य अभिलापो नोत्पद्यते । व्युच्छिन्नदोहदा सर्ववाञ्छापूर्णा । व्यपनीतदोहदा गतदोहदा, कदापि कोऽपि मनोरथो न भवति, यावन्तो मनोरथास्ते सर्वेऽपि सजाता इत्यर्थ । सुखसुखेन आश्रय गृह्णाति, आश्रय गृहीत्वा ऊर्ध्वा भवति । सुखेन कोमलशय्याया शेते, सुखेन तिष्ठति, सुखेन निषीदति, सुखेन भद्रासनादौ उपविशति, सुखेन 'तुयट्टइ' इति त्वग् वर्तन करोति-निद्रा विना शय्याया लोटते इत्यर्थ । एव सुखसुखेन त गर्भ धारयति । अथ भगवति महावीरे गर्भे स्थिते सति मातुर्यानि दोहदानि उत्पन्नानि तानि लिख्यन्ते-

सत्पात्रपूजा किमह करोमि सत्तीर्थयात्रा किमह तनोमि। सद्दर्शनाना चरण नमामि सद्देवताऽऽराधनमाचरामि॥१॥

निष्कास्य कारागृहतो वराकान् मलीमसान् किं स्नपयामि सद्यः ।
बुभुक्षितान् तानथ भोजयित्वा विसर्जयामि स्वगृहेषु तुष्टा ॥ ३ ॥

पृथ्वीं समस्तामनृणां विधाय पौरेषु कृत्वा परमं प्रमोदम् । करिण्यधिस्कन्धमधिश्रिताऽहं भ्रमामि दानानि मुदा ददामि समुद्रपानेऽमृतचन्द्रपाने दाने तथा दैवनभोजने च । इच्छा सुगन्धेषु विभूषणेषु अभूच्च तस्याः वरपुण्यकृत्यैः ॥४॥

त्रिशला मनोरथान् कुरुते—सुपात्रे दानं ददामि, सत्तीर्थानां शत्रुञ्जयादीनां यात्रां करोमि, साधूनां दर्शनं करोमि, देवतानामाराधनां करोमि । पश्चात् कारागृहाद् बन्दिगृहाद् दीनान् मनुष्यान् निष्कास्य तान् स्नानं कारयित्वा सद्यः क्षुधार्तान् भोजनं कारयित्वा, तान् अनाथान् आत्मीयगृहेषु विसर्जयामि । पश्चात् सकलां पृथिवीम् अनृणाम् ऋणेन रहितां कृत्वा, पौरेषु नगरलोकेषु परमं प्रमोदं करोमि । अहं पुनर्हस्तिनीस्कन्धारूढा सती नगरे हर्षेण भ्रमामि । पुनः समुद्रपानम् अमृतचन्द्रपानं करोमि, दानं ददामि, साधर्मिकान् भोजयामि, सुगन्धान् शरीरे धारयामि, विभूषणानि दिव्यानि धारयामि पुण्यकार्याणि करोमि । एतेषु मनोरथेषु ये ये मनोरथाः सिद्धार्थेन राज्ञा पूरयितुं शक्यास्तान् सिद्धार्थः पूरयति । यः कश्चित् सिद्धार्थेन पूरयितुम् अशक्यः तं मनोरथं इन्द्र आगत्य पूरयति । एकदा त्रिशलाया इन्द्राण्याः कुण्डलयुगलं बलात्कारेण गृहीत्वा, कर्णा-

ते ण कालेण ते ण समए ण समणे भगव महावीरे जे से गिम्हाण पढमे मासे दुच्चे पक्खे चित्तसुद्धे तस्स ण चित्तसुद्धस्स तेरसीदिवसेण नवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठमाण राइदियाण वइक्कताण उच्चट्ठाणगएसु गहेसु ।

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् श्रीमहावीरो ग्रीष्मकालस्य उष्णकालस्य प्रथमे मासे, द्वितीय-पक्षे, चैत्रसितत्रयोदशीदिने नवसु मासेषु सार्धसप्तदिवसेषु सपूर्णेषु जातेषु, सर्वेषु ग्रहेषु-सूर्य-चन्द्र-मङ्गल-बुध-बृहस्पति-शुक्र-शनिषु उच्चस्थानेषु प्राप्तेषु, उच्चस्थान यथा मेषलग्नस्य दशाशे सूर्य आयाति तदा सूर्यः परमोच्चो भवति, वृषलग्नस्य तृतीयाशे चन्द्र' परमोच्चो भवति, कर्कलग्नस्य पञ्चमेऽशे बृहस्पति परमोच्च , मीन-लग्नस्य सप्तविशातितमेऽशे शुक्र परमोच्च , तुललग्नस्य विशातितमेऽशे शनि परमोच्चो भवति, अथ ज्योति'-शास्त्राद् उच्चग्रहाणा फल वदति-

'तिहि उच्चेहि नरिंदे पञ्चहि उच्चेहि अद्धचक्की य । छहि होइ चक्कवट्टी सत्तहि तित्थकरो होइ ॥ १ ॥

---

१ त्रिभिरुच्चैर्नरेन्द्र पञ्चभिरुच्चैरर्धचक्री च । षड्भिर्भवति चक्रवर्ती सप्तभिस्तीर्थकरो भवति ॥

त्रिभिः उच्चस्थैर्ग्रहै राजा भवति, पञ्चभिः उच्चग्रहैः अर्धचक्री वासुदेवो भवति, षड्भिः उच्चग्रहैः चक्रवर्त्ती भवति सप्तभिः उच्चग्रहैः तीर्थकरो भवति । अथ नीचानाम्, स्वगृहवर्तिनां च अस्तानां च प्रसङ्गवशात् फलं वदति–

त्रिभिर्नीचैर्भवेद्दासः त्रिभिरुच्चैर्नराधिपः । त्रिभिर्स्वस्थैर्भवेन्मन्त्री त्रिभिरस्तमितैर्जडः ॥ १ ॥

यदि त्रयो ग्रहा जन्मसमये नीचैः स्थाने पतिता भवन्ति तदा राजकुले उत्पन्नोऽपि दासो भवति । यदा त्रयो ग्रहा उच्चस्था भवन्ति तदा हीनकुलेषु उत्पन्नोऽपि राजा भवति । त्रयो ग्रहा यदा स्वगृहवर्तिनो भवन्ति तदा मन्त्री भवति । यदा त्रयो ग्रहाः सूर्येण सह एकत्र मिलिता भवन्ति तदा मूर्खो भवति एवं ज्योतिःशास्त्राद् विशेषो ज्ञेयः ।

पढमे चंदजोए सोमासु दिसासु वितिमिरासु विसुद्धासु जइएसु सव्वसउणेसु पयाहिणाणुकूलंसि भूमिसप्पिंसि मारुयंसि पवायंसि निप्फन्नमेइणीयंसि कालंसि पमुइयपक्कीलिएसु जणवएसु पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं आरुग्गा आरुग्गं दारयं पयाया ॥

प्रथमे चन्द्रयोगे प्रधाने चन्द्रबले निर्मलासु सर्वासु दिशासु अन्धकारधूम्रिकादिरहितासु अत एव विशेषेण शुद्धासु, जयकारिसर्वशकुनेषु, हर्षितेषु सकलदेशेषु । उत्पात–भूमिकम्प–उल्कापातादिरहिते दिवसे सुभिक्षे समये सर्वस्या पृथिव्याम्, सर्वधान्येषु निष्पन्नेषु महोत्सव–माङ्गलिक्येषु प्रवर्तितेषु उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रे समागते भगवान् आरोग्य, माताऽपि आरोग्यवर्तिनी त्रिशला श्रीमहावीर पुत्र प्रासूत । अमुकसूरीणामाज्ञाया वर्तमानस्य सङ्घस्य श्रेय कल्याणम् अस्तु ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विरचितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाप परिपूर्तिमिद चतुर्थम् ॥ ४ ॥

इति श्रीकल्पसूत्रकल्पद्रुमकलिकाया श्रीलक्ष्मीवल्लभविरचिताया चतुर्थं व्याख्यान समाप्तम् ॥

---

१ सवत २६९१ वर्षे चैत्रसुदित्रयोदश्याम् १३ मङ्गल्वारे उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे रात्रिगतघटी १५ पल २१ समय मकरलग्ने च द्रहोराया जन्मकुण्डलिका ज्ञेया ॥ श्री ॥

अथ पञ्चमं व्याख्यानम् ।

अर्हतो भगवतः श्रीमन्महावीरदेवस्य शासने अतुलमङ्गलमालाप्रकाशने श्रीपर्युपणापर्वणि समागते श्रीकल्पसिद्धान्तस्य वाचना प्रवर्तते । तत्र त्रयोऽधिकाराः–तत्र प्रथमं श्रीजिनचरित्रम्, तदनन्तरं स्थविरकल्पः, तदनन्तरं च साधुसामाचारीकल्पः । तत्र श्रीजिनचरित्राऽधिकारे पश्चानुपूर्व्या श्रीमहावीरदेवस्य पट् कल्याणकानि व्याख्यायन्ते । तत्र प्रथमवाचनायां संक्षेपेण पट् कल्याणकानि उक्तानि, ततो द्वितीयवाचनायां विस्तरेण श्रीमहावीरदेवस्य च्यवनकल्याणकं वर्णितम्, तथा गर्भापहाराधिकारो वाचितः । तदनन्तरं तृतीयवाचनायां त्रिशलया दृष्टाश्चतुर्दशस्वप्ना विस्तरेण वर्णिताः । ततश्चतुर्थवाचनायां स्वप्नलक्षणपाठकानां स्वप्नविचारप्रश्नः, त्रिशलायाः शोक–हर्षौ दोहदाऽधिकारश्च, भगवतः श्रीमहावीरस्वामिनो जन्म यावद् वर्णितम् । अथ पञ्चमवाचनायां श्रीमहावीरस्य जन्ममहोत्सवो वर्ण्यते—

उद्द्योतस्त्रिजगत्यासीद् दध्वान दिवि दुन्दुभिः । नारका अप्यमोदन्त भूरप्युच्छ्वासमासदत् ॥ १ ॥

यदा श्रीमहावीरस्य जन्म जातं तदा त्रिए लोके उद्द्योत आसीत्, पुनस्तदा आकाशे देवदुन्दुभिः शब्दं

चकार, पुनर्नरकस्था जीवा अपि क्षण यावत् प्रमोद प्रापु , पुनर्भगवज्जन्मसमये सकलापि भूमिरुच्छ्वसिता इव अभूत्। अथ अस्मिन् षट्पञ्चाशद्दिक्कुमारीणाम् आसनानि कम्पितानि–तदा गजदन्ताना नीचैरधोलोके निवासिन्य अष्टौ दिक्कुमार्य अवधिज्ञानेन श्रीमहावीरस्वामिनो जन्म ज्ञात्वा तत्र आयान्ति, तासा नामानि–

भोगकरा भोगवती सुभोगा भोगमालिनी। तोयधरा विचित्रा च पुष्पमाला अनिन्दिता ॥ १ ॥

एता अष्टौ अधोलोकाद् आगत्य प्रभु नमस्कृत्य, प्रभोर्मातर नमस्कृत्य ईशानदिशायाम् एक सूतिकागृह चक्रु , सवर्तकवायुना योजनप्रमाणा पृथिवी शुद्धाम्, सुगन्धा च चक्रु । अथ–

मेघकरा मेघवती सुमेघा मेघमालिनी। सुवत्सा वत्समित्रा च वारिषेणा बलाहिका ॥ २ ॥

एता अष्टौ ऊर्ध्वलोकाद् आगत्य जिन तथा जिनजननी नत्वा तत्र पुष्पवृष्टि चक्रु । अथ पुन –

अथ नन्दोत्तरा नन्दा आनन्दा नन्दवर्धना। विजया वैजयन्ती च जयन्ती चापराजिता ॥ ३ ॥

एता अष्टौ दिक्कुमार्य पूर्वदिशाया रुचकपर्वताद् आगत्य मुखदर्शनार्थम् अग्रतो दर्पण धारयन्ति। अथ पुन –

समाहारा सुप्रदत्ता सुप्रबुद्धा यशोधरा। लक्ष्मीवती शेषवती चित्रगुप्ता वसुन्धरा ॥ ४ ॥

एता अष्टौ दिक्कुमार्यो दक्षिणरुचकपर्वताद् आगत्य भृङ्गारकलशहस्ता भगवन्त भगवज्जननी च स्नपयन्ति। तत पुन –इलादेवी, सुरादेवी, पृथिवी, पद्मवती, एकनासा, नवमिका, भद्रा, सीता एता अष्टौ दिक्कुमार्य

पश्चिमदिशाया रुचकपर्वताद् आगत्य भगवतस्तथा भगवज्जनन्याश्चाऽग्रे वातार्थं व्यजनं धृत्वा अग्रे तिष्ठन्ति । अथ पुनः–

अलंवुसा मितकेशी पुण्डरिका च वारुणी । हासा सर्वप्रभा श्रीः हीः अष्टौ दिग्रुचकाद्रितः ॥ ५ ॥

एता अष्ट उत्तरदिशो रुचकपर्वताद् आगत्य चामराणि ढालयन्ति । पुनः, विचित्रा चित्रकनका तारा सौदामिनी तथा। एताः चतस्रो विदिशारुचकपर्वतेभ्य आगत्य हस्ते दीपकं गृहीत्वा भगवतोऽग्रे तिष्ठन्ति, पश्चात् पुनः–

रूपा रूपासिका चैव सुरूपा रूपकावती ॥ ६ ॥

एताश्चतस्रः रुचकद्वीपमध्यदिशाभ्य आगत्य भगवतो नालं चतुरङ्गुलवर्जं छित्त्वा गर्तं निखाय भूमिमध्ये क्षिपन्ति, तदुपरि रत्नमयं पीठं चतुरस्रं रचयन्ति उपरि दूर्वां वपन्ति। ततः पश्चात् सूतिकागृहाद् एकं पूर्वस्याम्, एकं दक्षिणस्याम्, एकं च उत्तरस्याम्, एवं त्रीणि कदलीगृहाणि कृत्वा तन्मध्ये सिंहासनानि स्थापयन्ति । तत्र दक्षिणकदलीगृहे सिंहासनोपरि भगवन्तं भगवज्जननीं च संस्थाप्य सुगन्धतैलाऽभ्यङ्गं तयोश्चक्रुः । तत्र पूर्वदिशायाः कदलीगृहे भगवन्तं भगवज्जननीं च नीत्वा संस्नाप्य पश्चाद् उभयोरपि शरीरे चन्दनाऽनुलेपं विधाय रम्याणि वस्त्राणि भगवन्तं भगवज्जननीं च परिधापयन्ति। ततः पश्चात् पुनरुत्तरदिशायाः कदलीगृहे

काष्ठे शान्तिक पौष्टिक होम विधाय उभयोर्हस्ते रक्षापोट्टलिका बबन्धु', पश्चात् पर्वतायुर्भव इति भगवत आशीर्वाद दत्त्वा, मणिमयौ गोलकौ आस्फाल्य वादयित्वा भगवत क्रीडार्थं पल्यङ्कनोपरि यद्धा भगवन्त तथा भगवज्जननी च जन्मस्थाने नीत्वा स्वस्वदिक्षु दिक्कुमार्यो जग्मु । इति षट्पञ्चाशद्दिक्कुमारीणा महोत्सवकरणाऽनन्तर चतु.षष्टि-इन्द्राणाम् आसनानि चकम्पिरे, तदा अवधिज्ञानेन श्रीमहावीरस्य जन्म ज्ञात्वा पूर्वं सौधर्मेन्द्रो हरिणेगमेषिदेवम् आहूय सुघोषाघण्टा द्वादशयोजनविस्तीर्णाम् अष्टयोजनोच्चाम्, एकयोजननाला हरिणेगमेषिणा देवेन सम पञ्चशतदेवै ता घण्टा वादयति, तस्या घण्टाया रवेण द्वात्रिंशल्लक्षविमानस्था सर्वा घण्टा वाद्यन्ते स्म, तदा सर्वे देवा सावधाना बभूवु' । एवमेव ईशानेन्द्रोऽलघुपराक्रम नाम देव समाहूय महाघोषा घण्टा वादयति । एव चतु षष्टि देवेन्द्रा आसनप्रकम्पाऽनन्तर स्वकीया स्वकीया घण्टा वादयन्ति । तदा सर्वे देवा इन्द्रस्य कार्यं ज्ञात्वा इन्द्रसमीपे आयान्ति । अथ सौधर्मेन्द्रो हरिणेगमेषिण देवम् उक्त्वा तत्पश्चाद् एकलक्षयोजनप्रमाण पालकनामक विमान कारयति। तस्य विमानस्य मध्यभागे पूर्वदिशाऽभिमुखसिंहासनोपरि इन्द्रस्तिष्ठति, अग्रे चाऽष्टौ इन्द्राण्यो नाटक कुर्वन्ति, इन्द्रस्य वामपार्श्वे इन्द्रसामानिका देवास्तिष्ठन्ति, इन्द्रस्य दक्षिणपार्श्वे तिसृणा पर्षदा देवा स्थितास्सन्ति, इन्द्रस्य पृष्ठे सप्त अनीकानि तिष्ठन्ति, एवम् अपरेऽपि इन्द्रा स्वीयस्वीयस्थानाद् जिनजन्म ज्ञात्वा आत्मीयाऽऽत्मीयविमानेषु स्थिता परिवारसहिता नन्दीश्वरद्वीपं समीयु ।

तत्र केचिद्देवा इन्द्राऽऽदेशात्, केचिद् मित्रवचनात्, केचित्स्वप्रिया–आग्रहात्, केचिद् आत्मीयभावात्, केचि-
त् कौतुकात्, केचिद् अपूर्वाऽऽश्चर्यवशाद् एवं सर्वे देवाश्चेलुः। पृथक् पृथग् वाहने स्थिताः परस्परम् अभिवद-
न्ति–तत्र एको देवः सिंहस्थितो गजस्थं देवं वदति तव गजो मार्गात् त्वया दूरं कर्तव्यः, नो चेद् अयं मम
सिंहो विदारयिष्यति। एवं गरुडस्थः सर्पस्थमपि वदति, चित्रकस्थः छागस्थम् अभिवदति, एवं देवानां कोटा-
कोटी नानाऽऽकारवाहनाऽऽरूढाश्चचाल। तदा विस्तीर्णमपि आकाशं संकीर्णम् आसीत्, पुनर्मार्गे केचिद्देवा मित्रं
त्यक्त्वाऽग्रे ययुस्तदाऽपरो मित्रोऽवादीत्–भो मित्र! क्षणम् एकं प्रतीक्षस्व यावद् अहमपि तव सार्थे एव आया-
मि, तदा अग्रगो देवः प्रोवाच यः कश्चित् प्रथमं गत्वा भगवन्तं प्रणमति स भाग्यवान्, एवम् उक्त्वा अग्रे
एव प्रचलति, परं मित्राय न तिष्ठति। यस्य सबलानि वाहनानि सन्ति, ये पुनस्स्वयमपि बलवन्तः सन्ति ते
सर्वेभ्योऽपि अग्रे निस्सरन्ति। तदा निर्बलाः स्खलन्तो वदन्ति—अहो! किं क्रियते? अद्य आकाशं संकीर्णं
जातम्, तदा पुनरन्ये देवा अब्रुवन् मौनं कुर्वन्तु, 'संकीर्णाः पर्ववासराः'। अथ आकाशे व्रजतां देवानां मस्तके
ताराणां किरणाः लगन्ति, ते एतादृशाः दृश्यन्ते–ज्ञायन्ते देवा निर्जरा अपि सजरा जाताः, मस्तके पलिता इव
दृश्यन्ते स्म। पुनर्देवानां शरीरं तारकाः स्पृशन्ति तदा ज्ञायते किं देवानां शरीरे प्रस्वेदकणाः बभूवुः ?, मस्तके
ऽटसदृशास्तारा दृश्यन्ते। एवम् आगच्छद्भिर्देवैः नन्दीश्वरद्वीपे विमानानां संक्षेपो विहितः। दक्षिणस्यां

दिशि रतिकरपर्वते आगत्य विश्रामो गृहीत । एक सौधर्मेन्द्र विना अन्ये त्रिषष्टिदेवेन्द्रा सरला मेरुदिशायां
प्राप्ता । अथ सौधर्मेन्द्रो भगवतो जन्मगृहे आगत्य भगवन्त तन्मातर च नमस्कृत्य, प्रदक्षिणात्रय दत्त्वा भगव
न्मातर प्रत्याह–हे मात ! अह प्रथमदेवलोकस्य इन्द्रोऽस्मि, चतुर्विंशतितमतीर्थंकरस्य तव पुत्रस्य जन्ममहो
त्सव कर्तुम् आगतोऽस्मि, त्वया न भेतव्यम् । नमोऽस्तु रत्नकुक्षिधारिके ! तुभ्यम् इत्युक्त्वा अवस्वापिनी निद्रा
दत्त्वा पुनर्भगवत' प्रतिबिम्ब जनन्या पार्श्वे मङ्गलार्थं, स्थानशून्यनिवारणार्थं मुक्त्वा आत्मन' रूपाणि पञ्च
रचयति–तत्र एकेन रूपेण उभाभ्या हस्ताभ्या भगवन्तम् उत्पादयति, पुनरुभाभ्या रूपाभ्याम् उभयोः पार्श्वयो
चामरैर्वीजयति, चतुर्थरूपेण भगवन्मस्तके छत्र धारयति, पञ्चमेन रूपेण अग्रे वज्रम् उच्छालयन् पदातिवत् चल
ति । एव भगवन्त सौधर्मेन्द्रो लात्वा मेरौ पर्वतोपरि पाण्डुकवने, मेरुचूलातो दक्षिणदिग्भागे अतिपाण्डुकम्ब
लनामशिलोपरि सिंहासने पूर्वाऽभिमुखो भगवन्तम् उत्सङ्गे लात्वा सौधर्मेन्द्रस्तिष्ठति, तत्र सर्व देवा मिलित्वा
आत्मीयाऽऽत्मीयसेवकेभ्य समादिशन्ति–भो देवा ! एकसहस्रमष्टोत्तर सौवर्णकलशा , एतावन्त एव रूप्य-
कलशा', एतावन्त एव रत्नमया., एतावन्त एव स्वर्ण–रूप्यमया , एतावन्त एव स्वर्णरत्नमया', एतावन्त एव
रूप्यरत्नमयाश्च, एतावन्त एव स्वर्णरूप्यरत्नमया , एतावन्त एव मृन्मया कलशा' समानेतव्या' । सर्वे कलशा
अष्टसहस्र–चतुःषष्टिप्रमिता' भवन्ति । तेषां किं प्रमाणम् ? पञ्चविंशतियोजनोत्तुङ्गा', पञ्चविंशतियोजनविस्तीर्णा ,

एकयोजनमयं तेषां नालं भवति । आवश्यकसूत्रे—"एककोटिपष्टिलक्षप्रमाणाः सर्वे भवन्ति" ते सर्वे क्षीरसमुद्र–गङ्गा–सिन्धु–पद्मद्रहादितीर्थजलैर्भृताः सन्ति, तान् सर्वान् लात्वा सर्वेऽपि देवा इन्द्राज्ञाम् अभिलषन्तस्तिष्ठन्ति। कलशधारिणो देवाः मनसि जानन्ति यदा इन्द्रोऽस्मान् आदेशं ददाति तदा कलशनीरैः स्नपयामः, अस्मिन् समये इन्द्रस्य मनसि संशयः समुत्पन्नः, अहो! भगवान् लघुशरीरो यदा एतावन्त्यः कलशजलधाराः पतिष्यन्ति तदा भगवत्शरीरं ममोत्सङ्गात् कुत्रचिद् वहित्वा यास्यति, इति विचारयन् इन्द्रो देवानाम् आदेशं न ददाति तदा भगवता अवधिज्ञानेन इन्द्रस्य मनःसंशयो ज्ञातः, ततो भगवान् इन्द्रस्य स्वबलदर्शनाय इन्द्रस्य उत्सङ्गाद् वामचरणाङ्गुष्ठेन सिंहासनं स्पर्शति, सिंहासनेन शिला चम्पमाना सती शिला चकम्पे, तस्यां कम्पमानायां मेरुचूला कम्पमाना जाता, ततो लक्षयोजनमयः सर्वोऽपि मेरुश्चकम्पे, तस्मिन् कम्पमाने सर्वा पृथिवी कम्पते स्म, सर्वपर्वतानां शृङ्गाणि त्रुटितानि, समुद्राणां जलानि क्षुब्धानि, ब्रह्माण्डं स्फुटद् इव जातम्, समस्तदेवानां क्षोभः संजातः, देवाङ्गनाः भयविह्वलाः सत्यो भर्तॄणां कण्ठे संलग्नाः, तस्मिन् समये इन्द्रेण ज्ञातं किं जातम्? अस्मिन् शान्तिकरणसमये केन दुष्टेन असुरेण विकारः कृतः, एवं ज्ञात्वा हस्ते वज्रं गृहीतम् अवधिज्ञानेन भगवतो विलसितं ज्ञात्वा अहो!! तीर्थंकरस्य अनन्तं बलं मया न ज्ञातम् इति विचार्य स्वाऽपराधं क्षम-

कस्य इन्द्र स्नपन करोति, पश्चाद् यथाऽनुक्रम लघु-वृद्धतया, प्रान्ते चन्द्र-सूर्यौ स्नपन कुरुत, तत पश्चाद् ईशानेन्द्रो भगवन्तम् उत्सङ्गे गृह्णाति, सौधर्मेन्द्रो वृषभचतुष्टयरूप विरच्य अष्टभि. शृङ्गै. क्षीरसमुद्रस्य क्षीर भगवत उपरि स्रवति । अनेन विधिना सर्वेऽपि देवा स्वभक्त्या स्नात्र रचयित्वा भगवतोऽग्रे अष्टप्रकारिका पूजा रचयन्ति-पुष्प-चन्दनविलेपन-अक्षतढौकन-दीपकरण-फलढौकन-धूपोपक्षेपण-पानीयकलशढालन-दर्पण-नैवेद्यढौकनम्-एवम् अष्टप्रकार भगवत्पूजन कृत्वा अग्रे चाऽष्टमङ्गलिकरचन कुर्वन्ति-अष्टमङ्गलिकनामानि-श्रीवत्स-मत्सयुग्म-दर्पण-पूर्णकलश-स्वस्तिक-नन्द्यावर्त-भद्रासन-शरावसपुटानि, इमानि अष्ट मङ्गलिकानि प्रभोरग्रे स्थापितानि, पश्चाद् आरात्रिक कृतम्, गीत-गान विहितम्, नृत्य रचितम्, वादित्राणि वादितानि, भावना भाविता। ततो भगवन्त भगवन्मातृसमीपे मुक्त्वा, भगवन्मातुरवस्वापिनीं निद्रा हृत्वा, भगवत्प्रतिबिम्ब हृत्वा च, रत्नजटितकुण्डलयुगलम्, देवदूष्ययुगल च भगवन्मात्रे दत्त्वा सुवर्णजटितकन्दुक भगवत क्रीडार्थं मुक्त्वा, अङ्गुष्ठे अमृत स्थापित्वा, द्वात्रिंशत्कोटिं सुवर्णस्य वर्षित्वा पश्चात् सकलदेवाना मध्ये इन्द्र एतादृशीम् उद्घोषणा ददाति-भो भो. सर्वे देवा ! शृण्वन्तु-य. कश्चिद् देवो वा, असुरो वा, दानवो वा भगवत उपरि तथा भगवज्जनन्या. उपरि विरूप चिन्तयिष्यति तस्य मस्तकम् अर्जुनमञ्जरीवद्

अनेन वज्रेण त्रोटयिष्यामि । इति अनेन प्रकारेण चतुःषष्टिः इन्द्राः जन्ममहोत्सवं कृत्वा नन्दीश्वरद्वीपे अष्टाह्निकामहोत्सवं विधाय सर्वेऽपि इन्द्राः स्वस्थानं जग्मुः । इति जन्माऽभिषेकोत्सवः ॥

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए, सा णं रयणी बहूहिं देवेहिं देवीहिं य ओवयंतेहिं उप्पयंतेहिं य उप्पिंजलमाणभूआ कहकहगभूआ आवि हुत्था ॥ ९६ ॥

यस्यां रजन्यां श्रमणो भगवान् महावीरो जातः, तस्यां रजन्यां बहुभिर्देवैः, बहीभिर्देवीभिः आकाशाद् उत्तरद्भिः एकः उद्द्योतः संजातः, देवानां शरीरैः चतुर्दशरज्ज्वात्मलोकेषु महान् उद्द्योतः, महान् एकः कलकलः शब्दोऽभूत् ।

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे जाए तं रयणिं च णं बहवे वेसमणकुंडधारी तिरियजंभगा देवा सिद्धत्थरायभवणंसि हिरण्णवासं च सुवण्णवासं च वयरवासं च, वत्थवासं च, आभरणवासं च, पत्तवासं च, पुप्फवासं च, फलवासं च, बीअवासं च, मल्लवासं च, गंधवासं च, चुण्णवासं च, वण्णवासं च, वसुहारवासं च वासिंसु ॥ ९७ ॥

यस्या रात्रौ भगवतो जन्म जात तस्या रात्रौ वैश्रमणस्य आज्ञाकारिणस्तिर्यग्जृम्भकदेवा· सिद्धार्थस्य राज्ञो गृहे भाण्डागारेषु द्वात्रिंशत्कोटी रूप्यस्य, द्वात्रिंशत्कोटी सुवर्णस्य, द्वात्रिंशत्कोटी रत्नानाम्, वहूना चीना- शुक–पट्टकूल–देवदूष्यादीना वस्त्राणा वृष्टिम्, मुद्रिकाद्याभरणाना वृष्टिम्, वहूना पुष्पाणाम्, वहूना नागवल्लीपत्राणाम्, वहूना सहकारादिफलानाम्, वहूना शालि–गोधूम–यव–मुद्गप्रमुखाणाम्, वीजानाम्, वहूना कर्पूर–चन्दनादिगन्धद्रव्याणाम्, वहूनाम् अवीरप्रमुखचूर्णानाम्, वहूना हिङ्गुल–हरिताल–लाज वर्गादीना वर्णानाम्, वहूना सुवर्णद्रव्याणा वसुधाराणा वृष्टि चक्रु·,। अस्मिन् अवसरे प्रियभाषिणी चेटी राज्ञ सिद्धार्थस्याऽग्रे पुत्रजन्मनो वर्द्धापनिका ददौ।

हे राजन् ! भवता प्रियमर्थवता प्रियार्थ कथयाम·, भवता प्रिय भवतु इत्यादिप्रियवचन कथयित्वा राज्ञ पुत्रजन्म निवेदितम्। यया पुत्रजन्मन वर्धापनिका दत्ता, तस्या छत्रतले सस्थाप्य राज्ञा सकले च अन्त पुरे सा वृद्धा कृता, दासीत्व दूरीकृतम्, मुकुट वर्जयित्वा अन्यत्सर्व भूषणादिक तस्यै राजा ददौ। ग्रन्थान्तरेषु एवम् उक्तम् अस्ति "तद्दिवसात् प्रारभ्य पञ्चदशमासान् यावत् प्रतिदिन सार्धतिस्र कोटी रत्नाना धनददेवो वर्षति"।

तए णं से सिद्धत्थे खत्तिए भवणवइ–वाणमंतर–जोइस–वेमाणिएहिं देवेहिं तित्थयरजम्मणाभिसेयमहिमाए कयाए समाणीए पच्चूसकालसमयंसि नगरगुत्तिए सद्दावेइ, सद्दावित्ता एवं वयासी–॥ ९८ ॥

ततः पश्चात् सिद्धार्थक्षत्रियो भुवनपति–व्यन्तर–ज्योतिष्क–वैमानिकदेवैस्तीर्थकरस्य जन्माऽभिषेकमहोत्सवे कृते सति। तदनन्तरं प्रभातकाले नगरगुप्तिकान् कोट्टपालपुरुषान् शब्दयति, शब्दयित्वा इदं वदति—

खिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! कुंडपुरे नगरे चारगसोहणं करेह, करित्ता माणुम्माणवद्धणं करेह, माणुम्माणवद्धणं करित्ता कुंडपुरं नगरं सब्भिंतरबाहिरियं आसियसम्मज्जिओवलित्तं संघाडग–तिग–चउक्क–चच्चर–चउम्मुह–महापह–पहेसु सित्त–सुइ–संमट्ठरत्थंतरावणवीहियं, मंचाइमंचकलिअं, नाणाविहरागभूसिअज्झय–पडागमंडिअं, लाउल्लोइयमहिअं, गोसीस–सरसरत्तचंदणदद्दरदिन्नपंचंगुलितलं, उवचियचंदणकलसं, चंदणघड–

सभाग, आसत्तोसत्तविपुलवट्टवग्घारियमल्लदामकलावं, पचवण्णसरससुरभिमुक्कपुप्फपुंजोवयारकलिअं, कालागुरु-पवरकुंदुरुक्क-तुरुक्कडज्झतधूवमघमघंतगंधुद्धुआभिरामं, सुगंधवरगंधिअं गंधवट्टिभूअं, नड-नट्टग-जल्ल-मल्ल-मुट्ठिय-वेलंबग-कहग-पाढग-लासग-आरक्खग-लंख-मंख-तूणइल्ल-तुंबवीणिय-अणेगतालायराणुचरिअं करेह, कारवेह, करित्ता, कारवेत्ता य जूअसहस्सं मुसलसहस्सं च उस्सवेह, उस्सवित्ता मम एयमाणत्तियं पच्चप्पिणेह ॥ ९९ ॥

अहो देवानुप्रिया ! क्षिप्रम्, शीघ्रम् एव क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे चारकशोधनम्, बन्दिगृहाद् बन्दिजनाना निष्कासनम्, तथा रसाना तथा धान्याना मानवर्धनम्, शेरप्रमुखाणा वर्धनम्। तथा वस्त्राणा मापने गजादीना वर्धनम्, क्षत्रियकुण्डग्रामे बाह्याभ्यन्तरे गन्धोदकछटाभि सिञ्चनम्, पुन पूर्वोक्तेपु सघाटकेपु त्रिक-चतुष्क-चत्वर-चतुर्मुखेपु, तथा राजमार्गेपु सुगन्धपानीयै सेचन शुचिकरणम्, कचवरादिसमार्जन गोमयादिना लिम्पनम्, वीथीपु अपि समार्जनम्, हट्टाना मार्गस्य शृङ्गारणम्, नाटकाऽवलोकनार्थं मञ्चाऽतिमञ्चाना सस्थापनम्, पञ्चवर्णसिंहध्वज-गरुडध्वजपताकादीनाम् ऊर्ध्वीकरणम्, स्थाने स्थाने चन्द्रोपकबन्धनम्, पुष्पप्रकर-

विस्तारणम् गोशीर्षचन्दन–रक्तचन्दन–दर्दुरपर्वतोत्पन्नचन्दनानां हस्तकदानम्, गृहे गृहमध्ये चतुष्कदेशे माङ्गल्यघटस्थापनम्, गृहाणां द्वारदेशेषु तोरणबन्धनम्, माङ्गलिककुम्भमोचनम्, यस्य एकदेशः उपरिष्टाद् लग्नो द्वितीयो देशो भूमौ लग्नः एतादृशः पुष्पहारसमूहः तस्य हारसमूहस्य विस्तारणम्, पुष्पगृहरचनम्, स्थाने स्थाने पञ्चवर्णकुसुमविक्षेपणम्, पुनः कृष्णागुरु–चीड–सेल्हारस–दशाङ्गधूपघटीनां संस्थापनम्, पुनरन्येषामपि सुगन्धद्रव्याणां विस्तारणं यूयं कुरुत। पुनः स्थाने स्थाने सुगन्धवर्तिकोत्क्षेपणं कुरुत, कर्पूर–कस्तूरिकादीनां गुटिकाम् इव सकलं नगरं सुगन्धं कुरुत। पुनरपि स्वयं नाटकं कुर्वन्ति ते नटाः, तथा नर्तकाः स्वयं स्थित्वा छात्रेभ्यो नाटकं कारयन्ति ते नर्तकाः, पुनर्जल्लाः वरत्रोपरि आरुह्य क्रीडन्ति, पुनर्मल्लाः मल्लयुद्धकराः, मौष्टिकाः ये मुष्टिभिर्युद्धं कुर्वन्ति, वेलम्बकाः, विदूषकाः, भाण्डाः कथकाः–कथानां कथकाः, रासकाः ये रासं वदन्ति, प्रवादकथकाः, प्लवकाः ये गर्ताम्, उष्ट्रं, गजं वा कूर्दन्ति, नदीं तरन्ति। पुनः पाठकाः ये राज्ञां वंशावलींवदन्ति, कवित्वानि कथयन्ति। आरक्षकाः, कोट्टपालाः, पुनः आख्यायकाः शुभाऽशुभनिमित्तकथकाः। पुनर्लङ्खाः–वंशम् आरोप्य वंशाग्रे नर्तन्ते, मङ्खाः—ये चित्रपटं गृहं गृहं दर्शयित्वा भिक्षां याचयन्ति, पुनस्तूणयल्लाः–ये भस्त्रिकां मुखवायुना संपूर्य वादयन्ति, तुम्बविणिकाः–ये तुम्बविणां वादयन्ति, तथा अनेके

स्थापयत। एव स्वय कुरुत, अन्येभ्यश्च कारयत। पुनर्यूपसहस्रम्, मुशलसहस्रम् ऊर्ध्वं कुरुत, ऊर्ध्वं कृत्वा मम इमाम् आज्ञा अर्पयत—

तए ण ते कोडुवियपुरिसा सिद्धत्थेण रण्णा एव वुत्ता समाणा हट्ठ–जाव–हिअया करयल–जाव–पडिसुणित्ता, खिप्पामेव कुडपुरे नगरे चारगसोहण, जाव–उस्सवित्ता जेणेव सिद्धत्थे राया (खत्तिए) तेणेव उवागच्छति, उवागच्छित्ता करयल–जाव–त्तिकट्टु सिद्धत्थस्स रण्णो एयमाणत्तिय पच्चप्पिणति ॥ १०० ॥

तत पश्चात् ते कौटुम्बिकपुरुषा सिद्धार्थेन राज्ञा एवम् उक्ता सन्तो हर्षिता, तुष्टा हस्तौ सयोज्य पूर्वोक्तम् आदेशम् अङ्गीकृत्य त्वरित क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे वन्दिजनमोचन चक्रु, पश्चात् सर्व यूपसहस्र–मुशलसहस्रस्य मङ्गलार्थम् ऊर्ध्वीकरण कृत्वा, कारयित्वा यत्र सिद्धार्थो राजा तिष्ठति तत्र ते कौटुम्बिकपुरुषा आगत्य हस्तौ सयोज्य राजान प्रति आज्ञा पश्चात् समर्पयन्ति–इति वदन्ति हे स्वामिन्! त्वदीयाम् आज्ञा कृत्वा वयम् आगता स्म, इति उक्त्वा नमस्कुर्वन्ति।

तए णं से सिद्धत्थे राया जेणेव अट्टणसाला तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता जाव-सव्वोवरोहे-णं, सव्वपुप्फ-गंध-वत्थ-मल्ला-लंकारविभूसाए, सव्वतुडिअसद्दनिनाएणं महया इड्ढीए, महया बलेणं, महया वाहणेणं, महया समुदएणं, महया वरतुडिअजमगसमगपवाइएणं, संख-पणव-भेरि-झल्लरि-खरमुहि-हुडुक्क-मुरज-मुइंग-दुंदुहिनिग्घोसनाइयरवेणं उस्सुक्कं, उक्करं, उक्किट्ठं, अदिज्जं, अमिज्जं, अभडप्पवेसं, अदंडकोदंडिमं, अधरिमं, गणिआवरनाडइज्जकलियं, अणेगतालायराणुचरिअं, अणुद्धुअमुइंगं, (ग्रं. ५००) अमिलायमल्लदामं, पमुइअपक्कीलिय-सपुरजण-जाणवयं दसदिवसं ठिईवडियं करेइ ॥

ततः सिद्धार्थो राजा यत्र व्यायामशाला परिश्रमकरणशाला तत्राऽऽगत्य परिश्रमं विधाय पश्चात् तैलमर्द-नम्, ततः स्नानं च, विलेपनं च कृत्वा सम्यग् वस्त्राणि परिधाय, सर्वशृङ्गाराणि धृत्वा, सर्वाऽन्तःपुरेण सहि-तः, सर्वपुष्पैः सहितः, सर्वगन्धेन अबीरादिचूर्णेन सहितः, सर्ववस्त्रैः पट्टकूलादिभिस्तथा सर्वमाल्यैर्ग्रन्थितः-

अथवा महत्या द्युत्या, महता बलेन, महता वाहनेन, सुखासनप्रमुखेण, अश्वादिवाहनेन वा महता परिवारेण सहित , महता समकाल त्रुटितादिवादित्राणा प्रवादेन, तेपा वादित्राणा नामानि–शङ्ख , पणवो मृन्मयपटह , लोहमय पटह , ढोल–इति प्रसिद्धो वा । भेरी प्रसिद्धा, झल्लरी अपि प्रतीता, खरमुखी गुर्जरदेशे काहली, हुडुक इति त्रिवली लोकोक्ति , मुरजो मृन्मयमृदङ्ग , मृदङ्ग. काष्ठमय', दुन्दुभिर्देवाना वादित्रम्–एतानि वादित्राणि । अन्यान्यपि बहूनि वादित्राणि सन्ति, सर्वाणि वादित्राणि पञ्चधा भवन्ति–लोलिक घण्टादि, पुनस्तालिक कास्यकादिकम्, पुनस्तान्त्रिक वीणादिकम्, पुन श्वासिकम्, पुन. पुटक ढोल–नि स्वानादिकम् एतेपा पञ्चप्रकाराणा वादित्राणा शब्देन सहितो राजा सिद्धार्थो भवति । पुन सिद्धार्थो राजा किं करोति ? क्षत्रियकुण्डग्राम नगरम् उच्छुल्कम्–दशदिवस यावद् दानस्थाने केऽपि दान न गृह्णन्ति।पुन क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे उत्करम्–गवादीना कर न गृह्णाति । पुनरुत्कृष्ट मुक्तक्षेत्रादिधान्यभागम् । पुन क्षत्रियकुण्डग्रामे नगरे दशदिवस यावत्–केऽपि मौल्य दत्त्वा वस्तूनि न गृह्णन्ति, यस्य यद्वस्तु युज्यते स राज्ञो हट्टात् समानयति तन्मूल्य सिद्धार्थो राजा भाण्डागाराद् ददाति । पुन. अभटप्रवेश राज्ञो भटा कस्यापि गृहे गत्वा बलात्कार न कुर्वन्ति । दशदिन यावत्–अदण्ड–कुदण्डम् अपराधस्याऽनुसारेण द्रव्यग्रहण दण्ड , बह्वऽपराधेन स्तोकद्रव्यग्रहणम्, तथा स्तोकाऽपराधेन बहुद्रव्यग्रहण कुदण्ड', उभयोरपि दण्डकुदण्डयो राज्ञा सिद्धार्थेन त्याग' कृत. ।

तथा अधरिमं परस्परं कोऽपि धरणं न ददाति, ऋणं कोऽपि दशदिवसं न याचयति । पुनः क्षत्रियकुण्डग्रामं नगरम् उत्कृष्टरूपाणां गणिकानां नाटकेन कलितम्, अनेकतालवादकनाटकानुचरितम् अनुपश्चाद् उद्धूतमृदङ्गं वादनार्थं सज्जीकृतमृदङ्गं, सरसविस्तारितपुष्पमालाप्रकरम्, प्रमुदितप्रक्रीडितजनपदम् एवं दशदिवसं यावत्स्थितिपदिकाम् आत्मीयकुलक्रमाद् आगतमर्यादां पुत्रजन्मोद्भवां राजा सिद्धार्थो दशदिनं यावत् क्षत्रियकुण्डग्रामे करोति, तद्यथा—

तए णं से सिद्धत्थे राया दसाहियाए ठिईवडियाए वट्टमाणीए सइए य, साहस्सिए य, सयसाहस्सिए य जाए य, दाए य, भाए अ, दलमाणे अ, दवावेमाणे अ, सइए अ, साहस्सिए अ, सयसाहस्सिए य लंभे, पडिच्छमाणे य, पडिच्छावेमाणे य एवं विहरइ ॥ १०१ ॥

ततः सिद्धार्थो राजा दशदिवससत्कायां कुलमर्यादायां कृतायाम् एकशतप्रमाणम्, अन्यं सहस्रप्रमाणम्, तृतीयं लक्षप्रमाणं—यस्मिन् शतद्रव्यं लगति, यस्मिन् सहस्रद्रव्यं लगति, यस्मिन् लक्षद्रव्यं लगति एतादृशो यागो देवपूजनं तन्निमित्तं द्रव्यं धारयति । तथा पुनर्भागो द्रव्यांशः, अष्टमी—चतुर्दशीदिने पौषधग्राहिणां भ-

एवम् मिलित शतद्रव्यम्, सहस्रद्रव्यम्, लक्षद्रव्य तत् स्वय सिद्धार्थो धर्मार्थ ददन्, अन्येभ्योऽपि दापयन् । तथा पुन शतप्रमाणम्, सहस्रप्रमाणम्, लक्षप्रमाण भेटस्वरूपेण गृह्णन्, ग्राहयन् इत्थ दशदिवस यावत् कुर्वन् पुन कुलस्य मर्यादा का का करोति ता सूत्रकार प्राह–

तए ण समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मा–पियरो पढमे दिवसे ठिइवडिय करिति, तइए दिवसे चद–सूरदसणिअ करिति, छट्ठे दिवसे धम्मजागरिय करिति, इक्कारसमे दिवसे विइक्कते निव्वत्तिए असुइजम्मकम्मकरणे सपत्ते, वारसाहे दिवसे, विउल असण–पाण–खाइम साइम उवक्खडाविति, उवक्खडावित्ता मित्त–नाइ–नियय–सयण–सबधिपरिजण नाए य, खत्तिए अ आमतित्ता तओ पच्छा पहाया, कयबलिकम्मा, कयकोउय–मगल–पायच्छित्ता, सुद्धप्पावेसाइ, मगल्लाइ, पवराइ वत्थाइ परिहिया, अप्प–महग्घाभरणालकियसरीरा भोअणवेलाए भोअणमडवसि सुहासणवरगया, तेण मित्त–नाइ–निययसबधि–परिजणेण,

नायएहिं, खत्तिएहिं सद्धिं तं विउलं असण–पाण–खाइम–साइमं आसाएमाणा, विसाएमाणा, परिभाएमाणा, परिभुंजेमाणा एवं वा विहरंति ॥ १०२ ॥

ततः पश्चात् श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मातापितरौ जन्मदिवसाद् अग्रे प्रथमे दिवसे कुलस्थितिं कुरुतः, तृतीये दिवसे चन्द्रसूर्ययोर्दर्शनं कुरुतः, इदानीमपि माता पुत्रस्य आदर्श दर्शयति। परं मूलविधिरयम्–कुल गुरुरागत्य सपुत्रजननीं संस्नाप्य सम्यग्वस्त्राणि परिधाप्य संस्थाप्य रूप्यस्य, स्फटिकस्य वा चन्द्रमूर्तिं कारयित्वा पूजां कृत्वा पश्चात् पुत्रेण सहितां जननीं चन्द्रोदयवेलायां प्रत्यक्षचन्द्रस्य सम्मुखीभूय स एतन्मन्त्रं वदति–"ओं अर्ह चन्द्रोऽसि, निशाकरोऽसि, नक्षत्रपतिरसि, सुधाकरोसि, औषधीगर्भोऽसि अस्य कुलस्य ऋद्धिं वृद्धिं कुरु कुरु स्वाहा" इति मन्त्रम् उच्चराति। चन्द्रस्य नमस्कारं कारयति, गुरुः आशीर्वादं ददाति, पश्चाद् मूर्तेः विसर्जनं करोति। यदा कदाचित् कृष्णचतुर्दशी, अमावस्या वा, वार्दलैराच्छादितो वा चन्द्रो भवति तदापि तस्याम् एव रात्रौ चन्द्रमूर्तिरग्रे अवश्यं कर्तव्यम् एव एतत्। पुनस्तृतीयदिने प्रभातसमये सूर्योदयवेलायां स्वर्णमयीं ताम्रमयीं वा सूर्यस्य मूर्तिं विधाय तदग्रे मातापितरौ संस्थाप्य एतन्मन्त्रं गुरुः उच्चरति "ओं, अर्ह सूर्योऽसि, दिनकरोऽसि तमोऽपहोऽसि सहस्र

उच्चारयन् मातृपुत्रयो सूर्यदर्शन कारयति । ततो गुरू आशीर्वाद ददाति । पुन षष्ठे दिवसे धर्मजागरिकया जागर्ति । एकादशे दिने अशुचिकर्मनिवृत्ति कृता, मृद्भाण्डाना विसर्जन कृतम्, नवीनवस्त्रपरिधान विहितम् । अथ द्वादशे दिवसे समासे विस्तीर्णम् अशन–पान–खादिम–स्वादिमादि–चतुर्विधाऽऽहार निष्पादयति, रसवतीं निष्पाद्य राजा सिद्धार्थों मित्राणि, ज्ञातीयान्, निजकान् आत्मीयपुत्रपौत्रान्, पितुर्बान्धवान्, सबन्धिन श्वशुरादीन्, तथा स्वजनान् आत्मीयदासीजनान्, पुनर्ज्ञातान् सिद्धार्थराज्ञ एव गोत्रीयान् तथा पुन क्षत्रियान् अपरग्रामवासिन क्षत्रियान् एतान् अपरान् अपि वृहल्लोकान् निमन्त्रयति । पश्चाद् भगवन्त तथा भगवद्मातर सस्नाप्य, बलिकर्म कृत्वा, पश्चात् प्रायश्चित्त कृत्वा, विघ्ननिवारणाय कौतुक मषीतिलकादिक करोति । पुनर्माङ्गलिकम्–सर्षप–दधि–दूर्वा–ऽक्षततिलक मस्तके धारयति। नवीनवस्त्राणि परिदधाति । पुन अल्पमौल्यानि तथा बहुमौल्यानि आभरणानि धृतानि, भोजनसमये भोजनमण्डपे सर्वे सुखेन पूर्वोक्ता लोकास्तिष्ठन्ति । पुन पूर्वोक्तान् मित्र–ज्ञाति–निजकान् अशन–पान–खादिम–स्वादिमचतुर्विधाहारै पोषयति । तत्र कानिचिद् आहाराणि आस्वाद्यानि तानि आहाराणि आस्वादयन्त , यानि ईषत् खाद्यन्ते बहु त्यज्यन्ते यथा इक्षुखण्डादीनि, तथा कानिचिद् विस्वाद्यमानानि यानि बहूनि खाद्यन्ते स्तोकानि त्यज्यन्ते यथा खर्जूरादीनि तानि आहाराणि विस्वादयन्त', तथा कानिचित् परिभुज्यमानानि यानि आहाराणि सर्वाणि भुज्यन्ते यथा मोदकादीनि तानि

आहाराणि परिभुञ्जन्तः एवं चतुर्विधैराहारैः गुरु-साधर्मिकादीनां भक्तिपूर्वकं सर्वे पूर्वोक्ताः जनाः सिद्धार्थेन राज्ञा भोजिताः ।

१. अथ पुनर्वाग्विलासग्रन्थाद् भोजनयुक्तिः कथ्यते भाषया–किसी एक सिद्धार्थ राजायै भोजनभक्ति किधी–ऊपरि लइ माली, मध्याह्नकाली, केलिपत्रे छाया, इसा मंडपनीपाया, कुमकुम तणा छडा, मोती तणा पारसती कडा, नीचै माड्या पाट, उपरि पाथर्या रेसमी थाट, चाचरिचा कला, उपरि वइठा कुमर पातला, चउरस चउकी पट, टाली मननी खटपट, उंची आसणी भूखनी विहाडणी, निरमल पाणीयै पखाली, आगे मेल्ही सोनानी थाली, कीजे रंगरोला, झाझा मोल्या रुपा–सोनाना कचोला, कोस नही कुरुप तीहां बैठा–बत्रीस लक्षणा पुरुष, फुंदाला, डुंदाला झाकझमाला, गुबीयाला, सुंहाला आंखे अणियाली, केसपाम काला, मुंछाला केई जमाई, केई शाला, केई जोधाला चालती हालती अग्निजाला, इसा पांति बैठा राजवीं ढींचाला, सुजाण सहेली लाडगहेली, हंसगति हालति, गजगति म्हालती, काम कामिनी पालती, आंखिरै मटकारै, मदननी वागुरा घालती, कस्तुरी अलंकृत भालपट्ट, तरुणतणा भाजै मरट्ट, पूर्णचंद्र समान वदन, हेलामात्र जीतो मदन, काने कुंडल साक्षात् सूर्य–चंद्रमंडल, लहकती वेणी ओढणी ओढी झीणी दीसती रुडी, झलकै हाथ सोनानी चूडी, कूण करै मूल रत्नजडित, मीम फुल जिसी देवनारी, इसी मनोहर राजकुमारी, छलकते हाथै सोनानी झारी साथै, पहिला दीधा हाथधोवण, स्वर्गथकी जाणे आव्या इंद्र जोवण, विनय करी लुलिअ लुलिअ परिसइ–फलहुली फोडी, अखरोट, कीधो जोर मगदनो कोट,

सूका थोर, निली द्राख, आवानी सारस, खाता प्यारा, परिस्या छुहारा, करती मगजा परीस्या न भजा, हाथ वाहै सुस्ता, पीरस्या पिस्ता, रसनी रेल्डी, छोली सेल्डी, सर्वहजूर आणी पिंडखजूर, मिश्री सुवली अनारकी घुली, करणा सदा फल भाजै तापनी झल, नारंगी, वीनोरी इसी फलहुलि पीरसै नारी गोरी, देहरारा छाजा इस्या पीरस्या खाजा, ते कीसा मालवारी भूमि तिहाना नीपना, गोधूम हाथसु मल्या, धोइने दल्या, छाणीयै सुधी, नीपजै पडसुधी, हलुऐ हाथ चालै, माहिथी थूली टालै सुजाण स्त्री जोईयै, एकलग पाटो माही दीजै साटो, जे बेसती सदा मैडी ते नगरनी वहूआ तेडी, नीपजै पकवान सर्व थया सावधान, चित्रामनी जाति वत्रीस फुलनी भाती, हलुइसु मेल्हीयै, वेलणसु वेलीयै घृतसु मिल्या, लोहनै कडायै तल्या, शब्द कलकलै निर्धूम अग्नि बलै, इसा प्रधान खाजा, चिहु सुणे साजा, एहनी पीरसण हार सामली सुकुमारी जलहल रासडी, पगे चाखडी रंभा नैवेसे मगधदेश इसी नारी परिसइ, देखता मन हीसें। पछे आव्या मोदक ते किसा किसा—लाडू जिसा वहेडा ऊपरि गाडू, पाटण तणा कदोइ, घृतसु मेंदो मोईं, वणी सेव पातली सुरहा घृतमाहि तली, घणें पाकसु मिली मिश्रीना खेरासु अधमिली, माहे लवगतणा चमत्कार, अलत सुकुमार, कपूर परिमल वास्या, फलमाहि प्रतिवास्या, अतिवर्तुल महा उज्वल, इसा लाडू। ते किसा किसा सेवइया, कसारिया, कसेलिया, दालिया, वाजणा, लाजणा, भाजणा, झगरिया, मगारिया, केसरिया, सिंहकेसरिया, कीटिया इसा मोदक राउराणा मनना मोदक। तदनतर—सुखसुरती, मुरकी, खाइखाजी, भफुरकी आणी सेव झीणी, फगफगती फिणी, इदरसा आकरा, दूधवर्णा दहिथरा, घृतनी धारी स्वादसु आहारी, सर्करासु रली इसी तिलसु साकुली सुकुमाल सुहाली जे कीजे दिवाली, सक्करपारा माडी क्रिम ही न सके छाडी, इस्या परिस्या पक-

वांन, जिमवा भणी सहु थया सावधान, परिस्यो सीरो जीमतां मन थया अधिरो, मोकले हाथे पिरसी लापसी जेहथी सहुयै नांन्हा मोट उधापसी, तिवार पछी आणी सालि, किसी किसी सालि–सुगंधिसाली, कमोदसालि, जीरासालि, कुंकणसालि, देवजीरसालि, साठिसालि, गरुडसालि तेहनो सरहरो, फरहरो, अणियालो, सुहालो, उजलो, अंगुल जेवडो, प्रमाण पडवडो, इसो परीस्यो कूर भूख करी चकचूर । नीपनी सुकाली मंडोवरा मुंगनी दालि, हलुए हाथ खांडी, तुस गया छांडी, सोनारइं वानै जीमतां मन मानै इहां काम नही छोकरी श्रीसै डोकरी, वाखडी गाइनो घृत, तत्काल तावी मृत्पात्र घृतसरहरती धार, संतोपिये जिमणहार, पछै वारु वघारया सालाणा, से किसा किसा–मूंगीया, कैरडोडी, नींला वोर, वाल्होलि, करमदा, कौठ, करपटा, काचा केला, चोलांनी फली, नीलाचणा, मिरच, पीपली, अंवोलि, सांगरी, काचरी, वउलिया, कारेला, फोग भलै कीधा पाक एहवा शाक । वले सुंठि तणी पलेव, हरडे तणी पलेव, जीरा तणी पलेव, हीग वघारी कढी, अधकचिर्या घेवरा, वेस वारसुं भरया वडी घारडी, दधिवडी, सीरावडी । सुकुमाल पातला पापड, मिरचालौ पूरण सुस्वाद, पाटिउटो तल्या, पापड तल्या, नागरवेलिनां पांन, जीमणां विवणो भावै धांन, विचि विचि चमचमता शाक, ऊतरै जीभ दांतांरोथाक, पांणी गाल्या कलाकंद, विचि विचि पीता उपजै आनंद; दुध शाकर भरया माट, पीतां ऊतरै जीभ दांतांरो काट, स्वभावे शुद्ध भेल्यो, मिश्रीसुं आधो अद्ध परीसइ मुद्ध । इसउ वाखडी गाइनो दुध, कचोला भरि गटगट पिद्ध, तदनंतर ए वात कही, वचन मान्यो सही, वीजी सर्व वात रही, आण्यो दही, तदनंतर छांडी विलंव आण्यो कपूर वास्यो करंव, जीरा-

जिमियभुत्तुत्तरागया वि अ ण समाणा आयता चोक्खा परमसुइभूया त मित्त–नाइ नियग-सयण–सबधिपरिजण णायए खत्तिए य विउलेण पुप्फ–गध–वत्थ–मल्ला–ऽलकारेण सक्कारिति, सम्माणिति, सक्कारित्ता, सम्माणित्ता तस्सेव मित्त–नाय–णियगसंबधिपरिजणस्स णायाण खत्तियाण य पुरओ एव वयासी–

तत भोजयित्वा एकान्ते आसनस्थितानाम् आचान्ताना कृतचलुकाना चोक्षाना शिलिकाभि कृतदन्त-शुद्धीनाम्–अत परमशुचिभूताना मित्र–ज्ञाति–निजकसबन्धिक्षत्रियाणा विस्तीर्णपुष्प–वस्त्र–गन्धाऽलकारै सिद्धार्था राजा सत्कारयति, सन्मानयति, सत्कार्य, सन्मान्य तेषा पुरत त्रिशला–सिद्धार्थौ एव कथयत –

हिवेचलू कीजै, अवीरसु हाथ धोइजै, उत्तम वस्त्र हाथ लूहीजै, पचसुगध नागर बेलि पान आरोगीजे, चोवा, चदण, अरगजा तणा छाटणा कीजै। केसर, चदण, कपूर, कस्तूरीयै पूजीजै, भला सुगध फूल तणी माला कठे ठवीजै, उपरि यथायोग्य आभरण, वस्त्र, तबोल दीजै, मननी चिंता भाजीजै, इसी सिद्धार्थ, त्रिशला क्षत्रियाणी तणी भक्ति युक्ते सर्व कुटुब रीझे, कुटुब पोषी, सघला सतोषी नाठा दुसमण दोषी। अनेन प्रकारेण मातृ–पितरौ प्रवर्त्तेते।

पुव्विं पि णं देवाणुप्पिया! अम्हं एयंसि दारगंसि गब्भं वक्कंतंसि समाणंसि इमेयारूवे अब्भत्थिए चिंतिए जाव–समुप्पज्जित्था। जप्पभिइं च णं अम्हं एस दारए कुच्छंसि गब्भत्ताए वक्कंते तप्पभिइं च णं अम्हे हिरण्णेणं वड्ढामो, सुवण्णेणं, धणेणं जाव–सावइज्जेणं पीइ–सक्कारेणं अईव, अईव अभिवड्ढामो, सामंत–रायाणो व समागया य।

अहो! देवानुप्रिया ज्ञातीय–गोत्रीयाः! पूर्वमपि अस्माकम् अस्मिन् बालके गर्भत्वेन समुत्पन्ने सति एतादृशः संकल्पः समुत्पन्नोऽभूत्–यद्दिनात् प्रभृति अयं बालकः कुक्षौ गर्भत्वेन समुत्पन्नः तद्दिनात् प्रभृति वयं हिरण्येन वृद्धिं प्राप्ताः, तथा सुवर्णेन वृद्धिं प्राप्ताः, धनेन, धान्येन वृद्धिं प्राप्ताः, तथा सामन्तनृपतयः चण्डप्रद्योतनादयस्तेऽपि मम वश्यं प्राप्ताः, सेवनाय समागताः।

तं जया णं अम्हं एस दारए जाए भविस्सइ तया णं अम्हे एयस्स दारगस्स इमं एयाणुरूवं गुण्णं गुणनिप्फन्नं नामधिज्जं करिस्सामो वद्धमाणु त्ति।

निष्पन्न नामधेय वर्धमान इति करिष्याम । सर्वप्रकारेण वय धृद्धि प्रासास्तस्माद् अस्य कुमारस्य वर्धमान इति नाम भवतु, इति सर्वपा स्वजनाना पुरत सिद्धार्थेन राज्ञा निवेदितम् इति ।

अज्ज अम्ह मणोरहसपत्ती जाया, त होउण अम्ह कुमारो वद्धमाणो नामेण ।

तद् अद्याऽस्माक मनोरथसप्राप्तिर्जाताऽस्ति । भवद्भिरपि सर्वे' मिलित्वा अस्य अस्मत्कुमारस्य वर्धमान नाम प्रदातव्यम् ।

तए ण समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मा–पियरो नामधिज्ज करेंति वद्धमाणो त्ति ।

तत श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मातृ–पितरौ वर्धमान इति नाम कुरुत , पुन –

समणस्स भगवओ महावीरस्स तओ ण नामधेज्जा एव आहिज्जतिए–वद्धमाणे, सहसमुइयाए समणे, अयले भयभेरवाण, परीसहोवसग्गाण खतिखमे, पडिमाण पालए, धीइम, अरइरइसहे, दविए, वीरिए, सपत्ते, देवेहि से नाम कय समणे भगव महावीरे ।

श्रमणो भगवान् महावीर काश्यपगोत्रीय , तस्य त्रीणि नामधेयानि, तानि कथयति–मातृ–पितृभ्या प्रदत्त नाम वर्धमान इति । राग–द्वेषाऽभावेन तपसि श्रमणस्य करणात् श्रमण , इद द्वितीय नाम । अकस्माद् उत्प-

द्यते तद् भयम्, सिंहादिभ्यः समुत्पद्यते तद् भैरवम्, एताभ्याम् उभयाभ्याम् अचलो निर्भयः। क्षुधातृषाप्रमुखपरिषहैः कृत्वा पीडां न प्राप्नोति–परिषहोपसर्गाणां क्षन्ता, प्रतिमानां सर्वतो भद्रादीनां पालकः, चतुर्भिर्ज्ञानैर्विराजमानः, धीमान्, ज्ञानवान्, धैर्यवान्, अरतिं रतिं च सहते, सुख–दुःखसहने राग–द्वेषाभ्यां रहितस्तस्माद् द्रव्यवीर्यसंपन्नः, मुक्तिं गन्तुं कृतनिश्चयोऽस्ति तथापि चारित्रं पालयति, एतैः गुणैः कृत्वा देवैः महावीर इति नाम प्रदत्तम्, इदं तृतीयं नाम। आमलकीक्रीडायां देवैर्महावीर इति नाम प्रदत्तम्।

अह वड्ढइ सो भयवं दियलोयचुओ अणोवमसिरीओ। दासिदासपरिवुडो परिकिन्नो पीढमद्देहिं ॥ १ ॥

अथ श्रमणो भगवान् महावीरो वर्धते, देवलोकात् पुष्पोत्तरप्रथमपुण्डरीकाद् विमानात् च्युतः, अनुपमश्रीयुक्तः, दास–दासीभिः परिवृतः, पीठमर्दैः सेवकैः अङ्गशुश्रूषाकारकैः पुरुषैः परिकीर्णः सेव्यमानः।

असियसिरओ सुनयणो विंबोट्ठो धवलदंतपंतीओ। वरपउमगब्भगोरो फुल्लुप्पलगंधनीसासो ॥ २ ॥

असितशिरस्कः, सुनयनः, बिम्बोष्ठः, धवलदन्तपङ्क्तिः, यादृशः कमलस्य गर्भः, ईदृशो गौरवर्णः, विकसितकमलस्य गन्धवद् निःश्वासः, सर्वेषां देवानाम् अपि यादृशं रूपं भवति तस्माद् अपि श्रीमहावीरस्य अधिकं

१. अथ वर्धते स भगवान् दिवलोकच्युतोऽनोपमश्रीकः। दासीदासपरिवृतः परिकीर्णः ...

रूपम्, ते देवा महावीरस्य वामाङ्गुष्ठस्यापि कला न अर्हन्ति। सर्वेभ्योऽपि अधिकरूपवान् तीर्थंकर'। तस्मात् किञ्चिदूनो गणधर। तस्मात् किञ्चिदूनश्चतुर्दशपूर्वधर कृताऽऽहारकशरीरधारी। तस्मात् किञ्चिदून पञ्चाऽनुत्तरविमानवासी। तत पश्चाद् नवग्रैवेयकवासिनो देवा। ततो द्वादशलोकस्था देवा। तत. पश्चाद् भवनपति–ज्योतिष्क–व्यन्तरदेवा। ततश्चक्रवर्ति–वासुदेव–बलदेव–मण्डलीक–सामान्यराजान एव ततोऽनुक्रमेण उत्तरन्त पट्सघयणसस्थानकधारिणो मनुष्या ज्ञातव्या'। पुन श्रीमहावीरो जातिस्मरणज्ञानवान्, अप्रतिपातिमतिज्ञान–श्रुतज्ञान–अवधिज्ञानवान्, ज्ञानत्रितयेन विराजमान। देहकान्त्या सर्वेभ्योऽपि उत्कृष्टतर.। अथ भगवान् किञ्चिदून अष्टवार्षिक सजात, समानै राजकुमारै सार्धं क्रीडा करोति। तत्र देशे प्रसिद्धाम् आमलिकी क्रीडा करोति, तत्र नगरबाह्ये पिप्पलीवृक्षोऽस्ति तत्र समस्तबालका एकत्रीभूय धावन्ति, क्रीडन्ति तत्र भगवान् अपि रमते, तत्र क्रीडायाम् अय नियमोऽस्ति–य' कश्चित् प्रथम धावमान सन् पिप्पलीम् आरोहते स जित, स अपरस्य हारितस्य बालकस्य स्कन्ध समारुह्य यत प्रदेशात् पूर्वं धावितस्तावत्प्रदेश यावद् आयाति इति तत्र पण कृतोऽस्ति। अस्मिन् समये इन्द्र भगवद्बल देवाना पुरतो वर्णयति स्म। पुनरपि इन्द्र एवम् सर्वेषा देवानाम् अग्रे वदति स्म–सर्वे देवास्तथा दानवा अपि मिलित्वा भगवन्त भापयन्ति तथा श्रीमहावीर स्वामी न बिभेति। एतद् वचन श्रुत्वा एको मिथ्यात्वी देव इन्द्रवचनम्

अश्रद्दधानस्तत्र भगवत्समीपे बालकस्य रूपं कृत्वा समागतः । भगवता सह चिक्रीड । भगवान् अतीव शीघ्रगामित्वाद् देवस्य अग्रे जातः । तदा तेन देवेन भगवतो भयोत्पादनाय पिपल्याः समीपे, तथा स्कन्धे शाखासु च सर्परूपाणि फूत्कारकाणि विरचितानि, तदा श्रीवर्धमानकुमारः सर्परूपं दृष्ट्वा हस्तेन उच्छाल्य पिप्पिल्याम् आरुरोह । स्वामी मनसि अपि भयं न चकार । स देवबालः हारितः । श्रीवर्धमानो जितः । तदा स देवबालः श्रीवर्धमानं स्कन्धे आरोहयति । अथ भगवन्तं छलनाय स देवः स्वशरीरं दीर्घं चकार । एकतालप्रमाणाद् आरभ्य ससतालप्रमाणं कृत्वा उच्चैर्बभूव । अन्ये सर्वेऽपि बालाः भयभ्रान्ताः, त्रस्ताः सिद्धार्थं गत्वा तत्स्वरूपं प्रोचुः—श्रीवर्धमानस्तु न विभेति, परं मातृपित्रोश्चिन्तानिवारणाय भगवता वज्रप्रहारसुष्टिघातेन ताडितः सन् आकाशात् स्खलन्, आरटन्, भूमौ पपात, भृशं ललज्ज, स्वकीयरूपं प्रकटीचकार । तावद् इन्द्रोऽपि आगत्य तं देवं भगवतः पादयोः निपात्य स्वर्गं लात्वा जगाम । तेन मिथ्यात्वं गमयित्वा सम्यक्त्वम् उपार्जितम् । तदा देवैर्महावीर इति नाम प्रदत्तम् । इति आमलिकीक्रीडा । अथ भगवतो लेखकशालागमनरूपं कथ्यते—यदाऽष्टवार्षिकः श्रीमहावीरः संजातः, तदा मातृपितृभ्यां मोहवशात् चिन्तितम्—

लालयेत् पञ्च वर्षाणि दश वर्षाणि ताडयेत् । प्राप्ते षोडशमे वर्षे पुत्रं मित्रं समाचरेत् ॥ १ ॥

एवं स्थितौ तस्यामा सत्यभामा सानुस्वा, मान-प्रक्रियगां सर्वां भोजगिरा मत्यो गणा-गोत्र गव्यान्नरगादिर उत्ता, गणा-स्वरगार शृङ्गां गीत-गान-नाट-मान-दान-समानपूर्वकम् नाटिय-नायकं सत्यभोत्मयेन मम आत्मनागिना नरको गुणनभिरामम् सिताम्यासेषु धुरा श्रीरत्नमान कुमार गतान्ड उत्ता, रत्नाकरस्य श्रीगिरार्ण-विरामशृङ्गाणो समानगम । तत्र सुगन्धिकाणा नामानि-गूरा-गुम्फगुणगुणरिका माम गुम्फिता-र्णि। इमानि, माणिक्यादिरचिगमाऽऽभरणानि पण्डि गण राजांस, तीर्थीर-रत्न-कूप-मोतिगर-रत्नादिमुद्रिकाप्रमुखरत्नाणि पठ्यीकृत्य पट्टरिकायां धृतानि सन्ति। पुरः कुम्भरा निज पतिसिंहासनीये अगान्त सराप्य पदान्-श्रीरोउत्पन्न परिधाय, दिव्याऽऽभरणानि परिधायतिरा पुनः मध्या न-दर-नर्गर-कर्णोत्पल कृत्वा, पुष्पमालां कण्ठे परिधाय, दिव्याऽऽभरणानि परिधायतिरा पुनः गणना गीतगीति मगीरमानपणा-गग श्रीरत्नमान कुमार गजान्ड मगाऽऽस्यरत्नश्रेण गिरामान, नामरे दान पाणकुम्भो राग रसान, नाने नृत्यमान, ग्रामणी रेसन्ति आनयमान, निर जीर, निर रङ्ग, इत्यादीनां च भक्तिगमान पण्डिगाऽऽव्याकरस्य गुम्फ्य समीरं समार। तत्र पतिस्तोऽपि नवाप्तनोऽपि मन्ता मन्ताऽऽभरणानि धृत्वा, महाराणा श्रीरत्नमानकुमाराऽऽगमन प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। तस्मिन् समये

इन्द्र आसनप्रकम्पाद् अवधिज्ञानेन ज्ञात्वा देवानां पुरो वदति स्म–भोः भोः देवाः पश्यन्तु, भगवतो मातृ-पितरौ मोहेन ग्रथिलौ जातौ ।

'तिहि नाणेहि समग्गो तित्थयरो सव्वसत्थतत्तन्नू । जं उवणिज्जइ पाइयजणस्स तह अप्पविज्जस्स ॥ १ ॥

त्रिभिः ज्ञानैः सहितः तीर्थकरः सर्वशास्त्रतत्त्वज्ञः, एतादृशो भगवान् तुच्छबुद्धीनां ब्राह्मणानां पार्श्वे पठनार्थं नीयते; एतद् न शोभते ।

अनध्ययनविद्वांसो निर्द्रव्यपरमेश्वराः । अनलङ्कारसुभगाः पान्तु युष्मान् जिनेश्वराः ॥ १ ॥

भगवन्तस्तीर्थकराः एतादृशा वो युष्मान् पान्तु । कथंभूतास्तीर्थकराः ? अनध्ययनविद्वांसः, अध्ययनं विना एव विद्वांसः पण्डिताः । पुनः कथंभूताः ? निर्द्रव्यपरमेश्वराः–द्रव्यं विना एव परमेश्वराः । पुनः कथंभूताः ? अनलङ्कारसुभगाः–अलङ्कारेण विना एव सौभाग्यधराः एतादृशा जिनेश्वराः संसारसमुद्राद् रक्षन्तु । द्रव्यं विना तीर्थकरास्तु अतीव गाम्भीर्यधराः यतस्त्रिकालज्ञाः अपि, सर्वज्ञा अपि अपृष्टाः सन्तो न वदन्ति । यतो लोकोक्तिरियम्–पुनरपि शरत्कालो गर्जति, भाद्रपदमासे वर्षाकाले स्तोकं गर्जति परं बहु वर्षति । तथा मूर्खः, अल्पबुद्धिः, पण्डितंमन्यः स बहु जल्पति, परं स्वजल्पितस्य निर्वाहं न करोति । पुनः पण्डितः, विधिज्ञः स्तोकं

वदति, स्वजल्पितस्य निर्वाहकृद् भवति। असारपदार्थस्य आडम्बर महद् भवति, यथा कास्यपात्रस्य महान् शब्दो भवति, स्वर्णपात्रस्य शब्दो न भवति। अस्मिन् अवसरे इन्द्र स्वयमेव ब्राह्मणस्य रूप विधाय उपाध्यायसमक्ष एव भगवन्त प्रणिपत्य शब्दाना सदेहान् पृच्छति–तदा भगवान् श्रीमहावीर अष्टाना व्याकरणाना तत्त्व इन्द्रस्य अग्रे शब्दसाधन प्रकाशयति। तस्मिन् समये सर्व लोका भगवद्वाणी श्रुत्वा चिन्तयन्ति–असौ वैदेशिक सर्वविद्यापारगो ब्राह्मणस्तस्य प्रश्नानाम् अपि उत्तर वर्धमानकुमारो ददाति, अनेन कुमारेण मातृकाऽपि नाऽधीताऽस्ति, इद महच्चित्रम्। तदा तत्रस्थोपाध्यायस्याऽपि प्रश्नानाम् उत्तराणि श्रीवर्धमानकुमारेण दत्तानि, तदा इन्द्र स्वरूप प्रकटीकृत्य सर्वलोकसमक्षम्, मातृ–पितृ–उपाध्यायादिसमक्षम् अवादीत्–अहो जना ! अय वर्धमानकुमार सामान्यमनुष्यमात्रो नास्ति, त्रैलोक्यनायकोऽय सर्वज्ञोऽस्ति। तदा दशाङ्गव्याकरण कृतम्, जिनेन सूत्राणि प्रतिपादितानि, इन्द्रेण वृत्ति, उदाहरणानि दर्शितानि, तल्लोके जैनेन्द्र व्याकरण जातम्। तानि व्याकरणस्य दशाङ्गानि इदानीतन व्याकरणेष्वपि दृश्यन्ते, तानि अमूनि अङ्गानि–सज्ञा–परिभाषा–विधि–नियम–अतिदेश–अनुवाद–प्रतिषेध–अधिकार–विभाषा–निपातानि–एतानि दश व्याकरणस्य अङ्गानि भवन्ति। पुनर्लोकाना पुरत इन्द्रेण उक्तम्–त्रिजगन्नायकस्य अन्य कोऽपि त्रिभुवनेऽपि साम्य कर्तुं न समर्थ । यथा मूर्ख–दक्षयोरन्तरम्, शुक्ल–कृष्णयो, रङ्क–श्वरयो, सर–सागरयो, सूर्य–प्रदीपयोरनन्तरम् तथा अपरलोक–

तीर्थपत्योर्महद् अन्तरम्। त्रिभिर्ज्ञानैः संपूर्णस्य श्रीवर्धमानस्य स्तुतिं कृत्वा इन्द्रः स्वर्गं जगाम। ततः श्रीवर्धमानकुमारोऽपि गजारूढ एव मातृ-पितृ-परिकरवर्गेण समं महोत्सवेन व्याघुट्य पुनर्गृहे एव समाजगाम। इति लेखकशालाकरणमहोत्सवः। उम्मुक्कबालभावो-अथ श्रीवर्धमानकुमारः उन्मुक्तबालभावः-बालस्वभावं त्यक्त्वा यौवनाऽवस्थां प्राप्तः, तदा पित्रा भोगसमर्थं कुमारं ज्ञात्वा सम्यग्लग्ने, सम्यग्मुहूर्ते समरवीरनाम्नः सामन्तराज्ञः पुत्री यशोदानाम्नी श्रीवर्धमानस्य पाणिं ग्राहिता। तया समं विषयसुखं भुञ्जानस्य श्रीवर्धमानस्य एका पुत्री जाता। तस्याः प्रियदर्शना इति नाम प्रदत्तम् सा च भगवतो भगिन्याः पुत्रस्य जमालेः परिणायिता। एवं भगवतो गृहवासे तस्थुषः अष्टाविंशतिवर्षाणि बभूवुः। अस्मिन् समये भगवतो मातृ-पितरौ चतुर्थदेवलोके, तथा कुत्रचिद् "द्वादशे देवलोके" मृत्वा समुत्पन्नौ। तदा भगवतो बृहद्भ्रातुर्नन्दिवर्धनस्य सर्वाभिः प्रजाभिर्मिलित्वा राज्यं दत्तम्। ततः श्रीवर्धमानो दीक्षाग्रहणार्थं नन्दिवर्धनस्य समीपे अनुमतिं मार्गयामास। तदा नन्दिवर्धनः प्राह-हे भ्रातः! इदानीम् एव मातृ-पितरौ व्यापन्नौ, इदानीम् एव त्वं दीक्षार्थम् उद्यतः, तत्तु दग्धस्य उपरि क्षारं ददासि इदानीम् अहं दीक्षाया अनुमतिं न दास्यामि। नन्दिवर्धनेन इत्युक्ते तदा भ्रातृ-

वनेऽपि दोपा प्रभवन्ति रागिणा, गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तप ।
अकुत्सिते कर्मणि य प्रवर्तते, निवृत्तरागस्य गृहे तपोवनम् ॥ १ ॥

यो रागसहित, पुरुषो भवति तस्य वने वसतोऽपि विकार उत्पद्यते, पुनर्यस्य पुरुषस्य पञ्चेन्द्रियाणि वशीभवन्ति तस्य पुरुषस्य गृहे तिष्ठतोऽपि तपस्या एव वर्तते, सत्कर्म कुर्वत, पुरुषस्य–रागद्वेषाभ्या रहितस्य गृहे वसतोऽपि चारित्रधरस्य सादृश्य वर्तते। यत पुनरपि उक्तम्–

राग–द्वेषौ यदि स्याता तपसा किं प्रयोजनम् ?। तावेव यदि न स्याता तपसा किं प्रयोजनम् ? ॥ १ ॥

एव राग–द्वेषरहित प्रासुकान्न भुञ्जान श्रीमहावीरो वर्षद्वय स्थित, यदा वर्षद्वयोर्मध्ये एकवर्ष गतम्, एकवर्ष स्थितम्।

समणस्स ण भगवओ महावीरस्स पिया कासवगोत्ते ण, तस्स ण तओ णामधिज्जा एवमाहिज्जति, त जहा–सिद्धत्थे इ वा, सिज्जसे इ वा, जससे इ वा। समणस्स भगवओ महावीरस्स माया वासिट्ठसगुत्ते ण, तीसे तओ णामधिज्जा एवमाहिज्जति, त जहा–तिसला इ वा, विदेहदिण्णा इ वा, पीइकारिणी इ वा। समणस्स भगवओ महावीरस्स पित्तिज्जे सुपासे,

जेट्ठे भाया नंदिवद्धणे, भगिणी सुदंसणा, भारिया जसोया कोडिण्णगोत्ते णं, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स धूआ कासवगोत्ते णं, तीसे दो णामधिज्जा एवमाहिज्जंति, तं जहा–अणोज्जा इ वा, पियदंसणा इ वा । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स नत्तुई कोसियगोत्ते णं, तीसे णं दो णामधिज्जा एवमाहिज्जंति, तं जहा–सेसवई इ वा, जसवई इ वा ॥ १०२ ॥

समणे भगवं महावीरे दक्खे, दक्खपइण्णे, पडिरूवे, आलीणे, भद्दए, विणीए, णाए, णायपुत्ते, णायकुलचंदे, विदेहे, विदेहदिण्णे, विदेहजच्चे, विदेहसूमाले, तीसं वासाइं विदेहंसि कट्टु अम्मापिउहिं देवत्तगएहिं, गुरुमहत्तरएहिं अब्भणुण्णाए सम्मत्तपइण्णे ॥

पूर्वं यदा त्रिशलया चतुर्दशस्वप्नाः संदृष्टाः, तदा सर्वैः ज्ञातं चक्रवर्तिपुत्रो भविष्यति । तदनन्तरं यदा श्रीसिद्धार्थस्य राज्ञः वर्धमानः कुमारो जातः तदा तत्सेवानिमित्तं श्रेणिक–चण्डप्रद्योतप्रमुखाः राजकुमाराः पूर्वम् आगतास्ते सर्वेऽपि वर्धमानस्वामिनं दीक्षायै उन्मुखं ज्ञात्वा गृहं जग्मुः । अथ भगवतः सर्वकुटुम्बं कथ्यते–

नामानि–त्रिशला, विदेहदिन्ना, प्रीतिकारिणी। भगवत पितृव्य –सुपार्श्व, वृद्धो भ्राता–नन्दिवर्धन, सुदर्शना भगिनी, यशोदा भार्या, भगवत पुत्र्या द्वे नाम्नी—अनोद्या, प्रियदर्शना। भगवत' पुत्र्या' पुत्री, तस्या द्वे नाम्नी–शेषवती, यशस्वती, एतावान् परिकरो भगवत। अथ भगवान् कीदृशोऽस्ति तदुच्यते–दक्षो जात, प्रवीणो जात., पुनर्दक्षप्रतिज्ञो जात –प्रतिज्ञानिर्वाहक:, प्रतिरूप, यथा आदर्शाग्रे धृतानि वस्तूनि आदर्शे प्रतिबिम्बितानि भवन्ति तथा सर्वेगुणा भगवति प्रतिबिम्बिता दृश्यन्ते। पुनर्भगवान् आलीन –सर्वगुणसयुक्त, गुप्तेन्द्रिय पुनर्भद्रक –सरलस्वभाव, विनयवान्, ज्ञातलोकेषु प्रसिद्ध, ज्ञातराजपुत्र, ज्ञातराजस्य सिद्धार्थराजस्य कुलविषये चन्द्र, विदेह., विशिष्टदेह, वज्रर्षभनाराचस(हनन)धयण, समचतुरस्रसस्थानधारी, वैदेहदिन्न –विदेहदिन्ना त्रिशला, तस्या अपत्य त्रिशलाया' पुत्र, विदेहजार्च, विशिष्टदेहाद् जातकान्ति, पुनर्विदेहसुकुमाल, गृहे निस्पृह, दीक्षाया स्पृहयालु दीक्षाया प्रथमवर्षात् सावत्सरिकदान दातु प्रारभते, तत्र प्रतिदिन पादोनप्रहरमध्ये एककोटिरष्टौ लक्षाणि स्वर्णदीनाराणा दान ददाति। तत्प्रमाणम्–पञ्चभिर्गुञ्जाभि एको मापो भवति, पोडशमापै एक सुवर्णदीनारो भवति। अन्यद् अपि रत्न–पट्टकूल–घोटक–हस्तिप्रमुखाणि सद्वस्तूनि अपि दीयन्ते, तेषा काऽपि सख्या नास्ति। अथ वर्षदिवसस्य दीनारदानसख्या वदति–त्रिशतकोटि–अष्टाऽशीतिकोटि–अशीतिलक्षाणि दीनाराणा दत्तानि। 'वरह वर घोसिज्जा–' यस्य यद्वस्तु

मार्ग्यते तद्वस्तु मार्गयत, इति नगरमध्ये उद्धोपणा नित्यं दीयते । एवं दानं दत्त्वा नन्दिवर्धनस्य संवत्सरं प्रवर्तापितम् । पश्चाद् नन्दिवर्धनस्य आज्ञां लात्वा भगवता पूर्वं मातृगर्भस्थेन इयं प्रतिज्ञा गृहीता आसीत्– 'मातृ–पित्रोर्जीवतोः सतोः दीक्षां न ग्रहीष्यामि' सा प्रतिज्ञा संपूर्णा जाता, संपूर्णप्रतिज्ञः सन् दीक्षां ग्रहीतुम् उन्मुखो जातः श्रीवर्धमानः ॥

पुणरवि लोगंतिएहिं जीअकप्पिएहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जाव० वग्गूहिं अणवरयं अभिणंदमाणा य, अभिथुव्वमाणा य एवं वयासी ॥ १०४ ॥ जय जय णंदा !, जय जय भद्दा !, भद्दं ते, जय जय खत्तियवरवसहा !, बुज्झाहि भगवं ! लोगणाहा !, सयलजगज्जीवहिअं पवत्तेहि धम्मतित्थं–हिअसुहणिस्सेयसकरं सव्वलोए सव्वजीवाणं भविस्सइ त्ति कट्टु जय–जयसद्दं पउंजंति ॥ १०५ ॥ पुव्विं च णं समणस्स भगवओ महावीरस्स माणुस्सगाओ गिहत्थधम्माओ अणुत्तरे, आभोइए, अप्पडिवाइ णाण–दंसणे होत्था । तए णं समणे भगवं

भोइत्ता चिच्चा हिरण्ण, चिच्चा सुवण्ण चिच्चा धण, चिच्चा रज्ज, चिच्चा रट्ठ, एव वल, वाहण, कोस, कोट्ठागार, चिच्चा पुर, चिच्चा अतेउर, चिच्चा जणवय, चिच्चा विपुलधणकणग–रयण–मणि–मोत्तिय–सख–सिल–प्पवाल–रत्त–रयणमाइय सतसारसावइज्ज विच्छड्डइत्ता, विगोवइत्ता दाण दायारेहि परिभाइत्ता, दाण दाइयाण परिभाइत्ता ॥ १०६ ॥

पुनरपि लोकान्तिकदेवै पञ्चमदेवलोकवासिभि'—तृतीयप्रतरे कृष्णराजीविमानस्य अष्टसु अन्तरेषु अष्टासु दिक्षु अष्टौ विमानानि सन्ति, तत्र नवम विमानम्, तेषा विमानाना मध्येऽस्ति, एव नव विमानानि सन्ति, तेषु अष्टसु विमानेषु सख्यातभवा ससारिणो देवा सन्ति, मध्यस्थे विमाने ये देवास्ते असख्याता एकावतारिण , लोकशब्देन ब्रह्मदेवलोक , तस्मिन् ते वसन्ति इति लोकान्तिकवासिन , अथवा लोकस्य ससारस्य अन्तोऽस्ति येषा ते लोकान्तिका , ते देवा सर्वेऽपि सम्यक्त्वधारिण., अष्टसागराऽऽयुष्का , तेषा नामानि–सारस्वत', आदित्य , वह्नि', वरुण , गर्दतोय , तुषित , अव्याबाध , आग्नेय , अरिष्ट ;–एव तैर्नवप्रकारै लोकान्तिकैर्देवै श्रीवर्धमानस्वामी पूर्वोक्ताभि वाग्भि' प्रतिबोधित । यद्यपि तीर्थकरा स्वयसबुद्धा भवन्ति, तथापि

तेषां देवानाम् अयम् आचारोऽस्ति–तीर्थकरस्य दीक्षाऽवसरे आगत्य मधुर वाग्भिः दीक्षाऽवसरं ज्ञापयन्ति। ते किं वदन्ति तदाह—

हे स्वामिन्! त्वं जय जय, त्वं समृद्धिं भज, अथवा जगज्जीवहितं कुरु, पुनर्भद्रकारी सर्वजीवानां भव। अहो क्षत्रियवरवृषभ! तव भद्रं भवतु। अहो लोकनाथ! त्वं बुध्यस्व। जगज्जीवानां हितं धर्मं प्रवर्तय–धर्मतीर्थं प्रकटीकुरु इति वचनानि जयजयशब्दपूर्वकं देवा वदन्ति। 'पुव्विं च णं०' पूर्वमपि मनुष्यस्य योग्यो–यो गृहस्थधर्मः स्त्रीसेवनादिलक्षणः, तस्माद् भगवतो मनो विरक्तम् आसीत्। ततश्च देवानां पुनर्वचनाद् अवधिज्ञानेन दीक्षाऽवसरं ज्ञात्वा, हिरण्यादिकं परिग्रहं त्यक्त्वा, विगोप्य हिरण्यादिकं धरित्र्यां निखातं प्रकटीकृत्य आत्मीयगोत्रीयाणां विभागं कृत्वा दत्तं। अथ भगवतो दीक्षाऽवसरं वदति–

ते णं काले णं, ते णं समये णं समणे भगवं महावीरे जे से हेमंताणं पढमे मासे, पढमे पक्खे, मग्गसिरबहुले तस्स णं मग्गसिरबहुलस्स दसमीपक्खे णं पाईणगामिणीए छायाए पोरसीए अभिनिविट्टाए पमाणपत्ताए सुव्वए णं दिवसे णं विजए णं मुहुत्ते णं चंदप्पभाए

लिय-वद्धमाण-पूसमाण-घटियगणेहिं ताहिं इट्ठाहिं, जाव० वग्गूहिं अभिनंदमाणा, अभिथु-
व्वमाणा एवं वयासी—॥ १०७ ॥

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरो यो हेमन्तस्य शीतकालस्य प्रथमे मासे, प्रथमे पक्षे, मार्गशीर्षकृष्णे पक्षे दशमीदिवसे, पूर्वदिग्गामिन्या छायाया वर्धमानाया पाश्चात्ये प्रहरप्रमाणे दिवसे स्थिते सति, सुव्रते नाम्नि दिवसे, विजये नाम्नि मुहूर्ते, चन्द्रप्रभानाम्न्या शिबिकाया देवैर्मनुष्यैश्च सहिताया यस्मिन् समये नन्दिवर्धनेन नृपेण भगवतो दीक्षाया महोत्सव प्रारब्ध, तस्मिन् अवसरे समस्ता इन्द्रा आसनप्रकम्पेण अवधिना ज्ञात्वा तत्र आजग्मु। जन्ममहोत्सववद् दीक्षामहोत्सव चक्रु', स्नान-विलेपनादिक चक्रु। भगवत पूर्वं नन्दिवर्धनेन दीक्षामहोत्सव कृत, तदनन्तरम् इन्द्रै कृत। शिबिका एका नन्दिवर्धनेन कारिता, एका इन्द्रेण विहिता, सा शिबिका चन्द्रप्रभा नाम्ना वर्तते-पञ्चाशद्धनुष्प्रलम्बा, पञ्चविंशतिधनुर्विस्तीर्णा, षट्त्रिंशद्धनु प्रमाणा उच्चैस्तरा तन्मध्ये भगवतो निषीदनार्थं सौवर्ण, रत्नजटित सिंहासन वर्तते। अथ राज्ञा कारिताया शिबिकाया चेत् तिष्ठति तदा इन्द्रो मनसि दूयते। इन्द्रैर्विहिताया चेत् तिष्ठति तदा राजा दूयते। ततो देवप्रभावाद् उभयोरपि ऐक्यम् एव सजायते, तत्र भगवान् पूर्वाऽभिमुखस्तिष्ठति, प्रभोर्दक्षिणत कुलम-

हृत्तारिका हंसलक्षणं पटशाटकम् आदाय तिष्ठति, वामपार्श्वे प्रभोरम्बधात्री दीक्षाया उपकरणम् आदाय तिष्ठति, पृष्ठे च एका स्फारशृङ्गारतरुणा स्त्री धवलं छत्रं मस्तके धृत्वा तिष्ठति, ईशानकूणे च एका स्त्री गङ्गनीरभृतकलशं गृहीत्वा तिष्ठति, आग्नेयकूणे एका सधवा स्त्री कनकदण्ड–मणि–विचित्रं व्यञ्जनं लात्वा भद्रासने निषीदति, सौधर्मेन्द्र–ईशानेन्द्रौ चामरैर्भगवन्तं वीजयतः, नगरस्य प्रतोलीं यावद् मनुष्यैः शिबिका उत्पाटिता, पश्चात् सुरेन्द्र–असुरेन्द्र–नागेन्द्रा उत्पाटयन्ति। तत्र शक्रः शिबिकायाः दक्षिणाम् उपरितनीं बाहाम् उत्पाटयति, ईशानेन्द्रः उत्तरां उपरितनीं बाहाम् उत्पाटयति, चमरेन्द्रोऽधस्तनीं दक्षिणां बाहाम् उत्पाटयति, बलेन्द्रोऽधस्तनीं उत्तरां बाहाम् उत्पाटयति, शेषा–भवनपति–व्यंतरा–ज्योतिष्कवैमानिकेन्द्राः यथायोग्यम् उत्पाटयन्ति, तदग्रे एके देवाः मार्गे पञ्चवर्णपुष्पाणां वृष्टिं कुर्वन्ति, एके देवाः देवदुन्दुभिं वादयन्ति, एके नर्तन्ते। सर्वे नागरिकलोकाः, नार्यश्च भगवद्दीक्षाया महोत्सवदर्शनाय सार्थे भवन्ति, क्षत्रियकुण्डग्रामनगरस्य मार्गोऽतीव संकीर्णो जातः, भगवतः शिबिकायाः अग्रेदेवानाम्, मनुष्याणां च महान् संमर्दो जातः। अथ शिबिकायाः पुरतः अष्टौ मङ्गलानि सौवर्णस्थालेषु लिखित्वा प्रचलन्ति, ततः पूर्णकुम्भः सधवस्त्रिया मस्तके धृतः, ततो भृङ्गारः, ततश्चामराणि, ततः उन्नताः अनेके ध्वजाः, ततः श्वेतच्छत्रम् ततः स्वर्ण–रत्नजटितं सिंह नं [illegible]

जमाना , द्वादशतूर्यैर्वाद्यमाना', शस्त्रै , सन्नाहैर्भृता , वीरपुरुषैराश्रिता अष्टोत्तरशत रथा प्रचलन्ति । तत पश्चात् सनद्धबद्धा , सर्वाङ्गसुन्दरा अष्टोत्तरशतवीरपुरुषा सचरन्ति । ततो हस्तिन सिन्दूर-तैलपूजितकुम्भा , स्वर्णघण्टाभिर्विराजमाना सचरन्ति । तत सहस्रयोजनोच्चो रत्नजटित इन्द्रध्वज प्रचलति । तदनन्तर शङ्खधरा , चक्रधरा , हलधरा , मुखमाङ्गलिका , वर्धमाना-लघुकुमारान् श्रृङ्गार्य स्कन्धे आरोपयित्वा प्रचलन्ति ते वर्धमाना उच्यन्ते, ते प्रचलन्ति । तत पुष्यमाणा राज्ञा विरुदावली पठन्ति । ततो घण्टवादका इत्यादिजनैर्जय-जयशब्दै स्तूयमान' श्रीवर्धमान शिबिकाया स्थितो मनुष्यै , देवैर्परिवृत पदे पदे दान ददान , पृष्ठतो राज्ञा नन्दिवर्धनेन गजारूढेन गम्यमान क्षत्रियकुण्डग्राममध्ये ईदृशेन आडम्बरेण नि सरति । तदा सर्वे जना एव वदन्ति—

जय जय नदा! जय जय भद्दा! भद्द ते, जय जय खत्तियवरवसहा! अभग्गेहि नाण-दसण-चरित्तेहि अजियाइ जिणाहि इदियाइ, जिय च पालेहि समणधम्म, जियविग्घो वि य वसाहि त देवसिद्धिमज्झे, निहणाहि रागदोसमल्ले तवेण, धिइधणियबद्धकच्छे मद्दाहि अट्ठकम्मसत्तू झाणेण उत्तमेण सुक्केण, अप्पमत्तो हराहि आराहणपडाग च वीर! तेलुक्करगमज्झे, पावय

वितिमिरमणुत्तरं केवलवरणाणं, गच्छ य मुक्खं परमपयं जिणवरोवइट्ठेण मग्गेणं अकुडिलेणं, हंता परीसहचमूं, जय जय खत्तियवरवसहा ! बहूइं दिवसाइं, बहूइं पक्खाइं, बहूइं मासाइं बहूइं उऊइं, बहूइं अयणाइं, बहूइं संवच्छराइं, अभीए परिसहोवसग्गाणं, खंतिखमे भयभेरवाणं धम्मे ते अविग्घं भवउ त्ति कट्टु जयजयसद्दं पउंजंति ॥ १०८ ॥

ते लोकाः किं वदन्ति–अहो क्षत्रियवरवृषभ! जयजय, वृद्धिं प्राप्नुहि, ते भद्रं कल्याणं भवतु, अभग्नैः ज्ञान–दर्शन–चारित्रैर्जेतुम् अशक्यानि इन्द्रियाणि च, पुनर्मनश्च एतेषां जयं कुरु, जितं स्ववशीकृतं साधुधर्मं पालय। पुनः हे स्वामिन् ! जितविघ्नः सन् श्रमणधर्मं साधय, देवसिद्धानां मध्ये। पुनः उत्कृष्टेन तपसा- राग–द्वेषशत्रून् युद्धं कृत्वा जहि घातय, संतोषेण धैर्येण कक्षां बद्धा अष्टकर्मरूपशत्रून् मर्दय। तथा उत्कृष्टेन शुक्लध्यानेन स्वामिन् ! त्रैलोक्यरङ्गमण्डपे आराधनापताकां प्राप्नुहि। पुनः अप्रमत्तो भूत्वा आवरणैः रहितं संपूर्णकेवलज्ञानं प्राप्नुहि, परम् उत्कृष्टं मोक्षपदं त्वं याहि, पुनः ऋषभादिजिनवरैः कथितं ज्ञान–दर्शन–चारित्ररूपरत्नत्रयाऽऽराधनेन सरलम्। द्वाविंशतिपरीषहशत्रुसेनां जित्वा बहूनि दिवसानि, बहून् पक्षान्, बहून् मासान्,

मासषट्केन एकम् अयन भवति। एव बहून् ऋतून्, बहूनि अयनानि यावत् परीषहोपसर्गेभ्यो निर्भय सन् क्षमया सर्वं भय-भैरवादिक सम्यक् प्रकारेण सहमान साधुधर्मं पालय, तव सदा निर्विघ्न भवतु, एव सर्वेऽपि लोका , स्वजनाश्च वदन्ति-

तए ण समणे भगव महावीरे नयणमालासहस्सेहि पिच्छिज्जमाणे, पिच्छिज्जमाणे, वयणमालासहस्सेहि अभिथुव्वमाणे, अभिथुव्वमाणे, हिअयमालासहस्सेहि उण्णदिज्जमाणे, उण्णदिज्जमाणे, मणोरहमालासहस्सेहि विच्छिप्पमाणे, विच्छिप्पमाणे, कतिरूवगुणेहि पत्थिज्जमाणे, पत्थिज्जमाणे, अगुलिमालासहस्सेहि दाइज्जमाणे, दाइज्जमाणे दाहिणहत्थेण बहूण नर-नारिसहस्साण अजलिमालासहस्साइ पडिच्छमाणे, पडिच्छमाणे, भवणपतिसहस्साइ समइच्छमाणे, समइच्छमाणे, तती-तल-ताल-तुडियगीयवाइअरवेण महुरेण य, मणहरेण जयजयसद्दघोसमीसिएण मजुमजुणा घोसेण य पडिवुज्झमाणे पडिवुज्झमाणे, सव्विड्ढीए, सव्वजुईए, सव्वबलेण, सव्ववाहणेण, सव्वसमुदाएण, सव्वायरेण, सव्वविभूईए, सव्वविभूसाए, सव्वसभमेण,

सव्वसंगमेणं, सव्वपगईहिं, सव्वणाडएहिं, सव्वतालायरेहिं, सव्वावरोहेणं, सव्वपुप्फ–वत्थ–गंध–मल्ला–ऽलंकारविभूसाए, सव्वतुडियसद्दसंणिणाएणं, महया इड्ढीए, महया जुईए, महया बलेणं, महया वाहणेणं, महया समुदएणं, महया वरतुडियजमगसमगप्पवाइएणं, संख–पणव–पडह–भेरि–झल्लरि–खरमुहि–हुडुक्क–दुंदुहिणिग्घोसणाइअरवेणं कुंडपुरं णगरं मज्झंमज्झेणं णिगच्छइ, णिग्गच्छित्ता जेणेव णायसंडवणे उज्जाणे, जेणेव असोगवरपायवे, तेणेव उवागच्छइ ॥ ११३ ॥ उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावित्ता सीयाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुयइ, ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, करित्ता छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं हत्थुत्तराहिं णक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एगं देवदूसमादाय एगे अवीए मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ ११४ ॥

मुखसहस्रेण स्तूयमान सन्, हृदयसहस्रेण चिन्त्यमान , अस्य भगवत आज्ञा सर्वदा ध्रियते एतादृशैर्मनोरथसहस्रै श्लाघ्यमान , अङ्गुलीमालासहस्रेण जनैर्जनेभ्य सादर दर्श्यमान , भगवान् अपि सुरूपाणा स्त्रीणा नमस्काराणि गृह्णान , पुनर्वेणुवीणादिवादित्राणा शब्देन सङ्गीत–गानेन सह 'जय जय नन्दा' इत्यादिवचनेन मिश्रित यद् अव्यक्तकोलाहलोऽपि सावधान श्रीवर्धमान छत्रचामरादिसमृद्ध्या आभरणादीना सर्वकान्त्या, सर्वगजा–ऽश्व–रथ–मनुष्यादिसमुदायेन सर्वोचितकार्यकरणस्य आदरेण सर्वविभूत्या, सर्वशोभाया, सर्वहर्षोत्कर्षेण सर्वसङ्गमेन, सर्वस्वजनाना मेलापेन सर्वनगरवास्तव्यअष्टादशश्रेणि–प्रश्रेणिसहित सर्वनाटकेन, सर्वएकोनविंशतिकोटितालभेदेन, पुन' सर्वपुष्प–फल–गन्ध–माल्या–ऽलङ्कारेण, शङ्ख–भेरि–पटह–मृदङ्ग–झल्लरी–खरमुखीप्रमुखवादित्रप्रतिशब्देन सह क्षत्रियकुण्डग्राममध्ये मध्ये भूत्वा यत्र ज्ञातवनखण्डम्, यत्राऽशोकवृक्षस्तत्राऽऽयाति, तत्राऽऽगत्य अशोकवृक्षस्याऽध शिबिका स्थापयति, शिबिकात उत्तीर्य स्वयमेव अङ्गोपाङ्गाद् आभरणानि उत्तारयति, नन्दिवर्धनस्य समर्पयति, पश्चात् स्वयमेव पञ्चमुष्ट्या केशान् लुञ्चयति, तदा श्रीवर्धमानस्य केशान् इन्द्रो गृहीत्वा क्षीरसमुद्रे प्लावयति । तस्मिन् समये इन्द्र उच्चै शब्देन स्वर्णकम्बा भ्रामयित्वा सकलम् अपि वादित्रादि कोलाहल निवारयति तथा 'निरोल छीक रागिजयो' एवं वदति–लोका सर्वेऽपि सावधाना भवन्ति । अथ भगवान् लोच कृत्वा 'नम सिद्धेभ्य ' इति वदति—

करेमि सामाइयं, सवं सावज्जं जोगं पच्चक्खामि, जावज्जीवाए तिविहंतिविहेणं–मणेणं, वाया-
ए, कायेणं न करेमि, न कारवेमि, करंतं पि अन्नं न समणुजाणामि तस्स पडिक्कमामि, निं-
दामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि ।

एवम् उक्त्वा चारित्रं गृह्णाति। 'भन्ते' इति पदं न वदन्ति, यतो भगवान् स्वयं संबुद्धोऽस्मि । भगवान् जगद्गु-
रुः, तस्य न कोऽपि गुरुरस्ति, 'छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं' भगवता तदा द्वौ उपवासौ कृतौ, तौ अपि चतुर्विधा-
ऽऽहाररहितौ, एकोपवासः प्राकृतः, ततः पश्चाद् अपरः उपवासः कृतः । उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रे चन्द्रसंयोगे
समागते सति, एकाकी, राग–द्वेषरहितः, अपरः सार्थः कोऽपि नास्ति, यतो दुःषमकालकस्य विशेषात्, भग-
वता समं केनाऽपि दीक्षा न गृहीता। अथ श्रीवर्धमानस्वामी लोचं कृत्वा, द्रव्यतः मुण्डो भूत्वा, क्रोधादिक-
षायं त्यक्त्वा, भावमुण्डो भूत्वा 'अगाराओ अणगारिअं पव्वइए' गृहवासं त्यक्त्वा अनगारो बभूव । तस्मिन्
समये इन्द्रः, सपादलक्षमूल्यं देवदूष्यं वस्त्रं वामस्कन्धे मुञ्चति, तदा भगवतो मनःपर्यवज्ञानं समुत्पन्नम्। यदुक्तम्–

तिहिं नाणेहिं समग्गा, तित्थयरा जाव हुंति गिहवासे । पडिवत्तम्मि चरित्ते, चउनाणी जाव छउमत्था ॥१॥

सर्वेऽपि तीर्थंकरा यावद् गृहे तिष्ठन्ति तावद् ज्ञानत्रयेण विराजन्ते, यदा चारित्रं गृह्णन्ति तदा चतुर्थं ज्ञानम् उत्पद्यते। यावत्सकलकर्मक्षयो न भवति तावत् केवलज्ञानं नोत्पद्यते। अथ भगवता श्रीमहावीरेण दीक्षा गृहीता तदा शक्रादयश्चतुर्निकायिका देवा महोत्सवं कृत्वा, वन्दना विधाय नन्दीश्वरद्वीपे यान्ति, अष्टाह्निकामहोत्सवं कृत्वा स्वस्थानं यान्ति। अथ श्रीवर्धमानस्वामी अपि दीक्षां गृहीत्वा नन्दिवर्धनं पृष्ट्वा विहारं करोति। यतः राजाज्ञां विना साधुर्न विहारं करोति। नन्दिवर्धनो राजाऽपि वन्दनां कृत्वा विषण्णः सन् गृहे आयाति, अन्येऽपि नागरिकाः स्वगृहम् आयान्ति। तस्मिन् समये दिवसं घटीद्वयं तिष्ठति, भगवान् विहृत्य कुमार-ग्रामस्य पार्श्वे आगत्य कायोत्सर्गं तिष्ठति, तदा एको गोपालकः स्वबलीवर्दान् भगवतो भलाप्य स्वयं गृहे गत्वा कियति काले आगतः, बलीवर्दाश्चरन्तः कुत्रचिद् निसृत्य गताः, इतस्ततो दृष्टाः, यदा कुत्रापि न दृष्टाः तदा भगवन्तं पृष्टवान्-आर्य! मम बलीवर्दाः क्व गताः? भगवान् मौनधारी न जल्पति, तदा रोषं द्विगुणाम्, त्रिगुणां कृत्वा वधाय सन्नद्धो जातः। तस्मिन् समये एव इन्द्रोऽवधिज्ञानेन भगवन्तम् उपसर्गसहितं दृष्ट्वा आगत्य गोपालकं प्रति उवाच-रे दुष्ट! अयं श्रीवर्धमानोऽस्ति, नन्दिवर्धनराज्ञो भ्राता, इत्युक्त्वा गोपालक इन्द्रेण तर्जितः। इन्द्रो वर्धमानस्वामिनं तदा इत्याह-हे स्वामिन्! द्वादशवर्षाणि यावद् युष्माकं छद्मस्थाऽवस्थाऽस्ति, ये उपसर्गा उत्पत्स्यन्ते तान् अहं निवारयिष्यामि, भवतां सेवां करि-

९ सूत्रं

॥१२३॥

ध्यामि, मम मनसि अयं मनोरथोऽस्ति, भवतां चेद् आज्ञा भवति तदा एवं करोमि । तदा भगवता उक्तम्—

इंदा! न एवं भूयं, न एवं भवइ, न एवं भविस्सइ जं णं अरिहंता देविंदस्स असुरिंदस्स नीसाए केवलनाणं उप्पाडिंति, सिद्धिं वा वच्चंति, किं तु सएणं उदारवल—वीरिय—पुरिसक्कारपरिक्कमेणं केवलनाणं उप्पाडेंति ।

हे इन्द्र ! एवं न भूतम्, न भवति, न भविष्यति यद् अरिहन्ता इन्द्रस्य, असुरेन्द्रस्य वा साहाय्येन केवलज्ञानम् उत्पादयन्ति, मोक्षं वा व्रजन्ति, किन्तु स्वकीयोत्थान—बल—वीर्य—पुरुषकारपराक्रमेण केवलज्ञानम् उत्पाद्यते, मोक्षं गच्छन्ति । तस्मिन् प्रस्तावे भगवतः पितृव्यः सुपार्श्वः, स मृत्वा व्यन्तरदेवः संजातोऽस्ति, स सिद्धार्थनामाऽस्ति, तं इन्द्रो भगवत्समीपे रक्षयित्वा भगवत उपसर्गनिवारणं कर्तव्यम् इत्यादि आज्ञां दत्त्वा इन्द्रः स्वस्थानं ययौ । भगवान् अपि प्रभाते विहारं कृत्वा 'कोल्लासक' संनिवेशे गतः, तत्र बहुलनाम्नो ब्राह्मणस्य गृहे परमान्नं पारणं चकार । तदा देवैः पञ्च दिव्यानि कृतानि । पञ्च दिव्यानि इमानि—देवाः व्योम्नि ध्वजं विस्तारयन्ति, सुगन्धजलेन पृथिवीं सिञ्चन्ति, पुष्पवृष्टिं कुर्वन्ति, देवदुन्दुभिं वादयन्ति अहो! स[illegible]

ततो विहार चकार। यदा स्वामिना दीक्षा गृहीता तदा देवेन्द्रै शरीरे चन्दनाना विलेप कृतोऽस्ति तस्य सुगन्धेन भ्रमरा आगत्य दशन्ति, कामिनो दुष्टपुरुषा शरीर घर्षयन्ति, कामिन्यश्च आगत्य स्वामिन शरीरेण सह आलिङ्गन कुर्वन्ति, भगवत समीपे सौगन्ध्य मार्गयन्ति च, भगवान् मेरुरिव अकम्पोऽस्ति। अथ भगवान् विहार कुर्वन् 'मोराक'–सन्निवेशे गत। तत्र सिद्धार्थस्य राज्ञो मित्र दूइज्जत' इति नाम्ना तापसस्तिष्ठति, तस्य आश्रमे गत। स भगवन्त दृष्ट्वा सन्मुखम् आगत, भगवान् अपि पूर्वपरिचितत्वाद् बाहू प्रसार्य मिलित। वर्षाकाले अस्माकम् आश्रमे अत्र स्थातव्यम्, इति आग्रहात् शेषकाले विहार कृत्वा वर्षासमयोपरि तत्र आगत्य स्वामी चतुर्मास स्थित, तापसेन स्वउटजे स्थापित, तत्र दैवयोगाद् मेघवृष्टिर्नाऽभूत्, तदा तत्रस्था गो महिष्यादय' पशव' आगच्छन्तो, निर्गच्छन्त तापसस्य तृणोटज भक्षयन्ति, भगवान् तान् न रक्षयति, तदा तापस उपालम्भ ददाति–हे देवानुप्रिय! त्व कथ गो–महिष्यादीन् न निवारयसि, त्वम् अतीव अलसोऽसि, यस्मिन् उटजे स्थितोऽसि तस्याऽपि रक्षा कर्तुं न क्षमोऽसि, रक्षयितुम् अपि असमर्थोऽसि इत्युक्ते सति भगवता मनसि अप्रीतिम् उत्पद्यमाना–ज्ञात्वा विहृतम्। पञ्च अभिग्रहाश्च गृहीता। पञ्च अभिग्रहाश्च इमे– १ अप्रीतिकरे स्थाने न स्थातव्यम्, २ पुनर्यावत् छद्मस्थाऽवस्था, तावद् मौनेन कायोत्सर्गे स्थातव्यम्, ३ कायेन ऊर्ध्वतया स्थेयम्, ४ गृहस्थस्य विनयो न कर्तव्य, ५ सदा पाणिपात्रेण आहार' कर्तव्य। एते पञ्च अभिग्रहा गृहीता।

चतुर्मास्याः यदा पञ्चदश दिनानि जातानि तदा विहारः कृतो भगवता। ततो विहृत्य 'अस्थिग्रामे' शूलपाणि-यक्षदेवगृहे कायोत्सर्गे भगवान् स्थितः। तत्र शूलपाणियक्षो महादुष्टोऽस्ति, स प्राग्जन्मनि धनदेवस्य श्रेष्ठिनो धवलो धौरेयो वृषभो हि आसीत्, एकदा धनदेवेन पञ्चशतशकटाः भारेण भृत्वा संचालिताः, मार्गे वर्धमान-ग्रामस्य पार्श्वे वेगवतीनाम्नी नदी समागता, तेषां शकटानाम् उत्तारणे सर्वे वृषभाः असमर्थाः आसन्, तदा धनदेवेन तेन धवलधौरेयेण सर्वे शकटा नदीम् उत्तारिताः, स वृषभः तेन भारोद्वहनेन त्रुटितः, चलितुम् अशक्त आसीत्। तदा धनदेवसार्थवाहेन ग्राममध्यस्थान् वृद्धलोकान् आहूय स धौरेयः समर्पितः, कियद् द्रव्यमपि दत्तम्, उक्तं च "भो जनाः! अयं वृषभश्चारणीयः, पालनीयः, घृत-गुडादिः अस्मै देयः" इत्युक्त्वा सार्थवाहो गतः। तदनन्तरं ते लोकास्तस्य द्रव्यं भक्षयामासुः, स वृषभो मृतः, केनाऽपि न संभालितः, मृत्वा शूलपाणि-व्यन्तरो बभूव। ज्ञानेन प्राग्भवं दृष्ट्वा रोषेण जनान् मारिं विकुर्व्य मारयामास। बहूनां मृतानां जनानाम् अस्थि-समूहो ग्रामस्य पार्श्वे बभूव, तेन तस्य ग्रामस्य नाम लोकैः 'अस्थिग्राम' इति दत्तम्। बहुजनानां मरणं दृष्ट्वा-बलि-बाकुल-धूप-दीपादिभिः पूजां कृत्वा जनैः सर्वैः आराधितः, तदा आकाशे स देवो जजल्प-'अरे पापाः!

गृह कारयित्वा यूय नित्य पूजयिष्यथ तदा न मारयिष्यामि, नो चेत् सर्वजनान् मारयिष्यामि' इति श्रुत्वा लोका भयभीता सन्त तथैव चक्रु । तत्र देवगृहे इन्द्रशर्मा ब्राह्मण पूजकोऽस्ति । तत्र भगवान् सन्ध्यासमये आगत्य कायोत्सर्गं स्थित , तदा पूजकेन उक्तम्-हे आर्य ! अत्र न स्थातव्यम्, अय यक्ष क्रूरोऽस्ति । भगवान् मौनेन तस्थौ । अथ रात्रौ यक्ष प्रकटीभूय अट्टहास्य चकार, गजरूप कृत्वा उछालयामास, राक्षसरूपेण क्षुरिं निष्कास्य भापयामास, सर्परूपेण ददश तथाऽपि भगवान् ध्यानाद् न चचाल । तत पुनर्मस्तके, कर्णयो , नासिकायाम्, दन्तेषु, नखेषु, चक्षुषो , पृष्ठौ एतेषु ससस्थानेषु वेदनाम् उत्पादयामास । एव कृतेऽपि शुभध्यानाद् न अचालीत् तदा स्वयमेव खिन्न सन् यक्ष शान्ति जगाम । ज्ञानेन भगवन्त ज्ञात्वा स्वापराध क्षामयित्वा सम्यक्त्व प्राप, गीत-गान-नाटकादिपूजा कृत्वा भक्ति दर्शयित्वा गत । तत पाश्चात्याया रजन्या भगवतो निद्रा आगता, तदा मुहूर्तमात्र प्रमादो जात , निद्राया दश स्वप्ना स्वामिना दृष्टा । प्रभातसमये अष्टाङ्गनिमित्तज्ञ 'उत्पल 'तत्र आगत , तेन नैमित्तिकेन स्वयमेव निमित्तबलाद् लोकाना पुरत , स्वामिनोऽग्रे च स्वप्नफलानि उक्तानि-प्रथम हे स्वामिन् ! त्वया ताडप्रमाण पिशाचो हतस्तेन मोह हनिष्यसि, २-श्वेतकोकिलादर्शनात् शुक्लध्यान ध्यायसि, ३-विचित्रा पञ्चवर्णमयी कोकिला दृष्टा तेन अर्थरूपा द्वादशाङ्गी प्रकाशयिष्यसि, ४-पुष्पमालाद्वयदर्शनात् साधुधर्मम् , श्रावकधर्मं प्रकाशयिष्यसि, ५-गवा वर्गदर्शनात् चतुर्विधसङ्घ स्थापयिष्यसि,

६–मानसरोदर्शनाद् देवाः सेवां करिष्यन्ति, ७–समुद्रदर्शनात् संसारं तरिष्यसि, ८–सूर्यदर्शनात् केवलज्ञानं प्राप्स्यसि, ९–अन्त्रजालेन मनुष्यक्षेत्रं वेष्टितं तेन प्रतापवान् भविष्यसि, १०–मेरुदर्शनात् सिंहासने स्थित्वा धर्मोपदेशं दास्यसि। इति उत्पलवचनं श्रुत्वा लोकाः वन्दनां कृत्वा स्वस्थानं जग्मुः। भगवता तत्र पञ्चदशदिनैः ऊना चातुर्मासी निर्विघ्नेन कृता, ततश्चतुर्मास्याः पारणे विहृत्य स्वामी 'मोराकसंनिवेशे' गतः, तत्र उद्याने कायोत्सर्गे स्थितः। तत्र च भगवतो माहात्म्यवृद्ध्यर्थं स्वामिशरीरे सिद्धार्थः आवेशं कृत्वा भूत–भविष्यत्–वर्तमाननिमित्तं वदति–लोकाः स्वामिनः सेवां कुर्वन्ति, तदा तत्र ग्रामे 'अच्छन्दको' नाम एको निमित्तकोऽस्ति, स च अमर्षवशात् स्वामिसमीपे आगत्य एकं तृणं गृहीत्वा प्रश्नं चकार। भो आर्य! एतत् तृणं त्रुटिष्यति न वा, एतादृशीं मस्करीं चकार। तदा सिद्धार्थेन उक्तं तृणं न त्रुटिष्यति, तेन यदा त्रोटितुं प्रारब्धं तावद् इन्द्रेण आगत्य तस्याऽङ्गुली त्रोटिता, स्तम्भिता च। सिद्धार्थेन पुनर्लोकानां पुरत उक्तम्–चौरोऽयम् अच्छन्दकः–वीरघोपकर्मकरस्य कांस्यपात्रं चोरयित्वा शरवृक्षस्य मूले निखातम् अस्ति। इन्द्रशर्मब्राह्मणस्य छागं हत्वा तन्मांसं भुक्त्वा तदस्थीनि गृहप श्चाद्भागे बदरीवृक्षमूले निखातानि सन्ति। तृतीयं कर्म अस्यैव स्त्री जानाति, अहं किं वदामि; तदा स्त्रिया उक्तं भगिन्याः पतिरयम्। इति श्रुत्वा अच्छन्दको लज्जितः, एकान्ते आगत्य स्वामिनं प्राह–स्वामिन्! भवतां बहूनि

तए ण समणे भगव महावीरे सवच्छर साहिय मास जाव चीवरधारी होत्था, तेण परं अचेलए पाणिपडिग्गहिए। समणे भगव महावीरे साइरेगाइ दुवालस वासाइ निच्च वोसट्ठकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा उप्पज्जति, त जहा—दिवा वा, माणुसा वा, तिरिक्खजोणिआ वा, अणुलोमा वा, पडिलोमा वा, ते उप्पन्ने सम्म सहइ, खमइ, तितिक्खइ, अहियासेइ ॥ ११५ ॥

तत श्रमणो भगवान् महावीर एकवर्षमासेनाऽधिक यावद्देवदूष्यवस्त्रधारी आसीत्, तत पर वस्त्ररहित', पाणिपात्रश्च बभूव। पर भगवतोऽयम् अतिशयो भगवान् नग्नो न दृश्यते, तथा एकदा श्रीसिद्धार्थस्य राज्ञो मित्रब्राह्मणो हि सोमभट्ट एको यदा स्वामिना सावत्सरिक दान दत्त तदा स भिक्षार्थं देशान्तरे गत आसीत्। भगवद्दीक्षाग्रहणाऽनन्तर तेन ब्राह्मणेन दरिद्रेण स्वगृहे यथागत तथाऽऽगतम्, तदा स ब्राह्मण स्वस्त्रिया बाढ निर्भर्त्सित —अरे निर्भाग्यशिरोमणे!

जत्थ गओ तत्थ गओ पडुरओ पाणीय वहइ। कप्पासो वि य विउलो लोढिज्जइ जह तह जणेण ॥ १ ॥

---

१ यत्र गतस्तत्र गत पाण्डुरक पानीय वहति। कर्पासोऽपि च विपुलो लोढ्यते यथा तथा जनेन ॥

पटुरको यत्र गतस्तत्र गतश्च पानीयं वहति, कर्पासोऽपि यत्र गच्छति तत्र विलोड्यते। तव पश्चाद् दारिद्र्यं पतितमस्ति, तव केटकं न मुञ्चति। यथा कश्चिद् आजन्मदरिद्रः पुमान् द्रव्यार्थम् उद्यमं कृत्वा देशान्तरं प्रति प्रचलितस्तदा दारिद्र्यं प्रति एकं दोधकं प्राह—

रे दारिद्द! विअक्खण! वत्ता इक्क सुणिज्ज। हम देसंतरि चल्लिया तुं घरि भल्ला हुज्ज ॥ १ ॥

तदा तम् आजन्मपुरुषं प्रति दारिद्र्यमपि अवादीत्—

पडिवन्नउ गुरुआं तणउ पालिज्जइ सुविहाण। तुम देसंतरि चल्लियां हमहीं आगेवाण ॥ २ ॥

एतावता निर्भाग्यस्य दारिद्र्यं सार्थे एव। यतो भाग्यहीनश्चेत् क्षेत्रीं करोति तदा वृषभाः म्रियन्ते, वर्षा न भवन्ति। भाग्यहीनश्चेद् भोजनार्थं निमन्त्र्यते तदा तावद् रूष्यति, चेद् नो रूष्यति भोजनं भुङ्क्ते तदा मक्षिकया वमति; इति निर्भाग्यानाम् उपाख्यानानि सन्ति तथा त्वमपि। अत्र यदा वर्धमानः सुवर्णधाराभिः ववर्ष तदा त्वं देशान्तरे गतः। याहि रे! अद्यापि स वर्धमानो दयालुर्दाता निर्धनोऽस्ति तथाऽपि ते किमपि दास्यत्येव, यथा

१ दारिद्र्य! विचक्षण! वार्तामेकां शृणु। वय देशान्तरं चलितास्त्वं गृहे चारु भवेः। २ प्रतिपन्नं गुरोः पाल्यते सुविधानम्। त्वं

शुष्कम् अपि नदीस्थान खन्यते तत्र जल निस्सरति, सार्द्रमपि मरुस्थल न जलाय भवति। तथा किम् अन्यकृपणाना याचनेन? इति स्त्रिया प्रेरितो ब्राह्मणो भगवत्समीपे आगत्य स्वदीनत्व दर्शयित्वा भगवत समीपे धन मार्गयामास। तदा स्वामिना कृपा कृत्वा स्कन्धस्थदेवदूष्यवस्त्रस्याऽर्ध स्फाटयित्वा ब्राह्मणाय प्रदत्त–दान दर्शितम्, सोऽपि ब्राह्मण तद् वस्त्र लात्वा स्वनगरे समागत्य तुन्नकरान् दर्शयामास। तदा तैरुक्तम्–यदा एतद् वस्त्र पूर्ण भवति तदाऽस्य लक्षदीनारमूल्य समायाति, अर्धाऽर्ध विभज्य गृह्यते, तेन अस्य अपरम् अर्ध त्वया आनेतव्यम्। तत् श्रुत्वा स ब्राह्मणो भगवत्समीपे मार्गणार्थ नाऽऽयाति, मनसि लज्जते, इदानीम् एव मया स्वामी याचित, वस्त्रार्ध गृहीत्वा अहम् आगतोऽस्मि, पुनरपि चेत् याचयिष्यामि तदा अतिलोभितया मम लज्जा यास्यति। एव ज्ञात्वा स्वामिन पृष्ठे २ भ्रमति। मनसि एव जानाति चेत् कुत्रचित् भगवत स्कन्धात् कदाचित् वस्त्र पतिष्यति तदाऽह लात्वा यास्यामीति। एव चिन्तयता पृष्ठे भ्रमता तेन ब्राह्मणेन एकदा तद्देवदूष्यार्द्ध स्वामिन स्कन्धात् वातेनोड्डीय उत्तरवाचालग्रामपार्श्वे स्वर्णवालुकानदीतटे बदरीवृक्षस्य कण्टकेन लग्न पतित दृष्टम्। त्वरित ब्राह्मणो गृहीत्वा गृहाय चलित। भगवता पश्चाद्विलोकित मद्वस्त्र कुत्र पतित तदा कण्टकस्थाने पतितम्। तदा स्वामिना ज्ञात मम पृष्ठे ये साधवो भविष्यन्ति ते कलहकारा, डमरकरा, असमाधिकरा भविष्यन्ति। बहवो मुण्डा अल्पे श्रमणा। ब्राह्मणेन तद्वस्त्र तुन्नकारपार्श्वात् तुन्नाप्य विक्रीय तदर्द्धमूल्य अर्द्धलक्षदीनारद्रव्य प्राप्तम्, अर्द्धलक्ष

तृणकारेण गृहीतम्, एवं द्वयोरपि दारिद्र्यं गतम्। ततः पश्चात् स्वामी अचीवरधारी जातः। अन्ये तीर्थकराः सर्वेऽपि यावज्जीवं सचीवराः संजाताः–देवदूष्यवस्त्रसहिताः। अथ महावीरस्वामिनः प्रथमं पारणं कांस्यपात्रे सञ्जातं तेन स्वामिना सपात्रधर्मो दर्शितः। श्रमणो भगवान् महावीरो द्वादशवर्षाणि षण्मासैः पञ्चदशदिनैश्च अधिकानि

---

१ एकदा विहरतो भगवतः कदाचिद् गङ्गातटे सूक्ष्ममृत्तिकाप्रतिबिम्बितपदपङ्क्तिषु चन्द्र–ध्वज–अङ्कुशादीनि लक्षणानि निरीक्ष्य पुष्यनामा सामुद्रिकश्चिन्तयामास–यदयं एकाकी कोऽपि चक्रवर्ती गच्छति, तत्र गत्वा अस्य सेवां करोमि यथा मम महानुदयो भवति इति त्वरितं पदानुसारेण भगवत्पार्श्वमागतो भगवन्तं निरीक्ष्य दध्यौ, अहो! मया वृथैव महता कष्टेन सामुद्रिकमधीतम्। यदि ईदृग्लक्षणलक्षितोऽपि श्रमणो भूत्वा व्रतकष्टं समाचरति तदा सामुद्रिकपुस्तकं जले क्षेप्यमेव, इतश्च दत्तोपयोगः शक्रः शीघ्रं तत्राऽऽगत्य भगवन्तं अभिवन्द्य पुष्पं उवाच, भोः! भोः! सामुद्रिक! मा विषीद सत्यमेवैतत् तव शास्त्रं यदयं अनेन लक्षणेन जगत्त्रयस्यापि पूज्यः, सुरासुराणां अपि स्वामी सर्वोत्तमसंपदाश्रयः तीर्थेश्वरो भविष्यति। किंच–"कायः स्वेदमलामय–विवर्जितः श्वासवायुरपि सुरभिः। रुधिरामिषमपि धवलं गोदुग्ध-सहोदरं नेतुः ॥ १ ॥" इत्यादीन्यपरिमितानि अस्य

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ततः सुरभिपुरीं प्रति गतः। भगवतो मार्गे गङ्गानदीं नावा उत्तरतः त्रिपृष्ठभवे हतस्य सिंहस्य जीवो मृत्वा जातो नागकुमारः सुदाढनामा, पूर्ववैरेण नावं ब्रोडयन् जिनदासश्राद्धस्य सम्बलकम्बलयोः बलीवर्दयोः जीवदेवाभ्यां स निवारितः। अथ द्वितीया चतुर्मासी स्वामिना राजगृहनगरे नालन्दपाटके वणकरशालायां मासक्षमणं कुर्वता

पर्शुं गृहीत्वा पृष्ठे धावन् पादस्खलनात् स्वपर्शुप्रहारेण आर्त्तध्यानात् मृत्वा तृतीयभवे जातश्चण्डकौशिकः। स च प्रभुं प्रतिमास्थं विलोक्य क्रुधा ज्वलन् सूर्यं दृष्ट्वा २ दृष्टिज्वालां मुमोच। तथापि भगवान् तथैव तस्थौ। ततो भृशं क्रुद्धो भगवन्तं ददंश। तथापि भगवन्तं अव्याकुलम् एव दृष्ट्वा भगवद्रुधिरं च क्षीरसहोदरं दृष्ट्वा "वुज्झ वुज्झ चण्डकोसिअ!" इति भगवद्वचनं श्रुत्वा जातजातिस्मृतिः प्रभुं त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य अहो! अहं करुणासमुद्रेण भगवता दुर्गति–कूपाद् उद्धृतः इत्यादि मनसा विचिन्तयन् वैराग्यभावाद् अनशनं कृत्वा पक्षं यावद् विले मुखं प्रक्षिप्य स्थितस्तदा लोकैः घृतादिविक्रायिकाभिर्घृतादिभिः पूजितो, ततः घृतगन्धागतपीपिलिकाभिर्भृशं पीड्यमानः प्रभुदृष्टिसुधावृष्ट्या सिक्तो समताभावेन मृत्वा अष्टमदेवलोके देवो जातः॥

१ तयोरुत्पत्तिः एवम्–म[illegible] रायां सा[illegible]सीजिन[illegible]सौ [illegible] परम[illegible]

कृता। तत्र गोशालको मङ्खलीपुत्र भिक्षा मार्गयन् समागत', भगवत पारणमहिमान दृष्ट्वा भगवन्त एव उक्त्वा पार्श्वे स्थित –स्वामिन्! अह त्वत्–शिष्यो भवामि, स्वयमेव दीक्षा गृहीत्वा सार्थे भ्रमति। अथैकदा स्वामी

कालेन तयो अत्यन्त प्रीतिर्जाता, एकदा तया आभीर्या विवाहे निमन्त्रितौ तौ दम्पती ऊचतु, यदुत भो! आवाभ्या आगन्तु न शक्यते। पर यद्भवता विवाहे युज्यते तद् अस्मद्गृहाद् ग्राह्य, ततो व्यवहारिदत्तैश्चन्द्रोदयादिउपकरणै वस्त्राभरणधूपादिभिश्च स आभीरविवाहो अत्यन्त उत्कृष्टो जात, तेन प्रमुदिताभ्या आभीराभ्या अतिमनोहरौ समा नवयसौ बालवृषभौ आनीय तयो दत्तौ, तौ न इच्छत। बलाद् गृहे बद्ध्वा तौ स्वगृह गतौ। व्यवहारिणा चिन्तित यदि इमौ पश्चात् प्रेषयिष्येते तदा खण्डिकरणभारोद्वहनादिभिर्दु खिनौ भविष्यत, इत्यादि विचिन्त्य प्रासुकतृणजलादिभि तौ पोष्यमाणौ वहनादिश्रमवर्जितौ सुख तिष्ठत, अन्यदा अष्टम्यादिषु कृतपौषधेन तेन श्रावकेण पुस्तकादि वाच्यमान निशम्य तौ भद्रकौ जातौ, यस्मिन् दिने स श्रावक उपवास करोति, तस्मिन् दिने तौ अपि तृणादि न भक्षयत, एवम् तस्य श्रावकस्याऽपि साधर्मिकत्वेन अत्यन्त प्रियौ जातौ। एकदा तस्य जिनदासस्य मित्रेण तौ अतिबलिष्ठौ सुन्दरौ च वृषौ विज्ञाय श्रेष्ठिन अनापृच्छ्य एव भण्डीरवनयक्षयात्रायै अदृष्टधुरौ अपि तथा वाहितौ यथा त्रुटितौ। आनीय तस्य गृहे बद्धौ। श्रेष्ठी तौ तदवस्थौ विज्ञाय साश्रुलोचनो भक्तप्रत्याख्याननमस्कारदानादि-

सुवर्णखलग्रामं याति, तत्र गोपैः पायसं पच्यमानं दृष्ट्वा गोशालः प्राह:-एभिर्भोक्ष्यते ? सिद्धार्थेनोक्तं हण्डिकायाः भङ्गो भावी। तैस्सुरक्षिताऽपि भग्ना। तं दृष्ट्वा यद्भाव्यं तद्भवत्येव इति मतं अङ्गीकृतम्। ततो ब्राह्मणग्रामे द्वौ पाटकौ स्तः। तत्रैको नन्दस्य, द्वितीय उपनन्दस्येति। नन्देन स्वामी प्रतिलाभितः। उपनन्देन गोशालः-परं पूतिपर्युषिताऽन्नं दत्तम्। ततो रुष्टेनोक्तं-मम धर्माचार्यतपःप्रभावात् दह्यतां उपनन्दस्य गृहम्। तथैव जातम्। तृतीयचतुर्मासीं चम्पायां स्थितः स्वामी। ततः कालायसन्निवेशे शून्यगृहे सिंहाख्यो ग्रामणीपुत्रः गोमत्या दास्या सह रमन् गोशालेन हसितः, तेन कुट्टितः। तदा स्वामिनं प्रति प्राह-आर्य! किं न निवारयति ? सिद्धार्थः प्राह-मैवं कुर्याः। एकदा स्वामी कुमारकसन्निवेशे गतः, तत्र श्रीपार्श्वनाथशिष्यो मुनिचन्द्रोऽस्ति। तच्छिष्यान् दृष्ट्वा गोशालः प्राह-के यूयं ? तैरुक्तं-वयं निर्ग्रन्थाः। गोशालः प्राह-क यूयं ? क मम धर्माचार्यः ?-मेरुसर्षपयोरन्तरम्। तदा तैरुक्तं-यादृशस्त्वं तादृशस्तव धर्माचार्योऽपि भविष्यति। गोशालेनोक्तं मम धर्माचार्यतपसा

भिर्निर्यामितवान्। ततो तौ मृत्वा नागकुमारौ देवौ जातौ। तयोश्च नवीनोत्पन्नयोः दत्तोपयोगयोरेकतरेण नौ रक्षिता, अन्येन च प्रभुं उपसर्गयन् सुदंष्ट्रसुरः प्रतिहतः, ततस्तं निर्जित्य भगवतः सत्त्वं रूपं च गायन्तौ नृत्यन्तौ सहमहोत्सवं

दह्यता युष्मदुपाश्रय'। पर तेषां उपाश्रयो न दग्धः। गोशालेन स्वाम्यग्रे प्रोक्त–अद्य कल्ये स्वामिन्! किञ्चि-
त्तव तपसि न्यूनता दृश्यते। यतो न दग्धस्तेषा उपाश्रय। तदा सिद्धार्थेनोक्तम्–साधवो न दह्यन्ते–रात्रौ जिन
कल्पतुलना कुर्वन् प्रतिमास्थो मुनिचन्द्रो मत्तेन कुम्भकारेण व्यापादित –स्वर्गं गतः। महिमार्थमायातसुरोद्-
द्योत दृष्ट्वा दह्यते तेषा उपाश्रय। सिद्धार्थेन यथार्थकथने तत्र गत्वा तत्–शिष्यान् निर्भर्त्स्य आयात'। तत
स्वामी चौराया गत, हेरकौ एतौ वर्तेते इति कृत्वा लोकै स्वामिगोशालकौ कूपे प्रक्षिप्तौ। पूर्वं गोशाल प्रक्षि-
प्त, तत स्वामी। तदा तत्र सोमानाम्नी, तथा जयन्तीनाम्नी श्रीपार्श्वनाथशिष्या(णी) मुक्तसाधुवेषा तिष्ठति,
ताभ्या मोचितौ। तत स्वामी पृष्ठचम्पा गत', चतुर्थचतुर्मासीं स्थित, तत्र प्रतिदिन जीर्णश्रेष्ठिनिमन्त्रितेनाऽपि
प्रभुणा अभिनवश्रेष्ठिगृहे पारण कृतम्। तत कयगले गत। माघमासे स्थविरा दरिद्रा जागरणादिने गायन्ति,
गोशालो हसति, कुट्टित, आर्यशिष्य इति मुक्त'। तत' श्रावस्त्या गत, तत्र पितृदत्त श्रेष्ठी, तस्य भार्या
श्रीभद्रा निन्दु वर्तते, मृतमेव पुत्र प्रसूते। तया शिवदत्तनैमित्तिकवचसा स्वापत्यजीवनाय गर्भमासमिश्र पाय-
स गोशालाय दत्तम्। सिद्धार्थवचसा वमनेन ज्ञातम्। तदा रुष्टेन गोशालकेन पादकेन सहित तस्या गृह स्वामि-
तपसा प्रज्वालितम्। एकदा बहुनिर्जरार्थं लाढाविषये स्वामी प्राप्त। अन्तरा द्वौ चौरौ मिलितौ, स्वामिन मार-
णाय खड्गमुत्पाट्य धावितौ, प्राणान्तोपसर्ग इति ज्ञात्वा इन्द्रेण हतौ। तत' स्वामी भद्रिकाया पञ्चमचतुर्मासीं

स्थितः। एकदा कूपकसंनिवेशं गतः, हेरकइति कृत्वा गृहीतः, विजयाख्यपार्श्वनाथशिष्यया(ष्या) स्वामी मोचितः। ततो गोशालः पृथग् भूतः। अथ यत्र यत्र गोशालो याति तत्र तत्र मार्यते, ततो गोशालश्चिन्तयति स्म। वरं स्वामिना एव सार्द्धं इति स्वामिनं मार्गयितुं लग्नः। स्वामी वैशाल्यां गतः। तत्र लोहकारशालायां स्थितः। तत्र बहुभिर्दिनैः लोहकारः शालायां आगतः स्वामिनं दृष्ट्वा मुण्डोऽयम्–अमङ्गलोऽयम्–इति कथयित्वा लोहघनेन हन्तुं प्रवृत्तः, तत इन्द्रेण स हतः। षण्मासान्ते गोशालो मिलितः। ततः स्वामी भद्रिकायां गतः, षष्ठीं चतुर्मासीं स्थितः, तदा अष्टमासं यावत् निरुपसर्गः, ततः सप्तमीं चतुर्मासीं आलभ्भिकायां देवकूले स्थितः, गोशालः तत्र बलदेवस्य प्रतिमामुखे लिङ्गं घर्पयति, ततः कुट्टितः। एकदा दन्तुरवरवधूहसनम्–अहो! दैवे प्रसन्ने सदृशः संयोगो मिलितः–यथा अनयोः। तदा तैः कुट्टितः। एकदा बहुशालग्रामे शालवनोद्याने माघमासे प्रतिमया तस्थौ। तत्र तिपृष्ठभवे अपमानिता स्त्री सा कटपूतनाव्यन्तरी जाता, तया तापसीरूपं कृत्वा जलभृतजटाभिः अन्यदुःसहः शीतोपसर्गः चक्रे, तथापि प्रभुं निश्चलं विलोक्य उपशान्ता स्तुतिं चकार। प्रभोश्च तं सहमानस्य षष्ठेन तपसा विशुद्ध्यमानस्य लोकावधिः उत्पन्नः। तदा शीतोपसर्गादिविघ्नोपशमे महिमा

सीत्। तयो पुत्रो जातोऽस्ति। तदा ताभ्या दम्पतीभ्या नवीन प्रासादं कारितमस्ति। नित्य पूजा कुरुत । एकदा तौ पूजा कर्तुं यदा गच्छत तदा एव स्वामी तत्र मार्गे स्थितोऽस्ति। इन्द्रो भगवन्महिमार्थं श्रेष्ठिन प्रत्य वादीत्–भो श्रेष्ठिन्! यस्य त्वया पूजा क्रियते त त्वा प्रत्यक्ष दर्शयामीत्युक्त्वा श्रेष्ठिन भगवत पादयोर्नाम- यति स्म। श्रेष्ठी अपि भगवन्त भावशुद्ध्या पूजयामास। ततो मल्लिजिनप्रतिमा पूजयामास, ततो राजगृहे अष्टमचतुर्मासी स्वामी स्थित.। ततो अनार्यदेशे नवमी चतुर्मासीं स्थित ।तत्र बह्वो ह्युपसर्गा बभूवु.। तत सिद्धार्थपुरात् एकदा कूर्मग्राम स्वामी प्रस्थित , मार्गे एक तिलस्याङ्कुरित दृष्ट्वा स्वामिन पप्रच्छ–स्वामिनोक्तम्– सप्त पुष्पजीवा भविष्यन्ति एकत्वेन। ते च जीवास्तिलत्वेन भविष्यन्ति । स्वामिवचन अन्यथा कर्तुं स तिल उन्मूलितोऽपि वृष्टियोगात् गोक्षुरेण पृथिव्या क्षिप्तो निष्पन्न' । व्याघुट्यमानेन गोशालेन पृष्ट क स तिल. ? स्वामिना स एव तिलो दर्शित'। स्वामिना तत्स्वरूप कथित च, गोशाल –प्रत्यय चकार–यद्भाव्य तद्भवत्येव इति गोशालकमतम्। एकदा मगधदेशे राजगृहचम्पानगर्योरन्तराले शुवरग्रामे कोशाम्बीनामा कौटम्बिकोऽस्ति। तेन कौटम्बिना स्वकीयग्रामस्य पार्श्वे बहिर्भ्रमता एको बालक प्राप्त , एकस्तत्र समीपस्थो ग्रामः कटकेन भग्न., तत्र स्था लोका दशदिश नष्टा., तदा एका स्त्री पुत्रसहिता प्रणष्टा, स्त्री चौरै गृहीता, बाल पुत्रो रुदन् तेन कौश- म्बिनामा कौटम्बिकेन गृहीत , कौटम्बिकेन पुत्ररहितेन पुत्रीकृत्य स बालो वर्द्धितोऽनुक्रमेण यौवन प्राप्त' ।

तन्माता चौरैर्गृहीत्वा चम्पायां वेश्याय विक्रीता। सा वेश्या जाता। दैवयोगात् स कौटम्बिकपुत्रो व्यापारार्थं चम्पायां आगतोऽजानन् स्वजनन्या वेश्यया सहाऽऽसक्तो जातोऽस्ति। गोत्रदेव्या गो-वत्सयोः मैथुनं दर्शयित्वा देववाण्या प्रतिबोधितः। तदा सर्व त्यक्त्वा स तापसो जातः। नाम्ना वैश्यायनऋषिः। स कुर्मग्रामे आतापनाम्, अधोमुखो अग्निमध्ये झम्पाम्, धूम्रपानं कुर्वन् मुहुर्मुहुः स्वजटायुकां चिन्वन् जटासु एव पुनः क्षिपन् गोशालेन यूकाशय्यातरोऽयं यूकाजालोऽयं कृत्वा हसितः। तदा तेन तपस्विना रुष्टेन तस्मै तेजोलेश्या मुक्ता। स्वामिना शीतललेश्यया रक्षितः। ततः गोशालेन सिद्धार्थः पृष्टः-भोः सिद्धार्थ! एपा तेजोलेश्या कथं सिध्यति? तदा सिद्धार्थेन तत्साधनोपायः कथितः। दशमीचतुर्मासीं स्वामी श्रावस्त्यां स्थितस्तत्र गोशालेन तेजोलेश्या साधिता। एकमुष्टिः कुल्मापवक्कुलिकाभक्षणं, उपरि त्रिचलुकमम्बुपानं, आतापनं सूर्यसन्मुखं षण्मासं यावदेव कर्तव्यं इति विधिना सिद्धा गोशालस्य तेजोलेश्या। ततः पुनः गोशालेन अष्टाङ्गनिमित्तं शिक्षितम्। अजिनोऽपि अहं जिनोऽस्मि इति लोकानां पुरतः प्रलपति। ततः पृथग् भ्रमति। अथैकदा स्वामी म्लेच्छदेशे गतः। तत्र कुर्कुराणां बहव उपसर्गाः सोढाः। ततो दृढभूमिकायां पेढालग्रामस्योद्याने पोलासनाम्नि कस्यचिद्देवस्य चैत्ये स्वामी एकरात्रिकीं प्रतिमां स्थितः। तस्मिन् समये इन्द्रेण स्वामिनो धीरत्वं प्रशंसितं तत् श्रुत्वा सङ्गमो नाम इन्द्र-

प्रोच्यन्ते-प्रथम धूलिवृष्टि १, पश्चात् वज्रमुखीकीटिकाभिः शरीरचुण्टन २, वज्रमुखैर्दंशकैश्चुण्टन ३, घृतचट्टिकीटिभिश्चुण्टन ४, वृश्चिकविकुर्वण ५, सर्पैर्दंशन ६, नकुलैर्नग्रमुखैर्विदारण ७, उन्दुरैर्दंशन ८, करिकरिणीभ्या उल्लालन ९, दन्तपादाभ्या मर्दन १०, पिशाचरूपैर्भापन ११, व्याघ्रै' फाल विस्तार्य भापन १२, माता आगत्य जल्पति-पुत्र ! किमर्थं दु खी भवसि, अद्य तव जननी समागताऽस्मि, त्व मम सार्ध समागच्छ, त्वां सुखिन करिष्यामि इति १३, कर्णयो' तीक्ष्णमुखपक्षिपञ्जरबन्धन १४, पक्कणश्चाण्डाल आगत्य परुषवचनैस्तर्जयति १५, उभयो पादयोरुपरि क्षैरेयीहण्डिकाम् आरोप्य अग्निं प्रज्वाल्य क्षैरेयीपाचन १६, खरकठोरवायुविकुर्वण १७, कलङ्कलिकावाता वायुना शरीर उत्पाट्य उत्पाट्य भूमौ पातन, चक्रवायु चक्रवत् शरीर भ्रामयति १८, सहस्रभारप्रमाणलोहगोलकस्य भगवन्मस्तकोपरि मोचन तेन कटीं यावत् भूमौ क्षुभन जातम्, अन्यस्य शरीर चेद् भवति तदा चूर्णं जायते पर तीर्थङ्करशरीरत्वात् न किमपि जात १९, विंशतितमश्च अय उपसर्ग.-रात्रौ सत्यामपि प्रभात जातं कश्चिद्वदति आर्य ! प्रभात जातमस्ति विहार कुरु, किं अद्यापि स्थितोऽसि, तदा स्वामी ज्ञानेन जानाति-रात्रिरस्ति, किञ्चिद् देवचरित्र दृश्यते। पुनर्देव स्वऋद्धि विकुर्व्य स्वामिन प्राह-हे आर्य ! वर याचय, स्वर्गं चेत् प्रार्थयसि तदा स्वर्गं ददामि, देवाङ्गना ददामि, इति श्रुत्वाऽपि न क्षुब्धो भगवान्, एते (२०) विंशतिरुपसर्गा कृता -एकस्या रजन्या विहिना । तदनन्तरम् ग्रामे आहारम् अशुद्ध करोति, चौरस्य कलङ्क ददाति, कुशिष्यरूप कृत्वा

गृहे गृहे छिद्राणि पश्यति। यदा जनाः पृच्छन्ति तदा वदति मद्गुरुर्निशायां चौर्यार्थं समेष्यति। तेन छिद्रं पश्यामि पश्चाद् जनास्ताडयन्ति एवं कृत्वा जनेभ्यस्ताडनां कारयति, तदा भगवता अभिग्रहो गृहीतः, यावद् उपसर्गनिवृत्तिर्न भवेत् तावदाहारं न गृह्णामि, एवं षण्मासं यावत् सङ्गमेन उपसर्गाः कृताः। इन्द्रेण स न निषिद्धः, इन्द्रेण इति ज्ञातं चेद् एनं अहं निषेधयिष्यामि तदा अयं वक्ष्यति-अहं भगवन्तं अक्षोभयिष्यं परं भगवताऽहं निषिद्धः। तेन सङ्गमः इन्द्रेण न निषिद्धः, परं यावत् स्वामिनं स उपसर्गान् अकरोत् तावद् इन्द्रो निरुत्साहोऽभूत्। अन्ये देवाः देवाङ्गनाश्च सशोका बभूवुः। षण्मासान्ते स देवः स्वयमेव खिन्नो भूत्वा स्वर्गमागतस्तदा इन्द्रेण स्वर्गान्निष्कासितः। स स्वदेवाङ्गनां लात्वा मेरुचूलायां गतः। एकसागरोपमायुष्कोऽस्ति। एवं दशवर्षमध्ये बहवः उपसर्गा उत्पन्नाः-सोढाः। षाण्मासिकस्य पारणं वज्रग्रामे गोपालकस्य गृहे परमान्नेन भगवतो जातं। देवैस्तत्र महिमा कृता। सर्वैर्देवैः इन्द्रादिभिः स्वामिनः सुखतपः-पृच्छा कृता। तत एकादशीचतुर्मासीं वैशाल्यां स्थितः। तदा सुंसुमारपुरे चमरेन्द्रोत्पातः सञ्जातः। अस्मिन् अवसरे कौशाम्बीनगर्यां पोषवदिप्रतिपद्दिने स्वेच्छयाऽभिग्रहो गृहीतः-यदा राज्ञः पुत्री बन्दिमध्ये पतिता, पादयोः शृङ्खलया झटिता, मस्तके मुण्डिता, त्रिदिनं यावत् क्षुधया क्षामा, रुदती, अश्रुपातं कुर्वती, चरणयोरन्तराले देहलीं कृत्वा एता-

अभिग्रहे गृहीते चत्वारो मासा ययु'। तस्मिन् समये कौशाम्ब्या अधिपेन शतानीकेन चम्पा नगरी भग्ना। दधिवाहनराजा नष्ट , दधिवाहनस्य राज्ञी धारिणी, चन्दनवाला पुत्री वर्त्तेते। द्वे अपि केनचित्पदातिना वन्दितया गृहीते, राज्ञी जिह्वा खण्डयित्वा मृता, चन्दना धनश्रेष्ठिन विक्रीता, श्रेष्ठिना गृहे आनीता। श्रेष्ठिगृहे मूलानाम्नी स्त्री वर्त्तते। तया चन्दना दृष्टा, तदा ज्ञात अह वृद्धा जाता, श्रेष्ठी अनया भोग भोक्ष्यति इति ज्ञात्वा एकदा श्रेष्ठिनि कुत्रचित्कार्यगते सति पश्चात् चन्दना गृहीत्वा, मस्तक मुण्डाप्य, पादयो शृङ्खला परिधाप्य, एकस्मिन् अपवरके क्षिप्त्वा, द्वारे तालक दत्त्वा, स्वय मूला पितृगृहे गत्वा स्थिता। चतुर्थे दिने श्रेष्ठिना शुद्धिं कुर्वता अपवरकाद् निष्कासिता। तदा मुण्डिता, शृङ्खलासहिता दृष्टा। तदा श्रेष्ठिनोक्त पुत्रि! यावत् लोहकार आहूय त्वत्पादशृङ्खला खण्डयामि तावन्मुख प्रक्षाल्य कुल्मापबकुला सूर्पकोणके स्थिता' सन्ति, एतान् भुङ्क्ष्व इत्युक्त्वा श्रेष्ठी गत । पश्चात् चन्दना जानाति–अष्टमस्य मम अद्य पारण वर्तते, चेत् कश्चित् साधुरायाति तदा तस्मै दत्त्वा पश्चाद् अह भुञ्जे इति चिन्तयन्त्याश्चन्दनाया. अग्रे तृतीयप्रहरे एव स्वामी भिक्षाया भ्रमन् समागत । सर्वोऽप्यभिग्रह पूर्ण , पर चन्दनाया अश्रु न दृष्ट। तदा भगवान् आहारं न जग्राह। यदा स्वामी आहार विना एव नि सृत तदा चन्दना रुरोद। अहो! अह मन्दभाग्या, अद्य स्वामी अपि मम हस्तात्कुल्मापबकुलान् न जग्राह। तद्रोदन श्रुत्वा चक्षुषि अश्रु दृष्ट्वा स्वामी व्याघुट्य कुल्मापबकुलान् जग्राह। देवै पञ्चदि-

व्यानि कृतानि । सार्द्धद्वादशकोटी १२॥ दीनाराणां वृष्टिर्बभूव । चन्दनायाः शिरसि नवीना वेणी देवैः रचिता । शृङ्खला एव नूपुरे सञ्जाते । स्वामी आहारं गृहीत्वा जगाम । पश्चात् श्रेष्ठी समाजगाम । नगरस्याऽधिपस्याऽपि शुद्धिर्बभूव । इन्द्रेण जनसमक्षं आगत्य उक्तम्–यदा स्वामिनः केवलज्ञानं उत्पत्स्यते तदा एतद् धनं चन्दनादीक्षासमये महोत्सवार्थं समेष्यति । राजा चन्दनां लात्वा अन्तःपुरे आनीतवान् । राज्या सह चन्दनायाः सम्बन्धोऽस्ति–भगिन्याः पुत्रीति उपलक्ष्य रक्षिता । एवं भगवतः पञ्चभिर्दिनैः ऊनं पाण्मासिकं अभूत् पारणकं । चन्दनया इत्थं कारितम् । द्वादशीचतुर्मासी चम्पायां कृता १२ । ततः पारणके पण्मानिकग्रामे बहिः कार्योत्सर्गस्थितस्य भगवतः त्रिपृष्ठभवे शय्यापालकस्य कर्णे त्रपु प्रक्षिप्तम् अभूत् । स शय्यापालको मृत्वा गोपालकः सञ्जातोऽस्ति । तेन कर्णयोः कांस्यशलाका निखाता । उपरितः छित्त्वा प्रच्छन्नीकृताऽस्ति । भगवान् विहारं कुर्वन् पापायां समागतः । तत्र सिद्धार्थस्य वणिजो गृहे आहारार्थं विहरन् खरकवैद्येन दृष्टः । स्वामिनः कर्णयोः कांस्यशलाकां दृष्ट्वा यदा बहिः कार्योत्सर्गे स्थितः तदा सन्दंशकेन गृहीत्वा बलाद्वृक्षशाखायां बद्ध्वा समकालं वृक्षशाखा त्यक्ता, अनया रीत्या स्वामिनः कर्णयोः शलाका खरवैद्येन निष्काशिता । तदा भगवता महत्या वेदनया पूत्कारः कृतः । मनसि वेदना सोढा, परं कायव्यापारेण पूत्कृतिरभूत् । संरोहिण्या औषध्या कर्णयोः परिचर्या कृता । गोपालकः सप्तमनरके गतः । खरकवैद्यः पञ्चमदेवलोके गतः । ए सर्वो

उत्कृष्ट-मध्यम-जघन्यत्व कथ्यते-जघन्येषु उपसर्गेषु कटपूतनाव्यन्तरीकृत' शीतोपसर्ग , मध्यमोपसर्गेषु सङ्गम-भारगोल्कपात' उत्कृष्टोपसर्गेषु शल्योद्धार उत्कृष्ट । अथ द्वादशवर्ष स्वामी कया रीत्या स्थित तदुच्यते—

तए ण समणे भगव महावीरे अणगारे जाए, इरियासमिए, भासासमिए, एसणासमिए, आयाणभडमत्तनिक्खेवणासमिए, उच्चारपासवणखेलसघाणजल्लपारिट्ठावणियासमिए, (मणसमिए, वयसमिए, कायसमिए,) मणगुत्ते, वयगुत्ते, कायगुत्ते, गुत्ते, गुत्तिदिए, गुत्तबभयारी, अकोहे, अमाणे, अमाए, अलोहे, सते, पसते, उवसते, परिनिव्वुडे, अणासवे, अममे, अकिचणे, छिन्नगथे, निरुवलेवे कसपाई इव मुक्कतोए, सखे इव निरजणे, जीवे इव अप्पडिहयगई, गगणमिव निरालवणे, वाऊ इव अप्पडिबद्धे, सारयसलिल व सुद्धहियए, पुक्खरपत्त व निरुवलेवे, कुम्मे इव गुत्तिदिए, खग्गिविसाण व एगजाए, विहगे इव विप्पमुक्के, भारडपक्खी इव अप्पमत्ते, कुजरे इव सोडीरे, वसहे इव जायथामे, सीहे इव दुद्धरिसे,

मंदरे इव निक्कंपे, सागरे इव गंभीरे, चंदे इव सोमलेसे, सूरे इव दित्ततेए, जच्चकणगं व जायरूवे, वसुंधरा इव सव्वफासविसहे, सुहुयहुयासणे इव तेयसा जलंते ॥११६॥ इमेसिं पयाणं दुन्नि संगहणिगाहाओ—"कंसे संखे जीवे, गगणे वाऊ य सरयसलिले अ । पुक्खरपत्ते कुम्मे, विहगे खग्गे य भारंडे ॥ १ ॥ कुंजर वसहे सीहे, नगराया चेव सागर—मखोहे । चंदे सूरे कणगे, वसुंधरा चेव हुयवहे ॥ २ ॥"

अर्थः—ततः श्रमणो भगवान् महावीरः अनगारो जातः—न विद्यते अगारं गृहं यस्य स अनगारः—त्यक्तगृहवास इत्यर्थः । ईर्यासमितिः, भाषासमितिः, एषणासमितिः, आदानभाण्डनिक्षेपणासमितिः, उच्चारप्रश्रवणखेलजल्लसिङ्घाणपारिष्ठापनिकासमितिः—एताभिः पञ्चसमितिभिः समित आसीत् । अत्राऽयं विशेषः—एतासु पञ्चसु समितिषु तिस्रः समितयो निश्चयेन भवन्ति, चतुर्थी समितिर्न भवति । यतस्तीर्थङ्करस्य पात्रादिकस्य ग्रहणम्, मोचनं नास्ति । पञ्चमी समितिरुच्चारः पुरीषम्, प्रश्रवणं मूत्रम्—एतयोः परिष्ठापनं वर्त्तते । परन्तु तीर्थङ्करस्य आहा-

छापन न भवति । अत्र तु यत्पञ्चसमितिकथन तत् सूत्रपाठरक्षणार्थम् । पुन स्वामी कीदृशोऽस्ति ? गुप्तित्रयेण गुप्त । मनोवचनकायाना कुव्यापारान्निषेधन गुप्तिस्तया युक्त । अयमेवपाठ' पुन' पाठान्तरेणाऽस्ति–"मणसमिए, वयसमिए, कायसमिए," मनोवचनकायाना सम्यक प्रकारेण प्रवर्त्तन समितिरुच्यते, तया समित्या युक्त । पुन स्वामी गुप्तेन्द्रिय त्रयोविंशतिविषयेभ्य इन्द्रियाणा निवारण तेन युक्त, गुप्तब्रह्मचर्य नववाटिकाभि शीलसरक्षक, क्रोधमानमायालोभरहित, शान्त, प्रशान्त –प्रकर्षेण शान्त, उपशान्त', यस्मिन् समीपे आगतेऽपि क्रोधादीना उपशमो भवति, आश्रवनिरोधात् निराश्रव, अमम' ममत्वरहित, अकिञ्चन द्रव्यरहित, बाह्याभ्यन्तरग्रन्थिरहित, निर्लेप –यथा कास्यपात्रे जल न लगति तथा भगवन्त स्नेहो न लगति। यथा शङ्खे राग' कश्चिन्न लगति तथा भगवत कस्याऽपि न रागोऽस्ति, तथा केनाऽपि सह भगवत द्वेषोऽपि नास्ति। पुनर्यथा जीवस्य गति केनाऽपि रोद्धु न शक्यते तथा भगवतो विहारोऽपि केनाऽपि न रुद्ध्यते। यथा आकाशो निराधारो निरालम्बस्तथा भगवान् कस्याऽपि आधार न वाञ्छति। यथा वायु कुत्राऽपि न स्वलति तथा भगवानपि अप्रतिबद्धविहारी। भगवान् शरत्कालस्य जलवन्निर्मलहृदय । यथा कमल कर्दमे निष्पन्न जलेन वर्द्धितम्, अनुक्रमेण उभयोरपि उपरिष्टात् अलिप्त सत् तिष्ठति तथा स्वामी ससारे उत्पन्न भोगजलेन वर्धित' अनुक्रमेण उभाभ्या पृथक् तिष्ठति । भगवान् परीषहसहने सिंहवत् शूर', समुद्रवद् गम्भीर,

चन्द्रवत् सौम्यः, कच्छपवत् गुप्तेन्द्रियः, खड्गिशृङ्गवत् एकाकी, भारण्डपक्षीव अप्रमादी, गजवत् शौण्डिरः, दानवर्षिवृषभवत् संयमभारनिर्वाहकः, मेरुवद् अप्रकम्पः, सूर्यवत्तेजस्वी, पृथ्वीवत् सर्वंसहः ॥

नत्थि णं तस्स भगवंतस्स कत्थइ पडिबंधे–से अ पडिबंधे चउव्विहे पन्नत्ते, तं जहा–दव्वओ, खित्तओ, कालओ, भावओ । दव्वओ णं सचित्ताचित्तमीसेसु दव्वेसु । खित्तओ णं गामे वा, नगरे वा, अरण्णे वा, खित्ते वा, खले वा, घरे वा, अंगणे वा, नहे वा । कालओ णं समए वा, आवलिआए वा, आणपाणुए वा, थोवे वा, खणे वा, लवे वा, मुहुत्ते वा, अहोरत्ते वा, पक्खे वा, मासे वा, उउए वा, अयणे वा, संवच्छरे वा, अन्नयरे वा दीहकालसंजोए । भावओ णं कोहे वा, माणे वा, मायाए वा, लोभे वा, भए वा, पिज्जे वा, दोसे वा, कलहे वा, अब्भक्खाणे वा, पेसुन्ने वा, परपरिवाए वा, अरइरईए वा, मायामोसे वा, मिच्छादंसणसल्ले वा–(ग्रं० ६००) तस्स णं भगवंतस्स नो एवं भवइ ॥ ११७ ॥

... स प्रतिबन्धश्च ... विधः–द्रव्यतः, क्षेत्रतः, कालतो, भावतश्च ।

द्रव्येण सचित्तवस्तुनि, तथा अचित्तप्रासुकवस्तुनि, तथा सचित्तअचित्तमिश्रवस्तुनि प्रतिबन्धो नास्ति । क्षेत्रेण ग्रामे वा, नगरे वा, उद्याने वा, स्थले वा, क्षेत्रे वा, गृहे वा, अङ्गणे वा कुत्राऽपि ममत्व नास्ति । कालेन समये वा, आवल्या वा, मुहूर्ते वा, प्रहरे वा, दिवसे वा इत्यादिकाले प्रतिबन्धो नास्ति । भावेन अष्टादशपापस्थानेषु कुत्राऽपि भगवत प्रवृत्तिर्नास्ति ॥

से ण भगव वासावासवज्ज अट्ठ गिम्ह–हेमतिए मासे गामे एगराइए, नगरे पचराइए वासीचदणसमाणकप्पे, समतिण–मणि–लेट्ठु–कचणे, समदुक्ख–सुहे, इहलोग–परलोगअ-प्पडिबद्धे, जीवियमरणे अनिरवकखे, ससारपारगामी, कम्मसत्तुनिग्घायणट्ठाए अब्भुट्ठिए एव च ण विहरइ ॥ ११८ ॥ तस्स ण भगवतस्स अणुत्तरेण नाणेण, अणुत्तरेण दसणेण, अणुत्तरेण चरित्तेण, अणुत्तरेण आलएण, अणुत्तरेण विहारेण, अणुत्तरेण वीरिएण अणुत्तरेण अज्जवेण, अणुत्तरेण मद्दवेण, अणुत्तरेण लाघवेण, अणुत्तराए खतीए, अणुत्तराए मुत्तीए,

अणुत्तराए गुत्तीए, अणुत्तराए तुट्ठीए, अणुत्तरेणं सच्चसंजमतवसुचरिअसोवचिअफलनिव्वाण-मग्गेणं अप्पाणं भावेमाणस्स दुवालस संवच्छराइं विइक्कंताइं ।

अथ स भगवान् वर्षाकालस्य चतुर्मासीं विना शीतोष्णकालस्य मासाष्टकं यावद् ग्रामे एकदिनम्, नगरे पञ्चदिनं स्वामी तिष्ठति। वासीचंदणसमाणकप्पे–यथा पर्शुना चन्दनवृक्षः छिद्यमानः पर्शुमुखं सुरभीकरोति, तथा भगवानपि दुःखदायकेऽपि उपकारं करोति अथवा पूजके छेदके च उभयोरुपरि समानबुद्धिः। तृणमण्योः, सुवर्णपाषाणयोः, सुखदुःखयोः सादृश्यं धत्ते। इहलोकपरलोके जीवितमरणयोरुपरि समभावः । कर्मशत्रुहननं सावधानः। अनेन प्रकारेण प्रवर्तमानस्य भगवतः सर्वोत्कृष्टैश्चतुर्भिर्ज्ञानैर्विराजमानस्य सर्वोत्कृष्टक्षायिकसम्यक्त्वेन सर्वोत्कृष्टयथाख्यातचारित्रेण विराजमानस्य द्वादशवर्षाणि पुनः षण्मासाः पञ्चदशभिर्दिनैः अधिकाः–एतावत्कालं गतः। अथ भगवतस्तपो वर्ण्यते–षण्मासी १ पारणं १, सङ्गमोपसर्गे पञ्चदिनऊना षण्मासी १ पारणं १, चतुर्मासी ९ पारणा ९, त्रिमासी २ पारणा २, अर्धतृतीयमासी २ पारणा २, द्विमासी ६ पारणा ६, अर्धद्वितीयमासी २

१६–उपवासा , पारणा ३, अष्टमतप १२, पारणा १२–एव तपोदिनवर्षाणि–११, मासा ६, दिनानि २५। प्रथमपारणेन सह पारणा ३५० एव सर्वमीलने वर्षाणि–१२, मासा ६, दिनानि १५ छद्मस्थकाल सर्वोऽपि सङ्कलितं । अत्र भगवत प्रमाद एकान्तर्मुहूर्त्तमेवासीत्, यदा स्वामिना स्वप्ना दृष्टा ॥ अथ भगवत कस्मिन् दिने कस्मिन् स्थाने केवलज्ञान उत्पन्न सूत्रेणाह—

तेरसमस्स सवच्छरस्स अतरा वट्टमाणस्स जे से गिम्हाण दुच्चे मासे, चउत्थे पक्खे, वइसाहसुद्धे तस्स ण वइसाहसुद्धस्स दसमीपक्खेण, पाईणगामिणीए छायाए, पोरिसीए अभिनिविट्टाए पमाणपत्ताए, सुव्वएण दिवसेण, विजएण मुहुत्तेण, जभियगामस्स नगरस्स वहिआ उज्जुवालियाए नईए तीरे वेयावत्तस्स चेइअस्स अदूरसामते सामागस्स गाहावईस्स कट्ठकरणसि

*

छमासी तप १	छमासी तप १ पचदिन ऊन	चउमासी ९	त्रिमासी २	अढी मासी २	बेमासी ६	दोढ मासी २	मास खमण १२	पास खमण ७२	भद्रप्रतिमा दिन २ सुधी	महाभद्र प्रतिमा दिन ४ सुधी	सर्वतो भद्रप्रतिमा दिन १ सुधी	छट्ठ २२९	अट्ठम १२	पारणादिन ३४९	तथा दीक्षा दिन १	सव वर्ष १२ मास ६ दिन १५

सालपायवस्स अहे गोदोहिआए उक्कुडुअनिसिज्जाए आयावणाए आयावेमाणस्स छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं झाणंतरिआए वट्टमाणस्स अणंते, अणुत्तरे, निव्वाघाए, निरावरणे, कसिणे परिपुण्णे केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने ॥ ११९ ॥

अर्थः—स्वामिनस्त्रयोदशे वर्षे वर्त्तमाने सति उष्णकालस्य द्वितीये मासे चतुर्थे पक्षे वैशाखसितदशम्यां पूर्वदिशानुगामिन्यां छायायां एतावता पश्चिमे प्रहरे सम्पूर्णे सति सुव्रतनाम्नि दिवसे विजयनाम्नि मुहूर्त्ते ऋजुवालिकाया नद्यास्तटे व्यावर्त्तकनाम्नि जीर्णोद्याने अथवा विजयावर्त्तव्यन्तरस्य चैत्यात् नातिदूरे नातिनिकटे श्यामाकनाम्नः कौटम्बिकस्य क्षेत्रमध्ये शालवृक्षस्य अधोभागे गोदोहिकासने उत्कटिकासने स्थितस्य आतापनां कुर्वतः उपवासद्वयं कृतवतः उत्तराफाल्गुनीनक्षत्रेण सह चन्द्रसंयोगे प्राप्ते सति शुक्लध्यानं ध्यायमानस्य भगवतो महावीरस्य अनन्तं अनन्तार्थदर्शकं, अनुत्तरं सर्वज्ञानेभ्योऽधिकं, निर्व्याघातं भित्तिकटादिभिर्यत् न हन्यते एतादृशं, निरावरणं आच्छादनरहितं, क्षायिकं अप्रतिपाति, कृत्स्नं सकलार्थद्रव्यपर्यायग्राहकं अत एव प्रतिपूर्णं पूर्णमासीचन्द्रवत् सम्पूर्णं केवलं असहायि, एतादृशं ज्ञानं केवलं अथ केवलवरदर्शनं समुत्पन्नम्। अथ भगवान्

तेण कालेण, तेण समएण समणे भगव महावीरे अरहा जाए, जिणे, केवली, सवन्नू, सवदरिसी, सदेवमणुआसुरस्स लोगस्स परिआय जाणइ, पासइ, सबलोए सवजीवाण आगइ, गइ, ठिइ, चवण, उववाय, तक्क, मणोमाणसिअ, भुत्त, कड, पडिसेविय, आवी-कम्म, रहोकम्म, अरहा, अरहस्सभागी, त त काल मणवयकायजोगे वट्टमाणाण सवलोए सवजीवाणं सवभावे जाणमाणे, पासमाणे विहरइ ॥ १२० ॥

अर्थ –तत श्रमणो भगवान् महावीर अर्हन् अष्टमहाप्रातिहार्ययुक्त सञ्जात । अथवा अरिहा रागद्वेषरूप-अरिघातक अथवा अरहो न विद्यते रहो एकान्त यस्य स अरहा' । पुन जिनो रागद्वेषजेता, केवली केवलज्ञानी, सर्वज्ञ , सर्वदर्शी । पुन देवै मनुष्यै असुरै सहितस्य सर्वलोकस्य पर्यायान् उत्पत्तीन् स्थिति गतिं आगति च्यवन उत्पात तर्कं विचार मनो–मानसिक मन –अन्तकरण, मानसिक मनश्चिन्तनरूप सर्वं जानाति । पुनर्भुक्त आहारादिक, कृत चौर्यादिक, प्रतिसेवित मैथुनादिक, प्रकट तथा प्रच्छन्न सर्वं जानाति, सर्वं पश्यति । अथ केवलज्ञाने उत्पन्ने सति देवै समवसरण कृतम् । लाभस्य अभाव जानन् अपि आचारव्यवहारार्थं क्षणमेकदेशना

दत्ता, सर्वैः श्रुता परं कोऽपि न प्रतिबुद्धः। प्रथमदेशना निष्फला जाता। ततः स्वामी रात्रौ एव सङ्घेन सहितः स्वर्णकमलैः सञ्चरन्–तत्र सप्त कमलानि प्रदक्षिणया भ्रमन्ति, द्वे द्वे कमले चरणयोरधः समागच्छतः, देवानां माहात्म्यात् अयं स्वामिनो अतिशयः। एवं तद् रात्रौ एव द्वादशयोजनभूमिं उल्लङ्घ्य स्वामी प्रातः मध्यमपापायाः परिसरे आगतस्तत्र देवैः समवसरणं रचितम्। पूर्वदिग्द्वारे प्रविश्य अशोकवृक्षं त्रिः प्रदक्षणीकृत्य 'नमो तित्थस्स' इत्युक्त्वा सिंहासनोपरि पूर्वाभिमुखो भगवान् तिष्ठति। अन्यासु तिसृषु दिक्षु तीर्थकरस्य प्रतिविम्बं व्यन्तरदेवाः स्थापयन्ति। चतुर्मुखो भगवान् चतुःप्रकारैर्धर्मं दर्शयति। तस्मिन् समये तत्र नगर्यां सोमिलनाम्ना विप्रेण यज्ञकरणाय एकादश ब्राह्मणा उपाध्याया आहूताः। ते च अमी–इन्द्रभूतिः १, अग्निभूतिः २, वायुभूतिः ३, व्यक्तः ४, सुधर्मा ५, मण्डितः ६, मौर्यपुत्रः ७, अकम्पितः ८, अचलभ्राता ९, मेतार्यः १०, प्रभासः ११। एतेषां उपाध्यायानां वेदपदेषु पृथक् पृथक् सन्देहाः सन्ति। ते सन्देहाः उच्यन्ते–जीवोऽस्ति न वा १, कर्म वर्तते न वा २, जीवशरीरयोः ऐक्यमेव पृथग्भावो वा ३, पञ्चभूतानि सन्ति न वा ४, यः अस्मिन् भवे यादृशो भवति तादृशोऽपि परभवे मृत्वा भवति न वा ५, जीवस्य बन्धमोक्षौ वर्तेते न वा ६, देवाः सन्ति न वा ७, नारकाः सन्ति न [illegible]

पष्ठस्य, सप्तमस्य च उभयो पण्डितयो प्रत्येक सार्द्धत्रिशतस्य परिकर , ततोऽग्रेतनाना चतुर्णां पण्डिताना प्रत्येक त्रिशतस्य परिकर , एते विद्यार्थिनस्तेभ्यो विद्याभ्यास कुर्वन्ति । सर्व चतुश्चत्वारिंशत्शतप्रमाणा' ४४०० । सर्वे एकादशाना इन्द्रभूतिप्रमुखब्राह्मणाना विद्यार्थिन । तथा तत्र अन्येऽपि ब्राह्मणा पृथक्पृथग्जातीया मिलिता सन्ति । एत्वो ब्राह्मणा स्वर्गवाञ्छया यज्ञ कुर्वन्ति । तस्मिन् समये प्रभातसमये एत्र नगर्या परिसरे समवसरण ब्राह्मणैस्तथा नगरलोकैर्दृष्ट तावत् समवसरणे रूप्यस्य वप्र , स्वर्णस्य कपिशीर्षाणि १, स्वर्णस्य वप्रस्तत्र

१ तेषा नामानि–प्रथम आचार्य १ उपाध्याय २ शङ्कर ३ शिवङ्कर ४ महेश्वर ५ ईश्वर ६ धनेश्वर ७ सोमेश्वर ८ याज्ञिक–यानी–नाम–९ गङ्गाधर १० गदाधर ११ विद्याधर १२ लक्ष्मीधर १३ धरणीधर १४ भूधर १५ श्रीधर–१६ महीधर १७ दामोदर १८ दुबे–द्विवेदी–नाम–महादेव १९ शिवदेव २० रामदेव २१ वामदेव २२ कामदेव २३ सहदेव २४ नरदेव २५ हरदेव २६ वासुदेव २७ श्रीदेव २८ व्यासनाम–श्रीपति १ उमापति २ राजपति ३ प्रजापति ४ विद्यापति ५ गणपति ६ भूपति ७ महीपति ८ लक्ष्मीपति ९ देवपति १० गङ्गापति ११ पण्डितनाम–जनार्दन १ गोवधन २ कृष्ण ३ विष्णु ४ जिष्णु ५ मुकुन्द ६ गोविन्द ७ माधव ८ केशव ९ पुरुषोत्तम १० नरोत्तम ११ जोसीनाम–श्रीमाइत १ सोमाइत २ रामाइत ३ भीमाइत ४ शिवाइत ५ धनाइत ६ देवाइत ७ प्रभाइत ८ त्रिवाडी–त्रिवेदी–नाम–हरिशर्म १ महाशर्म २ अग्निशर्म ३ देवशर्म ४ नागशर्म ५ जयशर्म ६ चतुर्वेदीनाम–हरि १ हर २ नीलकण्ठ ३ श्रीकण्ठ ४ कण्ठेकाल ५ शम्भू ६ स्वयम्भू ७ इत्यादि ।

रत्नानां कपिशीर्षाणि २, रत्नानां वप्रस्तत्र मणिमयानि कपिशीर्षाणि ३। अशोकवृक्षस्य छाया समवसरणाग्रे सहस्रयोजनप्रमाणा, इन्द्रध्वजः इत्यादि ऋद्धिः। पुनश्चतुर्निकायदेवानां गमनागमनं, देवाङ्गनानां गीतगानं इत्यादि-प्रभावं दृष्ट्वा ब्राह्मणैर्ज्ञातं—सत्योऽस्ति यज्ञस्य प्रभावः—देवाः साक्षादत्र समायान्ति। एवं पश्यतां एव ब्राह्मणानां यज्ञपाटकं त्यक्त्वा यत्र नगराद्बहिः श्रीवर्द्धमानस्वामिनः समवसरणमस्ति तत्र ययुः। सर्वेऽपि देवाः मुखेन एवं जल्पन्तः सर्वज्ञवन्दनाय शीघ्रं गम्यतां गम्यताम्। इन्द्रभूतिरेतादृशीं देवानां मुखेभ्यो वाणीं श्रुत्वा मनसि अमर्ष आनीय चिन्तयति स्म। सर्वज्ञस्तु अहं एवाऽस्मि, मत्तः परः कोऽस्ति अत्र सर्वज्ञः? लोकास्तु सर्वदा मूढा भवेयुरेव। परन्तु देवा अपि मुह्यन्ते, ये देवाः मां न वन्दन्ते ते मां सर्वज्ञं विहाय अन्यत्र भ्रमन्ति, अथवा कश्चिदत्र ऐन्द्रजालिकोऽयं भविष्यति। इन्द्रजालिकविद्यया सर्वान् लोकान्, देवान् संमोहयति, परं अहं अस्य वृथा अभिमानिनो गर्वं उत्तारयिष्यामि, मां विना अस्य गर्वोत्तारणे कोऽपि समर्थो नास्ति इति विचिन्त्य प्रचलित इन्द्रभूतिः, सार्धं पञ्चशतविद्यार्थिनः स्वगुरोः इन्द्रभूतेः विरुदवृन्दं जल्पन्तो बभूवुः। उत्तालतया महाडम्बरेण समवसरणाय आयान्ति। विरुदवृन्दं यथा—सरस्वतीकण्ठाभरण, वादिविजयलक्ष्मीशरणं, इत्यादीनि छात्रवृन्दमुखेभ्यः

१ ज्ञातसर्वपुराण, वादिकदलीकृपाण ...

विरुदानि शृण्वन् समवसरण प्राप्त इन्द्रभूति । तदा भगवद्वाणीं श्रुत्वा चिन्तयति–किं समुद्रो गर्जति, किं गङ्गाया प्रवाहो वा नदति, अथवा ब्राह्मणो वेदध्वनि इति विचारयन् इन्द्रभूति समवसरणस्य प्रथमे सोपाने चरणे दत्ते स्वामिन दृष्ट्वा अचिन्तयत्–कि एतादृशपञ्चवर्णरूप्यस्वर्णरत्नमयवप्रत्रये विराजमान , छत्रत्रयेण शोभमान , सिंहासने स्थित , देवेन्द्रै स्तूयमान , देवाङ्गनाभिर्गुणवृन्द गीयमान कोऽपि वादी अद्य यावन्न दृष्ट , वादिन बहुशोऽपि दृष्टा पर न कश्चित् एतादृशो दृष्ट , तदा किमय ब्रह्मा, किमय विष्णु , किमय रुद्रो वा, किमय सूर्यो वा, चन्द्रो वा, गणपतिर्वा एव चिन्तयन् पुनरपि तेषा लक्षणै वियुक्त दृष्ट्वा तत्र तदा देवेषु सन्देह कुर्वन् विमलस्वभाव वीतराग सर्वोत्कृष्टरूप सवीक्ष्य नवीनोऽय देवस्तस्माद्देवाधिदेवोऽय सर्वज्ञोऽय भविष्यति । अय एतादृश एव दृश्यते, अनेन सह वाद कर्तुं अह अत्रागतस्तन्मया सम्यक् न कृत, एतावद्दिनपर्यन्त यद् यशोऽर्जित तद् यास्यति, अह जानन् अपि अद्य अज्ञानी सञ्जात । अथ चेत् अत्रागत्य एन दृष्ट्वा पश्चाद्व्रजामि

षड्भाषावल्लीमूल, वादिवादमस्तकशूल, वादिगोधूमघरट्ट, मर्दितवादिमरट्ट, वादिकन्दकुद्दाल, वादिलोकभूमिपाल, वादिमोनशस्त्रागार, वादिअन्नदुर्भिक्षकार, वादिगजसिंह, वादीश्वरलीह, वादिहृदयसाल, वादियुद्धभाल, वादिवेशाभुजङ्ग, शब्दलहरीतरङ्ग, सरस्वतीभण्डार, चतुर्दशविद्याभर्तार, षड्दर्शनगौगोपाल, रञ्जितानेकभूपाल, सवीकृतबृहस्पति, निर्जितशुभमति, कूर्चालसरस्वती, प्रत्यक्षभारती, जितानेकवाद, सरस्वतीलब्धप्रसाद ।

तदा लोके मम निन्दा भवेत् । अग्रे वादव्यवहारोऽपि दुष्करस्तर्हि इतो व्याघ्र इतस्तटी अयं न्यायः अत्रागतः । कश्चित्कीलिकार्थं सौधं खनति, कश्चित् ठिक्करिकार्थं कामकुम्भं स्फोटयति । एतादृशानि उपख्यानानि मिलितानि इति चिन्तयन्नपि साहसं विधाय सोपानेषु आरोहति तदा स्वामिना स इन्द्रभूतिः एतादृशान् संकल्पान् कुर्वाणो दृष्टस्तदा भो इन्द्रभूते ! कुशलमस्ति इति नामोच्चारणपूर्वं अभिवादितः सन् मनसि चिन्तयामास–असौ मम नाम अपि जानाति । अथवा मम नाम अत्र को न जानाति ? अयमपि मत्तः सकाशाद्भयं कृत्वा मिष्टं वाक्यं ब्रवीति, जानाति–मया सह असौ वादं न करोति, परं अस्य मिष्टवाक्यैर्नाहं प्रसन्नो भवामि, यदा अयं सर्वज्ञोऽस्ति तदा मम मनःसन्देहं भङ्क्ष्यति, अस्याऽहं शिष्यो भविष्यामि तावत् श्रीवीरेण प्रोक्तं हे इन्द्रभूते ! तव मनसि अयं सन्देहो वर्तते–जीवोऽस्ति नवा । जीवो वर्तते एव वेदवाक्यैरेव ज्ञापितः । वेदवाक्यानि यथा–"विज्ञा-

१ इन्द्रभूतेः विशेषस्त्वयम्–वेदपदानि च "विज्ञानघन एव एतेभ्यो भूतेभ्यः समुत्थाय तानि एव अनु विनश्यति, न प्रेत्यसंज्ञाऽस्ति" इति । त्वं तावत् एतेषां वेदपदानां अर्थमेवं करोषि–यद् विज्ञानघनो गमनादिचेष्टावान् आत्मा, स च एतेभ्यो भूतेभ्यः पृथिवी–जलादिभ्यः समुत्पद्य मद्याङ्गेभ्यो मदशक्तिरिव, ततस्तानि भूतानि एव अनु विनश्यति जीवः–तत्रैव विलयं याति जले [illegible]

नघन एव एतेभ्यो भूतेभ्य समुत्थाय पुनस्तान्येव अनु विनश्यति, न प्रेत्य सज्ञा अस्ति" इति जीवस्य अभाव । अथ पुनर्जीवस्थापनवेदवाक्यानि—"सर्वै अय आत्मा ज्ञानमय, ब्रह्मज्ञानमय, मनोमय, वाग्मय:, कायमय', चक्षुर्मय, श्रोत्रमय, आकाशमय, वायुमय, तेजोमय, अम्मय, पृथ्वीमय, हर्षमय, धर्ममय, अध र्ममय., दददमय" इति। पुनर्यथाचारित्र तथा भवति, साधुकारी साधुर्भवति, पापकारी पापो भवति। "पुण्य पुण्येन कर्मणा भवति, पाप पापेन भवति" यजुर्वेदोपनिषदि ऋच सम्पूर्णा । हे इन्द्रभूते ! त्वया वेदपदानि अधीतानि तथाऽपि वेदपदार्थं न जानासि। जीवोऽय सर्वशरीरव्यापी शरीरात् पृथक्, यथा दुग्धे घृत, तिलेषु तैल, काष्ठेषु अग्नि, पुष्पेषु सुगन्ध, चन्द्रकान्ते अमृत, यथा एते पदार्था सर्वव्यापिन' पृथगपि वर्तन्ते तथा अय देही देहश्च अत्र सन्देहो नाऽस्ति। ददद—दमो १ दया २ दान ३ एतद् दकारत्रय वेत्ति स जीव एव, एतद् दकारत्रय जीवस्वरूपमेव इति प्रतिबोधित. इन्द्रभूति पञ्चशतच्छात्रै सह प्रभो' पार्श्वे दीक्षा जग्राह । भगवता 'करेमि भते ! सामाइय' इति उच्चारण कारापित। दीक्षा गृहीत्वा स्वामिन पृष्टवान्—कि तत्त्व—उप्पन्नेइ वा—उत्पद्यन्ते

म्रियते तदा तद् ज्ञान विनश्यति, न च सा पूर्वसज्ञा वर्तते अत उच्यते विज्ञानघन एतेभ्य भूतेभ्य उत्पद्य, तानि एव अनु विनश्यति, ततो नानया श्रुत्या आत्मा निषिध्यते । प्रत्युत अन्याऽपि श्रुतिरस्ति जीवसाधिका—"सर्व अय आत्मा ज्ञानमय" इत्यादि ।

इति ... त्वा विचारितं-यदि जीवा उत्पद्यन्ते एव तदा जीवगणः परिमितं क्षेत्रं वरीभरीत्येव। तदा
पृष्टवान् तदा भगवान् आह-विगमेइ वा-विनश्यन्ति। उत्पद्यन्ते, विनश्यन्ति च इति पदं श्रुत्वा
तदा जगत् रिक्तं भवेत् इति पुनः पृष्टवान् किं तत्त्वं तदा स्वामी प्राह-किंचि य धुए वा किंचित् कालं ध्रुवं
न्ति-उत्पद्यन्ते, विनश्यन्ति, किंचित्कालं तिष्ठन्ति-उत्पत्तिविनाशस्तु पुद्गलधर्मः, ध्रुवत्वं तु जीवधर्मः। इ
जगतः शाश्वती स्थितिरस्ति-जीवः १, अजीवः २, धर्मः ३, अधर्मः ४, लोकाकाशः ५, पुद्गलः ६, एतेषां षड्द्रव्याण
आवर्तपरावर्तनव्यवहारो भवति-इतस्ततो भ्रमन्ति। एतया त्रिपद्या जगत्स्वरूपं इन्द्रभूतिना ज्ञातं पुनर्दृष्टान्तः
भगवता त्रिपद्याः दर्शितः। यथा एकः कश्चिद् राजा, तस्यैकः पुत्रः, पुत्री च वर्तते, पुत्र्या राज्ञः प्रोक्तं
सुवर्णस्य घटं कारयित्वा देहि, तदा राज्ञा पुत्र्यै स्वर्णघटो दत्तः। तदा पुत्रेणोक्तम्-तात! मह्यं सौवर्णमुकुटं
भङ्क्त्वा देहि, तदा राज्ञा घटं भङ्क्त्वा पुत्राय मुकुटो दत्तः, तदा पुत्र्याः विषाद उत्पन्नः, पुत्रस्य हर्षः समुत्पन्नः
राज्ञस्तु न हर्षो न च विषादः। एवं संसारस्य स्थितिः-एकः उत्पद्यते, एको विनश्यति, पुद्गलस्य विनाशः, उत्प
त्तिश्च, जीवास्तु यावन्तो वर्तन्ते तावन्त एव वर्तन्ते न च आधिक्यं न च न्यूनत्वं। घटो विनश्य मुकुटो भवति

ता । इन्द्रभूतेर्दीक्षा श्रुत्वा अग्निभूत्यादयो यथा आगतास्तथा संशयं छित्वा भगवता प्रतिबोधिता[1] । एव एकादश-

१ अन्येषा गणधराणामेव सक्षेपतो वाद —१—अग्निभूति —स च एव सदेग्धि—"पुरुष एव इद ग्नि सव यद् भूत यच्च भाव्यम्" इत्यादि अनया श्रुत्या इद सकल पुरुष एव प्रतीयते, कर्म—ईश्वरादिक च प्रतिषिध्यते, ततो नास्ति कर्मादिकम्, एवम् अर्थं स करोति । स च अर्थस्तस्याऽयुक्त । सा श्रुति केवल पुरुषप्रशसापरायणा केवल पुरुष स्तौति, नान्यमर्थं निषेधति, यथा "जले विष्णु, स्थले विष्णु" इत्यादिस्तुति केवल पुरुषोत्तमविष्णुस्तुतिपरायणा नान्य घट—पट—कटादिक निषेधति, एवमियमपि श्रुति केवल वर्णनवादपरायणा न कर्मादिक निषेधति, ततस्तया श्रुत्या कर्मसदेहो न कर्तव्य, प्रत्युत "पाप पापेन कर्मणा" इत्यादिवेदवाक्यै कर्मवाद प्रख्याप्यते एव इति ॥

२—वायुभूति —"विज्ञानघन" इत्यादिपूर्वदर्शितवेदवाक्येन अस्य सदेह —जीव एव शरीरम्, शरीरमेव वा जीव, किंतु देहाद् भिन्नः कोऽपि जीवो नास्ति । स चाऽस्य अयुक्त —कारणानुरूपमेव कार्यं जायते इति प्रवाद सर्वत्र प्रसिद्ध । यदि भूतनिमित्तो जीवः स्वीक्रियते, तदा सोऽनुभूतोऽपि प्रवाद विनश्येत । कथमिति चेद्, उच्यते—ज्ञानममूर्तं, भूतानि मूर्तानि, ततो नहि तयो कार्यकारणभावो भवितुमर्हति । अतो ज्ञानकारणान्यथानुपपत्त्या देहाद् भिन्न एव समस्ति जीव । तत्प्रतिपादकवेदवाक्य तु पूर्ववदेव ॥

३—व्यक्त —अस्य एव शङ्का—सा च "स्वप्नोपम वै सकल" इत्यादिवेदवाक्यै सजाता । स एव प्रलपति, सव स्वप्नतुल्यमेतत्, अतो नास्ति किंचित्—सर्वं शून्यमेव । सा च तस्य मृषा, यत इयमपि श्रुति न सर्वाभाव प्रतिपादयति, किन्तु वैराग्यवर्धनार्थं सर्वेषामनित्यतामेव वेदयति । वेदेऽपि "पृथ्वी देवता, आपो देवता" इत्यादिवाक्यानि सन्ति भूतादिसत्ताप्रतिपादकानि । अतस्तस्याय सशयो न युक्त ॥

गणधराणां स्थापना कृता । तेषां गणधराणां पूर्वपरिवार एव शिष्यत्वेन दत्तः । ततश्चन्दनबाला भगवद्वाणं

४—सुधर्मा—"पुरुषो वै पुरुषत्वमश्नुते पशवः पशुत्वम्" इत्यादिश्रुत्या स एवं वेत्ति—पुरुषो मृत्वा पुरुष एव जायते, पशुरपि पशु. जायते मृत्वा । परमेतद् मिथ्या । यतो वेदे एव समावेदितं "पापः पापेन कर्मणा, पुण्यः पुण्येन कर्मणा" अतो यादृशं कर्म तादृशं परभवे गमनम्, जन्मग्रहणं च—पापी पुरुषो नारको जायते, पुण्यवान् पशुरपि देवो भवति अतोऽस्य सा शङ्का निरस्ता । "पुरुषो वै" इत्यादिश्रुतिस्तु यदि 'पुण्यवान् पुरुष' स्यात् तदा पुनरपि पुरुषो भवति' इत्येनमर्थं संख्यापयति ॥

५—मण्डितः—"स एव विगुणो विभुर्न बध्यते" इत्यादिवेदवाक्यैः बन्ध—मोक्षविषये संदेग्धि । पर तस्य स संशयः अर्थोऽज्ञानादेव सा श्रुतिरेवं प्रतिपादयति—यो विगुणो—गुणरहितः—सत्त्वादिरहितः स न बध्यते, न मुच्यते, स च अर्थः सत्य एव, यतो विगु बन्ध—मोक्षौ न विद्येते, अन्येषां तु तौ विद्येते एव, अन्यथा "पापः पापेन कर्मणा" एवं वेदोऽपि कथं ज्ञापयेत् । अतस्तस्य संदेह नाशितः ॥

६—मौर्यपुत्रः—"को जानाति मायोपमान् देवान्" इत्यादिवेदश्रुतिभिः स देवविषये सं ेते [illegible]

श्रुत्वा प्रतिबुद्धा सती द्रव्येण महोत्सव कृत्वा भगवत्पार्श्व दीक्षा जग्राह । तस्या साथ बहुभिर्लोकै' प्रव्रजित-
घरच श्रावका सञ्जाता । इत्थ द्वितीये समवसरणे चतुर्विधसङ्घस्य स्थापना, प्रथमे समवसरणे सङ्घस्थापना

७–अकम्पित —"नह वे प्रेत्य नरके नारका " इत्यादिवेदपदे नारकाणामभाव भावयति । पर सा तस्य भावना मिथ्या । यतो वेदे एव उक्तम्–"नारको वै एप जायते य शूद्रान्नमश्नाति" ततो वेदे एव नारकसत्ता सज्ञापिता, "नह वै" इत्यादिश्रुतिस्तु नारकाणा शाश्वतता निषेधति, न पुनरभावम् ॥

८–अचलभ्राता—"पुरुप एवेद ग्नि सर्वम्" इत्यादिवेदवाक्ये पुरुपेतरविपये सशय करोति, परतु अय श्रीअग्निभूतिवोधनवद् बोधनीय । तयो समानशङ्कासमाधानत्वात् ॥

९–मेतार्य —इन्द्रभूतिसशयोक्तश्रुतिवाक्येन परभव सदेग्धि, स च तदुक्तसमाधानेनैव सबोधनीय ॥

१०–प्रभास —"जरामर्यं वा यदग्निहोत्रम्" इत्यादिवेदपदैः निर्वाणविपये सशय विदधाति । स एव मन्येति, यदनया श्रुत्या सर्वदा एव अग्निहोत्रविधिर्विहितः । सा च मोक्षाभावे एव घटते, ततोऽनया एव ज्ञायते–मोक्षो नास्त्येव । पर तदयुक्तम् । यतो वेदे एव निर्वाणसूचकवाक्यानि यथा–"द्वे ब्रह्मणी वेदितव्ये" इत्यादि, अत्र एकेन ब्रह्मणा निर्वाण प्रख्यापितम् । "जरामर्यं" इत्यादिश्रुतिसगतिरेवम्–तत्र 'वा' शब्द 'अपि' अर्थे । अतो अग्निहोत्रम्, अन्यदपि च कुर्यात् । ततो न दोप । य स्वर्गार्थी स अग्निहोत्र कुर्यात्, यश्च निर्वाणार्थी स अन्यदपि कुर्याद् यावज्जीवमिति न दोप ॥

न जाता। अयं अच्छेरकः सञ्जातः। एवं सङ्घस्थापनां कुर्वतः भव्यजीवान् प्रतिबोधयतः परोपकारं कुर्वतः श्रीमहावीरदेवस्य कुत्र कुत्र चतुर्मासी वभूव। तत्सूत्रेण कथ्यते–

तेणं कालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे अट्ठियगामं नीसाए पढमं अंतरावासं वासावासं उवागए, चंपं च पिट्ठचंपं च नीसाए तओ अंतरावासे वासावासं उवागए, वेसालिं नगरिं, वाणियगामं च नीसाए दुवालस अंतरावासे वासावासं उवागए, रायगिहं नगरं, नालंदं च वाहिरियं नीसाए चउद्दस अंतरावासे वासावासं उवागए, छ मिहिलाए, दो भद्दिआए, एगं आलंभियाए, एगं सावत्थीए, पणिअभूमीए एगं, पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रण्णो रज्जुगसभाए अपच्छिमं अंतरावासं वासावासं उवागए ॥ १२१ ॥

अर्थः–तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणगृहीतदीक्षस्य भगवतो महावीरस्य अस्थिग्रामनिश्रायां शूलपाणियक्षस्य देवगृहे प्रथमा चतुर्मासी अभूत् १। ततः पश्चात् चम्पायां अथ पृष्ठचम्पायां [illegible] अ[illegible]।

भगवता चतुर्दश चतुर्मास्य. कृता १४। मिथिलानगर्यां षट्चतुर्मास्य ६। भद्रिकानगर्यां द्वे चतुर्मास्यौ २। आलभिकाया एका चतुर्मासी १। श्रावस्त्या नगर्यां च एका चतुर्मासी १। अनार्यदेशे एका चतुर्मासी १। मध्यमपापाया हस्तिपालस्य राज्ञो जीर्णाया दानमाण्डन्या तत्र स्वामी पश्चिमचतुर्मासी स्थित १–एव छद्मस्थस्य केवलिन श्रीमहावीरस्य च सर्वा ४२ द्विचत्वारिंशत् चतुर्मास्यो जाता ॥

अथ भगवतो निर्वाणकल्याणक कथ्यते—

तत्थ ण जे से पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रण्णो रज्जुसभाए अपच्छिम अतरावास वासावास उवागए ॥ १२२ ॥ तस्स ण अतरावासस्स अणतर वासावासस्स जे से वासाण चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तिअबहुले तस्स ण कत्तिअबहुलस्स पन्नरसीपक्खेण जा सा चरमा रयणी, त रयणि च ण समणे भगव महावीरे कालगए विइक्कते समुज्जाए छिन्नजाइजरामरणबधणे, सिद्धे, बुद्धे, मुत्ते, अतगडे, परिनिव्वुडे, सव्वदुक्खप्पहीणे। चदे नाम से दुच्चे सवच्छरे, पीइवद्धणे मासे, नदिवद्धणे पक्खे, अग्गिवेसे नाम से दिवसे उवसमित्ति पवुच्चइ, देवाणदा

नामं सा रयणी निरतित्ति पवुच्चइ, अच्चे लवे, पाणे मुहुत्ते, थोवे सिद्धे, नागे करणे, सवट्ठसिद्धे मुहुत्ते, साइणा नक्खत्तेणं जोगमुवागए णं कालगए विइक्कंते जाव० सवदुक्खप्पहीणे ॥१२३॥

अर्थः-तत्र द्विचत्वारिंशत्तमायां चतुर्मास्यां वर्षारात्रे हस्तिपालस्य राज्ञो जीर्णराजसभायां दानमाण्डव-अन्तिमचतुर्मासीं मध्यमपापायां स्थितः, तस्य वर्षाकालस्य चतुर्थे मासे सप्तमे पक्षे कार्तिकवदिअमावस्य-स्थितिं स्थित्वा संसारात् निसृतः श्रीमहावीरः पुनः संसारमध्ये नाऽऽयास्यति इति प्रकारेण मुक्तिं प्राप्तः। जातिजरामरणबन्धनः-सर्वाणि कार्याणि सिद्धानि इत्यर्थः, बुद्धः सर्वतत्त्वज्ञाता जातः, मुक्तः संसारभ्रम मुक्तो जातः। अन्तकृत् सर्वदुःखानां अन्तकारकः सञ्जातः, परिनिर्वृतः परिसमन्तात् सुखीबभूव-उ भोक्ता जातः, सर्वदुःखैः प्रहीणो रहितो जातः।चन्द्रे नाम्नि द्वितीये संवत्सरे, प्रीतिवर्धननाम्नि मासे, नन्दि ननाम्नि पक्षे, अग्निवेषे नाम्नि दिवसे, देवानन्दानाम्न्यां रजन्यां, अर्च्यनाम्नि लवे, प्राणनाम्नि मुहूर्ते, सिद्धे स्तोके, नागनाम्नि करणे, सर्वार्थसिद्धे मुहूर्ते, स्वातिनक्षत्रे चन्द्रसंयोगं प्राप्ते सति भगवान् श्रीवर्द्धमानो भवस्थि तिकायस्थितिसकाशात् गतः-

ज रयणि च ण समणे भगव महावीरे कालगए जाव–सव्वदुक्खप्पहीणे सा ण रयणी वहूहि देवेहि, देवीहि य ओवयमाणेहि य उप्पयमाणेहि य उज्जोविया आवि हुत्था ॥ १२४ ॥ ज रयणि च ण समणे भगव महावीरे कालगए जाव० सव्वदुक्खप्पहीणे, सा रयणी वहूहि देवेहि य देवीहि य ओवयमाणेहि उप्पयमाणेहि य उप्पिजलगभूआ कहकहगभूआ आवि–हुत्था ॥ १२५ ॥ ज रयणि च ण समणे भगव महावीरे कालगए जाव० सव्वदुक्खप्पहीणे, त रयणि च ण जिट्ठस्स गोअमस्स इदभूइस्स अणआरस्स अतेवासिस्स नायए पिज्जवधणे वुच्छिन्ने, अणते अणुत्तरे जाव० केवलवरनाणदसणे समुप्पन्ने ॥ १२६ ॥

अथ यस्या रात्रौ श्रीमहावीरो मुक्ति गत तस्या रात्रौ वहुभिर्देवै आगच्छद्भि तथा वह्वीभिर्देवीभिरागच्छन्तीभि कृष्णाऽपि रात्रि' उद्‌योतवती आसीत्। पुन सा रात्रिर्बहुभिर्देवैर्बह्वीभिर्देवीभि उत्पिञ्जलमाना भृश आकुला आसीत्। पुन सा रात्रिर्देवाना तथा देवीना कोलाहलैर्हास्यै एकाऽव्यक्तशब्दवती आसीत्। पुनर्यस्या रजन्या श्रमणो भगवान् महावीर कालगत आसीत् तस्या रजन्या भगवत श्रीमहावीरस्य वृहत्शिष्य श्रीइन्द्र-

भूतिनामा गणधरः, गौतमगौत्रीयः, तस्य इन्द्रभूतेरनगारस्य ज्ञातजेन श्रीमहावीरस्वामिना सह प्रेमबन्धनं मोहनी
यकर्म छिन्नं त्रुटितं–अनन्तं अनुत्तरं केवलवरज्ञानदर्शनं समुत्पन्नं तत्स्वरूपं कथ्यते–यदा श्रीमहावीरेण दीक्षितः
तदा गणधरपदवीं प्राप्तः प्रथमसंहननः प्रथमसंस्थानः महातपस्वी आमौषध्यादिलब्ध्या युक्तः। तेजोलेश्याया
संक्षेपकः चतुर्भिर्ज्ञानैर्विराजमानः, चतुर्दशपूर्वधरः श्रुतकेवली यं यं दीक्षते, स स केवलज्ञानी भवति, एकं केवल
ज्ञानं नोत्पद्यते, भगवतः मोहनीयकर्मवशात् स्नेहोऽस्ति, परं अन्ये सर्वे गुणाः सन्ति। एकदा भगवद्देशनायां इ
श्रीगौतमेन श्रुतं–आत्मलब्ध्या यः अष्टापदतीर्थस्य उपरि आरूह्य यात्रां करोति, स चरमशरीरी ज्ञेयः, गौतम
परीक्षां कर्तुं तत्र वीरस्य आज्ञया गतः, तत्र सूर्यकिरणान् अवलम्ब्य उपरि आरूढवान्, प्रथमे सोपाने पञ्च
ततापससहितः कोडिन्नतापसः एकस्तिष्ठति, एवं द्वितीये सोपाने दिन्नतापसः पञ्चशततापसैः सहितः स्थितोऽ
स्ति, तृतीये सोपाने शेवालीनामतापसः पञ्चशततापसैः सहितः स्थितोऽस्ति, अग्रे आरोढुं कोऽपि न शक्नोति
तस्य पर्वतस्य अष्टौ सोपानानि सन्ति योजनयोजनस्य एकैकं सोपनमस्ति। द्वात्रिंशत्कोशप्रमाणो गिरिः, त
पादबलेन कोऽप्यारोढुं न शक्नोति, लब्ध्या एव आरोहति। गौतमस्वामी तु तेषु तापसेषु पश्यत्सु एव अष्टाप
आरूढः, तत्रारूह्य "चत्तारि अट्ठ दस दोइ वंदिया" चतुर्विंशतितीर्थंकराणां बिम्बानि भरतकारितानि लाञ्छ

अथ शिलापट्ट प्रमार्ज्य गौतमस्वामी तत्रैव तद्दिने स्थित । तत्र च रात्रौ वज्रस्वामिजीवस्तिर्यग्जृम्भगदेव' प्रतिबोधित । प्रभाते देवदर्शन कृत्वा यदा उत्तीर्णस्तदा ते त्रिभिरधिका पञ्चदशशततापसा गौतमस्य माहात्म्य दृष्ट्वा शिष्या सञ्जाता, तेषा तापसाना पूर्व पञ्चशती एकेनाधिका एकान्तरितोपवासकारिका पारणाया वृक्षफलानि भुङ्क्ते, पुन पञ्चशती एकेनाधिका उपवासद्वयकारिका पारणाया शुष्कानि वृक्षेभ्य स्वयमेव वातादिना पतितानि पत्र-पुष्प-फलानि भुङ्क्ते, पुन पञ्चशती एकेनाधिका त्रिदिन उपोषितपारणे शुष्क सेवाल तदपि स्तिालपदमात्र त्रिचलुकमम्बुना सह भुङ्क्ते, एतादृशेन तपसा ते अतीव कृशशरीरा आसन्। यदा गौतमस्वामिना दीक्षितास्तदा तेभ्य पृष्ट भो तपस्विन ! अद्य भवता केनाहारेण पारण कारयामस्तदा तै परमान्न मार्गित गौतमस्वामिना अक्षीणमहानसलब्ध्या एकेन परमान्नपात्रेण सर्वेऽपि भोजिता, तदा एकाधिकपञ्चशततापसा' कवल गृह्णन्त एव केवलभाज सञ्जाता, एव एकाधिकपञ्चशततापसा स्वामिनो महावीरस्य समवसरण दृष्ट्वा केवलभाज सञ्जाता, एव एकाधिकपञ्चशततापसा भगवद्वाणीं श्रुत्वा केवलभाजो जाता, एव त्रिभिरधिका तापसाना पञ्चदशशती सर्वाऽपि केवलभाग् जाता। ता च लात्वा स्वामिन प्रदक्षिणीकृत्य तापसा केवलिन केवलिपर्षदि गता । गौतमो भगवन्तमभिवन्द्य तान् नवदीक्षितान् ज्ञात्वा भगवद्वन्दनार्थमामन्त्रयति। भो तपस्विन ! अत्रागत्य भगवन्त वन्दध्व, तदा भगवता प्रोक्त-गौतम ! केवलिना आशातना

मा कुरु। गौतमोऽवादीत्–स्वामिन्! एते नवदीक्षिताः केवलिनो भवन्ति। मम कथं केवलं नोत्पद्यते?। स्वामिनोक्तं पर्यन्ते आवयोः साम्यमस्ति, त्वं मयि स्नेहं त्यज यथा केवलं उत्पद्यते, गौतमेनोक्तं स्वामिन्! मम केवलेन नो कार्यं त्वयि मम स्नेहो मा व्रजतु। एतादृशो गौतमो गुरुभक्तः। पुनर्गौतमः प्रतिबोधनेऽतीवनिपुणः–येन षड्वार्षिकोऽतिमुक्तककुमारः प्रतिबोधितः। पश्चात् एकदा वर्षाणां जले कच्छलिकां धृत्वा मध्ये दण्डं ऊर्ध्वीकृत्य नावमिव तारयति स्म। पश्चाद् भगवदग्रे ईर्यापथिकीं प्रतिक्रामन् अष्टादशलक्षचतुर्विंशतिसहस्रएकशतविंशतिमिथ्यादुष्कृतानि ददत् केवली जातः। एतादृशो गौतमस्वामी, येन प्रतिबोधितोऽतिमुक्तककुमारो लघुरपि केवली जात इत्यर्थः। इत्यादि श्रीगौतमस्य चरित्रं कियत् कथ्यते। भगवतीसूत्रमध्ये षट्त्रिंशत्सहस्रप्रश्नानां भगवता उत्तराणि दत्तानि तानि–हे गौतम! अस्य प्रश्नस्योत्तरं एवं वर्तते इति नामग्राहं उत्तराणि दत्तानि। अथ भगवता स्वनिर्वाणसमयं ज्ञात्वा गौतमस्नेहं च ज्ञात्वा मध्यमपापायाः समीपग्रामे तस्मिन् दिने देवशर्मब्राह्मणस्य प्रतिबोधनार्थं गौतमः प्रेषितः। तस्यां एव रात्रौ महावीरस्य निर्वाणमभूत्। प्रातः देवानां मुखात् श्रुत्वा गौतमो वज्राहत इवाऽऽसीत्। पुनश्चेतनां प्राप्य गौतमः प्राह, इदानीं मिथ्यात्वान्धकारं प्रसृतं

पिते यादृश भुनन भवति तादृश अन्य भरतक्षेत्र सञ्जात इत्युक्त्वा विलपति गौतम । अहो वीर ! त्वया कि कृत, यस्या वेलाया आत्मीयाः शिशव दूरादाहूयन्ते तस्या वेलाया अह त्वया दूरीकृत, अय लोकव्यवहा-रोऽपि न पालित । अह किं बालवत् वस्त्राञ्चल गृहीत्वा मुक्ति गन्तु न अदास्य, अथवा किमह केवलज्ञान अमार्गयिष्य, अथवा कि त्वयि विषये मम कृत्रिम स्नेह आसीत् । अथवा कि अग्रे मुक्तिस्थान मया कृत्वा सकीर्णमभविष्यत्, यत् त्वा मा लात्वा न अगमिष्य । अथवा किमह त्वा असुग्गोऽभूवम् । हे वीरस्वामिन् ! त्वयाऽह कथ विस्मारित ? अन्य पश्चात् कस्मै सन्देहप्रश्न करिष्यामि । त्वया महान् द्वाहो दत्त., मदुदु ख को भङ्क्ष्यति । एव दु ख कृत्वा पुनरपि गौतमेन चिन्तित–अहो वीतराग श्रीमहावीर, वीतरागस्तु निस्नेह एव भवति, धिग् मा यतोऽत्र श्रुतज्ञानेनाऽपि मया न ज्ञात मोहस्य माहात्म्यम्, निर्मोहे को मोह ? न कोऽपि अत्र मम, न कस्याऽप्यहमस्मि, अय आत्मा एक एव शाश्वतो ज्ञानदर्शनचारित्रमय, शेषा सर्व भावा अशाश्वता अनित्या । एव भावना भावयतो गौतमस्य केवलज्ञान उत्पन्न, प्रभातसमये सर्व देवा इन्द्राश्चागत्य केवलमहिमान चक्रु । श्रीजम्बूद्वीपप्रज्ञप्त्या यथा विधि उक्तोऽस्ति, तेन विधिना श्रीवीरशरीर सस्नाप्य चन्दनेन सत्कारयन्ति, स्वस्वाऽधिकारेण दष्ट्रा, दन्तान्, रक्षा च लात्वा देवा स्वीयस्वीयविमानेषु रत्नसमुद्गकेषु प्रपूज्य प्रक्षेपयन्ति । श्रीमहावीरस्य निर्वाण विवाहमङ्गलसदृश ज्ञेयम् । यदुक्तम्—

वीरो वरः प्रिया सिद्धिः गौतमोऽनुवरस्तथा । प्रत्यक्षं सङ्घलोकस्य जातं विवाहमङ्गलम् ॥ १ ॥

श्रीमहावीरो वरराजः, मुक्तिर्विवाहार्हा कन्या, तत्र श्रीगौतमो अनु(ण)वरोऽभूत्, श्रीमहावीरस्य निर्वाणविवाहः श्रीसङ्घस्य मङ्गलकारी प्रत्यक्षं भवतु । श्रीमहावीरस्य निर्वाणाऽनन्तरं श्रीगौतमस्य केवलज्ञानं सर्वेषां हर्षदायकमासीत् । श्रीवीरनिर्वाणसमये देवा मेरुपर्वताद् रत्नप्रदीपान् लात्वा आगताः, तस्माल् लोके दीपोत्सवपर्वदिनं सञ्जातं, सर्वैर्देवेन्द्रैः तथा सर्वैर्लोकैश्च 'जुहारं भट्टारकाः!' इति कृत्वा गौतमस्य वन्दना कृता । द्वितीयदिने नन्दिवर्धनस्य राज्ञः सुदर्शनया भगिन्या शोको भग्नः, गृहे भोजितः, ततो लोके "भाईबीज" इति कथ्यते ।

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव० सव्वदुक्खप्पहीणे, तं रयणिं च णं नव मल्लई, नव लेच्छई, कासीकोसलगा अट्ठारस वि गणरायाणो अमावासाए पराभोयं पोसहोववासं पट्ठविंसु, गए से भावुज्जोए, दव्वुज्जोअं करिस्सामो ॥ १२७ ॥ जं रयणिं च णं समणे० जाव सव्वदुक्खप्पहीणे, तं रयणिं च णं खुद्दाए भासरासी नाम महग्गहे दोवाससहस्सठिई सम-

रासी महग्गहे दोवाससहस्सठिई समणस्स भगवओ महावीरस्स जम्मनक्खत्त सकते, तप्पभिइ च ण समणाण निग्गथाण निग्गथीण य नो उदिए उदिए पूआसक्कारे पवत्तइ ॥१२९॥ जया ण से खुद्दाए जाव जम्मनक्खत्ताओ विइक्कते भविस्सइ, तया ण समणाण निग्गथाण निग्गथीण य उदिए उदिए पूआसक्कारे भविस्सइ ॥ १३० ॥

यस्या रात्रौ भगवत श्रीमहावीरस्य निर्वाणमभूत्, तस्या रात्रौ काशीदेशस्य अधिपा , मल्लकीगोत्रीया नवराजान , तथा कौशलदेशस्य अधिपा , लेच्छकीयगोत्रीया नवराजान , एते अष्टादश नृपा , श्रीमहावीरस्य मातुलश्चेटको राजा, तस्य सामन्ता अष्टादश गणराजानस्तैरष्टादशनृपै पाराभोग ससारपारकारी पौषध –अष्टप्रहरात्मको गृहीत आसीत्, उपवास कृत आसीत्। श्रीमहावीरस्य निर्वाणे जाते सति तैर्ज्ञात–तीर्थंकरो ज्ञानवान् भावोद्योतकारी स च निर्वात । अथ द्रव्योद्योत प्रदीपात्मक करिष्याम । तदा तैर्गृहे आलयेषु रत्नानि धृतानि, तैश्च रत्नैर्दीपसदृश प्रकाशोऽभूत्। पुनर्यस्या रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो निर्वाणं प्राप्त', तस्या रात्रौ क्षुद्रो दुष्ट भस्मराशिनामा अष्टाशीतिग्रहाणा मध्ये त्रिंशत्तमो ग्रह , यश्च एकस्मिन् राशौ द्विसहस्रवर्षाणि तिष्ठति स भस्मराशिग्रह भगवतो जन्मराशौ समागत , स यावद् भगवतो

जन्मराशौ स्थास्यति तावद् भगवत्शासने साधु–साध्वीनां उदयः, पूजासत्कारश्च न भविष्यति। तदा इन्द्रेण निर्वाणसमये श्रीमहावीरस्य विज्ञप्तं–हे स्वामिन्! घटीद्वयं आयुर्वर्द्धनीयं, यथाऽयं दुष्टो भस्मराशिग्रहः भवद्-दृष्ट्या निर्बलो भवेत्। तदा इन्द्रं प्रति स्वामी प्राह–'नेयं भूयं, नेयं भव्वं, नेयं भविस्सइ' अनन्तबलवीर्या अपि आयुर्वर्द्धापने न केचित् समर्थाः पूर्वं भूताः, न च भवन्ति, न चाऽग्रे भविष्यन्ति। अत्रैकं दोधकम्—

घडी न लब्भइ अग्गली, इंदह अक्खइ वीर। इम जाणी जिउ धम्म करि, जां लगि वहइ सरीर ॥ १ ॥

एतद् अवश्यं भावि, अस्य आयुषो हानिर्वा वृद्धिर्वा केनाऽपि कर्त्तुं शक्या नाऽस्ति। पुनर्यदा स दुष्टो भस्मग्रहो भगवतो जन्मराशेरुत्तरिष्यति, ततः परं भगवतः शासने साधु–साध्वीनां उदयः पूजासत्कारश्च भविष्यति।

जं रयणिं च णं समणे भगवं महावीरे कालगए जाव० सव्वदुक्खप्पहीणे, तं रयणिं च णं कुंथू अणुद्धरी नामं समुप्पन्ना, जा ठिया अचलमाणा छउमत्थाणं निग्गंथाण निग्गंथीण य नो चक्खुफासं हव्वमागच्छ[illegible]

य चक्खुफास हव्वमागच्छइ ॥ १३१ ॥ ज पासित्ता वहूहि निग्गथेहि निग्गथीहि य भत्ताइ पच्चक्खायाइ, से किमाहु ? भते ! अज्जप्पभिइ सजमे दुराराहे भविस्सइ ॥ १३२ ॥

यस्यां रात्रौ श्रमणो भगवान् महावीरो मोक्ष प्राप्त, तस्यां रात्रौ अनुद्धरीनाम्नी कुन्थुजीवराजी सञ्जाता उद्धर्तुं अशक्या इति । अनुद्धरी या कुन्थुकजीवराजी एक स्थाने स्थिता छद्मस्थै साधुभिर्द्रष्टु अशक्या त्वरित चक्षु स्पर्श नाऽऽयाति, पुनर्यदा स्थानात् प्रचलति तदा चक्षु स्पर्शमायाति, एतादृशान् सूक्ष्मकुन्थुकजीवान् दृष्ट्वा वहुभि साधुसाध्वीभिर्भक्तपानप्रत्याख्यान कृत । अतोऽद्य पश्चात्सयमो दुराराध्यो भविष्यति । पृथ्वीजीवाकुला भवित्री इतथ प्रचुरा भाविन्य सयमपालनार्ह क्षेत्र विरल मिलिष्यति, पाखण्डिन प्रचुरा यत्र तत्र प्रस-रिष्यन्ति इति ज्ञात्वा अनशन गृहीतम् ॥

तेण कालेण तेण समएण समणस्स भगवओ महावीरस्स इदभूइपामुक्खाओ चउद्दस समणसाहस्सीओ उक्कोसिआ समणसपया हुत्था ॥ १३३ ॥ समणस्स भगवओ महावीरस्स अज्जचदणापामुक्खाओ छत्तीस अज्जियासाहस्सीओ उक्कोसिया अज्जियासपया हुत्था ॥१३४॥

समणस्स भगवओ० संख—सयगपामुक्खाणं समणोवासगाणं एगा सयसाहस्सी अउणट्ठिं च सहस्सा उक्कोसिया समणोवासगाणं संपया हुत्था ॥ १३५ ॥ समणस्स भगवओ० सुलसा—रेवईपामुक्खाणं समणोवासिआणं तिन्नि सयसाहस्सीओ अट्ठारससहस्सा उक्कोसिआ समणोवासियाणं संपया हुत्था ॥ १३६ ॥ समणस्स णं भगवओ० तिन्नि सया चउद्दसपुव्वीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं सव्वक्खरसन्निवाईणं जिणो विव अवितहं वागरमाणाणं उक्कोसिआ चउद्दसपुव्वीणं संपया हुत्था ॥ १३७ ॥ समणस्स० तेरस सया ओहिनाणीणं अइसेसपत्ताणं उक्कोसिया ओहिनाणिसंपया हुत्था ॥ १३८ ॥ समणस्स णं भगवओ० सत्त सया केवलनाणीणं संभिण्णवरनाणदंसणधराणं उक्कोसिया केवलनाणिसंपया हुत्था ॥ १३९ ॥ समणस्स णं भ० सत्तसया वेउव्वीणं अदेवाणं देविड्ढिपत्ताणं उक्कोसिया वेउव्वि-

अ समुद्देसु सन्नीण पंचिंदियाण पज्जत्तगाण मणोगए भावे जाणमाणाण उक्कोसिआ विउलमईण संपया हुत्था ॥१४१॥ समणस्स ण भ० चत्तारि सया वाईण सदेवमणुआसुराए परिसाए वाए अपराजियाण उक्कोसिया वाइसंपया हुत्था ॥१४२॥ समणस्स ण भगवओ० सत्त अंतेवासिसयाइ सिद्धाइ जाव सव्वदुक्खप्पहीणाइ, चउद्दस अजियासयाइ सिद्धाइ ॥ १४३ ॥ समणस्स ण भग० अट्ठ सया अणुत्तरोववाइयाण गइकल्लाणाण ठिइकल्लाणाण आगमेसिभद्दाण उक्कोसिआ अणुत्तरोववाइयाण संपया हुत्था ॥ १४४ ॥ समणस्स भ० दुविहा अंतगड-भूमी हुत्था, त जहा–जुगंतगडभूमी य, परियायंतगडभूमी य, जाव तच्चाओ पुरिसजुगाओ जुगंतगडभूमी, चउवासपरियाए अंतमकासी ॥ १४५ ॥

अथ भगवत परिवार वदति—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य इन्द्रभूतिप्रमुखा चतुर्दशसहस्र (१४०००) संख्याका उत्कृष्टा साधूना संपदाऽऽसीत् । तथा श्रीमहावीरस्य आर्यचन्दनाप्रमुखा षट्त्रिंशत्सहस्र (३६ हजार) संख्याका साध्वीना संपदाऽऽसीत् । तथा श्रीमहावीरस्य शंख-शतकपुष्कलीप्र

मुखा एकलक्षएकोनषष्टिसहस्र (१,५९०००) संख्याकाः सम्यक्त्वधारिणां श्रावकाणां सम्पदाऽऽसीत्। तथा श्रीमहावीरदेवस्य सुलसा-रेवतीप्रमुखा त्रिलक्षअष्टादशसहस्र (३,१८०००) संख्याका श्राविकाणां संपदाऽऽसीत्। श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य त्रिशतं (३००) चतुर्दशपूर्वधराणां अजिनानाम्-अपि जिनसदृशानां सर्वाक्षरसंयोगलब्धीनां संख्याऽभूत्। तथा श्रीमहावीरदेवस्य अवधिज्ञानिनां त्रयोदशशतक (१३००) मभूत्। तथा श्रीमहावीरदेवस्य केवलिनां सप्तशती (७००) अभूत्। श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य सप्तशतं (७००) वैक्रियलब्धिवतां सम्पदाऽऽसीत्। श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य विपुलमतीनां मनःपर्यायज्ञानिनाम्-सार्द्धद्वयद्वीपसमुद्राणां मध्ये संज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तमनुष्यतिरश्चां जीवानां मनोगतभावज्ञानां पञ्चशतसंख्याका (५००) सम्पदाऽऽसीत्। ऋजुमतयः सार्द्धद्वयाङ्गुलीभ्यां हीनं सार्द्धद्वयद्वीपसमुद्रं पश्यन्ति । विपुलमतयः सम्पूर्णं पश्यन्ति। तथा भगवतः श्रीमहावीरस्य हस्तदीक्षितानां वादिनां (४००) चतुःशतमभूत्। यैः सह वादं कर्तुं इन्द्रादयोऽपि समर्था न भवन्ति। श्रीमहावीरस्य दीक्षिता सप्तशत (७००) साधवो मोक्षं प्राप्ताः। चतुर्दशशतं (१४००) साध्वीनां मोक्षं गतं। श्रीमहावीरस्य दीक्षिता अष्टशत (८००) साधवः प- - - -
सिनो जातास्तत्र देवभवं प्रपाल्य ए . . .

श्रीमहावीरस्य कति पट्टपुरुषा मोक्ष गता ?। श्रीमहावीरे मोक्ष गते सति तत्पट्टे सुधर्मा, तत्पट्टे जम्बूस्वामी च, एते त्रय एव परपरया मुक्ति जग्मु । जम्बूस्वामिन पश्चात् कोऽपि पट्टधारी मुक्ति न ययौ, इयं युगान्तकृद्भूमि । अन्या पर्यायान्तकृद्भूमि –तीर्थंकरस्य केवलज्ञानोत्पत्तिसमय पर्यायकाल', तत आरभ्य यावत्कोऽपि मुक्ति याति सा पर्यायान्तकृद्भूमि. कथ्यते, सा चोच्यते–श्रीमहावीरस्य केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तर चतुर्भि' वर्षै मुक्तिमार्गा व्यूढ , इय पर्यायान्तकृद्भूमि. ॥ अथ भगवतो महावीरस्य सर्वायु' समीरयते—

तेण कालेण तेण समएण समणे भगव महावीरे तीस वासाइ अगारवासमज्झे वसित्ता, साइरेगाइ दुवालस वासाइ छउमत्थपरियाग पाउणित्ता, देसूणाइ तीस वासाइ केवलिपरियाग पाउणित्ता, बायालीस वासाइ सामण्णपरियाग पाउणित्ता–बावत्तरिवासाइ सव्वाउयं पालइत्ता खीणे वेयणिज्जाउयनामगुत्ते इमीसे ओसप्पिणीए दुसमसुसमाए समाए बहुविइक्कताए तिहि वासेहि अद्धनवमेहि य मासेहि सेसेहि पावाए मज्झिमाए हत्थिवालस्स रण्णो रज्जुयसभाए एगे अबीए छट्ठेण भत्तेण अपाणएण साइणा नक्खत्तेण जोगमुवागएण पच्चूस

कालसमयंसि संपलिअंकनिसण्णे पणपन्नं अज्झयणाइं कल्लाणफलविवागाइं, पणपन्नं अज्झयणाइं पावफलविवागाइं छत्तीसं च अपुट्ठवागरणाइं वागरित्ता, पहाणं नाम अज्झयणं विभावेमाणे विभावेमाणे कालगए विइक्कंते समुज्जाए, छिन्नजाइजरामरणबंधणे, सिद्धे, बुद्धे, मुत्ते, अंतगडे, परिनिव्वुडे, सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ १४६ ॥

अर्थः—तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रमणो भगवान् महावीरः त्रिंशद्वर्षाणि गृहस्थावासे स्थित्वा, किंचिदधिकानि द्वादशवर्षाणि छद्मस्थपर्यायं प्रपाल्य, किञ्चिदूनानि त्रिंशद्वर्षाणि केवलपर्यायं पालयित्वा ४२ वर्षाणि चारित्रं प्रपाल्य, द्वासप्तति ७२ वर्षाणि यावत्सर्वायुः प्रपाल्य वेदनीय—आयु—नाम—गोत्राणां चतुर्णां कर्मणां क्षये सति दुःषमसुषमानाम्नि चतुर्थारके भूयसि गते सति त्रिवर्षसार्द्धाऽष्टमासे शेषे सति मध्यमायां पापायां नगर्यां हस्तिपालस्य राज्ञो राजसभायां जीर्णदानमाण्डव्यां षष्ठभक्तेन चतुर्विधाहारवर्जितेन तपसा युक्तः स्वातिनक्षत्रेण चन्द्रसंयोगे सम्प्राप्ते सति प्रत्यूषकालसमये प्रभातसमये रजन्याः घटिकाद्वये शेषे सति इत्यर्थः, पद्मा-

यत् श्रीमहावीरः स्वामी मुक्तिं गत , सम्यक् प्रकारेण उत्-ऊर्ध्वं गत', पुनरधो नाऽऽयास्यति अनेन प्रकारेण गत , छिन्नजन्मजरामरणबन्ध , सिद्ध', बुद्ध , मुक्त', अन्तकृत् सकलकर्मान्तकारी, परिनिर्वात -परिसमन्तात् शीतलो जात'-दुःखसन्तापात् रहितो जात इत्यर्थः। सर्वदु.खै रहित सञ्जात -शाश्वतै' सुखैर्मिलित आसीत्।

समणस्स भगवओ महावीरस्स जाव सव्वदुक्खप्पहीणस्स नव वाससयाइ विइक्कंताइ, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ, वायणंतरे पुण 'अय तेणउए संवच्छरे काले गच्छइ' इति दीसइ ॥ १४७ ॥

श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य मुक्तिगमनात् पश्चात् नवशतअशीति ९८० वर्षेषु गतेषु देवर्द्धिगणिक्षमाश्रमणैः [illegible] सिद्धान्तविच्छेद भाविन विचिन्त्य प्रथमद्वादशवार्षिकदुर्भिक्षस्य [illegible] श्रीसिद्धान्ताः पुस्तकेषु कृत -पत्रेषु लिखित , पूर्वं सर्वसिद्धान्ताना [illegible] आसीत्, तत' पश्चाद्गुरुभिः पुस्तकेन सिद्धान्त शिष्येभ्य' पाठ्यते इय रीतिरभूत्। [illegible] भगवतो मुक्तिगमनादनन्तर अशीत्यधिकनववर्षशते (९८०) ध्रुवसेनस्य राज्ञ [illegible] श्रावितम् । अत्र गीतार्थां वदन्ति तत्प्रमाण। पुनर्नवशतत्रिनवतितमे ९९३ श्रीवीरनिर्वाणात् श्रीस्कन्दिलाचार्येण द्वितीयद्वादशवार्षिकीयदुर्भिक्षप्रान्ते मथुरापुर्यां साधून्

सम्मील्य सिद्धान्तः पुस्तकेषु लिखितः। यतो वलभीवाचनया स्थविरावली वाच्यते। एका पुनः माथुरीवाचनया स्थविरावली प्रोच्यते। अन्योऽपि यः कश्चित् परस्परं सिद्धान्तैः संवादो दृश्यते, स सर्वोऽपि वाचनाया एव भेदः। पुनरत्र पूर्वाचार्याः केचिदेवमाहुः नवशतत्रिनवति ९९३ वर्षैः कालिकाचार्येण पञ्चमीतः चतुर्थ्यां श्रीपर्युषणापर्व कृतं। अत्र वहवो विशेषाः सन्ति ते गीतार्थाः जानन्ति। श्रीआवश्यकसूत्रे पञ्चविधं प्रतिक्रमणं उक्तमस्ति-दैवसिकं १ रात्रिकम् २ पाक्षिकं ३ चतुर्मासिकं ४ सांवत्सरिकं ५। यदा चतुर्थ्यां पर्युषणापर्व स्थापितं तदा पाक्षिकं तु चतुर्दशीदिने सर्वदा आसीद् एव। तस्मिन् दिने चातुर्मासिकमपि एकत्रैव स्थापितम्। यतः ग्रन्थेषु उक्तमस्ति-'चउमासपडिक्कमणं पक्खियदिवसम्मि' एषः पाठः कथं मिलति? तस्मादेवं ज्ञायते पाक्षिकं चतुर्दश्यां, चतुर्मासिकं पूर्णिमायां, एतदुभयमपि पाक्षीदिने एकत्र कृतं। एतस्य परमार्थस्तु प्रथमसमाचार्यां व्याख्यातोऽस्ति। इति श्रीजिनचरित्राधिकारे पश्चानुपूर्व्यां श्रीमहावीरस्य षट् कल्याणकानि व्याख्यातानि॥

अथ अग्रे श्रीपार्श्वनाथ-श्रीनेमिनाथयोः चरित्रं व्याख्यास्यते। शासनाधीश्वरश्रीवर्द्धमानस्वामी, गुरुक्रम गौतमेत्यादि पूर्ववत्॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य गूढार्थभावसहितस्य गुणकरस्य। लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य व्याख्यानमाप किल पञ्चममत्र पूर्तिम् ५

अथ षष्ठ व्याख्यानम् ॥

वंदामि भद्दबाहुं पाईण चरमसयलसुयनाणि ।
सुत्तस्स कारगमिसिं दसाणु कप्पे य ववहारे ॥ १ ॥

अर्हंतो भगवत श्रीसर्वज्ञमहावीरदेवस्य शासने श्रीपर्युषणापर्वण समागमने श्रीकल्पसूत्रवाचना भण्यन्ते-तत्राऽधिकारत्रयम्-प्रथमत श्रीजिनचरित्र, तदनन्तर स्थविरकल्प , तदनन्तर साधुसामाचारीकल्प' कथ्यते । तत्र जिनचरित्राधिकारे पश्चाऽनुपूर्व्या पञ्चवाचनाभि श्रीमहावीरस्य षट्कल्याणकानि वाचितानि । अथ षष्ठ्या वाचनाया श्रीपार्श्वनाथस्य तथा श्रीनेमिनाथस्य पञ्चकल्याणकस्वरूप श्रीभद्रबाहुस्वामी कथयति–

• तेण कालेण, तेण समयेण, पासे अरहा पुरिसादाणीए पचविसाहे हुत्था, त जहा–विसाहाहिं चुए, चइत्ता गब्भ वक्कते ॥ १ ॥ विसाहाहि जाए ॥ २ ॥ विसाहाहि मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिअ पव्वइए ॥ ३ ॥ विसाहाहि अणते अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे कसिणे पडिपुण्णे केवलवरनाणदसणे समुप्पन्ने ॥ ४ ॥ विसाहाहि परिनिव्वुए ॥ ५ ॥ १४९ ॥

अर्थः-तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वनाथस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य, पुरुषादानीयः-पुरुषेषु ६३ त्रिषष्टि-शलाकापुरुषेषु आदानीयः प्रसिद्धः सर्वजनैः अङ्गीकर्त्तव्यः-आबालगोपालस्वमत-परमतस्थैः सर्वैः स्मर्य इत्यर्थः। तस्य श्रीपार्श्वनाथस्य पुरुषादानीयस्य पञ्च कल्याणकानि विशाखायामासन्। विशाखानक्षत्रे देवलोकात् च्युतः, च्युत्वा वामायाः गर्भत्वेन उत्पन्नः ॥ १ ॥ विशाखायां सञ्जातजन्मा इत्यर्थः ॥ २ ॥ विशाखायां मूण्डो भूत्वा यती भूत्वा अगारात् गृहात् निर्गत्य अनगारो जातः प्रव्रजितः-गृहीतदीक्षः आसीत् ॥ ३ ॥ विशाखायां अनन्तं अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं केवलवरज्ञानं केवलवरदर्शनं समुत्पन्नम् ॥ ४ ॥ विशाखायां परिनिर्वृतः-मोक्षं गतः ॥ ५ ॥ इति नाममात्रेण पञ्च कल्याणकानि उक्तानि। अथ विस्तारतयोच्यन्ते-

तेणं कालेणं, तेणं समएणं, पासे अरहा पुरिसादाणीए जे से गिम्हाणं पढमे मासे पढमे पक्खे चित्तबहुले, तस्स णं चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खे णं पाणयाओ कप्पाओ वीसंसागरो-वमट्ठिइयाओ अणंतरं चयं चइत्ता इहेव जंबुद्दीवे दीवे भारहे वासे वाणारसीए नगरीए आस-सेणस्स रण्णो वामाए देवीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं

अर्थ –तस्मिन् काले तस्मिन् समये यदा ऋषभादितीर्थंकरै उक्त तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रीपार्श्वं अर्हन् पुष्पादानीय उष्णकालस्य प्रथमे मासे, प्रथमे पक्षे चैत्रमासस्य कृष्णपक्षे चतुर्थीदिने प्राणतनाम्न' दशमदेव-लोकात् विंशतिसागरोत्कृष्टायुष्कात् अनन्तर च्युत्वा अस्मिन् एव जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे काशीदेशे वाणारस्या नगर्यां अश्वसेनस्य राज्ञ वामानाम्न्या राज्ञ्या' पूर्वरात्राऽपररात्रकालसमये मध्यरात्रसमये विशाखानक्षत्रे चन्द्रे सयोग प्राप्ते सति देवसम्बन्धिन आहारत्यागे, देवसम्बन्धिनो भवस्य त्यागे देवसम्बन्धीयभवधारणीयवैक्रि-यशरीरत्यागे सति मातुर्गर्भे गर्भत्वेन उत्पन्न ॥

अथ प्राणतदेवलोके कस्मात् भवात् समागत श्रीपार्श्वनाथस्य जीव ?। तत. प्राग् भवा' श्रीपार्श्वनाथस्य प्रोच्यन्ते—

अस्मिन् जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे पोतनपुर नाम नगर। तत्र अरविन्दो नाम भूपतिरभूत्। तस्य विश्वभूतिनामा पुरोहित, तस्य स्त्री अनुद्धरी नाम्नी, अनुक्रमेण तस्य विश्वभूतिपुरोहितस्य द्वौ पुत्रौ अभूताम्। आद्य कमठ, द्वितीयो मरुभूति । एकदा विश्वभूतिअणुद्धर्यौ उभौ अपि कालधर्मं प्राप्तौ। तदा अरविन्देन राज्ञा पुरोहितस्य पदवी कमठाय प्रदत्ता, कमठस्तु स्वभावेन कठोर, क्रूरो, लम्पट', शठश्च आसीत्। मरुभूतिस्तु प्रकृत्या सरल, धर्मज्ञ, श्रावकाचारपालनोऽभूत्। कमठस्य वरुणानाम्नी पत्नी। मरुभूतेर्वसुन्धरानाम्नी पत्नी, अत्यन्तरूपवती

वर्तते। अन्यदा मरुभूतेः स्त्रीं एकान्ते सर्वावयवसुन्दरां पूर्णचन्द्रसमानवदनां दृष्ट्वा कमठः कामपीडितः सन् वसुन्धरां कामाय प्रार्थयामास। एवं वारद्वयं त्रयं कमठेन प्रार्थ्यमाना सती साऽपि कमठे रागवती जाता—कमठासक्ता बभूव। कियति च काले कमठवसुन्धरयोः दुराचारो वरुणया कमठस्य भार्यया ज्ञातोस्तदा वरुणया कमठो निषिद्धः। हे स्वामिन्! त्वं अकार्याद् विरम, नो चेत् मरुभूतिर्ज्ञास्यति तदा लोकेषु निन्दां कृत्वा त्वां निष्कासयिष्यति, प्रीतिर्यास्यति, राजाऽपि श्रुत्वा विरुद्धं करिष्यति। एवं वरुणया बहुनिवारितोऽपि कमठः अकार्यात् न विरमति स्म। तदा रुष्टया एकदा मरुभूतेः पुरतो वसुन्धराकमठयोरनाचारो वरुणया निवेदितो मरुभूतिना न मानितः। ज्ञातं चेत् अहं स्वदृष्ट्या विलोकयिष्यामि तदा मानयिष्यामि इति विमृश्य एकदा किञ्चिद् मिषं कृत्वा गृहान्निर्गत्य द्वितीये तृतीये दिवसे रात्रौ कार्पटिकरूपं विधाय निवासं याचयित्वा, रात्रौ स्थित्वा, तयोर्दुराचारं मरुभूतिर्ददर्श। तदा कुपितः अरविन्दभूपाग्रे गत्वा कमठस्य अनाचारं निवेदयामास। अरविन्दभूपोऽपि कमठस्य दुराचारं श्रुत्वा कमठं सन्तर्ज्य—निर्भर्त्स्य चौरवत् विडम्बनां कृत्वा नगरमध्ये भ्रामयित्वा नगरात् निष्कासयामास। मरुभूतिं पुरोहितं चकार। कमठो लोके लज्जितः सन् दुःखगर्भितं वैराग्यं प्राप्य

आसन्, इदानीं श्लाघा चक्रु । अत एव लोको वोक उभयवदन । तदा मरुभूतिरपि चिन्तयामास—मद्भ्राता वृद्धो मया विरोधित' सन् दु खान्निर्गत्य तापसोऽभूत्। अथाऽह तत्समीपे गत्वा, तत्पादयो लगित्वा स्वाऽपराध क्षामयित्वा, त नत्वा, स्तुत्वा, आयामीति चिन्तयित्वा, एकान्ते मरुभूति कमठस्य समीपे गत. । यावत् तस्य पादयोर्लगित्वा स्वाऽपराध क्षमयति तावन्मरुभूते शिरसि कमठेन कठोरेण हन्तु शिला प्रक्षिप्ता, तया शिलया मरुभूते शिरश्चूर्णितमाऽऽसीत्। मरुभूतिश्च तद्वेदनया आरटन् आर्त्तध्यानेन मृत्वा द्वितीये भवे विन्ध्याचलस्य अटव्या सुजातोरुनाम्ना हस्ती सञ्जात' । कमठोऽपि ततोभीतश्चलित्वा दुष्टकर्मवशात् मृत्वा, अत्रैव वने कुक्कुटोरगो विहगवत् मर्पा वभूव—कुक्कुटाकृति सर्प. सञ्जातः। इति द्वितीय भव । अथाऽरविन्दभूपति कमठमरुभूत्यो स्वरूप श्रुत्वा ससारमसार परिज्ञाय कस्यचित्साधो समीपे दीक्षा लली । अनुक्रमेण अरविन्दराजर्षि एकादशाङ्गान्यधीत्य उग्रतप कुर्वन् एकाकी विहरन् एकदा सागरचन्द्रनाम्न सार्थवाहस्य सार्थे सम्मेतशिखर तीर्थस्य यात्रार्थे प्रचलित । यस्मिन् विन्ध्याचलस्य वने मरुभूतिजीवो गजत्वेन उत्पन्नोऽस्ति,तस्मिन्नेव वने सार्थवाहस्य सार्थ समुत्तीर्णोऽस्ति। सर्व सार्थस्य लोका स्वकीयकार्यपु लग्ना सन्ति, अरविन्दराजर्षि एकान्ते सरोवरस्य पाल्या कायोत्सर्गेण स्थितोऽस्ति। अस्मिन्नवसरे हस्तिनीना परिवारेण परिवृत जलपानाय आगतो मरुभूतिजीवो हस्ती लोकानां कोलाहल श्रुत्वा सार्थस्य गजाऽश्ववृषभोष्ट्रादीन् विलोक्य क्रुद्ध सन् उपद्रव चकार ।तदा सवा-

ऽपि सार्थः दशदिशासु पलायनं चकार । अरविन्दराजर्षिं दृष्ट्वा गजो मारणाय आजगाम । साधुप्रभावात् यदा निकटं समागतस्तदा स्तम्भितः, साधुसंदर्शनादेव तस्य गजस्य ऊहापोहं कुर्वतः जातिस्मरणज्ञानमुत्पन्नं । प्राग्-भवो गजेन दृष्टः । अरविन्दं उपलक्ष्य शुण्डां प्रसार्य पादयोर्लग्नः । साधुनाऽपि तद्भवं ज्ञात्वा धर्मोपदेशेन मरुभूतिजीवः प्रतिबोधितः । सम्यक्त्वं अङ्गीकारितं । लोकैः सर्वैरपि तत्स्वरूपं दृष्ट्वा तत्र बहुभिः प्रतिबोधः संप्राप्तः । गजेन श्राद्धधर्मो गृहीतः । ततः सार्थस्य सार्थे श्रीअरविन्दराजर्षिः चलितः, चारित्रं प्रपाल्य सद्-गतिं प्राप्तः । अथ मरुभूतिजीवो हस्ती एकदा उष्णकाले दावानलभयात् सरसि पानीयार्थं प्रविष्टः । पङ्के एव खिन्नः अग्रे गन्तुं पश्चाद् वलितुं च अक्षमोऽभूत् । तत्र कमठजीवोऽपि कुक्कुटोरगो दावानलभयात् त्रस्तः पर्यटन् तं गजं पङ्के विखिन्नं दृष्ट्वा पूर्वभववैराद् उड्डीय मस्तके आरुह्य ददंश । तद्वेदनया विपार्तो धर्मध्यानात् श्राद्धधर्म-पालनाच्च मृत्वा हस्ती जीवस्तृतीये भवे अष्टमदेवलोके सहस्रारनाम्नि देवत्वेनोत्पन्नःकुक्कुटोरगसर्पो दावानले मृत्वा पञ्चमनरके नारकत्वेनोत्पन्नः॥ इति तृतीयो भवः॥ अथ मरुभूतिजीवो अष्टमदेवलोकाच्च्युत्वा चतुर्थे भवे अस्मिन् जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे सुकच्छविजये वैताढ्यपर्वतस्य दक्षिणश्रेण्यां तिलकवत्यां नगर्यां विद्युद्गतिभूपः, तद्भार्या

दीक्षा गृहीत्वा पुष्करवरद्वीपे वैताढ्यपर्वतस्य पार्श्वे हेमशैलपर्वतस्योपरि कायोत्सर्गं स्थित । तस्मिन् समये कमठजीवो पञ्चम नरकान्निर्गत्य सर्पस्तत्रैव पर्वते सञ्जातोऽस्ति। इति चतुर्थो भव । तेन सर्पेण स साधु दृष्ट ।तदा पूर्वभववैरवशात् शरीरे चूडा भूत्वा वेष्टयित्वा दष्ट ।तदा साधु काल कृत्वा पञ्चमभवे द्वादशमे देवलोके अच्युतनाम्नि देवत्वेनोत्पन्न ।स सर्पोऽपि मृत्वा पञ्चमनरकभूमौ नारको जात ।इति पञ्चम भव ।अथ पुन मरुभूतिजीवो देवलोकात् च्युत्वा षष्ठे भवे अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे पश्चिममहाविदेहे गन्धलावतीविजये शुभङ्करायां नगर्यां वज्रवीर्यो राजा, लक्ष्मीवती तस्य राज्ञी, तत्कुक्षौ पुत्रत्वेन उत्पन्न ।तस्य पुत्रस्य वज्रनाभ इति नाम प्रतिष्ठितम्। अनुक्रमेण पित्रा दत्त राज्य वज्रनाभो यौवनावस्थाया प्रपालयन् विषयसौख्यानि भुञ्जन् सुखेन तिष्ठति। एकदा तत्रोद्याने क्षेमङ्करनामा तीर्थंकर समवसृत । वज्रनाभो राजा तीर्थंकर वन्दित्वा तद्देशना श्रुत्वा सर्वमनित्य ज्ञात्वा ससारमसार परिचिन्त्य पुत्राय राज्य समर्प्य क्षेमङ्करतीर्थंकरस्यैव पार्श्वे दीक्षा गृहीत्वा सर्वाचारविचार शास्त्रसूत्र अधीत्य चारणलब्ध्या विहरन् वज्रनाभराजर्षि सुकच्छविजयमध्यवर्तिज्वलनपर्वते कायोत्सर्गं स्थित । तदा कमठस्य जीव पञ्चमनरकान्निर्गत्य बहून् भवान् भ्रान्त्वा तत्रैव पर्वते भिल्लत्वेन उत्पन्नोऽस्ति । इति षष्ठो भव । तेन च आखेटकनिमित्त गच्छता स साधुर्दृष्ट , पूर्वभववैरवशात् एकेन बाणेन साधुर्व्यापादित । तत साधु शुभध्यानयोगान्मृत्वा सप्तमे भवे मध्यमग्रैवेयके देवत्वेन अवतीर्ण ।भिल्लो मृत्वा सप्तमनरकभूमौ नारक सञ्जात ।इति

सप्तमः भवः । अथ मरुभूतिजीवः अष्टमे भवे अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे पूर्वमहाविदेहे शुभङ्करविजये पुराणपुरे नगरे कुशलबाहुभूपतिः, तद्राज्ञी सुदर्शना, तयोः पुत्रश्चक्रवर्तित्वेनोत्पन्नः । चतुर्दशस्वप्नावलोकनात् चक्रवर्ती जातः । अनुक्रमेण पुत्रे सञ्जाते सति सुवर्णबाहुरिति नाम प्रतिष्ठितं, यौवने वयसि पित्रा कुशलबाहुना सुवर्णबाहुपुत्राय राज्यं अर्पितं, सुवर्णबाहौ राज्यं पालयति सति कियत्सु वर्षेषु गतेषु सत्सु तस्य चक्ररत्नं उत्पन्नं, चक्रेण सुवर्णबाहुः चक्रवर्ती षट्खण्डसाधनां कृत्वा चक्रवर्तिपदवीं प्रपाल्य वृद्धावस्थायां चारित्रं गृहीत्वा विंशति स्थानकानि सेवयित्वा एकदा अटव्यां कायोत्सर्गे स्थितः । तदा च सप्तमनरकात् मध्यमायुषं प्रपाल्य कमठजीवस्तस्यां एव अटव्यां सिंहो जातोऽस्ति । इति अष्टमः भवः । तेन सुवर्णबाहुः राजर्षिर्दृष्टः । तदा पूर्वभववैरवशात् क्रोधेन हस्ततलया विदारितः साधुर्मृत्वा नवमे भवे दशमदेवलोके प्राणतनाम्नि देवलोके देवो जातो विंशति सागरायुष्कः । कमठजीवः सिंहोऽपि मृत्वा नरकं गतः । इति नवमः भवः । अथ मरुभूतिजीवः प्राणतदेवलोकात् सम्पूर्ण आयुः प्रपाल्य वामायाः कुक्षौ गर्भत्वेन अवततार । कमठजीवस्तु एकस्य दरिद्रब्राह्मणस्य गृहे अवतीर्णः । तस्य च बाल्येनैव मातापितरौ विपन्नौ ॥ इति दशमः भवः ॥

चयमाणे न जाणइ, चूए मि त्ति जाणइ, तेण चेव अभिलावेण सुविणदसण-विहाणेण सव्व दविणसहरणाइय जाव-निअग गिह अणुपविट्ठा, जाव सुहसुहेण त गब्भ परिवहइ ॥ १५१ ॥

अर्थ --श्रीपार्श्वनाथोऽर्हन् पुरुषादानीय यदा देवलोकात् च्यविष्यति तदा जानाति-अह देवलोकात् च्यविष्यामि। पर यदा च्यवति त समय न जानाति-समयस्य अत्यन्तसूक्ष्मकालत्वात्। यदा तलश्च्युत्वा मातुर्गर्भे गर्भत्वेन उत्पद्यते तदाऽपि जानाति-अह देवलोकात् च्युत्वा अत्र गर्भत्वेन समुत्पन्न । मति-श्रुति-अवधिज्ञानयुक्तो भवति। अत्र सर्वोऽपि अधिकार -चतुर्दशस्वप्नावलोकन, भर्तुरग्रे कथन, पुन. प्रभाते राजा स्वप्नलक्षणपाठकाना स्वप्नार्थप्रच्छन, तेभ्य फलश्रवण, पश्चाद् इन्द्रस्यादेशात् धनदसेवकैस्तिर्यग्जृम्भकदेवै धनस्य वर्षण-सर्वं श्रीमहावीरस्य इव सूत्रपाठस्तस्यार्थश्च पूर्ववदेव ज्ञेय । पर-'इडे मे से गब्भे' इत्यादिपाठैर्विना सर्वं तथैव व्याख्यानम् ॥

अथ कस्मिन् दिने श्रीपार्श्वनाथस्य जन्म बभूव तदुच्यते।

तेण कालेण तेण समएण पासे अरहा पुरिसादाणीए जे से हेमताण दुच्चे मासे तच्चे पक्खे पोसवहुले, तस्स ण पोसवहुलस्स दसमीपक्खे ण नवण्ह मासाण बहुपडिपुण्णाण अद्धट्ठ-

माणं राइंदिआणं विइक्कंताणं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवा-
गएणं आरोग्गा आरोग्गं दारयं पयाया ॥ १५२ ॥

अर्थः–तस्मिन् काले तस्मिन् समये पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयः यो हेमन्तस्य शीतकालस्य द्वितीयो मासस्तृ-
तीयः पक्षस्तस्मिन् पोषकृष्णदशमीदिने नवसु मासेषु तथोपरिसार्द्धसप्तदिवसेषु व्यतीतेषु सत्सु पूर्वरात्रापर-
रात्रकालसमये अर्थान्मध्यरात्रे विशाखानक्षत्रेण चन्द्रसंयोगे प्राप्ते सति अस्मिन् समये पूर्वोक्तः श्रीपार्श्वनाथो
गर्भत्वेन उत्पन्नः आरोग्यः, तन्माता वामादेवी अपि आरोग्यवती आरोग्यं दारकं पुत्रं प्रसूता । यस्यां रात्रौ
वामादेव्या श्रीभगवान् पार्श्वः प्रसूतः तस्यां रात्रौ बहूनां देवानां तथा देवीनां आगमनेन मनुष्यलोकात्
पुनरूर्द्धगमनेन च अन्धकारवत्यां अपि महान् उद्योत आसीत् ॥

जं रयणिं च णं पासे० जाए, तं रयणिं च णं बहुहिं देवेहिं देवीहिं य जाव–उप्पिंजलगभूया

अर्थ –यस्या रात्री श्रीपार्श्वनाथो भगवान् जातस्तस्या रात्रौ बहूना देवाना तथा देवीनां अव्यक्तशब्देन तथा हास्येन भृश आकुलत्व अभूत्। अथ ५६ दिक्कुमारीभि सूतिकाकर्मकरण, ६४ चतु षष्टिदेवेन्द्रैर्मेरुमस्तके जन्ममहोत्सवकरण, स्वर्णरत्नादिवृष्टिकरण, तथा प्रभातसमये अश्वसेनेन राज्ञा पुत्रजन्मकथकाय अभीष्टदान, पश्चाद् बन्दिमोक्षण, मानोन्मानवर्द्धन, नगरे शोभाकरण, दश दिवसान् यावत कुलस्थितिकरण पूर्ववत् सिद्धार्थनृपतिवत् वक्तव्यम्। अत्र अय विशेष –द्वादशे दिवसे सर्वज्ञातीयजनान् भोजयित्वा पार्श्वकुमार इति नाम प्रदत्तम्। तद्विचारस्तु अय–अन्धकारवत्या अपि रजन्या पार्श्वे श्याम अहिं गच्छन्त दृष्ट्वा राज्ञ्या वामादेव्या श्रीअश्वसेनस्य राज्ञ करो भूमौ लम्बायमान उच्चै शय्याया गृहीत' तदा नृपेण राज्ञी पृष्टा, कथ निद्राया मम हस्तस्त्वया उच्चै गृहीत ? तदा राज्ञ्या वामादेव्या उक्तम्–स्वामिन् ! अत्र श्याम सर्पो याति तेन मया भवतो हस्त उच्चै गृहीत । तदा राज्ञा ज्ञात–एतादृश्या कृष्णाया रात्रौ राज्ञी सर्प पश्यति–अय गर्भस्यैव प्रभाव, तस्माद् यदाऽय बालो भविष्यति तदाऽस्य बालस्य पार्श्व इति नाम दास्यामि इति राज्ञा प्रागविचारित आसीत्। तेन द्वादशे दिने सर्वान् भोजयित्वा मातृपितृभ्या सर्वजनसमक्ष पार्श्वकुमार इति नाम दत्तम्। अथ भगवन्त बाल्याऽवस्थाया इन्द्रो देवान् मुक्त्वा स्वामिन खेलयति, स्वयमपि कुमाररूप विधाय सह क्रीडति। अङ्गुष्ठे अमृत सञ्चारयति, यावद् अग्निपकाहार न करोति, तावद् अङ्गुष्ठ लिहति। सर्वेषा तीर्थकराणा इय

स्थितिः । अथ स्वामी श्रीपार्श्वनाथः कल्पवृक्षाङ्कुरवन्नित्यं वर्धते । अनुक्रमेण वर्धमानो नवहस्तोन्नतशरीरः, मेरुवद् धीरशरीरः, नीलकमलवर्णः, यौवनं प्राप्तः । तदा कुशस्थलनगराधीशस्य श्रीप्रसेनजिद्भूपस्य प्रभावतीनाम्नी पुत्री स्वामिने श्रीपार्श्वनाथाय परिणायिता । श्रीपार्श्वनाथः प्रभावत्या प्रियया सह विषयसुखानि भुञ्जन् सुखेन तिष्ठति। अथैकदा पार्श्वस्वामिना गवाक्षस्थितेन नगरलोकाः सर्वेऽपि पक्वान्नादिकं भक्ष्यभोजनं स्थालेषु धृत्वा उपरि आच्छाद्य नरा नार्यश्च ग्रामाद्बहिरेकस्यांदिशि कुत्रचिद् व्रजन्तो दृष्टाः, तदा सेवकं मुक्त्वा शुद्धिः कृता–कुत्रैते जना यान्ति ? लोका आहुः–स्वामिन् ! अत्रैको बहिरुद्याने तपस्वी पञ्चाऽग्निसाधको महातापसः कमठनामा समागतोऽस्ति । तद्वन्दनाय तद्भक्तये यान्ति एते नगरलोकाः । तदा स्वामिना ज्ञानेन ज्ञातं–अयं तु कमठनामा आजन्मदरिद्रब्राह्मणस्य पुत्रो बालत्वे एव मृतमातापितृको जनैः कृपया वर्द्धितः, क्षुधादिदुःखैः पीडितः तापसीं दीक्षां गृहीत्वाऽत्रागतोऽस्ति । निर्दयोऽज्ञानी क्रोधादिकषायपूर्णो लोकान् विप्रतारयितुं समागतोऽस्ति । किमर्थमस्य उद्घाटनमुद्घाट्यते इति ज्ञात्वा श्रीपार्श्वस्वामी स्थितः । तस्मिन् समये श्रीवामया राज्या

स्थितोऽस्ति। स्वामिन सार्धं बह्वो नागरिका समागता सन्ति आश्चर्यं द्रष्टुम्। तदा भगवान् श्रीपार्श्वनाथ ज्ञानत्रयेण विराजमानो जीवहिंसा दृष्ट्वा अब्रवीत्–अहो! तपस्विन्! तवेद अज्ञानतप । यत –अज्ञानिनो महत्कष्ट अल्प फल, दयाहीनस्य अज्ञानिन तपश्चरणादिक सर्वं व्यर्थमेव–दयाहीनो धर्मो निष्फल । यत उक्तम्—

कृपामहानदीतीरे, धर्मा सर्वे तृणाङ्कुरा । तस्या शोषमुपेतायां, कियन्नन्दन्ति तेऽङ्कुरा ? ॥ १ ॥

दया एव महानदी वर्तते, तस्या नद्यास्तटे सर्व यावन्तो दानशीलतपोभावलक्षणा धर्मा तृणाङ्कुरा सन्ति। तस्या कृपानद्या वर्द्धमानाया ते सर्वे धर्मा वर्धन्ते, यदा तस्या कृपामहानद्या शोषो भवति तदा सर्वे धर्मा तृणाङ्कुरा इव शुष्यन्ति। एतावता कृपा विना न कश्चित् धर्म, सर्वोऽपि कष्टरूप इत्यर्थ । अथ पुनस्त्व पञ्चाग्नितप स्वरूप न जानाति। अग्निषु प्रज्वालितेषु पञ्चाग्नितपो न भवति। अत्र तु प्रत्यक्ष षड्जीवनिकायस्य हिंसा दृश्यते। यत्र च हिंसा स धर्मो न भवति, तस्मात् पञ्चाग्नितपस्तु इदमस्ति—

"पञ्चाग्निरिन्द्रियाणा तु, विषयेन्धनचारिणा। तेषा तिष्ठति यो मध्ये, स वै पञ्चतपा स्मृत" ॥ २ ॥

पञ्चेन्द्रियाणा विषयास्त्रयोविंशतिसंख्यास्त एव इन्धनरूपा , ते च तपोऽग्निना प्रज्वाल्यन्ते इत्यनेन इन्द्रियनिरोध कर्तव्य , इन्द्रियनिरोध कृत्वा यस्तिष्ठति स पञ्चेन्द्रियसाधक –पञ्चाऽग्निसाधकस्तपस्वी उच्यते। त्व तु

इदं ज्ञानविचारं न वेत्सि, कष्टमात्रं करोपि तस्माद्दयापूर्वं ज्ञानगर्भितं तपश्चरणं कुरु। यत उक्तम्–'हयं नाणं
कियाहीणं हया अन्नाणिणो किया' क्रियाहीनं ज्ञानं हतं, अज्ञानिनः पुरुषस्य क्रिया हता। 'पासंतो पंगुलो दड्ढो
धावमाणो य अंधलो' पश्यन् सन् पङ्गुर्दग्धः, धावन् अन्धो दग्धः। अन्धपङ्गुपुरुषयोः मेलापे उभयोरपि अग्नि-
सकाशात् निःसरणमासीत् एकाकिनौ भवतः तदा उभौ अपि अकिञ्चित्करौ। तथा–"ज्ञानक्रियाभ्यां मोक्षः"
इति श्रीपार्श्वनाथेन तस्य तापसस्य धर्मोपदेशः प्रोक्तः। तदा स तापसो रुष्टः। यदुक्तम्–

उपदेशो हि मूर्खाणां, प्रकोपाय न शान्तये। पयःपानं भुजङ्गानां, केवलं विषवर्द्धनम् ॥ १ ॥

श्रीपार्श्वनाथं प्रत्याह–भो राजकुमार ! भवान् शस्त्रपरीक्षासु, तथा गजाऽश्वपरीक्षासु निपुणो वर्तते। पुनर्भ-
वान् राजनीतिं जानाति, परं त्वं धर्मनीतिं न जानासि। अस्माभिः पञ्चाग्नितपस्यया इन्द्रियाणि दम्यन्ते। विष-
येभ्यो निवृत्तिः क्रियते। अस्यां तपस्यायां का जीवहिंसा वर्त्तते?। चेद्वर्तते तर्हि दर्शय, नोचेत्किमर्थं वृथा
अस्माकं तपस्विनां निन्दां करोषि इत्युक्ते सति श्रीपार्श्वनाथः स्वसेवकेभ्यः एकं महत् काष्ठखण्डं प्रज्वलत्
सम ... या-

इति पञ्चपरमेष्ठिमन्त्र श्रावयामास । तौ अपि प्रभो दर्शनात् प्रभुणा प्रदत्तमन्त्राक्षरधारणाद् मृत्वा पातालमध्य नागकुमारयोनौ उत्पन्नौ । नागस्तु धरणेन्द्रो बभूव । नागिनी च तद्भार्या पद्मावती देवी सञ्जाता । अथ तत्रस्थो लोक सर्वोऽपि प्रभोर्ज्ञान दृष्ट्वा प्रभु तुष्टाव । त तापस निनिन्द–धिक् एन एन अज्ञानिन, कष्टकारिण, जीवहिंसाविधायिन, अस्य पापस्य दयाहीनस्य सर्वमपि तपो व्यर्थमेव इति लोकमुखात् स्वा निन्दा, पार्श्वनाथस्य श्लाघा श्रुत्वा स तापसस्ततश्चचाल । अथ पार्श्वप्रभोरुपरि पूर्वं तु विरोध आसीद् एव, ततस्तु अधिकतरो बभूव । एव स कमठतापस' पृथि या भ्रमन् अज्ञानतपश्चरन् भगवता सह प्रद्वेष वहन् मृत्वा अज्ञानतप प्रभावात् मेघमाली देव सञ्जातोऽस्ति । अत्रान्तरे एकदा वसन्तर्तौ सकले दिवसे श्रीपार्श्वनाथो वनमध्ये क्रीडा कृत्वा सन्ध्यासमये स्वकीयावासे समागत । तत्र भित्तौ श्रीनेमिकुमारस्य सर्वोऽपि वृत्तान्तो लिखितोऽस्ति । यथा–पाणिग्रहणाय सर्वैर्यादवै सह तोरण यावत्समागमन, पशूना वाटकेभ्य' बन्धनान्मोचन, राजीमत्यास्त्यजन, गिरिनारपर्वते दीक्षाग्रहणादिस्वरूप लिखित दृष्ट्वा वैराग्यभाव प्राप्त' श्रीपार्श्वनाथस्तावत् लोकान्तिकदेवा आगत्य स्वामिन स्तुत्वा दीक्षायै उन्मुख स्वामिन कुर्वन्ति । तत श्रीपार्श्वप्रभुरपि सावत्सरिकदान ददाति–

पासे अरहा पुरिसादाणीए दक्खे दक्खपइन्ने पडिरूवे अल्लीणे भद्दए विणीए, तीस वासाइ अगा-

रवासमज्झे वसित्ता पुणरवि लोगंतिएहिं जिअकप्पेहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं जाव एवं वयासी ॥

पार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयो दक्षः चतुरः, पुनर्दक्षप्रतिज्ञः यादृशीं प्रतिज्ञां गृह्णाति तादृशीं पालयति, प्रतिरूपः सर्वगुणैर्विराजमानः, आ ईषत् लीनः संसारे स्थितमात्रोऽस्ति, परं संसारेऽलिप्तः सन् तिष्ठति, भद्रकः सरलस्वभावः, विनीतः मातृपित्रोर्भक्तः एतादृशः श्रीपार्श्वः ३० वर्षाणि गृहवासे स्थितः। येषां जन्मवशात् अद्यापि वाणारसीतीर्थभूमिः कथ्यते। येषां शरीरस्य स्नानात् गङ्गानद्यऽपि सर्वपापहारिणी पुण्यजला सञ्जाता। यदुक्तम्—

परदारा—परद्रोह—परद्रव्यपराङ्मुखः। गङ्गाऽप्याह कदाप्ययम्भो ममाऽयं पावयिष्यति ? ॥ १ ॥

गङ्गाऽपि इति मनोरथं कुरुते—परस्त्री—परद्रोह—परद्रव्यात् पराङ्मुखः पुरुषः मम पानीयं कदा पवित्रीकरिष्यति गङ्गाऽपि एवं वदति, एतावता धर्मात्मनां पुरुषाणां शरीरस्य स्पर्शाद् गङ्गाऽपि पवित्रा जायते, किं [illegible] परमेश्वरस्य ?। तत एव सर्वे ल[illegible]क [illegible]

नाहा! ण जाव जयजयसद्द पउजति ॥ १५५॥ पुव्वि पि ण पासस्स ण अरहओ पुरिसादाणी-
यस्स माणुस्सगाओ गिहत्थधम्माओ अणुत्तरे ण आभोए णाणदसणे हुत्था ॥

अर्थ.-हे स्वामिन्! त्व जय, जय त्व, नन्द वृद्धि प्राप्नुहि। हे क्षत्रियेषु वरवृषभ! हे लोकनाथ! त्व बुद्ध्यस्व ससारस्वरूप जानीहि। हे प्रभो! धर्मतीर्थं प्रवर्तय इत्युक्त्वा जयजयशब्द प्रयुञ्जते। पूर्वं अपि श्रीपार्श्वनाथस्य स्वामिन अर्हत' मानुष्यलोकात् गृहस्थधर्मात् मन विरक्त एव आसीत्, स्वयमेव श्रीपार्श्वनाथ प्रधानेन ज्ञानेन स्वदीक्षावसर जानन् एव आसीत्। तत. पूर्वं लोकान्तिकदेवाना वाक्याद् दान दत्त्वा यदा दीक्षा श्रीपार्श्वनाथो गृह्णाति ॥ तत्सूत्रकार प्राह-

तेण कालेण तेण समएण पासे अरहा पुरिसादाणीए तेण अणुत्तरेण अहोइएण नाणदस-
णेण अप्पणो निक्खमणकाल आभोएइ २ चिच्चा हिरण्ण त चेव सव्व-जाव दाण दाइयाण
परिभाइत्ता। जे से हेमताण दुच्चे मासे तच्चे पक्खे पोसबहुले, तस्स ण पोसबहुलस्स इक्का-
रसीदिवसे ण पुव्वण्हकालसमयसि विसालाए सिविआए सदेवमणुआसुराए परिसाए, त

चेव सव्वं, वाणारसिं नगरिं मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव आसमपए उज्जाणे, जेणेव असोगवरपायवे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावित्ता सीयाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता सयमेव आभरणमल्लालंकारं ओमुअइ, ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोअं करेइ, करित्ता अट्ठमेणं भत्तेणं अप्पाणएणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एगं देवदूसमादाय तिहिं पुरिससएहिं सद्धिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ १५६ ॥

अर्थः–तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रीपार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीयस्तेन प्रधानेन प्रकाशरूपेण ज्ञानदर्शनेन आत्मनो दीक्षायाः समयं अवसरं विलोकयति, विलोक्य च हिरण्यादिकं धनं त्यक्त्वा श्रीमहावीरस्वामिवद् दायं दातव्यधनं दायादानां स्वगोत्रीयाणां दत्त्वा शीतकालस्य द्वितीये मासे तृतीये पक्षे एतावता पौषकृष्णैकादशीदिने

नाम उद्यान तत्र अशोकवृक्षस्य अध शिविका स्थापयित्वा शिबिकात् उत्तीर्य स्वयमेव आभरणमाल्यालङ्काराणि शरीरात् उत्तार्य स्वहस्तेनैव पञ्चमुष्टि लोच कृत्वा चतुर्विधाहारत्याग अष्टम तप कृत्वा च विशाखानक्षत्रे चन्द्रसयोग प्राप्ते सति एक देवदूष्यवस्त्र इन्द्रेण प्रदत्त स्कन्धे धृत्वा त्रिशतै (३००) राजपुरुषै' सार्द्ध दीक्षा गृह्णाति । श्रीपार्श्वनाथस्य स्कन्धे इन्द्रो देवदूष्यवस्त्र मुञ्चति । अन्येपा त्रिशत (३००) साधूना स्थविरकल्पाना १४ उपकरणानि देवा प्रयच्छन्ति । स्वामी एवमकारेण अगार गृहवास त्यक्त्वा अनगारो भवति ।

पासे ण अरहा पुरिसादाणीए तेसीइ राइदियाइ निच्च वोसट्ठकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा उप्पज्जति, त जहा–से दिव्वा वा माणुस्सा वा तिरिक्खजोणिआ वा अणुलोमा वा पडिलोमा वा, ते उप्पन्ने सम्म सहइ, तितिक्खइ, अहियासेइ ॥ १५७ ॥

अर्थ –श्रीपार्श्वनाथोऽर्हन् पुरुषादानीय' ८३ त्र्यशीतिदिनानि यावद् नित्य व्युत्सृष्टकाय –त्यक्तशरीर , ये केचिद् उपसर्गा उत्पद्यन्ते–ते उपसर्गा देवैः कृता वा मनुष्यै' कृता वा तिर्यक्कृता वा अनुलोमा वा शरीरसुखदा स्रक्चन्दनवनिताद्या , प्रतिलोमा वा शरीरस्याऽसुखकरा भयोत्पादका वा, तान् सर्वान् उपसर्गान् सम्यक्

सहते, क्षमते शक्तौ सत्यामपि क्षमते, अध्यासयति मनसः स्थैर्यं धत्ते इत्यर्थः । अथ भगवतोऽष्टमतपसः कोपटसन्निवेशे धन्यनाम्नो गृहस्थस्य गृहे परमान्नेन पारणं जातं तत्र पञ्च दिव्यानि देवाश्चक्रुः, सार्द्धद्वादशकोटीः सौवर्णिकानां ववर्ष । छद्मस्थावस्थायां विहरतः श्रीपार्श्वनाथस्य कलिकुण्डपार्श्वनाथस्य स्थापना जाता । पुनः कुर्कुटेश्वरपार्श्वनाथस्याऽपि स्थापना सञ्जाता । जीवितस्वामितीर्थस्थापना जाता । एवं एकदा श्रीपार्श्वनाथो विहरन् शिवनगर्याः पार्श्वे तापसाश्रमे आगतस्तदा सूर्योऽस्तं जगाम । तत्रैकः पुराणः कूपो वटवृक्षश्चैकोऽस्ति, कायोत्सर्गे स्थितः । अस्मिन् अवसरे स कमठजीवो मेघमाली देवः स्वामिनं प्रतिमास्थं दृष्ट्वा सक्रोधो जातः भगवन्तं उपद्रोतुं लग्नः । पूर्वं वेतालरूपाणि विकुर्व्य अट्टट्टहासैर्भापयामास । पश्चात् सिंहरूपेण उपसर्गं चकार, वृश्चिकैः सर्पैः ददंश । एवं बहुभिरुपसर्गैः यदा स्वामी न चुक्षोभ तदा विशेषेण क्रुद्धो मेघमाली देवो मेघघटाः विकुर्व्य यादृश्यः कृष्णपक्षस्य रात्रयस्तादृशीभिर्श्यामाभिर्मेघघटाभिराकाशं आच्छादयामास । कल्पान्तकालमेघवद् मेघो वर्षितुं लग्नः । गर्जारवस्तु ब्रह्माण्डं स्फोटयन् इव बभूव । एवं गर्जन् विद्युदुल्लासैः विश्वं भापयन् मुसलप्रमाणधाराभिः ववर्ष । तदा स्वामिनः कायोत्सर्गस्थितस्य क्षणाद् जानुप्रमाणं क्षणात् कटिप्रमाणं णात्कण्

पद्मावत्या सहित समागत्य स्वामिन स्वस्कन्धे उत्पाट्य मस्तकोपरि सहस्रफणाना छत्र विधाय स्थित । पद्मावती जया-विजया-वैरोट्यादिभि स्वसखीभि सह अग्रे अन्तरिक्षे नाटक चकार । वेणुवीणामृदङ्गतालादिध्वनिं विस्तारयामास । एव त्रीणि दिनानि जातानि, तदा धरणेन्द्रेण ज्ञात-इद तु स्वाभाविक मेघवर्षण न भवति, किञ्चिद् औत्पातिक दृश्यते एव । अवधिज्ञाने मेघमालिकृत भगवता सह प्रागभववैरानुबन्धात् विकृतज्ञात ज्ञात्वा धरणेन्द्र अवादीत् । रे दुष्टमेघमालिन् ! त्वया किमारब्ध । अजाकृपाणीन्यायेन अनेन तवैव अभव्य भविष्यति । यथा अजा खड्गेन गलस्य खर्जू खनति, स्वकीयगलच्छेद प्राप्नोति तथा भगवत कृतोपसर्ग तवैव दु ख्याय भविष्यति । अथ चाऽय वीतराग कृपालुरस्ति, परन्तु अह भगवत्सेवक' तवेद दुष्टत्वम् अत पर न सहिष्ये । अरे ! स्वामिना तु पञ्चाग्नि साधयतस्तव सम्यग् दयामय उपदेशो दत्त । स च उपदेशस्तव क्रोधाय सञ्जात । सत्य लवणक्षेत्रे मेघजल लवणाय भवति । तवाऽपि भगवद्वचन अमृतोपम विषवज्जात । एतादृशानि क्रोधवाक्यानि धरणेन्द्रस्य श्रुत्वा भीतो मेघमाली मेघमाया सहृत्य स्वामिन पादयोर्लगति स्म । स्वाऽपराध क्षमयामास, सम्यक्त्व प्राप । श्रीपार्श्वनाथस्य मन्त्रनिबद्धस्तोत्रेण स्तवना चकार । ततो धरणेन्द्रेण सह वन्दना कृत्वा मेघमाली स्वस्थान जगाम । धरणेन्द्रोऽपि प्रभोर्वन्दना कृत्वा पद्मावत्या सहित पाताले गत । तत तत्र स्थाने लोके शिवनगरी इति मूलनाम परावर्त्य अहिच्छत्रा इति नाम प्रतिष्ठित । तत्र अहि-

च्छत्रा इति तीर्थं पूर्वदेशेऽस्ति ।

तए णं से पासे भगवं अणगारे जाए इरियासमिए, भासासमिए–जाव अप्पाणं भावेमाणस्स तेसीइं राइंदियाइं विइक्कंताइं, चउरासीइये राइंदिए अंतरा वट्टमाणे जे से गिम्हाणं पढमे मासे, पढमे पक्खे, चित्तबहुले, तस्स णं चित्तबहुलस्स चउत्थीपक्खे णं पुव्वण्हकालसमयंसि धायइपायवस्स अहे छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं विसाहाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं झाणंतरिआए वट्टमाणस्स अणंते अणुत्तरे निव्वाघाए निरावरणे जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने, जाव जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १५८ ॥

अर्थः–ततः श्रीपार्श्वः अर्हन् पुरुषादानीयः अनगारो जातः । ईर्यासमितः, भाषासमित्या समितः, एवं पञ्चसमित्या सहितः, गुप्तित्रिकेण युक्तः एवमात्मानं भावयन् । एवंरीत्या वर्त्तमानस्य श्रीपार्श्वनाथस्य ८३ त्र्यशी-

विशाखानक्षत्रे शुक्लध्यान ध्यायत अनन्त अनन्तार्थग्राहकत्वात्, अनुत्तर सर्वोत्कृष्ट, केवलवरज्ञानं केवलवरदर्शन समुत्पन्न, तेन ज्ञानेन सर्वं लोकालोक जानाति, पश्यति स्म । श्रीपार्श्वनाथ' केवलज्ञाने तथा केवलदर्शने पड्द्रव्याणा भाव परिणमन जानन्, पश्यन् विहरति स्म। तस्मिन्नवसरे चातुर्निकायकाना देवाना मेलाप' सञ्जात ।तैर्देवै वप्रत्रय अशोकवृक्षादिमहाप्रातिहार्याष्टकशोभा विहिता। चतु पष्टिर्देवेन्द्रा मिलिता । भगवता श्रीपार्श्वनाथेन सिंहासने पूर्वाऽभिमुखमुपविश्य द्वादशपर्षदोऽग्रे धर्मश्चतुर्धा निरूपित , तदा देशना श्रुत्वा बहुभि' जीवै प्रतिबोधो लब्ध । चतुर्विधस्य सङ्घस्य स्थापना कृता। अथ भगवत' परिवार' कथ्यते–

पाससस ण अरहओ पुरिसादाणीयस्स अट्ठ गणा, अट्ठ गणहरा हुत्था, त जहा–सुभे य १, अज्जघोसे य २, वसिट्ठे ३, वभयारि य ४। सोमे ५ सिरिहरे ६, चेव, वीरभद्दे ७ जसे वि य ८॥१॥१५९॥

अर्थ –श्रीपार्श्वस्य अर्हत' पुरुपादानीयस्य अष्टौ गणाः, अष्टौ गणधरा आसन्। तद् यथा–शुभ १ आर्यघोषो २ वसिष्ठो ३ ब्रह्मचारी ४ सोम्य' ५ श्रीधरो ६ वीरभद्रो ७ यशोभद्र. ८–एते अष्टौ गणधराः। एतेषा पृथक् पृथग् द्वादशाङ्गीरचना ततोऽष्टौ गणा गच्छा आसन्।

पासस्स णं अरहओ पुरिस्सादाणीयस्स अज्जदिण्णपामुक्खाओ सोलससमणसाहस्सीओ (१६०००) उक्कोसिआ समणसंपया हुत्था ॥ १६० ॥ पासस्स णं अ० पुप्फचूलापामुक्खाओ अट्ठत्तीसं अज्जियासाहस्सीओ (३८०००) उक्कोसिआ अज्जियासंपया हुत्था ॥ १६१ ॥ पासस्स० सुव्वयपामुक्खाणं समणोवासगाणं एगा सयसाहस्सीओ चउसट्ठिं च सहस्सा (१६४०००) उक्कोसिआ समणोवासगाणं संपया हुत्था ॥ १६२ ॥ पासस्स० सुनंदापामुक्खाणं समणोवासियाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ सत्तावीसं च सहस्सा (३२७०००) उक्कोसिआ समणोवासियाणं संपया हुत्था ॥ १६३ ॥ पासस्स० अद्धुट्ठसया (३५०) चउद्दसपुव्वीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं सव्वक्खर–जाव–चउद्दसपुव्वीणं संपया हुत्था ॥ १६४ ॥

अर्थः–पार्श्वनाथस्य अर्हतः पुरुपादानीयस्य आर्यदिन्यप्रमुखाः १६ सहस्रसंख्याका उत्कृष्टा साधूनां सम्प-

काणा सम्पदाऽऽसीत्। पार्श्वनाथस्य अर्हत पुरूपादानीयस्य ३ लक्ष २७ सहस्र प्रमाणा उत्कृष्टा श्राविकाणा सम्पदाऽऽसीत्। पार्श्वस्य अर्हत पुरुपादानीयस्य सार्द्धत्रिशत ३५० प्रमाणा उत्कृष्टा चतुर्दशपूर्वधराणा सम्पदाऽऽसीत्। ते चतुर्दशपूर्वधरा अजिनाऽपि जिनसदृश सर्वाऽक्षरसयोगज्ञास्तेषा सम्पदाऽऽसीत्।

पासस्स ण० चउद्दससया (१४००) ओहिनाणीण, दससया (१०००) केवलनाणीण, इक्कारससया (११००) वेउव्वियाण, छस्सया (६००) रिउमईण, दससमणसया (१०००) सिद्धा, वीस अज्जियासया (२०००) सिद्धा, अद्धट्ठमसया (७५०) विउलमईण, छसया (६००) वाईण, बारससया (१२००) अणुत्तरोववाइयाण ॥ १६५ ॥

अर्थ —श्रीपार्श्वस्य अर्हत पुरूपादानीयस्य चतुर्दशशतसख्याका अवधिज्ञानिन' अभूवन्, दशशतसख्याका केवलिन, एकादशशतसख्याका वैक्रियलब्धिधारका बभूवु, सार्द्धसप्तशतसख्याका विपुलमतय, षट्शतसख्याका ऋजुमतय, षट्शतसख्याका वादिन आसन्। श्रीपार्श्वनाथस्य दीक्षितशिष्या दशशतसख्याप्रमाणा सिद्धिं गता, विंशतिशतसख्याका साध्व्य. सिद्धिं गता., द्वादशशतप्रमाणा पञ्चानुत्तरविमानवासिनो देवा बभूवु ॥

पासस्स णं अरहओ पुरिसादाणीयस्स दुविहा अंतगडभूमी हुत्था, तं जहा—जुगंतगडभूमी, परिया-यंतगडभूमी य, जाव चउत्थाओ पुरिसजुगाओ जुगंतगडभूमी, तिवासपरिआए अंतमकासी ॥१६६॥

अर्थः—श्रीपार्श्वनाथस्य अर्हतः पुरुषादानीयस्य द्विविधा अन्तकृतभूमिः, श्रीपार्श्वनाथाद् भगवतः प्रारभ्य चत्वारः पट्टधारिणः पुरुषाः मुक्तिमार्गं प्राप्ताः। एषा युगान्तकृद्भूमिः। श्रीपार्श्वनाथस्य केवलज्ञानोत्पत्तेः अनन्तरं वर्षत्रयेण मुक्तिमार्गो व्यूढः। एषा पर्यायान्तकृद्भूमिः ॥

तेणं कालेणं तेणं समएणं पासे अरहा पुरिसादाणीए तीसं वासाइं अगारवासमज्झे वसित्ता, तेसीइं राइंदिआइं छउमत्थपरिआयं पाउणित्ता, देसूणाइं सत्तरिवासाइं केवलिपरिआयं पाउणित्ता, पडिपुण्णाइं सत्तरिवासाइं सामण्णपरिआयं पाउणित्ता, एक्कं वाससयं सव्वाउयं पालइत्ता खीणे वेयणिज्जाउयनामगुत्ते इमीसे ओसप्पिणीए दूसमसुसमाए समाए

विसाहाहि नक्खत्तेण जोगमुवागएण पुव्वण्हकालसमयसि वग्घारियपाणी कालगए विइक्कते जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ १६७ ॥

अर्थ —तस्मिन् काले तस्मिन् समये श्रीपार्श्वोऽर्हन् पुरुषादानीय ३० वर्षाणि गृहवासे स्थित , त्र्यशीतिदि-वसानि छद्मस्थापा चारित्र पालयामास, त्र्यशीतिदिनैरूनानि सप्ततिवर्षाणि केवलपर्याय प्रपाल्य, पूर्णानि सप्त-तिवर्षाणि चारित्र प्रपाल्य–एक एकशतवर्षप्रमाण सर्वायु प्रपाल्य–वेदनीयआयुर्नामगोत्रेषु–एतेषु कर्मसु क्षय प्राप्तेषु सत्सु गतस्या अवसर्पिण्या चतुर्थारके बहुनिर्गते सति दु पमसुपमारके किञ्चित् शेषे सति वर्षाकालस्य प्रथमे मासे द्वितीये पक्षे श्रावणशुक्लाऽष्टमीदिने समेतशिखरपर्वतस्योपरि ३३ त्रयस्त्रिशत्प्रमाणै अपरै साधु-भि सह स्वय चतुस्त्रिशत्तम' एकमासस्य भक्त छित्वा चतुर्विधाहारत्यागेन विशाखानक्षत्रे चन्द्रसयोगे प्राप्ते सति पूर्वाह्णकाले प्रथमद्विप्रहरे वग्घारियपाणिए–कायोत्सर्गे प्रलम्बहस्ततया स्थित स्वामी मुक्तिं गत , सर्वै' दु'खै प्रहीणो जात ॥

पासस्स ण अरहओ जाव सव्वदुक्खप्पहीणस्स दुवालस वाससयाइ विइक्कताइ, तेरसमस्स वाससयस्स अय तीसइमे सवच्छरे काले गच्छइ ॥ १६८ ॥

अर्थः–श्रीपार्श्वनाथस्य मुक्तिगमनाद् अनन्तरं द्वादशशतत्रिंशत् (१२३०) वर्षेषु व्यतीतेषु सत्सु श्रीकल्पसूत्रं पुस्तकेषु लिखितं। यतः श्रीपार्श्वनाथस्य निर्वाणात् सार्द्धद्विशतवर्षैः (२५०) महावीरस्य निर्वाणमासीत्। ततः पश्चात् नवशतअशीतिवर्षाणि संमील्यन्ते तदा द्वादशशतत्रिंशत् वर्षाणि भवन्ति इति अनेन प्रकारेण त्रयोविंशतितमतीर्थंकरस्य श्रीपार्श्वनाथस्य पञ्च कल्याणकानि व्याख्यातानि ॥

अथ पश्चानुपूर्व्या द्वाविंशतितमतीर्थंकरस्य, सर्वपापक्षयंकरस्य, आबालब्रह्मचारिणः, संसारसमुद्रतारिणः, श्रीगिरिनारिमण्डनस्य, कन्दर्पखण्डनस्य, राजीमतीपरिहारिणः, शीलसन्नाहधारिणः श्रीनेमनाथस्य पञ्च कल्याणकानि श्रीसङ्घस्य मङ्गलार्थं कथ्यन्ते–

तेणं कालेणं तेणं समयेणं अरहओ अरिट्ठनेमिस्स पंचचित्ते हुत्था, तंजहा–चित्ताहिं चुए चइत्ता गब्भं वक्कंते, चित्ताहिं जाए, चित्ताहिं मुंडे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए, चित्ताहिं अणंते जाव केवलवरनाणदंसणे समुप्पन्ने, चित्ताहिं परिनिव्वुए ॥ १ ९ ॥

चित्रानक्षत्रे देवलोकात् च्युत्वा मातु कुक्षौ गर्भत्वेनाऽरिष्टनेमिरुत्पन्न । चित्रानक्षत्रे जन्म जात, चित्रानक्षत्रे चारित्र गृहीत, चित्रानक्षत्रे केवलज्ञानमुत्पन्नम्, चित्रानक्षत्रे मोक्षो बभूव ॥

एव नाममात्रेण पञ्च कल्याणकानि उक्त्वा इदानीं विस्तारवाचनया सूत्रकार प्राह–

तेण कालेण तेण समयेण अरहा अरिट्ठनेमी जे से वासाण चउत्थे मासे सत्तमे पक्खे कत्तिअबहुले, तस्स ण कत्तियबहुलस्स बारसीपक्खे ण अपराजिआओ महाविमाणाओ बत्तीससागरोवमट्ठिइआओ अणतर चय चइत्ता इहेव जबुद्दीवे दीवे भारहे वासे सोरियपुरे नयरे समुद्दविजयस्स रण्णो भारियाए सिवादेवीए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयसि चित्ताहि नक्खत्तेण जोगमुवागएण गब्भत्ताए वक्कते । सव्व तहेव सुमिणदसणदविणसहरणाइअ इत्थ भाणियव्व ॥ १७० ॥

अर्थ –तस्मिन् काले तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमि वर्षाकालस्य चतुर्थे मासे सप्तमे पक्षे कार्तिकमासे कृष्णपक्षे द्वादशीदिने पञ्चानुत्तरविमानाना मध्ये उत्तरदिशास्थाद् अपराजितनाम्नो विमानात् ३२ सागरायु-

ष्कात् अनन्तरं च्युत्वा अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे सौरीपुरे नगरे समुद्रविजयस्य राज्ञो भार्यायाः शिवा-देव्याः कुक्षौ चित्रानक्षत्रे चन्द्रसंयोगे प्राप्ते गर्भत्वेनाऽवतीर्णः, तदा चतुर्दशस्वप्नावलोकनं, भर्तुरग्रे कथनं, प्रातः स्वप्नपाठकेभ्यः अर्थश्रवणं, ततो बन्दिमोचनं, नगरे उत्सवकरणं, इन्द्रादेशाद् धनदसेवकेभ्यः तिर्यग्जृम्भकदेवेभ्यो धनधान्यरत्नादिवर्षणं श्रीमहावीरस्वामिवत् व्याख्येयम् ॥

अथ श्रीनेमनाथस्य जन्मकल्याणकं कथ्यते–

तेणं कालेणं तेणं समएणं अरहा अरिट्ठनेमी जे सुद्धे, तस्स णं सावणए ... मुवा

देवी अपि आरोग्या सती, तया शिवादेव्या अरिष्टनेमि प्रसूयते स्म। जन्माधिकार'–श्रीनेमिनाथस्य महावीरवद् ज्ञेय । पर अय विशेष –समुद्रविजयो जन्ममहोत्सव कृत्वा सर्वान् स्वजनान् भोजयित्वा नामदानप्रस्तावे 'अरिष्ट-नेमि ' इति नाम दत्त, अतो अरिष्टनेमौ मातुर्गर्भे गर्भत्वेन समुत्पन्ने सति चतुर्दशस्वप्नावलोकनाऽनन्तर एक अरिष्टरत्नस्य चक्र शिवादेव्या दृष्ट तेन स्वप्नविचारेण 'अरिष्टनेमि ' इति स्वजनसमक्ष नाम प्रदत्त, लोकानाम्–अरिष्टानि अमङ्गलानि चूरयामास । अथ बालत्वे श्रीअरिष्टनेमिकुमार इन्द्राणी क्रीडयति। अङ्गुष्ठे अमृत सञ्चारयति, भगवान् यदा क्षुधितो भवति तदा अङ्गुष्ठ लेढि। सामान्यलोकबालवद् मातु' स्तन्य न पिबति। पञ्चधात्रीभि लाल्यमानः क्रमाद् अरिष्टनेमि' वर्द्धते स्म। शरीरे श्यामवर्ण , प्रलम्बकर्ण , सर्वाङ्गसुन्दराऽऽकारः श्रीनेमिकुमारः बाले॰ देवै सह क्रीडा करोति ।

---

१ तस्मिन् समये किं स्वरूप जात तदुच्यते–तत्र यादवाना मूलादुत्पत्ति वर्ण्यते–अग्रेऽपि दीक्षाऽवसरे सूत्रकारो वक्ष्यति । "बारवई नगरी, मज्झमज्झेण" श्रीअरिष्टनेमिद्वारिकानगरीमध्ये भूत्वा–जन्म सौरीपुरे जात, दीक्षा द्वारिकाया जाता । सौरीपुराद् द्वारिकाया यथा यादवाना आगमन जात तथा कथ्यते–पूर्व मथुराया बहुषु हरिवशीयनृपेषु जातेषु सत्सु एको यदुनामा राजाऽभूत्, तस्य पुत्र सुरनामा बभूव, तस्य द्वौ पुत्रौ बभूवतु', तत्र प्रथम शौरि,

अपरो लघुपुत्रः सुवीरः, अथ सूरनृपो बृहत्पुत्रस्य शौरिनाम्नो मथुराया राज्यं दत्त्वा, सुवीरस्य युवराज्यं च दत्त्वा स्वयं चारित्रं जग्राह। अथ शौरिनृपः मथुराया राज्यं लघुभ्रातुः सुवीरस्य दत्त्वा स्वयं शौरिः कुशावर्त्तदेशे गत्वा स्वकीयनाम्ना शौरीपुरं नाम नवीननगरं वासयित्वा, तस्य राज्यं पालयामास। सुवीरो मथुराया नगर्या राज्यं करोति। अथ शौरिराज्ञः अन्धकवृष्णिः पुत्रो वभूव। सुवीरस्य भोजगवृष्णिः पुत्रो वभूव, भोजगवृष्णेः पुत्र उग्रसेन इति आसीत्। भोजगवृष्णिस्तु उग्रसेनस्य मथुराया राज्यं दत्त्वा स्वयं दीक्षां ललौ। अथ अन्धकवृष्णेः दश पुत्रा वभूवुः। तेषां दशानां पुत्राणां नामानि—आद्यः समुद्रविजयः १, अक्षोभः २, स्तिमितः ३, सागरः ४, हिमवन्तः ५, अचलः ६, धरणः ७, पूरणः ८, अभिचन्द्रः ९, वसुदेवः १०। दशाऽपि दशार्हा इति कथ्यंते। अथ अन्धकवृष्णेः बृहत्पुत्रः समुद्रविजयः, तस्य शौरीपुरस्य राज्यं दत्तं, अन्धकवृष्णेश्च पुत्रीद्वयं चाऽऽसीत्। कुन्ती, माद्री च, कुन्ती पाण्डवे प्रदत्ता, माद्री दमघोषाय दत्ता। अथ पाण्डवानां उत्पत्तिः वर्ण्यते—

पुरा श्रीऋषभदेवस्य पुत्रः कुरुनामाऽभूत्, तस्य नाम्ना कुरुदेशः आसीत्, ततः पश्चात् असङ्ख्याः राजानोऽभूवन्,

सत्यवतीनाम्नी, गङ्गाया पुत्रस्तु गाङ्गेय , स तु भीष्म इति लोके प्रसिद्धि गत , भीष्मकर्मकरत्वात्, सत्यवत्याश्च द्वौ पुत्रौ, एकश्चित्राङ्गद , द्वितीयश्चित्रवीर्य , अथ शान्तनुराजा चित्राङ्गदपुत्राय राज्य दत्त्वा परलोक प्राप्त । अथैकदा चित्राङ्गद सग्रामे शत्रुभिर्युद्ध कुर्वन् मृत । तत चित्रवीर्यो राजा स्थापित । तस्य तिस्रो नार्य , प्रथमा अम्बिका, अम्बालिका, अम्बा । अम्बिकाया पुत्रो धृतराष्ट्र , तस्य गन्धारीप्रमुखा अष्टौ नार्य , तासा सुयोधनप्रमुखा एकशत पुत्रा । द्वितीयाया अम्बिकाया पुत्रपाण्डुस्तस्य स्त्री कुन्ती, तस्या कुक्षिभवास्त्रय पुत्रा युधिष्ठिर–भीम–अर्जुना । पाण्डुराज्ञ अपरा स्त्री पद्मा, अन्यद् नाम माद्री अपि, तस्या कुक्षिभवौ द्वौ पुत्रौ–नकुल–सहदेवौ, एव पाण्डुभूपस्य पञ्च पुत्रा । चित्रवीर्यस्य तृतीयभार्याया विदुरनामा पुत्रोऽभूत्। एतेषा विस्तारसम्बन्धस्तु पाण्डवचरित्राद् ज्ञेय , इति पाण्डवाना सक्षेपेण नाममात्र सम्बन्धः उक्त । कुन्ती पाण्डुनृपाय परिणायिता, द्वितीया माद्री चेदिपुर्या पत्ये दम घोषाय परिणायिता, दमघोषस्य शिशुपालोऽभूत्, एव कृत्वा अन्धकवृष्णिर्दीक्षा जग्राह, मथुराया राज्य उग्रसेन॰ पालयति । तस्य भार्या धारिणीनाम्नी आसीत् । शौरीपुरे समुद्रविजयो राजा राज्य करोति । तस्य भार्या शिवादेवी वर्त्तते । अन्ये नवाऽपि भ्रातरः कुमारावस्थाया सुखेन एकत्र तिष्ठन्ति । अन्यदा समुद्रविजयस्य शिवादेव्याः चतुर्द-शस्वप्नसूचितो नेमिकुमार पुत्रो जातोऽस्ति । एकदा मथुराया सुखेन उग्रसेनस्य राज्ञो राज्य पालयत , वनमध्ये एको मासोपवासी तापस समाजगाम । तस्य तापसस्य एतादृशो नियमोऽस्ति–मासक्षपणस्य मध्ये य कश्चिदागत्य निमन्त्र-

यति तस्यैव गृहे मासक्षपणस्य पारणं करोति नान्यथा, यदि निमन्त्रणाकारको विसरति, तदा अपरं मासक्षपणं करोति । परस्य गृहे पारणार्थं न याति । तेन वनमध्ये तापसेन मासक्षपणं प्रारब्धमस्ति, तत्र क्रीडार्थं आगतेन उग्रसेनराज्ञा तापसो दृष्टः । तापसं प्रणिपत्य राज्ञा मासक्षपणपारणे निमन्त्रितः । अथ च पारणादिने राज्ञः स तापसो विस्मृतः, सन्ध्यां यावद् राजा आह्वातुं यदा नागतस्तदा तेन तापसेन द्वितीयं मासक्षमणं प्रारब्धं, पुनरपि कियद्भिः दिनैः राज्ञा स तापसः स्मृतः, मया तापसो न भोजितः, इदानीं गत्वा तं निमन्त्रयामीति विचार्य राज्ञा पुनरपि मासक्षमणस्य पारणाय निमन्त्रितः, पारणादिने पुनरपि विस्मारितः । तापसेन तृतीयं मासक्षमणं प्रारब्धं, तापसः राज्ञ उपरि रुष्टः, पापोऽयं राजा स्वयं नाह्वयति, अपरान् निमन्त्रयितुं न ददाति, यद्यहं चेत् म्रिये तदाऽस्य दुःखाय भवान्तरेऽहं स्याम् । तापस इति निदानं कृतवान्, अनुक्रमेण स तापसो मृतः, मृत्वा उग्रसेनस्य भार्यायाः धारिण्याः कुक्षौ गर्भत्वेन उत्पन्नः, तृतीये मासे राज्ञ्यः कालेयभक्षणस्य दोहदो बभूव । अत्याग्रहेण राज्ञा पृष्टा सती राज्ञी दोहदं उवाच, प्रधानेन बुद्धिबलेन पूरितः । अनुक्रमेण राज्ञ्या दुष्टं गर्भं ज्ञात्वा, अनेके शातन–पातनप्रयोगाः गर्भपातनार्थं कृताः, परं स गर्भो न पपात, पूर्णेषु मासेषु पुत्रो जातः, तदा राज्ञा नामाङ्कितमुद्रिकां गृ.ा कांस्य-

नाया ददर्श, तदा तेन वणिजा प्रविश्य ता पेटा गृहीत्वा उद्घाट्य वालो निष्कासित , निष्कास्य च प्रच्छन्नं मुद्रया सहित वाल स्वप्रियायै ददौ, लोके इति प्रकटमुक्त, मम स्त्रिया गूढगर्भया पुत्र प्रसूत , तस्य पुत्रस्य कस इति नाम प्रदत्त, स क्रमेण वर्द्धमानो वालः कसः अपरान् डिम्भान् कुट्टयन् लोके दुर्दान्तो जात , नित्यं नित्यं सुभद्रस्य लोका उपालम्भ ददुः । तदा सुभद्रेण ज्ञात, अह प्राकृतो वणिक्, अय वालो राजवश्य , मद्गृहे कथ तिष्ठति । यथा स्थविराया गृहे सिह कथ समायाति, यथा सिंह्या दुग्ध स्वर्णभाजने तिष्ठति, अन्यधातुपात्रे न तिष्ठति, तथाऽयं राजबीज राज्ञ एव गृहे विराजते एव ज्ञात्वा कसो वसुदेवकुमाराय समर्पित , कसोऽपि वसुदेवस्य सेवकीभूय स्थितः, वसुदेव कसे महतीं कृपा करोति । अस्मिन् प्रस्तावे वसुराज्ञो वंशे बृहद्रथराजा वभूव, तत्पुत्र प्रतिवासुदेवः, प्रचण्डशासनो जरासन्धनामा भूपः अर्द्धचक्री राजगृहनगर्या राज्य पालयति, यादवा सर्वे तस्याऽऽज्ञाकारिण सेवकीभूय तिष्ठन्ति । तेन जरासिन्धुभूपेन, समुद्रविजयाय दूतः प्रेषितोऽभूत्, दूतेन सार्थ इति आज्ञापितम्—यो वैताढ्यपर्वतसमीपवर्तिन सिंहपुराऽधिप सिंहपल्लीपति जीवन्त बद्ध्वा मम समर्पयति तस्मै जीवयशा मम पुत्रीं पाणिं ग्राहयामि, एक प्रार्थितनगरस्य राज्य ददामि इति दूतसार्थे लिखित्वा लेख प्रहित , समुद्रविजयस्त लेख वाचयित्वा, सेना सज्जीकृत्य सिंहपल्लीपतिं जेतु यावत् प्रतस्थे तावद् वसुदेवकुमार समुद्रविजय निषेध्य स्वय कसेन सहितश्चचाल । वसुदेवस्तत्र गत्वा युद्ध चकार । युद्धमध्ये कसो वलेन सिंह बद्ध्वा वासुदेवाय समर्पयामास । पृष्ठत

समुद्रविजयः क्रोष्टकनिमित्तिकं आहूय पृष्टवान्—भो निमित्तिन् ! एष कीदृशः सम्बन्धः ?, जीवयशा—वसुदेवयोर्मेलापोऽवलोकितव्यः, तदा नैमित्तिकेन निमित्तं विचार्य उक्तम्—हे राजन् ! जीवयशा कन्या उभयकुलक्षयकारिणी वर्तते । पितुः कुलस्य च, श्वसुरकुलस्य च परणीता सती क्षयंकरी भविष्यति । तस्मात् विचार्य कार्यं कर्तव्यं, मम वचने कश्चित्सन्देहो नाऽस्ति । राज्ञा समुद्रविजयेन नैमित्तिको विसृष्टस्तद्वचनं मनसि धृत्वा चिन्तातुरो बभूव । किं करिष्यामि, वसुदेवेन सिंहभूपतिर्बद्धः श्रूयते, जरासिन्धुः स्वपुत्रीं वसुदेवाय दास्यति । जीवयशा तु उभयकुलक्षयंकरीति नैमित्तिकेन निवेदिता, तदा किं कर्तव्यमिति चिन्तातुरः समुद्रविजयस्तिष्ठति । तावद्वसुदेवः सिंहं बद्ध्वा समुद्रविजयाऽभ्यर्णे समागतः सन् समुद्रविजयं सचिन्तं दृष्ट्वा चिन्तायाः कारणं पृष्टवान्—हे राजन् ! अहं सिंहं बद्ध्वा यशः समुपार्ज्य समागतः । भवांस्तु एतादृशः सचिन्तः कथं दृश्यते, तदा एकान्ते वसुदेवाय समुद्रविजयेन निवेदितम्—हे भ्रातः ! जरासिन्धुस्त्वां स्वकीयपुत्रीं जीवयशां दास्यति सा च उभयकुलक्षयकारिणी वर्तते तेनाऽहं चिन्तातुरोऽस्मि । तदा वसुदेवेन निवेदितम्—मया सिंहो न बद्धोऽस्ति किन्तु कंसेन बद्धोऽस्ति । तदा सुभद्रं वणिजं आहूय कंसस्योत्पत्तिं पृष्ट्वा उग्रसेनपुत्रं ज्ञात्वा नामाङ्कितमुद्रिकां लात्वा सिंहं भूपतिं गृहीत्वा वसुदेवः कंसाय जरासि-

दृष्ट्वा कसस्य लघुभ्राता अतिमुक्तक ससाराद् विरक्त सन् दीक्षा जग्राह । अथ वसुदेवस्य प्राग्भवस्वरूप कथ्यते—

वसुदेव प्राग्भवे एकस्मिन् ग्रामे कश्चिन्नन्दिषेणनाम्ना कुलपुत्रको बभूव। बालत्वे एव तस्य मातापितरौ मृतौ, वपुषा स कुरूप चतु शिरा, वृद्धोदरो, लघुनेत्र, दन्तुरो, लघुकर्ण मातुलगृहे वर्द्धितो यौवनावस्थाया कुरूपत्वात् सर्वाभि स्त्रीभि निन्द्यमानो हील्यमानश्च अनुक्रमेण मातुलस्याऽपि कन्याभि परित्यज्यमानो मरणाय कृतनिश्चय एकस्मिन् पर्वतशिखरे झम्पा कुर्वन् साधुना मरणान्निवार्य दीक्षा ग्राहित । ततश्च स नन्दिषेणसाधु सर्वसाधूना वैयावृत्तिं कुर्वन् स्वय च मासक्षमणपारण तप करोति, तदा इन्द्रेण प्रशसित, देव साधुद्वयरूप विधाय आगत, तत्रैकोऽतीसारी, अपरो लघु, तत्र अतीसारी वृद्ध साधुर्नन्दिषेणस्य स्कन्धे आरुह्य नन्दिषेणशरीर बृहन्नीतिप्रवाहखरण्टित कृत्वा बह्वीं च निर्भर्त्सना चकार, तथाऽपि नन्दिषेणोऽक्रोध तद्वैयावृत्यदत्तचित्तो बभूव । ततो देवेन एव कृतपरीक्षो वन्दित स्वापराध क्षामितश्च। एव नन्दिषेणसाधु बहु काल सयम प्रपाल्य प्रान्ते अनशन कृत्वा स्त्रीवल्लभोऽह जन्मान्तरे स्याम्, इति निदानवशात् वसुदेवत्वे उत्पन्नो नन्दिषेणजीव । वसुदेवस्तु साक्षात् कन्दर्प इव रूपवान्, परमसौभाग्यधर परममनोहर शौरीपुरे यत्र यत्र मार्ग यदा यदा भ्रमति तत्र तत्र तदा तदा स्त्रीणा वृन्द गृहकार्यं त्यक्त्वा वसुदेवस्य पृष्टे भ्रमति। गृहाणि शून्यानि मुञ्चति, शिशवो रुदन्ति, पतत घृतकुम्भान् त्यजन्ति,

पतयोऽपि ईर्षां कुर्वन्ति, परं स्त्रियो हि वसुदेवस्य रूपाकर्पिताः सत्यः किमपि न मन्यन्ते, वसुदेवश्च क्रीडार्थं एकवारं, द्विवारं, त्रिवारं वा रात्रौ वा दिवसे वा नगरे निस्सरति। स च यदा निस्सरति तदा पौरस्त्रिय एवमेव कुर्वन्ति, स्वभर्तृभिः निषिद्धा अपि न तिष्ठन्ति, गृहं शून्यं दृष्ट्वा चौराः प्रमुष्णन्ति। तदा सर्वैः लोकैः आगत्य वसुदेवस्य भ्रमणनिवारणाय समुद्रविजयो विज्ञप्तः। स्वामिन्! तव राज्ये वसतां अस्माकं कदाऽपि किमपि स्वप्नेऽपि दुःखं भयं वा नाऽऽसीत्। परं इदानीं वसुदेवकुमारो नगरमध्ये एकवारं, द्विवारं, त्रिवारं भ्रमति। राजकुमारत्वात् केनाऽपि निवारयितुं न शक्यते, नार्यस्तु तद्रूपमोहिता गृहाणि शून्यानि मुक्त्वा वसुदेवकुमारस्य पृष्ठे भ्रमन्ति, गृहाणि शून्यानि दृष्ट्वा चौरा मुष्णन्ति, तेन हेतुनाऽस्माकं कुत्रचित् अन्यत्र निवासाय स्थानं दातव्यं, इति अस्माकं विज्ञप्तिरस्ति। तदा समुद्रविजयो राजा हसित्वा पश्चलोकान् उवाच–इयं वार्ताऽस्ति अत्र का चिन्ता, यूयं स्वकीयगृहे यात, यथा भवतां सुखं भविष्यति तथा करिष्यामि। इत्युक्त्वा लोकान् विसर्जयामास। अत्रान्तरे वसुदेवो राज्ञः समुद्रविजयस्य पादौ नन्तुं समागतः, समुद्रविजयो वसुदेवं उत्सङ्गे आरोप्य शरीरं हस्तेन संस्पृश्य, उवाच–भो भ्रातः!

कुरु, विद्या अधीता च स्मर । वसुदेवोऽपि राज्ञ आदेश प्रमाणीकृत्य गृहे एव क्रीडति, नगरलोका अपि स्वस्था बभूवु । एवं तिष्ठत , उष्णकाल समागतोऽस्ति, एकदा राज्ञ समुद्रविजयस्य शरीरे विलेपनार्थं शिवादेव्याः चन्दन घर्षयित्वा कच्चोल्क भृत्वा दास्या हस्ते प्रहितमासीत् । अन्तराले वसुदेवेन दासीहस्ते वर्तुलक आच्छादित दृष्ट्वा पृष्टम्–किमस्ति तव हस्ते ? तदा दास्या उक्तम्–महाराज्ञ्या महाराजस्य शरीरे विलेपनार्थं चन्दन प्रहितमस्ति इति वसुदेव श्रुत्वा बलात्कारेण दास्या हस्ताद् गृहीत्वा स्वशरीरे प्रलिप्तवान्, तदा दासी रुष्टा प्राह–चेत् एतादृशो वर्तसे तदा गृहमध्ये कारागारे पतितोऽसि, कुमारोऽपि इति वाक्य श्रुत्वा हठात् पृष्टवान्, तदा सर्वा वार्ता निवेदिता । लोकास्तव पूत्कृतिं नृपाऽग्रे चक्रु । तस्मात् त्व राज्ञा भ्रमणान्निवार्य, गृहमध्ये रक्षितोऽसि इति श्रुत्वा वसुदेवोऽन्त - कोप कृत्वा मनसाऽऽलोच्य नगरलोकोपरि तथा नृपोपरि सामर्ष सन् मध्यरात्रे नगरात् एकाकी निःसृत्य एक अनाथ मृतक नगरप्रतोलीद्वारे प्रज्वाल्य कपाटे स्वरुधिरेण इति लिखित्वा–भो भो नगरलोका ! भ्रातु' सुखाय, भवता सुखाय अह चिताया प्रज्वलितोऽस्मि, भवद्भि सर्व सुखिभि भाव्य इति कृत्वा मार्गनान् अन्वेषकान् निषेध्य प्रचलितः, प्रायोऽपुण्यो मनुष्य सम्पूर्णेऽपि रिक्त ,पुण्यवतो मनुष्यस्य अरण्येऽपि नगरं भवति, अथ प्रभातसमये प्रतीहारेण प्रतोली यदा उद्घाटिता तदा मृतक प्रज्वलित दृष्ट्वा अक्षराणि वसुदेवस्य लिखितानि वीक्ष्य राज्ञोऽग्रे निवेदितम्–राजा आगत्य दृष्ट्वा वसुदेवस्य मरण ज्ञात्वा सर्वलोकै सहितः शोक चकार । राज्ञा समुद्रविजयेन वसुदेवस्य

पृष्ठे मरणस्य साहसं प्रारब्धम्, तदा लोकैः प्रधानामात्यैश्च सर्वैः महाग्रहं विधाय सिंहासने स्थापितः, राजाऽपि सशोकः सन् राजकार्यं चकार, अथ वसुदेवकुमारो गृहान्निर्गत्य प्राचीननिदानवशात् पुण्यफलविपाकात् यत्र यत्र जगाम तत्र तत्र दिव्यकन्यानां पाणिग्रहणं चकार । एवं विद्याधराणां तथा चतुर्वर्णानां रमणीयकन्यासमुदायं ७२ सहस्रं द्वाभ्यां ऊनं परणीतवान् । अस्मिन् अवसरे अरिष्टपुरे रोहकराज्ञः पुत्री रोहिणीनाम्नी, तस्याः स्वयम्वरः मिलितोऽस्ति, तत्र अनेके भूपालाः त्रिखण्डमध्यवर्तिनः जरासन्धभूपप्रमुखाः कन्यायाः पित्रा दूतान् सम्प्रेक्ष्य सम्प्रेक्ष्य आहूताः सन्ति । समस्ता यादवाः समुद्रविजयकंसप्रमुखास्तेऽप्यागताः सन्ति, तस्मिन् समये वसुदेवस्य रात्रौ स्वप्ने रोहिण्या प्रज्ञप्त्या विद्यया च आगत्य निवेदितम्–हे वसुदेव ! याहि रोहिण्याः स्वयंवरे, त्वां रोहिणी परिणेष्यति । एका अपरा कन्या च त्वां परिणेष्यति, एवं अद्यापि कन्याद्वयस्य तव प्राप्तिर्भाविनी । तस्मात् त्वं किं सुप्तोऽसि, प्रभाते त्वया रोहिण्याः स्वयंवरे गन्तव्यं मृदङ्गधारिणो रूपं विधाय मृदङ्गमध्ये एह्येहि कुरङ्गाक्षि! [illegible]

मग्नाना पङ्क्ती यथावृद्ध सर्वे राजान सिहासने स्थिता सन्ति। सर्वे राजकुमारा स्फारशृङ्गारधरा स्वकीयनामाङ्कितेषु उपविष्टास्तावत् रोहिणीराजकन्या षोडशशृङ्गाराणि शरीरे धृत्वा सखीभि परिवृता पुष्पमाला गृहीत्वा स्वयवरमण्डपे प्रविष्टा, तदा सर्वे भूपाला कन्याया दत्तदृष्टयो बभूवु चित्रलिखिता इव आसन्। अथ रोहिणी राजकन्या सती वर्तते। सा च स्वभर्तार विना अपरस्य राज्ञ सन्मुख न विलोकयति–यदा पश्यति तदा असती भवति, तदा वरस्य शुद्धि कथ भवति, प्रतीहारीहस्ते आदर्शोऽस्ति, तन्मध्ये राज्ञा रूप कुमार्यै दर्शयति, राज्ञा वश आचार गुण च श्रावयति। जरासधभूपादारभ्य सर्वेषा भूपाना यादवाना अन्येषामपि नानावशे समुत्पन्नाना प्रतीहार्या रूपाणि दर्शितानि, वशाचारगुणकुलानि श्रावितानि, पर कोऽपि राजा कन्यायाश्चित्ते न लगितः, कुलदेव्या वचन हृदये सधार्य मृदङ्गवादकरूपेण वसुदेव कुब्जाङ्ग एह्येहीति शब्द वादयन्त दृष्ट्वा तद्गले वरमाला रोहिणी चिक्षेप, तदा कुब्जो ननर्त, अहो! सर्वे भूपाला दौर्भाग्यदूषिता, अह सौभाग्यवान्, यत –सर्वेषु भूपेषु स्थितेषु एव कन्यया अह वृत, तदा सर्वे राजान रोहिण्यास्तत्स्वरूप दृष्ट्वा कन्योपरि क्रुद्धा, केचित् कन्याया पितर निन्दयामासु, केचित् कन्या निनिन्दु, केचित् ऊचु कन्याहन्म, केचित् ऊचु कन्याया जनक मारयाम, केचिदूचु कुब्जस्य पार्श्वात् वरमाला उद्दाल्य ग्रहीतव्या, अय कुब्जो व्यापाद्य इति परस्पर प्रोचु, यस्य सेवका कुब्जसमीपाद्वरमाला गृण्हन्ति, स राजा कन्या वृणुते, इति श्रुत्वा राज्ञा सेवका वरमालाग्रहणाय धाविता, अथ ये ये राज्ञा सेवका वरमालापाताय आगतास्ते सर्वे मृदङ्गेनाऽऽहत्य

भूमौ पातिता मूर्च्छां प्रापुः। ततस्तेषां सेवकानां भूपाः पश्चात् शस्त्राणि गृहीत्वा गृहीत्वा धाविताः, तदा वसुदेवेन विद्यावलेन निरायुधाः कृताः केचिन्मुण्डितश्मश्रुकूर्चिकाः, केचित् अर्द्धमुण्डितशिरसः, एवं विरूपा विहिताः, एकाकिना वसुदेवेन सर्वे विखिन्नीकृताः, तस्मिन् प्रस्तावे जरासंधभूपः समुद्रविजयसन्मुखं पश्यति स्म। तदा समुद्रविजयो राजा सन्नाहं परिधाय धनुर्बाणं गृहीत्वा युद्धाय उत्थितः, तदा वसुदेवेन चिन्तितं–अयं समुद्रविजयो राजा मम वृहद्भ्राता पितुः स्थाने, अनेन युद्धं कर्तुं न युक्तं, अथ स्वरूपमपि प्रकटयामि वहुकालं प्रच्छन्नः स्थितः। प्रकटीभावेन विना संग्रामोऽपि न स्थास्यति इति विमृश्य कुब्जरूपं परिहार्य मृदङ्गं त्यक्त्वा वसुदेवः स्वाभाविकं परमसुन्दरं मौलं रूपं विधाय धनुर्गृहीत्वा एकं स्वनामकं वाणं समुद्रविजयाय चिक्षेप। तस्य वाणस्य मध्ये वसुदेवः प्रणमतीति वर्णाः स्वर्णेन लिखिताः सन्ति, समुद्रविजयो वाणाऽक्षराणि वाचयित्वा मनसि विस्मयं चकार, वसुदेवे मृते सति कियन्ति वर्षाणि ययुः, कुतोऽयं वसुदेवः कश्चिद् इन्द्रजालिकविद्यावान् मा भूत्, मामपि विगोपयिष्यति इति विमृश्य यावत् संशयापन्नोऽभूत् तावद्वसुदेवः समागत्य समुद्रविजयस्य पादयोः पपात। समुद्रविजयोऽपि वसुदेवमुपलक्ष्य 'पॅ र्णह' यः सञ्जातः जरासंधप्र[illegible]ाः सर्वे [illegible]पालाः प्रसन्नाः सञ्जाताः, सर्वैरुक्तं धन्या इयं कन्या, कथं अनया वसुदेवो-

द्रविजयादीना पुरतो वसुदेव उक्तवान्। एकोन ७२ सहस्रकन्या एकत्रीकृत्य विमान भृत्वा गृह आगत', ततो वसुदेव कसेन मित्रस्नेहेन मथुराया आनीतः, तथा देवकनृपस्य पुत्री देवकी वसुदेवाय परिणायितु समानीताऽस्ति। तत्रैव मथुराया उभावपि कस–वसुदेवौ स्नेहेन एकत्र तिष्ठत, देवकी जीवयशासार्द्ध क्रीडते। जीवयशा तु पितृगर्वेण उन्मत्ताऽस्ति, एकदा देवक्या विवाहे जीवयशया मद्यपान कृतमस्ति, देवकीं स्वस्कन्धे आरोप्य नर्त्तति, तस्मिन् समये कसस्य लघु भ्राता अतिमुक्तकनामा साधुर्विहरन् कसगृह आगतो मदोन्मत्तया जीवयशया दृष्ट, सा धावित्वा साधोः कण्ठे लग्ना सम्यक् कृत देवर! अवसरे आगतोऽसि। एका राजकन्या त्वा परिणाययिष्यामि, तदा साधुना तस्याः सकाशात् आत्मान मोचयितु ता भापयितु इत्यूचे–अग्रेतन साधु असाधु वा किमपि न विचारितम्। अरे मूर्खे! कि नर्तसे या त्वया स्कन्धे उत्पाटिताऽस्ति, तस्या सप्तमो गर्भ तव भर्तु तव पितुश्च हन्ता भावी, इति साधुवचन श्रुत्वा तया अतिमुक्तकसाधुर्मुक्त। साधुरन्यत्र जगाम। जीवयशा मनसि शङ्किता भीता नान्यथा ऋषिभाषित इति विचिन्त्य कसस्याऽग्रे सर्व साधुवचन एकान्ते प्रोक्तम्। भर्त्रा कसेनाऽपि सत्य मानित तद्वचन अलीककरणार्थ स्वजीवितरक्षणार्थं च जलात् पूर्वं पालिर्बन्धनीयेति विमृश्य यावत् इद रहस्य कोऽपि न जानाति तावदत्र प्रतीकारः करणीय इति विमृश्य एकदा वसुदेव सन्तुष्ट दृष्ट्वा एकान्ते कस प्रति इति वदन्तम्–हे कस! अह सन्तुष्टोऽस्मि त्व यद् याचयेस्तत्तुभ्य ददामि, त्व मार्गय तदा कसोऽवादीत्–भो मित्र! चेत् त्व तुष्टोऽसि तदा देवक्या गर्भसप्तक

मह्यं देयं पश्चाद् वचनान्। न चलनीयम् वसुदेवेन सरलचित्तेन मानितं, प्रदत्ताः मया देवक्याः सप्तगर्भास्तुभ्यं मदीयवचनं निश्चलं, गृहे चागत्य वसुदेवेन देवक्याः निवेदितं तदा च वसुदेवाय अतिमुक्तकमुनिवचनं देवक्या निरूपितं, सप्तगर्भान् कंसो हनिष्यति, पश्चात्तापस्तु कृतः, परं यद् वचनं जल्पितं तद् जल्पितमेव, सत्पुरुषाणां ए- वचनं तस्माद्विचार्य एव चतुरैर्वक्तव्यं, यो विचार्य न वदति तस्य शोको यावज्जीवं न याति, अत्र वसुदेवस्यैव दृष्टान्तो ज्ञेयः, अथ तस्मिन्नवसरे भद्दिलपुरे नागनामा एकः श्रेष्ठी वसति। तद्भार्या सुलसा, सा निन्दू वर्तते। मृतं अप प्रसूते, तया हरिणेगमेषीदेव आराधितः, स देवस्तृतीये उपवासे प्रकटो जातः, देवेनोक्तं यदर्थं स्मृतः स चार्थो ममाग्रे निवेद्यः। तदा सुलसया प्रोक्तम्—हे स्वामिन्! मम निन्दूदोषं निवारय, जीवतः पुत्रान् प्रसवामि तथा कुरु, तद देवेनोक्तम्—अत्र कर्म प्रमाणं अहं कर्म दूरीकर्तुं न समर्थः, परं पुत्रस्येच्छां तव पूरयिष्यामि, यथा कोऽपि न ज्ञास्यति तथा करिष्यामि, मथुरायां देवक्याः षड् गर्भास्तुभ्यं दास्यामि, तव मृतपुत्रान् देवक्यै दास्यामि इत्युक्त्वा देवो गतः, दैवसंयोगात् उभयोरपि गर्भाधानसमयः समकाले सञ्जायते। अथ देवक्याः सुलसायाश्च समकालं गर्भो भवति। समकाल एव जन्म भवति, हरिणेगमेषीदेवः जीवन्तं देवक्याः पुत्रं सुलसायाः पार्श्वे म ति

सार्यै हरिणेगमेषिणा अर्पिता , सुलसाया षड् मृता सुता कंसेन हता , देवक्या हि प्राग्भवे सपत्न्या सप्त रत्नानि चोरितानि आसन्, सपत्नीं रुदतीं दृष्ट्वा एकम् अमूल्य रत्न कृपया पुनर्दत्तमासीत्, तेन देवक्या षड् पुत्रा अन्यत्र वर्द्धिता , तेषा नामानि—अनीकयशा १ अनन्तसेन २ विजितसेन ३ निहितारि ४ देवयशा ५ शत्रुसेन ६ अथ सप्तमो गर्भ सप्तभि स्वप्नै सूचित पञ्चमदेवलोकाच्च्युत्वा देवक्या उदरे उत्पन्न । कंसस्य सेवका गर्भग्रहणार्थं तिष्ठन्ति । देवक्या च वसुदेवाय निवेदितम्—स्वामिन्! केनचिद् अन्योपायेन अय उत्तमगर्भो रक्षणीय अत्राऽर्थे असत्यमपि भाषणीयम् इति देवक्या• वचन श्रुत्वा, देवक्या परिणयनसमये नन्दगोप यशोदा च उभौ दम्पती देवकराज्ञा देवकीजनकेन दायजेन वसुदेवाय दत्तौ स्त , यशोदाया अपि गर्भो जातोऽस्ति, यस्मिन् समये देवक्या कृष्णः पुत्रोऽभूत् । श्यामाङ्ग दृष्ट्वा कृष्णकृष्णेत्यभिवादित , तस्मिन् एव समये यशोदाया पुत्री अभूत्, कंसस्य सेवका कृष्णस्य अङ्गरक्षकै देवै निद्रया घूर्णिता कृता , तदा कृष्ण लात्वा वसुदेव प्रच्छन्नतया आद्यमथुरातो निर्गच्छन् प्रतोलीदेशे काष्ठपञ्जरे प्रक्षिप्त उग्रसेन त बाल दर्शयित्वा तव काष्ठपञ्जरभञ्जकोऽय बालो भावीत्युक्त्वा यमुना उल्लङ्घ्य, कृष्णस्य अङ्गरक्षका देवा सार्थे वर्तन्ते, तैरेव देवै प्रतोलीकपाटौ उद्घाटितौ, एव प्रकारेण द्वारान् निर्गत्य तटस्थस्य नन्दगोपस्य गृहे गत्वा यशोदायै समर्पयामास । यशोदायास्तत्कालजनिता पुत्रीं लात्वा गृहे आगत्य देवक्या पार्श्वे मुमोच, तावत् प्राहरिका जागरिता , तै पृष्ट च देवक्या किं अपत्यमभूत्? तदा वसुदेवेन यशोदाया पुत्री कंसाय अर्पिता, कंसेन ता कन्या

दृष्ट्वा तस्याः एकनासां छित्वा पश्चादर्पिता। शिवशासने इत्युक्तमस्ति—"सा कन्याऽपि शिलायां आस्फाल्य हता, सा विद्युद्बभूव इति कृत्वा कंसो निश्चिन्तो बभूव"। वसुदेवोऽपि कृष्णस्य भलामनिकां बह्वीं नन्दाय ददौ। कृष्णो यशोदया पाल्यमानः सुखेन वर्द्धते। अथ कृष्णस्य विलोकनाय पर्वमिषं कृत्वा पक्षे पक्षे, मासे मासे यशोदागृहे गोपूजनवत्स-द्वादशीगोत्रजादिपर्वमिषेण कृष्णं विलोकयति। उत्सङ्गे स्थापयति, स्तन्यं पाययति, एवं कृष्णं क्रीडयित्वा गृहे आयाति, वसुदेवो देवकीं निवारयति, हे प्रिये! त्वया गोकुले भूयो भूयो न गन्तव्यं, चेत् कंसो ज्ञास्यति तदा किञ्चित् उत्पातं करिष्यति। अथ कृष्णो यदा सप्ताष्टवार्षिको जातः। तदा कलाभ्यासार्थं रोहिण्याः पुत्रो बलदेवः कंसेन अदृष्टः, कृष्णस्य पार्श्वे रक्षितः, बलदेवाय सर्वं कृष्णस्य गुप्तरक्षणं निवेदितमस्ति। अथ उभौ बलकृष्णौ नन्दगोपगृहे तिष्ठतः। कृष्णं बलो विद्यां पाठयति, कलां शिक्षयति। एवं कृष्णश्चतुर्दशवार्षिको जातः। अथ रामकृष्णौ गोपालैः सार्धं गानं कुरुतः, नृत्यं कुरुतः, नीलपीताम्बरधरौ, कृष्णो मस्तके मयूरपिच्छं धारयति, मोरलीं वादयति, गोपीभिः सह गानं करोति, एवं सर्वस्मिन् वासरे क्रीडां कृत्वा संध्यासमये गृहं आगतः। अत्रान्तरे एकदा कंसेन एकनासा कन्या दृष्टा। मनसि दूनो जातः, एकान्ते एको निमित्ती पृष्टः। भो निमित्तिन्! साधुवचनं सत्यं वाऽसत्यं वा मद्वैरी कश्चिदस्ति, मृतो वा, तदा नैमित्तिको निमित्तं दृष्ट्वाऽवादीत्, तव शत्रुः कुत्रचिद् वर्धते, मृतो नास्ति, यः कालीयनागं वश्यमानेष्यति, केशीनामकं अश्वं दमिष्यति, खरमेषौ हनिष्यति अरिष्टना [illegible]

ष्यति, चाणूरमल्ल मौष्टिकमल्ल मल्लाना अक्षवाटे हनिष्यति, नगरप्रतोलीद्वारे चम्पोत्तर–पद्मोत्तरगजौ हनिष्यति, स एव तव हन्ता ज्ञेय । एतैरभिज्ञानै त्वया स्वकीयशत्रुरुपलक्ष्य । एव निमित्तिकवचन श्रुत्वा निमित्तिक विसर्ज्य कसस्तद्दर्शनार्थं उपाय चिन्तयामास । अथ कसेन उद्घोषणा दत्ता–य सारङ्गधनुरारोपयति त अह सत्यभामा मम भगिनीं पाणिं ग्राहयामि, इति उद्घोषणा श्रुत्वा स्थानस्थानस्था भूपा आयान्ति । तस्मिन् अवसरे एको वसुदेवस्य पुत्रोऽनादृष्टि वलिष्ठ सोऽपि धनुरारोहणाय आगच्छन् सध्यासमये गोकुले निवास गृहीतवान् । तदा वलभद्रेण उपलक्ष्य वह्वी सेवा कृता, प्रात समये वलभद्र अनादृष्टिरवादीत्–अस्माक एक कश्चिन्मार्गदर्शको देय , यो गोकुलस्य मार्गे मथुरा दर्शयित्वा पश्चादायाति, इत्युक्ते सति अनादृष्टिसार्थे कृष्णो मार्गदर्शनाय वलभद्रेण प्रेषित , कृष्णोऽपि वलभद्रस्य वचन प्रमाणीकृत्य, अनादृष्टिं प्रेषयितु चलित । मार्गे गच्छतोऽनादृष्टे रथो वृक्षान्तरे क्षुभित , अनादृष्टि रथ निष्कासयितुमशक्त दृष्ट्वा कृष्णेन लत्ताप्रहारेण उभयो पार्श्वयोरुभौ वृक्षौ उन्मूल्य रथश्चालित , तदा तद्वल अनादृष्टि दृष्ट्वा रथ आरोप्य मथुराया ययौ, तत्र च यदा अनादृष्टि यावत् सारङ्गधनुरारोहयितु गृह्णाति, करौ प्रसारयति तावद्देवप्रभावात् पश्चात् पपात । अनादृष्टिं पतन्त दृष्ट्वा सर्वे हास्य चक्रु । कृष्णस्तु अनादृष्टेर्हास्य दृष्ट्वा धनुर्गृहीत्वा लीलया आरोपयामास, सत्यभामया पार्श्वस्थया दर्शनेन वृत , तदा च वसुदेव अनादृष्टेरुपरि क्रोध चकार । त्वया गोकुलात् किमर्थं कृष्ण आनीत ? याहि एन गोकुले मुञ्च, तदा कृष्णो गोकुले वसुदेवेन अनादृष्टि प्रच्छन्न रहस्य कृष्णस्य रक्षण-

मुक्त्वा मोचितः। एतावत्कालं यावत् हरिरेवं न जानाति वलभद्रो मद्भ्राताऽस्ति । अथ कृष्णः षोडशवार्षिको जातः, तदा वलभद्रो कृष्णं प्रति सर्वं संवन्धं ज्ञापयितुमिच्छति। अस्मिन्नवसरे कंसेन केशी अश्वः, खरो मेषश्च अरिष्टनामा वलीवर्दश्च एते सर्वे मुक्ता गोकुले समागताः, सर्वत्र उपद्रवं कुर्वतस्तान् दृष्ट्वा कृष्णो जघान। अथ च तस्मिन्नवसरे मथुरायां कंसेन मल्लाक्षवाटः मण्डितोऽस्ति, सर्वतो मल्लाः समाहूतास्सन्ति। द्वौ महामल्लौ चाणूरमौष्टिकाख्यौ स्तः। कंसो जानाति अहं एकवारं शत्रुं विलोकयामि। यदा च शार्ङ्गं धनुरारोपितस्तदा तु सम्यग् न दृष्टः, त्वरितं गतः, अथ येन केनचित् प्रकारेण तं मारयामि, कीदृशोऽस्तीति पश्यामि, एवं ज्ञात्वा मल्लाक्षवाटः सज्जितोऽस्ति, तत्र सर्वान् स्वसेवकान् आहूय कंसेन स्वरक्षार्थं ते स्थापिताः सन्ति, तदा यादवैरपि कंसस्य छलं ज्ञात्वा एकस्मिन्नेव पार्श्वे संमील्य सभायां स्थीयते स्म, अथ च मल्लयुद्धकौतूहलं मथुरायां श्रुत्वा कृष्णो वलभद्रं प्राह-(वलभद्रेण कृष्णः पाठितोऽस्ति, वयसा वृद्धोऽस्ति वलभद्रः, तेन हेतुना कृष्णः वलभद्रस्य विनयं कृत्वा वदति)-हे स्वामिन्! अद्य मथुरायां गत्वा मल्लयुद्धकौतुहलं विलोक्यते। तदा रामोऽप्याह-वरं, वलभद्रेण ज्ञातं, मथुरायां यदा यास्यावस्तदा कंसेन सहयुद्धं चेद्भवेत्तर्हि कृष्णं प्रति स्ववार्तां ज्ञापयामि, अयं अवसरोऽस्ति इति ज्ञात्त्वा वलभद्रो यशोदामाह-हे यशोदे! उष्णजलं स्नानार्थं अस्माकं देहि, येन स्नानं कृत्वा वयं मथुरायां व्रजामः, तदा यशोदया गृहकार्यव्यग्रतया वलभद्रवचनं न अवधारितं, वलभद्रो रु[illegible] । कथं रे यशोदे! तव [illegible]सीत्वं विस्[illegible]तं म[illegible]भ्रातरं [illegible]ष्णं [illegible]

त्वया न अवधार्यते इत्युक्त्वा कृष्ण गृहीत्वा हे भ्रात ! अग्रे गन्तव्य, यमुनाया स्नान कृत्वा मथुराया यास्याम । कृष्णस्तु बलभद्रवाक्याद् दून सञ्जात , तदा अग्रे मार्गमध्ये गच्छता रामेण सर्व–षड्भ्रातृनघात् कसभयात् यशोदा–नन्दयो गृहे वसनं स्वस्य भ्रातृत्व पृथग् जननीत्व च कृष्णाय निवेदित, अह तव रक्षार्थं विद्याभ्यासार्थं पित्रा वसुदेवेन रक्षितोऽस्मि, इति श्रुत्वा कृष्ण प्रतिज्ञां चकार, तदाऽह कृष्णो यदा अद्यैव षण्णा भ्रातृणा वैर गृह्णामि । कस आच्छोटयामि, इति कृत्वा मार्गे यमुनाया कालीयहृदे कालिनागस्य वक्र विद्धा मध्ये कमल प्रक्षिप्य उपरि आरुह्य अश्ववत् कृष्णो वाहयामास, तत्स्वरूप दृष्ट्वा मथुराया सर्वैं लोकै कससहितै श्रुत अद्य नन्दपुत्रेण कालियनागो दमित , तावच्च रामकृष्णौ गोपवृन्देन सहितौ आगच्छन्तौ नगरद्वारे चम्पोत्तर–पद्मोत्तरगजाभ्या रुद्धौ तदा गोपाला सर्वेऽपि त्रस्ताः राम–कृष्णाभ्या उभौ गजौ दन्ताभ्या व्यापादितौ, तौ हत्वा चाऽग्रे मथुराया मध्ये भूत्वा मल्लाक्षवाटे समागतौ रामकृष्णौ तत्र एक भूपाल मञ्चात् निपात्य तत्र स्थितौ, तदा रामेण कृष्णाय स्ववर्गो दर्शित॰, कसोऽपि सगर्वो दर्शित कसेनाऽपि कृष्ण–बलभद्रौ दृष्ट्वा चाणूरमौष्टिकमल्लौ युद्धाय सज्जीकृतौ, अनुक्रमेण ताभ्यां सह युद्ध कृत्वा कृष्णेन चाणूरमल्लो मुष्टिना हत॰, बलभद्रेण मुष्टिकमल्लो व्यापादित॰, तत्समये अय श्लोक –

दामोदरकराघातविह्वलीकृतचेतसा । दृष्ट चाणूरमल्लेन शतचन्द्र नभस्तलम् ॥ १ ॥

उभयोर्मल्लयो वध दृष्ट्वा कसो रुष्ट , भो ! एतौ कृष्णसर्पौ केन पोषितौ? । भो सेवका ! यूय व्रजत, नन्द यशोदा

वङ्ग्रा आनय, यथा तथा तयोर्यन्त्रनिष्पीडनं करोमि, यावत् कंस एवं वदति तावदेव कृष्णः कूर्दयित्वा मम पण्णां भ्रातॄणां वैरं गृह्णामि, इत्युक्त्वा कंसस्य केशान् आकृष्य मञ्चान्निष्पात्य मुष्टिप्रहारेण, पादप्रहारेण च कंसं जघान, कंसो मृत्वा नरकं गतः। तदैव यादवाः सर्वेऽप्येकत्रीभूय उग्रसेनं काष्ठपञ्जरान्निकाश्य सभाया स्थापयामासुः। तदा सर्वैः लोकैरुपलक्षितौ राम–कृष्णौ वसुदेवपुत्रौ, उग्रसेनभूपेन तदैव कृष्णाय सत्यभामा परिणायिता। कृष्णः षोडशवार्षिकः, सत्यभामा त्रिशतवार्षिका। अथ जरासन्धोः प्रभुत्वं ज्ञात्वा, आत्मीयज्ञातीयं च कंसं ज्ञात्वा यादवाः कंसस्य प्रेतक्रियार्थे जीवयशां पप्रच्छुः, कंसस्य दाहं दद्मः, तदा जीवयशा रुष्टा वदति, बहूना यादवानां दाहो भविष्यति, यदि बलभद्रकृष्णयोर्दाहः कंसस्य सार्थे भवति, तदा भव्यं, तदाऽहं जलाञ्जलिं दद्मि, तदा कृष्णेन निर्भर्त्सिता सती, ततो निर्गत्य पितुः नगरं राजगृहं जरासन्धसमीपे गता, उद्घाटितमस्तका तत्र गत्वा रुरोद, त्वयि जीवति तव जामाता एवं हतः, यादवाः अतीव उन्मत्ताः सञ्जाताः, जरासन्धोऽपि इति श्रुत्वा वत्से ! धीरा भव यज्जातं तत्तु जातं, परं यादवा मम अपराधिनं कृष्णं तथा बलभद्रं चेन्मम समर्पयिष्यन्ति, तदैव मम देशेऽत्र स्थास्यन्ति, नो चेत् सर्वेषां यादवानां क्षयं करिष्यामीत्युक्त्वा जीवयशायै धीरत्वं दत्वा एकः सोमाख्यः सामन्तोऽस्ति, तं यादवानां समीपे प्रहितवान्, स चागत्य समुद्रविजयादीन् प्राह–भो भोः समुद्रविजयाद्या यादवा यद्भाव्यं तज्जातं परं द्वौ गोपालौ भवद्दामयोर्यशोदा–नन्दयोः [illegible] राम–[illegible]ष्णौ [illegible] मत्सार्थे जरासन्ध पतये भवद्भिः प्रेषितव्यौ तयोरर्थे भ[illegible] ल-

क्षयो न विधेय , तौ जरासन्धभूपतेरपराधिनौ स्त , यदा च तौ भवत्पुत्रौ तथाऽपि जरासन्धनृपतये दातव्यौ इति श्रुत्वा समुद्रविजयोऽवादीत्, भो सोमारय ! एतादृशौ गुणवन्तौ बलवन्तौ पुत्रौ हननाय दत्त्वा वय वृद्धा कियत्काल जीविष्याम , यद्भाव्य तद्भविष्यति । तदा च राम–कृष्णौ ऊचतु –भो सोमारय ! त्व पितु सकाशात् पुत्रौ मार्गयन् न लज्जसे ? । अथ च मया तु पण्णा भ्रातृणा वैरमध्ये एकस्य भ्रातुर्वैरेण कसो हतोऽस्ति, पञ्चाना तु भ्रातृणा वैर तिष्ठत्येव, त्व चेत्स्वस्य भव्य वाञ्छति तदा व्रज, नो चेत् फल दर्शयिष्यामि, यदा सोमारय सामन्त कृष्णेन भाषितस्तदा स गत , यादवा मनसि शङ्किता क्रोष्टिकनैमित्तिक पप्रच्छु –भो निमित्तिन् ! अस्माक कस्या दिश सकाशात् जयोऽस्ति, ता दिश दर्शय, तदा नैमित्तिको निमित्त दृष्ट्वाऽवदत्–भो यादवा! भवता कुले एतौ राम–कृष्णौ महापुरुषौ स्त , कृष्णस्य प्रभुत्व ददत, अथ च यूय पश्चिमाया व्रजत यत्र समुद्रतटे सत्यभामा द्वौ पुत्रौ युगलतया जनयिष्यति तत्रैव स्थातव्य तत्र भवता वृद्धि भवित्री, अत्र न स्थातव्य, एव श्रुत्वा यादवा शौर्यपुरात् ११ कुलकोटिप्रमाणा श्रीसमुद्रविजयप्रभृतयो निस्सृता मथुरानगरीत सप्तकुलकोटिप्रमाणाः यादवा उग्रसेनप्रमुखा निस्सृता , एव सर्वे १८ कुलकोटिप्रमाणा यादवा एकत्र मिलित्वा सौराष्ट्रदेश प्रति सकुटुम्बा प्रचलिता , अथ सोमारयोऽपि नृप सर्व स्वरूप जरासन्धनृपतये उक्तवान्, जरासन्धोऽपि यात्राभेरीं दापयित्वा यादवानामुपरि यदा चलति तावत्कालकुमारा सहदेवजवनप्रमुखा पुत्रा जरासन्ध निवार्य पितुरग्रे एतादृश पण

कृत्वा, तदा कालोऽहं त्वदीयः पुत्रः यदि गोपालाः यादवा यत्र यान्ति, तत्र गत्वा तान् हन्मि, यद्याकाशे यान्ति त
निःसरणीं स्थापयामि, यदि भूमौ प्रविशन्ति तदा खनित्वा हन्मि, पानीयमध्ये प्रविशन्ति तदाऽगस्तीभूय शोपया
अथवा जालं मुक्त्वा वन्धयामि, यद्यग्नौ प्रविशन्ति तदाऽहमपि अग्नौ झम्पां दत्वा प्रविश्य तान् हन्मि, इति प्र
कृत्वा पञ्चशतभ्रातृभिः सहितः कालकुमारः शस्त्राणि धृत्वा पितुः पादयोर्लगित्वा स्वभगिनीं प्रति उवाच–हे भगिनि
यदि यादवानां क्षयं कृत्वा भगिनीपतेः वैरं लात्वा आयामि, तदाऽहं तव वन्धुः इत्युक्त्वा यावद् व्रजति तावद्भगि
आशीर्वादं ददौ त्वया मर्तव्यं परं यादवानां क्षयः कर्तव्यः, प्रायः यादृशं भाव्यं भवति तादृशं एव वचः निस्सरति
अथ कालकुमारः सेनां लात्वा स्ववन्धुभिः सहितः अच्छिन्नप्रयाणैर्यादवानां पृष्ठे चलितः, यादवाश्च शनैः शनैः व्रज •
कालकुमारस्य यादवानां च यावत् एकप्रयाणस्यान्तरं स्थितम्। अथ च यादवानां कुले एते उत्तमपुरुषाः सन्ति
श्रीनेमिस्तीर्थङ्करः, कृष्णो वासुदेवः, रामो वलदेवः, अन्येऽपि वहवस्तद्भवसिद्धास्तेपां पुण्याकर्षिता कुलदेवी समागः
समागत्य तयोः कालकुमारसैन्ययादवयोरन्तराले पर्वतं रचयामास। तस्य पर्वतस्य घट्टिकाऽन्तराले अग्नि
दृश्यते, अग्निचितायाः पार्श्वे स्थविरारूपेण रुरोद, तावत्तत्र कालकुमारः आगत्य स्थविरां पप्रच्छ–हे स्थविरे! का
चिता? के चात्र ज्वलन्तो दृश्यन्ते तदा यादवानां कुलदेवी कालकुमारं छलयितुं रुदती, उवाच–हे वत्स! काल
मारभया यादवाः ... : सर्वेऽप्यत्र चितायां प्रज्वलिताः एकोऽपि न उ रितः मम कोऽ से ...

सेनाऽद्द अपि प्रविशामीत्युक्त्वा स्थविराऽपि ज्वलने प्रविवेश। कालकुमारो देवच्छलात् व्यामोहित सन् पूर्वस्ववाक्य स्मरन् प्रतिज्ञावशात् अन्यैरपि बहुभि सामन्तै सहित कतिभिर्भ्रातृभिरपि सहित खड्ग निष्कास्य, अग्नौ प्रविष्ट, स च भस्मीबभूव। प्रात सर्वे केचित् शेषा लोका ता देवमाया ज्ञात्वा पश्चात् ययु । यादवाश्च प्रमुदिता सन्त, पश्चिमसमुद्रतटे आगता, तदा च सत्यभामया भानुभामरनामक पुत्रयुगल प्रसूतम्। निमित्तिकवचनात्तत्रैव यादवैः स्थित, कृष्णेन उपवासत्रय कृत्वा सुस्थितनामा लवणसमुद्राऽधिप आराधि, स च आगतस्तदा कृष्ण स्वनिवासाय स्थान ययाचे। तदा सुस्थितोऽवादीत्—इन्द्राज्ञया दास्यामि। इन्द्र पृष्टवान्—तदा इन्द्रेण धनद प्रेष्य, सुस्थितसमीपात् द्वादशयोजन यावत् पानीय सघृत तत्र धनदेन द्वारिकानाम्नीं पुरीं वासयित्वा अष्टादशहस्तोन्नतेन द्वादशहस्तपृथुलेन नवहस्तपृथिव्या स्थितेन सौवर्णमयेन रत्नमयकपिशीर्षेण खातिकायुक्तेन देववृक्षवाटिकासहितेन वप्रेण वेष्टिता द्वारिका साक्षात् धनदपुरीसदृशीं धनददेवो वासवाज्ञया कृष्णाय ददौ। तत्र द्वारिकाया अन्तराले कृष्णस्य गृह सप्तभूमिकं कल्पवृक्षवाटिकायुक्त तस्य पार्श्वे समुद्रविजयादीना दशाना गृहाणि, अपरस्मिन् पार्श्वे उग्रसेनस्य गृह, तस्य पार्श्वे बन्धूना गृहाणि त्रिभूमिकानि सर्वाणि गृहाणि त्रिदिश यावद् धनधान्यवस्त्रालङ्कारैर्भृत्वा समर्प्य धनद स्वस्थाने ययौ। तत्र यादवा सुख वसन्ति। ५० वर्षाणा मध्ये अष्टादशकुलकोटीना ५६ षट्पञ्चाशतकुलकोटी जाता, यादवाना तत्र तिष्ठता एतादृशी वृद्धिर्बभूव। अत्रान्तरे व्यवहारिणा गमनागमनात् राजगृहे जरासन्धस्य 'यादवा द्वारिकाया सुखिन तिष्ठन्ति'

इति शुद्धिः श्रुता, तदा जरासन्धः कटकं लात्वा युद्धाय चलितः। अस्मिन् प्रस्तावे नारदऋषिः जरासन्धसेनां कृष्णस्योपरि व्रजन्तीं ज्ञात्वा द्वारिकायां तावद् गत्वा कृष्णाय शुद्धिं ददौ। कृष्णोऽपि सैन्यं संमील्य पाटलपञ्चासराग्रामं यावत्, उभयोः कृष्ण—जरासन्धयोः कटकं एकयोजनांतराले स्थितं। परस्परं युद्धं लग्नं, लक्षशो मनुष्या मृताः, ततो युद्धे कृष्णं अजेयं मत्वा जरासन्धभूपेन जरा विद्या मुक्ता, तया कृष्णस्य सैन्यं रुधिरं वमत् भूमौ पपात। ततः श्रीनेमिनाथवचनेन श्रीकृष्णेन उपवासत्रयं कृत्वा पद्मावती आराधिता। तया प्रत्यक्षीभूय धरणेन्द्रस्य देवालयात्, भावितीर्थंकरस्य श्रीपार्श्वनाथस्य प्रतिमा आनीय दत्ता। तदा मङ्गलनिमित्तहृष्टेन कृष्णेन शङ्खो वादितः तत्रैव स्थाने बिम्बं स्थापितम्। शङ्खपूरणात् शङ्खेश्वरा इति तीर्थं जातम्। पुनः श्रीनेमिनाथेन इन्द्रेण मातलिसारथिना समं मुक्तो यो रथः तमारुह्य शङ्खनाद कृतस्तेन जरासन्धसैन्यं निष्प्रयासं जातम्। ततो दिनत्रयं श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथप्रतिमास्नात्रोदकेन श्रीकृष्णस्य सैन सज्जं जातम्। पुनर्जरासन्धेन कृष्णाय स्वकीयं चक्रं मुक्तम्। परं न प्रभवितं ततस्तदेव चक्रं गृहीत्वा कृष्णेन मुक्तम् तेन जरासन्धमस्तकं च्छिन्नं, मृतो जरासन्धः। देवैः कृष्णस्य उपरि पुष्पवृष्टिं कृत्वा उच्चैः प्रोक्तम्। भो भोः श्रीकृष्ण नवमो वासुदेवो जातः। अथ एनमेव सर्वेऽप्याश्रयध्वम्। ततः सर्वमपि जरासन्धसैन्यं श्रीकृणस्य मिलितम्। अ

अथ श्रीवासुदेव' सुखेन द्वारिकाया राज्य करोति, श्रीनेमिकुमार आबालब्रह्मचारी यौवनवय प्राप्तस्तदा माता श्रीशिवया देव्या उक्त'–हे वत्स! अस्माक हर्ष उत्पादय, एककन्या परिणीय मत्पादयोर्वधू नामय, तदा श्रीनेमिकुमार उवाच–हे मात । यदाऽह मद्योग्या कन्या विलोकयिष्यामि तदा परिणेष्यामि, एवमुक्त्वा मातर हर्षयति, अस्मिन्नवसरे कृष्णस्यायुधशालाया नेमिकुमार' पाञ्चजन्य शख पूरयामास। तस्य शब्देन हस्तिनो निर्मदा बभूवु, शृङ्खला त्रोटयित्वा भ्रेमु । चक्र भ्रामित, शार्ङ्ग धनुरारोपित, टङ्कार चकार, सर्वे लोका भीता शङ्खशब्द धनुष्टङ्कार श्रुत्वा, नादेन विश्व वधिर जात, धरा धडहडिता, नगरी च प्रचकम्पे, पर्वता सञ्चेलु, समुद्रा उच्छलिता, दिग्गजाः त्रास प्रापु, यादवा मूर्च्छिता इव जाता, ब्रह्माण्ड भयविह्वल जात, कृष्णश्चेतसि चकम्पे । किं नवीनो वासुदेवोऽवतीर्ण, यदा नेमिकुमार एतादृशो बलवान् तदा राज्या ऽधिपोऽय भविता, तदा बलभद्र उवाच–हे भ्रात ? मा भय कुरु, एकामपि भार्यां न परिणयति, एतादृशो वीतराग किमर्थ तव राज्य गृह्णाति, तदा आकाशवाण्यपि बभूव —

यो राज्य न समीहते गजघटाटङ्काररसराजित, नैवाकाङ्क्षति चारुचन्द्रवदना लीलावतीं योऽङ्गनाम् ।
य ससारमहासमुद्रमथने भावी च मन्थाचल., सोऽय नेमिजिनेश्वरो विजयते योगीन्द्रचूडामणि' ॥ १ ॥

अथ श्रीनेमिकुमार, स्वकीयाऽवसरे दीक्षा लास्यति, तदा कृष्णो हर्षित । तदा नेमिनाथोऽपि तत्राऽऽजगाम,

कृष्णः पप्रच्छ–भो भ्रातः! शङ्खो भवता पूरितः? तदा नेमिस्वामिना प्रोक्तम्–भो भ्रातः! मयैव लीलया पूरितः। कृष्णेन पुनरपि प्रोक्तम्–आगम्यतां मल्लयुद्धेन बलस्य परीक्षा क्रियते। आवयोर्मध्ये कोऽधिकबली, तदा बलपरीक्षार्थं पूर्वं कृष्णेन स्वबाहुः प्रसारितस्ततः श्रीनेमिस्तं कमलनालवत् सुखेन नामयामास, पश्चाद् भगवताऽपि स्वबाहुं वज्रतुल्यं विस्तारितं परं कृष्णो वालयितुमशक्तो जातः, तदा कृष्णेन स्वशरीरबलं सर्वं प्रदत्तं, तदाऽपि न वलितः कपिवत् शाखायां हिण्डोलितो हरिः सर्वैर्दृष्टः। कृष्णेन चिन्तितम्–अथ महान् बलवान्, यदाऽयं वधूं परिणयति तदा हीनबलो भवति, एवं विचार्य समुद्रविजय–शिवादेव्याज्ञया श्रीकृष्णो द्वात्रिंशत्सहस्रप्रमितान् अन्तःपुरदारान् षोडशसहस्रगोपाङ्गनागणं सार्धं लात्वा, वसन्ततौ गिरिनारिवने नेमिना सह जगाम, नेमिस्वामी यदुस्त्रीभिः सह क्रीडां चकार, परं विकृतिं चेतसि न धत्ते, पुष्पफलादिभिः क्रीडां कृत्वा जलकुण्डे आयाति, तत्र रुक्मिणी प्रमुखानार्यो नेमिं हसित्वा ऊचुः। भो देवर! किं रमण्या उदरभरणभयात् न परिणयसि। अत्र तु त्वं चिन्तां मा कुरु, तव भ्राता श्रीकृष्णस्तव जायायाः पोषणं करिष्यति। अथ पुनः त्वं किं नवीनो मुक्तिगामी असि?। पूर्वमपि ऋषभाद्याः जिनवराः पाणिग्रहणं विधाय भोगं भुङ्क्त्वा, पश्चाद्दीक्षां लात्वा, मुक्तिं जग्मुः, एवं बहूक्त्वा सर्वाः कृष्णवध्वः सर्वा गोप्यश्च एवं ऊचुः। अद्य यदि विवाहं मानयिष्यसि

ज्जलसेक, एव तासा अत्याग्रहेण नेमिना मौन गृहीतम्। ताभिस्तदा उक्तम्–श्रीनेमिना विवाहो मानित , मानित इति सर्वाभि कृष्णो विज्ञप्त , श्रीनेमिनाथाय विवाहोऽङ्गीकारित , श्रीकृष्णदेव स्वय श्रीउग्रसेनस्य गृहे गत्वा तत्पुत्री नेमिविवाहाय राजीमती याचयामास । क्रौष्टिकनिमित्तिनमाहूय लग्न शोधितम् । वर्षाकाले लग्न न भवति, पर उत्तालवशात् , श्रीकृष्णवाक्यात् श्रावणशुद्धषष्ठीदिन निर्दोषमस्ति, इति निमित्तिना प्रतिपादितम् । अथ उभयोर्गृहे पक्वान्नानि निष्पाद्यन्ते । याचका जयशब्द जल्पन्ति, गीतानि गायन्ति । अथ लग्नदिवसे श्रीनेमीश्वरस्य अङ्गे पिष्टिका क्रियते, जलेन जवाङ्कुरा सिच्यन्ते, नेमिशिरसि मुकुटो बध्यते, पट्टहस्तिशीर्षे नेमिरारोप्यते, अष्टकोटियदुकुमारा नानाजातीयतुरङ्गमस्कन्धे आरोप्य सार्थे गृह्यन्ते, श्रीकृष्णदेवो बलभद्रो दश दशार्हाश्च अग्रे प्रचलन्ति, पृष्ठतः शिवादेवी सपरिकरा व्रजति, भगिनी लवणमुत्तारयति, ऋद्धि विस्तारयति, एव श्रीनेमिनाथो महताऽऽडम्बरेण उग्रसेनस्य द्वारदेशे आगच्छति । अथ स्वय श्रीकृष्णदेवो हासलेऽश्वे स्थितोऽस्ति, मस्तके छत्र धारयति श्वेतचामरैर्वीज्यमान , अन्येऽपि यादवा नानाजातीयेषु अश्वेषु आरूढा नेमिकुमारसार्धं यान्ति, श्रीनेमिकुमाराग्रेऽष्टमङ्गलानि रच्यन्ते, सार्धद्विलक्षवाजित्राणा निर्घोषाग्रे कर्णपतितोऽपि शब्दो न श्रूयते, एव लीला आगच्छता श्रीनेमिना उच्चैर्धवलगृह दृष्ट्वा सारथि पृष्ट', कस्येद धवलगृह? तदा सारथिना प्रोक्तम्–स्वामिन् ! तव श्वशुरस्य श्रीउग्रसेनभूपस्य कैलासशिखरवत् विराजते एष प्रासाद , तत्र

प्रासादे गवाक्षस्थाऽनेकस्फारशृङ्गारभारेण विराजमाना मेघघटाया विद्युदिव राजीमती भवत्सम्मुखं विलोकयन्ती दृश्यते। अस्मिन् अवसरे सहजसौन्दर्येण भासमानो भूषणैश्चाधिकं विराजमानः श्रीनेमिकुमार आयाति। तं राजीमती दृष्ट्वा चिन्तयति, किमयं इन्द्रः, किं वा चन्द्रः, किं वा पातालवासी नागकुमारोऽस्ति, अथवा मया ज्ञातोऽयं मदीयप्राग्भवसत्को भर्ताऽस्ति, अथवा मदीयं मूर्तिमत् पुण्यं वर्तते, अस्मिन्नवसरे तोरणवन्दनाय आयाति, श्वश्रूः विवाहमङ्गलाचरणकरणाय द्वारदेशे स्थिताऽस्ति, तत्समये नेमिकुमारः पशुजीवानां पूत्कृतिं श्रुत्वा सारथिं पप्रच्छ–एते जीवाः किमर्थं संमीलिताः सन्ति? तदा सारथिः प्राह–स्वामिन्! तव विवाहे एतेषां आमिषेण भोजनं भविता, तदा श्रीनेमिस्तेषां पूत्कृतिं श्रुत्वा मनसि चिन्तयति, अहह!!! श्रवणकटुकोऽयं शब्दः श्रोतुं अशक्यः, तेन उत्सवेन अलम्, येन उत्सवेन कृत्वा अन्ये निरपराधिनो हन्यन्ते, तं उत्सवं विवाहं धिक्! अस्मिन्नवसरे राजीमती सखीभ्यः प्राह–हे सख्यः! कथं मदीयं दक्षिणं चक्षुः स्फुरति, किञ्चिद् अमङ्गलं भविष्यति। तदा सख्यः प्रोचुः–हे भगिनि! इदानीं मङ्गलावसरे एतादृशं अमङ्गलं वाक्यं मा ब्रूहि। तावत् नेमिस्वामी सारथिनं कथयति स्म–भोः सारथिन्! रथं पश्चाद् वालय। अस्मिन् अवसरे एको हरिणः नेमिसम्मुखं दृष्ट्वा रुदनं कुर्वन् स्वकीयग्रीवया हरिण्या ग्रीवां विधाय इमां गाथां प्राह–

अर्थ –हे स्वामिन्! इमा मृगीं मम हृदयहारिणीं वल्लभा मा प्रहर, मा प्रहर, स्वामिन्! अद्य मरणादपि प्रियतमाया विरहो दुस्सह', तस्मात् पूर्वं अह हन्तव्य', पश्चादेषा हन्तव्या। तदा हरिणी अपि स्वकीयभर्तार हरिण प्राह–

एसो पसन्नवयणो तिहुयणसामी अकारणो बधू। ता विन्नवेसु वल्लह! रक्खत्थ सव्वजीवाण ॥ १ ॥

अर्थ –हे स्वामिन्! अय नेमिस्वामी प्रसन्नवदनोऽस्ति, त्रिभुवनस्वामी निष्कारणो बन्धुर्विज्ञाप्य.–रक्षार्थं सर्वजीवाना अस्याऽग्रे विज्ञप्ति' करणीया इत्यर्थ –तदा हरिण्या प्रेरितो हरिणो नेमि प्रत्याह–

निज्झरणे नीरपाण अरण्णतिणभक्खण च वणवासो। अम्हाण निरवराहाण जीविय रक्ख रक्ख पहो! ॥१॥

अर्थ –स्वामिन्! अस्माक निरपराधाना जीवित रक्ष रक्ष, अस्माक कोऽपराध ? वय निर्झराणा पानीय पिबाम, अरण्यतृणाना भक्षण कुर्म, वने वसाम, कस्यापि विरूद्ध न कुर्म, एव सर्व जीवा स्वकीयभाषया प्रभो अग्रे विज्ञप्तिका कुर्वन्ति। भगवान् ज्ञानेन तेषा विज्ञप्ति ज्ञात्वा पशुपालकान् प्राह–भो भो पशुपालका! भवन्त' इमान् पशून् मोचयन्तु, इत्युक्त्वा सर्वान् जन्तून् मोचयित्वा स्वय तोरणादेव पश्चात् चचाल, तावत् समुद्रविजयेन शिवादेव्या च रथाऽग्रे आगत्य रथो रुद्ध, हे पुत्र! पूर्वमस्मन्मनोरथान् पूरय, एकवार वधू परिणीय तव वधूमुख अस्मान् दर्शयित्वा भोगान् भुङ्क्त्वा पश्चाद् दीक्षा गृहाण, त्व मातापित्रोर्भक्तोऽसि, तस्माद् अस्माक

आज्ञाभङ्गं मा कार्षीः, तदा नेमिरवादीत्-हे मातः ! एषः कदाग्रहो न कर्तव्यः, भवतां दृढनेमि-सत्यनेमिप्रमुखाः अन्ये पुत्राः सन्ति, ते मनोरथं पूरयिष्यन्ति, एषा स्त्री मलमूत्रयोर्भस्त्रिका मह्यं न रोचते, मुक्तिकान्तायां मे मनो लग्नमस्ति, तस्मात् अत्रार्थे किमपि न वक्तव्यं, इमां वार्ता श्रुत्वा, राजीमती क्षणं निःश्वस्य एवं वदति-

हा ! यादवकुलदिणयर ! हा निरुवमनाह ! हा जगस्सरण ! ।
हा ! करुणायरसामी ! मुत्तूणमहं कहं चलिओ ? ॥ १ ॥

अर्थः-अहो यादवकुले सूर्य !, अहो निरुपमनाथ !, अहो जगत्शरण ! अहो दयानिधानस्वामिन् ! मां मुक्त्वा कथं चलितोऽस्ति, पुनर्निःश्वासं मुक्त्वा राजीमती वदति-

हा हियय ! धिट्ठ निट्ठुर, निल्लज्ज ! अज्ज वि जीवियं वहसि । अन्नत्थ बद्धराओ जाओ नाहो अप्पणो नाहो ॥१॥

अर्थः-हा इति दुःखार्थे वचनं, स्वकीयहृदयाय उपालम्भं ददाति, अरे धृष्ट, अरे निष्ठुर, अरे निर्लज्ज, मम हृदय ! अद्यापि त्वं जीवसि, यदुनाथः, श्रीनेमिनाथः, आत्मीयस्वामी, अन्यत्र बद्धरागो जातः, पुनर्विलप्य वदति, हे धूर्त ! यदि त्वं मुक्तिगणिकायां अनेकसिद्धैर्भुक्तायां रक्तोऽसि तदा किमर्थं मम पाणिग्रहणार्थं समागतोऽभूः ? ॥

यदि चेत् परिणीय त्वा अमोक्ष्यत् तदाऽसौ अभाग्यमभविष्यत्, अनेन निःस्नेहेन भर्त्रा किम्? अन्यः सस्नेहो भर्त्ता गवेषणीयः। यदूना कुमारा एकैकेभ्योऽधिकगुणवन्तः सन्ति, यदा सखीभिरित्युक्तम् तदा राजीमती हस्ताभ्यां कर्णौ पिधाय वदति–हे सख्य! एतादृशी वार्ता पुनर्मा ब्रूत, यदा सूर्यः पश्चिमायां उदेति, मेरुचूला चलति, सिन्धुर्मर्यादा त्यजति, तदाऽपि नाऽन्यो मे वरः, अनेन कायेन मे नेमिरेव भर्त्ता, यदि इदानीं मम पाणिग्रहणं नेमिर्न करिष्यति तदाऽपि दीक्षाकाले शीर्षे हस्तं दास्यत्येव, इति राजीमत्या वचः श्रुत्वा सख्यः प्रोचुः–हे राजीमति! त्वं सत्या सती असि, तव जन्मप्रमाणं, तदा राजीमती सखिभ्यो वदति–हे सख्यः! एतावदुःखं मया सोढुं अशक्यं, इत्युक्त्वा धवलगृहं प्रविष्टा, तदा च सर्वे यादवाः दशाऽपि दशार्हाः कृष्णबलभद्रादयश्च नेमिप्रभुं प्रतिबोधयन्ति स्म। हे नेमे! ऋषभाद्या अपि जिनाः पाणिग्रहणं कृत्वा भोगसुखं भुङ्क्त्वा पश्चाद् मुक्तिं ययुः, इति निश्चयः कोऽपि नाऽस्ति, यत् अपरिणीता एव मुक्तिं यान्ति, परिणीताः किं मुक्तिं न यान्ति, तदा नेमिः प्राह–अहं क्षीणभोग्यकर्मा, धर्मकार्ये अन्तरायो न विधेयः, अर्हन् श्रीअरिष्टनेमिः वर्षशतत्रयं कुमारवासे न्युषितवान्, तदनन्तरं च लोकान्तिकदेवा आजग्मुः। आगत्य भगवद्दीक्षाऽवसरं ज्ञात्वा इमां वाणीं प्राहुः,–

जय जय नंदा! जय जय भद्दा! जय जय खत्तियवरवसहा! तं चेव सव्वं भाणियव्वं ॥

अर्थः–हे स्वामिन्! त्वं जय, त्वं नन्द, त्वं धर्मतीर्थं प्रवर्तय, तथा इन्द्रादयो देवाः सर्वेभ्यः प्रबोधयामासुः।

एष नेमिस्वामी तीर्थकरो ब्रह्मचर्यधारी दीक्षां गृहीत्वा धर्मतीर्थ प्रवर्तयिष्यति, अस्य दीक्षामहोत्सवः कर्तव्यः, तदा भगवान् संवत्सरदानं अदात्। अथ दीक्षाऽवसरं सूत्रकारो वदति–

तेणं कालेणं तेणं समयेणं अरहा अरिट्ठनेमी जे से वासाणं पढमे मासे दुच्चे पक्खे सावणसुद्धे, तस्स णं सावणसुद्धस्स छट्ठीपक्खे णं पुव्वलकालसमयंसि उत्तरकालसमयंसि उत्तरकुराए सीयाए सदेवमणुआसुराए परिसाए अणुगम्ममाणमग्गे जाव बारवईए नयरीए मज्झंमज्झेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छित्ता जेणेव रेवयए उज्जाणे, तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता असोगवर-पायवस्स अहे सीयं ठावेइ, ठावित्ता सीयाओ पच्चोरुहइ, पच्चोरुहित्ता सयमेव आभरणमल्ला-लंकारं ओमुयइ, ओमुइत्ता सयमेव पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, करित्ता छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं चित्तानक्खत्तेणं जोगमुवागएणं एगं देवदूसमादाय एगेणं पुरिससहस्सेणं सद्धिं मुंडे भवित्ता आगाराओ अणगारियं पव्वइए ॥ १७३ ॥

शुक्र पक्ष इत्यर्थ । तस्य श्रावणशुक्लपक्षस्य षष्ठ्या तिथौ प्रथमप्रहरे उत्तरकुराया शिविकाया स्थित्वा देव-असुर-मनुष्यपर्षत्सहित द्वारिकानगरीमध्ये भूत्वा निर्गच्छति, यत्र रेवताचलस्य उद्यान तत्रागत्य अशोकवृक्षस्य तले शिविका स्थापयित्वा पञ्चमुष्टि लोच विधाय चतुर्विधाहारत्यागसहितेन षष्ठभक्तेन चित्रानक्षत्रे चन्द्रसयोगे आगते सति इन्द्रेण दत्त देवदूष्यवस्त्र स्कन्धे धृत्वा गृहवास त्यक्त्वा अनगारो यती जात., एकसहस्रपुरुषै सार्द्ध दीक्षा गृहीतवांस्तदा मन पर्यायज्ञानमुत्पन्नम्-

अरहा ण अरिट्ठनेमी चउपन्न राइदियाइ निच्च वोसट्ठकाए चियत्तदेहे, त चेव सव जाव० पणपन्नगस्स राइदियस्स अतरा वट्टमाणस्स जे से वासाण तच्चे मासे पचमे पक्खे आसोयबहुले, तस्स ण आसोयबहुलस्स पन्नरसीपक्खे ण दिवसस्स पच्छिमे भाए उज्जितसेलसिहरे वेडसपायवस्स अहे छट्ठेण भत्तेण अपाणएण चित्तानक्खत्तेण जोगमुवागएण झाणतरियाए वट्टमाणस्स जाव अणते अणुत्तरे-जाव सवलोए सवजीवाण भावे जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ १७४ ॥

अर्थ -अर्हन् अरिष्टनेमि' चतु पञ्चाशत् ५४ दिनानि यावत् दीक्षाग्रहणानन्तर नित्य व्युत्सृष्टदेहस्त्यक्तशरीरशुश्रूष , ये केचित् उपसर्गा उत्पद्यन्ते तान् सर्वान् सम्यक् सहते, एव दीक्षा पालयतो नेमिस्वामिन. पञ्च-

पञ्चाशत्तमं दिनं वर्त्तते, तदा वर्षाकालस्य तृतीये मासे पञ्चमे पक्षे एतावता आश्विनकृष्णमासस्य अमावास्यायां पश्चात्प्रहरे रेवताचलस्य उपरि वेतसवृक्षस्य अधोभागे अष्टमभक्तेन चतुर्विधाहारत्यागसहितेन चित्रानक्षत्रे चन्द्रसंयोगे प्रासे सति स्वामिनः शुक्लध्यानं ध्यायतः केवलज्ञानं उत्पन्नम् । तदा भगवान् सर्वं जानन् सर्वं पश्यन् विहरति, तदा च सहस्राम्रवनवनपालकेन द्वारिकायां आगत्य कृष्णस्य वर्द्धापनिका दत्ता, तदा द्वादशकोटिरूप्यस्य स्वर्णस्य च वर्द्धापनिका वनपालाय प्रदत्ता, श्रीकृष्णदेवो वन्दनाय गिरिनारपर्वते आगतः । तत्र चतुर्विधदेवनिकायो मिलितः, समवसरणं रचितं, भगवान् सिंहासने स्थितो देशनां ददाति स्म, तदा राजीमत्यपि समवसरणे समेताऽस्ति । तस्मिन् अवसरे राजीमत्याः स्नेहकारणं भगवतो नेमिनाथस्य श्रीकृष्णेन पृष्टम्–तदा भगवता सम्यक्त्वप्राप्तेरारभ्य अष्टभवानां संबन्धः प्रोक्तः । नवमो भवो वर्तमानः । प्रथमे भवे धनो धनवती च, द्वितीये भवे सौधर्मे देवलोके देवो देवी च, तृतीये भवे चित्रगतिविद्याधरो रत्नवती विद्याधरी, चतुर्थे भवे माहेन्द्रदेवलोके मित्ररूपौ देवौ, पञ्चमे भवे अपराजितो राजा प्रियमती राज्ञी, षष्ठे भवे एकादशमे आरणदेवलोके मित्ररूपौ देवौ, सप्तमे भवे शंखो राजा यशोमती राज्ञी, अष्टमे भवे अपराजिते मित्ररूपौ देवौ नवमे भवे

एकस्मिन् समये मेघवृष्टिवशात् आर्द्रवस्त्राणा शुष्कीकरणाय गिरिनारिगुफाया प्रविष्टया राजीमत्या रथनेमि प्रतिबोधित । पूर्वं निर्वस्त्रा राजीमती दृष्ट्वा रथनेमिना प्रोक्तम्—

एहि ता भुजिमो भोए, माणुस्स खलु दुल्लह । भुत्तभोगी तओ पच्छा, जिणमग्ग चरिस्सामो ॥ १ ॥

अर्थ –रथनेमि राजीमती साध्वी एवमवादीत्—हे सुन्दरि ! आगच्छ आवा भोगान् भुञ्जाव , भुक्तभोगिनौ च भूत्वा पश्चात् सयम ग्रहीष्याव , इति रथनेमेर्वच' श्रुत्वा राजीमती स्वाङ्गोपाङ्ग बाहुभ्या सगोप्य उपदेश ददौ । हे देवानुप्रिय ! त्व अन्धकवृष्णिकुले उत्पन्न , अह भोजकवृष्णिकुले उत्पन्ना । आवा अगन्धनकुले उत्पन्नसर्पसदृशौ भवाव । यथा–अगन्धकुलोत्पन्नसर्पस्य अग्निप्रवेश एव करणीय भवति, न तु विषस्य पश्चाद् ग्रहण करणीय भवति, तथा तव मरण एव श्रेय , न पुन शीलखण्डन श्रेय , यदि रूपवतीं कामिनी दृष्ट्वा कामुको भविष्यसि, तदा वायुना विधूतशैवाल इव अस्थिरात्मा भविष्यसि । एतादृशी धर्मदेशना दत्त्वा अङ्कुशेन गज इव वशीकृत्य सयममार्गे आनीत , एतादृशी राजीमती महासती । अथ रथनेमिसाधु ४०० चत्वारि शतवर्षाणि गृहवासे स्थित , एकवर्षं छद्मस्थदशाया स्थित , पञ्चशतवर्षाणि केवलपर्याये स्थित', एव सर्वायुर्नवशतएकोत्तरवर्षाणि प्रपाल्य नेमे सकाशात् पूर्वं चतु पञ्चाशद्दिनाना अन्तरालेन मुक्ति गत । अथ नेमिप्रभो परिवार वदति—

अरहओ णं अरिट्ठणेमिस्स अट्ठारस गणा (१८) अट्ठारस (१८) गणहरा होत्था ॥ १७५ ॥ अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स वरदत्तपामुक्खाओ अट्ठारस समणसाहस्सीओ (१८०००) उक्कोसिया समणसंपया हुत्था ॥ १७६ ॥ अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स अज्जजक्खिणिपामुक्खाओ चत्तालीसं अज्जियासाहस्सीओ (४००००) उक्कोसिया अज्जियासंपया हुत्था ॥ १७७॥ अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स नंदपामुक्खाणं समणोवासगाणं एगा सयसाहस्सीओ अउणत्तरिं च सहस्सा (१६९०००) उक्कोसिया समणोवासगाणं संपया हुत्था ॥१७८॥ अरहओ णं अरिट्ठ० महासुव्वयापामुक्खाणं समणोवासिगाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ छत्तीसं च सहस्सा (३३६०००) उक्कोसिया समणोवासिआणं संपया हुत्था ॥१७९॥ अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स चत्तारि सया (४००) चउद्दसपुव्वीणं अजिणाणं जिणसंकासाणं सव्वक्खर० जाव हुत्था ॥१८०॥ पन्नरससया (१५००)

सया (१०००) विउलमईण, अट्ठसया (८००) वाईण, सोलससया (१६००) अणुत्तरोववाइ-
आण, पन्नरस समणसया (१५००) सिद्धा, तीस (३०००) अजियासयाइ सिद्धाइ ॥ १८१ ॥
अरहओ ण अरिट्ठनेमिस्स दुविहा अतगडभूमी हुत्था, तजहा—जुगतगडभूमी, परियायतगड-
भूमी य—जाव अट्ठमाओ पुरिसजुगाओ जुगतगडभूमी, दुवासपरिआए अतमकासी ॥ १८२॥

अर्हतो अरिष्टनेमे अष्टादशगणधरा अष्टादशगणा बभूवु', अर्हतो अरिष्टनेमेर्वरदत्तप्रमुखा १८००० अष्टा-
दशसहस्रप्रमिता' स्वहस्तदीक्षिता साधुसम्पत् सजाता । अर्हतोऽरिष्टनेमे' आर्ययक्षिणीप्रमुखा ४०००० च-
त्वारिंशत्सहस्र साध्वीना सम्पत् सजाता । अर्हतोऽरिष्टनेमेर्नन्दप्रमुखा एकलक्षण्कोनसप्ततिसहस्र १६९०००
प्रमाणा श्रावकाणा सपत्सञ्जाता । अर्हतोऽरिष्टनेमे' त्रिलक्षषट्त्रिंशत्सहस्र ३३६००० प्रमाणा श्राविकाणा
सपत्सञ्जाता । अर्हतोऽरिष्टनेमे चतु शतप्रमाणा चतुर्दशपूर्वधराणा सपत्, पञ्चदशशतप्रमाणा अवधिज्ञानिना
सपत्, पञ्चदशशतप्रमाणा केवलिना सपत्, पञ्चशतदशप्रमाणा वैक्रियलब्धिधारिणा सपद् आसीत् । दशशत
विपुलमतय, अष्टशत वादिन, षोडशशत पञ्चानुत्तरगामिन, पञ्चदशशत साधवस्सिद्धा, साध्वीना त्रिश-
तशती सिद्धा, श्रीनेमीश्वरस्य अष्ट पट्टधारिण मुक्ति गता:, एषा युगान्तकृतभूमि:, केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तर

द्वादशभिर्वर्षैः मुक्तिमार्गो व्यूढः, एषा पर्यायान्तकृतभूमिः कथ्यते ॥ अथ भगवतो निर्वाणकल्याणं कथ्यते—

तेणं कालेणं तेणं समएणं अरहा अरिट्ठनेमी तिण्णि वाससयाइं कुमारवासमज्झे वसित्ता चउपन्नं राइंदियाइं छउमत्थपरिआयं पाउणित्ता देसूणाइं सत्त वाससयाइं केवलिपरिआयं पाउणित्ता परिपुण्णाइं सत्तवाससयाइं सामण्णपरिआयं पाउणित्ता एगं वाससहस्सं सव्वाउअं पालइत्ता खीणे वेयणिज्जाउयनामगुत्ते इमीसे ओसप्पिणीए दूसमसुसमाए समाए बहुविइक्कंताए जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे अट्ठमे पक्खे आसाढसुद्धे तस्स णं आसाढसुद्धस्स अट्ठमीपक्खेणं उप्पिं उज्जिंतसेलसिहरंसि पंचहिं छत्तीसेहिं अणगारसएहिं सद्धिं मासिएणं भत्तेणं अपाणएणं चित्तानक्खत्तेणं जोगमुवागएणं पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि नेसज्जिए कालगए (ग्रं० ८००) जाव सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ १८३ ॥ अरहओ णं अरिट्ठनेमिस्स कालगयस्स जाव सव्वदुक्खप्प-

विइक्कताइ, दसमस्स वाससयस्स अय असीइमे सवच्छरे काले गच्छइ ॥ १८४ ॥

अर्थ —तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अर्हन् अरिष्टनेमि[1] त्रिशतवर्षाणि कुमारवासे उषित्वा, चतु पञ्चाशद् दिनानि छद्मस्थावस्थाया स्थित सन् चारित्र प्रपाल्य देशोन सप्तशतवर्ष केवल प्रपाल्य एव सर्वमेकसहस्रवर्ष प्रमाणम् आयु सपाल्य वेदनीयाऽयुर्नाम गोत्र कर्मणा नाश कृत्वा, अवसर्पिणीकालस्य चतुर्थे अरके बहुनि व्यतीते सति उष्णकालस्य चतुर्थे मासे, अष्टमे पक्षे आषाढस्य सिते पक्षे अष्टमीदिवसे गिरिनारपर्वतोपरि पञ्चशतषट्त्रिंशत्साधूना परिवारेण सहित एकमासस्य चतुर्विधाहार छित्त्वा चित्रानक्षत्रे चन्द्रसयोग प्राप्ते सति मुक्ति गत । अर्हतोऽरिष्टनेमेर्मुक्तिगमनादनन्तर चतुरशीतिसहस्रनवशताशीतिवर्षेषु व्यतीतेषु सत्सु कल्पादिसूत्र पुस्तकेषु लिखितम् । इत्यनेन प्रकारेण श्रीपार्श्वनाथ–नेमिनाथयो पञ्च पञ्च कल्याणकानि व्याख्यातानि ॥

अथ तीर्थंकराणा सर्वेषाम् अन्तरकाल कथ्यते–

नमिस्स ण अरहओ कालगयस्स जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स पच वाससयसहस्साइ, चउरासीइ च वाससहस्साइ नव य वाससयाइ विइक्कताइ, दसमस्स य वाससयस्स अय असी-

१ केचिद् अत्र षष्ठ व्याख्यान समापयन्ति, अग्रे चतुर्विंशतितीर्थंकराणाम् अन्तरकाल सप्तमे व्याख्याने वाचयन्ति ॥

इमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १८५ ॥ २१ ॥ मुणिसुव्वयस्स णं अरहओ कालगयस्स इक्का-
रस वाससयसहस्साइं चउरासीइं च वाससहस्साइं नव वाससयाइं विइक्कंताइं, दसमस्स
य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १८६ ॥ २० ॥ मल्लिस्स णं अरहओ
जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स पन्नट्ठिं वाससयसहस्साइं चउरासीइं च वाससहस्साइं नव वास-
सयाइं विइक्कंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥ १८७ ॥
॥ १९ ॥ अरस्स णं अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगे वासकोडिसहस्से विइक्कंते, सेसं
जहा मल्लिस्स। तं च एयं–पंचसट्ठिं लक्खा चउरासीइं सहस्सा विइक्कंता, तम्मि समए महा-
वीरो निव्वुओ, तओ परं नव वाससया विइक्कंता, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे
संवच्छरे काले गच्छइ । एवं अग्गओ, जाव–सेयंसो ताव दट्ठव्वं ॥ १८८ ॥ १८ ॥ कुंथुस्स णं
अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगे चउभागपलिओवमे -क्कंते पंच [illegible] -रुरु-

हस्सा, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १८९ ॥ १७ ॥ सतिस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगे चउभागूणे पलिओवमे निइक्कते पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९० ॥ १६ ॥ धम्मस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स तिण्णि सागरोवमाइ विइक्कताइ पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९१ ॥ १५ ॥ अणतस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स सत्त सागरोवमाइ विइक्कताइ पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९२ ॥ १४ ॥ विमलस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स सोलस सागरोवमाइ विइक्कताइ पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९३ ॥ १३ ॥ वासुपुज्जस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स छायालीस सागरोवमाइ विइक्कताइ पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९४ ॥ १२ ॥ सिज्जसस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगे सागरोवमसए निइक्कते पन्नट्ठि च, सेस जहा मल्लिस्स ॥ १९५ ॥ ॥ ११ ॥ सीअलस्स ण अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगा सागरोवमकोडी तिवास-

अद्धनवमासाहिअबायालीसवाससहस्सेहिं ऊणिआ विइक्कंता, एयम्मि समए वीरो निव्वुओ, तओऽवि य णं परं नव वाससयाइं विइक्कंताइं, दसमस्स य वाससयस्स अयं असीइमे संवच्छरे काले गच्छइ ॥१९६॥ १० ॥ सुविहिस्स णं अरहओ पुप्फदंतस्स जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स दस सागरोवमकोडीओ विइक्कंताओ, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं–तिवासअद्धनवमासाहिअबायालीसवाससहस्सेहिं ऊणिआ विइक्कंता इच्चाइ ॥ १९७ ॥ ९ ॥ चंदप्पहस्स णं अरहओ जाव–सव्वदुक्खप्पहीणस्स एगं सागरोवमकोडिसयं विइक्कंतं, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं–तिवासअद्धनवमासाहियबायालीससहस्सेहिं ऊणिआ इच्चाइ ॥१९८॥ ८ ॥ सुपासस्स णं अरहओ जाव–प्पहीणस्स एगे सागरोवमकोडिसहस्से विइक्कंते, सेसं जहा सीअलस्स, तं च इमं–तिवासअद्धनवमासाहिअबायालीससहस्सेहिं ऊणिआ इच्चाइ ॥ १९९ ॥ ७ ॥

अद्धनवमासाहियवायालीससहस्सेहि इच्चाइय, सेस जहा सीअलस्स ॥ २०० ॥ ६ ॥ सुमइस्स ण अरहओ जाव–प्पहीणस्स एगे सागरोवमकोडिसयसहस्से विइक्कते, सेस जहा सीअलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीससहस्सेहि इच्चाइय ॥ २०१ ॥ ५ ॥ अभिनदणस्स ण अरहओ जाव–प्पहीणस्स दस सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइक्कता, सेस जहा सीअलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीसवाससहस्सेहि इच्चाइय ॥ २०२ ॥ ४ ॥ सभवस्स ण अरहओ जाव–प्पहीणस्स वीस सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइक्कता, सेस जहा सीअलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीसवाससहस्सेहि इच्चाइय ॥ २०३ ॥ ३ ॥ अजियस्स ण अरहओ जाव–प्पहिणस्स पन्नास सागरोवमकोडिसयसहस्सा विइक्कता, सेस जहा सीअलस्स, तिवासअद्धनवमासाहियवायालीसवाससहस्सेहि इच्चाइय ॥ २०४ ॥ २ ॥

सुखावबोधाय परस्परं श्रीतीर्थंकराणाम् अन्तरसूचकं यन्त्रम् ॥

संस्कृत—

१ श्रीपार्श्वनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं सार्धे द्वे शते वर्षाणाम्, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढो जातः ॥	२ श्रीनेमिनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तर चतुरशीतिसहस्रवर्षाणि, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढो जातः ॥	३ श्रीनमिनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं पञ्च लक्षाः, चतुरशीतिसहस्राणि वर्षाणि, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढो जातः ॥

हिन्दी—

१ श्रीपार्श्वनाथस्वामिके निर्वाण बाद दोसौ पचास (२५०) वर्ष श्रीवीरप्रभुका निर्वाण हुआ, उसके बाद नवसौ अस्सी (९८०	२ श्रीनेमिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ८४ हजार वर्षका अंतर है, उसके बाद नवसौ अस्सी ९८०	३ श्रीनमिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ५ लाख, ८४ हजार वर्षका अंतर है, वर्ष सिद्धान्त उसके बाद ९८० [illegible]

संस्कृत—		
४ श्रीमुनिसुव्रतस्वामितीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एकादश लक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥	५ श्रीमल्लिनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं पञ्चषष्टिलक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥	६ श्रीअरनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एका सहस्र कोटी, पञ्चषष्टिलक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥
हिन्दी—		
४ श्रीमुनिसुव्रतस्वामिके और श्रीमहावीरस्वामिसे ११ लाख, ८४ हजार वर्षका अंतर है, उससे वाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	५ श्रीमल्लिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिसे ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अतर है, उसके वाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	६ श्रीअरनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके १ हजार क्रोड, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अतर है, उससे वाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥

संस्कृत—

७ श्रीकुन्थुनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं पल्योपमस्य एकश्चतुर्थो भागः, पञ्चपष्टिलक्षाः, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

८ श्रीशान्तिनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं पादोनं पल्योपमम, पञ्चपष्टिलक्षाः, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, ततः पर ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

९ श्रीधर्मनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं त्रीणि सागरोपमाणि, पञ्चपष्टिलक्षाः, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, ततः पर ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

हिन्दी—

७ श्रीकुन्थुनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके एक पल्योपमका चोथाइ भाग, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अंतर है, उसके

८ श्रीशातिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके पौणा पल्योपम, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्ष

९ श्रीधर्मनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ३ सागरोपम, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्ष

☞सस्कृत—		
१० श्रीअनन्तनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तर सप्तसागरोपमाणि, पञ्चपष्टिलक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥	११ श्रीविमलनाथतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तर षोडश सागरोपमाणि, पञ्चपष्टिलक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥	१२ श्रीवासुपूज्यतीर्थंकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तर षट्चत्वारिंशत् सागरोपमाणि, पञ्चपष्टिलक्षा, चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥
☞हिन्दी—		
१० श्रीअनतनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके सात सागरोपम, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	११ श्रीविमलनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके १६ सागरोपम, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	१२ श्रीवासुपूज्यजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४६ सागरोपम, ६५ लाख, ८४ हजार वर्षका अतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥

संस्कृत—

१३ श्रीश्रेयांसतीर्थकर—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एकं सागरोपमशतम्, पञ्चषष्टिलक्षाः चतुरशीतिसहस्राश्च वर्षाणि, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

१४ श्रीशीतलनाथ–श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एका सागरोपमकोटी (परं सा कीदृशी ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्ट (८॥) मासैश्च ऊना ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

१५ श्रीसुविधिनाथ–श्रीमहावीरयोर् अन्तरं दश सागरोपमकोट्यः, (परं ताः कीदृश्यः ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्ट (८॥) मासैः ता ऊनाः, ततः परं ९८० वर्षैः सिद्धान्तः पुस्तकारूढः ॥

हिन्दी—

१३ श्रीश्रेयांसनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके एकसौ १०० सागरोपम, ६५ लाख ८४ हजार वर्षका अंतर है, उसके बाद

१४ श्रीशीतलनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून एक क्रोड सागरोपमका अंतर है,

१५ श्रीसुविधिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून दश कोटि सागरोपमका अंतर है,

संस्कृत—		
१६ श्रीचन्द्रप्रभस्वामि—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एक सागरोपमकोटीशतम् (परं कीदृशं?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः साधाष्ट (८॥) मासैश्च ऊनम्, तत पर ९८० वर्षे पुस्तकारूढ ॥	१७ श्रीसुपार्श्वनाथ—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एक सागरोपमकोटीसहस्रम् (परं तत् कीदृशम्?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्ट (८॥) मासैश्च ऊनम्, तत परं ९८० वर्षे पुस्तकारूढ ॥	१८ श्रीपद्मप्रभ—श्रीमहावीरयोर् अन्तरं दश सागरोपमकोटिसहस्रा (परं कीदृशा?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्टमासैश्च ऊना, तत पर ९८० वर्षे पुस्तकारूढ ॥
हिन्दी—		
१६ श्रीचन्द्रप्रभस्वामिसे और श्रीमहावीरस्वामिसे ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून एकसौ क्रोड सागरोपमका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	१७ श्रीसुपार्श्वनाथजीसे और श्रीमहावीरस्वामिसे ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून हजार क्रोड सागरोपमका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥	१८ श्रीपद्मप्रभजीसे और श्रीमहावीरस्वामिसे ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून दश हजार क्रोड सागरोपमका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्षे सिद्धान्त लिखे गये ॥

☞संस्कृत—

१९ श्रीसुमतिनाथ–श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एकं सागरोपमकोटिलक्षम् (परं तत् कीदृशम् ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्टमासैश्च ऊनम्, ततः परं ९८० वर्षे. पुस्तकारूढः ॥

२० श्रीअभिनन्दन–श्रीमहावीरयोर् अन्तरं दश सागरोपमकोटिलक्षाः (परं कीदृशाः ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्टमासैश्च ऊनाः, ततः परं ९८० वर्षैः पुस्तकारूढः ॥

२१ श्रीसंभवनाथ–श्रीमहावीरयोर् अन्तर विंशतिसागरोपमकोटिलक्षाः (परं कीदृशाः?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्टमासैश्च ऊनाः, ततः परं ९८० वर्षैः पुस्तकारूढः ॥

☞हिन्दी—

१९ श्रीसुमतिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून एक लाख क्रोड सागरोपमका अंतर है,

२० श्रीअभिनन्दनजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून दश लाख क्रोड सागरोपमका अंतर है,

२१ श्रीसंभवनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून २० लाख क्रोड सागरोपमका अंतर है,

संस्कृत—

२२ श्रीअजितनाथ—श्रीमहावीरयोर् अन्तर पञ्चाशत्सागरोपमकोटिलक्षा (पर कीदृशा ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षैः सार्धाष्टमासैश्च ऊना, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥

२३ श्रीआदिनाथ—श्रीमहावीरयोर् अन्तरम् एका सागरोपमकोटीकोटि (पर कीदृशी ?) द्विचत्वारिंशत्सहस्रैस्त्रिभिर्वर्षै सार्धाष्टमासैश्च ऊना, तत पर ९८० वर्षे सिद्धान्त पुस्तकारूढ ॥ इति २४ तीर्थ० २३ अ०

हिन्दी—

२२ श्रीअजितनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून ५० लाख कोटि सागरोपमका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्ष सिद्धान्त लिखे गये ॥

२३ श्रीआदिनाथजीके और श्रीमहावीरस्वामिके ४२ हजार, ३ वर्ष और ८॥ माससे न्यून एक कोडाकोटि सागरोपमका अंतर है, उसके बाद ९८० वर्ष सिद्धान्त लिखे गये ॥ २४ तीर्थंकरोंके २३ आंतरे ॥

एवं प्रकारेण सर्वेषां तीर्थंकराणाम् अन्तरकाल कथित । शासनाधीश्वरश्रीवर्धमानस्वामी, गुरुक्रमेण श्रीगौतमस्वामी, यावद् वर्तमानश्रीचतुर्विधसंघस्य श्रेयो भवतु ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य, गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य, व्याख्यानमाप परिपूर्तिमिहैव षष्ठम् ॥ ६ ॥

इति श्रीलक्ष्मीवल्लभोपाध्यायविरचितकल्पद्रुमकलिकायां षष्ठ व्याख्यान समाप्तम् ॥

अथ सप्तमं व्याख्यानम् ॥

नमः श्रीवर्द्धमानाय श्रीमते च सुधर्मणे । सर्वानुयोगवृद्धेभ्यो वाण्यै सर्वविदे तथा ॥ १ ॥

'वंदामि भद्दबाहुं' इत्यादि ॥ अर्हतो भगवतः श्रीमन्महावीरस्य शासने अतुलमङ्गलमालाप्रकाशने श्रीपर्युषणापर्वराजाधिराजस्य समागमने श्रीकल्पसिद्धान्तस्य वाचनाः भण्यन्ते ॥

तत्र अधिकारत्रयं वर्तते, प्रथमं जिनचरित्रम्, तदनन्तरं स्थविरकल्पः, तदनन्तरं साधुसामाचारीकल्पः। तत्र श्रीजिनचरित्राधिकारे पश्चानुपूर्व्या श्रीभगवतो महावीरदेवस्य षट् कल्याणकानि यथाक्रमं वर्णितानि । ततः पश्चात् श्रीपार्श्वनाथस्य तथा श्रीनेमिनाथस्य पञ्च २ कल्याणकानि कथितानि, पुनश्चतुर्विंशतितीर्थकराणाम् अन्तरकालश्च कथितः । अथ श्रीप्रथमतीर्थकरस्य ऋषभदेवस्य पञ्च कल्याणकानि निरूप्यन्ते–तत्रादौ ऋषभदेवस्य त्रयोदश भवा वर्ण्यन्ते, सम्यक्त्वप्राप्तेरनन्तरं यावन्तो भवाः कृतास्तावताम् एव सङ्ख्या भवति । अपरेषां भवानां सङ्ख्या काऽपि नास्ति ॥

धण १ मिहुण २ सुर ३ महब्बल ४ ललियंग य ५ वयरजंघ ६ मिहुणो य ७।

अस्या गाथाया अर्थ —प्रथमे भवे धनसार्थवाहोऽभूत्, तदा सम्यक्त्व प्राप्त॰ तदुच्यते-इहैव जम्बूद्वीपे पश्चिममहाविदेहक्षेत्रे सुप्रतिष्ठितनाम्नि नगरे प्रियकरो नाम राजा। तस्मिन् नगरे एको धननामा महान् सार्थवाहो वसति, तेन एकदा वसन्तपुरे गमनाय सार्थो मेलित , नगरे उद्घोषणा दापिता–य कश्चिद् वसन्तपुरे गन्तु वाञ्छेत् स चाऽस्माक सार्थे समायातु, तस्य वय सर्वं निर्वाह करिष्याम , इति श्रुत्वा बहवो लोका सार्थे मिलिता , अतीव महान् सार्थोऽभूत्। तत्र च श्रीधर्मघोपसूरय पञ्चशतसाधुवर्गसहिता यात्रानिमित्त वसन्तपुरे गन्तु मनसो बभुवु , तदा धर्मघोपा अपि धनसार्थवाहस्य समीपे आगत्य धर्मलाभ दत्त्वा अनुमति मार्गयामासु । हे सार्थेश ! चेद् भवदाज्ञा भवेत् तर्हि भवता सार्धेन सम वयमपि वसन्तपुरे समागच्छाम । धन श्रुत्वा धर्मघोपसूरीन् उवाच–आगम्यता स्वामिन् ! मम सार्थ सुखेन, तद्वचन श्रुत्वा धर्मघोपा अपि सार्थ प्रचेलु , तत॰ सर्वोऽपि सार्थश्चचाल। मार्गे सार्थस्य बहुलत्वात् स्तोक स्तोकम् एव चङ्क्रमण बभूव, अन्तरा अटव्या वर्षाकाल॰ समाजगाम, तदा पूर्वदिकसत्का वायवो ववु , मेघा॰ आकाशे जगर्जु॰, विद्युत॰ स्फुरन्ति स्म, नद्य पर्वतेभ्य उत्तीर्य मार्गं रुरुधु हरिताङ्कुरै सर्वं भूतल निरुद्धम्, इन्द्रगोपैर्भूतल भूपितम्, दर्दुरा अव्यक्त शब्द चक्रु , मयूरा नृत्यन्ति स्म, मार्गा॰ पङ्काकुला जाता , तदा सर्वोऽपि सार्थ पदमेकमपि चलितु न शक्नोति। तदा सार्थेशेन स्वसार्थं समील्य एकत्र तस्थे, पटगृहाणि लोकै विस्तारितानि, तदा धर्मघोपा अपि एकस्या

गिरिगुहायां निरवद्यायां स्थित्वा स्थानं मार्गयित्वा सर्वसाधुपरिवारसहिता धर्मध्यानं चक्रुः। सर्वेषां लोकानां बहुभिर्दिनैः शम्बलः क्षीणः, लोकाः सर्वेऽपि अटव्यां कन्दमूलफलैरुदरवृत्तिम् आचरन्ति। अथैकदा धनसार्थवाहः स्वसार्थस्य चिन्तां कुर्वन् पश्चाद्रजन्यां कस्याचद् बन्दिजनस्य भट्टादेः–"अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति" यथोक्तम्–"अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटम्, कूर्मो बिभर्ति धरणीं निजपृष्ठभागे। अम्भोनिधिर्वहति दुस्समवाडवाग्निम्, अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ १ ॥"

इति वाक्यं श्रुत्वा श्रीधर्मघोषसूरीन् सस्मार। मद्वचनाद् मत्सार्थे चलितानां तेषां मया ततः पश्चात् कदापि शुद्धिर्न गृहीता, मया तैः सह विश्वासघातः कृतः। अथ प्रातस्तेषां पुरतो गत्वा स्वापराधं क्षमयामि इति विचार्य प्रभाते स्वमित्रेण समं तेषां समीपे गत्वा, वन्दनां कृत्वा लज्जया अधोवदनः साधून् विज्ञप्तिं धनश्चकार। स्वामिन्! ममाऽपराधः क्षम्यताम्, मया कदापि भवतां शुद्धिरपि न पृष्टा, सर्वे लोकाः क्षीणशम्बलाः सञ्जाताः सन्ति। अथ मह्यं काञ्चिद् आज्ञां ददातु, तदा श्रीधर्मघोषाः ऊचुः–सार्थेश! अस्मदर्थे कापि चिन्ता न कार्या, अस्माकं सुखेन धर्मध्यानस्य निर्वाहो भवति, भवत्सार्थेन समं वह्वी अटवी उल्लङ्घिताऽस्ति। तदा सन्तुष्टेन सार्थेशेन स्वनिवासे आहारदानार्थं साधवः समाहूताः, साधुभिः शुद्धं घृतं दृष्ट्वा गृहीतम्, धनसार्थ-

सार्थवाहभार्या वसन्तपुरे गत , धर्मघोषसूरयोऽपि तीर्थयात्रायै सार्थवाह धर्मलाभ दत्त्वा जग्मु । ततो धनसार्थवाहश्चिर सम्यक्त्व प्रपाल्य अन्त्यावस्थाया मनुष्यायुषमुपार्ज्य च्युत्वा द्वितीये भवे उत्तरकुरुक्षेत्रे युगलिकोऽभूत्। तत्र पल्यत्रयस्य आयु प्रपाल्य युगलिकभवसुखानि भुक्त्वा आयु क्षये च्युत्वा तृतीये भवे सौधर्मदेवलोके देवत्व प्राप्त । ततश्च्युत्वा पश्चिममहाविदेहे क्षेत्रे गन्धिलावतीविजये शतबलो नाम भूप., चन्द्रकान्ता राज्ञी, तयो पुत्रो महाबलनामाऽभूत्, इति चतुर्थो भव । तत्र समाप्तयौवनो महाविषयी सदा स्त्रीसमूहेन परिवृत गीत-गान-नृत्यादिशृङ्गाररसलुब्धो महाबल तिष्ठति। उदयास्तमपि न जानाति, धर्मे कदाऽपि मतिं न करोति। एकदा प्रस्तावे नाटक भवति, मधुरस्वरेण गीत-गान च जायते, महाबलो नृपतिरेकाग्रचित्तास्तिष्ठति। तदा तस्य मन्त्री सुबुद्धि तत्प्रबोधार्थं गाथा प्राह —

सघ विलविय गीय, सघ नट्ट विडंवणा। सघे आभरणा भारा, सघे कामा दुहावहा ॥ १ ॥

अर्थ -सर्वं गीत विलपित विलापसदृशम्, सर्वं नृत्य विडम्बनासदृश भूतग्रस्तचेष्टासदृशम् इत्यर्थ , सर्वाणि आभरणानि भारसदृशानि, सर्वाणि कामसुखानि दु खदायकानि दु खरूपाणीत्यर्थ , इति गाथा श्रुत्वा महाबलो मन्त्रिण प्राह-भो सुबुद्धे! अप्रस्तावे किमिदमुक्तम्, तदा मन्त्रिणोक्तम्-हे राजन्! केवलिना ममाऽग्रे इत्युक्तम्-महाबलभूपस्य एकमासम् आयुरस्ति, तेन मया इय गाथा उक्ता। इति श्रुत्वा राजा भीतो मन्त्रिण पप्रच्छ-अथ

किं क्रियते ? अद्य यावदहं विषयेष्वेव समतिष्ठम्, अथ च आयुस्तोकमेव, एकमासमध्ये किं भवति ? तदा मन्त्रिणोक्तम् एकमासमध्ये तु प्रचुरमेव धर्मोपार्जनं भवति । एकदिवसेऽपि सम्यक् पालितः साधुधर्मो मोक्षदायको भवति, यदि मोक्षं न प्राप्नुयात् तदाऽपि वैमानिकदेवस्तु अवश्यमेव भवति; इति मन्त्रिवचः श्रुत्वा पुत्रं राज्ये संस्थाप्य दीक्षां लात्वा अनशनं कृत्वा पञ्चमे भवे ईशानदेवलोके महाबलजीवो देवो बभूव। इति पञ्चमो भवः । तत्र स्वयंप्रभविमाने ललिताङ्ग इति नाम आसीत् । इन्द्रसामानिकपदं भुङ्क्ते, स्वयंप्रभा तत्र देवी अत्यन्तवल्लभा, तया सह ललिताङ्गदेवो विषयसुखं विललास। सा च कियति काले च्युता तदा ललिताङ्गदेवेन महद्दुःखं कृतम्, यदा मनुष्यस्य तादृग् दुःखं स्यात् तदा हृदयं स्फुटित्वा म्रियते। तस्मिन् समये पूर्वभवमन्त्री सुबुद्धिजीवो धर्ममाराध्य मृत्वा तत्रैव देवलोके देवो जातोऽस्ति, तेन ललिताङ्गस्य स्वयंप्रभायाः विरहदुःखं दृष्ट्वा ललिताङ्गाय प्रोक्तम्–भो ललिताङ्ग ! त्वं दुःखं मा कुरु, यथा स्वयंप्रभा तव मिलिष्यति तथा करिष्यामि । अस्मिन् अवसरे नन्दनाम्नि ग्रामे एको नागिलनामा दरिद्रो वसति, तस्य नागश्रीभार्या, तया एकनालेन षट् पुत्र्यः प्रसूताः । एकं गृहे दारिद्र्यम्, अपरं पुत्र्याः प्रसूतिर्बही, तदा महादुःखं तस्याश्च पुनरपि दैवयोगात् सप्तमी अपि पुत्री बभूव। तदा [illegible] तस्याः प्रसिद्धिर[illegible] । सा च अत्यन्तं

काष्ठभार लात्वा नगरम् आगच्छन्त्या मार्गे युगधरनामा केवली वन्दितः, धर्मं श्रुत्वा पुन पप्रच्छ—स्वामिन्! मम भर्तृप्रमुख किमपि सुख नास्ति तत् किं कारणम् ? तदा केवलिनोक्तम्—भद्रे ! सौख्य धर्मं विना न स्यात्, यदि त्व सुखाभिलाषिणी वर्तसे तदा धर्मं कुरु, सा च केवलिवच श्रुत्वा श्रावकधर्मं चकार। पर्वदिवसे पौषध नमस्कारगुणन देवगुर्वावन्दन धर्मश्रवण विदधतीं ता दृष्ट्वा लोके धार्मिणी इति नाम प्राप। अथ च सर्व साधर्मिका स्तस्या साहाय्य चक्रु । सा च धर्मप्रसादाद् इह लोके तु सुखिनी आसीत्, अथ च सा बहुभिस्तपोभि क्षीणशरीरा, यस्मिन् अवसरे स्वयप्रभा च्युता तस्मिन्नेव अवसरे सा धार्मिणी अनशन गृहीत्वा स्थिता। ललिताङ्गस्य रूप लात्वा सुबुद्धिमन्त्रिदेवजीवेन तत्रागत्य धार्मिण्यै दर्शयित्वा निदान कारितम्, सा च मृत्वा स्वयप्रभा जाता, तया सह ललिताङ्गो बहुकाल सुखम् अभुनक्। ततो ललिताङ्गश्च्युत्वा षष्ठे भवे पूर्वमहाविदेहे लोहार्गलनगरे सुवर्णजङ्घो राजा, लक्ष्मीवती राज्ञी, तयो पुत्रो वज्रजङ्घ इति षष्ठो भव । स्वयप्रभा च वज्रसेनचक्रवर्तिपुत्री श्रीमती नाम्ना सञ्जाता, सा च एकदा तीर्थंकरसभाया देवान्, देवाङ्गनाश्च दृष्ट्वा जाति सस्मार। निर्नामिकाभवात् स्वयप्रभाभवे ललिताङ्गम्, स्वपति च सस्मार। चक्रवर्तिना पृष्टा सती सर्वं प्राग्भवम् उवाच। चक्रिणा च श्रीमत्या प्राग्भवपतिर्ललिताङ्ग॰ क्व समुत्पन्न इति केवलिन पृष्ट्वा वज्रजङ्घ ज्ञात्वा परिणायिता। केचिद् इति वदन्ति—श्रीमती चक्रिणा पृष्टा सती स्वप्राग्भव देवलोकसत्क स्वयप्रभाललिताङ्गादिस्वरूपम् उक्त्वा, चेत् पूर्वभवपति लभे तदा तमेव परिणयामि

इति निश्चयं चक्रे। तदा च चक्रिणा स्वपुत्र्याः प्रतिज्ञापूरणार्थं स्वयंवरमण्डपमहोत्सवः प्रारब्धः। श्रीमत्या च स्वप्राग्-भवे देवभवे यत्र क्रीडाशैले नन्दनवन-भद्रशालवनादिषु प्रच्छन्ना स्वभर्त्रा ललिताङ्गेन समं क्रीडाः कृतास्ताः सर्वाश्चित्रपट्टे चित्रकारपार्श्वे सर्वं लिखित्वा स्थापितमभूत्। यदा स्वयंवरे सर्वे भूपालाः आगतास्तदा श्रीमती भूपालान् प्राग्भवस्वरूपं पप्रच्छ। भूपालान् सर्वानपि स्वार्थवशाद् वृथा यथा तथा प्रलापिनो ज्ञात्वा तान् तत्याज, तत्र च वज्रजङ्घकुमारः परिणीतः, अनुक्रमेण वज्रजङ्घ-श्रीमत्यौ सुखं भुञ्जाते स्म। एकदा वज्रजङ्घः प्राप्तराज्यः प्रजालोकं पालयन् गृहावासे तिष्ठन्, सन्ध्यासमये सन्ध्यास्वरूपं दृष्ट्वा वैराग्यं प्राप्य मनसि निश्चयं चकार-प्रभाते पुत्राय राज्यं दत्त्वा दीक्षां गृहीष्यामि, रात्रौ श्रीमत्या सह प्रसुप्तस्य वज्रजङ्घस्य तस्य पुत्रेण विषधूम्रप्रयोगेण वधः कृतः, । ततः तौ मृत्वोत्तरकुरुक्षेत्रे युगलिकत्वेन समुत्पन्नौ। अयं सप्तमो भवः। ततश्च्युत्वा सौधर्मदेवलोके अष्टमे भवे द्वावपि मित्रत्वेन देवौ जातौ। अयमष्टमो भवः। ततश्च्युत्वा महाविदेहे सुविधिवैद्यः, तत्पुत्रो जीवानन्दनामा बभूव, तस्य च राज्ञः पुत्रः १ मन्त्रिपुत्रः २ श्रेष्ठिपुत्रः ३ सार्थवाहजः ४ एते चत्वारः, पञ्चमः श्रीमतीजीवश्च तत्रैव एकस्य श्रेष्ठिनः पुत्रः केशवनामा ५, एते पञ्चापि जीवानन्दस्य वैद्यस्य मित्रत्वेन मिलिताः, षडपि स्नेहेन तिष्ठन्ति, घटिकामात्रमपि पृथग् न तिष्ठन्ति, एकदा ते सर्वेऽपि वैद्यमित्रगृहे मिलित्वा स्थिताः

लोभी न भवति, यत्र किञ्चित् स्वार्थं पश्यति तत्रैव औषध करोति । चेद् धर्मात्मा भवति तदा एतादृश. गुणक्षेत्रस्य साधोरौषधेन वैयावृत्त्य करोति। तत् श्रुत्वा वैद्यो वदति–लक्षपाकतैल मम गृहे वर्तते, पर रत्नकम्ब-ल–गोशीर्षचन्दन न वर्तते, यदा एतद् औषधद्वय भवति तदाऽस्य साधो' वैयावृत्त्य करोमि, इति श्रुत्वा सार्द्धद्विलक्षद्र‍प दीनारादिक लात्वा ते षडपि मित्रा. हट्टे गत्वा श्रेष्ठिनो वृद्धस्याऽग्रे द्रव्य मुक्त्वा रत्नकम्बल-वस्त्रम्, गोशीर्षचन्दन च मार्गयामासु । तदा स श्रेष्ठी पप्रच्छ–कि कार्यं भवता रत्नकम्बल–चन्दनयोस्ततस्ते साधो वैयावृत्त्यर्थं प्रोचु' । तत्श्रुत्वा तेषा श्लाघा कृत्वा तद्धन धर्मार्थं कृत्वा, साधुनिमित्त कम्बल–चन्दन च दत्त्वा श्रेष्ठी स्वय दीक्षा लात्वा अन्तकृत्केवली भूत्वा मोक्ष ययौ। अथ ते षडपि भैषज्यसामग्री गृहीत्वा वनमध्ये कायोत्सर्गस्थितस्य कुष्ठिन साधोरनुजानीध्वमित्युक्त्वा चर्मोपरि रोगिण साधु स्थापयित्वा वैद्यो लक्षपाकतैले-नाऽभ्यङ्ग चन्दनस्य लेप कृत्वा उपरि रत्नकम्बलेन शरीर जुगोप । तत प्रथमेनाऽभ्यङ्गेन सतसा चर्मस्था कृमय' चर्म निर्भिद्य चन्दनस्य शैत्येन रत्नकम्बले आगत्य आगत्य लग्नास्ता कृमय एकस्मिन् गोकलेवरे निक्षिप्ता', एव द्वितीयेनाभ्यङ्गेन मासस्था , तृतीयेनाभ्यङ्गेन अस्थिमज्जास्था सर्वा कृमयो निर्गता । तदनन्तर सरोहिण्या औषध्या तस्य सरन्ध्र शरीर लिप्तम्, साधोः शरीर स्वर्णवर्णमभवत् । अनेन विधिना साधु निर्वाध कृत्वा स्वगृह ते षडप्याजग्मु । रत्नकम्बल विक्रीय तद् द्रव्य सप्तक्षेत्रेषु व्ययीचक्रु' । ततस्ते षडपि चारित्र जगृहु' । इति नवमो

भवः। ततो निरतिचारं चारित्रं प्रपाल्य द्वादशे देवलोके ते षडपि मित्रत्वेन देवाः समुत्पन्नाः। इति दशमो भवः। ततश्च्युत्वा पूर्वमहाविदेहे पुण्डरीकिण्यां नगर्यां वज्रसेनराजा, धारिणी राज्ञी, तस्या उदरे षडपि पुत्राः सञ्जाताः। षण्णां मध्ये वैद्यस्य जीवश्चतुर्दशस्वप्नसूचितः, एकादशे भवे पुत्रत्वेन उत्पन्नः। मातृ-पितृभ्यां वज्रनाभः इति नाम दत्तम्। इति एकादशो भवः। तेषां षण्णामपि मित्राणाम् इमानि नामानि नृपसुतजीवो बाहुः १ मन्त्रिसुतजीवः सुबाहुः २ श्रेष्ठिसुतजीवः पीठः ३ सार्थवाहपुत्रजीवो महापीठः ४ निर्नामिकाजीवोऽपि तदा राजपुत्रो बभूव ५ स च वज्रनाभस्य चक्रवर्तिनोऽतीव प्रिय आसीत्। एवं षडपि जीवाः सुखेन तिष्ठन्ति। अथ वज्रनाभचक्रवर्तिनः पिता वज्रसेनो वज्रनाभपुत्रं राज्ये संस्थाप्य लोकान्तिकदेववचसा संवत्सरदानं दत्त्वा प्रव्रज्य कर्मक्षयात् केवलमुत्पाद्य तीर्थकरत्वं प्राप्य विहरन् पुण्डरीकिण्यामेव समाजगाम। तत्र समवसरणे पितुस्तीर्थकरस्य देशनां श्रुत्वा ते षडपि प्रव्रज्यां ललुः। तत्र प्रथमो वज्रनाभश्चक्रवर्तिदीक्षां गृहीत्वा चतुर्दशपूर्वाणि पपाठ। अन्यैः पञ्चभिः एकादशाङ्गान्यधीतानि। बाहुसाधुः पञ्चशतसाधूनाम् आहारपानीयम् आदाय ददाति, सुबाहुसाधुस्साधूनां विश्रामणां करोति, पीठ-महापीठौ स्वाध्यायं कुरुतः। अथ बाहु-सुबाहुभ्यां गुरवः प्रशंसन्ति।

सेवित्वा तीर्थंकरगोत्रनामकर्म उपार्जितम् । बाहुसाधुना साधूनाम् आहारपानीयमानीय ददता भोगफल कर्मोपार्जितम् । सुबाहुसाधुना विश्रामणा कुर्वता बाहोर्बलमुपार्जितम् । पीठ-महापीठाभ्याम् असूया कुर्वाणाभ्या स्त्रीवेदकर्म समुपार्जितम् । षष्ठो निर्नामिकाजीव श्रेयांसो भावी, एव षडपि जीवाश्चारित्र प्रपाल्य सर्वेऽपि सर्वार्थसिद्धे विमाने देवत्वेन उत्पन्ना । इति द्वादशो भव । अत्र श्रीआवश्यकचूर्णौ एव प्रोक्तमस्ति-आदीश्वरजीवो वज्रनाभ सर्वार्थसिद्ध गत तत पश्चात् पट्पूर्वलक्षा व्यतीता', तत्पश्चात् बाहु-सुबाहु-पीठ-महापीठप्रमुखा सर्वार्थसिद्ध गता , नो चेत्, कथ मिलन्ति आदीश्वरस्य षट्पूर्वलक्षा जाता ? तत पश्चाद् बाहुप्रमुखा भरतादय पुत्रा जाता ॥ अथ तत च्युत्वा कुत्र उत्पद्यन्ते तत् सूत्रकार प्राह—

ते ण कालेण, तेण समए ण उसभे ण अरहा कोसलिए चउ-उत्तरासाढे अभीइपचमे हुत्था,
त जहा-उत्तरासाढाहि चुए-चइत्ता गब्भ वक्कते, जाव-अभीइणा परिनिव्वुए ॥ २०५ ॥

अर्थ -तस्मिन् काले, तस्मिन् समये अवसर्पिणीकाले तृतीयारकस्य प्रान्ते चतुरशीतिपूर्वलक्षाणि चत्वारि वर्षाणि षड्भिर्मासै किञ्चिन्न्यूनानि इयति काले शेषे सति अस्मिन् समये श्रीऋषभदेव कौशलेषु देशेषु भव कौशलिक , तस्य चत्वारि कल्याणकानि उत्तराषाढानक्षत्रे जातानि । पञ्चम कल्याणकम् अभीचनक्षत्रेऽभूत् ।

उत्तरापाढानक्षत्रे सर्वार्थसिद्धविमानाद् देवलोकात् च्युत्वा जनन्याः कुक्षौ गर्भत्वेन उत्पन्नः। उत्तरापाढानक्षत्रे जन्म जातम्, उत्तरापाढानक्षत्रे दीक्षां जग्राह। उत्तरापाढानक्षत्रे केवलज्ञानमुत्पन्नम्, अभीचनक्षत्रे निर्वाणमासीत्। इत्यनेन संक्षेपेण श्रीऋषभदेवस्य पञ्च कल्याणकानि उक्तानि। अथ विस्तरत्वेन प्रकाश्यते—

ते णं काले णं, ते णं समए णं उसभे णं अरहा कोसलिए जे से गिम्हाणं चउत्थे मासे, सत्तमे पक्खे आसाढबहुले तस्स णं आसाढबहुलस्स चउत्थीपक्खे णं सव्वट्ठसिद्धाओ महाविमाणाओ तित्तीसं सागरोवमट्ठिइआओ अणंतरं चयं चइत्ता इहेव जंबूदीवे दीवे भारहेवासे इक्खागभूमीए नाभिस्स कुलगरस्स मरुदेवीए भारियाए पुव्वरत्तावरत्तकालसमयंसि आहारवक्कंतीए, जाव—गब्भत्ताए वक्कंते ॥ २०६ ॥

अर्थः–तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रीऋषभदेवोऽर्हन् कौशलिको ग्रीष्मकालस्य चतुर्थे मासे सप्तमे पक्षे आपाढकृष्णचतुर्थीदिने सर्वार्थसिद्धविमानात् ३३ त्रयस्त्रिंशत्सागरोपममिताऽऽयुष्कं प्रपाल्य अनन्तरं च्युतश्च्युत्वा अस्मिन्नेव जम्बूद्वीपे भरतक्षेत्रे इक्ष्वाकुभूमौ नाभिकुलकरस्य भार्याया मरुदेव्याः कुक्षौ मध्यरात्रस-

कुभूमिस्वरूप वदति–इक्ष्वाकुवशस्तत्र समुत्पन्न , तेन सा भूमिरिक्ष्वाकुभूमिरुच्यते । सर्वे युगलिकास्तत्रैव उत्पद्यन्ते । तत्र प्रायो नगर किमपि नाऽस्ति, तत्र कल्पवृक्षा एव गृहमनोरथ पूरयन्ति। अथ नाभिकुलकर सप्तम कुलकरोऽस्ति । पूर्वं षट् कुलकरास्तत्र बभूवु । तेषाम् उत्पत्ति–स्थितिस्वरूपमाह–

उस्सप्पिणी इमीए, तईयाइ समाइ पच्छिमे भागे । पलियोवमट्ठभागे, सेसम्मि कुलगरुप्पत्ती ॥ १ ॥

अर्थ –अस्याम् एव अवसर्पिण्या तृतीयारकस्य प्रान्ते पल्योपमस्य अष्टमे भागे शेषे सति तदा सप्तकुलकराणाम् उत्पत्तिर्जाता । तेषा कुत्र उत्पत्तिर्जाता तदाह–

अद्धभरहमज्झिल्लतियभाए गगासिंधुमज्झम्मि । इत्थ बहुमज्झदेशे उप्पन्ना कुलगरा सत्त ॥ २ ॥

अर्थ –दक्षिणदिग्भरतस्यार्द्धस्य त्रयो भागा क्रियन्ते, तत्र मध्यदेशे सप्त कुलकरा उत्पन्ना । तावत् प्रथम कुलकरस्योत्पत्ति वर्णयति–पश्चिममहाविदेहे द्वौ वणिजौ अभूताम् । तौ च परस्पर मित्रौ, तयो मध्ये एको मायावी, अपर सरलस्वभाव , परस्पर द्रव्यवण्टनवेलाया मायावी सरल वञ्चयित्वा द्रव्यम्, वस्तु च प्रच्छन्न स्थापयति । सरलश्च निष्कपट व्यवहरति । एव तौ आयु॰ प्रपाल्य मृत्वा सरलो वणिग् इक्ष्वाकुभूमौ युगलिकोऽभूत् । अपरो मायावी वणिक् तत्रैव प्रदेशे हस्ती जात । एकदा प्रस्तावे हस्तिना भ्रमता स युगलिक॰ सरलवणिग्जीवो दृष्ट , दृष्ट्वा च प्रीतिवशात् त युगलिकमुत्पाट्य स्वस्कन्धे आरोप्य तत्र स हस्ती चचाल । अथ

च तं युगलिकं श्वेतगजारूढं विलोक्य तस्य विमलवाहन इति नाम्ना सर्वेऽन्ये युगलिनः प्रोचुः । उभयोरपि जातिस्मरणज्ञानं समुत्पन्नम् । परस्परमधिकप्रीतिरासीत्, कियत्यपि काले गते सति हीनकालस्य महिम्ना कल्पवृक्षाः यथा पूर्ववाञ्छितदायका आसन् तथा न बभूवुः । तदा युगलिनः परस्परं कलिं चक्रुः । स्वकीयस्य स्वकीयस्य कल्पवृक्षस्य रक्षां कुर्वन्तस्तिष्ठन्ति । एको युगलिकः स्वकीयं कल्पवृक्षं त्यक्त्वा अपरस्य कल्पवृक्षस्य समीपे मार्गयति तदा तत्स्वामी तेन सह कलिं कुर्वन् विमलवाहनसमीपे आयाति। विमलवाहनश्च हकारनीतिदण्डं तस्य शिरः करोति । विमलवाहनस्य 'हः' इति अक्षरेण दण्डनीतिरभूत् । अन्यदपि यदा किञ्चिद् अनुचितं कोऽपि करोति, विमलवाहनस्तस्य हकाराऽक्षरेण दण्डनीतिं ददाति । सोऽपि जानाति मम सर्वस्वं राज्ञा गृहीतम् । पुनरपि स तत्कार्यं न करोति । इयं दण्डनीतिः कियत्यपि काले युगलिनामभूत् । तस्य विमलवाहनस्य चन्द्रयशा भार्याऽभूत् । नवशतधनुष्प्रमाणं तदा शरीरमानम् आसीत् १ । ततो द्वितीयो युगलिकश्चक्षुष्मान् कुलकरो बभूव । तद्भार्या चन्द्रकान्ता, तच्छरीरमानम् अष्टशतधनुष्प्रमाणम् २ । तस्याऽपि हकारनीतिरेव । ततस्तृतीयो युगलिको यशोमान् कुलकरः । तद्भार्या सुरूपा, तस्याऽपि हकारेणैव दण्ड-

प्रसेनजितकुलकर , तद्भार्या चक्षुष्मती, षड्शतधनुष्प्रमित शरीरम् आसीत्। धिक्कारेण दण्डनीति ५। तत' षष्ठो युगलिको मरुदेव कुलकर समुत्पन्न , तद्भार्या श्रीकान्ता, तस्य धिक्कारेण दण्डनीति , तस्य पञ्चशत-पञ्चाशद्धनुष्प्रमाण शरीरमानम् ६। तत' सप्तमो नाभिकुलकर । तद्भार्या मरुदेवी, तस्याऽपि धिक्कारेण दण्ड-नीति , तस्य च पञ्चशतपञ्चविंशतिर्धनुष्प्रमाण शरीरमानम् आसीत् ७, स नाभि सप्तम॰ कुलकर सुखेन तिष्ठति, यदा कश्चिद् युगलिको वैरूप करोति, तदा नाभिपार्श्वे त समानयति। पूर्व हकार-मकार-धिक्कारद-ण्डनीतिरासीत्। तदानीं तु कश्चिद् युगलिक॰ कालमहिम्ना दण्डनीत्या भय च स्तोक करोति । तस्मिन् समये श्रीऋषभदेवो मरुदेव्या गर्भे सङ्क्रान्तोऽस्ति ।

उसभे ण अरहा कोसलिए तिन्नाणोवगए आविहुत्था, त जहा—चइस्सामिति जाणइ, जाव—सुमिणे पासइ, त जहा—गयवसह॰ । सव्व तहेव, नवर—पढम उसभ मुहेण अइत पासइ, सेसाओ गय । नाभिकुलगरस्स साहइ, सुमिणपाढगा नत्थि, नाभिकुलगरो सयमेव वागरेइ ॥ २०७ ॥

अर्थ -ऋषभोऽर्हन् कौशलिकस्त्रिभिर्ज्ञानै सहित' आसीत्। देवलोकात् च्यविष्यामीति जानाति, च्यव-

मानस्तत्समयं न जानाति, च्युतोऽहमित्यपि जानाति। यदा च देवलोकात् च्युत्वा मरुदेव्याः गर्भे समुत्पन्नः, तदा च मरुदेव्या चतुर्दशस्वप्नाः दृष्टाः, ते च नाभिकुलकरस्याऽग्रे निवेदिताः। नाभिकुलकरेणैव तेषाम् अर्थो निवेदितः। तत्र स्वप्नलक्षणपाठकः कोऽपि नाऽस्ति। स्वप्नविलोकने अयमेव विशेषः-मरुदेवी पूर्वं वृषभं पश्यति। तेषां फलं च नाभिकुलकरमुखात् श्रुत्वा मरुदेवी प्रसन्ना सती तिष्ठति।

ते णं काले णं ते णं समए णं, उसभे णं अरहा कोसलिए जे से गिम्हाणं पढमे मासे, पढमे पक्खे चित्तबहुले। तस्स णं चित्तबहुलस्स अट्ठमी पक्खे णं नवण्हं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं, अद्धट्ठमाणं राइंदियाणं, जाव-उत्तरासाढाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागयेणं, जाव-आरोग्गा आरोग्गं दारयं पयाया ॥२०८॥ तं चेव सव्वं, जाव-देवा, देवीओ य वसुहारवासं वासिंसु, सेसं तहेव। चारगसोहणं माणुम्माणवद्धणं उस्सुक्कमाइयट्ठिइवडियजूयवज्जं सव्वं भाणिअव्वं ॥२०९॥

अर्थः-तस्मिन् काले तस्मिन् समये ऋषभोऽर्हन् कौशलिकः उष्णकालस्य प्रथमे मासे, प्रथमे पक्षे, चैत्रवद्य-

रीणां आगमनम्, वसुधाराणां वर्षणम्, शक्रादिभिर्जन्माभिषेककरण देवाना कर्तव्य श्रीवर्द्धमानस्वामिजन्मवद् ज्ञेयम्। प्रात समये च वन्दिमोक्षणम्, मानोन्मानप्रमाणवर्द्धनम्, करादीना मोक्षणम्, जूसरमुशलादीनाम् ऊर्द्धकरणम्, इत्यादि मनुष्याणा पुत्रजन्मयोग्यो व्यवहारो नाऽभूत्। अयमेव विशेष —यतस्ते युगलिका सन्ति, किमपि व्यवहार न जानन्ति तेन हेतुना इन्द्रादयो देवा सर्वं स्वकीयविधिव्यवहार कुर्वन्ति। अथ मरुदेव्या, पूर्वं स्वप्नसमये वृषभस्य दर्शनात्, पुत्रस्य उभयोर्जङ्घयो रोम्णाम् आवर्तभ्रमणावलोकाद् वृषभ-स्याकारस्य लञ्छनाद् नाभिकुलकरेण 'ऋषभ.' इति नाम दत्तम्। अथ च भगवान् देवभवात् च्युत्वा आगतो महोत्कृष्टरूपलावण्यधारीदेव-देवीवृन्दै लाल्यमान, इन्द्राणीभि' स्वाङ्के धार्यमाण। सुनन्दया युगलिन्या सहित, अपरया च सुमङ्गलानाम्ना अकाले मस्तके पतिततालफलेन मृतभ्रातृकया युगलिन्या, युगलिकैरानीय नाभिभूपाय समर्पितया नाभिराज्ञा ऋषभस्य विवाहार्थं रक्षितया वर्द्धमान, भ्रमरवर्णशिरोरुह, कमलदललोचन', पक्वबिम्बसदृशोष्ठ, दाडिमबीजसदृशदशन, तप्तकाञ्चनशरीरद्युति, कमलसुगन्धश्वास', अप्रतिपातिज्ञानत्रयविराजमान, सर्वलक्षणै सम्पन्न. ऋषभदेवो वर्तते। अथ श्रीऋषभकुमारो बाल्यावस्थया क्रीडन् मातु हृदये सन्तोषमुत्पादयन् जानुभ्या गृहाङ्गणे सञ्चलन्, मन्मनभाषया जल्पन्, सम्यक्प्रकारेण हसन्, दूरस्थित वस्तु आनयनाय शनै शनै व्रजन्, एव बाललीला कुर्वन् मरुदेव्या विलोक्यते स। तदा च

मरुदेवी श्रीऋषभदेवं दृष्ट्वा मनसि चिन्तयति–हे पुत्र ! त्वं सर्वेषां देवानां देवीनां च वल्लभः, अत्यन्तं सौभाग्ययुक्तः । देवाङ्गनाभिरेव लाल्यसे, इन्द्रेण अङ्गुष्ठे सञ्चारितामृतेनाऽऽहारं करोषि, तर्हि अहं केन गुणेन तव जननी भवामि? । अथ च भगवतो देशोन ऊनं वर्षमभूत् । अस्मिन् समये इन्द्रो वंशस्थापनार्थं हस्ते इक्षुयष्टिं गृहीत्वा आगच्छति । इन्द्रं च आगच्छन्तं दृष्ट्वा श्रीऋषभदेवो जानुभ्यां चलित्वा, इक्षुयष्टिं गृहीत्वा उत्थितः, इन्द्रेण मनसि ज्ञातम्–भगवतः इक्षुयष्टिभक्षणाऽभिलापो जातः, ततः इक्ष्वाकुवंशो ज्ञेयः । अपरे तीर्थकरा बाल्यावस्थायाम् अङ्गुष्ठसञ्चारिताहारं कुर्वन्ति, पश्चादग्निपक्वाऽमृताहारं गृह्णन्ति, ऋषभदेवस्तु देवाऽऽनीताद् देवकुरु–उत्तरकुरुक्षेत्रात् कल्पवृक्षफलाहारं कुर्वन्ति । संगमग्रहणानन्तरं प्रासुकाहारं गृह्णन्ति । अथ पुनर्मरुदेवी ऋषभदेवं धूलिधूसरशरीरं रममाणं दृष्ट्वा चक्षुर्निमील्य, हृदयेन संपीड्य तिष्ठति । अत्र कविर्भावं विचारयति–मरुदेवी चक्षुषी संमील्य मध्ये विलोकयति, मम हृदयं हर्षेण कियत् पूर्णं वर्तते । अथ कियत् पूरणीयमस्ति । हृदयं तु बाह्यदृष्ट्या विलोकयितुं न शक्यते । पुनरहं तव उपकारं किमपि कर्तुमशक्ता, त्वया तु मम बहून्युपकाराणि कृतानि । तव प्रभावात् सर्वैः देवेन्द्रैरहं वन्दनीया, पूजनीया, नमनीया सञ्जाता इत्युक्त्वा

इन्द्राण्य कन्यया पक्षे जाता । सर्वे उत्सवमहोत्सवान् चक्रु । विवाहविधि विदधु' । स इन्द्रदर्शितो विवाहविधिरद्याऽपि लोके भवति । सुनन्दा–सुमङ्गलाभ्या सहितस्य श्रीऋषभदेवस्य विषयसुख भुञ्जानस्य षट्पूर्वलक्षाणि व्यतीतानि । तदा सुमङ्गलया भरत–ब्राह्मीरूप युगल प्रसूतम् । सुनन्दया बाहुबलि–सुन्दरीरूप युगल प्रसूतम् । तत पश्चात् पुन सुमङ्गलया एकोनपञ्चाशद् युगलानि प्रसूतानि । सुनन्दायाश्च एकमेव युगलमऽभूत्, पुन सन्तान किमपि नाऽभूत् । अथ यदा यदा कालो हीनो हीन समागत' तथा तथा कल्पवृक्षाणा महिमा न्यूनो जात । युगलिन' परस्पर क्रोधाद् विरूप कुर्वन्तो हकार–मकार–धिक्कारादिनीतिवाक्यैर्निर्भर्त्स्यमाना अपि न विरमन्ति । नाभिकुलकरो वृद्धो बभूव तदा युगलिनो मिलित्वा ऋषभ विज्ञपयन्ति, अस्माक न्याय कुरु । तदा श्रीऋषभो वक्ति–यो राजा भवति स दण्ड करोति । अह तु राजा नास्मि । युगलिभिरुक्तम्–अस्माक भवानेव राजा । तदा श्रीऋभदेवेनोक्तम्–नाभिकुलकरा प्रष्टव्या , ते यद् वदन्ति तत् प्रमाणम् । युगलिभिर्नाभिकुलकराज्ञया गङ्गानदीतटे रेणुपुञ्जोपरि ऋषभदेव सस्थाप्य स्वय राज्याभिषेकार्थं जलानयनाय युगलिनो जग्मु । तस्मिन् प्रस्तावे इन्द्रस्य आसनप्रकम्पो बभूव । अवधिज्ञानेन श्रीऋषभदेवस्य राज्याभिषेकोत्सवावसर ज्ञात्वा इन्द्र आगत्य राज्ययोग्य मुकुट–कुण्डल–हाराद्यलङ्कार परिधाप्य, उच्चै. स्वर्णसिंहासने सस्थापयामास । तावत् ते युगलिनो कमलिनीपत्रे नीर भृत्वा आजग्मु । सर्वशरीर सालङ्कार दृष्ट्वा, वस्त्रादिभूषित

दृष्ट्वा पादयोरङ्गुलीनामुपरि पानीयं ढौकयामासुः । इन्द्रस्तेषु विवेकम्, विनयं च दृष्ट्वा "साहु-विणीया पुरिसा, जाया विणीया हु नाम नयरीए। इंदेण कयं नामं, लोयपसिद्धा य सा जाया" ॥ तत्र विनीता नगरी स्थापिता। इन्द्रेण धनदस्य नगरस्य स्थापनाय आदेशो दत्तः । धनदेनागत्य द्वादशयोजनाऽऽयामा नवयोजनविस्तीर्णा, अष्टौ प्रतोल्यः, एकशतधनुरुच्चेन, पञ्चाशद्धनुःपृथुलेन, स्वर्णवप्रेण वेष्टिता । तत्र मध्ये ईशानकूणे ससभूमिकं मन्दिरं नाभिभूपस्य निवासार्हं चतुष्कोणं कृतम् । पुनः पूर्वस्यां दिशि तादृक्स्वरूपमेव भरतस्य गृहम् अपि कृतम्। पुनरग्निकूणे बाहूबलवसनार्थं रचितम् । अष्टानवतिकुमाराणां भुवनानि दक्षिणस्यां दिशि । अन्येषामपि क्षत्रियाणां यथायोग्यानि निर्मितानि पश्चिमायाम् । नवनारू-नवकारूणां गृहाणि कृतानि उत्तरस्याम् । व्यापारिणां गृहाणि निर्मितानि नगर्या अन्तराले । एकविंशतिभूमिकं त्रैलोक्यविभ्रमं नाम प्रासादं श्रीऋषभदेवस्य निवासार्हम् एकशताष्टाधिकजालिकासहितं कृतम्। अन्यैरपि घनैर्जिनमन्दिरैः सहिता विनीता नगरी स्थापिता ॥ जन्मकालादारभ्य विंशतिपूर्वलक्षवर्षाणि यदा श्रीऋषभदेवस्य व्यतीतानि तदा राज्याभिषेकोत्सव इन्द्रेण कृतः, देवदूष्याणि परिधापितानि, चन्दनस्य विलेपनानि भगवतः शरीरे कृतानि । एवं

स्तेपाम् उग्रवश १ ये गुरुत्वेन स्थापितास्तेपा भोगवश २ ये च मित्रत्वेन स्थापितास्तेपा राजन्यवश ३ अन्ये ये सेवकत्वेन स्थापितास्ते क्षत्रिया ४। अष्टादशवर्णस्थापन कृतम्। भरतस्य सार्थं प्रसूता ब्राह्मी सा बाहुबलाय परिणायिता, बाहुबलसार्थं जाता सुन्दरी सा भरतस्यार्पिता, भरतेन स्त्रीरत्नार्थं रक्षिता, एव युगलधर्मो निवारित श्रीऋषभदेवेन, अथ कालवशात् क्षुधा वह्नी लगति, कल्पवृक्षा नष्टप्रभावा सञ्जातास्तदा युगलिन कन्दफलमूलपत्रादीनाम् आहार कुर्वन्ति तदाहारो न पचति। तदा शालिधान्य निष्पन्न श्रीऋषभस्वामिना दृष्ट तज्ज्ञात्वा, हस्तेन मर्दयित्वा कणान्निष्काश्य युगलिना दत्तम्, तदाप्युदर तुदति। कथम् अन्न मूल फल चाऽपि कल्पवृक्षप्रदत्ताहारभक्षकाणा तेपाम् उदरे न जीर्यते। ते चागत्य ऋषभदेवाय उदर दर्शयन्ति। भगवानपि तेपाम् उदर पीड्यमान स्पर्शयित्वा निराबाध करोति। कल्पवृक्षैर्विना ते अतीव दु खिनो भवन्ति। तस्मिन् प्रस्तावे वनमध्ये अग्निरुत्पन्न, तत्र च पुरा अष्टादशकोटिसागरपर्यन्त भरतक्षेत्रे बादरोऽग्निर्नासीत्। तम् अपूर्वम्, नवीनम्, निर्मलम्, आश्चर्यकर पदार्थं दृष्ट्वा युगलिनस्त गृहीतु कर चिक्षिपु'। ते च तेन ज्वलन्ति स। तदा श्रीऋषभाय स्वकीयम् अङ्ग दर्शयन्ति। स्वामिना अग्नेस्स्थान ज्ञात्वा तेभ्य आदेशो दत्त –अत पर कन्दमूलबीजपुष्पपत्रादिकम् अग्नौ पक्व भृष्ट कृत्वा भक्षणीयम्। तत् श्रुत्वा ते कन्दादिक प्रज्वलति अग्नौ क्षिपन्ति तत् पुन' गृहीतु न शक्नुवन्तश्चैव तत्रैव तद् भस्मीभवति। पुन ऋषभदेवाग्रे आगत्य पूत्कुर्वन्ति–

स्वामिन्! स चाऽग्निरस्मादपि अतीव क्षुधातुरः, वयं यत् तत्र पाकाय क्षपयामः तदस्मभ्यं पश्चान्न ददाति, वयं किं कुर्मः? क्षुधितं निजोदरं दर्शयन्ति, रुदन्ति। तदा श्रीऋषभदेवो गजमारुह्य बहिर्निर्गत्य तटाकात् सार्द्रमृत्तिकां तेभ्य आनाय्य गजकुम्भस्थलोपरि मृत्तिकाया हण्डिकां घटित्वा, अग्नौ संपाच्य तन्मध्ये पानीयान्नयोः प्रमाणं पाकविधिं दर्शयित्वा तान् युगलिनो भोजियामास। ततः पश्चात् सर्वत्र पचनविधिर्लोके प्रकटीबभूव। तदा श्रीऋषभदेवेन पञ्च शिल्पानि प्रकटीकृतानि–घटकर्म कुम्भकारकर्म १ लोहकारकर्म २ चित्रकर्म ३ सूत्रधारकर्म ४ नापितकर्म्म ५ एतानि कर्माणि पुनर्भगवता शतभेदानि दर्शितानि। अत्र च एकस्य एकस्य कर्मणो विंशतिरवान्तरभेदाः भवन्ति। तदा च शतभेदाः भवन्ति। ततो भगवतः प्रजापतिरिति नाम अभूत्। अथ श्रीऋषभदेवेन ब्राह्मीं दक्षिणहस्तेन अष्टादशलिपयो दर्शिताः, लेखनं लिपिः १८ नन्दीसूत्रे उक्ताः, तद्यथा—हंसलिपि १ भूतलिपि २ यक्षलिपि ३ राक्षसीलिपि ४ उड्डीलिपि ५ यावनीलिपि ६ तुरक्कीलिपि ७ कीरीलिपि ८ द्राविडीलिपि ९ सैन्धवीलिपि १० मालवीलिपि ११ नडीलिपि १२ नागलीलिपि १३ लाटीलिपि १४ पारसीलिपि १५ अनिमित्तीलिपि १६ चाणक्कीलिपि १७ मौलदेवी १८। देशविशेषादन्या अपि लिपयः, तद्-

... ६ ... ७ ... ८ ... र्ण ९ मागधी

लिपय । पुनरङ्काना गणितकला दर्शिता । वामहस्तेन सुन्दरीं प्रति लिपिर्दर्शिता ।

ते ण काले ण ते ण समए ण, उसभे ण अरहा कोसलिए दक्खे, दक्खपइण्णे पडिरूवे अल्लीणे भद्दए विणीए वीस पुव्वसयसहस्साइ कुमारवासमज्झे वसइ, कुमारवासमज्झे वसित्ता तेवट्ठि च पुव्वसयसहस्साइ रज्जवासमज्झे वसइ, तेवट्ठि च पुव्वसयसहस्साइ रज्जवासमज्झे वसमाणे लेहाइआओ गणियप्पहाणाओ, सउणरुयपज्जवसाणाओ बावत्तरि कलाओ। चउसट्ठि महिलागुणे । सिप्पसय च कम्माण, तिन्नि वि पयाहिआओ उवदिसइ, उवदिसित्ता पुत्तसय रज्जसए अभिसिचइ, अभिसिचित्ता–

अर्थ –ऋषभोऽर्हन् कोशलिक दक्षो विचक्षण , तथा दक्षप्रतिज्ञ प्रतिज्ञानिर्वाहक', प्रतिरूप' सर्वगुण-पूर्ण , आलीन' अलिप्त , भद्रक: सरलस्वभाव', विनीतो विंशतिपूर्वलक्षाणि कुमारवासे, त्रिषष्टिपूर्वलक्षाणि राज्य भुञ्जान' । लिखनकलात आरभ्य गणितप्रधाना , शकुन–रूपपर्यवसाना द्वासप्ततिपुरुषकला' प्रकटीकृत्य, स्त्रीणा चतु षष्ठिकला प्रकटीकृत्य, अथवा चतु षष्ठिगुणान् स्त्रीणा प्रकटीकृत्य, सर्वप्रजाभ्य उपदिश्य शिल्प-

शतम्, विज्ञानशतमुपदिश्य त्रिविधं सेवा-वाणिज्य-कर्षणादिकम् उदरवृत्युपायमुपादिश्य पुत्रशतं राज्ये प्रस्थापयति । पुरुषाणां द्वासप्ततिकला इमाः—

लिखितं-पठितं-सङ्ख्या गीतं-नृत्यादि-तालाः, पटह-मुरज-वीणा-वंश-भेरीपरीक्षा ॥ द्विरद-तुरगशिक्षा धातु-दण्ड-मन्त्रवादी, वलिपलितविनाशो रत्न-नारी-नृलक्ष्म ॥ १ ॥ छन्दस्तर्क-सुनीति-तत्त्व-कविता ज्योतिःश्रुति-वैद्यकं, भाषा-योग-रसायना-ऽञ्जनलिपिः स्वप्ने-न्द्रजालं-कृषिः ॥ वाणिज्यं नृपसेवनं च शकुनं वायव-ग्निसंस्तंभनं, वृष्टिर्लेपन-मर्दनो-र्ध्वगतयो वन्धभ्रमौ द्वौ घटे ॥ २ ॥ पत्रच्छेदन-मर्मभेदन-फलाकृष्ट्य-म्बुकृष्टिर्मता, लोकाचार-जनानुवृत्ति-फलभृत् खड्ग-क्षुरीवन्धनम् ॥ मुद्रा-ऽयो-रद-काष्ठ-चित्रकृति-दोर्दण्ड-मुष्टि-दण्डा-ऽसि-वाग्-युद्धं गारुडं-सर्प-भूतदमनं योगा-ऽव्द-नामालयम् ॥ ३ ॥

अर्थः-लिखितकला १, पठितकला २, गणितकला ३, गीतकला ४, नृत्यकला ५, तालवादनकला ६, पटहवादनकला ७, मुरजमृदङ्गवादनकला ८, वीणावादनकला ९, वंशपरीक्षा १०, भेरीपरीक्षा ११, गजशिक्षा १२, [illegible]क्षा १३, ध[illegible]वादः १४ दृष्टि[illegible]

शक्ति २५, ज्योति शास्त्रज्ञानम् २६, वैद्यकज्ञानम् २७, षड्भाषाज्ञानम् २८, योगाभ्यास. २९, रसायनविधि ३०, अञ्जनविधि ३१, अष्टादशलिपिज्ञानम् ३२, स्वप्नलक्षणज्ञानम् ३३, इन्द्रजालदर्शनम् ३४, कृषिज्ञानम् ३५, वाणिज्यविधि ३६, नृपसेवा ३७, शकुनविचार ३८, वायुस्तम्भनम् ३९, अग्निस्तम्भनम् ४०, मेघवृष्टि' ४१, विलेपनविधि ४२, मर्दनविधि ४३, ऊर्द्धगमनम् ४४, घटबन्धनम् ४५, घटभ्रम ४६, पत्रच्छेदनम् ४७, मर्म भेदनम् ४८, फलाकर्षणम् ४९, जलाकर्षणम् ५०, लोकाचार ५१, लोकरञ्जन ५२, अफलवृक्षाणा सफलीकरण ५३, खड्गबन्धन ५४, क्षुरीबन्धन ५५, मुद्राविधि ५६, लोहज्ञान ५७, दन्तसमारण ५८, काललक्षण ५९, चित्र-करण ६०, बाहुयुद्ध ६१, दृष्टियुद्ध ६२, मुष्टियुद्ध ६३, दण्डयुद्ध ६४, खड्गयुद्ध ६५, वाग्युद्ध ६६, गारुडविद्या ६७, सर्पदमन ६८, भूतदमन ६९, योग-द्रव्यानुयोग-अक्षरानुयोग-औषधानुयोगादि ७०, वर्षज्ञान ७१, नाम-माला ७२, इत्यादि पुरुषाणा द्वासप्ततिर्कला भरत-बाहुबलप्रमुखपुत्रेभ्यो दर्शिता' ॥ तथा महिलाना स्त्रीणा चतु -षष्टिर्गुणा , कला वा दर्शिता , तद्यथा-नृत्यकला १, औचित्यकला २, चित्रकला ३, वादित्र ४, मन्त्र ५, तन्त्र ६, ज्ञान ७, विज्ञान ८, दण्ड ९, जलस्तम्भ १०, गीतगान ११, तालमान १२, मेघवृष्टि १३, फलाकृष्टि १४, आरामरो-पण १५, आकारगोपन १६, धर्मविचार १७, शकुनविचार १८, क्रियाकल्पन १९, संस्कृतजल्पन २०, प्रसादनीति २१, धर्मनीति २२, वाणीवृद्धि २३, सुवर्णसिद्धि २४, सुरभितैल २५, लीलासञ्चारण २६, गज-तुरगपरीक्षण २७,

स्त्री–पुरुषलक्षणं २८, सुवर्ण–रत्नभेदः२९, अष्टादशलिपिपरिच्छेदः३०, तत्कालबुद्धिः३१, वस्तुसिद्धिः३२, वैद्यकक्रिया ३३, कामक्रिया ३४, घटभ्रमं ३५, सारपरिश्रमं ३६, अञ्जनयोगं ३७, चूर्णयोगं ३८, हस्तलाघवं ३९, वचनपाटवं ४०, भोज्यविधिः ४१, वाणिज्यविधिः ४२, मुखमण्डनं ४३, शालिखण्डनं ४४, कथाकथनं ४५, पुष्पग्रथनं ४६, वक्रोक्तिजल्पनं ४७, काव्यशक्तिः ४८, स्फारवेशं ४९, सकलभाषाविशेषः ५०, अभिधानज्ञानं ५१, आभरणपरिधानं ५२, नृत्योपचारं ५३, गृहाचारः ५४, शाठ्यकरणं ५५, परनिराकरणं ५६, धान्यरन्धनं ५७, केशबन्धनं ५८, वीणादिनादं ५९, वितण्डावादं ६०, अङ्कविचारः ६१, लोकव्यवहारः ६२, अन्ताक्षरिका ६३, प्रश्नप्रहेलिका ६४ इत्यादयः चतुःषष्टिर्ब्राह्मी–सुन्दरीपुत्रीभ्यां स्त्रीयोग्याः कला दर्शिताः । अथ पुत्रशताय राज्यं ऋषभदेवः स्वस्वनाम्ना देशान् संस्थाप्य ददौ । तेषां नामानि आह–श्रीभरतः १, बाहूबलिः २, मस्तकः ३, पुत्राङ्गारकः ४, मल्लिदेवः ५, अङ्गज्योतिः ६, मलयदेवः ७, भार्गवतीर्थः ८, वङ्गदेवः ९, वसुदेवः १०, मगधनाथः ११, मानवर्तिकः १२, मानयुक्तः १३, वैदर्भदेवः १४, वनवासनाथः १५, महीपकः १६, धर्मराष्ट्रः १७, मायकदेवः १८, आस्मकः १९, दण्डकः २०, कलिङ्गः २१, ईषिकदेवः २२, पुरुषदेवः २३, अकलः २४, भोगदेवः

नर्मद ४०, सारस्वत ४१, तापसदेव ४२, कुरु ४३, जङ्गल ४४, पञ्चाल ४५, सूरसेन ४६, पुट ४७, कालङ्क-देव ४८, काशीकुमार ४९, कौशल्य ५०, भद्रकाश ५१, विकाशक ५२, त्रिगर्त्त ५३, आवर्पः ५४, सालुः ५५, मत्सदेव ५६, कुलीयक ५७, मूपकदेव ५८, घाल्हीक ५९, काम्बोज ६०, मधुनाथ ६१, सान्द्रक ६२, आत्रेय ६३, यवन ६४, आभीर ६५, वानदेव. ६६, घानस ६७, कैकेय ६८, सिन्धु ६९, सौवीर ७०, गन्धार ७१, काष्ठदेव ७२, तोपक ७३, शौरक ७४, भारद्वाजः ७५, सुरदेव ७६, प्रस्थान ७७, कर्णक ७८, त्रिपुरनाथ ७९, अवन्तिनाथ ८०, चेदपति. ८१, विकन्ध. ८२, किष्कन्ध ८३, नैपध ८४, दशार्णनाथ ८५, कुसुमवर्ण ८६, भूपालदेव ८७, पालमभु ८८, कुशल. ८९, पद्म ९०, विनिद्र ९१, विकेश ९२, वैदेह ९३, कच्छपति ९४, भद्रदेव ९५, वज्रदेव ९६, सान्द्रभद्र ९७, सेतज ९८, वत्सनाथ ९९, अङ्गदेव १०० इति पुत्रशतस्य नामानि ज्ञेयानि, एतेषां पृथक् पृथग् देशाना राज्य दत्तम्, तथा विनीताया नगर्यां भर-ताय राज्य दत्तम्, बहुलीदेशे तक्षशिलाया नगर्यां बाहुबलिने राज्य दत्त्वा श्रीऋषभदेव. सुख तिष्ठति।

उसभे ण अरहा कोसलिए कासवगुत्ते ण तस्स ण पच नामधिज्जा एवमाहिज्जति, त जहा--उसभे इ वा, पढमराया इ वा, पढमभिक्खायरे इ वा, पढमजिणे इ वा, पढमतित्थयरे इ वा ॥२१०॥

अर्थः–ऋषभोऽर्हन् कौशलिकस्तस्य पञ्च नामानि उच्यन्ते, तानि कानि–ऋषभः १ प्रथमराजा २ प्रथमभिक्षाचरः ३ प्रथमजिनः–प्रथमकेवली ४ प्रथमतीर्थंकरः ५ अथ श्रीऋषभदेवः एवं लोकस्थितिं सर्वां दर्शयित्वा, ततो दीक्षां गृहीत्वा, ततः केवलज्ञानं प्राप्य, धर्मोपदेशेन भव्यजनान् प्रतिबोध्य मोक्षं प्राप्तः । तथा सूत्रकारो वदति—

पुणरपि लोअंतिएहिं जिअकप्पिएहिं देवेहिं ताहिं इट्ठाहिं, जाव–वग्गूहिं, सेसं तं चेव सव्वं भाणिअव्वं, जाव–दाणं दाइआणं परिभाइत्ता ।–

अर्थः–पुनस्तस्मिन् अवसरे लोकान्तिकदेवाः आगत्य, ताभिरिष्टाभिः वाग्भिः दीक्षाऽवसरे भगवन्तं प्रेरयन्ति। तदा काले तु प्रायशो लोकाः निर्धनाः, दरिद्राश्च न सन्ति, तथाऽपि स्वर्णरत्नादिकम् अन्नादिदानं धर्मस्थिति-दर्शनार्थं संवत्सरं यावद् दानं ददाति ॥

जे से गिम्हाणं पढमे मासे, पढमे पक्खे चित्तबहुले, तस्स णं चित्तबहुलस्स अट्ठमीपक्खे णं, दिवसस्स पच्छिमे भागे सुदंसणाए सिवियाए सदेवमणुआसुराए परिसाए समणुगम्ममाण-

उज्जाणे जेणेव असोगवरपायवे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छित्ता असोगवरपायवस्स अहे जाव-सयमेव चउमुट्ठिअ लोअ करेइ, करित्ता छट्ठेण भत्तेण अपाणएण उत्तरासाढाहि नक्खत्तेण जोगमुवागएण उग्गाण, भोगाण, राइण्णाण, खत्तियाण च चउहि पुरिससहस्सेहि सद्धि एग देवदूसमादाय मुडे भवित्ता अगाराओ अणगारिय पव्वइए ॥ २११ ॥

अर्थ –स्वामी सवच्छरदान दत्त्वा ग्रीष्मकालस्य प्रथमे मासे, प्रथमे पक्षे चैत्रवदिअष्टम्या दिने द्विप्रहराद-नन्तर सुदर्शनानाम्न्या शिविकाया स्थित्वा देव-मनुजश्रेण्या सहितो यथा महावीरदीक्षाऽवसरे स्नान-मज्जनालङ्कारवादित्रादिध्वनिमहोत्सववर्णितस्तथैवाडम्बरेण विनीताया नगर्या मध्ये भूत्वा यत्र सिद्धार्थवन यत्राऽशोकस्तस्य छायाया समागत्य, शिविकात उत्तीर्य, स्वयमेव सर्वाभरणानि समुत्तार्य चातुर्मौष्टिक लोचमकरोत्। तदानीं गौरवर्णस्य पृष्ठदेशे पञ्चमुष्टिसत्कान् श्यामान् केशान् उभयो स्कन्धयो विस्तीर्णान् दृष्ट्वा इन्द्रेण स्वामी निजप्त । स्वामिन् ! एते केशा रमणीया दृश्यन्ते एते रक्षणीया । तदा इन्द्रवचसा भगवता श्रीऋषभेण चातुर्मौष्टिक लुञ्चनमकारि। ततोऽद्याऽपि श्रीआदीश्वरप्रतिमास्कन्धोपरि जटा भवति। यदा दीक्षा गृहीता तदा स्वामिना षष्ठभक्तम्, तदाऽप्यपानक कृतम् । पुन यदा उत्तराषाढानक्षत्रे उग्र-भोग-राजन्य-क्षत्रियवशाना

पुरुषाणां चतुःसहस्रेण श्रीऋषभदेववत् तैरपि तथैव कृतम् । दीक्षाऽवसरे इन्द्रेण भगवतः स्कन्धोपरि एकं देवदूष्यं वस्त्रं समर्पितम् । भगवान् गृहस्थावासं त्यक्त्वा अनगारो जातः । तस्मिन् समये च भगवतः ऋषभदेवस्य चतुर्थं मनःपर्यवज्ञानमुत्पन्नम् ॥

ते णं काले णं ते णं समये णं, उसभे णं अरहा कोसलिए एगं वाससहस्सं निच्चं वोसट्ठकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा, जाव० अप्पाणं भावेमाणस्स इक्कं वाससहस्सं विइक्कंतं, तओ णं ।

अर्थः–ऋषभोऽर्हन् कौशलिक एकसहस्रवर्षाणि नित्यं व्युत्सृष्टदेहः–देहस्य चिन्तारहितः, ग्रामाऽनुग्रामं विहरन्, चतुस्सहस्रं राज्ञामपि तथैव भिक्षार्थं विहरन्, भिक्षाम् अलभमानम्, क्षुधाम् असहमानम्, कन्दमूलफलादिभिराहारं विधाय वनमध्ये स्थित्वा, लज्जया पश्चाद् न अव्रजत् । तापसधर्मं प्रकटीचकार । वल्कलचीवराणि दधौ । अथ च भगवतो दीक्षाऽवसरे कच्छ–महाकच्छयोः ऋषभदेवेन पुत्रत्वेन मानितयोः पुत्रौ नमि–विनमी नामानौ । तौ च कस्मैचित् कार्याय कुत्रचित् प्रदेशे गतौ अभूताम् । पृष्ठतः सर्वे देशाः सर्वेभ्यः पुत्रेभ्यो वण्टयित्वा प्रदत्ताः, तौ नमिविनमी च विस्मृतौ । दीक्षाग्रहणानन्तरं तौ समागतौ, भरतं पप्रच्छतुः । श्रीऋषभदे- ... [illegible] ...भ्यां मम सेवा कर्तव्या, अहं युवाभ्यां

देशग्रास दास्यामि । तदा तौ भरतम् अपमान्य राज्यार्थं स्वामिसमीपे आगत्य भगवतो विहार कुर्वतोऽग्रे कण्टकादिक मार्गाद् निवारयन्तौ, कायोत्सर्गेण स्थितस्य दशमशकादीन् उड्डापयन्तौ, प्रात प्रातर्वन्दनापूर्वक स्वामिन्! राज्यप्रदो भव, इत्युक्तवन्तौ नित्य तिष्ठत । एकदा वन्दनार्थमागतेन धरणेन्द्रेण तयोर्भगवद्भक्तितुष्टेन भगवद्रूप कृत्वा ताभ्याम् उभाभ्याम् अष्टचत्वारिंशत्सहस्र पठितसिद्धा विद्या प्रदत्ता, षोडशविद्यादेव्याना समाराधन च दत्तम् । वैताढ्यपर्वते दक्षिणश्रेण्या रथनूपुरचक्रवालप्रमुखाणि पञ्चाशद् नगराणि । अथ उत्तरश्रेण्या गगनवल्लभप्रमुखाणि षष्टिर्नगराणि वासयित्वा प्रदत्तानि । तत्र विद्याबलेन लोकान् वासयित्वा यावन्ति नगराणि तावन्तो देशान् सस्थाप्य तौ पृथक् पृथग् नमि-विनमी तत्र राज्य पालयामासतु । अथ श्रीऋषभदेवस्य ग्रामनुग्राम विहरत भिक्षार्थं भ्रममाणस्य, एकस्मिन् प्राग्भवे बलीवर्दाना मुखे छीङ्कीबन्धनवशाद् उपार्जितान्तरायकर्मोदयवशाद् यत्र तत्र हस्त्य-श्व-रथ-कन्या-मणि-मुक्ताफलस्वर्णादिदानेन प्रार्थ्यमानस्य, शुद्धाहारम् अलभमानस्य एक वर्षं जगाम । तदा च तस्मिन् कर्मणि क्षयाय उन्मुखे सति, हस्तिपुरे बाहुबले पुत्रस्य सोमयशसो राज्ञ पुत्रेण श्रेयासकुमारेण रात्रौ ईदृश स्वप्नो दृष्ट -मेरु कलुषो दुग्धेन प्रक्षाल्य विशदीकृत । तत्रैव पुन सोमयशसो राज्ञश्च रजन्याम् एतादृश स्वप्नोऽभूत् । कश्चित् सुभटो वैरिभि पराभूयमान श्रेयासकुमारस्य साहाय्याद् जितकाशी जात । तत्रैव एकेन नगरश्रेष्ठिना चैतादृशः स्वप्नो दृष्ट -सूर्यकिरणा भ्रश्य

मानाः श्रेयांसकुमारेण करेण संयोजिताः। प्रातः सर्वेऽपि सभायाम् आगत्य ऊचुः–अथ श्रेयांसकुमारस्य कश्चिन् महान् लाभो भविता, इत्युक्त्वा यावत्ते सर्वे स्वगृहं प्राप्ताः । अस्मिन् प्रस्तावे श्रीऋषभस्वाम्यपि आहारार्थं नगरे भ्रममाणः आहारेण विना अपरैः वस्तुभिः प्रार्थ्यमानः श्रेयांसेन गवाक्षस्थितेन दृष्टः, जिनमुद्रादर्शनात् श्रेयांसस्य जातिस्मरणज्ञानमुत्पन्नम्। तदा साधुभ्यः आहारदानविधिं ज्ञात्वा भगवन्तं निमन्त्र्य, तत्समये एव समागतैरिक्षुरसघटैः शुद्धैः स्वामी निमन्त्रितः। स्वामिनाऽपि तदाऽऽहारं प्रासुकं विज्ञाय उभौ हस्तौ प्रसारितौ। अथ च कविकल्लोलाद् हस्तयोः वादः उच्यते–तस्मिन् करप्रसारणसमये एवं दक्षिणो हस्तो वामं हस्तं प्रत्यवादीत्–भो वामहस्त! त्वं भिक्षां मार्गय, मया दानानि दत्तानि, तदाहं कथं दातुरग्रे दानाय व्रजामि, सदा उपरि एव अभूवम् अहम् इदानीं कथं नीचैः भवामि । राज्यस्थापनायां, पवित्रकर्मणि, देवपूजायाम्, नाटकविधौ, तम्बोलदाने ममैव प्राधान्यम्। अथ च याचना सदृशम् अपरं नीचकर्म किमपि नास्ति। पुनः वामहस्तेन अपवित्रकर्माणि पुरा कृतानि सन्ति। तेन हेतुना भो वाम! त्वया इदमपि भिक्षाकर्म करणीयम् इति श्रुत्वा वामो हस्तः ईर्ष्यां कृत्वा अवादीत्–अरे दक्षिण उदरभरणतत्पर! कीदृशं मानं त्वं करोषि? भोजनाद्यवसरे सुकरे कार्ये त्वम् अग्रगो भवसि। रे कातर! [illegible]ष्करे कठिने कार्ये स[illegible]ग्राम [illegible]

मिष्टा मिष्टा वार्ता ब्रवीपि। नीच ! त्वमेव भिक्षा याचयस्व । एवम् उभयोर्महान् वाद सञ्जायते ॥ वर्षदिवसे आहारो मिलितस्तदा च उभयोर्हस्तयोर्विवादमण्डित दृष्ट्वा भगवता उभयो कलह निवार्य–भो वाम ! त्वया शुभकर्म उत्पाद्यते, दक्षिणेन दानादि दत्त्वा सफलीक्रियते सयोगसिद्धि । एकाकी कदापि न भव्य । उभाभ्या मेलाप कृत्वा कार्यं कर्तव्यम् इति भगवद्वच श्रुत्वा एकीभूतौ, भगवता इक्षुरसविहरणाय प्रसारितौ तदा कविर्वदति–श्रेयाससदृश चित्त, श्रीऋषभसदृश पात्रम्, इक्षुरससदृश वित्त, पुण्येन एव तत्त्रय प्राप्यते। श्रेयासेन इक्षुरसेन भगवान् सतोषित । भगवता करपात्रेण पारण कृतम् । अत्र च कश्चित् वक्ष्यति–भगवत करादू इक्षुरसपतनाद् अयतना न भवति ? तत्र उत्तरम्—

माइज्ज घडसहस्स, अहवा माइज्ज सायरा सव्वे । एयारसलद्धीओ, सा पाणिपडिग्गही भवय ॥ १ ॥

अर्थ –सहस्र घटा हस्तयोर्मायान्ति । अथवा सर्वे सागरा मायान्ति । इय पाणिपात्रिकलब्धिरस्ति। 'श्री-आवश्यके भगवद्धस्ते एकाशताऽष्टघटकस्य दान दत्त श्रेयासेन एव उक्तमस्ति' अथ च तद्दानात् कि फलम-भूत् । देवैरहो दानम् अहो दानम् इति उद्घोषणा कृता, आकाशे देवदुन्दुभयो वाद्यन्ते स, चतुर्निकायदेवा मिलिता, सार्धं द्वादशकोटि स्वर्णिकाना ववर्ष, श्रेयासकुमारस्य गृह धनेन भृतम् , यशसा भृतम्, भगवान् रसेन सतुष्ट', श्रेयासेन पात्रदानाद् मोक्षफलमुपार्जितम् । यत्र च भगवत पारणमभूत् तत्र रत्नमय चत्वर

कारितम्। तद्दिनं लोके 'अक्षयतृतीया' जाता। आदीश्वरस्य इक्षुरसेन पारणाम् अभूत्। अन्येषां तीर्थंकराणां परमान्नेन अभूत्। तदा सर्वैर्लोकैः श्रेयांसः पृष्टः–वयम् आहारदानं न विद्मः, त्वया भगवान् आहारार्थी कथं ज्ञातः? तदा श्रेयांसो भगवज्जीवेन सह अष्टभवसत्कं सम्बन्धम् अवादीत्। यदा भगवज्जीवो ललिताङ्गदेवस्तदाऽहं स्वयंप्रभा देवी १, यदा च स्वामी वज्रजङ्घो राजा तदाऽहं श्रीमती राज्ञी २, पश्चाद् युगलिनौ ३, सौधर्मदेवलोके उभौ मित्रौ ४, स्वामी वैद्यस्तदाहमपि मित्रः ५, अच्युतदेवलोकेऽपि मित्रः ६, वज्रनाभचक्रवर्तियदा प्रभुर्भूत् तदाहं सारथी ७, तत्र च तीर्थंकरसमीपे दीक्षा गृहीता आसीत्। सा मुद्रा इदानीं भगवद्दर्शनान्मम स्मृता, तदा मया ज्ञातम् एते तीर्थंकरा आहारार्थं भ्रमन्ति, एभ्यः शुद्धम् आहारं दातव्यम्, तत् श्रुत्वा लोकैः सर्वैरपि आहारविधिर्ज्ञातः। अथ श्रीऋषभस्वामी ग्रामानुग्रामं विहरन् बहुलीदेशे तक्षशिलायां बाहुबलराजधान्याम् उपवने सन्ध्यासमये आगत्य कायोत्सर्गं स्थितः। तदा वनपालकेन आगत्य बाहुबलिने वर्द्धापनिका प्रदत्ता। बाहुबलिना चिन्तितम्–प्रातःसमये ऋद्धिं विस्तार्य पितरं वन्दिष्ये इति विचार्य प्रभाते यावत् चतुर्विधां सेनां सज्जयति। अन्तःपुरादीन् शृङ्गारयति। तावन्महती वेला लग्ना। भगवता सूर्योदये विहारः कृतः। भगवान् वायुरिव अप्रतिबद्धविहारी। पश्चाद् बाहुबलि ऋद्धिं विस्तार्य आगत्य सकलं वनं विलोकितं, भगवन्तं अदृष्ट्वा

कर्णयोरङ्गुली क्षिप्त्वा 'बाबा आदम' इत्युच्चै स्वरेण पुत्कृति चक्रे। पश्चाद् यत्र भगवान् कायोत्सर्गं स्थित आसीत्। तत्र रत्नमयपीठे पादुके अकारयत्। अथ श्रीऋषभदेवस्य दीक्षाग्रहणाद् अनन्तर माता मरुदेवी भरत प्रति नित्य उपालभयति। अहो भरत! म्लाना पुष्पमालामिव मा त्यक्त्वा गत ऋषभ, सर्वां ऋद्धि त्यक्त्वा एकाकी वनवासी सञ्जात, क्षुधया तृषया पीडितो भविष्यति। क्वचित् स्मशान–गिरिगुहादौ तिष्ठन् शीत–वात–वर्षा–तप–दंश–मशकादिभि पीड्यमानो भविष्यति, अह च दुर्भगा पुत्र दु खिन श्रुत्वा न म्रिये। मत्तुल्या पृथिव्या न काचिद् दु खभागिनी वर्त्तते, अहो भरत! त्व राज्यसुखे लुब्धस्तिष्ठसि, मत्पुत्रस्य कदापि शुद्धि न गृह्णासि, सर्वे भ्रातरो यूय सरसवत्या आहार नित्य कुरुथ, मत्पुत्रो गृहे गृहे नीरसा भिक्षा मार्गयति। यूय पट्टकूलवस्त्राणि परिधत्थ, मत्पुत्रो नग्नस्तिष्ठति। यूय हसतूलशय्याया शयानाश्चामरैर्वीज्यमाना सुस्वर-गीतध्वनिं शृण्वन्तो रजनी गमयथ मत्पुत्रश्च विषमोन्नतभूमौ दर्भादेरुपरि शयान, कायोत्सर्गादौ स्थितो वा कुत्रचिद् वनकुञ्जादौ वातेन पीड्यमान कर्णयोर्मशकश्रेणीना भणत्कृति शृण्वानो रात्रि निर्गमयन् भविष्यति। मदीयपुत्र ऋषभो यादृशो दु खी वर्तते तादृग् दु खी अपर कोऽपि नाऽस्ति। कर्हिचिद् इय सर्वा ऋद्धि मदीयपुत्रस्यैवाऽऽसीत्। सैवेय ऋद्धि भवद्भि सर्वै भ्रातृभिरेकत्रीभूय मत्पुत्रस्य राज्य उद्दाल्य गृहीतमस्ति। मत्पुत्रो देशाद् बहिर्निष्कासितोऽस्ति। कदाऽपि तत् शुद्धिमपि न गृहीष्यथ इति नित्य भरतमुपालभ्य अश्रु-

पातपूर्वकं रुदत्या मरुदेव्याश्चक्षुषी पटलेन समाच्छादिते, तदा भरतो वदति–हे मातः! दुःखं मा कुरु, तव पुत्रः ऋषभोऽतीव सुखी वर्तते। तदा मरुदेवी वदति–इदानीं मां दर्शय, यदाऽत्रायास्यति तदा त्वां दर्शयिष्यामि। अथ भगवान् परदेशे विहरन् चारित्रं च पालयन्, एवं आत्मानं धर्मेण भावयतः श्रीऋषभदेवस्य वर्षाणां एकसहस्रं अभूत्। अथ भगवतः कदा केवलज्ञानं उत्पन्नं तत्सूत्रेणाह—

जे से हेमंताणं चउत्थे मासे, सत्तमे पक्खे फग्गुणबहुले, तस्स णं फग्गुणबहुलस्स इक्कारसी-पक्खेणं पुव्वण्हकालसमयंसि पुरिमतालस्स नयरस्स बहिआ सगडमुहंसि उज्जाणंसि नग्गोहवरपायवस्स अहे अट्ठमेणं भत्तेणं अपाणएणं आसाढाहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं झाणंतरिआए वट्टमाणस्स अणंते जाव० जाणमाणे पासमाणे विहरइ ॥ २१२ ॥

अर्थः–यः शीतकालस्य चतुर्थो मासः, सप्तमः पक्षः फाल्गुनकृष्णः तत्र फाल्गुनकृष्णस्य एकादश्यां प्रथम द्विप्रहरे पुरिमतालनगरस्य बहिः शकटमुखे उद्याने वटवृक्षस्य तले अष्टमभक्तेन तपसा अपानकेन उत्तराषाढा-नक्षत्रे शुक्लध्यानं ध्यायमानस्य श्रीऋषभदेवस्य केवलज्ञानं केवलदर्शनं समुत्पन्नं, तदा च भगवान् जीवाजी-

समुत्पन्न। तदा उभयो केवलज्ञान-चक्रयो समकाल एव द्वाभ्या पुरुषाभ्या भरतभूपस्य वर्द्धापनिका प्रदत्ता, भरतेन च उभौ सन्तुष्टिदानेन विसर्जितौ। ततश्च भरतेन चिन्तितम्-प्रथम कस्य महोत्सव करोमि इति क्षण विमृश्य ताते पूजिते, चक्रपूजनम् इति निश्चित्य, 'धर्मार्थे सकल त्यजेत्' इति विचार्य मरुदेव्या समीपे आगत्य वदति-हे मात ! त्व मा सदा एव उपालम्भ ददाना आसी'। मत्पुत्रस्य यूय शुद्धिमपि न गृह्णीथ। अद्य तव पुत्रस्य महिमान दर्शयामि। त्वत्पुत्र' समागतोऽस्ति इत्युक्त्वा गजोपरि श्रीमरुदेवीम् आरोहयित्वा पश्चात् स्वयमारुह्य महताऽऽडम्बरेण समवसरणाय आनयाञ्चक्रे। मार्गे आगच्छन्ती मरुदेवी कर्णाभ्या देवदुन्दुभिध्वनि श्रुत्वा भरत पप्रच्छ-कोऽय ध्वनि, कुत्र श्रूयते? तदा भरत उवाच-भो मात' ! तव पुत्रस्याऽग्रे अय वादित्राणा ध्वनिर्भवति। तथाऽपि मरुदेवी न मनुते स्म। ततश्चाग्रे आगच्छन्ती देव-देवीना महान्त कोलाहल शुश्राव। पुनर्भरत पप्रच्छ-कोऽय कोलाहल ? तदा भरत पुनरपि उवाच-तव पुत्रस्य सेवार्थं देवा, देव्यश्च आयान्ति, यान्ति च तेषा कोलाहलोऽय भवति। एतदपि वाक्य न मनुते स्म। तदा पुनरपि भरतो वदति-हे मात' ! चेत्तव पुत्रस्य गृह स्वर्ण-रूप्य-रत्नमय त्व विलोकये तदा त्वमपि जानीया। तत्स्वरूप तु मया वर्णयितु न शक्यते इति श्रुत्वा सत्य मन्यमाना, हर्षाश्रुसहिता नेत्रे हस्तेन मर्दयन्ती, निष्पटला जाता सती साक्षात् सर्वं समवसरणस्वरूप तीर्थंकरस्य सर्वं महिमान ददर्श। दृष्ट्वा चिन्तितम्-अहो मोहविकल जीव धिक ! सर्वेऽपि जीवा'

स्वार्थिनः, अहमेवम् अज्ञासिषं मत्पुत्रः ऋषभः एकाकी दुःखी भविष्यति, भरताय उपालम्भं ददाना आसं, मया पुनरस्यैव दुःखेन चक्षुस्तेजोऽपि गमितम्, अयं तु कदाऽपि मम न सस्मार । मह्यं सन्देशमात्रमपि न प्रेषितम्–'हे मातः! त्वया मम चिन्ता न कार्या अहं गाढं सुख्यस्मि' इति । अयं मद्दुःखं न जानाति तर्हि मदीयं एकाङ्गं प्रेम, अहं सरागा, अयं वीतरागः एवं विचारयन्ती मरुदेवी द्वादश भावना भावयन्ती गुणस्थानकेषु आरोहणं कुर्वाणा क्षपकश्रेण्या अन्तकृत्केवलिभावं प्राप्य मुक्तिं जगाम । अत्र कविर्भावं वदति–श्रीऋषभदेवसदृशः कोऽपि सुपुत्रो नाऽभूत् । यस्तु एकवर्षसहस्रं यावद् दुष्करं तपः कृत्वा केवलज्ञानरत्नमुत्पाद्य मात्रे ददौ । मरुदेवी सदृशी काचिद् माता नासीत् । या च पुत्रं सिद्धिनारीपरणयनाय उन्मुखं ज्ञात्वा तन्मेलापं कर्तुं पूर्वं सिद्धिपुर्यां जगाम । अथ पुनः मरुदेवीशरीरं क्षीरसमुद्रे देवैः प्रवाहितम् । भरतं च शोकहर्षाकुलं इन्द्रः प्रतिबोध्य, समवसरणे आनीय श्रीऋषभदेवं प्रणामयित्वा भरतस्य शोकं निर्वर्तयामास । श्रीआदीश्वरो द्वादश पर्षदाग्रे धर्मदेशनां प्रकाशयामास । तत्र प्रथमदेशनायां धर्मं श्रुत्वा पञ्चशतं भरतस्य पुत्राः, सप्तशतं भरतस्य पौत्राः प्रतिबोधं प्रापुः, द्वादशशतकुमारैर्दीक्षा गृहीता । तत्र पुण्डरीकः प्रथमो गणभृत् स्थापितः । [illegible] मरीचिरपि दी[illegible]त आसीत । तदा ब्राह्म्यपि बा[illegible]वलं पृष्ट्वा दीक्षां जग्राह । सुन्दरी तु

पूजार्थम् अष्टौ दिनानि यावद् महोत्सव कृत्वा चक्ररतमाराधयामास । ततश्चक्ररत चचाल । तस्य पश्चात् सर्वं सैन्य समील्य षट् खण्डानि साधयामास । दिग्विजये षष्टिवर्षसहस्राणि लग्नानि । तत पश्चाद् गृहे समागतस्तदा सुन्दरीम् आचाम्लतप षष्टिवर्षसहस्राणि कृत्वा सञ्जाता दुर्बलशरीरा दृष्ट्वा, दीक्षायै कृतनिश्चया ज्ञात्वा दीक्षायै अनुमति ददौ । तया स्वाम्यग्रे दीक्षा जगृहे । तदा आयुधशालायां चक्ररत न प्रविवेश । महामात्यान् पप्रच्छ–आयुधशालाया कथ चक्ररत न प्रविशति? तदा महामात्या ऊचु –भ्रातरो न त्वया वशीकृता । तद्-वचसा अष्टानवतिभ्रातॄन् दूतान् स्वसेवायै प्रेषयामास । ते च सर्वे मिलित्वा ऋषभस्वामिनम् अष्टापदे समवसृत प्रष्टु गता , तदा भगवता वैतालीयाध्ययन श्राव्य प्रतिबोध्य दीक्षिता । ते च सर्वे केवलिनो बभूवु । तत्सर्वं भरतेन श्रुत तथापि चक्ररत्नम् आयुधशालायाम् अप्रविश्यमान दृष्ट्वा । मन्त्रिवचनाद् एक बाहुबलि अजित विज्ञाय मनसि शुशोचे–यावद् बाहुबलिर्न जितस्तावत् षट्खण्डसाधनमपि निष्फलमेवेति ज्ञात्वा सुवेगनामान दूतवर बाहुबलेराकारणार्थ लेख दत्त्वा भरत' तक्षशिलाया प्रेषितवान् । सोऽपि तदीये देशे व्रजन् मुदमुदितलोकान् बाहुबले रागिण:, वनेऽपि क्षेत्ररक्षाकारिणस्त्रीजनान् मधुरस्वरैर्बाहुबलेर्गीतगुणान् गायत , भरतस्य नाममात्रमपि अजानन् दृष्ट्वा विस्मय प्राप । अनुक्रमेण तक्षशिलाया बाहुबलेस्सभाया सुवेगो दूत समागत्य प्रणति विधाय बाहुबलये लेख ददौ । बाहुबलिरपि भरतस्य कुशलपृच्छापूर्वक लेख वाचयित्वा स्वकीयाऽह्वान

ज्ञात्वा रुष्टो दूतम् अपमान्य निर्भर्त्स्य निष्काशयामास । दूतश्च भीतः सन् जीवग्राहं नश्यन् भरताय सर्वं
निवेदितवान् । तदा भरतः सर्वं सैन्यं संमील्य बाहूबलेरुपरि यात्रायै चचाल। बाहूबलिरपि तदागमनं विज्ञाय
स्वसैन्यं संमील्य सेनानीं पुत्रं सोमयशसं कृत्वा स्वदेशसीमाशिरसि संस्थितः । भरतश्च स्वपुत्रं सूर्ययशसं
सेनान्यं चकार । अनयोः महान् सङ्ग्रामोऽभूत्, द्वादशवर्षं यावत्, तत्सङ्ग्रामाद् बहवो देशा उद्वसिताः । तत्
स्वरूपं ज्ञात्वा च इन्द्रस्समागत्य उभयो भ्रात्रोरग्रे कलिं निवारणाय न्याययुद्धस्य उपदेशं ददौ । तदा पञ्च युद्धानि
स्थापितानि–प्रथमं दृग्युद्धं, द्वितीयं वाग्युद्धं, तृतीयं बाहुयुद्धं, चतुर्थं दण्डयुद्धम्, पञ्चमं मुष्टियुद्धम्, एतानि पञ्च
युद्धानि कल्पितानि। उभयोरपि सैन्यं पृथक् पृथक् समतायां स्थितम्, इन्द्रादयो देवा अपि साक्षिणः स्थितास्स-
न्ति । तत्र प्रथमे दृग्युद्धे भरतो हारितः। द्वितीये वाग्युद्धेऽपि पुनर्भरतो हारितः। तृतीये बाहुमोटनयुद्धेऽपि भरत
एव हारितः। चतुर्थे दण्डयुद्धे भरतो हारितः। अथ पञ्चमे मुष्टियुद्धे भरतेन बाहूबलिशिरसि मुष्टिप्रहारो दत्तः,
तदा बाहूबलिराजा जानुप्रमाणं पृथव्यां गतः। पुनर्बलान्निसृत्य यदा मुष्टिम् उत्पाट्य बाहूबलिः भरतस्य हननाय
धावितस्तदा भीतो भरतश्चक्रं मुमोच । चक्रं तु स्वगोत्रे न प्रभवति । अतो बाहूबलिमालिङ्ग्य भरतस्य हस्ते ज-
गाम। तदा भरतो मनसि अतीवदूनो बाहूबलिं रुष्टम् आगच्छन्तं दृष्ट्वा किमयं नवीनश्चक्रवर्ती मदीयां सर्वां ऋद्धिं

मारणाय आगच्छतो मार्ग याहुबलेश्चेतसि विचार समुत्पन्न –मदीयोऽय जेष्ठो भ्राता राज्यसुखार्थं किं हन्यते ? धिग् राज्य, यदर्थं एतदकार्यं क्रियते एव विचार्य, मदीया मुष्टिरपि विफलत्व न याति इति विचार्य मस्तके मुष्टिना लोच विधाय केवलज्ञान मम उत्पत्स्यते तदाऽत्त स्थानात् कायोत्सर्गं पारयित्वा श्रीऋषभदेवस्य समवसरणे गमिष्यामीत्यऽभिग्रह याहुबलिश्चकार। अथ च तदा भरतोऽपि आगत्य पादयोर्लगित्वा स्वापराध क्षामयन् इन्द्रादिभि प्रतिबोधितो बाहुबले सुताय पादयोर्नामयित्वा, पितृराज्य च तस्मै दत्त्वा स्वगृहमाजगाम । अथ च बाहुबलिमुने' कायोत्सर्गे स्थितस्य एक वर्षं बभूव । तदा श्रीऋषभदेवेन आसन्नकेवलज्ञान दृष्ट्वा तत्पार्श्वे तत्प्रतिबोधनाय ब्राह्मी–सुन्दर्यौ साध्व्यौ भगन्यौ प्रेषिते । तेऽपि तत्रागत्य मधुरस्वरेण–"वीरा तुम्हे गज थकी उत्तरो गज चढ्या केवल न होइ रे" इति ध्वनि चक्रतु । त गीतध्वनि च श्रुत्वा बाहुबलि वृक्षलता–तृणादिवेष्टित–शरीर , पक्षिभिः स्मश्रु–कूर्च–कर्णादिषु कृतनीडो मनसि चिन्तयति स–अहो! मम भगन्योर्ब्राह्मीसुन्दर्यो साध्व्यो गीतध्वनि , मया तु गजास्त्यक्ता., इमे चैव वदत गजादुत्तीर्यताम् । तदा ज्ञायते सत्यम् अह मान गजारूढोऽस्मि । जानामि–प्रथम गृहीतदीक्षाणा भरतपौत्राणा कथ पादयो. लगामि, इति मम मनसि वृथाऽभिमान । 'धर्मऽभिमानो विनयघातकर.,' तत इति विचार्य पादौ उत्पाटयत , वल्लीतृणान् त्रोटयत , मानस्य बल मोटयत एव केवलज्ञान बाहुबलेरुत्पन्नम् । तदा श्रीबाहुबलिः केवली समवसरणे केवलिपर्षदि समाजगाम ।

ब्राह्मीसुन्दर्यौ अपि स्वस्थानं ईयतुः । इति भरतस्य बाहुबलेश्च सम्बन्धः संक्षेपेण अवसरवशादुक्तः ॥
अथ श्रीऋषभस्वामिनः परिवारं वदति सूत्रकारः—

उसभस्स णं अरहो कोसलियस्स चउरासी (८४) गणा, चउरासी (८४) गणहरा हुत्था । उसभसेणपामुक्खा णं चउरासीइओ समणसाहस्सीओ (८४०००) उक्कोसिया समणसंपया हुत्था ॥२१४॥ उसभस्स णं० बंभि–सुंदरिपामुक्खाणं अज्जियाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ (३०००००) उक्कोसिया अज्जियासंपया हुत्था ॥ २१५ ॥ उसभस्स णं० सिज्जंसपामुक्खाणं समणोवासगाणं तिण्णि सयसाहस्सीओ पंचासयसहस्सा (३५००००) उक्कोसिया समणोवासगसंपया हुत्था ॥ २१६ ॥ उसभस्स णं० सुभद्दापामुक्खाणं समणोवासियाणं पंचसयसाहस्सीओ चउपण्णं च सहस्सा (५५४०००) उक्कोसिया समणोवासियाणं संपया हुत्था ॥२१७॥ उसभस्स णं०

जाव-उक्कोसिया चउद्दसपुव्विसपया हुत्था ॥२१८॥ उसभस्स ण नव सहस्सा (९०००) ओहि-नाणीण उक्कोसिया० ॥ २१९ ॥ उसभस्स ण० वीससहस्सा (२००००) केवलनाणीण उक्को-सिया० ॥ २२० ॥ उसभस्स ण० वीससहस्सा, छच्च सया (२०६००) वेउव्वियाण उक्कोसिया० ॥ २२१ ॥ उसभस्स ण० वारस सहस्सा, छच्च सया, पण्णासा (१२६५०) विउलमईण अड्ढा-इज्जेसु दीवसमुद्देसु सन्नीण पंचिदियाण पज्जतगाण मणोगए भावे जाणमाणाण, पासमाणाण उक्कोसिआ विउलमइसपया हुत्था ॥२२२॥ उसभस्स ण० वारस सहस्सा, छच्च सया, पण्णासा (१२६५०) वाईण० ॥२२३॥ उसभस्स ण० वीस अंतेवासिसहस्सा (२००००) सिद्धा, चत्तालीस अज्जियासाहस्सीओ (४००००) सिद्धाओ ॥ २२४ ॥ उसभस्स ण० अरहओ वावीससहस्सा, नवसया (२२९००) अणुत्तरोववाइयाण गइकल्लाणाण जाव-भद्दाण उक्कोसिआ० ॥ २२५ ॥

श्रीऋषभस्यार्हत कौशलिकस्य चतुरशीतिर्गणा , ८४ चतुरशीतिर्गणधरा ८४ बभूवु । ऋषभसेनप्रमुखाश्चतुर-

शीतिसहस्रप्रमाणाः (८४०००) साधूनां सम्पद् आसीत्॥ ऋषभस्यार्हतो ब्राह्मी–सुन्दरीप्रमुखाः त्रिलक्षप्रमाणाः (३०००००) साध्वीनां सम्पत् । ऋषभस्यार्हतः श्रेयांसप्रमुखाः त्रिलक्षपञ्चाशत्सहस्रप्रमाणाः (३५००००) श्राद्धानां संपत् ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य सुभद्राप्रमुखाः पञ्चलक्ष–चतुःपञ्चाशत्सहस्रप्रमाणाः (५५४०००) श्राद्धीनां सम्पत् ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य चतुःसहस्र–सप्तशत–पञ्चाशत्प्रमाणाः (४७५०) चतुर्दशपूर्वधराणाम् अजिनानामपि जिनसदृशानां सम्पद् आसीत् ॥ ऋषभस्यार्हतो नवसहस्रप्रमाणाः (९०००) अवधिज्ञानिनां सम्पत् ॥ ऋषभस्यार्हतः स्वहस्तदीक्षिता विंशतिसहस्रं (२००००) केवलिनो जाताः ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य विंशतिसहस्रं षट्शताधिकं (२०६००) वैक्रियलब्धीनां सम्पद् अभूत् ॥ ऋषभस्याऽर्हतः सार्द्धद्वयद्वीप–समुद्रान्तर्वर्तिनां संज्ञिपर्याप्तकपञ्चेन्द्रियाणां मनोभावज्ञानाम्, एतादृशानां मनःपर्यवज्ञानिनां साधूनां विपुलमतीनां द्वादशसहस्र–षट्शत–पञ्चाशत् (१२६५०) प्रमाणाः, सम्पद् अभूत् ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य द्वादशसहस्र–षट्शत–पञ्चाशत् (१२६५०) प्रमाणाः, वादिनाम् इन्द्रादिभिरपि अजेयानां संपद् आसीत् ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य स्वहस्तदीक्षिताः विंशतिसहस्रं (२००००) साधवो मोक्षं गताः । ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य स्वहस्तदीक्षिताः साध्व्यश्चत्वारिंशत्सहस्र (४००००) प्रमाणाः मोक्षं जग्मुः ॥ ऋषभस्यार्हतः कौशलिकस्य

उसभस्स ण० अरहओ दुविहा अतगडभूमी हुत्था, त जहा—जुगतगडभूमी, परियायत गडभूमी य। जाव—असखिज्जाओ पुरिसजुगाओ जुगतगडभूमी, अतोमुहुत्तपरिआए अतमकासी ॥ २२६ ॥

ऋषभस्यार्हत' कौशलिकस्य द्विविधा अन्तकृद्‌भूमि —युगान्तकृद्‌भूमि १, पर्यायान्तकृद्‌भूमिश्च २। श्रीऋषभदेवस्य पट्टेऽसङ्ख्याता भूपा मुक्तिं गता.। श्रीअजितनाथस्य पितर जितशत्रुभूप यावद् मुक्तिमार्गो व्यूढ एषा युगान्तकृद्‌भूमि १। श्रीऋषभदेवस्य केवलज्ञानोत्पत्तेरनन्तरम् अन्तर्मुहूर्तेन मरुदेवी मुक्तिं प्राप्ता एषा पर्यायान्तकृद्‌भूमिः २॥

ते ण काले ण, ते ण समए ण उसभे अरहा कोसलिए वीस पुव्वसयसहस्साइ कुमारवासमज्झे वसित्ता ण, तेवट्ठि पुव्वसयसहस्साइ रज्जवासमज्झे वसित्ता ण, तेसीइ पुव्वसयसहस्साइ अगारवासमज्झे वसित्ता ण, एग वाससहस्स छउमत्थपरिआय पाउणित्ता, एग पुव्वसयसहस्स वाससहस्सूण केवलिपरिआय पाउणित्ता पडिपुण्ण पुव्वसयसहस्स सामण्णपरियाग पाउ-

णित्ता, चउरासीइं पुव्वसयसहस्साइं सव्वाउयं पालइत्ता खीणे वेयणिज्जा-ऽऽउय-नाम-गुत्ते इमीसे ओसप्पिणीए सुसमदुसमाए समाए बहुविइक्कंत्ताए तिहिं वासेहिं, अद्धनवमेहि य मासेहिं सेसेहिं, जे से हेमंताणं तच्चे मासे, पंचमे पक्खे माहबहुले, तस्स णं माहबहुलस्स (ग्रं० ९००) तेरसीपक्खे णं उप्पिं अट्ठावयसेलसिहरंसि दसहिं अणगारसहस्सेहिं (१००००) सद्धिं चोद्दसमेणं भत्तेणं अपाणएणं अभीइणा नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं पुव्वण्हकालसमयंसि संपलियंकनिसण्णे कालगए विइक्कंते, जाव-सव्वदुक्खप्पहीणे ॥ २२७ ॥

अर्थः-ऋषभोऽर्हन् कौशलिको विंशतिपूर्वलक्षाणां यावत् कुमारपदवीं भुक्त्वा, त्रिषष्ठिपूर्वलक्षं यावद् राज्यं भुक्त्वा, त्र्यशीतिपूर्वलक्षं यावद् गृहस्थावासे स्थित्वा, एकसहस्रवर्षं यावत् छद्मस्थदीक्षां प्रपाल्य एकसहस्रवर्षेणोनम् एकं पूर्वलक्षं केवलज्ञानसहितं चारित्रं प्रपाल्य, सम्पूर्णैकपूर्वलक्षं यावत् सर्वं चारित्रपर्यायं संपाल्य, चतुरशीतिपूर्वलक्षं यावत् सर्वायुः प्रपाल्य तस्यान्ते वेदनीयाऽऽयुर्नाम-गोत्राणां चतुर्णां अघातिकर्मणां

शेषे सति शीतकालस्य तृतीये मासे, पञ्चमे पक्षे, माघवदित्रयोदशीदिने, अष्टापदपर्वतस्योपरि दससहस्र-(१००००) साधुभिस्सहित' षड्भिरुपवासैरपानकै अभीचिनक्षत्रे चन्द्रसयोगे समागते सति प्रात'समयाद् द्विप्रहरमध्ये पद्मासनेन स्थितो भगवान् मुक्ति प्राप्त । सर्वदु खरहित सञ्जात ॥

उसभस्स ण अरहओ कोसलियस्स कालगयस्स जाव-सव्वदुक्खप्पहीणस्स तिण्णि वासा, अद्धनवमा य मासा विइक्कता, तओ वि पर एगा सागरोवमकोडाकोडी तिवासअद्धनवमा-साहियबायालीसाए वाससहस्सेहि ऊणिया विइकता, एयम्मि समए समणे भगव महावीरे परिनिव्वुडे, तओ वि पर नववाससया विइक्कता, दसमस्स य वाससयस्स अय असीइमे सवच्छरे काले गच्छइ ॥ २२८ ॥

श्रीऋषभस्य मुक्तिगमानादनन्तर त्रिभिर्वर्षै', सार्द्धाष्टभिर्मासै तृतीयारक उत्तीर्ण', तत पश्चाच्चतुर्थारको लग्नः, तत्र त्रयोविंशतितीर्थंकराः बभूवु । आदीश्वरस्य निर्वाणाद् एका कोटाकोटि' सागरोपमाणा त्रिवर्ष-सार्धाष्ट-मास-द्विचत्वारिंशत्सहस्रवर्षैरूना यदा गता तदा श्रीवीरस्य निर्वाणमभूत् । श्रीवीरनिर्वाणाद् नवशतवर्षैरशी

तिवर्षैश्च (९८०) कल्पसूत्रं पुस्तकेषु लिखितम् । इत्यनेन श्रीआदीश्वरस्य पञ्च कल्याणकानि संक्षेपेण निरूपितानि । शासनाऽधीश्वरश्रीवर्धमानस्वामी, गुरुक्रमेण श्रीगौतमयावत् श्रीसङ्घे सर्वदा श्रेयः प्रवर्तताम् ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य, गूढार्थभावसहितस्य गुणाकरस्य ।
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य, व्याख्यानसप्तममगात् परिपूर्तिभावम् ॥ ७ ॥

॥ इति श्रीकल्पसूत्रकल्पद्रुमकलिकायां लक्ष्मीवल्लभोपाध्यायविरचितायां सप्तमं व्याख्यानं समाप्तम् ॥ ७ ॥

जथ अष्टमी वाचना स्थविरावली व्याख्यायते ।

ते ण काले ण, ते ण समए ण समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा, इक्कारस गणहरा हुत्था ॥१॥ से केणट्ठेण भते! एव वुच्चइ–समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा, इक्कारस गणहरा हुत्था ॥ २ ॥

तस्मिन् काले, तस्मिन् समये श्रमणस्य भगवतो महावीरस्य नव गणा , एकादश गणधराश्च अभवन्। 'से केण'त्ति 'से' शब्द', अथशब्दार्थ , केनाऽर्थेन कारणेन हे भदन्त! एवमुच्यते–गणा नव, गणधरा एकादश। कथम्? यत –'जावइया जस्स गणा तावइया गणहरा तस्स'त्ति वचनात्, यस्य तीर्थङ्करस्य यावन्तो गणा भवन्ति तावन्तस्तस्य गणधरा भवन्ति। सर्वजिनाना गणधर–गणयोस्तुल्यत्वेऽपि श्रीवीरस्य कथम् एवम्? तत्रोत्तरमाह–अकम्पिता–ऽचलभ्रात्रोरेकस्यैव वाचना जाता, एव मेतार्य–प्रभासयोरपि, एकैव वाचना प्रजाता। समुदायो हि गण , इति नव गणा ॥

समणस्स भगवओ महावीरस्स जिट्ठे इदभूई अणगारे गोयमगुत्ते णं पच समणसयाइ वाएइ,

मज्झिमए अग्गिभूई अणगारे गोयमगुत्ते णं पंच समणसयाइं वाएइ, कणीअसे अणगारे वाउ-भूई गोयमगुत्ते णं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे अज्जवियत्ते भारद्दाए गुत्ते णं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे अज्जसुहम्मे अग्गिवेसायणे गुत्ते णं पंच समणसयाइं वाएइ, थेरे मंडितपुत्ते वासिट्ठ गुत्ते णं अद्धुट्ठाइं समणसयाइं वाएइ, थेरे मोरिअपुत्ते कासवे गुत्ते णं अद्धुट्ठाइं समणसयाइं वाएइ, थेरे अकंपिए गोयमे गुत्ते णं, थेरे अयलभाया हारिआयणे गुत्ते णं–पत्तेयं. एते दुण्णि वि थेरा, तिण्णि तिण्णि समणसयाइं वाएंति; थेरे अज्जमेइज्जे, थेरे पभासे–एए दुण्णि वि थेरा कोडिन्न गुत्ते णं तिण्णि तिण्णि समणसयाइं वाएंति। से तेणट्ठेणं अज्जो ! एवं वुच्चइ–समणस्स भगवओ महावीरस्स नव गणा, इक्कारस गणहरा हुत्था ॥ ३ ॥ सव्वे वि णं एते समणस्स भगवओ महा· रस्स

थेरे इदभूई, थेरे अज्जसुहम्मे य सिद्धिगए महावीरे पच्छा दुण्णि वि थेरा परिनिव्वुया ॥ जे इमे अज्जत्ताए समणा निग्गथा विहरति, एए ण सव्वे अज्जसुहम्मस्स अणगारस्स आवच्चिज्जा, अवसेसा गणहरा निरवच्चा वुच्छिन्ना ॥ ४ ॥

श्रीमहावीरस्य ज्येष्ठ इन्द्रभूतिनामा अनगारो गौतमगोत्रीय स पञ्चशतश्रमणान् वाचयति–वाचना ददाति १। मध्यमोऽग्निभूतिनामा अनगारो गौतमगोत्रीय. सोऽपि पञ्चशतश्रमणान् वाचयति २। कनिष्ठो लघुर्वायु भूतिनामा गौतमगोत्रीय सोऽपि पञ्चशतश्रमणान् वाचयति, एते त्रयोऽपि भ्रातर ३। चतुर्थ आर्यव्यक्तनामा भारद्वाजगोत्रीय सोऽपि पञ्चशतश्रमणान् वाचयति ४। पञ्चम सुधर्मस्वामी अग्निवैश्यायनगोत्रीय सोऽपि पञ्चशतश्रमणान् वाचयति ५। षष्ठो मण्डितपुत्रो वासिष्ठगोत्रीय, मण्डितश्चासौ पुत्रश्च धनदेवस्य मण्डित पुत्र। केचित्तु एव व्याख्यानयन्ति–मण्डित इति धनदेवस्य नामान्तरम्, तस्य पुत्रो मण्डितपुत्र, स सार्धत्रिशतश्रमणान् वाचयति ६। सप्तमो मौर्यपुत्र काश्यपगोत्रीय सोऽपि सार्धत्रिशतश्रमणान् वाचयति। अत्र मण्डित–मौर्यपुत्रयोरेकमातृत्वेन, भ्रात्रोरपि यद्भिन्नगोत्राभिधान तत् पृथग्जनकापेक्षया। यतो मण्डितस्य पिता धनदेव, मौर्यपुत्रस्य तु मौर्य पिता, माता तु द्वयोरपि एकैव विजयादेवी। एव कृते न विरोध। यत, तत्र देशे एकस्मिन् पतौ

मृते द्वितीयपतिकरणं न दोषाय, इति वृद्धाः ७। अष्टमोऽकम्पितो गौतमगोत्रीयः ८।, अचलभ्राता नवमो हारी-यनगोत्रीयः, एतौ द्वावपि गणधरौ त्रिशत-त्रिशतश्रमणान् वाचयति ९। दशमो मेतार्यः १०, एकादशमो प्रभासः, एतौ द्वावपि 'कोडिन्न'-कौण्डिन्यगोत्रीयौ त्रिशत-त्रिशतश्रमणान् वाचयति ११। तेन कारणेन नव गणाः, एकादश गणधराश्च, एतेषां परिवार ईयान् जातः-चत्वारः सहस्राश्चतुःशतानि च ४४००। एते एकादश गणधराः कीदृशा इत्याह-एते सर्वेऽपि गणधरा द्वादशाङ्गिणः, आचाराङ्गादि-दृष्टिवादान्तश्रुतवन्तः। कथं? स्वयं तेषां प्रणयनात्। पुनः कीदृशाः? चतुर्दशपूर्विणः, पूर्वाणाम् अङ्गान्तर्गतत्वेऽपि पूर्वं प्रणयनात्, अनेकविद्या-मन्त्राद्यर्थमयत्वात्, महाप्रमाणत्वाच्च। प्राधान्यख्यापनार्थं पुनरुपादानम्। पुनः कीदृशाः? द्वादशाङ्गित्वं सूत्रमात्रेऽपि स्यादत आह-समस्तगणिपिटकधारकाः, गणोऽस्यास्तीति गणी भावाचार्यः, तस्य पिटकमिव रत्नादिकरण्डकमिव गणिपिटकं द्वादशाङ्गी, तदपि न देशतः स्थूलभद्रस्येव, किन्तु समस्तं सर्वाक्षरसन्निपातित्वाद् धारयन्ति सूत्रतोऽर्थतश्च। पुनः कीदृशाः? राजगृहे नगरे मासिकभक्तेन अपानकेन कालं गताः, तत्रापि नव गणधराः श्रीमहावीरे जीवति सति मोक्षं गताः

आर्यसुधर्मस्य अपत्यानि–तत्सन्तानजा इत्यर्थः । अवशेषा गणधरा निरपत्याः–शिष्यसन्तानरहिता जाताः । स्वस्वमरणकाले स्वस्वगणस्य सुधर्मस्वामिनिसर्गात् । अथ सुधर्मतः स्थविरावली प्राह–

समणे भगवं महावीरे कासवगुत्ते णं । समणस्स णं भगवओ महावीरस्स कासवगुत्तस्स अज्जसुहम्मे थेरे अंतेवासी अग्गिवेसायणगुत्ते णं १, थेरस्स णं अज्जसुहम्मस्स अग्गिवेसायणगुत्तस्स अज्जजंबुनामे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते णं २, थेरस्स णं अज्जजंबुणामस्स कासवगुत्तस्स अज्जप्पभवे थेरे अंतेवासी कच्चायणसगुत्ते ३, थेरस्स णं अज्जप्पभवस्स कच्चायणसगुत्तस्स अज्जसिज्जंभवे थेरे अंतेवासी मणगपिया वच्छसगुत्ते ४, थेरस्स णं अज्जसिज्जंभवस्स मणगपिउणो वच्छसगुत्तस्स अज्जजसभद्दे थेरे अंतेवासी तुंगियायणसगुत्ते ॥ ५ ॥

अथ व्याख्यालापनिकामात्रेण श्रीमहावीरस्य अन्तेवासी अग्निवेश्यायनगोत्रीय श्रीसुधर्मस्वामी १ । श्रीसुधर्मस्वामिनोऽन्तेवासी काश्यपगोत्रीय श्रीजम्बूस्वामी २ । श्रीजम्बूस्वामिनोऽन्तेवासी कात्यायनगोत्रीय श्रीप्रभवस्वामी ३ । श्रीप्रभवस्वामिनोऽन्तेवासी मनकपिता वत्सगोत्रीय श्रीशय्यंभव ४ । श्रीशय्यंभवस्वामिनोऽन्तेवासी

तुङ्गियायनगोत्रीयो श्रीयशोभद्रः ५॥ अथ एतेषां पञ्चानां स्थविराणां संबन्धा अनुक्रमेण एवं ज्ञेयाः, तथाहि–अथ श्रीवीरपट्टे सुधर्मस्वामी, तस्य संबन्धोऽयम्, तथाहि–कुल्लागसन्निवेशे धम्मिल्लनामा ब्राह्मणः, तस्य भार्या भद्दिला, तयोः पुत्रः सुधर्मा चतुर्दश (१४) विद्यानिधानः, पञ्चाशद्वर्षान्ते ५० वीरसमीपे दीक्षा। त्रिंशद्वर्षाणि ३० यावद्वीरचरणकमलसेवा। द्वादश वर्षाणि १२ वीरमोक्षात् छद्मस्थावस्थायां स्थितः। अष्टौ वर्षाणि ८ केवलपर्यायः, एवं वर्षशतं (१००) सर्वम् आयुः प्रपाल्य श्रीजम्बूस्वामिनं स्वकीयपट्टे स्थापयित्वा मोक्षं गतः १॥ जम्बूस्वामिचरित्रमिदम्–एकदा श्रीमहावीरदेवस्य समवसरणे अनेकदेव–चतुरग्रदेवीसहितः, महातेजःपुञ्जविराजमानो विद्युन्माली देवो वीरं वन्दितुं समागतः। तदा श्रेणिकेन पृष्टम्–हे स्वामिन्! अस्य देवस्य एतादृशी विस्मयकारिणी अधिका कान्तिः कथम्? ततः स्वामिना प्रोक्तम्–हे श्रेणिक! अनेन देवेन पूर्वभवे महाविदेहक्षेत्रे राजकुमारेण शिवेन वैराग्यं प्राप्य द्वादश वर्षाणि महत्तपः कृतम्। तथाहि–उपवासद्वयं कृत्वा पारणे आचाम्लम्, एवं द्वादश वर्षाणि निरन्तरं तपः कृतम्। तस्य प्रभावेन पञ्चमे ब्रह्मदेवलोके तिर्यग्जृम्भको देवो महर्द्धिकोऽभूत्। अथायं देवः सप्तमे दिने देवलोकतश्च्युत्वा राजगृहनगरे ऋषभदत्तः श्रेष्ठी, धारिणी भार्या, तयोः

प्रमुग्वाऽऽग्रहाद् नीरागोऽपि अष्ट कन्यापाणिग्रहण मेने। एकदा सुधर्मस्वामिपार्श्वे धर्मं श्रुत्वा दीक्षाया आदेश-ग्रहणार्थं गृहे आगच्छन् प्रतोल्या यन्त्रादागताद् प्रस्तराद् मरणमागत टालयित्वा पश्चान्निवृत्य श्रीसुधर्मस्वामि-पार्श्वं ब्रह्मव्रत ललौ। तस्मिन् गृहीतेऽपि मातृपितृप्रमुग्वाऽऽग्रहात् पाणिग्रहण चक्रे। रात्रौ ता अष्टौ अपि कन्या प्रतिबोधयित्वा, तालोद्घाटिनीविद्याभृचौर्यार्थं प्रविष्ट प्रभवनामा चौरोऽपि प्रतिबोधित । प्रभाते जम्बूकुमारो दीक्षाग्रहणाय उत्थितस्तदा अष्टौ कन्या ८, अष्टौ तासा मातर ८, अष्टौ तासा पितर ८, जम्बूस्वामिनो माता पितरौ २, एव षड्विंशति २६, चौराणा पञ्चशत्या सह प्रभव ५०१, सर्वं ५२७ तै सह जम्बूकुमारो दीक्षा ललौ, मुक्ति गत । येन जम्बूकुमारेण नवपरिणीता अष्टौ कन्या , नवनवतिस्वर्णकोट्यश्च त्यक्ता , पुनश्चरमकेवली जात । श्रीमहावीराचतु षष्टिवर्षे ६४ सिद्ध । यस्मिन् मुक्ति गते एतानि दश वस्तूनि विच्छेद गतानि। तथाहि–मन पर्ययज्ञानम् १, परमावधिज्ञानम् २, पुलाकलब्धि ३, आहारकशरीरम् ४, क्षपकश्रेणि ५, उपशमश्रेणि ६, जिनकल्पमार्ग ७, परिहारविशुद्धिचारित्र सूक्ष्मसपरायचारित्र यथाख्यातचारित्रम् इति सयमत्रिकम् ८, केवलज्ञानम् ९, सिद्धिगमनम् १० इति। श्रीजम्बूस्वामिनोऽहोऽधिक सौभाग्यम्, यतो य पति प्राप्य अद्यापि शिव श्रीरन्य पति न वाञ्छति। पुनर्जम्बूसम कोऽपि ईदृश कोट्टपालो 'न भूतो न भविष्यति' यश्चौरानपि मोक्षमा-र्गवाहकान् साधून् अकरोत्। पुनर्जम्बूकुमारो वणिग्जातित्वाद् महालोभी, यतो मुक्तिनगरे प्रविश्य, अनन्त-

सौख्यं प्राप्य, अन्याऽऽगमननिरोधाय मुक्तेः कपाटं दत्तवान् इति जम्बूसंबन्धः २॥ श्रीजम्बूस्वामिना श्रीप्रभवः सूरिपदे स्थापितः। अथ श्रीप्रभवस्वामिना गच्छमध्ये, सङ्घमध्ये च उपयोगो दत्तः कस्य सूरिपदं दीयते? गच्छे पट्टयोग्यं साधुमदृष्ट्वा परतीर्थे राजगृहे यज्ञं कुर्वन् शय्यंभवभट्टो दृष्टः, ततः श्रीप्रभवसूरिणा साधुद्वयं शिक्षयित्वा मुक्तम्। तेन तत्र गत्वा प्रोक्तम्—अहो कष्टम्! अहो कष्टं!! तत्त्वं न ज्ञायते। तदा शय्यंभवभट्टेन श्रुतम्, ततस्तत्त्वज्ञानपृच्छार्थं गुरुपार्श्वे गत्वा पृष्टो गुरुः खड्गम् उत्पाट्य तत्त्वं वद? गुरुणा विचारितं शिरश्छेदे तत्त्वं वक्तव्यं, न दोषः। भोः! यज्ञकीलस्याधोभागे श्रीशान्तिनाथप्रतिमा शान्तिकारी वर्तते, तेन शान्तिर्जायते। ततो जातजैनधर्मरुचिर्गुरुपार्श्वे गत्वा धर्मं श्रुत्वा दीक्षां जग्राह शय्यंभवभट्टः। अथ श्रीप्रभवस्वामी गृहवासे वर्षाणि त्रिंशत् ३०, छद्मस्थावस्थायां च पञ्चपञ्चाशद्वर्षाणि ५५, सर्वमायुः पञ्चाशीतिवर्षाणि ८५ पालयित्वा श्रीशय्यंभवं स्वस्य पट्टे स्थापयित्वा स्वर्गं जगाम। इति प्रभवस्वामिसंबन्धः ३॥ अथ श्रीप्रभवस्वामिना श्रीशय्यंभवः सूरिपदे स्थापितः। पश्चात् सगर्भा शय्यंभवेन भार्या मुक्ताभूत् तया पुत्रो जनितः, तस्य मनक इति नाम दत्तम्। स लेखकशालायां पठन् केलिकरणाय गतः, बालैः 'निष्पितृकः' इति प्रोक्तम्। ततो दुःखं कृत्वा मातृपार्श्वे आगत्य

किं प्रयोजनम् ? मनकेन स्वकीय स्वरूपम् , आगमनप्रयोजन च ज्ञापितम् । ततो गुरु प्रकारान्तरेण आत्मान ज्ञापयामास, ससारस्यासारतादर्शनेन प्रतिबोधितो बभाषे—मम दीक्षा देहि । गुरुर्वक्ति—'यदि पितृसबन्ध साधूना न ज्ञापयसि तदा व्रत ददामि'। मनकेन प्रतिपन्नम्। ततो दीक्षा दत्ता, गुरुणा स्तोकमायुर्ज्ञात्वा सिद्धान्तादुद्धृत्य दशवैकालिक कृत्वा मनकस्य पठनाय दत्तम्, षण्मासेन पठितम् । ततो मनकश्चारित्रमाराध्य स्वर्गं गत' । श्राद्धा अग्निसस्कार कृत्वा गुरुपार्श्वे आगतास्तदा यशोभद्र पार्श्वेऽभूत् । गुरुभिरुपदेशो दत्तस्तदा गुरोर्नेत्रयोरश्रूणि पेतु । ततो यशोभद्रेण, सङ्घेन च प्रोक्तम्—हे पूज्य ! युष्माकम् अनेके साधव' परलोक गच्छन्ति, परम् अश्रु-पात कदापि न दृष्ट साप्रत कथम् अश्रुपात ? गुरु प्राह—मोहात्, को मोह ? गुरुणा प्रोक्तम्—अय मनकोऽस्माक पुत्रो भवति । साधुभि प्रोक्तम्—कथ न ज्ञापित' पुत्रसबन्ध ? गुरुणा प्रोक्तम्—यदि पुत्रसबन्धो ज्ञाप्यते तदा न कोऽपि वैयावृत्त्य कारयति, तस्याऽकरणे च कथमात्मन निस्तार' स्यात् ? ततो गुरुभिर्दशवैकालिक सिद्धान्ते पश्चात्क्षिप्यमाण सङ्घेन निवारितम् । तत श्रीशय्यभवसूरय स्वकीयपट्टे यशोभद्रसूरि स्थापयित्वा श्रीवीरा-द्दष्टानवति ९८ वर्षे स्वर्गं जग्मु ४॥ अथ श्रीयशोभद्रसूरितोऽग्रे सक्षेपवाचनया स्थविरावली व्याख्यायते—

सखित्तवायणाए अज्जजसभद्दाओ अग्गओ एव थेरावली भणिया, त जहा—थेरस्स ण अज्ज-

जसभद्दस्स तुंगियायणसगुत्तस्स अंतेवासी दुवे थेरा—थेरे अज्जसंभूअविजए माढरसगुत्ते, थेरे अज्जभद्दबाहू पाईणसगुत्ते; थेरस्स णं अज्जसंभूअविजयस्स माढरसगुत्तस्स अंतेवासी थेरे अज्ज-थूलभद्दे गोयमसगुत्ते, थेरस्स णं अज्जथूलभद्दस्स गोयमसगुत्तस्स अंतेवासी दुवे थेरा—थेरे अज्जमहागिरी एलावच्चसगुत्ते, थेरे अज्जसुहत्थी वासिट्ठसगुत्ते; थेरस्स णं अज्जसुहत्थिस्स वासिट्ठसगुत्तस्स अंतेवासी दुवे थेरा—सुट्ठियसुप्पडिबुद्धा, कोडियकाकंदगा वग्घावच्चसगुत्ता; थेराणं सुट्ठियसुप्पडिबुद्धाणं, कोडियकाकंदगाणं वग्घावच्चसगुत्ताणं अंतेवासी थेरे अज्जइंददिन्ने कोसियगुत्ते, थेरस्स णं अज्जइंददिन्नस्स कोसियगुत्तस्स अंतेवासी थेरे अज्जदिन्ने गोयमसगुत्ते, थेरस्स णं अज्जदिन्नस्स गोयमसगुत्तस्स अंतेवासी थेरे अज्जसीहगिरी जाइस्सरे कोसियगुत्ते, थेरस्स णं अज्जसीहगिरिस्स जाइस्सरस्स कोसि[illegible]त्तस्स अंतेवासी थेरे अज्जव[illegible]रे गोयमस[illegible]त्ते

अज्जवइरसेणस्स उक्कोसिअगुत्तस्स अतेवासी चत्तारि थेरा–थेरे अज्जनाइले १, थेरे अज्जपोमिले-२, थेरे अज्जजयते ३, थेरे अज्जतावसे ४, थेराओ अज्जनाइलाओ अज्जनाइला साहा निग्गया (१), थेराओ अज्जपोमिलाओ अज्जपोमिला साहा निग्गया (२), थेराओ अज्जजयताओ अज्ज-जयती साहा निग्गया (३), थेराओ अज्जतावसाओ अज्जतावसी साहा निग्गया (४) इति ॥६॥

अर्थ –सक्षेपवाचनया कृत्वा आर्ययशोभद्राद् अग्रत एव स्थाविरावली भणिता। तथाहि–श्रीआर्ययशोभद्र-सूरेस्तुङ्गिकायनगोत्रस्य द्वौ शिष्यौ–एक सभूतिविजयो माढरगोत्रीय १, द्वितीयो भद्रबाहु प्राचीनगोत्रीय २, भद्रबाहुसबन्धो यथा–प्रतिष्ठानपुरवासिनौ वराहमिहिर १, भद्रबाहु २ नामानौ द्वौ भ्रातरौ ब्राह्मणौ अभू ताम्। श्रीयशोभद्रसूरिपार्श्वे धर्मं श्रुत्वा प्रव्रजितौ, क्रमाच्चतुर्दशपूर्वधरौ जातौ, गुरुणा भद्रबाहु' विनीतत्वात् सूरिपद ददे। वराहमिहिरस्य तु अविनीतत्वान्न दत्तम्। कथम्? यतो यो गणधरशब्दो गौतमादिगणधरैर्म-हापुरुषै धृतस्त शब्द यो गुरु कुपात्रे, अयोग्ये स्थापयति स गुरुर्महापापी, अनन्तसमारी च स्यात्। ततो वरा-हमिहिरो रुष्ट सन् गच्छाद्बहिर्निर्गत, गुरौ द्वेष वहति स्म। चतुर्दशपूर्वभणनाद् नवीनानि ज्योति शास्त्राणि करोति स्म। 'वराहसहिता' नामा ग्रन्थो येन कृत, साधुवेष मुक्त्वा द्विजवेष कृत्वा निमित्ती जीवति स्म।

पुनर्लोकानामग्रे एवं कथयति स्म–भो लोकाः! मया एकदा नगराद्बहिर्लग्नं मण्डितमासीत् परं विस्मृत्या लग्नं न भग्नम्, गृहागतेन विचारितम् अहो!! मम ज्ञानस्य विराधना जाता, ततस्तं लग्नभङ्गं कर्तुं पुनरहं तत्र स्थाने गतः, लग्नस्योपरि तस्याधिष्ठायकं सिंहं पुच्छाच्छोटं कुर्वन्तम् अपश्यम्, तथापि लग्नभक्त्या साहसं कृत्वा लग्नोपरि हस्तक्षेपे कृते सिंहः सूर्यो भूत्वा प्राह–भो वराहमिहिर! वरं वृणु, तदा मया प्रोक्तम्–नक्षत्रादीनाम् आचारं साक्षाद्दर्शय। ततस्तेन अहं सूर्यादीनां यत्र मण्डलानि तत्र नीतः, सर्वं सर्वेषां ग्रहाणां चारो–दया–ऽस्तमन–वक्रातिचारस्वरूपं दर्शितः। ततोऽहं सर्वं ज्योतिष्कबलेन अतीता–ऽनागत–वर्तमानस्वरूपं जानामि, इति कथयन् राजादीनां चमत्कारदर्शनेन मनांसि रञ्जयामास॥ तस्मिन्नगरे भद्रबाहुस्वामी समागतः, श्रावकैः प्रवेशोत्सवकरणादिना महती महिमा कृता, परं वराहमिहिरो न सहति, तेषां माहात्म्यपातं वाञ्छति। ततो राजसभायां गत्वा राजाऽग्रे प्रोक्तम्–इतः पञ्चमे दिने पूर्वतो मेघः समेष्यति १, तृतीयप्रहरप्रान्ते २, पुरो लिखितकुण्डलिकायाः मध्ये ३, द्विपञ्चाशत्पलमितो मत्स्यः पतिष्यति ४ इति निमित्तं भाषितं श्रुत्वा श्रावकैः भद्रबा स्वामिने प्रोक्तम्। [illegible]रुणा प्रोक्तम् किञ्चित्सत्य किं- [illegible] क[illegible]? तं [illegible]

पञ्चाशत्पलमानस्तुलितो भविष्यति ८ । भद्रबाहुविशेषज्ञाननिमित्तमपि राज्ञा श्रुतम्, तत पञ्चमे दिने मेघवृष्टिर्जाता पर सर्वं श्रीभद्रबाहुस्वामिवचन सत्य जातम् । वराहमिहिर सत्याऽसत्यवादी लोकमध्ये जात., भद्रबाहुस्वामी तु सत्यवादी जात । पुनरेकदा राज्ञ पुत्रो जात, वराहमिहिरेण वर्षशतायुर्वर्तनेन जन्मपत्रिका लिखिता । तत सर्वेऽपि लोका अक्षतभाजनानि लात्वा वर्द्धापनाय राज्ञो गृहे समेता, एव दर्शनिलोका अपि आशीर्प्रदानाय समेता विना भद्रबाहुम् । ततो वराहमिहिरेण राज्ञोऽग्रे प्रोक्तम्—हे राजन् ! भवदीयपुत्रजन्म भद्रबाहोर्न रुचित तेन नागत । एतत्स्वरूप श्रावकै. भद्रबाहुस्वामिन प्रोक्तम् । गुरुभि प्रोक्तम्—वार वार कथ गम्यते, एकवार यास्यामि । कथमेवम् ? गुरुणा प्रोक्तम्—अष्टमे दिने रात्रौ बिलाडीतो मरण राजपुत्रस्य भावी इति । राज्ञापि एतद्वाक्य श्रुत्वा बिलाडिकाऽप्रवेशनादौ यत्नशत कृतम्, कारित च । ततोऽष्टमे दिने दैवयोगाद् दासीहस्तादर्गला पतिता बालकोपरि, मृतो बालक । वराहोऽवदत्—बिलाडिकातो न मृत, गुरुणा अर्गलाया बिलाडिकारूप दर्शितम्, ततो वराहो लज्जित. । ततो वराहोऽन्यत्र गत्वा मृत्वा व्यन्तरो भूत्वा जैनाना मरकोपद्रव करोति स्म । तत श्रावकाणाम् उपद्रवनिवारणाय महाप्रभावमयम् "उवसग्गहर" स्तोत्र कृत्वा अर्पितम् । तत्सङ्घेन सर्वत्र गृहे पठितम्, तत्प्रभावेण व्यन्तरो नष्ट्वा गत, जात सर्वत्र शुभम्, महाप्रभाव स्तोत्रम् । गौरपि कदाचित् कथञ्चिद्दुग्ध न दत्ते तदापि लोका इद स्तोत्र गुणयन्ति,

ततः शेषनाग आगत्य विघ्नं वारयति । एवं प्रत्यहं प्रतिगृहम् आगच्छन् शेपनागः खिन्नः सन् गुरुं विज्ञपयति
स–अहं सङ्घपार्श्वात् क्षणमपि स्थातुं न शक्नोमि, ततः षष्ठी गाथा अतिशयभूता दूरीक्रियताम्, अहं स्वस्थान-
स्थोऽपि गाथापञ्चकेनापि विघ्नं स्फोटयिष्यामि। ततो गुरुणा षष्ठी गाथा भाण्डागारे क्षिप्ता। श्रीभद्रबाहुस्वामिकृताः
"श्रीआवश्यकनिर्युक्ति" आद्योऽनेके ग्रन्थास्सन्ति । एवंविधाः श्रीभद्रबाहुस्वामिनः श्रीवीरात् सप्तत्यधिकव-
र्षशतेन १७० स्वर्गं जग्मुः ६ ॥ श्रीसंभूतिविजयस्य माढरगोत्रस्य अन्तेवासी शिष्यः स्थूलभद्रो गौतमगोत्रीयोऽ-
भूत्, तस्य चाऽयं संबन्धः–श्रीपाटलिपुरनगरे नवमनन्दमन्त्री सगडालः, भार्या लाच्छिलदेवी, तयोः पुत्रद्वयम्–
स्थूलभद्रः १, सिरीयकश्च २। एकदा वररुचिर्भट्टः आगतः, स राजानं प्रत्यहम् अष्टोत्तरशत १०८ काव्यैः
स्तौति, परं मिथ्यात्वित्वाद् मन्त्री न प्रशंसति; तस्य प्रशंसां विना राजा किमपि न दत्ते । तदा भट्टेन लाच्छि-
लदेवी मन्त्रिणी आवर्जिता । तत्प्रेरणया मन्त्रिणा प्रोक्तम्–भव्यानि काव्यानि, ततो राज्ञा तुष्टेन प्रत्यहम् अष्टो-
त्तरशतं दीनारदानं क्रियते स्म । ततो मन्त्रिणा द्रव्यक्षयं ज्ञात्वा एकादिपाठसिद्धाः सप्तपुत्रिका अभूवन् तासां
श्रावणात्, तासां मुखतो भणनाच्च न नवीनानि काव्यानि इत्युक्त्वा निर्भर्त्स्य निष्कासितो राजकुलात्। ततो
ते वक्ति च–मम गङ्गादेवी

कटप्रपञ्च• प्रकटीकृत । ततो मन्त्रिण उपरि द्वेप वहन्, छात्रान् पाठयन्, तेपा मुखेभ्य इति कथापयति स्म–"राउ नद न चि जाणइी, ज सगडाल करेसि ॥ नद राउ मारे य करि, सिरीयो राज ठवेसि"॥१॥इति राज्ञा श्रुतम् । सिरीयकस्य विवाहसामग्रीं युद्धसामग्रीमिति ज्ञात्वा रुष्टो राजा कुटुम्बसहित सगडाल मारयिष्यामि । ततो मन्त्रिणा कुलरक्षार्थं सिरीयकस्य प्रोक्तम्–राज' प्रणामसमये त्वया मम मस्तक छेदनीयम्, ततो राजसमीपगमने सगडालेन प्रणामे कृते राजा पराङ्मुखो जातः, तत' सिरीयकेन प्रोक्तम्–अरे ! यो राजद्वेपी भवति स हन्तव्य एव, खड्गेन हत' पिता । ततो हृष्टेन राज्ञा प्रोक्तम्–भो सिरीयक' त्व गृहाण पितुरधिकारम् । स प्राह–मम वृद्धभ्राता स्थूलभद्रोऽस्ति तस्मै अधिकारो दीयताम् । राज्ञा प्रोक्तम्–स क्वास्ति ? तेनोक्तम्–द्वादशवर्षाणि जातानि कोशावेश्यागृहे तिष्ठति, द्वादशस्वर्णकोट्यश्च तया सह भक्षिताः । राज्ञा स्थूलभद्रमाहूय प्रोक्तम्–गृहाण पितृमुद्राम् , तत स्थूलभद्रो वररुचिभट्टप्रपञ्चेन पितृमरण श्रुत्वा संसारमसार ज्ञात्वा, वैराग्येण स्वय कृतलोच , रत्नकम्बलेन कृतरजोहरणः श्रीसम्भूतिविजयपार्श्वे दीक्षा ललौ । तदा राज्ञा सिरीयकस्य मन्त्रिमुद्रा दत्ता । श्रीस्थूलभद्रो गुर्वादेशात् कोशागृहे चातुर्मासी स्थित १, अन्यो द्वितीय साधु सिंहगुहाया स्थित• २, तृतीयः सर्पबिलमुखे ३, चतुर्थः कूपविचालकाष्ठोपरि स्थित ४ । तत्र स्थूलभद्रस्य काठिन्यम् । यथा–कालस्तु वर्षाकाल', मेघा गर्जन्ति, विद्युद् झात्कार करोति, मयूराः केकारव कुर्वन्ति, बहुविधाः पक्षिण 'प्रियु प्रियु'

इति जल्पन्ति, दर्दुरा रटन्ति । स्वयं चित्रशालायां स्थितः, पड्भिरपि रसैः सदा भोजनं कुरुते, कोशा रागवती षोडशशृङ्गारान् रचयित्वा सखीभिः सह नृत्यं कुर्वन्ती, कामोद्दीपकसरागवचनानि वदन्ती नाटकमकरोत् । परं महापुरुषो रोममात्रं न क्षुब्धः, प्रत्युतो धर्मोपदेशदानेन कोशावेश्यां श्राविकामकरोत् । चातुर्मासीपारणे चत्वारोऽपि साधवो गुरुसमीपे गतास्तदा त्रिषु आगतेषु गुरुणा किञ्चिदुत्थाय–स्वागतं भो दुष्करकारकाः ! इत्युक्तम् । स्थूलभद्रे आगते गुरुणा उत्थाय स्वागतं दुष्कर–दुष्करकारक ! इत्युक्तम् । ततस्तेषु यः सिंहगुहावासी साधुः सोऽमर्षेण आगामिचातुर्मास्यां स्पर्धया गुरुवारितोऽपि कोशागृहे गतः, तां रूपवतीं दृष्ट्वा क्षुब्धः । वेश्यया प्रोक्तम्–धनमानय । तेनोक्तम्–तत् कुत्रास्ति ? कोशया प्रोक्तम्–नेपालदेशे राजा याचकानां सपाद-लक्षं रत्नकम्बलं ददाति । तदानीं हि ततस्तेन वर्षाकालेऽपि गत्वा राजपार्श्वाद्रत्नकम्बलं प्राप्याऽऽनीय वेश्याया दत्तम् । तया च स्नानं कृत्वा अङ्गप्रोञ्छनं कृत्वा तत्प्रबोधार्थं खालमध्ये प्रक्षिप्तम् ॥ साधुराह–अहो ! त्वया अज्ञानेन किं कृतं, मया कष्टेनानीतम् अमूल्यं रत्नकम्बलं खालमध्ये क्षिप्तम् ? कोशा प्राह–रे मूर्ख ! त्वया किं कृतम्, चारित्रं दुर्लभं उभयलोकसाधकं रत्नकम्बलादपि अनन्तमूल्यं मम अङ्गेषु मलाविलेषु अशुचिषु निक्षिप्तम् ।

न दुक्कर सिरियनच्चियाए ॥ त दुक्कर त च महाणुभावो, ज सो मुणी पमयवणम्मि वुज्छो ॥ १ ॥” ततो रथकारो व्रत जगृहे । अन्यदा द्वादशवर्षदुर्भिक्षप्रान्ते पाटलीपुरे अगुणनादिना विस्मृतामेकादशाङ्गी ज्ञात्वा, सङ्घेन मिलित्वा दृष्टिवादपठनाय श्रीभद्रबाहुस्वामिसमाहूतिकृते मुनिद्वय मुक्त तत्र गतम्, पर भद्रबाहुस्वामी प्राहमया साम्प्रत महाप्राणायामध्यान प्रारब्ध ततोऽनागमन भावीति मुनिद्वय पश्चात् प्रहितम्। पुन. सङ्घेन कथापितम्–सङ्घादेश यो न मन्यते तस्य को दण्डः? भद्रबाहुस्वामिना प्रोक्तम्–गच्छाद्बहिष्क्रियते, परमागमने ध्यान भङ्गो भवति। तत श्रीसङ्घ. शिष्यान् अत्र प्राहिणोतु यथा पाठयामि। तत स्थूलभद्रादि ५०० शिष्या प्रहिता । गुरुभिर्वाचनासप्तके दत्तेऽन्ये उद्भ्रान्ता । स्थूलभद्रस्तु दशपूर्वाणि वस्तुद्वयेन ऊनानि पपाठ। अन्यदा यक्षाद्या. सप्तापि साध्व्य स्थूलभद्रभगिन्यो बान्धववन्दनार्थं समागता. । गुरु वन्दित्वा ता प्रोचु स्थूलभद्र क्वास्ति? गुरुणा प्रोक्तम्–गिरिगुहाया पूर्वाणि गुणयन्नस्ति। ततो गतास्तत्र ता., आयातीर्ज्ञात्वा ज्ञानबलेन स्थूलभद्रश्चमत्कारदर्शनाय सिंहरूप पुच्छाच्छोट कुर्वन्त कृत्वा स्थित. । ता सिंह दृष्ट्वा भीता गुरुपार्श्वं गत्वा प्रोचु —तत्रास्माक भ्राता नास्ति, सिंह. स्थितोऽस्ति । तदा गुरुभिर्ज्ञातम्–विद्याबल प्रयुक्तम् । पुनर्प्रोक्तम्–पुनर्यात भ्राता तत्रैवास्ति । पुनस्तास्तत्र गत्वा, भ्रातर दृष्ट्वा, हर्षेण वदन्ते स्म । पुनर्गुरुसमीपे आगत्य प्रोचु –अस्माभि. सह सिरीय प्रव्रजितोऽभूत्, त श्रीपर्युषणापर्वणि मया उपवास कारित', स्वर्ग गत. । ततोऽह तत्प्रायश्चित्तयाचनाय श्रीसीमधरस्वामि-

पार्श्वे गमिष्यामि। ततः श्रीसङ्घे कायोत्सर्गे स्थिते शासनदेव्या आगत्य सीमन्धरस्वामिसमीपे नीता। तन्मुखाच्चूला-द्वयं लात्वा अत्रागता। ततस्ता गुरून् वन्दित्वा स्वस्थाने गताः। अन्यदा श्रीस्थूलभद्रः पूर्वमित्रब्राह्मणगृहे गतोऽभूत्, पृष्टम्–क मे मित्रम्? भार्यया प्रोक्तम्–दरिद्रत्वेन भिक्षार्थं जगाम। स्थूलभद्रेण ज्ञानेन ज्ञातम्–अहो अस्य गृहस्याऽमुकस्थाने निधानं वर्त्तते, परं न जानाति। ततो निधानस्थानं दृशा दर्शयित्वा निर्गतः। मित्रेणागत्य भार्यावचनेन तत्स्थानं खनितं, महानिधानं प्रकटितम्, स ब्राह्मणः सुखी जातः। ततः सिंहविकुर्वणम्, निधानदर्शनं च अपराधं ज्ञात्वा वाचनाग्रहणाय आगतस्य स्थूलभद्रस्य प्रोक्तम्–त्वम् अयोग्योऽसि, नातः परं वाचनादानम्। तथापि श्रीसङ्घाग्रहेण 'अन्यस्मै त्वया न देया' इति शपथं कारयित्वा अग्रतः सूत्रतो वाचना दत्ता, परं नार्थतः। एवंविधः श्रीस्थूलभद्रो वीरात् पञ्चदशाधिकद्विशतवर्षे (२१५) स्वर्गं गतः ७। तथा जम्बूस्वामी चरमकेवली।१। प्रभवस्वामी १, शय्यंभवसूरिः २, यशोभद्रसूरिः ३, संभूतिविजयः ४, भद्रबाहुः ५, स्थूलभद्रः ६, एते षडपि श्रुतकेवलिनः।७। श्रीस्थूलभद्रस्य द्वौ शिष्यौ–आर्यमहागिरिः एलावत्यगोत्रीयः १, द्वितीयः आर्यसुहस्ती वासिष्ठगोत्रीयः २। तत्रार्यमहागिरिणा व्यवच्छिन्नेऽपि जिनकल्पे जिनकल्पतुलना

नोऽपि रङ्का जाता , तथापि श्रावका साधूना विशेषतो दान ददु । एको भिक्षु. साधून् यन्नभिक्षा प्रतिगृह लभमानान् दृष्ट्वा प्राह—भोः! मम दीक्षा ददातु। साधुभि प्रोक्तम्–गुरवो जानन्ति। ततो गुरुसमीपे समागत , गुरुभिर्लाभ विभाव्य दीक्षा दत्त्वा यथेच्छ भोजित , पर विषूचिकया चारित्राऽनुमोदनाद् मृत्वा उज्जयिनीनगरे श्रेणिकराज १, तत्पट्टे कोणिक २, तत्पट्टे उदाईराजा ३, तत्पट्टे नव नन्दा १२, तत्पट्टे चन्द्रगुप्त १३, तत्पट्टे बिन्दुसार १४, तत्पट्टे अशोकश्री १५, तस्य पुत्र कुणाल १६, तस्य पुत्र सम्प्रतिनामा राजाभूत् १७ तस्य हि जातमात्रस्यैव पितामहराज्य मन्त्रिभिर्दत्तम्, अनुक्रमेण त्रिखण्डभोक्ता जात । एकदा रथयात्रार्थम् आगत श्रीआर्यसुहस्तिसूरि दृष्ट्वा जातिस्मरण ज्ञानम् उत्पन्नम्, ततः आगत्य गुरूणा पृष्टम्–हे स्वामिन्! अव्यक्तसामायिकस्य किं फलम्? ततो गुरुभि प्रोक्तम्–राज्यादिकम्, ततो विशेषत' प्रत्ययो जात , गुरुभिरपि उपयोगेन ज्ञातस्तस्य पूर्वभव , प्रतिबोधितश्च । गृहीतश्रावकधर्मेण सम्प्रतिभूपेन सपादलक्ष नवीना (१२५०००) जिनप्रासादा कारिता । सपादकोटिबिम्बानि (१२५०००००) कारयित्वा प्रतिष्ठापितानि । त्रयोदशसहस्रा (१३०००) जीर्णोद्धारा कारिताः । पञ्चनवतिसहस्रपित्तलप्रतिमा (९५०००) कारिता' । सप्तशतानि (७००) दानशाला' सत्राकारा मण्डिता । देवगृहप्रतिमादिभिस्त्रिखण्डामपि पृथिवी मण्डितामकरोत्। कर मुक्त्वा पूर्वं साधुवेषधारिस्वभटप्रेषणादिना अनार्यदेशानपि साधुविहारयोग्यान् अकरोत्। अनार्यदेशीयभूपान्

जिनधर्मरतान् अकरोत्। पुनर्ये वस्त्र-पात्र-धान्य-दुग्ध-घृतादिकं प्रासुकद्रव्यविक्रयं कुर्वन्ति तेषां संप्रतिभूपेन ज्ञापितम्-भोः! साधूनामग्रे सर्वं ढौकनीयम्, यच्च ते साधवो लान्ति तत्तेभ्यो देयमेव, भवतां च तन्मूल्यं लाभसहितं मम कोष्ठागारिकः प्रच्छन्नं दास्यति; तैस्तथा कृतम्, साधुभिरपि अशुद्धमपि शुद्धबुद्ध्या गृहीतम्। संप्रतिभूपः श्रीआर्यसुहस्तिसूरिप्रतिबोधित एवंविधो बभूव। एवंविधाः श्रीआर्यसुहस्तिसूरयश्चारित्रं प्रतिपाल्य स्वर्गं जग्मुः ९॥ श्रीआर्यसुहस्तिसूरेर्द्वौ शिष्यौ-कोटिक-काकन्दकनामानौ। किंविशिष्टौ सुस्थितौ, सुविहितक्रियानिष्ठौ। पुनः किं विशिष्टौ सुप्रतिबुद्धौ, सुज्ञाततत्त्वौ। अन्ये तु आचार्या एवमाहुः-सुस्थितसुप्रतिबुद्धनामानौ किं विशिष्टौ? कोट्यंशसूरिमन्त्रजापपरिज्ञानादिना कौटिकौ, पुनः किं विशिष्टौ काकन्द्यां नगर्यां जातत्वात्काकन्दकौ इति विरुदप्रायं विशेषणद्वयम् ११। कौटिक-काकन्दकयोर्व्याघ्रापत्यगोत्रयोः शिष्य इन्द्रदिन्नः कौशिकगोत्रीयः १२। इन्द्रदिन्नस्य शिष्यो गौतमगोत्रीयो दिन्ननामा जातः १३। दिन्नस्य शिष्यः कौशिकगोत्रीय आर्यसिंहगिरिर्जातिस्मरो जातः १४। श्रीसिंहगिरेः शिष्यो गौतमगोत्रीयः श्रीवज्रस्वामी १५। श्रीवज्रस्वामिशिष्य उत्कौशिकगोत्रीयः श्रीवज्रसेनो जातः १६। वज्रसेनस्य चत्वारः शिष्याः स्थविरा जाताः-

सन्नौ यथा–श्रीसिंहगिरिगुरो. पार्श्वं सुनन्दाया भ्राता आर्यशमित', भर्त्ता च धनगिरि, द्वौ अपि दीक्षा जगृहतु । सुनन्दा च तदा तुम्बवनग्रामे गर्भवती मुक्ताऽभूत्, जात. पुत्र. । जन्मसमये एव पितुर्दीक्षा श्रुत्वा जातिस्मरणज्ञान प्राप, ततो मातुरुद्वेगार्थं निरन्तर रोदिति, चारित्राभिलाषी जात । माता उद्विग्ना जाता सती तिष्ठति, जानाति त्यजामि कञ्चिद्, ददामि कस्मैचित् । तस्मिन् प्रस्तावे श्रीसिंहगिरिसूरय समेता. धनगिरिर्यदा विहर्तुं निर्गतस्तदा गुरुर्भिलाभ ज्ञात्वा प्रोक्तम्–अद्य गोचरीगमने सचित्ता, अचित्ता वा या भिक्षा लभ्यते सा ग्राह्या । ततो धनगिरिर्गत. सुनन्दागृहे, सुनन्दा प्राह–तव पुत्रेण सन्तापिता, त्व गृहाण आत्मीय पुत्रम् । साधुना प्रोक्तम्–अद्य त्व ददासि पर पश्चाद्दुःख करिष्यसि । तया प्रोक्तम्–नाह करिष्यामि । ततो धनगिरिर्बहुस्त्रीजनान् साक्षिण कृत्वा पुत्र लात्वा झोलिकामध्ये क्षिप्त्वा समेतो गुरुपार्श्वं । गुरुणा च वज्रवद्भारत्वात् 'वज्र' इति नाम दत्तम् । ततो न रुरोद, शय्यातरश्राविकाभ्य. पालनार्थं दत्त. । स च साध्वीशालाया पार्श्वस्थ. षण्मासवया. साध्वीभि' पठ्यमानानि एकादश अङ्गानि पपाठ । तत सा पुत्र त्रिवार्षिक जात ययाचे । राजसमक्षे मह्लो मिलित । राजाज्ञया गुरुभिर्मुखवस्त्रिका, रजोहरणादीनि साधूपकरणानि बालस्याग्रे मुक्तानि, मात्रा तु सुखभक्षिका, कन्दुकबालक्रीडकानि मुक्तानि । गुरुणा प्रोक्तम्–रजोहरण गृहाण । मात्रा तु प्रोक्तम्–सुखभक्षिकादीनि । ततो बालेन चारित्र वाञ्छता गृहीत रजोहरणम्, मस्तके धृत्वा नृत्यति स्म ।

भग्नो वादः । अष्टवर्षान्ते गृहीता दीक्षा, पश्चान् मात्रापि दीक्षा गृहीता । पुनर्यस्य पूर्वभवमित्रैर्जृम्भकदेवैर्महाटव्याम् उज्जयिनीमार्गे वृष्टौ निवृत्तायां कूष्माण्डभिक्षायां गृहस्थरूपैर्दीयमानायाम् अनिमिषत्वादिना देवपिण्डोयमिति निश्चित्य भिक्षाया अग्रहणे तुष्टैन वैक्रियलब्धिर्दत्ता । पुनर्यस्य ग्रीष्मकाले घृतपूरैः परीक्षां कृत्वा आकाशगामिनी विद्या दत्ता । पुनरन्यदा वज्रमुनिर्गुरुषु बहिर्भूमौ गतेषु, साधुषु च विहर्तुं गतेषु साधुसंस्तारिकवेष्टिका एकीकृत्य स्वयं विचाले स्थित्वा शिष्याणामिव एकादशानामङ्गानां पृथक् पृथग् वाचनां दातुमारेभे । गुरुभिर्द्वारे आगत्य, स्थित्वा च सर्वं श्रुतम् । ततः साधूनां तस्यातिशयज्ञापनार्थम् अन्यदा ग्रामान्तरं गच्छद्भिः गुरुभिः प्रोक्तं भोः शिष्याः ! भवतां वाचनाचार्यो वज्रोऽस्ति, इत्युक्त्वा चलिताः । पश्चाद्वज्रेण तेषां विनीतान तथा वाचना दत्ता यथा अनेकवाचनाभिः पठ्यते तथा एकैकया वाचनया पठितम् । साधुभिर्विचारितं यदि गुरव कियन्तं कालं विलम्बन्ते तदा वरम्, यथास्माकं शीघ्रं श्रुतस्कन्धः पूर्णो भवति । ततः आगतैर्गुरुभिः पृष्टम् भोः ! भवतां वाचना सुखेन जाता । तैः प्रोक्तम्—अतः परमस्माकं वाचनाचार्यो वज्र एव भवतु । पश्चाद्गुरु स्वयमपि वज्राय ११ एकादशाङ्गवाचना दत्ता । ततो वज्रस्वामिना दशपुराद् उज्जयिन्यां गत्वा गुर्वाऽऽज्ञ

साधुभिर्लोकमुखात् श्रुतम् अहो ! गुरूणा देशना अमृतश्राविणी, परं न तादृशं रूपम्। गुरुभिः साधुमुखात् श्रुत्वा सहस्रदलस्वर्णकमलोपरि स्थित्वा स्वाभाविकदिव्यरूपेण धर्मोपदेशो दत्तः। सर्वेऽपि लोका विस्मयं प्राप्ताः। पुनरपि यो धनश्रेष्ठिपुत्रीं रुक्मिणी साध्वीभ्यः पूर्वं प्रभुगुणश्रवणेन जातानुरागा, पित्रापि धनकोटिसहिता दीयमाना प्रतिबोध्य प्राव्राजयत् (पुनर्येन वज्रस्वामिना पदानुसारिलब्ध्या श्रीआचाराङ्गमहापरिज्ञाध्ययनात् मानुषोत्तरपर्वतं यावद्गमनविषया सा आकाशगामिनी विद्या उद्धृता) पुनर्योऽन्यदा उत्तरस्यां दिशि दुर्भिक्षे जाते श्रीसङ्घं पट्टे संस्थाप्य पानीयग्रहणार्थं गतं शय्यातरमपि लोचकरणेन साधर्मिकोऽयं भवतामिति वदन्तं पट्टे आरोप्य आकाशे स्थितः एवं स्थाने स्थाने मार्गे चैत्यानि वन्दमानो महानसीं पुरीं प्रापयामास। तत्र तु सुभिक्षम्, परं बौद्धो राजा। श्रीपर्यूषणापर्वणि समागते बौद्धश्रावकप्रेरितेन राज्ञा जिनचैत्येषु पुष्पाणि निषिद्धानि। सङ्घेन वज्रस्वामी विज्ञप्तः। ततः स्वाम्याह—मा चिन्ता क्रियताम्, इत्युक्त्वा आकाशे उत्पत्य माहेश्वरीपुर्यां हुताशननामदेवस्य वने पितृ-मातृमित्रमारामिकं तडितनामानं पुष्पमेलनाय सावधानीकृत्य हिमवद्गिरौ प्राप्तः। तत्र श्रीदेव्या वन्दितः। तदानीं यद् देवपूजार्थं पूर्वं लक्षदलकमलमानीतमासीत्तदेव तया दत्तम्। तद्गृहीत्वा पुनः पश्चाद्वलमानेन हुताशनवनादपि विंशतिलक्षपुष्पाणि लात्वा आकाशे विमानमारूढः। प्राक्तनमित्रजृम्भकदेवकृतगीतगानवादित्रादिमहोत्सवं आगत्य पुष्पविंशतिलक्षाणि श्राद्धानां दत्त्वा जिनचैत्येषु महिमानम्

अकारयत् । हर्षितः सङ्घः, चमत्कृतो राजा, जातो जैनश्च । पुनरन्यदा दक्षिणापथि विहरन् श्रीवज्रस्वामी श्लेष्म-
णि जाते साधूनामकथयत्–अद्य गोचरीगमने शुण्ठिरानेया, तैरानीता, गुरुभिः कर्णोपरि धृता, परं विस्मृत्य
न भक्षिता, पर प्रतिक्रमणे कर्णप्रतिलेखने पतिता । गुरुभिर्विचारितम्–मम दश पूर्वधरस्य का विस्मृतिः ? पर-
मायुरल्पम् । ततोऽनशनं कृतम्, द्वादशवर्षीयं दुर्भिक्षं ज्ञात्वा स्वशिष्यस्य वज्रसेनस्य प्रोक्तम्–त्वं सोपारकप-
त्तने याहि । कदा सुभिक्षं भावी, इति पृष्टे यस्मिन् दिने लक्ष्यमूलेन एकां हण्डिकां पच्यमानां द्रक्ष्यसि तद्दि
नादग्रिमदिने सुभिक्षं भविष्यति इत्युक्त्वा मुक्तो वज्रसेनः । पश्चान्निजपार्श्वे स्थितान् साधून् भिक्षामल
भमानान् विद्यापिण्डेन कियद्दिनानि भोजयित्वा संविग्नान् पञ्चविंशतिमितान् साधूनादाय अनशनार्थं वार्यमा
णमपि अतिष्ठन्तम् एकं लघुक्षुल्लकं मोहात्क्षिप्तार्थं पर्वतमारोहयत् । क्षुल्लकस्तु माभूद्गुरूणामप्रीतिः, पश्चादागत्य
पर्वतमूले एव तप्तशिलायां सुप्तोऽनशनं कृत्वा सुकमालशरीरत्वात् क्षणमेव शुभध्यानतः स्वर्गं जगाम । देवै
स्तस्य महिमानं क्रियमाणं ज्ञात्वा साधवो विशेषतो धर्मे स्थिरा जाताः । परं तत्र मिथ्यादृष्टिदेव्या मोदकादिभि-
र्निमन्त्रणे अनशने कृते उपसर्गिताः । ततस्तत्र तस्या अप्रीतिं [illegible]

अपि साधूना नमनाभ्यासाद्यापि निम्नीभूता इव तिष्ठन्ति, दृश्यन्ते च तथैव। तस्मिन् स्वर्गं गते दशम पूर्वं, चतुर्थम् अर्धनाराच नामसहनन च विच्छिन्नम्। तथा तदनु श्रीवज्रसेनः सोपारके जिनदत्तश्रावक, तस्य भार्या ईश्वरी, तद्द्वयमपि श्रीवज्रस्वामिना पूर्वं प्रतिबोधितमासीत् तस्य गृहे भिक्षार्थं गत'। तस्मिन् प्रस्तावे ईश्वरीश्राविकया चतुष्पुत्रयुतया धान्याभावाद् धान्यमानीय हण्डिका पाकार्थम् अग्नौ स्थापिताऽस्ति, विचारितम्–मध्ये विष क्षिप्त्वा धान्य भुक्त्वा अनशन कृत्वा सपुत्रा अह मरिष्यामि। वज्रसेनेन विष क्षिपन्तीं दृष्ट्वा पृष्टम्–किमिति मरणोपाय क्रियते? तया प्रोक्त धन बहु वर्तते, पर धान्य नगरमध्ये न लभ्यते। ततो वज्रसेनेन प्रोक्तम्–श्रीपूज्येन मम अभिज्ञान लक्ष्यमूल्येन धान्यहण्डिकापाकरूप प्रोक्त वर्तते, आगामिदिने सुभिक्ष भावी। तस्या अपि श्रीपूज्यवचनस्य आस्था, ततस्तया कथितम्–यद्येव जात तदा मम पुत्राश्चत्वारो वर्तन्ते ते मया दत्ता', भवता पार्श्वे दीक्षा गृहीष्यन्तीति प्रतिज्ञा कृता। ततो द्वादशप्रहरै. पूर्वं दुर्वातेन दरतटे निक्षिप्तानि युगन्धरीवाहनानि आगतानि, सुभिक्ष जातम्, युगमुद्धृतमिति युगन्धरी नाम जातम्। ततस्तया चत्वारोऽपि निजपुत्रा नागेन्द्र (१) चन्द्र (२) निर्वृत्ति (३) विद्याधरा (४) नामानस्तेषा दीक्षा दापिता। पश्चात् स्वयमपि माता–पितरौ दीक्षा ललतु'। ते चत्वारोऽपि बहुश्रुता सूरयो जाता, तेभ्यश्चतस्र. शाखा जाता', ता अद्यापि दृश्यन्ते। इति श्रीसिंहगिरि १ वज्रस्वामी–वज्रसेन–सबन्ध. (२३) एव श्रीमहागिरि–श्रीसुहस्तिसूरि–श्रीगुणसु-

न्दरसूरि-श्रीश्यामाचार्य-श्रीस्कन्दलाचार्य-रेवतीमित्र-श्रीधर्म-श्रीभद्रगुप्त-श्रीगुप्त-श्रीवज्रस्वामिनामान एते युगप्रधाना दशपूर्वधरा जाताः। तथा पूर्वं तु संक्षेपवाचनया स्थविराली उक्ता। सांप्रतं विस्तरवाचनया स्थविरावलीमाह—

अत्राऽऽलापके इदं रहस्यम्, विस्तरवाचनायां बहवो भेदा वाचनाभेदात्, लेखकवैगुण्याद् जाताः। तत्र स्थविराणां च शाखाः, कुलानि च प्रायः सांप्रतं नाऽवबुध्यन्ते, नामान्तराणि तिरोहितानि वा भविष्यन्ति, अतो निर्णयः कर्तुं न पार्यते। पाठेषु, शाखासु क्वचिदादर्शे कोडुम्बाणीति दृश्यते, क्वचित् कुण्डधारीति, तथा क्वचित् पुण्यपत्तिया इति, क्वचिद् वणपत्तिया इति। एवं कुलेष्वपि क्वचिद् उल्लगच्छन्त इत्येवं पाठः, क्वचिद् अह-उल्लगन्थन इति। तस्मादत्र बहुश्रुता एव प्रमाणम्। माभूदुत्सूत्रमिति। तत्र कुलम् एकाचार्यसन्ततिः, एकवाचनाऽऽचारयतिसमुदायो गणः, शाखास्तु तस्यामेव सन्ततौ पुरुषविशेषाणां पृथक् पृथग् अन्वयाः, अथवा विवक्षिताऽऽद्यपुरुषसन्तानः; यथा वइरस्वामिनाम्ना वइरी शाखा अस्माकम्। कुलानि तच्छिष्याणां पृथक् पृथगन्वयाः, यथा चान्द्रं कुलम्, नागेन्द्र.. मित्य । 'अट्ठावचा' ति यथाः [illegible]

वित्थरवायणाए पुण अज्जजसभद्दाओ पुरओ थेरावली एव पलोइज्जइ, त जहा–थेरस्स ण अज्जजसभद्दस्स तुगियायणसगुत्तस्स इमे दो थेरा अतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा–थेरे अज्जभद्दवाहू पाईणसगुत्ते १, थेरे अज्जसभूअविजए माढरसगुत्ते २, थेरस्स णं अज्ज-भद्दवाहुस्स पाईणसगुत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, त जहा–थेरे गोदासे १, थेरे अग्गिदत्ते २, थेरे जण्णदत्ते ३, थेरे सोमदत्ते ४ कासवगुत्तेण, थेरेहितो गोदासेहितो कासवगुत्तेहितो इत्थ ण गोदासगणे नाम गणे निग्गए। तस्स ण इमाओ चत्तारि साहाओ एव आहिज्जति, त जहा–तामलित्तिया १, कोडीवरिसिया २, पडु-वद्धणिया ३, दासीखव्वडिया ४,

अथ विस्तरस्थविरावल्या विवरण क्रियते–तत्र श्रीयशोभद्रसूरित. कति स्थविरा.? १, कति गणाः ? २, कति शाखा ? ३, कति कुलानि जज्ञिरे? ४। तत्सर्वं सूत्रपाठानुसारेण कथ्यते–यशोभद्रस्थविर , तस्य द्वौ शिष्यौ–भद्रबाहु–सभूतिविजयौ जातौ स्थविरौ। भद्रबाहुस्वामिन चत्वार शिष्या'–गोदास १, अग्निदत्त २, यज्ञ-

दत्तः ३, सोमदत्ताश्च ४ स्थविराः। एवं स्थविराः सप्त (७)। गोदासतो गोदासाख्यो निर्गतो गणः १, गोदासगणस्य चतस्रः शाखा निर्गताः—तामलिप्तिका १, कोडीवर्षिका २, पाण्डुवर्द्धनिका ३, दासीखर्वटिका शाखा ४।

थेरस्स णं अज्जसंभूयविजयस्स माढरसगुत्तस्स इमे दुवालस थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा—नंदणभद्दे उवनंदण-भद्दे तह तीसभद्दे जसभद्दे ४ ॥ थेरे य सुमणभद्दे । मणिभद्दे पुण्णभद्दे य ॥ १ ॥ थेरे अ थूलभद्दे । उज्जुमई जंबुनामधिज्जे य ॥ थेरे अ दीहभद्दे । थेरे तह पंडुभद्दे य ॥ २ ॥ थेरस्स णं अज्जसंभूअविजयस्स माढरसगुत्तस्स इमाओ सत्त अंतेवासिणीओ अहावच्चाओ अभिण्णायाओ हुत्था, तं जहा—जक्खा १ य जक्खदिण्णा २। भूया ३ तह चेव भूयदिण्णा य ४ ॥ सेणा ५ वेणा ६ रेणा ७। भइणीओ थूलभद्दस्स ॥ १ ॥ थेरस्स णं अज्जथूलभद्दस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दो थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा—थेरे अज्जमहागिरी एलाव-

इमे अट्ठ थेरा अतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, त जहा–थेरे उत्तरे १, थेरे वलिस्सहे २, थेरे धणड्ढे ३, थेरे सिरिड्ढे ४, थेरे कोडिन्ने ५, थेरे नागे ६, थेरे नागमित्ते ७, थेरे छलूए रोहगुत्ते, कोसियगुत्तेण ८,

सभूतिविजयस्य द्वादश शिष्या जाता'–नन्दनभद्र' १, उपनन्दन २, तिष्यभद्र. ३, यशोभद्र' ४, सुमनोभद्र ५, मणिभद्र ६, पुण्यभद्र ७, स्थूलभद्र' ८, ऋजुमति' ९, जम्बू १०, दीर्घभद्र: ११, पाण्डुभद्र' १२, एते जाता' स्थविरा एकोनविंशति १९। पुन सभूतिविजयस्य सप्त अन्तेवासिन्य –साध्व्यो जाता –'जक्खा १, जक्खदिन्ना २, भूया ३, भूयदिन्ना ४, सेणा ५, सेणास्थाने बहुषु आदर्शेषु 'एणा' दृश्यते। वेणा ६, रेणा ७ च एता स्थूलभद्रस्य भगिन्य । स्थूलभद्रस्य द्वौ शिष्यौ–आर्यमहागिरि' १, सुहस्ती २, एव स्थविरा एकविंशति २१। श्रीआर्यमहागिरेरष्टौ शिष्या'–उत्तर १, वलिसह' २, धनाढ्य: ३, श्रियाढ्य ४, कौण्डिन्य ५, नाग ६, नागमित्र' ७, छुलुयो रोहगुप्त ८, एव स्थविरा एकोनत्रिशत् (२९)

थेरेहितो ण छलूएहितो रोहगुत्तेहिंतो, कोसियगुत्तेहिंतो तत्थ ण 'तेरासिया निग्गया। थेरेहितो ण उत्तरवलिस्सहेहितो तत्थ ण 'उत्तरवलिस्सहे' नाम गणे निग्गए–तस्स ण इमाओ

चत्तारि साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा–कोसंबिया १, सोइत्तिया २, कोडंबाणी ३, चंद-नागरी ४। थेरस्स णं अज्जसुहत्थिस्स वासिट्ठसगुत्तस्स इमे दुवालस थेरा अंतेवासी अहा-वच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा–थेरे अ अज्जरोहणे १। भद्दजसे २ मेहगणी ३ य कामिड्ढी ४॥ सुट्ठिय ५ सुप्पडिबुद्धे ६। रक्खिय ७ तह रोहगुत्ते ८ अ॥ १॥ इसिगुत्ते ९ सिरिगुत्ते १०। गणी अ बंभे ११ गणी य तह सोमे १२॥ दस दो अ गणहरा खलु। एए सीसा सुहत्थिस्स॥ २॥

अत्र छुलुयरोहगुप्तस्त्रैराशिकमतं निर्गतम्, कथम्? तत्रोच्यते–श्रीवीराचतुश्चत्वारिंशदधिकपञ्चशतवर्षेषु (५४४) व्यतीतेषु अन्तरञ्जिकायां नगर्यां श्रीगुप्ताचार्यस्य रोहगुप्तः शिष्यो वर्तते। तस्मिन् प्रस्तावे एको वादी पोट्टशालनामा परिव्राजकः समागतः, परं कीदृशः?–वृश्चिक–सर्प–मूषक–मृगी–वराही–काक–शकुनवि-द्याभिरुदरं मे स्फुटतीति बद्धोदरपट्टः पटहं नगरमध्ये वादयामास। यो मया सह वादं करोति स पटहं स्पृशतु

ततो रोहगुप्त उत्थित , अहं वाद करिष्यामि । ततो गुरुणा तदीयविद्याप्रजैतृविद्या मयूरी, नकुली, बिडाली, व्याघ्री, सिंही, उलूकी, होलावलीप्रमुखा दत्ता । पुन प्रोक्तम्–अन्यविद्याप्रयुञ्जने इदं मया अभिम न्त्रित रजोहरण भ्राम्यम्, त्वमजेयो भविष्यसि। ततो रोहगुप्तेन बलश्रीनामराजसभायां तेन वादिना सम वाद कृत , पर न जीयते स्म । वादिना जीवाऽजीवौ स्थापितौ, ततो गुप्तेन दवरकाऽऽवर्तदानेन भूमौ क्षिप्त्वा चलाऽचलो दर्शितः । प्रोक्तम्–जीवा–ऽजीव–नोजीवश्च । एव राशित्रय स्थापयित्वा त निर्जित्य जय लब्ध्वा महामहोत्सवेन गुरुसमीपे गत' । गुरुणा प्रोक्तम्–त्वया वादी जितः, श्रीजिनशासनस्य उद्दीपना च कृता तच्चारु, पर नोजीवो नास्ति सघसमक्ष मिथ्यादुष्कृत देहि। स चाऽभिमानी न ददाति, उवाच–नोजीवोऽप्यस्ति, कथ मिथ्यादुष्कृत ददामि ? ततो गुरुणा सम षण्मासान् वाद कृत , तत कुत्रिकापणे गत्वा जीवा–ऽजीव–नोजीवमार्गणे जीवा–ऽजीवौ देवेन दत्तौ, नोजीवो न दत्त , असत्त्वात्। तथा चतुश्चत्वारिंशताऽधिकशतेन (१४४) पृच्छाभिर्जितो गुरुणा, कोपेन भस्मल्लक मस्तके भङ्क्त्वा गच्छाद्बहिष्कृत । सोऽपि त्रैराशिकमत प्रवर्तयति स्म। कथ ? (कया रीत्या ?) नवविध द्रव्यम् ९, सप्तदशविधा गुणा' १७, पञ्चविध कर्म ५, त्रिविध सामान्यम् ३, एकविधो विशेष' १, एकविध• समवाय' १, (३६) ततो जीवाऽ–जीव–नोजीव–नोऽजीवभेदैश्चतुर्गुणिता जाता' १४४ प्रश्नभेदा । नामव्युत्पत्तिरपि इयम्–षट्पदार्थप्ररूपकत्वात् षट्, गोत्रेण उलूकत्वाद्

उलूकः, षट् चासौ उलूकश्च षडुलूकः, तमेव व्यनक्ति–'कोसियगुत्तेणं'ति उलूक–कौशिकयोर्न भेदः ॥ तथा उत्तरबलिस्सहस्थविराद् 'उत्तरबलिस्सह'नामा गणो निर्गतः, एवं गणौ (२) तस्य उत्तरबलिस्सहगणस्य चतस्रः शाखा जाताः–'कौशाम्बिका १, सूक्तिमुक्तिका २, कौडुम्बिनी ३, चन्द्रनागरी ४ एवं शाखाः ८। सुहस्ति-स्थिवरस्य द्वादश शिष्या जाताः–रोहणः १, भद्रयशः २, मेघः ३, कामार्धिः ४, सुस्थितः ५, सुप्रतिबुद्धः ६, रक्षितः ७, रोहगुप्तः ८, ऋषिगुप्तः ९, श्रीगुप्तः १०, ब्रह्म ११, सौम्यः १२। इत्येवं स्थिवरा एकचत्वारिंशत् (४१)

थेरेहिंतो णं अज्जरोहणेहिंतो णं कासवगुत्तेहिंतो णं तत्थ णं उद्देहगणे नामं गणे निग्गए, तस्स इमाओ चत्तारि साहाओ निग्गयाओ, छच्च कुलाइं एवमाहिज्जंति। से किं तं साहा-ओ? साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा–उदुंबरिज्जिया १, मासपूरिआ २, मइपत्तिया ३, पुण्णपत्तिया ४; से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? कुलाइं एवमाहिज्जंति, तं जहा–पढमं च नागभूयं १। बिइयं पुण सोमभूइयं २ होइ ॥ अह उल्लगच्छं तइअं ३। चउत्थयं हत्थलिज्जं ४ ॥१

हुति नायवा ॥ २ ॥ थेरेहितो ण सिरिगुत्तेहिंतो हारियसगुत्तेहितो इत्थ ण चारणगणे नामं गणे निग्गए, तस्स ण इमाओ चत्तारि साहाओ, सत्त य कुलाइ एवमाहिज्जति, से कि त साहाओ ? साहाओ एवमाहिज्जति, त जहा–हारियमालागारी १, सकासीआ २,गवेधुया ३, वज्जनागरी ४ से त साहाओ । से कि त कुलाइ ? कुलाइ एवमाहिज्जति, त जहा– पढमित्थ वत्थलिज्ज १ । वीय पुण पीइधम्मिअ २ होइ ॥ तइअ पुण हालिज्ज ३ । चउत्थय पूसमित्तिज्ज ॥ १ ॥ पचमग मालिज्ज ५ । छट्ठ पुण अज्जवेडय ६ होइ ॥ सत्तमय कण्हसह ७ । सत्त कुला चारणगणस्स ॥ २ ॥

रोहणस्थविराद् उद्देहनामा गणो निर्गत , एव गणास्त्रय' (३) उद्देहगणस्य चतस्र. शाखा जाता –'उदुंबरिज्जिया १, मासपूरिया २, मइपत्तिया ३, पुण्णपत्तिया ४' एव शाखा द्वादश (१२) पुनरुद्देहगणात् षट् कुलानि जातानि–'नागभूय १, सोमभूइय २, उल्लगच्छ ३, हत्थलिज्ज ४, नदिज्ज ५, पारिहासय' ६ । एव कुलानि षट् (६) श्रीगुप्तस्थविरात् चारणनामा गणो निर्गत , एव गणाश्चत्वार (४) चारणगणाच्चतस्र'

शाखा निर्गताः–'हारियमालागारी १, संकासीआ २, गवेधुया ३, विज्जनागरी' ४। एवं शाखाः षोडशः (१६) पुनश्चारणगणात् सप्त कुलानि जातानि–'वत्थलिज्जं १, पीइधम्मअं २, हालिज्जं ३, पुसमित्तिज्जं ४, मालिज्जं ५, अज्जवेडयं ६, कण्हसहं ७'। एवं कुलानि द्वादश (१२)

थेरेहिंतो णं भद्दजसेहिंतो भारद्दायसगुत्तेहिंतो इत्थ णं उडुवाडियगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ, तिण्णि कुलाइं एवमाहिज्जंति। से किं तं साहाओ? साहाओ एवमाहिज्जंति, तं जहा–चंपिज्जिया १, भद्दिज्जिया २, काकंदिया ३, मेहलिज्जिया ४ से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? कुलाइं एवमाहिज्जंति, तं जहा–भद्दजसियं १ तह भद्द–गुत्तियं २ तइयं च होइ जसभद्दं ३॥ एयाइं उडुवाडिय–गणस्स तिण्णेव य कुलाइं ॥ १ ॥ थेरेहिंतो णं कामिड्ढीहिंतो कोडालसगुत्तेहिंतो इत्थ णं वेसवाडियगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ, चत्तारि कुलाइं एवमाहिज्जंति। से किं तं साहाओ? सा० तं जहा,–सावत्थिया १, रज्जपालिआ २, अंतरिज्जिया ३, खेमलिज्जिया ४

से त साहाओ। से कि त कुलाइ? कुलाइ एवमाहिज्जति, त जहा,—गणिय १ मेहिय २ कामि-
ड्ढिअ ३ च तह होइ इदपुरग ४ च ॥ एयाइ वेसवाडिय–गणस्स चत्तारि उ कुलाइ ॥ १ ॥

भद्रयशस्थविरात्–'उड्डवाडियनामा' गणो निर्गत , एव गणा पञ्च (५) पुनरुड्डवाडियगणस्य चतस्र शाखा , ताश्च इमा –'चपिज्जिया १, भद्दिज्जिया २, काकन्दिया ३, मेहलिज्जिया ४। एव शाखा विशति (२०) तथा त्रीणि कुलानि जातानि–'भद्दजसिय १, भद्दगुत्तिय २, जसभद्द' ३। एव कुलानि (१५) कामर्धिस्थविराद् 'वेसवाडियनामा' गणो निर्गत', एव गणा षट् (६) तस्य वेसवाडियगणस्य चतस्र शाखा जाता –'सावत्थिया १, रज्जपालिया २, अतरिज्जिया ३, खेमलिज्जिया ४'। एव शाखाश्चतुर्विंशति• (२४) पुनर्वेसवाडियगणस्य चत्वारि कुलानि जातानि–'गणिय १, मेहिय २, कामिड्ढिय ३, इदपुरग' ४। एव कुलानि एकोनविशति• (१९)

थेरेहितो ण इसिगुत्तेहितो काकदएहितो वासिट्ठसगुत्तेहितो इत्थ ण माणवगणे नाम गणे निग्गए, तस्स ण इमाओ चत्तारि साहाओ, तिण्णि य कुलाइ एवमाहिज्जति, से कि त साहाओ? साहाओ एवमाहिज्जति, त जहा–कासवज्जिया १, गोयमज्जिया २, वासिट्ठिया ३,

सोरट्ठिया ४ से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? कुलाइं एवमाहिज्जंति; तं जहा–इसिगुत्ति इत्थ पढमं १। बीयं इसिदत्तिअं मुणेयव्वं २॥ तइयं च अभिजयंतं ३। तिण्णि कुला माणव-गणस्स ॥ १ ॥ थेरेहिंतो सुट्ठिय–सुप्पडिबुद्धेहिंतो कोडिय–काकंदएहिंतो वग्घावच्चसगुत्तेहिंतो इत्थ णं कोडियगणे नामं गणे निग्गए, तस्स णं इमाओ चत्तारि साहाओ, चत्तारि कुलाइं एवमाहिज्जंति। से किं तं साहाओ? साहाओ एवमाहिज्जंति तं जहा–उच्चानागरि १ विज्जा–हरी य २ वइरी य ३ मज्झिमिल्ला ४ य ॥ कोडियगणस्स एया। हवंति चत्तारि साहाओ ॥ १ ॥ से तं साहाओ। से किं तं कुलाइं? कुलाइं एवमाहिज्जंति, तं जहा–पढमित्थं बंभ-लिज्जं १। बिइयं नामेण वत्थलिज्जं तु २॥ तइयं पुण वाणिज्जं ३। चउत्थयं पण्हवाहणयं ४ ॥ १ ॥ थेराणं सुत्थिय–सुप्पडिबुद्धाणं कोडिय–काकंदयाणं वग्घावच्चसगुत्ताणं इमे पंच थेरा

अतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, त जहा–थेरे अज्जइददिन्ने १, थेरे पियगथे २, थेरे विज्जाहरगोवाले कासवगुत्ते ण ३, थेरे इसिदत्ते ४, थेरे अरिहदत्ते ५ ।

तथा ऋषिगुप्तस्थविराद् 'माणवनामा' गणो निर्गत , एव गणा सप्त (७) तस्य माणवगणस्य चतस्र शाखा जाता –'कासवज्जिया १, गोयमज्जिया २, वासिट्ठिया ३, सोरट्ठिया' ४। एव शाखा अष्टाविशति (२८) पुनर्माणवगणस्य त्रीणि कुलानि जातानि–'इसिगुत्तिय १, इसिदत्तिय २, अभिजयत' ३ एव कुलानि द्वाविशति (२२) सुस्थित–सुप्रतिबुद्धस्थविरत 'कोडियनामा' गणो निर्गत , एव गणा अष्टौ (८) तस्य कोटिय गणस्य चतस्र शाखा जाता.–'उच्चानागरी १, विज्जाहरी २, वइरी ३, मज्झिमिल्ला' ४। एव शाखा द्वात्रिशत् (३२) पुन कौटिकगणस्य चत्वारि कुलानि जातानि–'बभलिज्ज १, वत्थलिज्ज २, वाणिज्ज ३, पण्हवाहणय' ४। एव कुलानि षड्विशति (२६) पण्हवाहणयकुलाद् 'मलधारगच्छो' जात., सुस्थित–सुप्रतिबुद्धाना पञ्च शिष्या जाता –'इददिन्ने १, पियगथे २, विज्जाहरगोवाले ३, इसिदत्ते ४, अरिहदत्ते' ५। एव स्थविरा' षट्चत्वारिंशत् (४६)

थेरेहितो ण पियगथेहितो एत्थ ण मज्झिमा साहा निग्गया, थेरेहितो ण विज्जाहरगोवाले-

हिंतो कासवगुत्तेहिंतो एत्थ णं विज्जाहरी साहा निग्गया ॥ थेरस्स णं अज्जइंददिन्नस्स कासवगुत्तस्स अज्जदिन्ने थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते । थेरस्स णं अज्जदिन्नस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दो थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा—थेरे अज्जसंतिसेणिए माढरसगुत्ते १, थेरे अज्जसीहगिरी जाइस्सरे कोसियगुत्ते २ ।

प्रियग्रन्थस्थविरसंबन्धस्तु एवम्—श्रीहर्षपुरे नगरे अजमेरवासन्ने, यत्र जिनमन्दिराणि त्रीणि शतानि (३००), लौकिकदेवगृहाणि चत्वारि शतानि (४००), अष्टौ सहस्राणि ब्राह्मणगृहाणि (८०००), वणिजां गृहाणि षट्त्रिंशत्सहस्राणि (३६०००); आरामा नवशतानि (९००), वाप्यः सप्तशतानि (७००), सत्रागाराः सप्तशतानि (७००) यत्र वर्तन्ते । तस्मिन् राजा सुभटपालनामा, एकदा ब्राह्मणैर्यज्ञे प्रारब्धे छागो हन्तुमारब्धः, तत्र श्रीप्रियग्रन्थसूरयः समागताः, तैः श्रावकस्य हस्ते वासक्षेपोऽभिमन्त्र्य दत्तः, तेन छागमस्तके क्षिप्तः । ततोऽम्बिका छागमधिष्ठितवती, ततश्छाग उड्डीय आकाशे स्थित्वा उवाच—'भोः ! यथा युष्माभिर्दयारहितैर्निरपराधी अहं हन्ये, अहं चेन्निर्दयः स्यां तदा सर्वान् युष्मान् हन्मि; पुनर्हनुमता राक्षसानां कुले यत्कृतं तद्भवतामप्यहं करोमि, परं यदि कृपा अन्तरायकारिणी न चेत्' । पुनः प्रोक्तम्—"पशुदेहे यावन्ति रोमकूपाणि

तत्पशुमारणे रोमकूपतुल्यानि वर्षसहस्राणि यावन्नरके पशुघातका पच्यन्ते । पुनरपि यो दाता स्वर्णमेरु विभज्य याचकाना दत्ते, पुनर्य पृथिवी समस्ता दत्ते, तद्दानद्वयपुण्यादपि एक जीव मार्यमाण रक्षेत्तत्पुण्यमधिकम् । पुनरपि दक्षिणा यागा' एकत , एकतस्तु भयभीतस्य प्राणिनो रक्षण तदधिकम् । पुनर्दानाना महत्ताऽपि कालेन फल क्षीयते, परम् अभयदानफलस्य क्षय एव नास्ति"। तदा यज्ञकारकै' प्रोक्तम्–कस्त्वम्, आत्मानं प्रकाशय ? तेनोक्तम्–अग्निदेव , मम चेद् वाहन छागरूप कथ होतुमारब्धम् । तै प्रोक्तम्–धर्मार्थम्, देवेन प्रोक्तम्–पशुवधे महापापम्, अत्राऽर्थे प्रियग्रन्थसूरय पृष्टव्या.। ततस्तै सूरय पृष्टा –जीवदयारूप शुचिधर्म प्राह । ततस्ते याज्ञिकाद्या वहवो लोका' प्रतिबुद्धा , जातो जिनधर्ममहिमा–प्रियग्रन्थसूरितो मध्यमा शाखा निर्गता १, विद्याधरगोपालतो विद्याधरी शाखा निर्गता, एव शाखाश्चतुस्त्रिशत् (३४) इन्द्रदिन्नस्य शिष्यो दिन्नो जात'। स्थविरा' सप्तचत्वारिंशत् (४७) दिन्नस्य द्वौ शिष्यौ–'अज्जसतिसेणिए १, सीहगिरी य' २। स्थविरा एकोनपञ्चाशत् (४९)

थेरेहितो ण अज्जसतिसेणिएहितो माढरसगुत्तेहितो एत्थ ण उच्चानागरी साहा निग्गया । थेरस्स ण अज्जसतिसेणियस्स माढरसगुत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अतेवासी अहावच्चा अभि-

णाया हुत्था, तं जहा–(ग्रं० १०००) थेरे अज्जसेणिए १, थेरे अज्जतावसे २, थेरे अज्जकुबेरे ३, थेरे अज्जइसिपालिए ४। थेरेहिंतो णं अज्जसेणिएहिंतो एत्थ णं अज्जसेणिया १ साहा निग्गया, थेरेहिंतो णं अज्जतावसेहिंतो एत्थ णं अज्जतावसी २ साहा निग्गया, थेरेहिंतो णं अज्जकुबेरेहिंतो एत्थ णं अज्जकुबेरी ३ साहा निग्गया, थेरेहिंतो णं अज्जइसिपालिएहिंतो एत्थ णं अज्जइसिपालिया ४ साहा निग्गया। थेरस्स णं अज्जसीहगिरिस्स जाइस्सरस्स कोसियगुत्तस्स इमे चत्तारि थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं जहा–थेरे धणगिरी १, थेरे अज्जवइरे २, थेरे अज्जसमिए ३, थेरे अरिहदिन्ने ४।

आर्यशान्तिसैनिकात् ? 'उच्चानागरी' शाखा जाता, एवं पञ्चत्रिंशत् (३५) शाखाः। पुनः आर्यशान्तिसैनिकसूरेश्चत्वारः शिष्या जाताः–'अज्जसेणिए १, अज्जतावसे २, अज्जकुबेरे ३, अज्जइसिपालिए' ४। एवं स्थविरास्त्रिपञ्चाशत् (५३)। आर्यसैनिकसूरितः–'अज्जसेणिया' शाखा निर्गता, आर्यतापससूरितः–'अज्जतावसी' शाखा निर्गता २, आर्य [illegible] बेरसूरितः–'[illegible]

शाखा निर्गता ४। एव शाखा एकोनचत्वारिंशत् (३९) सिंहगिरिसूरे' समुत्पन्नजातिस्मरणज्ञानस्य चत्वार' शिष्या –'धणगिरी १, वइरे २, समिए ३, अरिहदिन्ने' ४। एव स्थविरा सप्तपञ्चाशत् (५७)

थेरेहितो ण अज्जसमिएहितो गोयमसगुत्तेहितो इत्थ ण बभदीविया १ साहा निग्गया ।

आर्यसमितसूरितो ब्रह्मदीपिका शाखा निर्गता १, वज्रस्वामितो वज्री शाखा निर्गता २, एव शाखा एकचत्वारिंशत् (४१) ब्रह्मदीपिकाशाखाया उत्पत्तिर्यथा–आभीरदेशे, अचलपुरासन्ने कन्न–वेन्नयोर्नद्योर्मध्ये ब्रह्मद्वीपोऽभूत्, तत्र पञ्चशत (५००) तापसा' प्रतिवसन्ति। तेपु एकस्तापस पादलेपेन पादुकस्थेन वेन्नानदीमुत्तीर्य पारणाय याति, लोकास्तपस इय शक्तिरिति ज्ञात्वा तापसभक्ता जाता । श्राद्धान् प्रतिवदन्ति–यद्भवता गुरुपु न कोऽपि प्रभाव इति। तत श्रावकै श्रीवज्रस्वामिमातुलाः श्रीआर्यसमितसूरय आकारिता., तै. प्रोक्तम्–पादलेपशक्तिरिय, न तपश्शक्तिरिति। ततो गुरूपदेशात् श्रावकै स तपस्वी भोजनार्थं गृहे निमन्त्र्य पादपादुकाधावनपूर्वं भोजित , सत्कृतश्च। ततस्तेन सम श्रावका नदीतटे गता । स प्रविष्टमात्र एव लेपाऽभावाद् ब्रुडितु लग्न', जाताऽपभ्राजना। तत' श्रीआर्यसमितसूरयस्तत्र समागता , लोकबोधनार्थं चप्पटिका दत्त्वा प्राहुः–वेन्ने! पर पार यास्याम , इत्युक्ते मिलित कूलद्वयम्, लोका विस्मय प्राप्ता , तत. सूरय' पौरलोकसहिता एव

गतास्तापसस्थाने। धर्मोपदेशेन प्रतिबोधिताः सर्वेपि तापसाः, पञ्चशततापसा (५००) दीक्षिताः। चूर्णप्रयोगोऽयम्, न तस्य तपःप्रभाव। इति जिनशासनमहिमा जातः सूरयः संघसहिताः स्वस्थानं प्राप्ताः ततस्तेभ्यस्तपससाधुभ्यो ब्रह्मदीपिका शाखा जाता।

थेरेहिंतो णं अज्जवइरेहिंतो गोयमसगुत्तेहिंतो इत्थ णं अज्जवइरी २ साहा निग्गया। थेरस्स णं अज्जवइरस्स गोयमसगुत्तस्स इमे तिण्णि थेरा अंतेवासी अहावच्चा अभिण्णाया हुत्था, तं-जहा–थेरे अज्जवइरसेणे १, थेरे अज्जपउमे २, थेरे अज्जरहे ३। थेरेहिंतो णं अज्जवइरसेणेहिंतो इत्थ णं अज्जनाइली साहा निग्गया। थेरेहिंतो णं अज्जपउमेहिंतो इत्थ णं अज्जपउमा साहा निग्गया। थेरेहिंतो णं अज्जरहेहिंतो इत्थ णं अज्जजयंती साहा निग्गया।१। थेरस्स णं अज्जरहस्स वच्छसगुत्तस्स अज्जपूसगिरी थेरे अंतेवासी कोसियगुत्ते।२। थेरस्स णं अज्जपूसगिरिस्स कोसियगुत्तस्स अज्जफग्गुमित्ते थेरे अंतेवासी गोयमसगुत्ते।३। थेरस्स णं अज्जफग्गुमि-

स्स वासिट्ठसगुत्तस्स अज्जसिवभूई थेरे अतेवासी कुच्छसगुत्ते ।५। थेरस्स णं अज्जसिवभूइस्स कुच्छसगुत्तस्स अज्जभद्दे थेरे अतेवासी कासवगुत्ते ।६। थेरस्स ण अज्जभद्दस्स कासवगुत्तस्स अज्जनक्खत्ते थेरे अतेवासी कासवगुत्ते ।७। थेरस्स ण अज्जनक्खत्तस्स कासवगुत्तस्स अज्जरक्खे थेरे अतेवासी कासवगुत्ते ।८। थेरस्स ण अज्जरक्खस्स कासवगुत्तस्स अज्जनागे थेरे अतेवासी गोअमसगुत्ते ।९। थेरस्स ण अज्जनागस्स गोअमसगुत्तस्स अज्जजेहिले थेरे अतेवासी वासिट्ठसगुत्ते ।१०। थेरस्स ण अज्जजेहिलस्स वासिट्ठसगुत्तस्स अज्जविण्हू थेरे अतेवासी माढरसगुत्ते ।११। थेरस्स ण अज्जविण्हुस्स माढरसगुत्तस्स अज्जकालए थेरे अतेवासी गोयमसगुत्ते ।१२। थेरस्स ण अज्जकालयस्स गोयमसगुत्तस्स इमे दो थेरा अतेवासी गोयमसगुत्ता—थेरे अज्जसपलिए १, थेरे अज्जभद्दे २ ।१३। एएसि ण दुण्ह नि थेराण गोयमसगुत्ताण अज्जवुड्ढे थेरे अतेवासी गोयमसगुत्ते ।१४। थेरस्स ण अज्जवुड्ढस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जसघपालिए थेरे अतेवासी गोयमस-

गुत्ते ।१५। थेरस्स णं अजसंघपालिअस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जहत्थी थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते ।१६। थेरस्स णं अजहत्थिस्स कासवगुत्तस्स अजधम्मे थेरे अंतेवासी सावयगुत्ते । १७। थेरस्स णं अजधम्मस्स सावयगुत्तस्स अज्जसिंहे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते ।१८। थेरस्स णं अज्जसिंहस्स कासवगुत्तस्स अजधम्मे थेरे अंतेवासी कासवगुत्ते ।१९। थेरस्स णं अज्जधम्मस कासवगुत्तस्स अजसंडिल्ले थेरे अंतेवासी । २० ।

अथ वयरस्वामिनस्त्रयः शिष्याः–'वयरसेणिए १, पउमे २, अज्जरहे' ३ एवं स्थविराः षष्टिः (६०) । ०५ सेनतो 'नाइली' शाखा निर्गता १, पद्मसूरितः 'पउमा' शाखा निर्गता २, आर्यरथतो 'जयन्ती' शाखा ता । एवं शाखाश्चतुश्चत्वारिंशत् (४४) आर्यरथसूरेः शिष्यः पुष्यगिरिः १, पुष्यगिरिसूरेः शिष्यः फल्गु मित्रः २, फल्गुमित्रसूरेः शिष्यो धनगिरिः ३, धनगिरिसूरेः शिष्यः शिवभूतिः ४, (शिवभूतिशिष्य

नाग ८, आर्यनागस्य शिष्य. आर्यजेहिल ९, आर्यजेहिलशिष्य आर्यविष्णु १०, आर्यविष्णुशिष्य आर्यकालक. ११, आर्यकालकस्य द्वौ शिष्यौ–आर्यसपालितः १, आर्यभद्रश्च २ (१३) एतयोर्द्वयो' शिष्य आर्यवृद्ध' १४, आर्यवृद्धशिष्य सघपालितः १६, सघपालितशिष्य आर्यहस्ती १६, आर्यहस्तिशिष्य आर्यधर्म' १७, आर्यधर्मशिष्य आर्यसिंह १८, आर्यसिंहशिष्य आर्यधर्म' १९, आर्यधर्मशिष्य आर्यसण्डिल' २०, एव स्थविरा अशीतिर्जाता' (८०) विस्तरवाचनासत्का' ॥

वदामि फग्गुमित्त, च गोयम धणगिरि च वासिट्ठ ॥ कुच्छ सिवभूइ पि य, कोसियदुज्जत–कण्हे अ ॥ १ ॥ त वदिऊण सिरसा, भद्द वदामि कासवसगुत्त ॥ नक्ख कासवगुत्त, रक्ख-पि य कासव वदे ॥ २ ॥ वदामि अज्जनाग, च गोयम जेहिल च वासिट्ठ ॥ विण्हु माढर-गुत्त, कालगमवि गोयम वदे ॥ ३ ॥ गोयमगुत्तकुमार, सपलिय तह य भद्दय वदे । थेर च अज्जवुड्ढ, गोयमगुत्त नमसामि ॥ ४ ॥ त वदिऊण सिरसा, थिरसत्तचरित्तनाणसपन्न ॥ थेर च सघवालिय, गोयमगुत्त पणिवयामि ॥ ५ ॥ वदामि अज्जहत्थि । च कासव खतिसागर

धीरं ॥ गिम्हाण पढममासे, कालगयं चेव सुद्धस्स ॥ ६ ॥ वंदामि अज्जधम्मं । च सुव्वयं सीललद्धिसंपन्नं ॥ जस्स निक्खमणे देवो, छत्तं वरमुत्तमं वहइ ॥ ७ ॥ हत्थिं कासवगुत्तं, धम्मं सिवसाहगं पणिवयामि ॥ सीहं कासवगुत्तं, धम्मं पि य कासवं वंदे ॥ ८ ॥ तं वंदिऊण सिरसा, थिरसत्तचरित्तनाणसंपन्नं ॥ थेरं च अज्जजंबुं, गोयमगुत्तं नमंसामि ॥ ९ ॥ मिउमद्दवसंपन्नं, उवउत्तं नाण–दंसण–चरिते ॥ थेरं च नंदियपियं, कासवगुत्तं पणिवयामि ॥ १० ॥ तत्तो य थिरचरित्तं, उत्तमसम्मत्तसत्तसंजुत्तं । देसिगणिखमासमणं, माढरगुत्तं नमंसामि ॥ ११ ॥ तत्तो अणुओगधरं, धीरं मइसागरं महासत्तं ॥ थिरगुत्तखमासमणं, वच्छसगुत्तं पणिवयामि ॥ १२ ॥ तत्तो य नाण–दंसण–चरित्त–तवसुट्ठियं गुणमहंतं ॥ थेरं कुमारधम्मं, वंदामि गणिं गुणोवेयं ॥ १३ ॥ सुत्तत्थरयणभरिए, खम–दम–मद्दवगुणेहिं

अथ श्रीसुधर्मस्वामी १, श्रीजम्बूस्वामी २, श्रीप्रभवस्वामी ३, श्रीशय्यंभवसूरि ४ स्थविरा, सक्षिप्तवाचनासत्काश्चत्वार' सन्ति, तेपा मीलने स्थविराश्चतुरशीति (८४) ॥ शाखा पञ्चचत्वारिंशत् (४५) ॥ गणाऽष्टौ (८) ॥ कुलानि च सप्तविंशति (२७) सन्ति ॥ अत्रान्तरे–'वदामि फग्गुमित्त च। गोयम धणगिरिं य वासिट्ठ ॥ इत्यादि गाथावृन्द वहुपु आदर्शेपु दृश्यते। कतिपयपुस्तकेपु च–'थेरस्स ण अज्जफग्गुमित्तस्स गोयमसगुत्तस्स अज्जधणगिरिथेरे अतेवासी वासिट्ठगुत्ते' इत्यादि यावत्–'थेरस्स ण अज्जसीहस्स कासवगुत्तस्स अज्जधम्मे थेरे अतेवासी कासवगुत्ते, थेरस्स ण अज्जधम्मस्स कासवगुत्तस्स अज्जसडिल्ले अतेवासी' इति पर्यन्तम्॥ दृश्यते च–'वदामि फग्गुमित्त। गोयमधणगिरिं य वासिट्ठ ॥ कुच्छ सिवभूइ पि य। कोसियदोज्जत–कण्हे य ॥ १ ॥ इत्यादि

---

१ वन्दे फल्गुमित्र। गौतम धनगिरिं च वाशिष्ठम् ॥ कुत्स शिवभूतिमपि च। कौशिक–दुर्यान्त–कृष्ण च ॥ १ ॥ त वन्दित्वा शिरसा। भद्र वन्दे काश्यपसगोत्रम् ॥ नक्ष काश्यपगोत्र। रक्षमपि च काश्यप वन्दे ॥ २ ॥ वन्देऽहम् आर्यनाग। च गौतम जेहिल च वाशिष्ठम् ॥ विष्णु माढरगोत्र। कालकमपि गौतम वन्दे ॥ ३ ॥ गौतमगुप्तकुमार। सपलित तथा च भद्रक वन्दे ॥ स्थविर चाऽऽर्यवृद्ध। गौतमगोत्र नमस्यामि ॥ ४ ॥ त वन्दित्वा शिरसा। स्थिरसत्त्व–चरित्र–ज्ञानसपन्नम् ॥ स्थविर च सङ्घपालित। गौमतगोत्र प्रणमामि ॥ ५ ॥ वन्दे आर्यहस्तिन। च काश्यप क्षान्तिसागर धीरम् ॥ ग्रीष्मस्य प्रथममासे। कालगत चैत्रशुक्लस्य ॥ ६ ॥ वन्दे आर्यधर्म। च सुव्रत शीललब्धिसपन्नम् ॥ यस्य निष्क्रमणे देव। छत्र वरमुत्तम वहति ॥ ७॥ हस्तिन काश्यपगोत्र। धर्म शिवसाधक प्रणमामि ॥ सिंह

गाथाः, तत्र गद्यार्थः पुनः पद्यैः संगृहीत इति पौनरुक्त्यं न भावनीयम् । गाथाश्च सुगमा एव अतो न विवृत्ताः, तथा अत्र स्थविरावलीमध्ये श्रीआर्यरक्षितादयो नोक्ताः, परं तेऽपि स्थविरा इव इति तेषां संबन्धो लिख्यते— दशपुरे नगरे सोमदेवः पुरोहितः, रुद्रसोमा भार्या; तयोः पुत्र आर्यरक्षितो विदेशे गत्वा चतुर्दश विद्याः पठित्वा आगतः, राज्ञा हस्तिस्कन्धे समारोप्य महामहोत्सवेन गृहे प्रापितः । मातुश्चरणौ ननाम, परं माता न तादृशी हर्षिता । कथं न हर्षिता ? इति पृष्टा प्राह—अहं तु परमार्हता श्राविका, त्वया तु नरकपातकारिण्यो विद्या भणिताः किं ताभिः ? यदि मां मन्यसे, सुबद्धिश्च तदा दृष्टिवादं पठ । ततस्तं भणितुमिच्छन् दृष्टीनां दर्शनानां वादो विचारणा—'दृष्टिवादः' इति । नामाऽपि शोभनमस्य इति ध्यायन्, रात्रौ मातरं पृष्ट्वा तत्पठनाय चलितः ।

काश्यपगोत्रं । धर्ममपि च काश्यपं वन्दे ॥ ८ ॥ तं वन्दित्वा शिरसा । स्थिरसत्त्व—चरित्र—ज्ञानसंपन्नम् ॥ स्थविरं चाऽऽर्यजम्बुं । गौतम-गोत्रं नमस्यामि ॥ ९ ॥ मृदुमार्दवसंपन्नं । उपयुक्तं ज्ञान—दर्शन—चारित्रेषु ॥ स्थविरं च नन्दितपितरं । काश्यपगोत्रं प्रणमामि ॥ १० ॥ ततश्च स्थिरचारित्रं । उत्तमसम्यक्त्वसत्त्वसंयुक्तम् ॥ देशिगणिक्षमाश्रमणं । माठरगोत्रं नमस्यामि ॥ ११ ॥ ततोऽनुयोगधरं । धीरं मतिसागरं महासत्त्वम् ॥ स्थिरगुप्तक्षमाश्रमणं । वत्सगोत्रं प्रणमामि ॥ १२ ॥ ततश्च ज्ञान—दर्शन—चरित्र—तपस्सुस्थितं गुणमहान्तम् ॥ स्थविरं कुमारधर्मं । वन्दे गणिं गुणोपेतम् ॥ १३ ॥ सूत्रा—ऽर्थरत्नभृतं । क्षम—दम—मार्दवगुणैः संपन्नम् ॥ देवर्धिक्षमाश्रमणं । काश्यपगोत्रं

इक्षुवाटिकस्थस्य स्वमातुलस्य तोसलिपुत्राचार्यस्य समीपे अग्रे गच्छत सम्मुखमीलनार्थमागच्छन् पितृमित्रद्वि जस्तस्य हस्ते सार्धनव (९ ॥) इक्षुयष्टयो दृष्टा , शकुन विचारितम्, दृष्टिवाद सार्धनवपूर्वाणि यावत् पठिष्या- मि । ततस्ता इक्षुयष्टीर्मातुरर्पणायाऽऽदिश्य गत' । तेषामुपाश्रयद्वारे ढड्ढरश्राद्धवद् ढड्ढरस्वरेण गुरून् वन्दित्वा अग्रे उपविष्ट श्राद्धवन्दनाद् गुरुभिरभिनवश्राद्ध' उक्त ।साधुभिरुपलक्षतोऽयं श्रीगुरूणा भागिनेयो भवति। गुरुभिर्देशना दत्त्वा, योग्यता ज्ञात्वा दीक्षित । स्वपार्श्वस्थं श्रुत पाठितम् पूर्वाध्ययनार्थं श्रीवज्रस्वामिसमीपे मुक्तस्ततो गच्छन् उज्जयिन्या श्रीभद्रगुप्तसूरिकृताऽनशन निर्यापयामास । तेन कथित वज्रस्वामित' पृथगुपा श्रये स्थेयम् । यतस्तेन सह सोपक्रमायुष्क एकरात्रमपि वसेत् स तेनैव सह म्रियते इति, ततस्तत्र गत्वा, पृथ- गुपाश्रये उपधिं मुक्त्वा श्रीवज्रस्वामिन नत्वा स्वय पृथक् स्थित' । श्रीवज्रस्वामिना च तदागमनरात्रौ स्वप्नो दृष्ट -यथाऽस्मत्पायसपात्र केनचित्प्राघूर्णकेन आगत्य पीत किञ्चित्स्तोकमेव स्थितम् ।तत प्रातरागतस्य आर्य रक्षितस्य पूर्वाण्यध्यापयद् दशमपूर्वयमकेषु अधीयमानेषु पितृभि' सन्देशकारकैराकारणेऽपि, अनागमनेऽपि तस्य लघुभ्राता फल्गुरक्षितो मातृप्रमुखैर्मुक्त', सोऽपि तत्राऽऽगत', त प्रतिबोध्य दीक्षित' । ततः स्वजनान् प्रतिबोधयितु गमनाय समुत्सुक पप्रच्छ-दशमपूर्वमद्यापि कियत्तिष्ठति । गुरुभिः प्रोक्तम्-बिन्दुमात्र पठितम्, समुद्रतुल्य तिष्ठति । ततो भणनाय भग्नोत्साहोऽपि कियत् पपाठ। ततो गुरुभि शेषश्रुतस्य तस्य स्वस्मिन् विच्छे

दकं कृत्वा अनुज्ञा दत्ता। ततः फल्गुरक्षितसार्द्धं दशपुरे गतः, राज्ञा प्रवेशोत्सवः कृतः। मातृ-भगिन्यादीन् असारसंसारस्वरूपं दर्शयित्वा प्राव्राजयत्। स्नुषादिकं लज्जया प्रव्रजितम्। पिता तु पुत्राऽनुरागेण प्रव्रजितः, परं छत्रिकाम्, कमन्डलुम्, यज्ञोपवितम्, उपानहौ, धौतिकं च न मुञ्चति। ततो गुरुशिक्षिता बालादयो वदन्ति सर्वसाधून् वयं वन्दामहे, परं छत्रिकावन्तं न। ततो वन्दनया वञ्चितः छत्रिकां मुमोच। एवं क्रमेण कमन्डलुम्, यज्ञोपवीतम्, उपानहौ च अमुञ्चत्। अन्यदा अनशनं कृत्वा कोऽपि साधुर्मृतः। गुरुशिक्षया वैयावृत्तिकरणार्थं साधुषु विवदमानेषु सोमदेवेन पृष्टम्-किमत्र महानिर्जरा वर्तते? गुरुणा प्रोक्तम्-एवम्। तर्हि अहं वहामि साधुम्, गुरुणा प्रोक्तम्-उपसर्गसहने शक्तिर्भवति तदा वह, नोचेद् नहि। अन्यथा अनिष्टं भवति। ततस्तमुत्क्षिप्य मार्गे व्रजन् गुरुशिक्षितैर्बालैर्धौतिकमपकृष्य चोलपट्टः परिधापितः पश्चात्स्थितेन स्नुषादिप्रव्रजितेन परिवारेण दृष्टो लज्जितः प्राह-अथ चोलपट्टपरिधापनेन किं? यद् द्रष्टव्यं तद् दृष्टमिति। प्रोक्तं गुरुभिः चोलपट्टस्तिष्ठतु। ततो लज्जाया भिक्षार्थं न याति। ततो गुरुभिः साधूनां प्रोक्तम्-भवद्भिर्नानीय देया, स्वयं यास्यति। इत्युक्त्वा गुरवोऽन्यत्र विहृताः। साधुभिरानीय स्वयमाहारः कृतः, तस्मै न दत्तः। स तु क्षुधित एव तस्थौ। द्वितीयदिने गुरव आगताः 'किं न वृद्धस्य आहारो दत्तः' इति कृत्रिमः कोपः कृतः। साधुभिः प्रोक्तम्-स्वयं कथं न याति? ततो गुरवः स्वयं तदर्थं प्रचलिताः। ततोऽविनयं ज्ञात्वा स्वयमेव गतः कस्यापि इभ्यस्य गृहे। परम-

ऽज्ञानाद् अपरद्वारेण गच्छन् गृहस्वामिना प्रोक्तम्–भो'! मुख्यद्वारेण एहि। स उवाच भो'! 'लक्ष्मीर्यत्र यत्र आयान्ती तत्र तत्र भव्या' को विचारस्तत्र। द्वात्रिंशद् मोदकान् भिक्षया लब्ध्वा आगत । गुरुभिर्विचारितम्–द्वात्रिंशत् शिष्या अस्माक भविष्यन्ति। प्रथमलाभत्वात् ते मोदका' साधूना दत्ता'। पुनर्गत्वा परमान्नमानीय स्वय बुभुजे। लब्धिसपन्नत्वाद् गच्छाधारो जज्ञे। तस्य गच्छे त्रय' साधव पुष्पमित्रा लब्धिसपन्ना'–दुर्बलिकपुष्पमित्र १, घृतपुष्पमित्र' २, वस्त्रपुष्पमित्र' ३,। चत्वारश्च महाप्राज्ञाः दुर्बलिकपुष्पमित्र १, वन्ध्य २, फल्गुरक्षित ३, गोष्ठामाहिल ४। अन्यदा इन्द्रेण श्रीसीमन्धरवचसा कालिकाचार्यवद् निगोदसूक्ष्मविचारपृच्छया परीक्षिता', वन्दित्वा, स्तुतिं कृत्वा, शालाद्वार परावृत्य गत इन्द्र स्वस्थानम्। तत श्रीआर्यरक्षितसूरिभिर्बुद्धिहीनान् साधुन् ज्ञात्वा अनुयोगश्चतुर्द्धाऽपि पृथक् पृथग् व्यवस्थापित । एवविधा श्रीआर्यरक्षितसूरय स्थविरा जाता'।

एव विद्याधरगच्छीयौ वृद्धवादि–सिद्धसेनौ। तयो सबन्धलेशो यथा–एक साधुर्वृद्धत्वेऽपि उच्चै. स्वरेण पठन् राज्ञा दृष्ट, प्रोक्त च–त्व कि मुशल फुल्लयिष्यसि। ततस्तेन वाग्देवीमाराध्य, विद्या प्राप्य चतुष्पथे मुशलमूर्द्ध मण्डयित्वा राजसमक्ष फुल्लवितम्। काव्य च प्राह–मद्रोऽशृङ्ग, शक्रयष्टिप्रमाणम्। शीतोवह्नि., मारुतो निष्पकम्प ॥ यो यद्ब्रूते सर्वथा तन्न किञ्चित्। वृद्धो वादी क. किमाहात्र वादी ॥१॥ तेन वृद्धवादिना सिद्धसेनो

विप्रो वादे जितः, तस्यैव शिष्यो जातः । सिद्धसेनेन श्रीविक्रमादित्यनामा राजा प्रतिबोधितः । विक्रमादित्येन शत्रुञ्जययात्रा कृता । तस्य संघे १७० स्वर्णमया देवालया आसन् । पुनः श्रीसिद्धसेनसूरीणामुपदेशेन अष्टादश राजानस्तीर्थोद्धारं चक्रुः । श्रीसिद्धसेनसूरिप्रतिबोधात् विक्रमादित्यो राजा संवत्सरं प्रवर्तयामास । पूर्वं तु श्री-वीरसंवत्सरमासीत् । इति वृद्धवादि-सिद्धसेनसंबन्धः ।

एवं श्रीहरिभद्रसूरिरपि महाप्रभावकः, तत्संबन्धो यथा-हरिभद्रनामा विप्रो व्याकरणादिशास्त्रपारगामी सन् प्रतिज्ञां चक्रे । यस्य उक्तस्यार्थं अहं न वेद्मि तस्य शिष्यो भविष्यामि । एकदा उपाश्रयस्य समीपेन गच्छन् साध्व्या गुण्यमानां गाथां शुश्राव-"चक्किदुगं हरिपणगं । पणगं चक्कीण केसवो चक्की ॥ केसव चक्की केसव । दु चक्कि-केसव-चक्की य" ॥ १ ॥ श्रुत्वा च प्राह-भोः साध्वि ! कोऽयं चिकचिकायमानः शब्दो जायमानोऽस्ति । साध्वी प्राह-"नवीने लिप्यते चिगचिगायते जायते" एतत् श्रुत्वा विप्रो दध्यौ-मया ज्ञातम्, अर्थोऽज्ञातः । कोऽर्थोऽस्या गाथायाः? साध्वी प्राह-अस्माभिः प्रायो गुरुवचसाऽर्थो न कथ्यते । अस्मद्गुरवः पार्श्वे सन्ति ते कथयिष्यन्ति । ततस्तत्र गत्वा, गाथार्थं श्रुत्वा, प्रतिज्ञापालनार्थं दीक्षां ललौ । जैनशास्त्र पारगामि भविता सूरि-पदं प्रापत् । तस्य हरिभद्रसूरेर्हंस-परमहंसौ शिष्यौ बौद्धशास्त्रपरिज्ञानाय अजग्मतुः । परशासनविषयकपण-

हणार्थं बौद्धाचार्यसमीपे प्रेपितौ गतौ, छात्रीभूय बौद्धगुरुपार्श्वे पेठतु । एकदा पुस्तकेपु खटिका दत्ता दृष्ट्वाऽक्ष रेपु ज्ञात सूरिणा कावपि जैनौ स्त । तत्परीक्षार्थं गुरुस्परिभूमौ छात्रपाठनाय उपविष्ट , छात्रा उपरि आगत्य भणन्ति सोपानकेपु जिनप्रतिमा मुक्ता परीक्षार्थम्, बौद्धसाधव प्रतिमोपरि पादौ दत्त्वा उत्तरन्ति । हस-परम-हसौ जिनप्रतिमां वीक्ष्य खटिकया प्रतिमाहृदये यज्ञोपवीत कृत्वा उत्तीर्णौ । ततो बौद्धैर्ज्ञातौ । मरणभयाच्छ क्कितौ स्वपुस्तिका लात्वा स्वदेश प्रतिचेलतुः । बौद्धगुरुवचनाद्राज्ञा पश्चात्कटक प्रेपितम् । प्रथम ते सहस्रयोद्धे हसो हत', पश्चाद् बहु बलम् आगच्छन् दृष्ट्वा चित्रकोटदुर्गपथाऽऽसन्नाऽऽगतः परमहसोऽपि हत । तत्सैन्य पश्चाद्गतम् । एतत्स्वरूप ज्ञात्वा गुरु कोपाक्रान्तो जात' । गुरुणा उत्तप्ततैलपूरित कटाह कृत', मन्त्र जपित्वा यदा कटाहे गुरु. कर्कर क्षिपति तदा बौद्धस्तपस्वी मन्त्राकर्पित' तस्मिन् कटाहे पतित्वा म्रियते । एव गुरुणा बह्वो बौद्धा आकर्पिताः, तथापीर्ष्या न निवर्तते । तदा एकः श्राद्ध एता गाथा श्रावयामास-"जइ जलइ जलो लोए । कुसत्थपवणा उ कसायग्गी ॥ त जुत्त जिणसत्थ । वारिसत्तो वि पज्जलई" ॥ १ ॥ एना गाथा श्रुत्वा श्रीहरिभद्रसूरि. कोपादुपशान्त । कुत्रापि एव लिखितमस्ति-याकिनीमहत्तरा श्राविका लात्वा शालायामागत्य गुरून् पञ्चेन्द्रियवधालोचना पप्रच्छ । गुरुणा पञ्च कल्याणे (उपवासे) प्रोक्ते । साध्वी प्राह-अज्ञानेनापि एकस्मिन्

१ यदि ज्वलति जल लोके । कुशास्त्रपवनेन तु कपायाऽग्नि ॥ त विध्यापक जिनशास्त्रम् । वर्पन्नपि प्रज्वलति ॥ १ ॥

पञ्चेन्द्रियवधे एतावती आलोचना दीयते तदा जानतां भवतां एतावद्बौद्धाकर्पणे कियती समेष्यति । ततः कोपादुपशान्तेन पश्चात्तापं कृत्वा बौद्धा मुक्ताः । स्वपापशुद्धेः कृते आकर्षितबौद्धप्रमाणानि १४४४ प्रकरणानि, पूजापञ्चाशकादिपंचाशक–अष्टक–पोडशादीन्यकरोत् । पुनः श्रीआवश्यकबृहद्वृत्तिप्रमुखाः वृत्तयोऽपि कृतवान् । एवंविधाः श्रीहरिभद्रसूरयो जाताः ।

एवं बप्पभट्टिसूरिरपि प्रभावको येन गोपनगरस्वामी 'आम'–नामा राजा प्रतिबोधितः । गुरुवचनाद् येन शत्रुञ्जययात्रा कृता तीर्थोद्धारश्च कृतः । अभिग्रहबद्धस्य गच्छतो देवतया 'खिबसरण्डी' ग्रामे शत्रुञ्जयावतारस्य प्रासादे प्रतिमापादुकामण्डिते दर्शिते अभिग्रहोऽपि पूर्णो जातः । तत्र शत्रुञ्जयाभिग्रहः पूर्यते । पुनस्तेन आमभूपेन गोपनगरे १०८ गजोच्चैस्तरप्रासादे १८ भारहेममयी श्रीवीरप्रतिमा स्थापिता । सा च अद्यापि भूमिमध्येस्ति । एवंविधाः श्रीबप्पभट्टिसूरयः ॥

एवं पादलिप्ताचार्योऽभूत्–यः पादलेपेन आकाशे उड्डीय शत्रुञ्जय–गिरनारा–ऽऽबु–अष्टापद–सम्मेतशिखरादिषु तीर्थेषु देवान् वन्दित्वा पारणमकरोत् । पुनर्यत्कृता निर्वाणकलिकादयो ग्रन्थास्सन्ति । एवं श्रीमलयगिरिः यत्कृता विशेषावश्यकवृत्तिप्रमुखा अनेके ग्रन्था सन्ति ॥ एवं श्रीहेमचन्द्रसूरिः पूर्णपल्लियगच्छे सार्धत्रिकोटि–

त्नप्रभसूरि , येन उसियनगरे, कोरण्टनगरे च समकाल प्रतिष्ठा कृता । रूपद्वयकरणेन चमत्कारश्च दर्शित ॥ एव मानदेवसूरि शान्तिस्तवकृत् ॥ एव भक्तामरस्तोत्रकर्ता श्रीमानतुङ्गसूरि ॥ एव श्रीखरतरगच्छे नवाङ्गी-वृत्तिकारक श्रीस्तम्भनकपार्श्वप्रकटक श्रीअभयदेवसूरि ॥ एव श्रीतपगच्छे भाष्य-कर्मग्रन्थादिशास्त्रकारकः श्रीदेवेन्द्रसूरि ॥ पुनरेव वादिवेतालश्रीशान्तिसूरि ॥ पुन एव परकायप्रवेशकृत् श्रीजीवदेवसूरि ॥ पुनरेव कुमुदचन्द्रदिगम्बरजेता श्रीवादिदेवसूरि' ॥ एवमनेके प्रभावकपुरुषा श्रीजिनशासने जाता' सन्ति, तेऽपि स्थविरावलीप्रान्ते वाच्या ॥ तथा श्रीकालिकाचार्योऽपि स्थविर , पर कालिकाचार्यास्त्रयो जाता , तेषा विस्तर सबन्धस्तु मत्कृतश्रीकालिकाचार्यकथात पृथगेव ज्ञेय । तथा यदि नव वाचना जायते । तदा स्थविरावल्या एक व्याख्यानम्, वेला स्यात् तदा कालिकाचार्यकथाऽपि वाच्या ॥ अथ च यदि एकादश, त्रयोदश वाचना भवन्ति तदा एक व्याख्यान स्थविरावल्या , द्वितीय कालिकाचार्यकथा, सा मत्कृता अतिसरसा पृथगेवाऽस्ति ॥

॥ इत्यनेनाऽष्टमवाचनाया श्रीस्थविरावली व्याख्याता ॥ ८ ॥ यत्र पर्वणि केचिद् जीवा अभयदान ददति, केचिच्छील पालयन्ति, केचित्तपस्तपन्ति, केचिद्भावभावना भावयन्ति ॥

श्रीकल्पसूत्रवरनाममहागमस्य, गूढार्थभावसहितस्य गुणाऽऽकरस्य ॥
लक्ष्मीनिधेर्विहितवल्लभकामितस्य, व्याख्यानमष्टममिम किल श्रेयसेऽस्तु ॥ ८ ॥

इति श्रीलक्ष्मीवल्लभगणिविरचिताया कल्पद्रुमकलिकायाम् अष्टम व्याख्यान समाप्तम् ॥ ८ ॥

अथ नवमं व्याख्यानम् ।

वंदामि भद्दबाहुं, पाईणं चरमसयलसुयनाणिं । सुत्तस्स कारगमिसिं, दसाण कप्पे य ववहारे ॥ १ ॥

अर्हतो भगवतः श्रीमन्महावीरदेवस्य शासनेऽतुलमङ्गलमालाप्रकाशने श्रीपर्युषणापर्वराजाधिराजस्य समागमने श्रीकल्पसिद्धान्तस्य त्रयोऽधिकारा भण्यन्ते-प्रथमे श्रीजिनचरित्रम्, तदनन्तरं स्थविरकल्पम्, तदनन्तरं साधुसमाचारीकल्पम् । तत्राऽधिकारद्वयवाचनानन्तरम्, अथ तृतीयोऽधिकारः साधुसमाचारीरूपः श्रीभद्रबाहुस्वामिना वर्ण्यते-तत्रादौ सूत्रम्—

ते णं काले णं, ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ ॥ १ ॥ से केणट्ठेणं भंते! एवं वुच्चइ-समणे भगवं महावीरे वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेइ?

[illegible] मणो भगवान महावीरः आषाढचतुर्मासादारभ्य वर्षाकालस्यै-

गृहस्थाना पुरतो व्यक्त वक्तव्य साधुभिरस्माभिरत्र चतुर्मास्या स्थितम्, वर्षाकालस्य चतुर्मास्या स्थिता वय-मिति साधुभिर्वाच्यम् । आषाढचतुर्मासप्रतिक्रमणानन्तर पञ्चाशद्दिनैः पर्युषणापर्व प्रतिक्राम्यमित्यर्थ । अत्र बहुवक्तव्यमस्ति तट्टीकान्तरादवसेयम्, ग्रन्थगौरवभयात्, सूत्राऽर्थव्याघाताच्च न लिखितमस्ति । अथ पञ्चाशद्दिने पर्युषणापर्व विधेयम्, गृहस्थाना पुरतश्चातुर्मासी स्थितिर्वक्तव्या । तत्राधिकरणदोषप्रश्नोत्तर वद-न्ति। पूर्वं शिष्य. पृच्छति-'से केण' इति। भो स्वामिन्! हे पूज्य! स कोऽर्थ'? किं प्रयोजन श्रमणो भगवान् महावीरो वर्षाकालस्य पञ्चाशद्दिनेषु गच्छत्सु लोकसमक्ष वर्षावासनिमित्त 'पज्जोसवेइ' पर्युषणां करोति, आदावेवाऽऽषाढे एव कथ न वदति? एतस्य शिष्यप्रश्नस्योपरि गुरुरुत्तर वदति—

जओ ण पाएण अगारीण अगाराइ कडियाइ, उक्कपियाइ, छन्नाइ, लित्ताइ, गुत्ताइ, घट्ठाइ, मट्ठाइ, सपधूमियाइ, खाओदगाइ, खायनिद्धमणाइ अप्पणो अट्ठाए कडाइं परिभुत्ताइ, परिणामियाइ भवति, से तेणट्ठेण एव वुच्चइ—समणे भगव महावीरे वासाण सवीसइराए मासे विइक्कते वासावास पज्जोसवेइ ॥ २ ॥

अर्थ —हे शिष्य! येन कारणेन प्रायो बाहुल्येनाऽगारिणा गृहस्थानामगाराणि गृहाणि गृहस्थै वर्षाकाल-

स्यादौ स्वस्य वसनार्थं 'कडियाइं' कटितानि कट–वंश–कम्वास्ताभिर्ग्रथितानि बद्धानि, वातच्छटादीनि वाता-दिनिवारणार्थम् । पुनरुत्कम्पितानि खटिकया धवलितानि । पुनः, छन्नानि घासादिनाऽऽच्छादितानि । पुनर्लिप्तानि गोमयेन । पुनर्गुप्तानि पार्श्वदेशे कृतवाटिकानि, द्वारदेशे वा कृतकपाटानि । घृष्टानि पुनरुच्चा–ऽवच-भूमिदेशं भङ्क्त्वा समीकृतानि । पुनर्मृष्टानि कोमलपाषाणादिना संस्कृतानि सुकुमालानि कृतानीत्यर्थः । पुनस्संधूपितानि अगुरु–गुग्गल–दशाङ्गधूपैः सुगन्धीकृतानि । पुनः खातोदकानि उपरिभूम्यादिषु विहितजलवहनप्रणालिकानि । पुनः खातनिर्धमनानि कृतसमस्तगृहजलनिर्गमनमार्गाणि एतादृशानि गृहस्थैः स्वकीयगृहाणि स्वनिवासार्थं कृत्वा परि–सामस्त्येन भुक्तानि भवन्ति, परिणामितानि प्रासुकीकृतानि भवन्ति तेन हेतुना एकेन मासेन विंशतिदिनैः श्रमणो भगवान् महावीरः पर्युषणां करोति, चतुर्म्मास्यां लगत्यामेव प्रकटं गृहस्थानां पुरत एव पर्युषणां करोति तदा गृहस्थोऽयं गृहसंबन्धिनमारम्भं करोति स सर्वोप्यारम्भो लगति, अथवा लोका एवं जानन्ति–अस्मिन् वर्षे साधव इदानीमेव वर्षादौ झटित्यागतास्तदा एवं ज्ञायते अस्मिन् वर्षे महती वर्षा भाविनी तेन हृष्टा विशेषेण संस्कार्याः । पुनः कर्षकाः क्षेत्राणि सूदयन्ति । वल्लराणि प्रज्वालयन्ति । धरित्रीं हलादिभिः स्फोटयन्ति इत्यादीन् बहूनारम्भान् विदधति । ते सर्वेऽप्यारम्भाः सपापाः साधून् लगन्ति, तदर्थं श्रमणो भग-

जहा ण समणे भगव महावीरे वासाण सवीसइराए मासे विइक्कते वासावास पज्जोसवेइ, तहा ण गणहरा वि वासाण सवीसइराए मासे विइक्कते वासावास पज्जोसविति ॥ ३ ॥ जहा ण गणहरा वासाण सवीसइराए, जाव–पज्जोसर्विति। तहा ण गणहरसीसा वि वासाण जाव–पज्जोसविति ॥ ४ ॥ जहा ण गणहरसीसा वासाण जाव–पज्जोसविति। तहा ण थेरा वि वासावास पज्जोसविति ॥ ५ ॥ जहा ण थेरा वासाण जाव–पज्जोसविति । तहा ण जे इमे अज्जत्ताए समणा निग्गथा विहरति, ते वि अ ण वासाणं जाव–पज्जोसविति ॥ ६ ॥

अर्थ —येन कारणेन श्रमणो भगवान् महावीरो वर्षाकालस्य पञ्चाशद्दिनेपु व्यतीतेपु वर्षानिमित्त पर्यूपणा-पर्व करोति, तथा गणधरदेवा अपि वर्षाकालस्य पञ्चाशद्दिनेपु गच्छत्सु पर्युपणा कुर्वन्ति पुनर्यथा गणधरास्तथा गणधराणा शिष्या पञ्चाशद्दिनेपु गच्छत्सु पर्युपणा कुर्वन्ति । यथा गणधरशिष्यास्तथा 'थेरा' स्थविरा अपि–स्थविरकल्पाः साधवः, अथवा जातिस्थविरा , श्रुतस्थविरा , पर्यायस्थविरा साधवोऽपि पञ्चाशद्दिनेपु गच्छत्सु

पर्युषणां कुर्वन्ति। यथा पूर्वोक्ताः स्थविरास्तथा अद्यसत्काः श्रमणाः-निर्ग्रन्थाः साधवो वर्षाकालस्य पञ्चाशद् (५०) दिनेषु गच्छत्सु पर्युषणापर्व कुर्वन्ति।

जहा णं जे इमे अज्जत्ताए समणा निग्गंथा वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसविंति। तहा णं अम्हं पि आयरिया, उवज्झाया वासाणं जाव-पज्जोसविंति ॥ ७ ॥

जहा णं अम्हं पि आयरिया, उवज्झाया वासाणं जाव-पज्जोसविंति। तहा णं अम्हे वि वासाणं सवीसइराए मासे विइक्कंते वासावासं पज्जोसवेमो ॥ अंतरा वि य से कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवाइणावित्तए ॥ ८ ॥

अर्थ—यथाऽद्यसत्काः श्रमणा निर्ग्रन्थाः साधवः पञ्चाशद्दिनेषु पर्युषणां कुर्वन्ति तथाऽस्माकमाचार्याः, उपाध्यायाः सूत्रा-ऽर्थदातारस्तेऽपि वर्षाकालस्यैकस्मिन् मासे विंशतिदिनैरधिके गते सति-पञ्चाशद्दिनेषु गतेषु पर्युषणापर्व कुर्वन्ति। यथाऽस्माकमाचार्याः, उपाध्यायाश्च पञ्चाशद् (५०) दिनेषु पर्युषणां कुर्वन्ति, तथा वयमप्येकस्मिन्मासे तथा विंशतिदिनेषु व्यतितेषु पर्युषणां कुर्मः। अथ पुनर्विधिवान्तरे विशेषमाह-अन्तरा अपि च,

भाद्रपदशुक्लपञ्चमीम् अतिक्रमितुम्। पूर्वमुत्सर्गेनय प्रोक्त , 'अतरा वि य से' इत्यादिनाऽपवादेनय प्रोक्त । दशपु पञ्चकेपु कुर्वत्सु आपाढपूर्णिमादिवसे प्रथम पञ्चकम्, एवमऽग्रे पञ्चभि पञ्चभिर्दिवसैरेकैकपर्व, एव कुर्वता साधुना पचाशद्दिनैरेकादश पर्वाणि भवन्ति, एतेपु एकादशपर्वदिनेपु पर्युपणा कर्त्तव्या । पर्वसु एकस्मिन् दिने न्यूनेऽपि कारणविशेपेण पर्युपणा कर्त्तव्या, परमेकादशभ्य पर्वभ्य उपर्यधिके एकस्मिन् अपि दिने गते न कर्त्तव्य पर्युपणापर्व, उपरि दिन नो लङ्घनीयमित्यर्थ' । अधिकमासोऽपि गणनीय , अधिकमासाभावे तु सरलमासगणनया आपाढचतुर्मासात् पचाशद्दिनैर्भाद्रपदशुक्लपञ्चमीदिने पर्युपणापर्व भवति । श्रीकालिकाचार्याणामादेशाद् भाद्रपदशुक्लपचमीत' चतुर्थ्यां क्रियते, भाद्रपदशुक्लपञ्चमीरात्रीमुल्लङ्घ्याऽग्रे पश्चा पर्युपणा न कल्पते, अनादिसिद्धाना तीर्थकराणामाज्ञया। इदानीमपि चतुर्थ्यां पर्युपणा कुर्वन्त साधवो गीतार्था', तीर्थङ्कराऽऽज्ञाऽऽराधका ज्ञेया। इति। प्रथम साधुसमाचारी ॥ १॥

१ च द्रप्रज्ञप्ति–सूर्यप्रज्ञप्ति–समवायाङ्ग–जम्बूद्वीपप्रज्ञप्ति–भगवती–अनुयोगद्वार–निशीथभाष्य–चूर्णि–बृहत्कल्पभाष्य–चूर्णि–वृत्ति–पर्युपणाकल्पनियुक्ति–चूर्णि–वृत्ति–आवश्यकनियुक्ति–बृहद्वृत्ति–स्थानाङ्गसूत्रवृत्ति–दशवैकालिकनियुक्ति–बृहद्वृत्ति–ज्योतिष्करण्डकपयन्नप्रभृतिशास्त्रेपु दि नगणनायामधिकमासस्य दिनानामपि गणनापथ प्रतिपादितत्वात्। तथाहि च द्रप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्तौ यथा—"यस्मिन् सवत्सरे अधिकमाससभवे त्रयोदश च द्रस्य मासा भवन्ति, सोऽभिवर्धितसवत्सर । उक्त च "तेरस चदमासा वासो अभिवड्ढिओ य नायव्वो"

एकस्मिन् चन्द्रमासे अहोरात्रा एकोनत्रिंशद् भवन्ति, द्वात्रिंशच्च द्वापष्टिभागस्य अहोरात्रस्य—२९।६२।३२। एतच्च अनन्तरं चोक्तम्, तत एष राशिस्त्रयोदशभिर्गुणितो जातानि त्रीणि अहोरात्रशतानि त्र्यशीत्यधिकानि, चतुश्चत्वारिंशच्च द्वापष्टिभागा अहोरात्रस्य—३८३।६२।४४। एतावदहोरात्रप्रमाणोऽभिवर्धितसंवत्सर उपजायते इत्यादि। तथा—प्रथमचन्द्रस्य संवत्सरस्य चतुर्विंशतिः (२४) पर्वाणि प्रज्ञप्तानि, द्वादशमासात्मको हि चान्द्रः संवत्सरः, एकैकस्मिंश्च मासे द्वे द्वे पर्वणी, ततः सर्वसंख्यया चन्द्रसंवत्सरे चतुर्विंशतिः पर्वाणि भवन्ति, द्वितीयचंद्रसंवत्सरस्य चतुर्विंशतिः (२४) पर्वाणि, तृतीयाऽभिवर्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः (२६) पर्वाणि, तस्य त्रयोदशचंद्रमासात्मकत्वात्। चतुर्थस्य चन्द्रसंवत्सरस्य चतुर्विंशतिः (२४) पर्वाणि, पञ्चमस्य अभिवर्धितसंवत्सरस्य षड्विंशतिः (२६) पर्वाणि, कारणमनन्तरमेवोक्तम्। तत एवमेवोक्तेनैव प्रकारेण 'सपुव्वावरेणं' त्ति पूर्वाऽपरगणितमिलनेन पञ्चसांवत्सरिके युगे चतुर्विंशत्यधिकं पर्वशतं (१२४) भवति इति आख्यातं सर्वैरपि तीर्थकृद्भिः, मया चेति" एवं चाधिकमासस्य गणना नाभिमता स्यात् तदा सर्वमप्येतद् निष्फलप्रायं प्रोक्तं भवेद्। प्रतिपादितं च वैशिष्ट्यं त्रयोदशचन्द्रमासात्मकत्वेनाभिवर्धितस्य। न च महात्मानो निष्फलं काकदन्तपरीक्षाप्रायं गणनाऽनर्हं च पदमपि ब्रुवते किं पुनरेतावन्तं वाक्यसमूहं कदाचिदपि ब्रवीरन्?। ततः साधूक्तम्—'अधिकमासोऽपि गणनीय' इति। किंच। "समयावली मुहुत्ता, दीहा पक्खाय मास वरिसाय। भणिओ पलिआसागर, उस्सप्पिणी सप्पिणी कालो॥ १॥" इत्यादिनवतत्त्वप्रकरणगाथादिना विवरणेऽपि 'असंख्यसमयिका एकावलिः, एककोटि—सप्तपष्टिलक्ष—सप्तसप्ततिसहस्र—षोडशाधिकद्विशत (१ ६७ ७७ २१६) संख्येयावलिकं घटिकाद्वयरूपमेकं मुहूर्तम्, त्रिंशता मुहूर्तैरेकोऽहोरात्रः, पञ्चदशभिरहोरात्रैरेकः पक्षः, पक्षद्वयेन मासः, द्वादशभिर्चन्द्रमासैश्च चतुर्विंशतिपर्वात्मकश्चन्द्रसंवत्सरः, त्रयोदशभिर्चन्द्रमासैः षड्विंशतिपक्षात्मक एकोभिवर्धितसंवत्सरः, चतुर्विंशत्यधिकं शतं पञ्चवार्षिकयुगस्य पर्वाणि' इति समयादारभ्य सर्वस्याऽपि

कालस्य क्रमश गणनपूर्वमभिहितत्वाद् अधिकमासोऽपि मध्ये गणितः। एवमनेकप्रकारेण शास्त्राक्षरै तीर्थंकरगणधरादिभिरुक्तत्वेन अधिकमास प्रामाण्यमापन्न कथ केनाऽपि अगणनार्ह । स्वीकृतायां च तद्गणनाया पूर्वोक्तरीत्यैव पर्वाधिराजसमाराधन श्रेयोवहमिति निर्विवादम् । किञ्च, सूर्योदयाऽस्तपरिवर्तनेन सरलदिनगणनाया न बाधकोऽधिको मास, तथा पर्युषणाया वर्षाकालदिनमतिमत्वेन पञ्चाशद्दिनगणनायामधिकस्यापि दिनानि गणनीयानि एव भवन्ति, न च वाच्यमधिकस्यात्र वर्षाकालदिनत्व सम्प्रति नास्तीति, भवद्भिरपि तस्य मासस्य जैनटिप्पणकाऽभावे लौकिकटिप्पणकानुसारेण दिनाना वर्षाकालत्वेन स्वीकाराद्, अन्यथा तस्मिन् मासे समागते तावत्सु दिनेषु विहारापत्तिः स्याद्, न च सेष्टा शास्त्रसमता चेति बाधकाभावेन वर्तमानकाले मासवृद्धौ श्रीकल्पसिद्धान्तादिशास्त्रपाठानुसारेण पञ्चाशद्दिनैरेव—प्रथमभाद्रपदे द्वितीयश्रावणे वा वार्षिकपर्वाराधन वरं, नाशीतिभिर्दिनै, "सवीसइराए मासे" इत्यादि कल्पवचनप्रामाण्यात्। अत्र केचित् "दिनगणनाया तु अधिकमास कालचूला इति विवक्षणाद् दिनाना पञ्चाशत् एव कुतोऽशीति वार्ताऽपि" एव वदन्ति, तद् असत्यम् यतो निशीथचूर्णि–दशवैकालिकबृहद्वृत्ति–आचारागबृहद्वृत्ति इत्यादिशास्त्रेषु अधिकमासस्य कालचूलाकथनेऽपि तद्दिनगणन समर्थितमयाधापूर्वम्, ततो तस्य निषेधो न भवति। पुन —अत्र—केचद् "सत्तरिएहिं राइदिएहिं सेसेहिं" इत्यादि श्रीसमवायागवचनानुसारेण श्रावण–भाद्रपद–आश्विनवृद्धौ अपि पर्युषणानन्तरं कार्त्तिकचतुर्मासीपर्यंत दिनानि सप्तति यावत् स्थातव्यम्" एव वदन्ति, तद् न शास्त्रसम्मतम्। यत पूर्वप्रदर्शित पाठो जैनटिप्पणकानुसारेण अधिकमासाऽभाव चतुर्मासीप्रमाणस्य वर्षाकालस्य सबन्धिन चन्द्रसवत्सर समवलम्ब्य समुक्त, अत एव तत्र पाठे समधिकमासचर्चालवोऽपि नाऽऽवलोक्यते, यदि तत्र पाठे मासाधिक्यसद्भावे सवत्सरेऽभिवर्धिते कथ वर्तनीयम्' इति सूचामात्रमपि स्यात् तदैव स पाठोऽत्र प्रस्तावे परिधार्येत, तथा तु तस्मिन् पाठे न समीक्ष्यते समीक्षादक्षैः,

परं अभिवर्धिते संवत्सरे तु आपाढचतुर्मास्या विंशत्या दिनैः पर्युषणा समाराधयतां साधूनां कार्तिक्यन्तं यावद् दिवसानां शतं तिष्ठत्येव ।
एतच्च नवांगीवृत्तिकारैः खरतरगच्छाधीशैः भगवद्भिरभयदेवसूरिभिरपि स्वकीयस्थानाङ्गवृत्तौ समभ्यधायि । तथा च तत्पाठसाक्ष्यम्—
"चतुर्मासप्रमाणो वर्षाकालः प्रावृट् इति विवक्षितः, तत्र सप्ततिदिनप्रमाणे प्रावृषे द्वितीये भागे तावद् न कल्पते एव गन्तुम्, प्रथमभागेऽपि
पञ्चाशद्दिनप्रमाणे, विंशतिदिनप्रमाणे वा न कल्पते, जीवव्याकुलभूतत्वात्। उक्तं च—"एत्थ य अणभिग्गहियं, वीसइराइं सवीसइमासं ।
तेण परं अभिग्गहियं, गिहिणायं कत्तियं जाव"त्ति ॥ १ ॥ अनभिगृहीतम् अनिश्चितम्, अशिवादिभिर्निर्गमनभावात्। आह च—"असि-
वादिकारणेहिं, अहवा वासं न सुट्ठु आरद्धं । अभिवड्ढियम्मि वीसा, इयरेसु सवीसइमासो" ॥ १ ॥ यत्र संवत्सरेऽधिकमासको भवति
तत्र आपाढ्या विंशति दिनानि यावद् अनभिग्रहिक आवासः, अन्यत्र सविंशतिरात्रं मासं पञ्चाशतं दिनानि इति । अत्र चैते दोषाः—
"छक्कायविराहणया, आवडणं विसमखाणुकंटेसु । बुज्झण—अभिहण रुक्खोल्लसावप्पतेण उवचरए ॥१॥ अक्खुन्नेसु पहेसु पुढवी उदगं च होइ
दुविहं तु । उल्लपयावण अगणि इहरा पणओ—हरिय कुंथु"त्ति ॥२॥ इत्यादि ॥ तथा समवायांगसूत्रवृत्तौ अपि एवम् "समणे भगवं महावीरे
वासाणं सवीसइराए मासे वइक्कंते सत्तरिएहिं राइंदिएहिं सेसेहिं वासावासं पज्जोसवेइ" "अथ—'समणे' इत्यादि, वर्षाणां चतुर्मासीप्रमाणस्य
वर्षाकालस्य सविंशतिदिवाऽधिके मासे व्यतिक्रान्ते—पञ्चाशति दिनेषु अतीतेषु इत्यर्थः, । सप्तत्यां च रात्रिदिनेषु शेषेषु भाद्रपदशुक्लपञ्चम्याम्
इत्यर्थः । वर्षासु आवासः वर्षावासः—वर्षाऽवस्थानम्, 'पज्जोसवेइ'त्ति परिवसति सर्वथा करोति । पञ्चाशति—प्राक्तनेषु दिवसेषु तथाविध-
वसत्यभावादिकारणे स्थानान्तरमपि आश्रयति । अतिभाद्रपदशुक्लपञ्चम्यां तु वृक्षमूलादौ अपि निवसति इति हृदयम्" । तथा श्रीनिशीथचूर्णौ
क शकेऽपि एवमेवाभिहितम् । तच्चैवम्—"अभिवड्ढियवरिसे वीसतिराते गते गिहिणा तं करेंति, तीसु चंदवरिसे सवीसतिराते मासे

गते गिहिणा त करेंति । जत्थ अधिमासगो पडति वरिसे त अभिवड्ढियवरिस भण्णति । जत्थ ण पडति त चदवरिस । सो य अधिमासगो जुगस्स अते मज्झे वा भवति । जइ अते नियमा दो आसाढा भवन्ति, अह मज्झे दो पोसा । सीसो पुच्छति—कम्हा अभिवड्ढियवरिसे वीसतिरात, चदवरिसे सवीसति–मासो ? उच्यते—जम्हा अभिवड्ढियवरिसे गिम्हे चेव सो मासो अतिक्कतो, तम्हा वीसदिणा अणभिग्गहिय त करेंति, इयरेसु तीसु चदवरिसे सवीसतिमासो इत्यर्थः, इत्यादि । तथा—आसाढचाउमासियातो सविसतिराते मासे गते पज्जोसवेंति, तेसिं सत्तरी दिवसा जहण्णो वासकालग्गहो भवति, कह सत्तरी ? उच्यते—चउण्ह मासाण वीसुत्तरदिवससत भवति, सवीसतिमासो पण्णास दिवसा ते वीसुत्तरमज्झतो साधितो सेसा सत्तरी" इत्यादि । एव भाष्य–चूर्णि–वृत्त्यादिषु सर्वत्र प्राचीनशास्त्रेषु स्थूलाक्षरेण 'मासवृद्धेरभावे चतुर्मासप्रमाणे वर्षाकाले विंशत्युत्तरदिवसशत भवति, तत्र यदा पञ्चाशता दिवसै पर्युषणा भवति तदा पश्चात् सप्ततिर्दिनानामव शिष्यते, तथैव जैनटिप्पणकानुसारेण यत्र पौष, आषाढो वा वर्धते तत्र यदा विंशत्या दिनै पर्युषणा भवति, तदा पश्चाद् दिवसशत तिष्ठत्येव । एतच्च तीर्थंकर–गणधर–पूर्वधरादिभावपरपरानुसारेण, विद्यमानाऽऽगमाद्यनुसारेण च समवसेयमिति । तथा आषाढपूर्णिमात आरभ्य पञ्चपञ्चदिनगणनाया चतुर्षु, दशसु पञ्चके वा, विंशतिदिने, पञ्चाशद्दिने वा यत्र गृहिज्ञातनियतवासरूपा पर्युषणा कार्तिकान्त यावद् उक्ता, तत्रैव लोचादिवार्षिककार्याण्यपि ज्ञातव्यानि, यत –जीवाभिगमवृत्ति–समवायाङ्ग–निशीथभाष्य–चूर्णि–बृहत्कल्पभाष्य–चूर्णि–वृत्ति–स्थानाङ्गसूत्रवृत्ति–कल्पसूत्रनिर्युक्ति–चूर्णि–वृत्त्यादिपञ्चाङ्गीशास्त्रानुसारेण सूत्राऽऽगम–अर्थागम–तदुभयाऽऽगमभावपरपरानुसारेण च पर्युषणाशब्दो हि स्ववाच्यमर्थद्वय प्रख्यापयति, तथा च—एकस्तु वर्षास्थितिरूप , द्वितीयश्च वार्षिककृत्यरूप । यत्र च यावत् गृहिअज्ञात अनियतनिवासो भवति तत्र पर्युषणाशब्देन वर्षास्थितिर्ज्ञातव्या । यत्र तु गृहिज्ञातनियतवासो भवति तत्र

पर्युषणाशब्दो वार्षिककृत्यरूपः ज्ञातव्यः। ततश्च यदि विंशतौ दिनेषु, पञ्चाशति वा दिवसेषु, गृहिज्ञातनियतवासरूपा पर्युषणाऽपि वार्षिककृत्यरहिता वर्षास्थितिरूपा स्वीक्रियते तदा "सवीसइराए मासे गते पज्जोसवेइ" इत्यादिभावयुक्ता, निशीथचूर्णि—समवायाङ्ग—कल्पादिशास्त्रोक्ता, सर्वत्र पर्युषणायां लोचादिवार्षिककृत्यकरणरूपा पद्धतिः निष्फला स्यात्। न हि काऽपि जैनशास्त्रे गृहिज्ञातनियतवासरूपापर्युषणाकरणाऽनन्तरदिनेऽन्यस्मिन् वार्षिककृत्यकरणं प्रख्यापितम्, तस्माद् यो दिवसो ज्ञातपर्युषणाविधानाय विहितः स एव दिवसः संवत्सरसंपूरकत्वाद् वार्षिककृत्यकरणेनाऽपि अनुमत एव, अन्यथा विधानं तु न काऽपि दृष्टं श्रुतं वा। तथा विंशत्या ज्ञातपर्युषणाविधानाऽनन्तरं पश्चाद् व्यतीते मासे लोचादिवार्षिककृतिप्रवृत्तिरपि न काऽपि शास्त्रे दृष्टा। तथा पञ्चाशता दिनैर्वार्षिककृत्यविधिः, न विंशत्या दिनैः, एवमपि युक्तिरहितत्वात् न काऽपि प्राचीनशास्त्रसंलेखः। अत एव दिनानां विंशत्या, पञ्चाशता वा गृहिज्ञातनियतवासरूपा पर्युषणा प्रतिष्ठातव्या तत्रैव चन्द्राऽ—भिवर्धितापेक्षया वार्षिककार्याणि कर्तव्यानि इति तत्त्वम्। अत्र केऽपि "विंशत्या पर्युषणा गृहिज्ञातमात्रा कथयंति" तद् असत्यम् यतः—दशाश्रुतस्कंधसूत्रवृत्ति—शतपदी—कल्पलघुटीका—कल्पावचूरि—कल्पांतर्वाच्य—संदेहविषौषधि—कल्पलतादिशास्त्रे—अभिवर्द्धित संवत्सरे विंशत्या ज्ञात पर्युषणा वार्षिककृत्यरूपा उक्ता, तथैव चंद्रसंवत्सरे पंचाशद्दिनेऽपि ज्ञातपर्युषणायां वार्षिककृत्यकरणस्य नियमोऽस्ति, अत एव आषाढचातुर्मास्याम् वर्षास्थितिरूपायाम् अनियतवासरूपायामज्ञातपर्युषणायां वार्षिककार्याणि न भवंति। तथा जैनटिप्पणकानुसारेण अभिवर्धितसंवत्सरे अपि चतुर्मासप्रमाणवर्षाकाले यदा विंशत्या दिनैः पर्युषणा भवेत् तदा पश्चाद् दिनानां शतं एव तिष्ठति, तस्माद् योऽस्ति समवायाङ्गगतः पाठः, स हि अधिकमासाऽभावापेक्षया ज्ञेयः न च अधिकमासे समागते स पाठः साफल्यं भजते [illegible]

पर्युषणाकल्पचूर्णि—स्थानाङ्गवृत्तिप्रभृतिगतपाठापलापप्रसङ्गः स्यात्, किमत्र बहूक्तेन ? । निशीथचूर्ण्यादिपूर्वदर्शितग्रन्थसाक्ष्यानुसारेण समागते समधिके मासके दिवसाना शत तिष्ठत्येव । ननु—अधिकमासाऽऽगते प्राचीनशास्त्रे तु पर्युषणाविधान विंशत्या एव दिने प्रोक्त तदा सम्प्रति कथ न भवद्भिरनुष्ठियते ? उच्यते—यदा जैनटिप्पणकानुसारेण अभिवर्द्धितसवत्सरो भवेत् तदा पूर्वधरादीना समये विंशत्या पर्युषणाविधानप्रवृत्ति अविच्छिन्ना आसीत् परं तट्टिप्पणकविच्छेदे प्राप्ते सति तत्पश्चात् विंशत्या कल्पोऽपि विच्छेदपथ प्रापित । तथा च तीर्थोद्गारप्रकीर्णके—"वीसदिणेहिं कप्पो, पञ्चग हाणीय कप्पठ्ठवणा य। नवसय तेणउएहिं,वुच्छिन्ना सघआणाए ॥ १॥" । जैनसिद्धान्तटिप्पणकाऽभावे पञ्च—पञ्चदिनवृद्ध्या कल्पस्थापनाकरणम्, अभिवर्धिते विंशत्या दिनै पर्युषणाविधानकल्प , तथा निशीथचूर्ण्यादिप्रोक्त पर्युषणाया पश्चात् पञ्चकपरिहाणिकल्प , एतत् कल्पत्रय श्रीवीरनिर्वाणात् त्रिनवतिसमधिकनवशतप्रमाणे (९९३) वर्षे श्रीसघाज्ञया गीतार्थपूर्वाचार्यै विच्छेद प्रापितम्, एतदेव च पूर्वदर्शितगाथारहस्यम्। ततश्च सम्प्रत्यपि समागते समधिके मासे 'विंशत्या दिनै पर्युषणाकल्प ' न साधयितु शक्य , जिनकल्पस्येव तस्य विच्छिन्नत्वात्, । किञ्च, जैनसिद्धान्तटिप्पणाऽभावे लौकिकटिप्पणके श्रावणे भाद्रपदे वा वृद्धे कुत्र विधातव्या पर्युषणा इति पृच्छत शिष्यस्य चित्त समाहितु गुरु प्राह—"जैनसिद्धान्तटिप्पणकानुसारेण यतस्तत्र युगमध्ये पौष , युगान्ते च आषाढ एव वर्धते, नान्ये मासा' तट्टिप्पनकन्तु अधुना सम्यग् न ज्ञायते, तत पञ्चाशतैव दिनै पर्युषणा युक्ता, इति वृद्धा." एव कल्पसूत्रव्याख्याया सदेहविषौषधि—कल्पलता—कल्पावचूरि—कल्पान्तर्वाच्य—कल्पटिप्पणक—कल्पकिरणावली—दीपिका—सुबोधिकाद्यनेकग्रन्थेषु सुस्पष्टतया प्रतिपादित न चैतत् येनाऽपि अतिक्रमितुमुचितम् ,तत जैनटिप्पणकविच्छेदात् पञ्चाशतैव दिनै तत्कल्पकरण युक्तियुक्तम्, शास्त्रसमत च ज्ञेयम् । ततश्च जैनसिद्धान्तसम्मतटिप्पणकाऽभावे लौकिकमेव टिप्पणकम थेषु काण इव प्रतिष्ठापदवीं नेयम्, तदनुसारेण च शान्तियुक्त विधेया प्रवृत्ति । तस्मिंल्लौकिके टिप्पणके तु चैत्रादय

अश्वयुक्पर्यवसानाः सप्त एव मासाः संवर्धन्ते, यदा च तट्टिप्पणानुसारेण श्रावणे, भाद्रपदे वा वृद्धे तत्र पञ्चाशदुत्तरशतं दिनानि वर्षाकालस्य (१५०) भवन्ति,तत्राऽपि च यदा पञ्चाशता दिनैः पर्युषणाव्यवस्था तदा पर्युषणायाः पश्चाद् दिवसशतं तिष्ठत्येव, एतच्च, प्रत्यक्षेण, गणितशास्त्रेण, युक्त्या, विधिशास्त्रेण च संसिद्धमेव, नाऽत्र कश्चिद् विवदितुमर्हति युक्तियुक्तपक्षीयः,एतन्मते च न काऽपि बाधाऽपि बाधते। तथा च सर्वेष्वपि जैनविधिशास्त्रेषु पञ्चाशतो दिनानां संपूर्तौ नोल्लङ्घनीयमेकमपि दिनमिति सुप्रकटाक्षरैः प्रदर्शितम्। "अंतरा वि य से कप्पइ, नो से कप्पइ तं रयणिं उवायणावित्तए" त्ति कल्पवचनात् पञ्चाशतो दिनानां न युक्तमुल्लङ्घनम्,तथाऽकरणे च शास्त्रबाधा। ततश्च वर्तमानेऽपि समये पञ्चाशद्दिनप्रमाणरूप एव नियमो रक्षणीयः,तन्नियमानुसारेण च द्वितीयश्रावणे वा, प्रथमभाद्रपदे वा पर्युषणासमाराधनं शास्त्रसम्मतं, न पुनरशीत्या दिनैः सिद्धान्तविरुद्धत्वात्। अत्र च सद्भूतायामपि मासवृद्धौ न सप्ततिदिननियमावकाशः। यश्च पाठः शास्त्रे चतुर्मासप्रमाणवर्षावसरमवलम्ब्य विंशत्युत्तरशतदिवसाऽपेक्षया सप्ततिदिनविषये प्रोक्तः, तं पाठं मुखरं कृत्वा समागते समधिके मासे, पञ्चमासप्रमाणवर्षासमये पञ्चाशदुत्तरदिवसशतमानेऽपि कथं प्रवृत्तिर्विधेया विधिकाङ्क्षिभिः। तेनैव च पाठेन पञ्चाशद्दिनमर्यादां संमर्द्य पाश्चात्यां सप्ततेर्दिनानामवधि संरक्षितुं श्रावणवृद्धौ भाद्रपदे, भाद्रपदवृद्धौ द्वितीये भाद्रपदे वा दिनानामशीत्या पर्युषणाप्रतिष्ठापनं सिद्धान्तविरुद्धत्वात् न प्रतिष्ठापात्रम्। यतः यो हि पाठः यामपेक्षामवलम्ब्य शास्त्रे दर्शितः स पाठः, तामेवाऽपेक्षामालम्ब्य यथायोग्यं योजनीयोऽनुयोगयोजनचणैः। न हि यः पाठश्चतुर्मासप्रमाणवर्षाकालमुपलक्ष्य लक्षितः प्राचीनैः, स एव पाठो पञ्चमासमानवर्षाकाले अपि योजयितुमुचितः। तथा करणे

अवशिष्यते, न तु सप्ततिर्दिनानाम्। तथा च भावत्को दिनसप्ततिरक्षणमनोरथो मनोरथ एव। किंच, यदा लौकिकटिप्पणानुसारेण व्यतीतेषु कतिपयेषु वर्षेषु कार्तिकमासः क्षयं याति, तदा तु भवता दिनसप्ततिरक्षणप्रतिज्ञा सर्वथा प्रलयमेव प्राप्नोति, न च तदानीं तद्रक्षणसामर्थ्यं भवता केषाचिदपि स्फूर्तिमियर्ति। अतो दिनानां पञ्चाशतैव पर्युषणासमाराधनं समागते समधिके मासे संसिध्यति सत्पर्षत्सु, आगमानुमतत्वात्, युक्तियुक्तत्वाच्च। तथाविधाने पर्युषणायाः पश्चाद् यथायोग्यं दिनानां शते, सप्ततौ च अवशिष्टे न कापि दूषणकणोऽपि समुज्जृम्भते। किंच, श्रीबृहत्कल्पभाष्यवृत्तौ श्रीतपगच्छीयक्षेमकीर्तिसूरिरपि एवं प्रतिपादयति, तथा च—"सविंशतिरात्राद् मासात् परतो नाऽतिक्रमयितुं कल्पते, यद्येतावत्कालेऽपि गते वर्षायोग्यं क्षेत्रं न लभ्यते, ततो वृक्षमूलेऽपि पर्युषितव्यम्। ये किल आषाढपूर्णिमायां सविंशतिरात्रे मासे गते पर्युषयन्ति, तेषां सप्ततिदिवसानि जघन्यो वर्षावासाऽवग्रहो भवति, भाद्रपदशुद्धपञ्चम्या अनन्तरं कार्तिकपूर्णिमायां सप्ततिदिनसद्भावात्" एवं प्राधान्येन पञ्चाशद्दिनस्यैव मर्यादा सर्वत्र शास्त्रे समनुमता, ततश्च न सा विपर्ययितुं शक्या, पाश्चात्या सप्ततिदिवसमानरूपाऽवधिस्तु अधिकमासाऽभावे सामान्यतः समुक्ता, न सा आगतेऽधिके मासे रक्षितुं शक्यते, नाऽपि च तद्रक्षणनियमः शास्त्रे संस्फुरति, नातस्तद्रक्षणे एव आदरपरैर्भवितव्यम्, नैव च तदर्थम् अन्यपाठाक्षराणि प्रापणीयानि बुद्धिमद्भिः कैरपि। किंच ये केचिद् अत्रैव विवदन्ति यत्—द्वितीयश्रावणे, प्रथमभाद्रपदे वा पर्युषणाविधानं कुत्र प्रोक्तम्? तेषां चित्तसमाधानार्थं तैरेतद् अवहितचित्तत्वेन मननीयम्। तथा च—सर्वत्र सूत्र-निर्युक्ति-भाष्य-चूर्णि-वृत्तिप्रभृतिषु शास्त्रेषु यत्र यत्र पर्युषणाविधेः प्रस्तावः, तत्र तत्र सर्वत्र पञ्चाशता दिनैरेव तद्विधानम्। पर्युषणा च दिनप्रतिबद्धा सर्वत्र सूचिता, न च काऽपि मासप्रतिबद्धा निबद्धा। अतो यत्रैव मासे सम्प्रति सा दिनपूर्तिः सञ्जायेत तत्रैव मासे तद्विधानं विधेयम्, तथैव करणं च सर्वशास्त्राज्ञाऽऽकरणमिति। तथा पुनरत्र

केऽपि मासवृद्धावपि निशीथचूर्ण्यादिपूक्तासु कालिकाचार्यकथासु 'भद्दवय' इत्यनेन भाद्रपदे, एव पर्युषणा भवति नान्यथा ततो श्रावणवृद्धाव
भाद्रपदमासप्रतिवद्धा पर्युषणा इति कथयन्ति। तदसत्यम्, यतः तत्र—"सवीसइराए मासे गते पज्जोसवणा" इत्यादि तथा "सवीसइ रातम
तो परेण अतिक्कामेउ ण वट्टति सविसतिराते मासे गते पुण जइ वामखेत्तं न लम्भति तो रुक्खस्स हेट्ठेवि पज्जोसवेयव्वम्", पुनरधिकम ; :-
'अभिवड्ढियंमि वीसा' इत्यादिपाठानुसारेण मासवृद्धेरभावे चन्द्रसंवत्सरे पञ्चाशद्दिनापेक्षया भाद्रपद उक्तः, तथैव मासवृद्धिसद्भावे विश
दिनेषु गतेषु पर्युषणा उक्ता नान्यथा, मासवृद्धिसद्भावेऽपि भाद्रपदे पर्युषणाकरणं कुत्रापि उक्तं नास्ति। तस्माद् निशीथचूर्णि—पर्युषण ९
चूर्णि—बृहत्कल्पचूर्णि—वृत्ति—समवायांगवृत्ति—कल्पसिद्धान्तादिष्वपि सर्वत्र व्याख्यायां यत्र यत्र भाद्रपद उक्तः तत्र तत्र सर्वत्र मासवृद्ध्यभाव
पेक्षयैवेति ज्ञेयम्। किंच—सविंशतिरात्रमासे वा, दशपंचके वा, भाद्रपदशुक्लपंचम्यां चतुर्थ्यां वा, पंचाशद्दिने वा एतानि पञ्चापि पर्यायत्वे
एकार्थकानि उक्तानि, ततोऽपि ज्ञायते अधिकमासाभावे पंचाशद्दिनात् न प्रथक्भाद्रपदः, किंच निशीथचूर्ण्यादिषु अभिवर्धिते विंशत्या दि
पर्युषणा उक्ता तस्माद् तत्रस्थे 'अभिवड्ढियंमि वीसा इयरेसु सवीसइ मासो' इत्यादि चन्द्राभिवर्धितसंबन्धे पृथग् पृथक्पाठे विद्यमानेऽपि तत्स
स्तरपाठं त्यक्त्वा चूर्णिकारमहाराजस्याभिप्रायविरुद्धाचरणकरणं न युक्तं, चन्द्रसंवत्सरे कारणवशात् कालिकाचार्यमहाराजेन "अन्तरावि
कप्पइ नो से कप्पइ तं रयणिं उवायणा वित्तए" इति कल्पसिद्धान्तानुसारेण प्रतिष्ठानपुरनगरे शालिवाहनराज्ञोऽग्रे पंचाशद्दिनादर्वाक् भाद्रपदे प
पणा उक्ता, यतः कालिकाचार्यकथाप्रसंगे यदुक्तम् तदधिकमासाभावमाश्रित्य बोध्यम्। परन्तु संप्रति—श्रावणवृद्धावपि अशीतिदिनापेक्षया भाद्र

पप्रसग स्यात्, श्रीनवाङ्गीवृत्तिकारकैरभयदेवसूरिभिरपि श्रीसमवायागसूत्रवृत्तौ अधिकमासाऽभावे पचाशद्दिनापेक्षयैव भाद्रपदस्योक्तत्वाद्, अत एव सप्रति श्रावणवृद्धावपि भाद्रपदे पर्युषणाकथनमनुचित शास्त्रप्रमाणरहितत्वाद्। ततोऽधिकमासस्यापि गणनीयत्वेन पचाशतैव दिनै द्वितीय-श्रावणे पर्युषणा कार्या इति सिद्धान्तो व्यवस्थित ।नात्र कस्यापि वाचोयुक्ते प्रवेश, भाद्रपदप्रतिबद्धत्वस्थापक पाठ चन्द्रसवत्सरापेक्ष, अस्माक तु सर्वं कथन समभिवर्धितसवत्सरापेक्षम् । एतश्च सर्वत्र प्राचीनै स्वस्वग्रन्थे प्रसङ्गेन प्ररूपितम् अत किमधिक चर्चया? । पुन केचिद् आषाढ-वृद्धौ प्रथमाषाढस्य अधिकमासत्वेन गण्यते, तदसत्—यत —सूर्यप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्ति—चन्द्रप्रज्ञप्तिसूत्रवृत्ति—ज्योतिष्करण्डकपयन्नवृत्ति—लोकप्रकाशादि शास्त्रानुसारेण "सट्ठीए अइयाए, हवइ हु अहिमासो जुगद्धमि । बावीसे पव्वसए, हवइ हु बीओ जुगतमि ॥ १ ॥" पचवार्षिकयुगस्य षष्टौ पर्वसु (त्रिंशत्सु मासेषु) अतिक्रातेषु एकत्रिंशत्तमोद्वितीयपौषोऽधिको भवति तथा द्वाविंशत्युत्तरपर्वशते (एकषष्टिर्मासाना) अतिक्राते द्वाष-ष्टितमो द्वितीयो आषाढोऽधिको भवति, एव सूर्यप्रज्ञप्तिवृत्त्यादिअनुसारेण द्वितीयाषाढस्य अधिकमासत्व कथित, पर न प्रथमस्य । अत एव प्रथमाषाढस्य अधिकमासत्वकथनेन शास्त्रज्ञानशून्यत्व सूचित, द्वितीयाषाढस्य अधिकमासत्वकथन आगमप्रामाण्यादस्ति । तथा जिने प्रव चनसिद्धा तेऽधिकमासस्य, स्वाभाविकमासस्य वा दिनगणनाया तथैव मुहूर्तातीतलोकोतरधार्मिककार्यकरणवेलाया वा त्रयोदशचन्द्रमासात्मकस्य अभिवर्द्धितसवत्सरस्य उक्तत्वेन कस्यापि मासस्य न्यूनाधिकत्वेन भिन्नता नास्ति । तथा प्रथमाषाढे गृष्मर्तुत्वाद् अभिवर्द्धितसवत्सरस्य, गृष्मकालस्य च सपूर्णता न भवति किंतु द्वितीयाधिकाषाढे एव सवत्सरस्य, युगस्य, गृष्मकालस्य च सपूर्तिर्जायते। तेन स्वाभाविक पूर्वाषाढ त्यक्त्वा द्वितीये पर आषाढे चातुर्मासिकप्रतिक्रमण क्रियते तदा न कोपि दोषप्रसग । किञ्च द्वितीय आषाढे चातुर्मासिकप्रतिक्रमणवद् सप्रति द्वितीयभाद्रपदे पर्युषणाराधन न भवति, अशीतिदिनप्राप्तिदोषप्रसगात्। कि तु पूर्वोक्तशास्त्रप्रमाणानुसारेण पचाशद्दिनै. प्रथमभाद्रपदे

एव पर्युषणाराधनं युक्तियुक्तमस्तीति विद्वद्वर्यैर्बोध्यं। ननु—अधिकमासे विवाह—प्रतिष्ठादिशुभकार्याणि लोकाः न कुर्वन्ति, तदा पर्युषणा कथं भवेत् ? श्रुणु—मुहूर्त्तनैमित्तिककार्याणि तु—पौषचैत्रयोर्मलमासयोः, अधिकमासे, क्षयमासे, वृद्धितिथौ, क्षयतिथौ, क्षीण तिथित्रये, सूर्याचंद्रमसोर्ग्रहणे—गुरुशुक्रयोरस्तयोः हरिशयने (चातुर्मासे) त्रयोदशमासात्मके सिंहस्थे वर्षे, वैधृति—गंडांत—व्यतिपात भद्रादियोगेषु, तथैव कतिपयतिथि—वार—नक्षत्रादियोगेषु न भवन्ति, परं च दान—शील—तप—देवपूजन—गुरुवन्दन—सामायिक—प्रतिक्रमण—पौषध—पाक्षिक—चातुर्मासिक—वार्षिकपर्युषणादीनि धार्मिककार्याणि तु मुहूर्त्तरहितानि लोकोत्तराणि सन्ति, अत एव तेषां सिंहस्थे—चातुर्मासे—अधिकमासे—क्षयमासादिकेऽपि करणे न दोषः। जैनसिद्धान्ते मुहूर्त्तरहितानां धार्मिककार्याणां करणे सर्वत्र काले तीर्थंकराज्ञायाः समानतया उक्तत्वाद्, अधिकमासे पर्युषणाराधनस्य निषेधकरणे उत्सूत्रप्ररूपणादोषप्रसंगः स्यात्, अतो नात्मार्थिभिर्निषेधः कर्तव्यः। किंच यथा—जैनसिद्धान्ते मुहूर्त्तरहितानां धार्मिककार्याणां करणे अधिकमासस्य दिवसानि गणितानि, तथैव लौकिकधर्मशास्त्रे अपि तस्य दिवसानि गणितानि, किंच श्रावण—पौष—चैत्र—वैशाखादिअधिकमाससद्भावे कल्याणकादि तपः कथं कर्तव्यं ? तथैव तिथिक्षयवृद्धौ पंचदशदिवसात्मक पाक्षिकक्षामणा कथं कर्तव्या ? तथा अधिकमाससद्भावे दशपक्षात्मकपंचमासिकक्षामणा, षड्विंशतिपक्षात्मकत्रयोदशमासिकक्षामणा कथं कर्तव्या ? इत्यादि सर्वेषां विषयाणां निर्णयो हेतुद्वारेण आगमद्वारेण च सविस्तरमस्मत्कृत "बृहत्पर्युषणानिर्णय" नामग्रन्थेऽस्माभिरुक्तः इति स एव जिज्ञासुभिर्द्रष्टव्यः।

अथ वर्षाऽवग्रहमानरूपा द्वितीया समाचारीं वदति—

वासावास पज्जोसवियाण कप्पइ निग्गथाण वा, निग्गथीण वा सव्वओ समता सक्कोस जोयण उग्गह ओगिण्हित्ता ण चिट्ठिउ अहालदमवि उग्ग ॥ ९ ॥ वासावास पज्जोसवियाण कप्पइ निग्गथाण वा, निग्गथीण वा सव्वओ समता उक्कोस जोयण भिक्खायरियाए गतु, पडिनियत्तए ॥ १० ॥

अर्थ'—'वासावासे' अर्थाद् वर्षाकाले चतुर्मासीस्थिताना साधूनाम्,तथा साध्वीना सर्वतो दिक्षु,विदिक्षु; समन्ताच्छब्देन चतसृष्वपि दिक्षु क्षेत्राऽवग्रहम् आश्रित्य सक्रोश योजन मुत्कल रक्षणीयम्, कालावग्रहेण-'अहालदमवि उग्गहे' यथालन्दमपि अवग्रहे एव स्थेयम्, परमवग्रहाद्बहिर्न स्थेयम् । 'लन्द' स्तोककालमुच्यते, यावता कालेनभिन्नो हस्त शुष्यति तावान् कालो जघन्यलन्द उच्यते, लन्दमनतिक्रम्य यथालन्दम्, अवग्रहाद्बहिर्न स्थातव्यम् अय परमार्थ'—यत्र स्तोककालमपि साधुस्तिष्ठति तत पञ्चक्रोशीत अधिका भूमि न व्रजति; उत्कृष्टलन्दम् उत्कृष्टकाल पञ्चाहोरात्रप्रमाणम्, जघन्यलन्दादुत्कृष्टलन्द यावत्सक्रोश योजन मुत्कलम्; कारणविशेषात् पुनः कश्चित्साधु' रोगी स्यात्; गृहीतसस्तारक स्यात्, तद्वैयावृत्त्यकृत्कोऽपि न-स्यात्, अथवा ग्लानस्यौपधादिक वैद्यस्य

प्रश्नार्थम्, औषधाद्यानयनाय चत्वारि पञ्च योजनानि याति, आयाति च। तत्र कार्यसिद्धेः पश्चाज्जघन्यलन्दं स्तोककालमपि तत्र न वसति। साधुः स्वस्थानाय चलति, न तत्रैव तिष्ठेत्। उत्कृष्टलन्दं पञ्चाहोरात्रप्रमाणमपि न तिष्ठति, अयं लन्दशब्दस्यार्थः॥ यत्र वर्षाकाले चतुर्मासीं साधुस्तिष्ठति तत्र चतुरोऽवग्रहान् द्रव्य–क्षेत्र–काल–भावरूपान् करोति। तत्र द्रव्यावग्रहस्य त्रयो भेदाः–सचित्ताऽ–चित्त–मिश्ररूपाः। सचित्ताऽवग्रहः–सामान्य-शिष्य–शिष्यिण्यादिकं न दीक्षयति, पुनः कश्चित् संस्तारकदीक्षां गृह्णाति, तथा पुनः कश्चिच्छ्रद्धावान् राजा-ऽमात्यादयो वा दीक्षां गृह्णन्ति तदा तान् दीक्षयति। अचित्तद्रव्यावग्रहं वस्त्र–पात्रादिकं न गृह्णाति, मिश्रद्र-व्यावग्रहमुपधिसहितं शिष्यं न दीक्षयति, अयं त्रिविधो द्रव्यावग्रहः १। क्षेत्रावग्रहः–भिक्षाद्यर्थं सार्धद्विक्रो-शीम् याति, आयाति; सक्रोशं योजनम्; कारणविशेषाचत्वारि, पञ्च योजनानि याति आयाति, अयं क्षेत्राव-ग्रहः २। कालावग्रहः–भाद्रपदशुक्लपञ्चमीतः कार्त्तिकसितपूर्णिमां यावत् सप्ततिः (७०) दिनानि प्रमाणं जघ-न्यतः करोति, उत्कृष्टतश्च वर्षावासयोग्या–ऽन्यक्षेत्राऽभावाद् आषाढमासेन सह चत्वारो मासाः, मार्गशीर्षः कदाचिद् बहुवृष्टित्वाच्च षण्मासं यावत् कालाऽवग्रहं करोति, अयं कालावग्रहः ३। अथ भावावग्रहः–शेषकालात्

मप्यवग्रह विना न स्थेयम्, यत्रोपाश्रयात् सार्द्धद्विक्रोशी भिक्षाभ्रमण भवति तत्र गच्छताम्, आगच्छता च पञ्चक्रोशभूमिर्भवति। चतुर्दिक्षु, ऊर्द्ध्वा-ऽधोभागे च सार्द्धद्विक्रोशी कल्पते। यत्र खलु पर्वतस्य मध्यदेशे उपाश्रयो भवति, सार्द्धद्विक्रोश्युपरि ग्रामोऽस्ति, नीचैरपि सार्द्धद्विक्रोशीं ग्रामोऽस्ति तत्राहार-पानीयार्थं व्रजतः साधो सक्रोश योजन भवति। वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीनामुपाश्रयाद् भिक्षाचर्यां गन्तुमाऽऽगन्तु च सर्वासु दिक्षु सक्रोश योजन कल्पते, इति द्वितीया समाचारी ॥ २ ॥ अथ साधूनां नित्योदक-नदीलङ्घनरूपा तृतीया समाचारीं वदति-

जत्थ नई निच्चोयगा, निच्चसदणा, नो से कप्पइ सव्वओ समता सक्कोस जोयण भिक्खायरियाए गतु, पडिनियत्तए ॥ ११ ॥ एरावई कुणालाए, जत्थ चक्किया सिया, एग पाय जले किच्चा एग पाय थले किच्चा, एव चक्किया एव ण कप्पइ सव्वओ समता सक्कोस भिक्खायरियाए गतु, पडिनियत्तए ॥ १२ ॥ एव च नो चक्किया, एव से नो कप्पइ सव्वओ समता सक्कोस जोयण भिक्खायरियाए गतु, पडिनियत्तए ॥ १३ ॥

अर्थः-यत्र नदी नित्योदका-सर्वदा बहुजला, नित्यस्यन्दना, सदाऽविच्छिन्नप्रवाहा-निरन्तरा नदी वहति, तां नदीमुल्लङ्घ्य भिक्षार्थं गन्तुमा-ऽऽगन्तुं च सर्वतः सक्रोशं योजनं न कल्पते साधूनाम्। यथा कुणालाया नगर्याः पार्श्वे ऐरावती नदी क्रोशद्वयविस्तारेण वहति, तामुल्लङ्घ्याहारार्थं न गन्तव्यं। तदा कुत्र गन्तव्यमा-ऽऽगन्तव्यं? तदाह-यत्र नद्यामेवं कर्त्तुं शक्नुयाद् एकं पादं जले कृत्वा, एकं पादं आकाशे, स्थले वा एवं कृत्वा या नदी उल्लङ्घयितुं शक्यते तदा अनया रीत्या जलमुल्लङ्घ्य सर्वतः सक्रोशं योजनं भिक्षायै गन्तुं, प्रतिनिवर्त्तितुं च साधवे कल्पते। यदि नदीमेवम् उत्तारितुं न शक्नुयात् तदा सक्रोशं योजनं भिक्षार्थं गन्तुमा-ऽऽगन्तुं न कल्पते, पानीयं विलोडयन् साधुर्न गच्छेत्, जानुतः उपरिष्टाद् जलमुल्लङ्घ्य भिक्षार्थं साधुर्न गच्छेद् इत्यर्थः॥ एषा तृतीया समाचारी॥ ३॥ अथ साधूनां परस्परदानरूपां चतुर्थीं समाचारीं वदति-

वासावासं पज्जोसवियाणं अत्थेगइयाणं एवं वुत्तपुव्वं भवइ-दावे भंते! एवं से कप्पइ दावित्तए, नो से कप्पइ पडिगाहित्तए॥ १४॥ वासावासं पज्जोसवियाणं अत्थेगइयाणं एवं वुत्तपुव्वं भवइ-पडिगाहेहि भंते! एवं से कप [illegible] पडिगाहित्त [illegible]

वासावास पज्जोसवियाण निग्गथाण वा, निग्गथीण वा अत्थेगइयाण एव वुत्तपुव्व भवइ–
नो दावे भते !; नो पडिगाहे भते ! एव से कप्पइ नो दावित्तए, नो पडिगाहित्तए वि ।

अर्थ –वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीना च मध्ये एक प्रति गुरुभिरुक्तमस्ति अहो मुने ! त्वया अन्य अन्यस्मै ग्लानायाऽऽहारमानीय दातव्यम्, त्वया स्वय न गृहीतव्यमित्युक्ते सति गुरुभिर्यस्मै आहारस्यादेशो दत्तोऽस्ति तस्मै एवाऽऽहारो देय, पर गुर्वाज्ञा विना स्वयमेवाऽऽहारो न गृहीतव्य. ॥ वर्षाकाले चतुर्मासीं स्थिताना साधूनाम्, साध्वीना च मध्ये एक साधु प्रति पुरा गुरुभिरित्युक्तमस्ति अहो महाभाग मुने ! अद्य त्वया एवाऽऽहारमानीय भोज्यम्, न गृहीतव्य ग्लानाय, अन्य कश्चित् साधुरानीय दास्यति वा, ग्लानोऽद्य वा आहार न करिष्यति। गुरुभिरेवमुक्ते सति स्वयमेवाऽऽहार कर्त्तव्य, न च स्वेच्छया ग्लानाय देय ॥ वर्षावासे पर्युषितानाम्, वर्षाकाले चतुर्मासीं स्थिताना साधूनाम्, साध्वीना मध्ये एक साधु प्रति गुरुभि पूर्वमुक्तमस्ति हे साधो ! अद्य त्वया आहारमानीय ग्लानो भोजयितव्य, त्वमपि अशक्ततया अद्योपवास मा कुर्या । यद्भोज्य ग्लानार्थमानयेस्तन्मध्यात् त्वयाऽपि गृहीतव्यम् । तदा तेन साधुना ग्लानायाऽपि दातव्यम्, स्वयमपि लातव्यम् । गुर्वाज्ञा विना न सरसाऽऽहार ग्लानार्थमानयेत्, यदा च ग्लानो न गृह्णीयात्तदा सरसाहार परि

ष्ठापयतः साधोर्दोषो लगति, कदाचिदपि ग्लानोऽपि अद्यात्तदा अजीर्णादिरोगोत्पत्तिः स्यात्, दध्यादिना मूर्च्छाद्यपि स्यात्, क्षीरा-ऽऽज्यादिसरसाहारयोगात् कीटिका-मक्षिकादिविनाशः स्याद्, एवं संयमविराधना, अजीर्णादिना आत्मविराधना। अपरलोकेपूड्डाहादिदोषनाहुल्यं स्यात्, तस्मात् सर्वं गुर्वाऽऽज्ञया कर्तव्यम् ॥ वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च मध्ये एकं प्रति गुरुभिः पूर्वमुक्तमस्ति-अद्य त्वया ग्लानायाऽऽहारो न देयः, त्वयाऽपि न गृहीतव्यस्तदा तस्यापि, ग्लानस्यापि, उभयोरऽपि गुर्वाज्ञां विना न कल्पते। गुर्वाज्ञां विना आहारे कृतेऽजीर्णादिदोषैरात्मविराधना स्यात्, परिष्ठापने संयमविराधना स्यात्, उभयथा दूषणं स्यादिति परस्परमाहारस्याऽऽदानविधिरूपा चतुर्थी समाचारी ॥ ४ ॥ अथ रसविकृतित्यागरूपां पञ्चमीं समाचारीमाह-

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा हट्ठाणं, तुट्ठाणं आरोगाणं, बलियसरीराणं इमाओ नव रसविगइओ अभिक्खणं, अभिक्खणं आहारित्तए, तं जहा-खीरं १, दहिं २, नवणीयं ३, सप्पिं ४, तिल्लं ५, गुडं ६, महुं ७, मज्जं ८, मंसं ९ ॥१७॥

वारवारमाहर्त्तुं न कल्पते, अभीक्ष्णशब्दस्य ग्रहणात् कारणवशाद् नवाना ग्रहणम् । दशमी पक्वान्नविकृति कारण विनाऽपि ग्राह्या । ता विकृतयश्चेमा –मद्यम्, मासम्, म्रक्षणम्, (मक्खन) मधु, इमाश्चतस्रो विकृतयो बाह्यपरिभोगेन ग्रहणार्हा । शेषा षड विकृतय' दुग्ध–दधि–पक्वान्नमेतास्तिस्रो विकृतयः असचयिका, एतासा सचयो न भवतीत्यर्थ । अथ च घृतम्, तैलम्, गुडश्चैतास्तिस्रो विकृतय सचयिका.–संचययोग्या', पर पूर्वोक्ताना साधूना नित्य निष्कारण नाऽऽदेया। मद्यम्, मासम्, मधु, म्रक्षण चैताश्चतस्रो विकृतय शरीरे व्रणादिनिमित्त बन्धनाय युज्यन्ते ता अपि नित्य न ग्राह्या इत्यर्थ । इति पञ्चमी समाचारी ॥ ५ ॥ अथ ग्लानार्थ ग्रहणविधिरूपा षष्ठीं समाचारीं वदति–

वासावास पज्जोसवियाण अत्थेगइआण एव वुत्तपुव भवइ–अट्ठो भते ! गिलाणस्स, से य पुच्छियव्वे–केवइए ण अट्ठो ? से वएज्जा–एवइए ण अट्ठो, गिलाणस्स ज से पमाण वयइ से य पमाणओ घित्तव्वे, से य विन्नविज्जा, से य विन्नवेमाणे लभिज्जा, से य पमाणपत्ते होउ अलाहि–इय वत्तव सिआ ? से किमाहु भते ! ?, एवइए ण अट्ठो गिलाणस्स, सिया ण एवं

वयंतं परो वइज्जा—पडिगाहेह अज्जो !, पच्छा तुमं भोक्खसि वा, पाहिसि वा एवं से कप्पइ पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ गिलाणनीसाए पडिगाहित्तए ॥ १८ ॥

अर्थः—वर्षाकाले चतुर्मासीस्थितानां साधूनाम्, तथा साध्वीनां मध्ये कश्चिद्वैयावृत्यकृत् साधुर्गुरुं प्रति पृच्छति—स्वामिन् ! अद्य ग्लानस्य विकृत्या सह कार्यमस्ति? तदा गुरुर्वदति—ग्लानो विकृत्यर्थं पृष्टव्यः । तदा भो ग्लान ! तव कियत्प्रमाणया विकृत्या दुग्धादया प्रयोजनं वर्त्तते? इति पृष्ट्वा गुर्वाऽऽज्ञया स वैयावृत्यकृत् साधुर्गृहस्थगृहे गृहस्थस्याऽग्रे विकृतिं ग्लानेन याचितां मार्गयति, तदा गृहस्थो ददाति । तस्य च ददतो यदा ग्लानोक्तप्रमाणा विकृतिर्भवेत्तदा पुनर्वैयावृत्यकृता साधुना वक्तव्यम्—'होउ अला हिं' इतिशब्देन भवतु मया अलाभि, मया प्राप्तम्, अस्माकं सृतम् । अतः परं मा दातव्यम् । इत्युक्ते सति चेद् गृहस्थो वदेत्—हे साधो ! भूयसी विकृतिरस्माकं वर्त्तते, कथं स्तोका एव भवता गृह्यते? तदा स साधुर्वदेत्—ग्लान एतावतीमेव विकृतिं ग्रहीष्यति । इति श्रुत्वा गृहस्थः स्यात् कदाचित् तं वैयावृत्यकृतं पुनर्वदति—हे आर्य ! त्वमपि प्रतिगृहाण । ग्लान-

समाचारी ॥ ६ ॥ अथ एवविधे कुलेऽदृष्ट वस्तु न याचनीयम् इति स्वरूपां सप्तमीं समाचारीं वदति-

वासावास पज्जोसवियाण अत्थि ण थेराणं तहप्पगाराइ कुलाइ कडाइं, पत्तिआइ, थिज्जाइ, वेसासियाइ, समयाइ, वहुमयाइं, अणुमयाइ भवति, जत्थ से नो कप्पइ अदक्खु वइत्तए "अत्थि ते आउसो ! इम वा" से किमाहु ?, भंते ! सड्ढी गिही गिण्हइ वा, तेणिय पि कुज्जा॥१९॥

अर्थ -वर्षाकाले स्थिताना साधु-साध्वीना तथाप्रकाराणि कुलानि वर्त्तन्ते-गृहस्थाना गृहाणि सन्ति, कीदृशानि गृहाणि कृतानि सन्ति ? यानि गृहाणि स्थविरादिसाधुभि श्रावकीकृतानि, धर्मं शिक्षितानि, पुन कीदृशानि ?-प्रत्ययवन्ति प्रीतियुक्तानि, पुन कीदृशानि ?-'थिज्जानि' स्थिराणि, पुन कीदृशानि ?-विश्वसितानि-येषा गृहाणा साधूनामाहारलाभस्य विश्वासोऽस्ति । पुन सम्मतानि-सर्वसाधूना येषां गृहे प्रवेशोऽस्ति, सर्वेषु साधुषु धर्मराग कुर्वन्तीत्यर्थ । पुनर्यानि गृहाण्यनुमतानि सन्ति, गृहाधिपतिना आज्ञा दत्त्वा रक्षितानि सन्ति । तस्य साधुर्यत्किञ्चिद् मार्गयेत् तद्दातव्यमित्यनुमतानि सन्ति । अथवा अणुमतानि अणु शिष्योऽपि येषा मान्योऽस्ति, 'न च मुण्ड दृष्ट्वा तिलक कुर्वन्ति' सर्वेषा साधूना साधारणानि कुलानि सन्ति, तेषु कुलेषु अदृष्ट वस्तु याचितु न कल्पते, कथम् अदृष्ट वस्तु साधुर्न याचते ? तत्र हेतुमाह-'सड्ढी' श्रद्धावान् श्रावको

दाता गृहेऽविद्यमानं वस्तु साधुना याचितं सन् मौल्येनाऽऽनीय ददाति, मौल्येन न प्राप्यते चेत् तर्हि चौर्यमपि कुर्यात्, परं साधवे यथा तथा दद्यात्येव । तस्मात् पूर्वोक्तेषु कुलेषु अदृष्टं वस्तु न मार्गणीयम् । इयं सप्तमी समाचारी ॥ ७ ॥ अथाऽष्टमी समाचारी गोचरीगमनरूपा कथ्यते–

वासावासं पज्जोसवियस्स निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पइ एगं गोअरकालं गाहावइकुलं भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा; नन्नत्थायरियवेयावच्चेण वा, एवं उवज्झायवेयावच्चेण वा, तवस्सिवेयावच्चेण वा, गिलाणवेयावच्चेण वा, खुड्डएण वा, खुड्डियाए वा, अवंजणजायएण वा ॥ २० ॥

अर्थः–वर्षाकाले स्थितानां साधु–साध्वीनां मध्ये यः कश्चिद् नित्यभोजी साधुः सर्वदा एकाशने भुङ्क्ते, तस्य सूत्रार्थपौरुषीकरणादनन्तरं द्विप्रहरादनन्तरम् एकवारमेव गोचर्याः कालः कल्पते, गृहस्थस्य गृहे भक्तपानार्थं निष्क्रामति, प्रविशति च–एकवारं साधुर्याति, आयातीत्यर्थः। परमाऽऽचार्यादीनां वैयावृत्त्यकरात् साधोरन्यत्र

यस्य स्मश्रु–कूर्चरोमाणि नोद्गतानि सन्ति स अव्यञ्जनजात., तस्य लघुशिष्यस्य वैयावृत्त्य करोति स साधुर्द्वि-वारमपि गृहस्थस्य गृहे भक्त–पानार्थं निस्सरति, प्रविशति च। चेत् स तपस्यति तदा आचार्यादीना वैयावृत्त्य कर्त्तुं न शक्नोति, तपस्यतो वैयावृत्त्यस्याऽधिक फल वर्त्तते। अथवा वैयावृत्यकृत् साधुराचार्या–पाध्याय–ग्लान–लघुशिष्याद्यर्थं यदा ते आहार मार्गयन्ति तदा तेभ्यो गृहस्थगृहाद् आनीय ददाति, तेन वैयावृत्त्यकृद् द्विवार भुङ्क्ते तदापि दूषण नास्तीत्यर्थ ॥

वासावास पज्जोसवियस्स चउत्थभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पइ एग गोयरकाल, अय एवइए विसेसे–ज से पाओ निक्खम्म पुव्वामेव वियडग भुच्चा, पिच्चा, पडिग्गहग सलिहिय, सपम-ज्जिय से य सथरिज्जा, कप्पइ से तद्दिवस तेणेव भत्तट्ठेण पज्जोसवित्तए–से य नो सथरिज्जा, एव से कप्पइ दुच्च पि गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २१ ॥ वासावास पज्जोसवियस्स छट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पति दो गोअरकाला गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २२ ॥ वासावास

पज्जोसवियस्स अट्ठमभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ गोअरकाला गाहावइकुलं भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २३ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स विगिट्ठभत्तिअस्स भिक्खुस्स कप्पंति सव्वे वि गोअरकाला गाहावइकुलं भत्तए वा, पाणए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २४ ॥

अर्थः—वर्षाकाले स्थितानां साधूनां मध्ये य एकान्तरभोजी साधुर्भवेत् तस्याऽपि एकवारं गोचरीकालः कल्पते, परमायं विशेषः—यो मुनिरेकान्तरोपवासं करोति स मुनिः प्रभातसमये प्रथमप्रहरमध्ये 'आवस्सही' इति कृत्वा उपाश्रयाद् निःसृत्य उद्गमादिदोषविशुद्धम् आहारमानीय भुञ्जीत, तक्रादिकं पिबेत्, पश्चात् पात्रादिकं प्रक्षाल्य, वस्त्रेण लूषयित्वा तिष्ठेत्। यदा तावन्मात्रेणाऽऽहारेण तृप्तिः स्यात् तदा तस्मिन् दिने तथैव स्थेयम्, यदा न सरति, पुनः क्षुधा लगति तदा द्वितीयवेलायामपि भक्त–पानीयार्थं गृहस्थस्य कुले निःसरति, प्रविशति च। यतः प्रातस्तस्य पुनरुपवासः करणीयोऽस्ति ॥ वर्षाकाले स्थितानां सा-नां मध्ये षष्ठभक्तकस्य–

प्रभातें आनीतस्याऽऽहारस्य सन्ध्याया यावद्रक्षणे दोपोत्पत्ति स्यात् तस्माद् वारत्रयमाऽऽहारमानीय भोज्यम् ॥ वर्षाकाले स्थिताना साधूना निकृष्टभक्तकस्य-उपवासत्रयाद् अधिकतपस्कर्त्तु साधोर्गृहस्थस्य गृहे भक्त-पानार्थं निष्क्रमितुम्, प्रविशितु कल्पते सर्वो गोचरकालस्तस्य पारणादिवसे, यदा यस्य कस्यचिद्वस्तुन' इच्छा भवेत् तदा गृहस्थगृहे गत्वा, आहारान्यानीय भोक्त यमेपाऽष्टमी समाचारी ॥८॥ अथ नवमीं पानकसमाचारीं वदति-

वासावास पज्जोसवियस्स निच्चभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पति सव्वाइ पाणगाइ पडिगाहित्तए ।

अर्थ —वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीना मध्ये यो नित्यभोजी साधुस्तस्य नित्यभक्तिकस्य साधो कल्पन्ति सर्वाणि पानीयानि गृहीतव्यानि । 'आचाराङ्गे'-एकविंशतिर्प्रासुकपानीयानि, तानि सर्वाणि योग्यानि । तत्र नव पानीयानि सूत्रोक्तानि, तानि इमानि-उत्स्वेदिमम् १, सस्वेदिमम् २, तन्दुलोदकम् ३, तिलोदकम् ४, तुपोदकम् ५, यवोदकम् ६, आयामम् ७, सौवीरम् ८, शुद्धविकटम् ९। अपराणि द्वादशानि, तानि इमानि-आचाम्लोदकम् १, कपित्थोदकम् २, बीजपूरोदकम् ३, द्राक्षोदकम् ४, दाडिमोदकम् ५, खर्जूरोदकम् ६, नालिकेरोदकम् ७, कसेलोदकम् ८, आमलोदकम् ९, चिणोदकम् १०, बदिरोदकम् ११, अम्बाडोदकम् १२। एव नित्यभोजिनः सर्वाण्यऽपि जलानि गृहीतु कल्पन्ते इत्यर्थः । यानि रस-गन्ध-स्पर्शे' परिणितानि भवेयुस्तानि गृह्णीयात् ॥

वासावासं पज्जोसवियस्स चउत्थभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए, तं जहा–ओसेइमं वा, संसेइमं वा, चाउलोदगं वा। वासावासं पज्जोसवियस्स छट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए, तं जहा–तिलोदगं वा, तुसोदगं वा, जवोदगं वा। वासावासं पज्जोसवियस्स अट्ठमभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पंति तओ पाणगाइं पडिगाहित्तए, तं जहा–आयामे वा, सोवीरे वा, सुद्धवियडे वा ॥

अर्थः–वर्षाकाले स्थितानां साधूनां मध्ये य एकान्तरोपवासिकस्तस्य त्रीणि पानीयानि कल्पन्ते, तद्यथा–उत्स्वेदिमम्–चूर्णस्य प्रक्षालनोदकम् १, संस्वेदिमम्–यत् पर्णाद्युत्कालनं शीतलजलेन सिच्यते तज्जलं संस्वेदिममुच्यते २, चावलोदकम्–तन्दुलप्रक्षालनजलम् ३ एतानि त्रीणि जलानि कल्पन्ते ॥ वर्षाकाले स्थितानां साधूनां मध्ये यः षष्ठभक्तिकस्तस्य–उपवासद्वयकर्तुः साधोस्त्रीणि जलानि कल्पन्ते, तद्यथा–तिलोदकं तिलप्रक्षालनज-

तद्यथा-आयामम्-धान्यस्य उत्स्रावणम् १, सौवीरम्-काञ्जिकजलम् २, शुद्धविकटम्-उष्णजलम् ३। अथवा वर्णान्तरादिप्राप्तम्-वर्ण-गन्ध-रसैः परावर्तित शुद्ध पानीय, शुद्ध सद् विकटम्-प्रासुक शुद्धविकटम् एतस्यार्थ । शुद्ध पानीयम्-वर्णान्तरादि प्राप्त तच्छुद्धम्, विकट-प्रासुक जात तच्छुद्धविकटम् उच्यते, अयमप्यर्थो वाच्य ॥

वासावास पज्जोसवियस्स विगिट्ठभत्तियस्स भिक्खुस्स कप्पइ एगे उसिणवियडे पडिगाहित्तए, से वि य ण असित्थे नो चेव य ण ससित्थे। वासावास पज्जोसवियस्स भत्तपडियाइक्खियस्स भिक्खुस्स कप्पइ एगे उसिणवियडे पडिगाहित्तए, से वि य ण असित्थे नो चेव ण ससित्थे, से वि य ण परिपूए नो चेव ण अपरिपूए, से वि य ण परिमिए नो चेव ण अपरिमिए, से वि अ ण बहुसपन्ने नो चेव ण अबहुसपन्ने ॥ २५॥

अर्थ -वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, तथा साध्वीना मध्ये य' साधुर्विकृष्टभक्तिकस्तस्योपवासत्रयादधिकतपस्कर्तुर्मुनेरेकमुष्णविकट त्रिदण्डोत्कालितमुष्ण जल कल्पते, नाऽन्यत् । तदप्युष्णजल धान्यसिक्थरहितम् असिक्थ ग्राह्यम्, तत्रैतत्कारणम्-प्रायेण त्रिभ्य उपवासेभ्य. योऽधिक तप. करोति तस्य शरीरे देवाऽऽवेशो

भवति, सान्निध्यकारी भवति, तेनाऽसिक्थं शुद्धोष्णपानीयं पातव्यम् ॥ वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, तथा साध्वीनां मध्ये येन भक्त-पानं प्रत्याख्यातम्-भक्त-पानस्य प्रत्याख्यानं कृतं अर्थात्-अनशनं गृहीतं तस्य साधोः एकम् उष्णपानीयं कल्पते, तदपि उष्णपानीयमऽसिक्थम् सिक्थरहितम्-न च ससिक्थम् । यतः सिक्थसहितजलस्य पानाद् आहारदूषणं लगति, पुनस्तद् उष्णजलं परिपूतम्-वस्त्रगालितम्, न चाऽपरिपूतम्-अगालितम् । पुनस्तद् उष्णजलं परिमितं स्तोकं स्तोकम्, न चैकवारमेव प्रचुरं प्रदेयम् । तस्य अजीर्णादिदोषसंभवात् । पुनस्तद् उष्णजलं बहुसंपन्नम्-बहुभ्गो दर्शितम् न च अबहुदर्शितम् । एषा नवमी समाचारी ॥ ९ ॥ अथ दत्तिसङ्ख्यारूपा दशमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसविअस्स भिक्खुस्स संखादत्तियस्स कप्पंति पंच दत्तीओ भोअणस्स पडिगाहित्तए पंच पाणगस्स, अहवा चत्तारि भोअणस्स पंच पाणगस्स, अहवा पंच भोअणस्स चत्तारि पाणगस्स । तत्थ णं एगा दत्ती लोणासायणमित्तमवि पडिगाहिआ सिया, कप्पइ से

अर्थ –वर्षाकाले स्थिताना साधुनाम्, साध्वीना च मध्ये यः कश्चित् साधु सङ्ख्यादत्तिको वर्त्तते, सङ्ख्या वर्त्तते दत्ते –दर्व्या यस्य स सङ्ख्यादत्तिक, सङ्ख्यादत्तीक । 'एकस्मिन् गृहे एकवार दर्व्या कृत्वा पात्रे यच्चाऽऽहार प्राप्यते तावानेव गृह्यते' एतादृश यस्तप कुरुते, तस्य साधो पञ्च दत्तयो भोजनस्य, पञ्च लोटिका पानीयस्य मुत्कला सन्ति। अथवा चतस्रो भोजनस्य, पञ्च पानीयस्य मुत्कला• सन्ति । अथवा पञ्च भोजनस्य चतस्र• पानीयस्य मुत्कला• सन्ति। तत्र लवणाऽऽस्वादमात्रमपि दत्तिर्गृह्यते, लवणाऽऽस्वादो यथा स्तोको भवति तथा स्तोकप्रमाणाऽपि एका दत्तिर्गण्यते। पञ्च दत्तयश्चेद् मुत्कला भोजनस्य भवेयु, पञ्च चेत् पानीयस्य मुत्कला भवेयुस्तदा अधिका न गृहीतव्या', न्यूना गृहीतव्या । कदाचिद् धृद्धाभिर्दत्तिभिस्तिसृभिरेव भरकस्य पूर्त्ति' स्यात् तर्हि वर्द्धेते द्वे दत्ती, पानीयस्य पञ्चसु दत्तिषु न प्रक्षेपणीये–साङ्ख्यादत्तिकेन साधुना पानीयस्य सप्त दत्तयो न करणीया । एव पानीयस्य दत्तय आहारस्य दत्तिषु न क्षेपणीयाः, तस्मिन् दिने तावत्प्रमाणाभिरेव स्वल्पाभिरपि सारणीयम्, न च दत्तीना विनिमय कृत्वा गृहस्थगृहे द्वित्रिवार भ्रमणीयम् अय परमार्थ• ॥ एषा दशमी समाचारी ॥ १० ॥ अथ सप्तडिविचाररूपा एकादशमी समाचारी कथ्यते–

वासावास पज्जोसवियाण नो कप्पइ निग्गथाण वा, निग्गथीण वा जाव–उवस्सयाओ सत्त-

घरंतरं संखडिं संनियट्टचारिस्स इत्तए ॥ एगे पुण एवमाहंसु—नो कप्पइ जाव—उवस्सयाओ परेण सत्तघरंतरं संखडिं संनियट्टचारिस्स इत्तए॥ एगे पुण एवमाहंसु—नो कप्पइ जाव—उवस्सया-ओ परंपरेणं संखडिं संनियट्टचारिस्स इत्तए ॥ २७ ॥

अर्थः—वर्षाकाले पर्युषितानाम्—स्थितानां साधूनाम् , साध्वीनां च मध्ये सन्निवृत्तचारिणः—सन्निषिद्धाद् गृहाच्चरति निवर्त्तते इति सन्निवृत्तचारी। तस्य सन्निवृत्तचारिणः साधोरुपाश्रयात् (शय्यातरगृहात्) प्रारभ्य सप्तसु गृहेषु संखडिर्भवति—जीमनवारो भवति—तत्राऽऽहारार्थं गमनं न कल्पते। यः सदा शुद्धगृहेष्वाऽऽहारं गृह्णाति, तस्यैवोपाश्रयात् सप्तगृहाणां मध्ये संखडिगृहाद् आहारो न कल्पते। संखडिगृहम् आहाराय निषिद्धमस्ति, तद्वर्जकः संनिवृत्तिचारी उच्यते। एके पुनराचार्या एवमाहुः—'उपाश्रयात् परेण—उपाश्रयं विना अग्रेतनानि यानि सप्त गृहाणि तेषां मध्ये जीमनवारगृहे भक्त—पानार्थं पूर्वोक्तस्य—संनिवृत्तिचारिणः साधोर्गमनं न कल्पते'। पुनरेके आचार्या एवमाहुः—'उपाश्रयात् परंपरया एकं गृहम् , उपाश्रयाद्द्वितीयं गृहं त्यक्त्वा अग्रेतनानां सप्त- प्रथम-

सप्तसु गृहेषु न गन्तव्यम् । तृतीयपक्षे एक उपाश्रय, एकमपर गृहम् एव द्वे गृहे त्यक्त्वा अग्रे सप्तगृहेषु जीमनवारगृहे भक्त-पानार्थं न गन्तव्यम् ॥ पक्षत्रयमेव ज्ञेयम्-यदा साधुर्नवीनग्रामे आयाति तदा प्रथमदिने इन्द्र' शय्यातर , द्वितीये दिने देशाधिप' शय्यातर , तृतीये दिने ग्रामाधिप शय्यातर , चतुर्थे दिने गृहाधिपस्य गृह शय्यातरम्, पश्चात् परपरया सप्त गृहाणि वर्जयति । तत्राऽस्य हेतु -उपाश्रयसमीपे यानि गृहाणि भवेयुस्तानि गुणरागवन्ति स्यु०, तानि आधाकर्माऽऽहारदायकानि भवेयु', तेनोपाश्रयसमीपगृहाणि साधूना निषिद्धानि । एषैकादशमी समाचारी ॥ ११ ॥ अथ वृष्टौ सत्या जिनकल्पिकानाम् आहारविधिरूपा द्वादशमी समाचारी कथ्यते-

वासावास पज्जोसवियस्स नो कप्पइ पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स कणगफुसियमित्तमवि वुट्ठिकायसि निवयमाणसि जाव-गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २८ ॥

अर्थ -वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीना च मध्ये य० कश्चित् पाणिप्रतिग्रही, अर्थाद्-करपात्री जिनकल्पी साधुस्तस्य कर्णिका स्पर्शितमात्रेऽपि, अवश्याय-धूमरी-सूक्ष्मछटाभिरप्कायस्य वृष्टौ सत्या गाथापतिगृहे

भक्त–पानीयम् आननाय निर्गमनम्, प्रविशनं च न कल्पते।

वासावासं पज्जोसवियस्स पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स नो कप्पइ अगिहंसि पिंडवायं पडिगाहित्ता पज्जोसवित्तए, पज्जोसवेमाणस्स सहसा वुट्ठिकाए निवइज्जा देसं भुच्चा देसमादाय से पाणिणा पाणिं परिपिहित्ता उरंसि वा णं निलिज्जिज्जा, कक्खंसि वा णं समाहडिज्जा, अहाछन्नाणि वा, लेणाणि वा उवागच्छिज्जा, रुक्खमूलाणि वा उवागच्छिज्जा, जहा से पाणिंसि दए वा, दगरए वा, दगफुसिआ वा नो परिआवज्जइ ॥ २९ ॥ वासावासं पज्जोसवियस्स पाणिपडिग्गहियस्स भिक्खुस्स जं किंचि कणगफुसियमित्तंपि निवडति, नो से कप्पइ गाहावइकुलं भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ ३० ॥

अर्थः–वर्षाकाले स्थि

देशं पाणिना-हस्तेन हस्तमध्यस्थमाहारमाच्छाद्य वा, 'ण' शब्देन तद्गोज्य उरसि वा-हृदयाग्रे रक्षेत्, अथवा कक्षायां वा समाहृत्य-आनीय, आच्छाद्येषु-गृहस्थेनाच्छादितानि निलयानि-गृहाणि तत्राऽऽगन्तव्यम्, अथवा वृक्षमूले वा आगन्तव्यम्। अन्यत् किं भण्यते, यत्र तदाऽऽहारस्य, पानीयस्य रजोभि'-बिन्दुभिरुदकस्पर्शैं सूक्ष्मप्रदेशैर्न स्पर्शो जायते तथा करणीयमित्यर्थ । अस्यैवाऽर्थस्य निश्चय वदति-वर्षाकाले स्थिताना साधूना मध्ये य करपात्री साधुस्तस्य यत्किञ्चित् स्तोकमात्रमपि कणो लेश , कस्य? पानीयस्य, स्पर्शमात्रेणापि पतति सति, अर्थात्-सूक्ष्मतराभिरपि कणिकाभिर्मेघे वर्षति सति गृहस्थस्य गृहे भक्त-पानीयार्थं निष्क्रमितुम्, प्रविशितु न कल्पते ॥ एषा द्वादशमी समाचारी॥१२॥ अथ पतद्ग्रहधारिण स्थविरकल्पिकस्य आहारविधिरूपा त्रयोदशमी कथ्यते—

वासावास पज्जोसवियस्स पडिग्गहधारिस्स भिक्खुस्स नो कप्पइ वग्घारियवुट्ठिकायंसि गाहा-वइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा, कप्पइ से अप्पवुट्ठिकायंसि सतरुत्तरंसि गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा (ग्र०११००)

अर्थः—वर्षाकाले स्थितस्य परिग्रहधारिणः—चतुर्दशोपकरणधारिणः स्थविरकल्पिकस्य साधोर्न्यांघारितवृष्टिकायां सत्याम्—यथा वृष्ट्या उपरिसत्काद् वस्त्रात् पानीयं प्रवहति, तथा च उपरिसत्कं वस्त्रं निर्भिद्य शरीरं सार्द्रं भवति तादृश्यां महत्यां वृष्टौ सत्यां गाथापतिगृहे—गृहस्थस्य गृहे भक्तपानीयनिमित्तं निष्क्रमितुम्, प्रवेष्टुं न कल्पते। अथ यादृश्यां वृष्टौ सत्याम् आहार—पानीयस्य गमनं कल्पते तदाह—तस्य स्थविरकल्पिकस्य साधोरल्पायां वृष्टौ सत्यां सान्तरोत्तरस्य—येन साधुना उपरि ऊर्णामयं वस्त्रं धृत्वा मध्ये सौत्रं वस्त्रं धृतं वर्त्तते तस्य, सान्तरोत्तरस्य—सर्वथाऽऽच्छादितशरीरस्य, पटलादिना आच्छादितपात्रस्य गृहस्थस्य गृहे भक्त—पानार्थं यातुं कल्पते।

वासावासं पज्जोसविअस्स, निग्गंथस्स, निग्गंथीए वा गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय, निगिज्झिय वुट्ठिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा, अहे उवस्सयंसि वा, अहे वियडगिहंसि वा, अहे रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए ॥ ३२ ॥

अर्थः—वर्षा ले स्थितस्य निर्ग्रन्थस्य पिण्

तत्थ से पुव्वागमणेण पुव्वाउत्ते चाउलोदणे, पच्छाउत्ते भिलिगसूवे, कप्पइ से चाउलोदणे पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ भिलिगसूवे पडिगाहित्तए ॥ ३३ ॥ तत्थ से पुव्वागमणेण पुव्वाउत्ते भिलिगसूवे, पच्छाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से भिलिगसूवे पडिगाहित्तए, नो से कप्पइ चाउलोदणे पडिगाहित्तए ॥ ३४ ॥ तत्थ से पुव्वागमणेण दो वि पुव्वाउत्ताइ, कप्पति से दो वि पडिगाहित्तए। तत्थ से पुव्वागमणेण दो वि पच्छाउत्ताइ, एव नो से कप्पति दो वि पडिगाहित्तए॥ जे से तत्थ पुव्वागमणेण पुव्वाउत्ते, से कप्पइ पडिगाहित्तए, जे से तत्थ पुव्वागमणेण पच्छाउत्ते, नो से कप्पइ पडिगाहित्तए ॥ ३५ ॥

अर्थ'—तत्र पूर्वोक्तस्थाने स्थितस्य साधो', समीपगृहस्थगृहे साधोस्तत्राऽऽगमनात् पूर्वमेव तन्दुलोदनो राद्धोऽस्ति, साधोस्तत्राऽऽगमनात् पश्चाद्भिलिङ्गसूपो मुद्गादिदाली राद्धास्ति, तत्र तन्दुलोदनस्तस्य साधो' कल्पते, पश्चाद्राद्धा मुद्गादीना दाली न कल्पते, आधाकर्मदोपदूपितत्वात् ॥ तत्र पुन' साधोरागमनात् पूर्वं मुद्गादिदाली राद्धा भवति, साधोरागमनात् पश्चात्तन्दुलोदनो राद्धो भवति, तदा पूर्वं राद्धा मुद्गादिदाली गृहीतु कल्पते, न

तु तस्य साधोः पश्चाद्राद्धस्तन्दुलोदनो कल्पते ॥ तत्र विकटगृहादिस्थाने स्थितस्य साधोरागमनात् पश्चादुभे तन्दुल–दाल्ये राद्धे भवतस्तदा उभेऽपि न कल्पेते । अथ साधोरागमनात्पूर्वं राद्धे भवतस्तदा उभेऽपि गृहीतुं कल्पेते ॥

वासावासं पज्जोसवियस्स निग्गंथस्स, निग्गंथीए वा गाहावइकलं पिंडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा, अहे उवस्सयंसि वा, अहे वियडगिहंसि वा, अहे रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए; नो से कप्पइ पुव्वगहिएणं भत्तपाणेणं वेलं उवायणावित्तए; कप्पइ से पुव्वामेव वियडगं भुच्चा पिच्चा पडिग्गहगं संलिहिय २, संपमज्जिय २ एगाययं भंडगं कट्टु सावसेसे सूरे जेणेव उवस्सए तेणेव उवागच्छित्तए नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए ॥ ३६ ॥

ऽऽ । –पानीयग्र णाय गतानां निगृह्य निगृह्य मेघस्य

कल्पते। तर्हि आहार-पानीय गृहीत्वा तत्राऽऽरामादीना तले वर्षा-वृष्टिर्न तिष्ठते तदा किं करणीयम्? पूर्वं गृहीत तदू विकटे (स्थले) प्राऽसुकमाऽऽहार-पानीय भुक्त्वा, पीत्वा, पात्र सलूण्य २, सप्रमार्ज्य २, एकतो भाण्डोपकरण बध्वा एकत्रीकृत्य झोलिकादौ ध्रियते। पश्चाद् मेघे वर्षति सति यावत् सूर्ये नाऽस्तमिते तत्रैव स्थेयम्। सूर्य शेषे सति निजचतुर्मासस्थाने आगन्तु कल्पते। रात्रावापतत्या स्वस्थाने आगन्तव्यम्, न च रजन्या मेघभीत्या निजोपाश्रयाद् बहि स्थातव्यम्। तत्रैकाकिन आत्मविराधना, संयमविराधना चोत्पद्यते। उपाश्रये पश्चात् स्थिता साधवश्चाऽधृति कुर्वन्ति। तेन एकाकी बहिर्न स्थातव्यम्॥

वासावास पज्जोसवियस्स निग्गथस्स, निग्गथीए वा गाहावइकुल पिडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामसि वा, अहे उवस्सयसि वा जाव० उवागच्छित्तए ॥३७॥ तत्थ नो से कप्पइ एगस्स निग्गथस्स एगाए य निग्गथीए एगयओ चिट्ठित्तए १, तत्थ नो कप्पइ एगस्स निग्गथस्स दुण्ह निग्गंथीण एगयओ चिट्ठित्तए २, तत्थ नो कप्पइ दुण्ह निग्गथाण एगाए य निग्गथीए एगयओ चिट्ठित्तए ३, तत्थ नो

कप्पइ दुण्हं निग्गंथाणं दुण्हं निग्गंथीणं य एगयओ चिट्ठित्तए ४। अत्थि य इत्थ केइ पंचमे खुड्डए वा, खुड्डिया इ वा अन्नेसिं वा संलोए, सपडिदुवारे एवण्हं कप्पइ एगयओ चिट्ठित्तए ॥३८॥

अर्थः-वर्षाकाले स्थितस्य निर्ग्रन्थस्याऽऽहारार्थं गृहस्थस्य गृहे गन्तुं कृतारम्भस्य अन्तरा-मार्गे निगृह्य निगृह्य स्थित्वा २ वृष्टौ निपतन्त्यां सत्याम् आरामस्य तले वा, उपाश्रयस्य तले वा, विकटस्य गृहस्य तले वा, वृक्षस्य मूले वा, मेघवृष्टिभीत्या स्थितस्य तस्य साधोः, तत्रैव मेघवृष्टिभीत्या आगतया एकया निर्ग्रन्थ्या साध्व्या सह एकत्र स्थातुं न कल्पते ॥ १ ॥ तथा एकस्य निर्ग्रन्थस्य द्वाभ्यां निर्ग्रन्थीभ्यां सह एकत्र स्थातुं न कल्पते ॥ २ ॥ अथ द्वयोः साध्वोरेकया साध्व्या सह एकत्र स्थातुं न कल्पते ॥ ३ ॥ पुनर्द्वयोः साध्वोः द्वाभ्यामेव साध्वीभ्यां सहैकत्र स्थातुं न कल्पते ॥ ४ ॥ एवं सति च तत्रैकत्र स्थातुं कल्पते यद्यत्र कश्चित् पञ्चमः साधूनां मध्ये क्षुल्लको भवेत्, साध्वीनां मध्ये क्षुल्लिका भवेत् ॥ प्रायेणैकाकी साधुर्न तिष्ठति, न च विहर्तुं याति । एवं साध्व्यो [illegible] तत्र क[illegible]णवशात् पञ्चमो न स्यात्तर्हि किं कार्यं [illegible]ऽऽह-स-

वासावास पज्जोसवियस्स निग्गथस्स गाहावइकुल पिडवायपडियाए अणुपविट्ठस्स निगिज्झिय २ वुट्ठिकाए निवइज्जा, कप्पइ से अहे आरामसि वा, अहे उवस्सयसि वा जाव० उवागच्छित्तए, तत्थ नो कप्पइ एगस्स निग्गथस्स एगाए य अगारीए एगयओ चिट्ठित्तए, एव चउभगी। अत्थि ण इत्थ केइ पचमए थेरे वा, थेरिया वा अन्नेसि वा सलोए सपडिदुवारे, एव कप्पइ एगयओ चिट्ठित्तए। एव चेव निग्गथीए अगारस्स य भाणियव्व ॥ ३९ ॥

अर्थ –वर्षाकाले स्थितस्य निर्ग्रन्थस्य आहारार्थं गृहस्थस्य गृहे गन्तुम् अनुप्रविष्टस्याऽन्तरा–मार्गे निगृह्य २ वृष्टौ निपतत्याम् आरामस्य तले वा, उपाश्रये वा, विकटगृहस्याऽधोभागे वा, वृक्षस्य मूले वा स्थितस्य च तत्रैकस्य साधोरेकया गृहस्थिन्या सह एकत्र स्थातु न कल्पते। एव पूर्वोक्तया रीत्या चतुर्भङ्गी ज्ञेया–एकस्य साधो एकया गृहस्थिन्या ॥ १ ॥ एकस्य साधोर्द्वाभ्या गृहस्थिनीभ्याम् ॥ २ ॥ अथ द्वयो साध्वोरेकया गृहस्थिन्या ॥ ३ ॥ पुन' द्वयो' साध्वो द्वाभ्या गृहस्थिनीभ्यामेकत्र स्थातु न कल्पते ॥४॥ अत्राऽपि पञ्चम कश्चिद् वृद्ध, वृद्धा वा काचिद् भवेत् तर्हि स्थातु कल्पते, अथवा यत्र बहूना लोकाना दृष्टिपातो भवेत्, बहुद्वारम्–

मुत्कलद्वारं स्थानं वा स्यात् तत्र स्थातुं कल्पते। एवं श्राद्धस्य साध्व्या सह चतुर्भङ्गी ज्ञेया-(एकः श्राद्धः एकया साध्व्या ॥ १ ॥ एकः श्राद्धो द्वाभ्यां साध्वीभ्याम् ॥ २ ॥ द्वौ श्राद्धौ एकया साध्व्या ॥ ३ ॥ द्वौ श्राद्धौ द्वाभ्यां साध्वीभ्याम् ॥ ४ ॥ एकत्र स्थातुं न कल्पते) एषा त्रयोदशमी समाचारी ॥ १३ ॥ अथ अपृष्टार्थे विहरणनिषेधरूपा चतुर्दशमी कथ्यते-

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा अपरिण्णए णं अपरिण्णयस्स अट्ठाए असणं वा १, पाणं वा २, खाइमं वा ३, साइमं वा ४ जाव-पडिगाहित्तए ॥ ४० ॥ से किमाहु भंते ? इच्छा परो अपरिण्णए भुंजिज्जा, इच्छा परो न भुंजिज्जा ॥४१॥

अर्थः-वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च वैयावृत्त्यकरेण साधुना अपरिज्ञसेन-ग्लानादिना अदत्ताऽऽदेशेन, अपरिज्ञसस्याऽपृष्टस्य ग्लानादेर्निमित्ताम् अशन-पान-खादिम-स्वादिमाद्याऽऽहारं प्रतिगृहीतुं गृहस्थ-

तदा वर्षाकाले पृथ्वी जीवाकुलत्वेन प्रासुकस्थण्डिलाऽभावेन आहारपरिष्ठापनाय अनार्हो स्यात्, तस्मादाऽऽदेश विना, प्रश्न विना चाऽऽहारो न आनेतव्य इत्यर्थ, आनयने चाऽऽत्मविराधना, संयमविराधना च स्यात्। इति चतुर्दशमी समाचारी ॥ १४ ॥ अथ सप्त स्नेहाऽऽयतनरूपा पञ्चदशमी समाचारी कथ्यते-

वासावास पज्जोसवियाण नो कप्पइ निग्गथाण वा, निग्गथीण वा उदउल्लेण वा, ससिणिद्धेण वा काएण असण वा १, पाण वा २, खाइम वा ३, साइम वा ४ आहारित्तए ॥ ४२ ॥ से किमाहु भते ? सत्त सिणेहाययणा पण्णत्ता, त जहा–पाणी १, पाणिलेहा २, नहा ३, नहसिहा ४, भमुहा ५, अहरोट्ठा ६, उत्तरोट्ठा ७। अह पुण एव जाणिज्जा–विगओदगे मे काए छिन्नसिणेहे, एव से कप्पइ असण वा १, पाण वा २, खाइम वा ३, साइम वा ४ आहारित्तए ॥ ४३ ॥

अर्थ –वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च उदकार्द्रेण शरीरेण मेघपानीये शरीरात क्षरति सति, अथवा ईषद् मेघच्छटाभि शरीरे भिन्ने सति अशन–पान–खादिम–स्वादिमाद्याहार भोक्तु न कल्पते, तत्र किं

का॒णं ? गुरुराह–अहो शिष्य ! सप्त स्नेहायतनानि उक्तानि–सप्त शरीरे पानीयस्थितिस्थानानि सन्ति, तान्याह–पाणिर्हस्तः १, पाणिरेखा २, नखाः ३, नखशिखा ४, भ्रुवौ ५, अधरोष्ठः ओष्ठाऽधोभागस्य, ओष्ठशब्देन दाढिका ६, उपर्योष्ठः उपरिभागसत्क ओष्ठः श्मश्रुसमाधाररूपः ७ एतानि सप्त पानीयस्थितिस्थानानि । यदा एतानि सप्त स्नेहस्थानानि विगतोदकानि–पानीयरहितानि जातानि–शुष्कानि–इति साधुर्जानाति तदा अशनाद्याहारं कर्त्तु कल्पते । एषा पञ्चदशमी समाचारी ॥ १५ ॥ अथ अष्टसूक्ष्मस्वरूपप्रतिपादिका षोडशमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसवियाणं इह खलु निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा इमाइं अट्ठ सुहुमाइं, जाइं छउमत्थेण निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा अभिक्खणं अभिक्खणं जाणियव्वाइं, पासिअव्वाइं, पडिलेहियव्वाइं भवंति, तं जहा–पाणसुहुमं १, पणगसुहुमं २, बीअसुहुमं ३, हरियसुहुमं ४, पुप्फसुहुमं ५, अंडसुहुमं ६, लेणसुहुमं ७, सिणेहसुहुमं ८ ॥ ४४ ॥

यत्र साधवस्तिष्ठेयु , उपविशेयु , यत्र यत्र च भाण्डाद्युपकरण मुञ्चेयु , गृह्णीयुस्तत्र तत्र प्रतिलेखना अवश्य कर्त्तव्या । अष्टौ सूक्ष्माणि विलोक्य त्याज्यानि, तानि कानि सूक्ष्मस्थानानि ?–प्राणसूक्ष्मम् १, पनकसूक्ष्मम् २, बीजसूक्ष्मम्, ३, हरितसूक्ष्मम् ४, पुष्पसूक्ष्मम् ५, अण्डसूक्ष्मम् ६, लयनसूक्ष्म जीवाना गृहसूक्ष्म ७, स्नेह-सूक्ष्म अप्कायसूक्ष्मम् ८ अथाऽष्टौ सूक्ष्माणि पृथक् २ विवरेण कथ्यते—

से कि त पाणसुहुमे ? पाणसुहुमे पचविहे पन्नत्ते, त जहा—किण्हे १, नीले २, लोहिए ३, हालिद्दे ४, सुक्किल्ले ५। अत्थि कुथू अणुद्धरी नाम, जा ठिया अचलमाणा छउमत्थाण निग्गथाण वा, निग्गथीण वा नो चक्खुप्फास हव्वमागच्छइ, जा अठिया चलमाणा छउमत्थाण निग्गथाण वा, निग्गथीण वा चक्खुप्फास हव्वमागच्छइ, जा छउमत्थेण निग्गथेण वा, निग्गथीए वा अभिक्खण २ जाणियव्वा, पासियव्वा, पडिलेहियव्वा हवइ से त पाणसुहुमे १ ॥ से कि त पणगसुहुमे ? पणगसुहुमे पचविहे पण्णत्ते, त जहा—किण्हे, नीले, लोहिए, हालिद्दे, सुक्किल्ले। अत्थि पणगसुहुमे तद्दव्वसमाणवण्णए नाम पण्णत्ते, जे छउमत्थेण निग्ग-

थेण वा, निग्गंथीए वा जाव–पडिलेहिअव्वे भवइ । से तं पणगसुहुमे २ ॥ से किं तं बीअ-सुहुमे ? बीयसुहुमे पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–किण्हे जाव–सुक्किल्ले । अत्थि बीअसुहुमे कण्णियासमाणवण्णए नामं पन्नत्ते, जे छउमत्थेणं निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा जाव–पडि-लेहियव्वे भवइ । से तं बीअसुहुमे ३ ॥ से किं तं हरियसुहुमे ? हरियसुहुमे पंचविहे पण्ण-त्ते, तं जहा–किण्हे, जाव–सुक्किल्ले । अत्थि हरिअसुहुमे पुढवीसमाणवण्णए नामं पण्णत्ते, जे निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा अभिक्खणं २ जाणियव्वे, पासियव्वे, पडिलेहियव्वे भवइ । से तं हरियसुहुमे ४ ॥

अत्र शिष्यः पृच्छति–हे गुरो ! कानि तानि प्राणसूक्ष्माणि ? गुरुर्वदति–प्राणसूक्ष्माणि पञ्चप्रकाराणि । तान्यु-

ज्ञातव्यम् १। पुन. शिष्य पृच्छति–हे गुरो! पनकसूक्ष्म कीदृश? गुरुर्वदति–हे शिष्य! पनकसूक्ष्म पञ्चप्रकारक कथितम्–कृष्णम् १, नीलम् २, रक्तम् ३, पीतम् ४, शुक्ल ५, च वर्णजातिविशिष्ट ज्ञेयम्। पनकसूक्ष्म प्रायेण मेघसमये भूमेरुपरि, काष्ठस्योपरि, वस्त्रादेरुपरि, मृत्तिकाभाजनोपरि भवति, यादृश द्रव्य भवति तस्य द्रव्यस्योपरि तादृशेनैव वर्णेन पनक भवति, तत् पनकसूक्ष्म छद्मस्थसाधुभि, साध्वीभिश्च वार २ विलोकनीयम्–प्रतिलेख-नीयम्। हे शिष्य! तत् पनकसूक्ष्मम् एतादृश ज्ञेयम् २॥ पुन शिष्य पृच्छति–हे गुरो! कि तद् बीजसूक्ष्म?–गुरुर्वक्ति–कृष्णम्, नीलम्, रक्तम्, पीतम्, शुक्ल धान्यस्य कणिकासदृशम्, या धान्यस्य मुखे भवति धान्यस्य सा कणिका उच्यते, तत्सदृश बीज पञ्चवर्ण सूक्ष्म भवति। तद्बीजसूक्ष्ममपि छद्मस्थसाधुभि, साध्वीभिश्च वार वार ज्ञातव्यम्, विलोकनीयम्–प्रतिलेख्यमिति बीजसूक्ष्मम् ३॥ पुन शिष्य पृच्छति–स्वामिन्! कि तद् हरितसूक्ष्मम्? गुरुर्वदति–हे शिष्य! हरितसूक्ष्म पञ्चप्रकारम्–कृष्णम्, नीलम्, रक्तम्, पीतम्, शुक्ल यद् हरितसूक्ष्मम् उद्गच्छन् पृथ्वीसमानवर्ण भवति, तत् त्वरित विनश्यति सूक्ष्माङ्कुरमात्रत्वात् तच्छद्मस्थसाधु–साध्वीभिर्वार २ ज्ञातव्यम्, विलोकनीय प्रतिलेखनीयम्, एतादृश हरितसूक्ष्म ज्ञेयम्॥ ४॥

से कि त पुप्फसुहमे? पुप्फसुहुमे पचविहे पण्णत्ते, त जहा–किण्हे, जाव–सुक्किल्ले। अत्थि

पुप्फसुहुमे रुक्खसमाणवण्णे नामं पण्णत्ते, जे छउमत्थेणं निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा जाणियव्वे, जाव–पडिलेहियव्वे भवइ। से तं पुप्फसुहुमे ५॥ से किं तं अंडसुहुमे? अंडसुहुमे पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–उद्दंसंडे, उक्कलियंडे, पिपीलिअंडे, हलिअंडे, हल्लोहलिअंडे, जे निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा जाव–पडिलेहियव्वे भवइ। से तं अंडसुहुमे ६॥ से किं तं लेणसुहुमे? लेणसुहुमे पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–उत्तिंगलेणे, भिंगुलेणे, उज्जुए, तालमूलए, संवुक्कावट्टे नामं पंचमे, जे निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा जाणियव्वे, जाव–पडिलेहियव्वे भवइ। से तं लेणसुहुमे ७॥ से किं तं सिणेहसुहुमे? सिणेहसुहुमे पंचविहे पण्णत्ते, तं जहा–उस्सा, हिमए, महिया, करए, हरतणुए। जे छउमत्थेणं निग्गंथेण वा, निग्गंथीए वा अभिक्खणं २ जाव–पडिलेहियव्वे भवइ। से तं सिणेहसुहुमे ८॥ ४५॥

रक्तम्, पीतम्, शुक्ल वृक्षसदृश सूक्ष्मपुष्प भवति, उम्बर-वटप्रमुखाणा पुष्पाणि सूक्ष्माणि उक्तानि। यानि छद्मस्थसाधु-साध्वीभिरभीक्ष्णम्-वारवार ज्ञातव्यानि, विलोकनीयानि-प्रतिलेख्यानि, एव पुष्पसूक्ष्म ज्ञेयम् ॥ ५ ॥ पुन -शिष्य पृच्छति-स्वामिन्! कि तद् अण्डसूक्ष्म? गुरुराह-रे शिष्य! अण्डसूक्ष्म पञ्चप्रकारम्-'उद्दसडे'-मधुमक्षिकाणा अण्डम्, अथवा मत्कुणानाम् अण्डम् १। उत्कलिकाण्ड कोलिकाल्ठतापुताण्डम् २। पिपीलिकाण्डम् ३। हलिकाण्ड-गिरोलिका-ब्राह्मणीप्रमुखाणामण्डम् ४। 'हल्लोलियडे'-काकीडाजीवानामण्डम् ५ एतत् पञ्चाऽण्डसूक्ष्म छद्मस्थसाधु-साध्वीभिर्वार वार ज्ञातव्य दृश्यम्, प्रतिलेख्य एतत् पञ्च सूक्ष्माऽण्ड ज्ञेयम् ॥ ६ ॥ पुन -शिष्य पृच्छति-हे गुरो! कि तद् लयनसूक्ष्मम्? गुरुराह-रे शिष्य! लयन जीवाना स्थितिस्थान गृहमित्यर्थ, तद्दूरसूक्ष्म पञ्चप्रकारकम्, तद्यथा वर्त्तते तथा त्व शृणु, 'उत्तिङ्गलयनम्'-भूमिमध्ये वर्त्तुलाकार गृह भवति, तस्मिन् मध्ये गर्दभाकारा ससुण्डा जीवास्तिष्ठति। यस्मिन् रन्ध्रे पतिता' कीटिका नि सरितु न शक्नुवन्ति। तान् जीवान् लोकस्तदा वाला हस्तिनो वदन्ति इति प्रथममुत्तिङ्गलयनम् १। द्वितीय 'भृगुलयन' यत्पिच्छलाया भूमौ जले शुष्के सति भूमेरुपरि पर्पटिका भवेत् तस्याऽधो जीवास्तिष्ठन्ति तद्भृगुलयनम् २। तृतीयम् 'उज्जुत' सर्प-मूषिकादीना गृह विलम् ३। चतुर्थ 'तालमूल' तालवृक्षस्य मूलसदृशम् उपरि सकीर्णम् अध पृथुल जीवविशेषाणा गृह भवति तत् तालमूलम् ४। पञ्चम 'शम्बूकावर्त्त' भ्रमर-भ्रमरीणा गृहम्

५ एतल्लयनसूक्ष्मं छद्मस्थसाधु-साध्वीभिर्वारं २ ज्ञातव्यं द्रष्टव्यम्, प्रतिलेख्यं तल्लयनसूक्ष्मम् ॥ ७ ॥ पुनः- शिष्यः-पृच्छति-हे स्वामिन् ! किं तत् स्नेहसूक्ष्मम् ? गुरुर्वदति-हे शिष्य ! स्नेहसूक्ष्मं पञ्चप्रकारकम्, तद्यथा कथ्यते 'उस्सं'-यो रात्रौ अवश्यम् आकाशात् पतति स च अवश्यायः प्रथमम् उसं-स्नेहसूक्ष्मं १ द्वितीयं 'हिमं' यत् 'खन्भार'-आदौ देशे 'बरफ' इति-प्रसिद्धम् २। तृतीयं महिका-धूमरी ३। चतुर्थं करकाख्यम् आकाशा-जलस्य करकाणां वृष्टिः ४। पञ्चमं स्नेहसूक्ष्मं हरिततृणकाख्यम्, यच्छीतकाले भूमिमध्यात् तृणाङ्कुराग्रेषु आयाति तत् पञ्चमं हरिततृणकाख्यम्, एतत् सर्वं स्नेहपञ्चकं सूक्ष्मम् ५। छद्मस्थसाधु-साध्वीभिर्वारं वारं ज्ञातव्यं द्रष्टव्यम्, प्रतिलेख्यं तत् स्नेहसूक्ष्मं। एवमिमान्यष्टौऽपि सूक्ष्माणि वर्षाकाले यत्नेन पालनीयानि रक्षणीयानि ॥ ८ ॥ एषा षोडशमी समाचारी ॥१६॥ अथ गुरुं पृष्ट्वा विहरण-विकृतिग्रहण-चिकित्सा-संलेखना-धर्मजागरिकादिकर्तव्यरूपां सप्तदशमीं वदति—

वासावासं पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा [illegible]

वा, जाव–ज वा पुरओ काउ विहरइ–'इच्छामि ण भते'। तुब्भेहिं अब्भणुण्णाए समाणे गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा, ते य से वियरिज्जा-एव से कप्पइ गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा, जाव–पविसित्तए, ते य से नो वियरिज्जा, एव से नो कप्पइ गाहावइकुल भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा। से किमाहु भते ! ? आयरिया पच्चवाय जाणति ॥ ४६ ॥ एव विहारभूमिं वा, वियारभूमिं वा अन्न वा ज किचि पओअण, एवं गामाणुगाम दूइज्जित्तए ॥ ४७ ॥

अर्थ.–वर्षाकाले स्थित य साधुर्यदा गृहस्थस्य गृहे भक्त–पानीयार्थं निर्गन्तुम्, प्रवेष्टु वा इच्छेत् तदा आचार्यादिकम्–आचार्यं द्वादशाङ्गया सूत्रा–ऽर्थयो. पाठकम्। अथवा दिग्बन्धनकर्त्तारम्, दीक्षादायकम्, गच्छपतिर्दिगाचार्यं वा। उपाध्याय वा सिद्धान्तसूत्रपाठकम्। स्थविर वा ज्ञानादिविपये सीदन्त साधु य स्थिरी करोति स स्थविरस्त स्थविरम्। ज्ञानादिविपयेऽभ्यास कुर्वन्त साधु यः प्रशसते वा स स्थविरस्त स्थविरम्। प्रवर्त्तक वा यो गच्छ ज्ञानादौ प्रवर्त्तयति स प्रवर्त्तक., तत्र ज्ञाने एव प्रेरयति–हे साधो ! त्वमिद सूत्र पठ,

इदं सूत्रं शृणु, उद्देशसमुद्देशादिउपधानविधिं कुरु, दर्शनविषये दर्शनस्य प्रभावकः, स्याद्वादरत्नाकर-संमतितर्कादीनामभ्यासं कारयति, चारित्रविषये प्रायश्चित्तं ग्राहयति, योगं वाहयति । भो मुनयः ! अनेषणां मा कुरुध्वम्, एषणाशुद्धमाहारं गृह्णीध्वम् । पुनस्तपोविषये प्रवर्त्तयति-हे मुनयः ! तपः कुरुध्वम् इत्यादि शिक्षां ददाति । पुनर्वीर्यविषये प्रवर्त्तयति-भो मुनयः ! वैयावृत्त्यं कुरुध्वम् इत्यादि । ज्ञान-दर्शन-चारित्र-तपो-वीर्यादिषु प्रवर्त्तयति साधून् स प्रवर्त्तकस्तं प्रवर्त्तकम् । गणिं वा गणिः स उच्यते-यस्मादाऽऽचार्यादयः सूत्रा-ऽर्थयोरभ्यासं कुर्वन्ति तं गणिं प्रति । गणधरं वा यः तीर्थङ्कराणां शिष्यस्तम् । गणावच्छेदकम् वा स गणावच्छेदक उच्यते-यः साधून् सार्थे गृहीत्वा बहिः क्षेत्रेषु विहरति, गच्छार्थं क्षेत्रगवेषणां करोति, उपधिं मार्गयित्वा आनीय साधुभ्यो ददाति, गच्छस्थसाधूनां चिन्तां करोति, सूत्रा-ऽर्थानामुत्सर्गा-ऽपवादविधिं जानाति स गणावच्छेदकस्तं प्रति । अथवा 'जं वा पुरओ काउं' यं पुरतः कृत्वा-साधवो यं गीतार्थमग्रे कृत्वा विहारं कुर्वन्ति, तमनापृच्छ्य विहरणाय न विचरेत्-न गच्छेत्, अयमर्थः-वृद्धं साधुमनापृच्छ्य साधोर्गमनं न कल्पते इत्यर्थः । आहारादिगमनसमये किं पृच्छेद् इत्याह-हे पूज्य ! इच्छामि-अभिलषामि भवतां चेदाऽऽज्ञा भवेत्तदा गाथापतिगृहेऽहं भक्त-

वम् क्ते सति चेदाचार्यादय आज्ञां ददीरन् तदा साधोर्भक्त-पानीयार्थं

यो• प्रत्युपाय जानन्ति, तत्र चेद्यदि कश्चिदुपद्रवो विघ्न स्यात्तदा तस्य विघ्नस्य निराकरणे गुरव समर्था उपायज्ञा स्यु , तेन गुर्वादीन् पृष्ट्वा आहाराय गन्तव्यम् ॥ एव पूर्वोक्तरीत्या गुर्वादीन् पृष्ट्वा विहारभूमिम्–जिनगृहम्, विचारभूमिम्–बहिर्भूमिं साधुर्व्रजेत् । अन्यदपि यत्किञ्चित्प्रयोजन कार्य भवेत्, पुनरेकस्माद्ग्रामादन्य ग्राम गन्तु मनो भवेत्तदा सर्वत्र गुरव प्रष्टव्या ॥

वासावास पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरि विगइ आहारित्तए, नो से कप्पइ से अणापुच्छित्ता आयरिय वा, जाव–गणावच्छेयय वा ज वा पुरओ कट्टु विहरइ, कप्पइ से आपुच्छित्ता आयरिय, जाव–आहारित्तए–'इच्छामि ण भते ! तुब्भेहि अब्भणुण्णाए समाणे अन्नयरिं विगइ आहारित्तए त एवइय वा, एवइखुत्तो वा, ते य से वियरिज्जा, एव से कप्पइ अण्णयरि विगइ आहारित्तए, ते य से नो वियरिज्जा, एव से नो कप्पइ अण्णयरिं विगइ आहारित्तए, से किमाहु भते ! ? आयरिया पच्चनाय जाणति ॥ ४८ ॥ वासावास पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरि ते इच्छिय आउट्टित्तए, त चेव सव्व भाणियव्व ॥ ४९ ॥

वासावासं पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा अण्णयरं ओरालं, कल्लाणं, सिवं, धण्णं, मंगल्लं, सस्सि-रीयं महाणुभावं तवोकम्मं उवसंपज्जित्ता णं विहरित्तए, तं चेवं सव्वं भाणियव्वं ॥ ५० ॥ वासा-वासं पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा अपच्छिममरणंतियसंलेहणा–जूसणाजुसिए भत्त–पाण-पडियाइक्खिए पाओवगए कालं अणवकंखमाणे विहरित्तए वा, निक्खमित्तए वा, पविसि-त्तए वा, असणं वा १, पाणं वा २, खाइमं वा ३, साइमं वा ४ आहारित्तए वा; उच्चारं वा, पासवणं वा परिट्ठावित्तए, सज्झायं वा करित्तए, धम्मजागरियं वा जागरित्तए। नो से कप्पइ अणापुच्छित्ता, तं चेव सव्वं ॥ ५१ ॥

अर्थः–वर्षाकाले स्थितो यः साधुः स अन्यतरः किञ्चिद्विकृतिमाहर्त्तुम्, आनेतुम्, भोक्तुं च इच्छेत्तदा आचार्यादीन् अपृष्ट्वा गृहीतुं न कल्पते। तदा साधुना आचार्यादयः एवं प्रष्टव्याः–हे स्वामिन्! यदा यूयम्

कथमपृष्ट्वा विकृतिं न भुङ्क्ते? आचार्यो प्रत्युपाय जानन्ति, लाभम्, वृद्धिं वा जानन्ति। ग्लानस्य विकृतौ दत्ताया ज्वरादिक स्यात्, पुष्ट्यै भुक्ता अपुष्टिकारिणी वा स्यात्, गुरवो दीर्घदर्शिन स्युस्तस्मात् पृष्ट्वैव भोक्तव्यम् ॥ वर्षाकाले स्थित साधु, साध्वी वा यदि वात-पित्त-कफ-सन्निपात-रक्तकोपादिरोगादीनां व्याधीना चिकित्साम्-व्याधिदूरीकरणसामग्रीं भेपजादिकाम् आवर्त्तयितुम्-कारयितुमिच्छेत् तदा पूर्वोक्तरीत्या आचार्यादीना माज्ञा गृहीत्वा कारयितव्या। कश्चित् पृच्छति-तत्र को हेतु? तदाह-आचार्या. प्रत्युपाय जानन्ति, देश-काल-वयो-योग्या-ऽयोग्यक्षेत्रादिकाना वेत्तारो भवन्ति ॥ वर्षाकाले स्थितः साधुः, साध्वी वा यदि वा अन्यतरमुदार प्रधान तप कर्तुमिच्छेत् तदाऽपि आचार्यादीन् अपृष्ट्वा न कर्त्तव्यम्, तत्रापि हेतुमाह-आचार्या. प्रत्युपाय जानन्ति, तपस्करणे कश्चिद्वैयावृत्त्यकराऽभावम्, भैपजाद्यभाव वा, शरीरस्याऽसामर्थ्यं वा सर्वमाचार्या विदन्ति तस्माद् आचार्या अत्राऽऽपृष्टव्या. ॥ वर्षाकाले स्थित साधु, साध्वी वा 'अपश्चिमा' अन्त्या मरण-सम्बन्धिनीं सलेखना यया कृत्वा कर्माणि ध्वस्यन्ते, शरीर वा ध्वस्यते, सा ध्वसना तया कर्मध्वसनया तप-स्क्रियया शरीर ध्वसयितु। भक्तम्, पान च प्रत्याख्यातुम्-परिहर्तुम्, पुनः पादपोपगमनमनशन कृत्वा काल मरणम् अनिच्छन्नेव विहर्तुम्। पुनर्गृहस्थगृहे कस्मैचित् कार्याय, आहाराद्यर्थं वा निष्क्रमितुम्, प्रविशितु च पुनरशनादिचतुर्विधाहारमाहर्तुम्-भोक्तुम्। पुनरुच्चारम्-वृहन्नीतिम्, प्रश्रवणम्-लघुनीतिं वा परिष्ठापयितुम्।

पुनः स्वाध्यायं कर्त्तुम्, रात्रौ धर्मजागरिकया वा जागर्त्तुम् इत्यादिसर्वमाचार्यादीन् अनापृच्छ्य न करोति साधोर्गुर्वाज्ञां विना किमपि कर्त्तुं न कल्पते। यतो गुरवः सर्वं लाभा–ऽलाभम्, गुण–दोषम्, हानिम्, वृद्धिं वा सर्वं जानन्ति। यदि योग्यतां विलोकयन्ति तदा आज्ञां ददति, यद्यऽयोग्यतां विलोकयन्ति तदा आज्ञां न ददति। एषा सप्तदशमी समाचारी ॥ १७ ॥ अथ वस्त्राऽऽतापन–भक्तग्रहण–कायोत्सर्गादौ अनुमतिग्रहणरूपा अष्टादशमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसविए भिक्खू इच्छिज्जा वत्थं वा, पडिग्गहं वा, कंबलं वा, पायपुंछणं वा, अण्णयरिं वा उवहिं आयावित्तए वा, पयावित्तए वा। नो से कप्पइ एगं वा, अणेगं वा अपडिपणवित्ता गाहावइकुलं भत्ताए वा, पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा असणं १, पाणं २, खाइमं ३, साइमं ४ आहारित्तए, बहिया विहारभूमिं वा, वियारभूमिं वा, सज्झायं वा करित्तए, काउस्सग्गं वा, ठाणं वा ठाइत्तए। अत्थि य इत्थ केइ अभिसमण्णा- ... वेण ... एगे वा अणेगे वा; कप्पइ से एवं वइत्तए–'इमं ता अज्जो ! तुमं मुहु-

त्तग जाणेहि, जाव-ताव अह गाहावइकुल, जाव-काउस्सग्ग वा, ठाण वा ठाइत्तए' से य से पडिसुणिज्जा, एव से कप्पइ गाहावइकुल त चेव सव्व भाणियव्व। से य से नो पडिसुणिज्जा, एव से नो कप्पइ गाहावइकुल, जाव-काउस्सग्ग वा, ठाण वा ठाइत्तए ॥ ५२ ॥

अर्थः-वर्षाकाले स्थित साधु, साध्वी च यदा वस्त्र वा, पात्र वा, कबल वा, पादप्रोञ्छन वा, अन्यामुपधिं वा आतपे ईषत्तापयितुम्, प्रकर्षेणाऽऽतपे तापयितुमिच्छेत् तदा एक साधु वा, अनेकान् साधून् वा पृच्छेत्, अनापृच्छय न इच्छेत् पृष्ट्वा कल्पते। अथ पुन. साधु गृहस्थस्य गृहे भक्त-पानार्थं निर्गन्तुम्, प्रविशितु वा पुनरशनादिचतुर्विधमाहार भोक्तु वा इच्छेत्। पुनरुपाश्रयाद्बहिश्चैत्यादौ, अथवा स्थण्डिलादौ विषये गन्तु वा इच्छेत्, अथवा स्वाध्याय कर्तुम्, कायोत्सर्गं कर्तुं वा इच्छेत्तदा साधु कि कुर्यात् तदाह-पुरा साधुरागत्य एक कञ्चिज्जन प्रति प्रार्थयेत्, अथवा अनेकान् प्रार्थयेत्-'इच्छकार' हे महानुभाव! यावदह गृहस्थगृहाद् भक्त-पानीयमानीय आगच्छामि, यावत् कायोत्सर्ग तिष्ठामि तावद् मम वस्त्र-पात्र-कम्बल-पादप्रोञ्छनो-पध्यादीना चिन्ता भवद्भि कार्या, इत्युक्ते सति साधुरेको वा, अनेके वा अनुमन्वते-आज्ञा ददते याहि त्वम्, त्वदुपकरणमस्माभिर्विलोक्यते तदा तस्य साधोर्भक्त-पानार्थं गमनम्, आहार कर्तुम्, जिनगृहे, स्थण्डिले वा गमनम्,

कायोत्सर्गं वा स्थातुम्, स्वाध्यायं वा कर्त्तु कल्पते । यदि कश्चित् साधुः प्रार्थनां नाऽनुमनुते तदा किमपि कर्त्तु न कल्पते ॥ इत्यऽष्टादशमी समाचारी ॥ १८ ॥ अथ शयना-ऽऽसन-पट्टिकादीनां मानरूपा एकोनविंशातितमी कथ्यते-

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा अणभिग्गहियसिज्जा-ऽऽसणिएणं हुत्तए, आयाणमेयं, अणभिग्गहियसिज्जा-सणियस्स अणुच्चाकूइयस्स, अणट्ठाबंधियस्स, अमियासणियस्स, अणातावियस्स, असमियस्स अभिक्खणं २ अपडिलेहणासीलस्स, अपमज्जणासीलस्स तहा तहा णं संजमे दुराराहए भवइ ॥५३॥ अणादाणमेयं, अभिग्गहियसिज्जासणियस्स उच्चाकूइयस्स अट्ठाबंधिस्स मियासणियस्स आयावियस्स समियस्स अभिक्खणं २ पडिलेहणासीलस्स पमज्जणासीलस्स तहा २ संजमे सुआराहए भवइ ॥ ५४ ॥

अर्थः-वर्षाकाले स्थिता ये साधवः, साध्व्यश्च, तैर्निर्ग्रन्थैः, निर्ग्रन्थीभिश्च, अर्थात्-साधु-साध्वीभिरनभि-

ष्किका, पट्टिकादिकम् अवश्य गृहीतव्यम् । यदि न गृह्णाति तदा जीवाना यत्ना न भवति । अथ यच्छय्या-ऽऽसनादिक साधवो गृह्णन्ति तत्कीदृश युज्यते ? तदाऽऽह-या शय्या अनुचा-उचा न भवति, अनुचा याऽसौ अकुचा न अनुचाकुचा, या अत्युचा न भवति । भूमे सकाशाद् एकहस्तोच्चप्रमाणा भवति । कीटिका-कुन्थ्वादीना विराधना यस्या न स्यात्, सर्प-वृश्चिक-कर्णखर्जूरादेर्भय न स्यात् । अथ पुनर्या शय्या अकुचा भवति निश्चला भवति, न विद्यते कुचश्चलन यस्या सा अकुचा, चिन-चिन-शब्दमकुर्वाणा इत्यर्थः । यदि लम्पनिकादीना कम्या दृढा न भवेयुस्तदा अन्तर्गताना जीवाना विनाश स्याद् इत्यनेन एकहस्तोचा, दृढबन्धा, वशकम्याना शय्या तस्य साधोः भवति ॥१॥ पुनरनर्थबन्धस्य अर्थेन प्रयोजनेन विना पक्षमध्ये वारद्वयम्, त्रय वा लम्पनिकाया' कम्याना बन्धन करोति स अनर्थबन्ध , तस्य लम्पनिका पक्षमध्ये एकवारमुत्कीलनीया, अधिक नोत्कीलनीया इत्यर्थः । उत्सर्गत एका, द्वे वा, तिस्रो वा, चतस्रो वा, अन्तराले लकुटीर्दत्त्वा तास्वेव दृढ बन्धनीया । चतुर्भ्यो बन्धनेभ्योऽधिक न बन्धनीया । चेदधिकबन्धना भवेत्तर्हि उत्कीलनाऽवसरे स्वाध्यायव्याघात• स्यात्, यदा च शयनाय एकफलिका पट्टिका मिलति तदा द्विफलिका पट्टिका न ग्राह्या । यथा लम्पनिकायाः पट्टिकाया वा चतुर्भ्यो न्यूना बन्धा भवेयुस्तथा कर्त्तव्य यस्य साधोर्लम्पनिकायाम् अधिका बन्धा• स्यु' स साधुरनर्थकबन्ध उच्यते ॥२॥ यस्य साधो' पुनरमितानि बहूनि आसनानि भवन्ति स अमितासन ,तस्य अथवा

निश्राकृतमासनमेव वारं वारं स्थानात् स्थानान्तरं गृह्णन् अमितासन उच्यते। तस्याऽऽसनं स्थानात् स्थानान्तरं नयतो जीवहिंसा भवति अमिताऽऽसनस्य साधोः॥ ३॥ पुनरनातापिनो यः स्वकीयं वस्त्र-पात्रो-पधिप्रमुखमुपकरणमातपे न ददाति स अनातापी। पात्र-वस्त्रादीनाम् आतपदानं विना पनकादीनां द्वीन्द्रियादिजीवानां संसक्तिः स्यात् तस्मादनातापिनः॥ ४॥ पुनरनाभावितिकस्य यद्वस्त्रादि उपकरणं परिभोगाय रक्षते तद् अनाभावितम्, तथोपकरणं यस्य भवति स अनाभावितिकस्तस्य साधोः॥ ५॥ पुनरसमितस्य ईर्याप्रमुखाः पञ्च (५) समितयो न भवन्ति स असमितिकस्तस्य साधोः। तत्र समितयः पञ्च-ईर्यासमितिः १, भाषासमितिः २, एषणासमितिः ३, आदानभण्डमात्रनिक्षेपणासमितिः ४, उच्चार-प्रश्रवण-खेल-जल्ल-सिंघाणपारिष्ठापनिकासमितिः ५। एतासु पञ्चसु समितिषु यः साधुः समितो न भवति॥ ६॥ पुनर्योऽभीक्ष्णं वारं वारम् अप्रतिलेखनशीलस्य-वारं वारं प्रतिलेखनामकुर्वतः॥ ७॥ पुनर्वारं वारं प्रमार्जनामकुर्वतः, ॥ ८॥ एवं रीत्या पूर्वोक्तलक्षणस्य साधोः संयमपालनं दुर्लभं भवति। इत्यनेन शिथिलस्य साधोः कर्माऽऽदानकारणमुक्त्वा अनादानकारणमाह-एतत् कर्मणामनादानमेतादृशस्य साधोः कर्मणाम् आदानं न भवतीत्यर्थः। कीदृशस्य साधोः?

उक्त

निकाया बन्धाचतसृभ्योऽन्तरस्थलकुटीभ्योऽधिकासु लकुटीषु न बध्नाति तस्याऽर्थबन्धकस्य ॥ २ ॥ पुनर्मितास-नस्य-स्तोकगृहीताऽऽसनस्य ॥ ३ ॥ पुनरातापिकस्य-उपकरणाना प्रदत्तातपस्य ॥ ४ ॥ पञ्चभि. समितिभि समितस्य, भावितस्य ॥ ५ ॥ क्रियायुक्तस्य, अशिथिलस्य ॥ ६ ॥ अत एव वार वार प्रतिलेखनाशीलस्य ॥ ७ ॥ वार २ प्रमार्जनाशीलस्य ॥ ८ ॥ वार २ सयम पालयते इत्यर्थ. । एव 'तस्य साधो सयम' सुखाराध्यो भवति' एतादृशेन साधुना सुखेन सयम पाल्यते । अत्र पञ्चसमिति-त्रिगुप्तीना दृष्टान्तानाऽऽह टीकाकार., तत्र प्रथ ममीर्यासमितिर्गमने यतना, यत्र वरदत्तकथा, तद्यथा-एको वरदत्तनामा साधु , मिथ्यात्विना देवेन मार्गे मण्डूक्यो व्युत्पादिता:, हस्तिरूपेण शुण्डया गृहीत्वोच्चै उच्छालितो भूमौ पतन् मण्डूक्यो रजोहरणेन प्रमार्जयन्, जीवदया भावयन्, स्वशरीरभङ्गमचिन्तयन् देवेन दृष्ट्वा स्तुतश्च, क्षामितश्च ॥१॥ भाषाया सङ्गत साधुदृष्टान्त , केनचिद्वैरिणा राज्ञा आगत्य सैनिकैर्बहुभिरेक नगर निरुद्धम्, तदा तन्नगरात् सङ्गत' साधुर्निर्गच्छन् बहिस्थै' सैनिकैर्गृहीत', पृष्टश्च-भो मुने ! नगरप्राकारे कियद्बल तिष्ठति ? तदा साधुराह-यौ कर्णौ शृणुतस्तौ न वदत:, न च पश्यत', ये नेत्रे उभये पश्यतस्ते न शृणुत , न जल्पत , या जल्पति जिह्वा सा न पश्यति, न शृणोति। मुहु २ एव वदन्तं दृष्ट्वा सैनिकै पाठग्रथिलोऽयमिति ज्ञात्वा मुक्त. सगतसाधु' ॥ २ ॥ एषणाया नदिषेणदृ-ष्टान्त -वसुदेव' पूर्वभवे नन्दिषेणनामा साधु षष्ठा-ऽष्टमादिना तपसा, पारणा करोति, स्वय ग्लानादीना

साधूनां वैयावृत्त्यं करोति। तदा इन्द्रेण प्रशंसितः। मिथ्यात्विना देवेनाऽतीसारी साधुरूपं विधाय, ए लघुशिष्यं सहायिनं कृत्वा वने उत्तीर्य स्थितः। ततो लघुशिष्यं नन्दिषेणं प्रति मुक्तः। स लघुशि नन्दिषेणं षष्ठस्य पारणं कुर्वन्तम् उवाच–धिक् त्वां वैयावृत्त्यकरम् अतीसारी साधुर्वने तिष्ठति, त्वमत्र भुङ्क्षे इतिश्रुत्वैव नन्दिषेणस्त्वरितमुत्थाय ग्लानस्य शौचार्थं प्रासुकं पानीयं विहरणाय गृहे २ भ्रमन्, देवेन गृहे पानीयमप्रासुकं चक्रे। तदाऽपि तपःप्रभावाद्, एकत्र गृहात् प्रासुकजलं गृहीत्वा, तत्र गत्वा ग्लानस्याऽ सारिणः साधोः शरीरस्य शौचं विधाय, ग्लानं स्कन्धे समारोप्य, यावद् मार्गे ययौ तावद् देवो नन्दिषेण परीक्षार्थं स्कन्धे एव विष्ठां चक्रे, मुखेन गालीं ददौ। तथाऽपि नन्दिषेणो न चुकोप, मनसि तस्य चिकित्स चिन्तापरायणो बभूव। तादृशं नन्दिषेणं दृष्ट्वा देवः प्रत्यक्षीभूय नत्वा, स्तुत्वा, स्वस्थाने जगाम॥ ३ आदानभाण्डप्रतिलेखनायां सोमिलस्य दृष्टान्तः। यथा–केचित् साधवः प्रच्छन्नकालत्वात् प्रतिलेखनावसरा प्रागेव प्रतिलेखनां चक्रुः। यदाऽवसरो बभूव तदा वृद्धमुनिना उक्तं भो भद्राः! पुनर्विदधुः। तदा सो लेनोक्तम्–इदानीमेव प्रतिलेखना कृताऽऽसीत्, किं झोलिकायाम्, छिक्यां सर्पाः समुत्पन्नाः सन्ति।

कुर्वता साधूना महती कर्मनिर्जरा भवति। इति श्रुत्वा सोमिल प्रतिलेखनाया दृढमनस्को बभूव ॥ ४ ॥
उच्चार-प्रस्रवण-खेल-जल्ल-सिंघाणपरिष्ठापनिकासमितौ लघुशिष्यदृष्टान्तो यथा-कश्चित् साधुषु लघुशि
ष्यो मुनिचन्द्रनामा सन्ध्याया गुरुभिरुक्तो भो मुनिचन्द्र ! उत्थाय स्थण्डिलानि कुरु। इति श्रुत्वा लघुशि-
ष्य आह-अद्य सन्ध्याया स्थण्डिलानि न कृतानि, तर्हि किं रजन्यामागत्य उष्ट्रा स्थास्यन्ति। गुरवस्तूष्णीं
तस्थु। रजन्या प्रश्रवणादिपरिष्ठापनाय गतो मुनिचन्द्र स्थण्डिलभूमौ। शासनदेव्या उत्पादितैरुष्ट्रैर्लत्ताभि-
र्हतो भीतो गुरुपार्श्वे उपागत्योचे। गुरुभिरुक्तम्-त्वया स्थण्डिलकरणावसरे सोल्लुण्ठवचन मत्यपादि, तेन
शासनदेव्या त्व शिक्षितोऽसि। इति श्रुत्वा तत्र शासनदेव्या समक्ष लघुशिष्यो मुनिचन्द्रो मिथ्यादुष्कृत कृत्वा
परिष्ठापनिकासमितौ स्थिरो बभूव ॥ ५ ॥ अथ गुप्तीनामुदाहरणान्याह-प्रथम मनोगुप्तौ-कुङ्कण साधुरीर्यापथिकीं
प्रतिक्रम्य, कायोत्सर्ग कुर्वन् चिन्तयामास। गुरुभि प्रतिबोधित सावद्य व्यापारचिन्तनस्य मिथ्यादुष्कृत
ददौ ६ ॥ वाग्गुप्तौ-गुणदत्तस्साधु स्वसासारिकान् मातृ-भ्रातॄन् वन्दना कारयितु व्रजन् मार्ग तस्करैररक्त-
कस्यापि स्वपाऽस्माक शुद्धिर्न देया, इत्युक्त्वा चौरैर्मुक्त.। दैवयोगादग्रे सासारिका एव तस्मै मुनये मिलिता'।
मुनिना चौराणा शुद्धिस्तेषा पुरतो नोक्ता। चौरैरुपलक्षित, प्रशासितो मुनि। मुनेर्दाक्षिण्याद् मुनेरेव सासा
रिकान् ज्ञात्वा चौरैरपि स सार्थो न लुण्टित ७ ॥ कायगुप्तौ अरहन्नकदृष्टान्त। यथा-अरहन्नक. साधुर्विहार

कुर्वन् मार्गे लघुवाहलकं वहन्तं सर्वैर्लोकैः कूर्दनेनोल्लङ्घ्यमानं दृष्ट्वा मनसि जीवदयया चिन्तयन्, अप्कायविरा
धनानिवारणाय तं वाहलकं कूर्दन् शासनदेव्या टङ्ग्वान्तराले लकुटीं प्रक्षिप्य पातितः। भग्नटङ्ग्वश्च शा
जिनाज्ञां संश्राव्य टङ्ग्वायाः समाधिं कृत्वा प्रबोधितः। सोऽपि मिथ्यादुष्कृतं दत्त्वा कायगुप्तौ स्थिरो जात
८॥ इत्यनेन साधु-साध्वीनां वर्षाकाले पाट-पीठफलक-काष्ठाऽऽसनादिपूर्वोक्तेषु स्थितिः कल्पते, परं चतुर्मा
भूमौ शयनम्, उपवेशनं च न कल्पते। तेषां च प्रतिलेखनम्, प्रमार्जनम्, शोधनम्, भूमेः सकाशादुपकरण
उच्चैः रक्षणीयम्, तदप्यप्रतिलेखनीयम्, अत्याप्रियमाणं न रक्षणीयम्। साधूनां चतुर्दश उपकरणानि। साध्वीन
पञ्चविंशतिरुपकरणानि। एकस्मिन् दिने वारद्वयं प्रतिलेख्यानि, त्रिशुद्ध्या यतना विधेया। मुखवस्त्रिकया मुखम
च्छाद्य जल्पनीयम्। दण्डप्रोञ्छनक-रजोहरणादिना भूमौ प्रमार्ज्य चलितव्यम्। भक्त-पानीयमानीय उच्चो
संशोध्य आदत्तव्यम्। प्रतिदिनमहोरात्रे सप्तवारं चैत्यवन्दना विधेया। एकस्मिन् अहोरात्रे चतुर्वारं स्वाध्या
कर्त्तव्या। विकथा न कर्त्तव्या। एवं कुर्वतां साधूनां सुखेन संयमनिर्वाहो भवति॥ इत्येकोनविंशति
समाचारी ॥ १९॥ अथ चतुर्विंशतिस्थण्डिलस्थानप्रतिलेखनरूपा विंशतितमी समाचारी कथ्यते—

पडिलेहित्तए, न तहा हेमत-गिम्हासु जहा ण वासासु, से किमाहु ? भते ! वासासु ण उस्सण्ण पाणा य, तणा य, वीया य, पणगा य, हरियाणि य भवति ॥ ५५ ॥

अर्थ'-वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीनाम् उच्चार-प्रश्रवणभूमिकात्रितयम्, स्थण्डिलभूमित्रय प्रतिलेखनीय कल्पते । यस्य दूरभूमिकात्रितयप्रतिलेखने शक्तिर्नस्यात्, तस्य भूमिकात्रितयम्-दूरम्, मध्यम्, आसन्न चोपाश्रयमध्ये एव प्रतिलेखनीयम् । तत उपाश्रयाद्बहिर्भूमिकात्रितयम्-दूरम्, मध्यम्, आसन्न प्रतिलेखनीय । यदि सोढु न शक्नोति तथाऽपि भूमिकात्रितय प्रतिलेखनीयम् एव द्वादश स्थण्डिलानि उपाश्रयमध्ये । द्वादश स्थण्डिलानि उपाश्रयाद्बहिरपि । सर्वमीलने चतुर्विंशतिर्भवन्ति वर्षाकाले प्रतिलेख्यानि ? तथा शीतकाले, उष्णकाले च न प्रतिलेख्यानि । वर्षाकाले हि पृथिव्यामिन्द्रगोप-कृमि-कीटिका , नूतनतृणानि, बीजानि, पनकादीनि जीवाना कुलानि पृथिव्या आकुलानि स्यु तस्माद्भूमिकात्रय प्रतिलेख्यम् ॥ एषा विंशतितमी समाचारी ॥ २० ॥ अथैकविंशतितमी मात्रकत्रितयरूपा समाचारी कथ्यते-

वासावास पज्जोसवियाण कप्पइ निग्गथाण वा, निग्गथीण वा, तओ मत्तगाइ गिण्हित्तए, त जहा-उच्चारमत्तए, पासवणमत्तए, खेलमत्तए ॥ ५६ ॥

अर्थः—वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां चामत्रकत्रितयं गृहीतुं कल्पते उच्चारस्य वृहन्नीतेरमत्रकम् १ तथा प्रश्रवणामत्रकम् २, तथा श्लेष्मामत्रकम् ३ कल्पते। एषैकविंशतितमी समाचारी ॥ २१ ॥

अथ लुञ्चनविचारप्रतिपादिका द्वाविंशतितमी समाचारी कथ्यते—

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा परं पज्जोसवणाओ गोलोमप्पमाणमित्ते वि केसे तं रयणिं उवायणावित्तए। अज्जेणं खुरमुंडेण वा, लुक्कसिरएण वा होइयव्वं सिया। पक्खिया आरोवणा, मासिए खुरमुंडे, अद्धमासिए कत्तरिमुंडे, छम्मासिए लोए, संवच्छरिए वा थेरकप्पे ॥ ५७ ॥

अर्थः—वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च पर्युषणात् परम्—आषाढचतुर्मासात् परं, चातुर्मासं यावत् सामर्थ्यसद्भावे सदा लोचः कल्पते—ध्रुवलोचः कल्पते, गोलोमप्रमाणमात्रेष्वपि केशेषु रोमाणि रक्षितुं न कल्पते, जिनकल्पिना साधुना ध्रुवलोचिना भाव्यम्। स्थविरकल्पिना साधुना सामर्थ्यसद्भावे आषाढचतुर्मासादारभ्य मासचतु

केशेषु सत्सु जलार्द्रत्वेन अप्कायविराधना स्यात्। ततश्च षट्पद्य स्यु'। तासा नखैर्विनाश स्यात्। चर्मणि नखैर्व्रणोत्पत्ति॰ स्यात्। तस्मात् कारणाद् गोलोमप्रमाणा अपि केशा न रक्षणीया। अथ च यदि सामर्थ्यं सद्भावेऽपि क्षुरेण मुण्डन कारयेत्, कर्त्तर्या वा कर्त्तनं कारयेत्तदा तीर्थङ्कराऽऽज्ञाया विराधना स्यात्। अपरेषामपि साधूना लोचकारापणे मनो भज्यते, तेन मिथ्यात्वप्ररूपणा प्रसङ्ग स्यात् तथा सयमविराधना, आत्मविराधना वा स्यात्। षट्पद्यश्च म्रियन्ते। नापितो द्रव्यादिक याचते। अथवा अप्रासुकपानीयव्यापृत्त्या पश्चात्कर्म लगति। क्षुरप्रम्, हस्त च अप्रासुकजलेन प्रक्षालयति तस्माद् जिनशासनस्य हीलना भवति तेन मुख्यवृत्त्या लोच एव कारयितव्य॥ अथ अपवादनयेन लुञ्चने ज्वरादिरुक्, बालस्यासहनत्वाद् रोदनम्, कश्चिद् मन्दश्रद्धावान् सयममपि त्यजति एतादृशस्य लोचो न कर्त्तव्य। तदा किं कुर्याद् ? इत्याह–'अज्जेण' आर्येण साधुना क्षुरमुण्डितेन भाव्यम्। अयमपवादनय। लुञ्चितशिरोजेन भाव्यम् एष उत्सर्गमार्ग। यदा क्षुरप्रेण मुण्डन कारयितु न शक्नोति मस्तके स्फोटकादिसद्भावे, तदा कर्त्तर्या शिरोजानि कर्त्तरितव्यानि, पक्षिकाया २ सस्तारकशय्यादेर्बन्धनदवरिका उत्कीलनीया पुन पञ्चदशे दिने आलोचना गृह्णाति, लोचमसहन् मासे २ क्षुरेण मुण्डापयेत्, पक्षे २ प्रच्छन्नवृत्त्या कर्त्तर्या केशकर्त्तन कारयेत्, निशीथे उक्तमस्ति–'क्षुरमुण्डे लघुमास॰ प्रायश्चित्तम्, कर्त्तने गुरुमासः प्रायश्चित्त ददाति'। पुनस्तरुणसाधोश्चतुर्भिर्मासैर्लुञ्चन कल्पते, स्थविरस्य, वृद्धस्य, जराजर्जरितस्य चक्षुस्ते-

जोरक्षणाय पञ्चिमासैलुञ्चनं कल्पते सांवत्सरिके वा । तथा वर्षाकाले स्थविरकल्पिनोऽवश्यं लुञ्चन जिनकल्पिनः, स्थविरकल्पिनश्च निश्चयेन ध्रुवलुञ्चनं कल्पते ॥ एषा द्वाविंशतितमी समाचारी ॥ २२ ॥

अथ राटीवचननिषेध–मानादिपिण्डनिषेधरूपा त्रयोविंशतितमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसवियाणं नो कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वइत्तए, जे णं निग्गंथो वा, निग्गंथी वा परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वयइ, से णं 'अकप्पेणं अज्जो ! वयसीति' वत्तव्वं सिया, जेणं निग्गंथो वा निग्गंथी वा परं पज्जोसवणाओ अहिगरणं वयइ, से णं निज्जूहियव्वे सिया ॥ ५८ ॥

अर्थः–वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च पर्युषणप्रतिक्रमणाऽनन्तरं अधिकरणं कलिः, राटीसूचकं
[illegible] णाप्रतिक्रमणानन्तरं राटीसूचकं वाक्यं जल्पति तं प्रत्यन्यः सा[illegible]

सितव्य स्यात्। 'ताम्बूलकस्य सठितपत्रवद् गणानिष्काशितव्य ' एव सम्यगित्यनेन क्रोध-मान-माया-लोभा-
द्य कषाया साधुभिर्न कर्त्तव्या । अत्र क्रोधादीना चतुरुदाहरणानि वाच्यानि तथा क्रोधपिण्ड' १, मानपिण्ड'
२, मायापिण्ड' ३, लोभपिण्ड ४ एते चत्वार पिण्डा अकल्पनीया । "कोहे घेवरखग्गो । माणे सेवइयखुड्डग
नाय ॥ माये आसाढभूई । लोहे केसरियसाहुत्ति ॥ १ ॥" क्रोधपिण्डविषये घृतपूरक साधुर्यथा शाप दत्त्वा
घृतपूरान् जग्राह तथा क्रोधपिण्डो न ग्राह्य· १ । मानपिण्डविषये यथा सेविभोज्योपलक्षित' सा्ुरेको
गृहस्थिन्या सार्द्धं मान कृत्वा लोकसमक्ष तत्पतिसमीपे गत्वा "श्वेताङ्गुलि १ बकोड्डायी, २ तीर्थस्नाता
च ३ किङ्करः ४ ॥ हृदनो ५ रिंपणश्चैव, ६ षडेते गृहिणीवशा ॥ १ ॥" एतेषा कथामुखेन कथनीयम्, तद्विगोपना
कृत्वा, नक्रोपरि अङ्गुलि घर्षयन्, कृपणगृहस्थान् तर्जयित्वा घृतखण्डमिश्रितसेवभोज्येन पात्र भृत्वा आनया-
मास, एव मानपिण्डो न ग्राह्य· २ । मायापिण्डे यथा आषाढभूति साधुर्मोदकान् नवीन रूप विधाय
जग्राह तथा मायापिण्डो न ग्राह्य ३। लोभपिण्डविषये यथा कश्चिद् मासक्षपणक साधु' कुत्रचित् पारणाऽवसरे
सिंहकेसरिकमोदकान् दृष्ट्वा धर्मलाभस्थाने सिंहकेसरिकाः २ इति गृहे २ वदन् एकेन श्राद्धेन गृहे आहूय
मोदकस्थाल भृत्वा, दर्शयित्वा तच्चित्त स्वस्थाने समानीतम् । एव लोभपिण्डो अपि न ग्राह्य ४ ॥ एषा

वासावासं पज्जोसवियाणं इह खलु निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा अज्जेव कक्खडे, कडुए, विग्गहे समुप्पज्जिज्जा, सेहे राइणियं खामिज्जा, राइणिए वि सेहं खामिज्जा, (ग्रं० १२००) खमियव्वं खमावियव्वं, उवसमियव्वं उवसमावियव्वं, सुमइसंपुच्छणाबहुलेणं होयव्वं । जो उवसमइ तस्स अत्थि आराहणा, जो न उवसमइ तस्स नत्थि आराहणा, तम्हा अप्पणा चेव उवसमियव्वं, से किमाहु ? भंते ! उवसमसारं खु सामण्णं ॥ ५९ ॥

अर्थः-वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च अद्यदिवसे पर्युषणापर्वदिवसे कर्कशम्-कटुकं मः चकारादिशब्दरूपः कलह उत्पद्यते यदा रत्नाधिको मुनिरपराधवान् अस्ति तदाऽपि शिष्यः रत्नाधिकं क्षामये अयं विधिर्मार्गोऽस्ति । अथ कदाचिच्छिष्योऽविधिज्ञः, अहंकारी वा स्यात्तदा रत्नाधिको मुनिः शिष्यं क्षामये तथा आत्मना क्षन्तव्यम्, अपरः क्षामयितव्यः। आत्मनोपशामितव्यम्, अन्यः उपशमयितव्यः। येन गुर्वादि

त्रधर्मस्याऽयमेव सार , उपशमप्रधान चारित्र पालयेत् । श्रावकेणाऽपि क्षन्त यम्, क्षामयितव्य यथा–उदायी नृप–श्चण्डप्रद्योतनभूपेन सार्द्धं क्षामणा चकार । तद्यथा–चम्पाया पुर्याम् आजन्मलोलुप कुमारनन्दी स्वर्णकारो द्रव्यबलेन सुरूपा स्त्रीणा पञ्चशतीं परिणीतवान् । एकदा हासाप्रहासयो रूप दृष्ट्वा व्यामोहित तयो प्रार्थना चकार । तदा ताभ्यामुक्त – पञ्चशैलद्वीपे चेत् त्वमागमिष्यसि तदा त्वा परिणेष्याव., इत्युक्त्वा गते । सोऽपि तद्वचनादु एककोटिद्रव्य दत्त्वा एकेन वृद्धनिर्यामकेन सम पोते स्थित्वा पञ्चशैलद्वीपाय चचाल । समुद्रमध्ये एकत्र जलावर्त्ते वटस्तरोस्तले पोतो बभ्राम, तदा निर्यामकवचनात् कुमारनन्दी वटस्य शाखामा रुह्य, तत्र भारण्डपक्षिणश्चरणमाश्लिष्य पञ्चशैलद्वीपे, पञ्चशैलपर्वते जगाम । तदा तत्राऽधिष्ठायिन्यौ हासा–प्रहासाख्ये व्यन्तर्यौ ऊचतु –असत्प्रेपितस्त्व गृहे गत्वा अस्मद्ध्यानसहितम् 'इङ्गिनीमरण' कुरु । येनाऽस्मत्पतिर्भविष्यसि । इत्युक्त्वा ताभ्यामुत्पाट्य गृहे मुक्त । तत 'इङ्गिनीमरण' कर्त्तुकामो गृहे आगत्य नागिलश्राद्धेण मित्रेण इङ्गिनीमरणादु वार्यमाणोऽपि इङ्गिनीमरण कृत्वा, मृत्वा तयोर्भर्त्ता पञ्चशैलपर्वते समुत्पन्नो विद्युन्माली नामा देव । एकदा इन्द्रादयो देवा नन्दीश्वरद्वीपे मिलिता । तत्र विद्युन्माल्यपि हासा–प्रहासासहितो मृदङ्गनिगरणान् मुहुर्मुहुरुत्तारयन् गृहीतदीक्षेण नागिलश्राद्धेन मृत्वा द्वादशमे देवलोके समुत्पन्नेन देवेन दृष्ट , प्रतिबोधित । अरे मित्र ! त्वया तुच्छभोगार्थं जन्म हारितम् । अथ तव निस्ताराय धर्ममार्गमुपदर्शयामि, त्व गोशीर्षचन्दनस्य

श्रीमहावीरस्य जीवितस्वामिनः प्रतिमां कारयित्वा, पूजां कुरु। येन जन्मान्तरे बोधिबीजप्राप्तिस्तव स्यात्। तेनाऽ
महावीरप्रतिमां गोशीर्षचन्दनमयीं कारयित्वा, पूजयित्वा प्रान्ते सांयात्रिकान् दत्त्वा वीतभयपत्तने प्रेषिता प्राि
पेटिका, चतुष्पथे देवाधिदेवस्य नाम्ना सर्वैर्मिथ्यात्विभिः पेट्युद्घाटनाय आग्रहः कृतः, परं पेटी नोद्घाटिता। तः
प्रभावत्या राज्ञ्या श्रीवीरस्य श्राविकया देवाधिदेवस्य महावीरस्य नामोच्चारणेनोद्घाटिता, तदा लात्वा प्रभा
स्वदेवगृहाश्रये सा प्रतिमा पूजिता। एकदा प्रभावतीदेव्या स्वायुषः प्रान्तं ज्ञात्वा, उदायिनः नृपस्याऽऽज्ञां
स्वपत्युः पार्श्वे इत्युक्तम्–यदाऽहं देवयोनौ उत्पत्स्यामि तदा तव दुष्करवेलायां साहाय्यं करिष्यामि, इति
जगृहे। ततः पश्चात्तां प्रतिमां उदायनराजा पुपूज। तत्र कुब्जा दासी पूजोपकरणानि जलादीनि आनयति। एक
तत्र गन्धारश्रावकेण यात्रार्थमागतेन कुब्जया कृतवैयावृत्त्येन तुष्टेन स्वयं दीक्षायाम् उद्यतेन रूपपरावर्ति
गुटिका, सौभाग्यकारिणी गुटिका च; एवं गुटिकाद्वयं ददे। तेन श्राद्धेन दीक्षा जगृहे। एकदा सा कुब्
रूपपरावर्त्तिनीं गुटिकां भुक्त्वा सुरूपा बभूव। उदायननृपोऽपि नादृशीं दिव्यरूपां तां दृष्ट्वा नोपलक्षयति स
ज्ञाता सती सा राज्ञे स्वरूपम् उवाच। तदा राज्ञा सुवर्णगुलिकेति नाम तस्याश्चक्रे। द्वितीयया गुटिकया च

प्रातः पूजार्थं समागतेन उदायननृपेण सर्वं प्रतिमायाः सुवर्णगुलिकायाश्च हरणादिकं चण्डप्रद्योतनस्य चरित्रं ज्ञातम्। ततश्चोदायननृपो महासेनादीन् दश मुकुटबद्धभूपान् ससैन्येन समीरय उज्जयिन्यां प्रति प्रतस्थे। मार्गे आगच्छत उदायननृपसैन्यस्य प्रभावतीदेवेन त्रिषु स्थानेषु जलस्य साहाय्यं कृतम्। प्रथमं लोद्रपुरपत्तने ॥१॥ ततः पुष्करिण्याम्, अद्यापि तत्र 'स्त्रीवापी' इति पुष्करणनगरे प्रसिद्धाऽस्ति ॥२॥ ततः पुष्करकुण्डेऽजअमेरुपार्श्वे ॥३॥ एतानि त्रीण्यपि देवनिर्मितजलस्थानानि। एवमुदायननृपोऽपि अनुक्रमेण मालवदेशमध्ये आगत्य चण्डप्रद्योतनाय दूतं प्रेषयति स्म। सुवर्णगुलिका तुभ्यं दत्ता, परं जीवितस्वामिनः श्रीमहावीरस्य प्रतिमा दूतस्याऽस्य सार्धे मोक्तव्या। इति लेखं वाचयित्वा दूतो निर्भर्त्सितः, चण्डप्रद्योतनो युद्धसज्जो बभूव। तत्र संग्रामे च प्रभावतीदेवीसाहाय्याच्चण्डप्रद्योतनं युद्धे निर्जित्य, मदासीपति इत्यक्षरयुक्तं ललाटपट्टे स्वर्णपट्टं बन्धयित्वा, पदयोः स्वर्णनिगडं परिधाप्य, उज्जयिन्यां स्वाऽऽज्ञया भ्रामयामास, ततो यावत्तां प्रतिमामुदायननृप उत्थापयति तावत् सा प्रतिमा स्थानान्नोत्तिष्ठते। वीतभयपत्तने उपद्रवं भविता तेनेयं प्रतिमा नाऽऽयास्यतीति देववाणीं श्रुत्वा, प्रतिमां तत्रैव मुक्त्वा चण्डप्रद्योतनं बध्वा, सार्धे लात्वा स्वपुराय चचाल। मार्गे वर्षाकालवशाद् मालवदेशस्य पिच्छलपङ्कबहुलत्वाच्चलितुमशक्त उदायनो राजा ससैन्येन स्थितः। तत्र दशभिर्मुकुटबद्धभूपैः पृथक् २ स्थितम्, तेनाऽद्यापि मालवदेशे दशपुरनगरमस्ति। एवं तत्र सुखेन वर्षाकाले स्थितस्योदायनस्य भूपस्य पर्युष-

णापर्वदिनमागतम् । तद्दिने उदायनभूपश्चण्डप्रद्योतनस्य भोजनदानादेशं सूपकाराय दत्त्वा स्वयं पौषधं जग्राह
सूपकारश्चण्डप्रद्योतनपार्श्वे आगत्य उदायिननृपस्य पौषधमुक्त्वा भोजनस्य प्रार्थनां चकार । चण्डप्रद्योतेनेन ज्ञा
तम्–अद्य मां विषं दत्त्वा हनिष्यतीति विचार्य भीतेन पौषधमिषं कृत्वा स्थीयते स्म, भयादुपवासः कृतः
तच्छ्रुत्वा उदायनो नृपः पौषधशालातः समुत्थाय, 'साधर्मिके चन्द्रे सति कथं मम पौषधं कल्पते, भयाद
मत्साधर्मिकोऽयं जात इति विचिन्त्य' निगडं भङ्क्त्वा, क्रोधभावं क्षामयित्वा, मिथ्यादुष्कृतं परस्परं दत्त्व
प्रतिक्रमणमेकत्र कृत्वा प्रातः पारणां कारयित्वा स्वपुरीं प्रेषयामास । एवमन्यैरपि अस्मिन् पर्वण्यागते स
मुनिभिः, श्राद्धैश्च क्षन्तव्यं क्षमयितव्यम् ॥ इति चतुर्विंशतितमी समाचारी ॥ २४ ॥

अथ उपाश्रयत्रयकल्पनविषया पञ्चविंशतितमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसवियाणं कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा तओ उवस्सया गिण्हित्तए,
तं जहा०–वेउव्विया, पडिलेहा, साइज्जिया पमज्जणा ॥ ६० ॥

यथोपाश्रये नित्य तिष्ठन्ति स उपाश्रय प्रतिलेखितव्य –प्रभाते, भिक्षासमये, मध्याह्ने, तृतीयप्रहरे चैव वार चतुष्टये वर्षाकाले प्रमार्जनीय । शीतोष्णकाले मध्याह्नप्रमार्जन विना वारत्रय प्रमार्जन कर्त्तव्यम् । अथ विधिर्निर्जीवोपाश्रये, जीवाकुलोपाश्रये तु पुन पुन प्रमार्जन विधेयम् । अन्यौ द्वौ उपाश्रयौ प्रतिदिन दृष्ट्वा प्रतिलेखनीयौ, तृतीये दिवसे दण्डपुञ्छनेन प्रमार्जनीयौ । एषा पञ्चविंशतितमी समाचारी ॥ २५ ॥

अथ भक्त-पानार्थगमनकाले दिग्-विदिग्दर्शनरूपा षड्विंशतितमी समाचारी कथ्यते-

वासावास पज्जोसवियाण निग्गथाण वा निग्गथीण वा कप्पइ अण्णयरि दिसि वा, अणुदि-सि वा, अवगिज्झिय अवगिज्झिय भत्त-पाण गवेसित्तए । से किमाहु भते ! ओसण्ण समणा भगवतो वासासु तवसपउत्ता भवति, तवस्सी दुब्बले, किलते मुच्छिज्ज वा, पवडिज्ज वा, तामेव दिसि वा, अणुदिस वा समणा भगवतो पडिजागरति ॥ ६१ ॥

अर्थ —वर्षाकाले स्थिताना साधूनाम्, साध्वीनामन्यतमस्या कस्या दिशि, अथवा व्यवहारमार्गेण विदिक्षु वा अवगृह्य गुर्वादीना ता दिशमुक्त्वा भक्त-पानाद्यर्थं गन्तु कल्पते, यस्या दिशि गच्छेत् तस्या दिशो नाम मुनीनामग्रे वक्तव्यमित्यर्थ । अत्र को हेतु ? तदाह–येन हेतुना 'ओसन्न' प्रायेण वर्षाकालसमये श्रमणा भगव-

न्तस्तपसा उपसंतप्ता भवन्ति । पुनस्तपस्विनो दुर्बलाः कृशशरीरा भवेयुः । अनेन हेतुना क्लामनया मूर्च्छा प्राप्नुयुः । दुर्बलत्वात्स्खलित्वा पतेयुः । यदा दिग् उक्ता भवेत् तदा तस्यां दिशि तस्य तपस्विनः मुनेः शुद्धिं कुर्युः ॥ एषा षड्विंशतितमी समाचारी ॥ २६ ॥ अथ कार्यार्थे चत्वारिपञ्चयोजनानि गतस्य कार्ये जाते तत्रैव तां रजनीमपि न स्थेयमिति प्रतिपादिका सप्तविंशतितमी समाचारी कथ्यते–

वासावासं पज्जोसवियाणं कप्पइ निग्गंथाण वा, निग्गंथीण वा गिलाणहेउं जाव–चत्तारि, पंच जोयणाइं गंतुं, पडिनियत्तए; अंतरा वि य से कप्पइ वत्थए, नो से कप्पइ तं रयणिं तत्थेव उवायणावित्तए ॥ ६२ ॥

अर्थः—वर्षाकाले स्थितानां साधूनाम्, साध्वीनां च ग्लानादिसाधोर्नरत्नौपधपथ्यवैद्यचिकित्साद्यर्थं चत्वारि पञ्च योजनानि वा गन्तुम्, प्रत्यागन्तुं वा कल्पते । तत्र यावत्कार्यं तावत्तिष्ठेत् । कार्ये सृते सति तां रजनीं तत्रैव निर्गमयितुं न कल्पते । ततश्चलित्वा क्रोशम्, क्रोशार्धं वा आगत्य रजनीं गमयेत् । अन्तरा–मार्गे रजनीं स्थातुं कल्पते परन्तु कार्ये सृते तत्रैव रजन्यां स्थातुं न कल्पते । [illegible] २७

इच्चेय सवच्छरिअ थेरकप्प अहासुत्त, अहाकप्प, अहामग्ग, अहातच्च, सम्म काएणं फासित्ता, पालित्ता, सोभित्ता, तीरित्ता, किट्टित्ता, आराहित्ता, आणाए अणुपालित्ता, अत्थेगइआ समणा निग्गथा तेणेव भवग्गहणेण सिज्झति, वुज्झति, मुच्चति, परिनिव्वाइति, सव्वदुक्खाणमत करेति। अत्थेगइआ दुच्चेण भवग्गहणेण सिज्झति, जाव—सव्वदुक्खाणमत करिति । अत्थेगइया तच्चेणं भवग्गहणेण, जाव—अत करिति । सत्तट्ठभवग्गहणाइ पुण नाइक्कमति ॥ ६३ ॥

अर्थ —तस्याम् उपशम सारम्, यद्यजानत किञ्चित्पातक लग्न स्यात्तदा नि शल्यीभूय मिथ्यादुष्कृत दातव्यम् । पर यथा कुम्भकारलघुक्षुल्लकयोरिव मिथ्यादुष्कृते न काचित् सिद्धि. । पुन.—मृगावत्या आर्याया चन्दनायाश्चरणयोर्नमन्त्या मिथ्यादुष्कृत ददत्या केवलज्ञान प्राप्तम् एतादृश मिथ्यादुष्कृत दातव्यम् । लौकिकदृष्टान्तेनाऽपि श्वश्रु-जामात्रोर्विवादे घृत-क्षैरेयोर्यथा परस्पर प्रीतिरभूत् तद् दृष्टान्तो यथा कश्चिज्जामाता श्वश्रूगृहे बहुभ्यो दिवसेभ्य. कलह भङ्क्तुमागत., तदा श्वश्र्वा क्षैरेयी राद्धा, भोजयितुमुपवेशितो जामाता। खण्डेन मिश्रा क्षैरेयी पर्युषिता, घृत महर्घत्वाद् गृहे वर्त्तमानमपि न पर्युषितम्। घृत च हट्टाल्लात्वा आगच्छामीत्युक्त्वा गता । पश्चाज्जामाता छिक्के घृतम् स्त्यानीभूतघृतेन भृत घृतभाजन दृष्ट्वा, ज्ञात्वा कृपणेय

श्वश्रूः, घृते सत्यपि हट्टे गता इति विचिन्त्य तद् घृतं तरीकृत्य, तद्भाजनं तत्रैव मुक्त्वा स्थितः। साऽप्याऽऽगत्य
हट्टे घृतं न लभ्यते इत्युवाच। तदा जामाता अवादीत्-हे श्वश्रु! यदि किञ्चित् दकबिन्दुमितं वा घृतभाजने घृ
भवेत्तदा पायसमध्ये भोक्तव्यम्, रूक्षस्य नाम निवार्यते। इत्युक्ते तयाऽपि हि स्त्यानीभूतघृतभ्रान्त्या तद्भाजनं घृ
मध्ये कास्तीति वदन्त्या जामातुः स्थालोपरि अधः कृतम्। घृतं सर्वं पतितं दृष्ट्वा जामाता पुनश्च एनौ उभौ अपि सम
शौ इति हेतोरावां एकत्र भोक्ष्यावः। अथाऽस्माकं ईदृशी इच्छाऽस्ति। जामात्रा तदोक्तम् अतीवसम्यक्। अथ श्वश्रू
एकत्र भुंजन्ती स्वस्यां दिशि घृतमानेतुमित्यवदत्-हे जामातः! भवता अमुकदिने मत्पुत्री ताडिता, अमुकदिने
तर्जिता, अमुकदिने रङ्गीनं कमग्नाख्यं वस्त्रं मार्गितं सन्नानीय दत्तं चीवरमपि नानीय दत्तम्। अतः परं भवत
होलिकायां नागतम्, अक्षततृतीयायां नागतम्, रक्षाबन्धेऽपि नागतम् एवमुक्त्वा २ हस्ताङ्गुल्या क्षीरान्तराले रेख
कुर्वन्ती स्वस्यां दिशि घृतं जहार। तादृशीं तां दृष्ट्वा धूर्तेति विज्ञाय जामाताऽपि धूर्तभूत् हे श्वश्रूः अतः प्रथ
यत्कृतं तत्र स्मरणीयम्, अत्र पश्चाढलीयागलीया नर्तने एवं कृत्वा हस्तेन क्षैरीयी [illegible]
उवाच- [illegible]

मगवागीराग ३, मीर्गे भगवागम् ४ ॥ ? ॥ नागारगीग पडुओ ५, गगा इन्गेर मो कुओ ६। गग लिगागगा ना गो मो इगेस ममागमो ॥ ७ ॥ पुनश्च नयतारी नडागीना इग्लान पुग्रा ग्वारनगारीनि न रक्षगी गानि इति पगुरनागनागारी उग्रा ॥ अथ गाथा कम्यार-

गर्भ — इलकगुना प्रकारेण म मम् सारतमें मन मारमरिक गर्गाकाम्मपनि मगिगणा कम्प मगिरग-गिना माधूनामगमागार । यगपि तिनकगिनामपि निमिरगारनिम्नणमस्ति गगाउपि मगिरगगिना मा धूनागगार-मड्गगाम मगिरगगं-गगामृग गृगोकरीता, 'अगाकग' गगाकगप, गगामार्ग गगामोगमागी मागगेर, गगागगे गम्माणगानि मन्गागीभिकरागगा गागर, गागा, मनगा मम्गरशन्दर, मनसा, गागा रागगिरा, गागिरा, गोगगिरा, अगीगागर भामगिरा, गीरिरा—गाम्भीय तीर मागगिरा, पुन गीनि गिरा—गगेगामुगदेशन गीनि गगा, गगोगविधिना करणम आराधना ना गगा निगागगा भनुगाग गमे रगिग तेगेग नगप्राणान गिरगनि, पुनंपुनर्गे—केगल प्रापुगनि, मुग्गा भवनि गर्मधागगा, परिनिर्वाग नि—नगिगागगेग गर्गागागीरग्ना प्रापुगनि, किं गहुना सगंदु गाना—मार्गग—गन मगधिगा दृ गा नागनं कुर्वन्ति। गगानिशमिर् गग मयं मुनिनं मगात नगा रिगीगि गगे पूगागगगणा नगन्नि । केनिगृ गी गगग गिरगति, उग्गगि आगना मगाग्गी मनुग्गभगार् नोत्पन्नो, इगगगिंशनिगनी ममागारी ॥ २८ ॥

अथ भद्रबाहुस्वामी वदति–यन्मयाऽत्र अधिकारत्रयं प्रोक्तं तन्मया स्वेच्छया नोक्तमस्ति, किन्तु तीर्थंकराऽऽ उपदिष्टं तदेव सूत्रवाण्या वदति—

ते णं काले णं, ते णं समए णं समणे भगवं महावीरे रायगिहे नगरे, गुणसिलए चेइए, बहूणं समणाणं, बहूणं समणीणं, बहूणं सावयाणं, बहूणं सावियाणं, बहूणं देवाणं, बहूणं देवीणं मज्झगए चेव एवमाइक्खइ, एवं भासइ, एवं पण्णवेइ, एवं परूवेइ, पज्जोसवणाकप्पो नामं अज्झयणं सअट्ठं, सहेउअं, सकारणं, ससुत्तं, सअत्थं, सउभयं, सवागरणं, भुज्जो भुज्जो उवदंसेइ त्ति बेमि ॥६४॥ पज्जोसवणाकप्पो नाम दसासुअक्खंधस्स अट्ठममज्झयणं संमत्तं॥ (ग्रं० १२१५)

अर्थः—तस्मिन् काले चतुर्थारकप्रान्ते, तस्मिन् समये राजगृहनगर्यां समवसरणावसरे, श्रमणो भगव महावीरो राजगृहनगरे, गुणशिले चैत्ये यक्षायतने बहूनां साधूनाम्, बहूनां साध्वीनाम् बहून बहीन

'पर्युषणाकल्प'-नामकं प्रवर्तत

क्रान्ति ? श्रीपर्युषणाकल्पनामाध्ययनं श्रीदशाश्रुतस्कन्धस्याऽष्टममध्ययनम्, 'पर्युषणाकल्प'-नामकं यथैकस्मिन् मासे विंशतिदिनाधिके पर्युषणाक तदध्ययनं सअर्थम् अर्थसहितम्, प्रयोजनसहितं सहेतुकम्, यथैकस्मिन् मासे विंशतिदिनाधिके पर्युषणा कारणे 'गुरुमुखेण, रणे "णओ ण पाइण आगारेहिं' इत्यादिरूपम्। सकारणं कारणसहितं अपवादयुक्तं यथा कारणे 'गुरुमुखेण, इत्यादिरूपं, ससूत्रम्-सूत्रसहितम्, सअर्थं अर्थसहितम्, सूत्रार्थाभ्यामुभाभ्यां सहितम्, सव्याकरणम्-प्रश्नो त्तरसहितम्, विस्मरणस्वभावानां शिष्याणां कृपया भूयो भूयः मुहुर्मुहुः उपदिशतीति। तत्र श्रीभद्रबाहुस्वामी श्रीम हावीरेण गणधरेभ्य वर्द्धमानस्वामिगणधरा स्वशिष्यान् वदन्ति, अनया रीत्या गुरूणामनुक्रमो दर्शित । यथा श्रीमहावीरेण गणधरेभ्य उपदेशो दत्तस्तथाऽहं तुभ्यमुपदेशं ददामि, इति श्रीभद्रबाहुस्वामी चतुर्विधसङ्घस्याग्रे श्रीकल्पसूत्रमुपदिशति स्म॥ अस्माभिरपि श्रीगुरूणां प्रसादाद्यथामति श्रीसङ्घाग्रे मङ्गलार्थं श्रीकल्पसूत्रमधिकारत्रयसहितं व्याख्यातम् व्याख्यातम्। अत्र वाचनां कुर्वतामस्माकं मात्राऽक्षरादिभिर्हीनाधिकं यस्मात् कृपणं वचनं भवेत् तस्य श्रीमत्सङ्घसमक्षं मिथ्यादुष्कृतमस्ति। श्रीसङ्घेनाऽपि श्रीकल्पसूत्रं शृण्वता निद्रा-विकथा-प्रमादैर्भक्ति कृता स्यात् तस्य मिथ्यादुष्कृतं दातव्यम्। अस्मिन् पर्वण्याऽऽगते, एके सामयिकं दानं ददति। एके शील पालयन्ति। एके तपस्तप्यन्ति। एके जिनपूजां कुर्वन्ति। एके साधर्मिकाणां वात्सल्यं भक्तिं कुर्वन्ति। एके प्रभावनां कुर्वन्ति एतानि सत्कार्याणि प्रमाणीभवन्ति। तत्र देव-गुर्वोः प्रसादः इत्यग्रेतनसम्बन्धमानयोग ॥